VII. D. e. 32

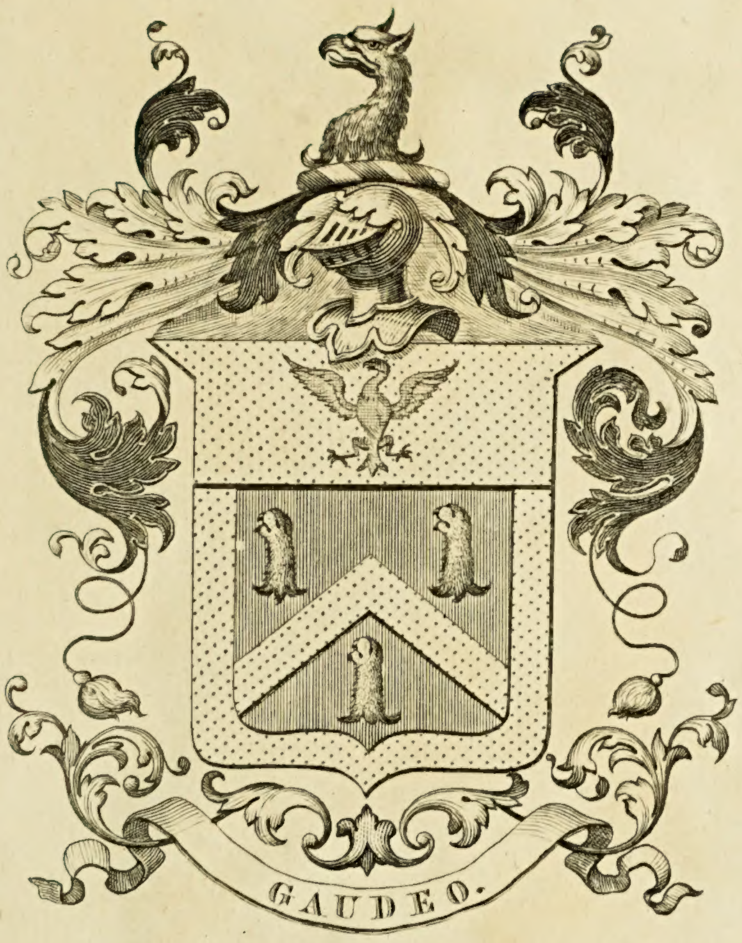

John Carter Brown.

1092

Edit. rarissima . . K.

JOHN CARTER BROWN

M. FABII QVINTILIANI *Institutionum Oratoriarum libri* XII *diligentius recogniti* MDXXII.

Index capitum totius operis.

C*onuersio dictionum Græcarum, quas ipse author in latinum non transtulit.*

AL DVS.

ALDVS PIVS MANVTIVS IOANNEM BAPTISTAM RHAMVSIVM COMPATREM SALVERE IVBET.

Si quisquam est: cui nuncupare debeamus libros excusos cura nostra: tu ille es Rhamusi suauissime. nam præter eruditionem, & modestiam tuam, es enim & latinis, & græcis literis, & moribus ornatissimus: nunquam nos in hac dura prouincia nostra cessas iuuare: quæ mira in bonas literas beneuolentia est tua: non solum assidue, & diligenter inquirendis antiquis exemplaribus, sed etiam illis ipsis sedulo suppeditandis: quemadmodum superiorib. dieb. in Quintiliano à te est factum: quem dum cursim recognosceret Naugerius noster (minimum enim otij inter recognoscendum habuit festinantibus impressorib. quib. nec mora unquā est, nec requies) assiduus illi adiutor hæsisti, & comes, tanquam alter Achates Aeneæ: quippe qui ab illius latere nunquam discedas ob tuam in illius summas uirtutes assiduam obseruantiam. iure igitur tibi Quintilianum dedicamus. Quod etiam ea causa facimus: ut quicunq; bonas literas amant: te quoq; de animo, de studio tuo in illas ament plurimum. Quàm autem correctus, atq; longe alius ab ijs, qui habentur in manibus: exeat ex ædibus nostris: facile cognoscet, qui cum illis hunc nostrum diligenter conferat: multa tamen relicta esse inemendata non negamus: quib. corrigendis Oedipo coniectore opus foret. sed (ut spero) corrigentur & ipsa aliquando, correctiore aliquo exemplari inuēto. annuat Deus, ac sinat, ut & id, & quæ cupimus cætera ad utilitatem hominum, & qui nunc sunt: & qui post alijs erunt in annis: possimus efficere.

Vale.

CAPITA PRIMI LIBRI.

Quemadmodum prima elementa tradenda sunt	char.	1
Quales esse parentes, & praeceptores debent	c.	3
Vtrum utilius domi an in scholis erudiantur	c.	5
Qua ratione ingenia puerorum dignoscantur	c.	7
De partibus orationis	c.	9
Declinare in primis nomina et uerba scire oportere pueros	c.	9
De uerbis	c.	9
De uirtutibus, & uitijs orationis	c.	9
Cuiusmodi uerbis utendum	c.	15
De consuetudine	c.	16
De orthographia	c.	16
De officio Grammatici	c.	19
De musica	c.	21
De prima pronuntiatione, & gestus institutione	c.	22
An plura eodem tempore doceri aetas possit.	c.	23

CAPITA SECVNDI LIBRI.

Quando Rhetori sit tradendus puer	c.	23
De moribus, & officijs praeceptoris	c.	25
An protinus praeceptore optimo sit utendum	c.	26
De primis apud rhetorem exercitationibus	c.	26
Qui primi legendi	c.	29
De lectione oratorum, & historicorum apud rhetorem	c.	30
An secundum sui quisq; ingenij docendus sit naturam	c.	30
De officio discipulorum	c.	32
De utilitate, & ratione declamandi	c.	32
An artis necessaria cognitio	c.	33
Quis modus in arte	c.	34
Diuisio totius operis	c.	35
An utilis sit rhetorice	c.	37
An rhetorice sit ars	c.	38
Generalis diuisio artium, & ex quibus sit rhetorica	c.	41
Vtrum plus conferat eloquentiae an ars, an natura	c.	41
An uirtus sit rhetorica	c.	41
Quae materia eius	c.	42

CAPITA TERTII LIBRI.

De scriptoribus artis rhetoricæ	c.	43
Quod initium rhetorices	c.	44
Quinque sunt partes rhetoricæ	c.	45
Quæ genera causarum	c.	46
Quibus contineatur omnis ratio dicendi	c.	47
Quid sit status	c.	48
Vnde ducatur, & reus an actor statum faciat	c.	48
Quot, & qui status	c.	49
De laude, & uituperatione	c.	54
De suasoria, & prosopopeia	c.	55
De generibus	c.	60
Quid, & quæ sit ratio, iudicatio, continens, & quatenus necessaria	c.	60

CAPITA QVARTI LIBRI.

De exordio, narratione, egressione, propositione, partitione	c.	61
De exordio	c.	61
De narratione	c.	67
De egressione	c.	74
De propositione	c.	75

CAPITA QVINTI LIBRI.

De probationibus inartificialibus	c.	78
De præiudicijs	c.	78
De rumore, & fama	c.	78
De tormentis	c.	79
De tabulis	c.	79
De iureiurando	c.	79
De testibus	c.	79
De probatione artificiali	c.	81
De signis	c.	81
De argumentis	c.	83
De exemplis	c.	90
De usu argumentorum	c.	93

De refutatione c. 94
Quibus constet epigramma, & quibus refellatur c. 98

CAPITA SEXTI LIBRI.

Procemium, in quo conquestio de fortuna sua continetur c. 100
De collisione c. 101
De effectibus c. 103
De diuisione affectuum, & quomodo mouendi sunt c. 105
De risu c. 107
De altercatione c. 114

CAPITA SEPTIMI LIBRI.

De dispositione c. 116
De coniectura c. 120
De finitione c. 124
De qualitate c. 126
De qualitate iudiciali c. 129
De statu ex scripto, & uoluntate c. 129
De contrarijs legibus c. 130
De syllogismo, seu ratiocinatione c. 130
De ambiguo, seu amphibologia c. 131
Quae sit inter status cognatio, & quae diuersitas c. 131

CAPITA OCTAVI LIBRI.

Quae in oratione spectanda c. 135
De perspicuitate c. 135
De ornatu c. 136
De amplificatione c. 142
De tropis c. 146

CAPITA NONI LIBRI.

In quo differant figurae à tropis c. 150
De figuris sententiarum c. 153
De figuris, seu coloribus uerborum c. 160
De compositione c. 166

CAPITA DECIMI LIBRI.

De copia uerborum	c.	175
De imitatione	c.	183
Qui modus scribendi sit	c.	185
De emendatione	c.	187
Quæ scribenda sunt præcipue	c.	187
De cogitatione	c.	189
Quemadmodum extemporalis facultas paretur, & contineatur	c.	189

CAPITA VNDECIMI LIBRI.

De apte dicendo	c.	192
De memoria	c.	198
De pronuntiatione	c.	201

CAPITA DVODECIMI LIBRI.

Non posse oratorem nisi uirum bonum esse	c.	213
Cognoscenda esse oratori quibus mores formentur	c.	216
Necessariam oratori iuris ciuilis scientiam	c.	218
Necessariam oratori cognitionem historiarum	c.	219
Quæ sunt oratoris instrumenta	c.	219
Quod sit incipiendi causas agere tempus	c.	219
Quæ in suscipiendis causis oratori obseruanda sint	c.	220
Quæ in discendis causis oratori obseruanda sint	c.	221
Quæ seruanda in agendis causis oratori sint	c.	222
De genere dicendi	c.	223
Quæ post finem studia	c.	228

CONVERSIO dictionũ græcarũ quæ ab ipso Fabio in latinũ nõ transferuntur. 3 ὑποθήκας præcepta. 4 γλώσσας linguas. 5 χαλεποὶ molesti. 9 προσηγορία appellatio. 10 εὐφωνία accentus. διαίρεσις diuisio. συναίρεσιν, καὶ συναλοιφὴν coagmentationem. 11 ἰωτακισμοὺς, & λαβδακισμοὺς, & ἰσχνότητας, & πλατειασμοὺς uitia iotæ & labdæ, et linguæ angustias, ac dilatationes. χειλοστομία oris in labra compressio. ὀρθοέπεια recta uerborum explanatio. 12 πλεονασμὸς abundantia. ἔλλειψιν defectum. ἀναστροφὴν inuersionẽ. ὑπερβατὸν supgressionem. 13 κυρταύχενα colluincuruũ habẽs. ὀνοματοποιία nominũ impositio. λίγξε βιὸς stridit neruia. et σίζει ἄνεμος silet uentus. 15 σύμβολον index, nota. ἡμιθέους semideos. 20 ἁρμονίαν concentum. ῥυθμὸν numerum. & μέλος ἔμμετρον modũ compositum. 21 ἀποδείξεις demonstrationes. ψευδογραφίας falsas scriptiones. 35 κακοτεχνίαν malam artem. τὴν δύναμιν facultatem, uim. πειθοῦς δημιουργὸν suadam, suadæmedullam leporem, persuadendi opificem. 37 τοῦτον τὸν τρόπον, ὃν ὑμεῖς πολιτεύεσθαι eo modo, quo uos in rep. uersamini. οὐκοῦν ἀνάγκη τὸν ῥητορικὸν δίκαιον εἶναι, τὸν δὲ δίκαιον βούλεσθαι δίκαια πράττειν. Non'ne necessitas oratorẽ iustum esse, iustum autem uelle iusta agere. τὸν μέλλοντα ὀρθῶς ῥητορικὸν ἔσεσθαι, δίκαιον ἄρα δεῖ εἶναι, ἐπιστήμονα τῶν δικαίων. Qui futurus ẽ uere orator, oportet igitur pitum esse rerum iustarũ. 41 ἀτεχνία defectus artis. ματαιοτεχνία uana ars. 42 χαλκευτικὴν artem fabrilem. 46 ἐπιταφίους orationes funebres. εὐκαλὴν elegantẽ. ἐγκωμιαστικὸν laudans. ἐπιδεικτικὸν demonstrans. 47 νομικοὺς καὶ λογικοὺς legales & rationales. 48 κεφάλαιον τεχνικώτερον caput artificiosius. 57 ἥμερον mansuetum, et facilem. 60 ζήτημα quæstionem. 62 κεφάλαιόν ἐστιν caput est. 66 ἀνεπίφατος quæ non exprimitur. 66 ἀποστροφὴ auersio. 67 ὑποτύπωσις subformatio. 74 τοῦ γὰρ φωκικοῦ συστάντος πολέμου Phocensi enim exorto bello. 75 ἐπιχειρήματα aggressiones, argumẽtationes. 82 εἰκότα uerisimilia. σημεῖον signum, nota. 83 ἀπόδειξις demonstratio, euidens probatio. γραμμικαὶ ἀποδείξεις lineares demonstrationes. πίστις persuasiones, uel fides. 86 τρόπος modus uel ratio, per ἐτυμολογίαν per ueritatis rationem, uel ueriloquiũ. 87 ἐπαγόμενα illata. 88 καθ᾽ ὑπόστασιν per suppositiones dicunt recentiores. 90 παράδειγμα. ῥητορικὴν ἐπαγωγὴν exemplum, Rhetoricam inductionem. 91 αἶνος faceta sententia. αἰσωποποιητὸν ab Aesopo fictum. λόγοις μυθικοῖς orationib. fabulatorijs. παροιμία prouerbium. εἰκόνα imaginem. 92 ἀναλογίαν proportionem. 93 παθητικὰς mouendis

affectib. aptas. 100 τοπικὴν locale. κριτικὴν iudicialem. 101 ἀνακεφαλαίωσις capitum recensio. 105 μερικοὺς ἐπιλόγους particulares epilogos. πάθος affectus. ἦθος mores. 106 εἰρωνείας simulationis. ἤθη mores. 107 εὐφαντασιωτὸν præclare fingit res. 112 ὑπαγωγὰς subinductiones. 113 ἀποφθεγματικὸν ad dicteria ptinẽs. 117 ἀντινομία contraria lex. 122 ἀντικατηγορία recriminatio. ἐγκαίνια renouatio. συλλογισμὸς ratiocinatio. 126 κατ᾽ ἀντίληψιν p contrariam sumptionem. κατ᾽ ἀντίστασιν per contrarium statum. ἀντέγκλημα recriminatio. 127 ποιότητα qualitatem. ποσότητα quantitatem. 138 προεπιπλήσσειν τῇ ὑπερβολῇ modum quasi p percussionem adhibere excessui. 139 κακέμφατον mala structura. ταπείνωσιν humilitatem. ταυτολογία eiusdem repetitio. ἐπανάληψις resumptio. ὁμοιολογία eiusdem rei sermo. πλεονασμὸς abundantia. 141 βραχυλογίαν breuẽ sermonem. ἔμφασις expressio. ἀποσιώπησιν reticentiã. δείνωσις uehementia. φαντασία imaginatio. ἐξεργασία operis functio. ἐπεξεργασία id, quod peracto operi additur. 144 Ἐνθύμημα commentatio. ἐπιφώνημα acclamatio. 149 περισσολογία redundans sermo. 155 προσωποποιία fictio personarum. 160 ἀναγκαῖον, ἀνάμνησιν, ἀνθυποφορὰν, ἀντίρρησιν, παραύξησιν, προέκθεσιν, necessarium, memoriam, siue reminiscentiã, contrariũ occursum, siue illationem, contrariam dictionem, superadditionem, præexpositionem. 160 ἐναντιότητα repugnantiam, recentiores dicunt contrarietatem. κατ᾽ αἰτίασιν per caussam. μετάληψιν κατ᾽ αἰτίαν transumptionem per caussam. διασκευὰς, ἀπαγορεύσεις, παραδιηγήσεις, præparationes, infitiationes, adnarrationes. ἑτεροίωσιν diuersitatem. 161 μετάβασιν transitionem. 162 πλοκὴν implexũ. διαγωγὴν deductionem. 163 ἀσύνδετον dissolutum. πολυσύνδετον pluriũ coniunctum. 164 συνεζευγμένον unà iugatum. συνοικείωσις unà coniũctio. παραδιαστολὴν distinctio. 166 παρομολογίαν, ἀναγκαῖον, ἠθοποιίαν. δικαιολογίαν, πρόληψιν, χαρακτηρισμὸν, βραχυλογίαν, παρασιώπησιν, παρρησίαν, adsimilitudinem, necessitatem, gestuum artificium, de iusto disputationem, præsumptionem, formationẽ, breuẽ disputationem, reticentiã, libertatem loquendi. 170 τετράσημον πεντάσημον terna signa habens, & quina. ἀπάλαισαι carẽtes arte luctandi. πρῶτον μὲν ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι, καὶ πάσαις, principio qdẽ uiri Athenienses ab omnib. tum Dis, tum Deab. precor. κἂν μήπω βαλλοίμην αὐτὸ ζῆν, Et non adhuc ipsam proiecerim uitam. 171 ἐν ἐρύμασι κᾶρες ἐφάνησαν i propugnaculis Cares apparuerũt. 203 ὑποδιαστολὴν subdiuisionẽ. ὑποσυστολὴν subcontractionẽ. ὑποστιγμὴν subpũctionẽ.

FINIS.

MARCVS FABIVS QVINTILIANVS TRYPHONI BIBLIOPOLAE SALVTEM.

e

FFLAGITASTI *quotidiano cõuitio, ut libros, quos ad Marcellum meum de institutione oratoria scripseram, iam emittere inciperem. nam ipse eos non dum opinabar satis maturauisse, quibus componendis, ut scis, paulo plus quàm biennium, tot alioqui negotijs districtus impendi. quod tempus nõ tam stylo, quàm inquisitioni instituti operis propè infiniti, & legendis authoribus, q sunt innumerabiles, datum est. Vsus deinde Horatij consilio, qui in arte poëtica suadet, ne præcipitetur editio, nonumq; prematur in annum, dabam ijs otium, ut refrigerato inuentionis amore, diligentius repetitos tanquam lector perpenderem. Sed, si tantopere efflagitantur, quàm tu affirmas, permittamus uela uentis, & auram soluentibus bene precemur. Multum autem in tua quoq; fide, ac diligentia positum est, ut in manus hominum quã emendatissimi ueniãt.*

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA AD MARCELLVM VICTORIVM LIBER PRIMVS.

PROOEMIVM.

p

OST *impetratam studijs meis quietem, quam per* XX. *annos erudiendis iuuenibus impenderam, cum à me quidam familiariter postularent, ut aliquid de ratione dicendi componerem, diu sum equidem reluctatus, quod authores utriusq; linguæ clarissimos nõ ignorabam multa, quæ ad hoc opus pertinerent, diligentissime scripta posteris reliquisse. Sed qua ego ex causa faciliorem mihi ueniam meæ deprecationis arbitrabar fore, hac accendebantur illi magis, qđ inter diuersas opiniones priorum, & quasdã etiam inter se contrarias, difficilis esset electio, ut mihi, si non inueniẽdi noua, at certe iudicandi de ueteribus iniungere laborẽ non iniuste uiderentur. Quãuis autem non tam me uinceret præstandi, quod exigebatur fiducia, quàm negandi uerecundia, latius se tamen aperiẽte materia, plus q̃*

imponebatur oneris ſponte ſuſcepi, ſimul ut pleniori obſequio demererer amantiſſimos mei, ſimul ne uulgarem uiã ingreſſus, alienis demum ueſtigijs inſiſterem. Nam cæteri ferè, qui artem orandi literis tradiderunt, ita ſunt exorſi, quaſi perfectis omni alio genere doctrinæ ſummã eloquentiæ manum imponerent, ſiue contemnentes tanq̃ parua, quæ prius diſcimus ſtudia, ſiue non ad ſuum ptinere officium opinati, quando diuiſæ profeſſionũ uices eſſent, ſeu, quod proximum uero, nullã ingenij ſperantes gratiam circa res, etiam ſi neceſſarias, procul tamẽ ab oſtentatione poſitas, ut operum faſtigia ſpectantur, latent fundamenta. Ego, cum nihil exiſtimem arti oratoriæ alienum, ſine quo fieri non poſſe oratorem fatendum eſt, nec ad ullius rei ſummã niſi præcedentibus initijs perueniri, ad minora illa, ſed quæ ſi negligas, non ſit maioribus locus, demittere me nõ recuſabo, nec aliter, quàm ſi mihi tradatur educandus orator, ſtudia eius formare ab infantia incipiam. Quod opus Marcelle Victori tibi dicamus, quem cum amiciſſimum nobis, tum eximio literarum amore flagrantem, non propter hæc modo, quãquam ſunt magna, digniſſimum hoc mutuæ inter nos caritatis pignore iudicabamus, ſed, quod erudiẽdo nato tuo, cuius prima ætas manifeſtum iam ingenij lumẽ oſtendit, non inutiles fore libri uidebantur, quos ab ipſis dicendi ũelut incunabulis pomnes, quæ modo aliqd oratori futuro conferant artes, ad ſummam eius operis pducere deſtinabamus, atq; eo magis, quod duo iam ſub nomine meo libri ferebantur artis rhetoricæ, neq; editi à me, neq; in hoc comparati. Nãq; alterum ſermone per biduum habito pueri, quibus id præſtabatur, exceperant, alterum pluribus ſanè diebus quantum notando conſequi potuerant, interceptum boni iuuenes, ſed nimiũ amantes mei temerario editionis honore uulgauerant. Quare in his quoq; libris erunt eadẽ aliqua, multa mutata, plurima adiecta, omnia uero compoſitiora, & q̃ nos poterimus, elaborata. Oratorem autem inſtituimus illum perfectum, qui eſſe niſi uir bonus non poteſt, ideóq; nõ dicendi modo eximiã in eo facultatem, ſed omneis animi uirtutes exigimus. Neq; enim hoc conceſſerim rationem rectæ, honeſtæq; uitæ, ut quidam putauerunt, ad philoſophos relegandam, cum uir ille uere ciuilis, et publicarum, priuatarumq; rerum adminiſtrationi accommodatus, qui regere conſilijs urbes, fundare legibus, emendare iudicijs poſſit, non alius ſit profecto, quàm orator. Quare tametſi me fateor uſurum quibuſdam, quæ philoſophorum libris continentur, tamen ea iure, uereq; contenderim eſſe operis noſtri, proprieq; ad artem oratoriam pertinere. An ſi frequen-

tiſſime

tissime de iustitia, fortitudine, temperãtia, cæterisq; similibus sit disserendum, & adeo, ut uix ulla possit causa reperiri, in quam nõ aliqua quæstio ex his incidat, eaq; omnia inuentione, atq; elocutione sint explicanda, dubitabitur ubicunq; uis ingenij, & copia dicendi postulatur, ibi partes oratoris esse præcipuas? Fueruntq; hæc, ut Cicero aptissime colligit, quẽadmodũ iuncta natura, sic officio quoq; copulata, ut ijdem sapientes, atq; eloquentes haberẽtur. Scidit deinde se studiũ, atq; inertia factum est, ut artes esse plures uiderentur. Nã ut primum lingua esse cœpit in quæstu, institutumq; eloquentiæ bonis male uti, curam morũ, qui diserti habebantur, reliquerunt. Ea uero destituta, infirmioribus ingenijs uelut prædæ fuit. Inde quidam contempto bene dicendi labore ad formandos animos, instituẽdasq; uitæ leges regressi, partem quidem potiorem, si diuidi posset, retinuerunt, nomen tamen sibi insolentissimum arrogauerunt, ut soli sapientiæ studiosi uocarentur. Quod neq; summi imperatores, neq; in consilijs rerum maximarum, ac totius administratione reip. præclarissime uersati, sibi unquam uendicare sunt ausi, facere enim optima, quàm promittere maluerunt. Ac ueterum quidem sapientiæ professorum multos, & honesta præcepisse, & ut præceperunt, etiam uixisse facile concesserim, nostris uero temporibus sub hoc nomine maxima in plerisq; uitia latuerunt. Non enim uirtute, ac studijs, ut haberentur philosophi laborabant, sed uultum, & tristitiã, & dissentientem à cæteris habitum, pessimus moribus prætendebant. Hæc autem, quæ uelut propria philosophiæ asseruntur, passim tractamus omnes. Quis enim non de iusto, æquo, ac bono, modo, non & uir pessimus loquitur? Quis non etiam rusticorum, aliqua de causis naturalibus quærit? Nam uerborum proprietas, ac differentia omnibus, qui sermonem curæ habent, debet esse communis. sed ea & sciet optime, & eloquetur orator, qui si fuisset aliquando perfectus, non à philosophorum scholis uirtutis præcepta peterentur. Nunc necesse est ad eos aliquando authores recurrere, qui desertam, ut dixi, partem oratoriæ artis, meliorem præsertim, occupauerunt, & uelut nostrum reposcere, non ut nos illorum utamur inuentis, sed ut illos alienis usos esse doceamus. Sit igitur orator uir talis, qualis uere sapiẽs appellari possit, nec moribus modo perfectus, nã id mea quidem opinione quanquam sint qui dissentiant, satis nõ est, sed etiam scientia, & omni facultate dicendi, qualis adhuc fortasse nemo fuerit. Sed non ideo minus nobis ad summa tendendum est, quod fecerunt plerique ueterum, qui & si non dum quenquam

sapientem repertum putabant, præcepta tamen sapiētiæ tradiderūt. Nam est certe aliquid consumata eloquētia, neque ad eam perueni re natura humani ingenij prohibet, quod si non contingat, altius tamen ibunt, qui ad summa nitentur, quàm qui præsumpta desperatione quo uelint euadēdi, protinus circa ima substiterint, quo magis impetranda uenia erit, si ne minora q̃dem illa, uorū operi quod instituimus necessaria, præteribo. Nam liber primus ea, quæ sunt ante officiū rhetoris continebit. Secundo prima apud rhetorē elementa, et quæ de ipsa rhetoricæ substātia quærūtur, tractabimus. Quinq; deinceps inuētioni, nā & huic dispositio subiungitur. Quatuor elocutioni, in cuius partē memoria, ac pronuntiatio ueniunt, dabuntur. Vnus accedet, in quo nobis orator ipse informandus est, ut q̃ mores eius, quæ in suscipiendis, discendis, agendis causis ratio, quod eloquētiæ genus, quis agendi debeat esse finis, quæ post finē studia, quantū nostra ualebit infirmitas, disseramus. His omnibus admiscebitur, ut quisq; locus postulabit, docendi ratio, quæ non eorum modo sciētia, quibus solis quidam nomen artis dederunt, studiosos instruit, &, ut sic dixerim, ius ipsum rhetorices interpretetur, sed alere facundiam, uires augere eloquētiæ possit. Nam plerunq; nudæ illæ artes nimia subtilitatis affectatione frāgunt, atq; cōcidunt q̃cquid est in oratione generosius, & omnem succum ingenij bibunt, et ossa detegunt, quæ ut esse, & astringi neruis suis debent, sic corpore operiēda sunt. Ideoq; nos non particulā illā, sicut pleriq;, sed quicquid utile ad instituēdū oratorem putabamus, in hos. XII. libros contulimus, breuiter omnia demonstrando. nam si quantū de quaq; re dici potest prosequamur, finis operis non reperietur. Illud tamen in primis testandū est, nihil præcepta, atq; artes ualere, nisi adiuuante natura. Quapropter ei, cui deerit ingenium, non magis hæc scripta sunt, quàm de agrorū cultu sterilibus terris. Sunt & alia ingenita quædā, quæ adiuuant, uox, latus patiens laboris, ualetudo, constantia, decor, quæ si modica obtigerunt, possint ratione ampliari, sed nōnunquam ita desunt, ut bona etiam ingenij, studijq; corrumpant. Sicut & hæc ipsa sine doctore perito studio pertinaci scribendi, legendi, dicendi, multa, & continua exercitatione per se nihil prosunt.

Quemadmodum prima elementa tradenda sunt. Cap. I.

IGITVR nato filio pater spem de illo primū quamoptimā capiat, ita diligentior à principijs fiet, falsa enim est querela paucissimis hominibus uim percipiēdi quæ tradātur esse concessam, plerosq;

uero laborem, ac tempora tarditate ingenij perdere. Nā contra plures reperias & faciles in excogitando, & ad discendum promptos. Quippe id est homini naturale, ac sicut aues ad uolatū, equi ad cursum, ad sæuitiam feræ gignuntur, ita nobis propria est mentis agitatio, atq; solertia, unde origo animi cœlestis creditur. hebetes uero, & indociles non magis secundum naturā homines eduntur, quàm prodigiosa corpora, et monstris insignia. sed hi pauci admodum fuerūt. Argumentum, quod in pueris elucet, spes plurimorū, quæ cum emoritur ætate, manifestum est non naturam defecisse, sed curam. præstat tamen ingenio alius aliū, concedo, sed plus efficiat, aut minus, nemo tamen reperitur, qui sit studio nihil consecutus. Hoc qui prouiderit protinus ut erit parens factus, acrem quammaxime curam spei futuri oratoris impendat. Ante omnia ne sit uitiosus sermo nutricibus, quas, si fieri posset, sapiētes Chrysippus optauit, certe quātum res pateretur, optimas eligi uoluit. Et morum ꝗdem in his haud dubie prior ratio est. Recte tamen etiam loquantur, has primū audiet puer, harū uerba effingere imitādo conabitur. Et natura tenacissimi sumus eorū, quæ rudibus animis ꝑcipimus, ut sapor, quo noua imbuas, durat, nec lanarum colores, ꝗbus simplex ille candor mutatus est, elui possunt. Et hæc ipsa magis pertinaciter hærent, quæ deteriora sunt. Nā bona facile mutantur in peius, nā quādo in bonū uerteris uitia? Non assuescat ergo, ne dū infans ꝗdem est, sermoni, ꝗ dediscendus sit.

Quales esse parentes, & præceptores debent. Cap. II.

IN parentibus uero ꝗplurimum esse eruditionis optauerim. Verum nec de patribus tantum loquor, nam Gracchorum eloquentiæ multum contulisse accepimus Corneliam matrem, cuius doctissimus sermo in posteros quoq; est epistolis traditus. Et Lælij filia reddidisse in loquēdo paternam eloquētiam dicitur. Et Quinti Hortensij filiæ oratio apud triumuiros habita legitur, nō tantum in sexus honorem. Nec tamen ij, quibus discere ipsis non contigit, minorē curam docendi liberos habeant, sed sint propter hoc ipsum ad cætera magis diligentes. De pueris, inter quos educabitur ille huic spei destinatus, idē, quod de nutricibus, dictum sit. De pædagogis hoc amplius, ut aut sint eruditi planè, quā primā esse curā uelim, aut se non esse eruditos sciant. Nihil .n. peius est ijs, ꝗ paulum aliꝗd ultra primas literas progressi, falsam sibi scientiæ ꝑsuasionem induerunt. nā & cedere præcipiendi peritis indignantur, & uelut iure quodam potestatis, quo ferè hoc hominum genus intumescit, impe-

riosi, atq; interim sæuientes stultitiam suam perdocent. Nec minus error eorum nocet moribus. siquidem Leonides Alexandri pædagogus, ut à Babylonio Diogene traditur, quibusdam eum uitijs imbuit, quæ robustum quoq;, & maximum regem ab illa institutione puerili sunt prosecuta. Si cui multa uideor exigere, cogitet oratorem institui, rem arduam, etiam cum ei formando nihil defuerit, præterea plura, ac difficiliora superesse, nam & studio perpetuo, & præstantissimis præceptoribus, & plurimis disciplinis opus est. Quapropter præcipienda sunt optima, quæ siquis grauabitur, non rationi defuerit, sed homini. Si tamen non continget, quales maxime uelim nutrices pædagogosq;, pueros habere, at unus certe sit assiduus, loquendi non imperitus, qui, siqua erunt ab his præsente alumno dicta uitiose, corrigat protinus, nec insidere illi sinat, dum tamen intelligatur, id quod prius dixi, bonum esse, hoc, remedium. À sermone græco puerum incipere malo, quia latinus, qui pluribus in usu est, uel nobis nolentibus se præbet, simul quia disciplinis quoq; græcis prius instituendus est, unde & nostræ fluxerunt, non tamen hoc adeo superstitiose uelim fieri, ut diu tãtum loquatur græce, aut discat, sicut plerisq; moris est. Ex hoc enim accidunt & oris plurima uitia in peregrinum sonum corrupti, & sermonis, cui cum græcæ figuræ assidua consuetudine hæserunt, in diuersa quoq; loquendi ratione pertinacissime durant. Non longe itaque latina subsequi debent & cito pariter ire, ita fiet, ut cum æquali cura linguam utranque tueri cœperimus, neutra alteri officiat. Quidam literis instituendos, qui minores septem annis essent, nó putauerunt, quod illa primum ætas & intellectum disciplinarum capere, & laborem pati non possit. In qua sententia Hesiodum esse plurimi tradunt, q̃ ante grammaticum Aristophanem fuerunt. Nam is primus ὑποθήκαις, in quo libro scriptum hoc inuenitur, negauit esse huius poëtæ. Sed alij quoque authores, inter quos Eratosthenes, idem præceperunt. Melius autem, q̃ nullum tempus uacare cura uolunt, ut Chrysippus. nam is, quãuis nutricibus triennium dederit, tamen ab illis quoq; iam formandam quamoptimis institutis mentem infantium iudicat. Cur autem non p̃tineat ad literas ætas, quæ ad mores iam p̃tinet? Neq; ignoro toto illo, de quo loquor, tempore, uix tantum effici, quantum conferre unus postea possit annus. Sed tamen mihi, qui id senserunt, uidentur non tam discentibus in hac parte, quàm docentibus pepercisse. Quid melius alioquin facient, ex quo loqui poterunt? faciant enim aliquid necesse est, aut cur hoc, quantu-

lumcunq;

lĩcunq; est, usq; ad septem annos lucrum fastidiamus? Nã certe quã libet paruũ sit, quod contulerit ætas prior, maiora tamen aliqua discet puer eo ipso anno, quo minora didicisset, hoc per singulos annos prorogatum in summã proficit, & quantũ in infantia præsumptũ est temporis, adolescentiæ acquiritur. Idem etiam de sequẽtibus annis præceptum sit, ne quod cuiq; discendũ est, serò discere incipiat. Non ergo perdamus primum statim tempus, atq; eo minus q initia literarũ sola memoria constant, quæ non modo iam est in paruis, sed tum etiã tenacissima est. Nec sum adeo ætatum imprudens, ut instandum protinus teneris acerbe putem, exigendáq; plenam operã. Nam id in primis cauere oportebit, ne studia, qui amare non dum potest, oderit, & amaritudinẽ semel perceptam etiã ultra rudes annos reformidet. Lusus hic sit, & rogetur, & laudetur, & nunq̃ nõ fecisse se gaudeat, aliquãdo ipso nolente doceatur alius, cui inuideat, contendat interim, & sæpius uincere se putet, præmijs etiã, quæ capit illa ætas, euocetur. Parua docemus instituendum oratorẽ professi, sed est sua etiã studijs infantia, & ut corporũ mox fortissimorũ educatio, à lacte, cunisq; initiũ ducit, ita futurus eloquentissimus edidit aliquãdo uagitũ, & loqui primũ incerta uoce tentauit, et hæsit circa formas literarũ. nec siquid discere satis non est, ideo nec necesse est. Quod si nemo reprehendit patrẽ, qui hæc non negligenda in suo filio putet, cur improbetur, siquis ea, quæ domi suæ recte faceret, in publicum promit? atq; eo magis, quod minora etiã facilius minores percipiunt? & ut corpora ad quosdam membrorũ flexus formari, nisi tenera nõ possunt, sic animos quoq; ad pleraq; duriores robur ipsum facit? An Philippus Macedonũ rex Alexandro filio suo prima literarũ elemẽta tradi ab Aristotele summo eius ætatis philosopho uoluisset? aut ille suscepisset hoc officiũ, si non studiorũ initia à pfectissimo quoq; optime tractari, & pertinere ad summã credidisset? Fingamus igitur Alexandrum dari nobis impositum gremio dignũ tãta cura infantem, quanquã suus cuiq; dignus est, pudeat'ne me in ipsis statim elementis etiam breuia docendi monstrare compendia? Neque enim mihi illud saltem placet, quod fieri in plurimis uideo, ut literarum nomina, & contextum prius quàm formas paruuli discant. Obstat hoc agnitioni earum, non intendentibus mox animum ad ipsos ductus, dum antecedentem memoriam sequuntur, quæ causa est præcipientibus, ut etiam cum satis affixisse eas pueris recto illo, quo primum scribi solent contextu uidentur, retro agant rursus, & uaria permutatione perturbent, donec li-

teras, qui instituuntur, facie norint, non ordine. Quapropter optimi, sicut hominum, pariter & habitus, & nomina edocebuntur. sed qđ in literis obest, in syllabis non nocebit. Nō excludo autem id, quod est notum, irritandæ ad addiscendum infantiæ gratia, eburneas etiā literarum formas in lusum offerre, uel siquid aliud, quo magis illa ætas gaudeat, inueniri potest, quod tractare, intueri, nominare iucundum sit. Cum uero iam ductus sequi cœperit, non inutile erit eas tabellæ quamoptime insculpi, ut per illos uelut sulcos ducatur stylus. nam neq; errabit quemadmodum in ceris (continebitur enim utrinque marginibus) nec extra præscriptum poterit egredi, & celerius, ac sæpius sequendo certa uestigia formabit articulos, neque egebit adiutorio manum suam manu superimposita regentis. Non est aliena res, quæ fere` ab honestis negligi solet, cura bene, ac uelociter scribendi. Nam cum sit in studijs præcipuum, quo'q; solo uerus ille profectus, & altis radicibus nixus, paretur, scribere ipsum, tardior stylus, cogitationem moratur, rudis, & confusus, intellectu caret. unde sequitur alter dictandi, quæ ex his transferenda sunt, labor. Quare cum semper, & ubiq;, tum præcipue in epistolis secretis, & familiaribus delectabit, ne hoc quidem neglectum reliquisse. Syllabis nullum compendium est, perdiscendæ omnes, nec, ut fit plerunq;, difficillima quæque earū differenda, ut in omnibus scribendis deprehendantur, quin immo ne primæ quidem memoriæ temere credendum, repetere, & inculcare diu fuerit utilius, & in lectione quoq; non properare ad continuandā eam, uel accelerandam, nisi cum inoffensa, atq; indubitata literarum īter se coniunctio suppeditare sine ulla cogitandi saltem mora poterit. Tunc ipsis syllabis uerba complecti, & his sermonem connectere incipiat. Incredibile est quantum moræ lectioni festinatione adijciatur. Hinc enim accidit dubitatio, intermissio, repetiti plus q̄ possunt audētibus, deinde cum errarunt etiam ijs, quæ iam sciunt, diffidentibus. Certa sit ergo in primis lectio, deinde coniuncta, & diu lentior, donec exercitatione contingat emendata uelocitas. nam prospicere in dextrū, quod omnes præcipiunt, & prouidere non rationis modo, sed usus quoq; est, q̄m sequentia intuēti priora dicenda sunt, & quod difficillimū est, diuidenda intētio animi, ut aliud uoce, aliud oculis agatur. Illud nō pœnitebit curasse, cum scribere noīa puer, quēadmodū moris est, cœperit, ne hanc operā in uocabulis uulgaribus, & forte occurrentibus perdat. protinus enim potest īterpretationē linguæ secretioris, id est quas græci γλώσσας uocant, dum aliud agitur, ediscere, et inter prima

elementa

elementa consequi rem postea proprium tempus desyderaturam. Et quoniam adhuc circa res tenues moramur, ij quoq; uersus, qui ad imitationem scribendi proponentur, non otiosas uelim sententias habeant, sed honestum aliquid monentes, prosequitur hæc memoria in senectutẽ, & impressa animo rudi, usque ad mores proficiet, etiam dicta clarorum uirorũ, et electos, ex poëtis maxime, nanq; eorũ paruis cognitio gratior est, quos ediscere inter lusum licet, nã & maxime necessaria est oratori, sicut suo loco dicam, memoria, & ea præcipue firmatur, atq; alitur, exercitatione, & in ijs, de quibus nunc loquimur, ætatibus, quæ nihil dum ipsæ generare ex se queunt, propè sola est, quæ iuuari cura docentium possit. Non alienũ fuerit exigere ab his ætatibus, quo sit absolutius os, & expressior sermo, ut nomina quædam, uersusq; affectatæ difficultatis ex pluribus, et asperrime coeuntibus inter se syllabis cathenatos, & ueluti confragosos quam citatissime uoluant, χαλινοὶ græce uocantur, res modica dictu, qua tamen omissa multa linguæ uitia, nisi primis eximuntur annis, inemendabili in posterum prauitate durantur.

Vtrum utilius domi, an in scholis erudiantur. Cap. III.

SED nobis iam paulatim accrescere puer, et exire de gremio, ac discere serio incipiat. Hoc igitur potissimum loco tractanda quæstio est, utilius'ne sit domi, atq; intra priuatos parietes studentem continere, an frequentiæ scholarum, et uelut publicis præceptoribus tradere. Quod quidem cum ijs, à quibus clarissimarum ciuitatum mores sunt instituti, tum eminentissimis authoribus uideo placuisse. Nõ est tamen dissimulandum esse nonnullos, qui ab hoc propè publico more priuata quadam persuasione dissentiant, ij duas præcipue rationes sequi uidentur, unam, quod moribus magis consulant, fugiendo turbam hominũ, ætatis eius, quæ sit ad uitia maxime prona, unde causas turpium factorum sæpe extitisse utinam falsò iactaretur. Alteram, quod quisquis futurus est ille præceptor, liberalius tempora sua impensurus uni uidetur, q̃ si eadem in plureis partiatur. Prior causa prorsus grauis. nam si studijs quidem scholas prodesse, moribus autem nocere constaret, potior mihi ratio uiuendi honeste, quàm uel optime discendi uideretur. Sed mea quidem sententia iuncta ista, atq; indiscreta sunt. Neque enim esse oratorem, nisi bonum uirum iudico, & fieri, etiam si potest, nolo. De hac re igitur prius. Corrũpi mores in scholis putant, nam & corrũpuntur interim, sed domi quoq; & sunt multa eius rei exẽpla, tam læsæ hercle, quàm conseruatæ san=

ctissimæ utrobiq; opinionis. Natura cuiusq; tantum, curáq; distat, da mentem ad peiora facilem, da negligentiam formandi, custodiendiq; in ætate prima pudoris, non minorẽ flagitijs occasionẽ secreta præbuerint. Nam & esse potest turpis domesticus ille præceptor, nec tutior inter seruos malos, quàm ingenuos parum modestos conuersatio est. At si bona ipsius indoles, si non cæca, ac sopita parentũ secordia est, & præceptorẽ eligere sanctissimũ quẽq;, cuius rei præcipua prudentibus cura est, & disciplinã, quæ maxime seuera fuerit, licet & nihilo minus amicum grauẽ uirum, aut fidelẽ libertum lateri filij sui adiungere, cuius assiduus comitatus etiã illos meliores faciet, qui timebunt, facile erat huius metus remediũ. Vtinam liberorum nostrorũ mores nõ ipsi perderemus. Infantiã statim delitijs soluimus, mollis illa educatio, quam indulgentiam uocamus, neruos omnes & mentis, & corporis frangit. Quid non adultus concupiscet, qui in purpuris repit? Non dum prima uerba exprimit, iam coccum intelligit, iam conchyliũ poscat, ante palatum eorũ, quàm os instituimus, in lecticis crescunt, si terrã attigerint, è manibus utrinq; sustinentiũ pendent, gaudemus, siquid licentius dixerint, uerba ne alexandrinis quidem permittenda delitijs risu, & osculo excipimus, nec mirum, nos docuimus, ex nobis audierunt, nostras amicas, nostros concubinos uident, omne conuiuium obscœnis canticis strepit, pudenda dictu spectantur, fit ex ijs consuetudo, deinde natura, discunt hæc miseri ante quàm sciant uitia esse, inde soluti, ac fluentes non accipiũt in scholis mala ista, sed in scholas afferunt. Verum in studijs magis uacabit unus uni. Ante omnia nihil prohibet esse istum nescio quẽ unum, etiam cum eo, q in scholis eruditur. Sed etiã si iungi utrũq; non posset, lumen tamen illud conuentus honestissimi tenebris, ac solitudini prætulissem. Nã optimus quisq; præceptor frequentia gaudet, ac maiore se theatro dignum putat, at uero minores ex consciẽtia suæ infirmitatis hærere singulis, & officio fungi quodãmodo pædagogorum non indignantur. Sed præstet alicui uel gratia, uel amicitia, uel pecunia, ut doctissimum, atque incomparabilem magistrũ domi habeat, num tamen ille totum in uno diem consumpturus est? aut potest esse ulla tam perpetua discentis intentio, quæ non ut uisus oculorũ obtuitu continuo fatigetur? cum præsertim multo plus secreti temporis studia desyderent, neq; enim ediscenti, scribenti, & cogitanti præceptor assistit, quorũ aliqd agentibus cuiuscunq; interuentus ĩpedimẽto est. lectio quoq; non omnis, nec semp præeunte, uel interpretante eget, quando enim tot authorum notitia contingeret?

ergo modicum tempus est, quo in totum diem, uelut opus ordinetur. Ideoq; per plures ire possunt, etiam quæ singulis tradenda sunt, pleraque uero hanc conditionem habent, ut eadem uoce ad omnes simul perferantur. Taceo de positionibus, & declamationibus rhetorum, quibus certe, quantuscunq; numerus adhibeatur, tamen unusquisque totum feret. Non enim uox illa præceptoris, ut cœna minus pluribus sufficit, sed ut sol uniuersis idem lucis, caloris'q; largitur. Grammaticus quoque, si de ratione loquendi disserat, quæstiones explicet, historias exponat, poëmata enarret, tot illa discent, quot audient. At enim emendationi, prælectioniq; numerus obstat, sit incommodum, nam quid fere undique placet? mox illud comparabimus commodis. Nec ego tamen eò mitti puerum uolo ubi negligatur. Sed neque præceptor bonus maiore se turba quàm ut sustinere eam possit, onerauerit, & in primis ea habenda cura est, ut is omnino fiat nobis familiariter amicus, nec officium in docendo spectet, sed affectum, ita nunquam erimus in turba. Nec sane quisquam literis saltem leuiter imbutus, eum, in quo studium, ingeniumq; perspexerit, non in suam quoque gloriam peculiariter fouebit. Sed, ut fugiendæ sint magnæ scholæ (cui ne ipse quidem rei assentior, si ad aliquem merito concurritur) non tamen hoc eo ualet, ut fugiendæ sint omnino scholæ, aliud est enim uitare eas, aliud eligere. Et si refutauimus, quæ contra dicuntur, iam explicemus quid ipsi sequamur. Ante omnia futurus orator, cui in maxima celebritate, & in media republica uiuendum est, assuescat iam à tenero non reformidare homines, neque illa solitaria, & uelut umbratili uita pallescere, excitanda mens, & attollenda semper est; quæ in huiusmodi secretis aut languescat, & quendam uelut in opaco situm ducit, aut contra tumescit inani persuasione. Necesse est enim sibi nimium tribuat, qui se nemini comparat. Deinde cum proferenda sunt studia, caligat in sole, & omnia noua offendit, ut qui solus didicerit, quod inter multos faciendum est. Mitto amicitias, quæ usque ad senectutem firmissime durant religiosa quadam necessitudine imbutæ. Neque enim est sanctius sacris ijsdem, quàm studijs initiari. Sensum ipsum, qui communis dicitur, ubi discet? cum se à congressu, qui non hominibus solum, sed mutis quoque animalibus naturalis est, segregarit? Adde quod domi ea sola discere potest, quæ ipsi præcipientur, in schola etiam, quæ alijs, audiet multa quotidie probari, multa corrigi, proderit alicuius obiurgata desidia, proderit laudata

industria, excitabitur laude æmulatio, turpe ducet cedere pari, pulchrũ superasse maiores, accendunt omnia hæc animos, & licet ipsa uitium sit ambitio, frequenter tamen causa uirtutum est. Non inutilem scio seruatum esse à præceptoribus meis morem, qui, cum pueros in classes distribuerant, ordinem dicendi secundũ uires ingenij dabant, & ita superiore loco qsq; declamabat, ut præcedere profectu uidebatur. Huius rei iudicia præbebantur, ea nobis ingens palmæ contentio, ducere uero classem multo pulcherrimũ. Nec de hoc semel decretum erat, tricesimus dies reddebat uicto certaminis potestatem. Ita nec superior successu curã remittebat, et dolor uictum ad depellẽdam ignominiã concitabat, id nobis acriores ad studia discendi faces subdidisse, q̃ exhortationem docentium, pædagogorum custodiã, uota parentum, quantum animi mei coniectura colligere possum, contenderim. Sed sicut firmiores in literis profectus, alit æmulatio, ita incipientibus, atq; adhuc teneris condiscipulorum, q̃ præceptorum iucundior, hoc ipso quod facilior, imitatio est. Vix enim se prima elementa ad spem tollere effingendæ, quam summam putant, eloquentiæ audebunt, proxima amplectuntur magis, ut uites arboribus applicitæ, inferiores prius apprehẽdendo ramos in cacumina euadũt. Quod adeo uerum est, uti ipsius etiam magistri, si tamen ambitiosis utilia præferet, hoc opus sit, cum adhuc rudia tractabit ingenia nõ statim onerare infirmitatem discentiũ, sed temperare uires suas, & ad intellectum audiẽtis descendere. Nam ut uascula oris angusti superfusam humoris copiã respuunt, sensim aũt influentibus, uel etiã instillatis cõplentur, sic animi puerorũ q̃tum excipere possint, uidendũ est. Nã maiora intellectu, uelut parũ apertos ad percipiendum animos, non subibunt. Vtile igitur est habere quos imitari primũ, mox uincere uelis, ita paulatim & superiorũ spes erit. His adijcio, præceptores ipsos, non idẽ mentis, ac spiritus in dicendo posse concipere singulis tantum præsentibus, quod illa celebritate audiẽtium instinctos. Maxima enim pars eloquentiæ constat animo, hunc affici, hunc concipere imagines rerum, & transformari quodam modo ad naturam eorum, de q̃bus loq̃mur, necesse est. Is porrò, quo generosior, celsiorq; est, hoc maioribus uelut organis cõmouetur, ideoq; & laude crescit, et impetu augetur, et aliq̃d magnũ agere gaudet. Est quædã tacita dedignatio uim dicendi tantis comparatam laboribus ad unũ auditorem demittere, pudet supra modum sermones attollere. Et sanè q̃s concipiat mente uel declamantis habitum, uel orantis uocem, incessum, pronunciationem, illum deniq; animi, & corporis motum,

ſudorem,ut alia prætercam,& fatigationem,audiente uno, non ne quidam pati furori ſimile uideatur?Non eſſet in rebus humanis eloquentia,ſi tantum cum ſingulis loqueremur.

Qua ratione ingenia puerorum dignoſcantur. Cap.IIII.

TRADITO ſibi puero,docendi peritus ingenium eius in primis,naturamq; proſpiciet.Ingenij ſignū in paruis præcipuū,memoria eſt.Eius duplex uirtus,facile percipere, & fideliter continere, proximum imitatio,nam id quoq; eſt docilis naturæ,ſic tamen ut ea, quæ diſcit,effingat.Nam habitum forte,et inceſſum,& ſiqd in peius notabile eſt,non dabit mihi ſpem bonæ indolis,qui hoc imitandi ſtudio petet,ut rideatur.Nam probus quoq; in primis erit ille uere ingenioſus,alioquin non peius duxerim tardi eſſe ingenij,quàm mali,probus autē ab illo ſegni,et iacente plurimū aberit.Hic meus quæ tradentur non difficulter accipiet,quædā etiā interrogabit, ſequetur tamen magis,quàm præcurret.Illud ingeniorum uelut præcox genus,nō temere unquam peruenit ad frugem,ij ſunt, qui parua facile faciunt,& audacia prouecti quicquid poſſunt,ſtatim oſtendunt,poſſunt autem id demum,quod in proximo eſt, uerba continuant, hæc uultu interrito,nulla tardati uerecundia proferunt,nō multū præſtant,ſed cito,nō ſubeſt uera uis,nec penitus īmiſſis radicibus innititur,ut quæ ſummo ſolo ſparſa ſunt ſemina,celerius ſe effundunt, & imitatæ ſpicas herbulæ inanibus ariſtis ante meſſem flaueſcunt, placent hæc annis cōparata,deinde ſtat profectus,admiratio decreſcit. Hæc cū animaduerterit,perſpiciat deinceps quonam modo tractādus ſit diſcentis animus.Sunt qdā,niſi inſtiteris,remiſſi,quidā imperia indignantur,quoſdam cōtinet metus,quoſdam debilitat, alios continuatio extundit,in alijs plus īpetus facit.Mihi ille detur puer, quē laus excitet,quē gloria iuuet,qui uictus fleat,hic erit alendus ambitu,hunc mordebit obiurgatio,hunc honor excitabit,in hoc deſidiam nunquam uerebor.Danda eſt tamen omnibus aliqua remiſſio,nō ſolum,quia nulla res eſt,quæ perferre poſſit continuum laborem, atq; ea quoq;,quæ ſenſu,& anima carent,ut ſeruare uim ſuam poſſint, uelut quiete alterna retenduntur,ſed quod ſtudiū diſcendi uoluntate,quæ cogi non poteſt,conſtat.Itaq; & uiriū plus afferunt ad diſcendum renouati,ac recentes,& acriorem animū, qui fere neceſſitatibus repugnat.Nec me offenderit luſus in pueris,eſt & hoc ſignum alacritatis,neq; illū triſtem,ſemperq; demiſſum ſperare poſſim erectæ circa ſtudia mentis fore,cum in hoc quoq; maximè naturali æta-

tibus illis impetu, iaceat, modus tamen sit remissionibus, ne aut odiũ studiorũ faciant, negatæ, aut otij consuetudinem, nimiæ. Sunt etiam non nulli acuendis puerorũ ingenijs non inutiles lusus, cum positis inuicem, cuiuscunq; generis quæstiunculis æmulantur. Mores quoq; se inter ludendũ simplicius detegunt, modo nulla uideatur ætas tam infirma, quæ non protinus quid rectum, prauumq; sit discat, tum uel maxime formanda, cum simulandi nescia est, & præcipientibus facillime cedit. Frangas enim citius, quàm corrigas, quæ in prauum indurauerunt. Protinus ergo, nequid cupide, nequid improbe, nequid impotenter faciat, monendus est puer. Habendumq; in animo semper illud Virgilianum.

" -Adeo in teneris consuescere multum est.

Cædi uero discipulos, quanquam & receptum sit, & Chrysippus non improbet, minime uelim, primum quia deforme, ac seruile est, et certe quod conuenit, si ætatem mutes, iniuria, deinde quod sicut est mens tam illiberalis, ut obiurgatione non corrigatur, is etiã ad plagas, ut pessima quæq; mancipia, durabitur. Postremo quod ne opus erit quidem hac castigatione, si assiduus studiorũ exactor astiterit. Nũc ferè negligentia pædagogorum, sic emendari uidentur, ut pueri, non facere, quæ recta sunt cogantur, sed cum non fecerint, puniãtur. Deniq; cum paruulum uerberibus coëgeris, quid iuueni facias, cui nec adhiberi potest hic metus, & maiora discenda sunt? Adde quod multa uapulantibus dictu deformia, & mox uerecundiæ futura sæpe dolore, uel metu accidunt, quæ pudor refringit animum, & abijcit, atq; ipsius lucis fugam, & tædium dictat. Iam si minor in eligendis custodum, & præceptorũ moribus fuit cura, pudet dicere in quæ probra nefandi homines isto cædendi iure abutantur, quam det alijs quoq; nõnunquam occasionem hic miserorum metus, nõ morabor in parte hac, nimium est, quod intelligitur. Quare hoc dixisse satis est, in ætatem infirmam, & iniuriæ obnoxiam nemini debet nimium licere. Nunc quibus instituẽdus sit artibus, qui sic formabitur, ut fieri possit orator, & quæ in quaq; ætate inchoanda, dicere ingrediar.

De grammatica. Cap. V.

PRIMVS in eo, qui legendi, scribendiq; adeptus erit facultatẽ, grammaticis est locus, nec refert de græco, an de latino loquar, quãquam græcum esse priorem placet. utriq; eadem uia est. Hæc igitur professio cũ breuissime in duas parteis diuidatur, rectè loquẽdi sciẽtiam, & poëtarũ enarrationem, plus habet in recessu, quàm fronte

promittit. Nam & scribendi ratio coniuncta cum loquendo est, & enarrationem praecedit emendata lectio. & mistum his omnibus iudicium est. Quo quidam ita sunt seuere usi ueteres grammatici, ut nō uersus modo censoria quadam uirgula notare, & libros, q falso uiderentur inscripti, tanquam subditit os summouere familia pmise rint sibi, sed authores alios in ordinem redegerint, alios omnino exe merint numero. Nec poëtas legisse satis est, excutiendū omne scripto rum genus, nō propter historias modo, sed uerba, quae frequēter ius ab authoribus sumunt. Tum nec citra musicen grāmatice potest esse perfecta, cum ei de metris, rhythmisq; dicendum sit. Nec si rationem syderum ignoret, poëtas intelligat, qui, ut alia omittam, toties ortu, occasuq; signorū in declarandis temporibus utantur. Nec ignara phi losophiae, cū propter plurimos, in omnibus fere carminibus locos ex intima quaestionū naturalium subtilitate repetitos, tum uel propter Empedoclem in graecis, Varronem, ac Lucretium in latinis, q praecepta sapientiae uersibus tradiderunt. Eloquentia quoq; non mediocri est opus, ut de unaquaq; earū, quas demonstrauimus, rerum di cat proprie, & copiose. Quo minus sunt ferendi, qui hanc artem, ut tenuem, ac ieiunam cauillantur, quae nisi oratori futuro fundamenta fideliter iecerit, quicquid superstruxeris corruet, necessaria pueris, iucunda senibus, dulcis secretorum comes, & quae uel sola omni studiorum genere plus habeat operis, quàm ostentationis.

De literis. Cap. VI.

NE quis igitur, tanquam parua fastidiat grammatices elementa, non qa magnae sit operae consonantes à uocalibus discernere, ipsasq; eas in semiuocalium numerum, mutarumq; partiri, sed quia interio ra uelut sacri huius adeuntibus, apparebit multa rerum subtilitas, quae non modo acuere ingenia puerilia, sed exercere altissimam quoq; eruditionem, ac scientiam possit. An cuiuslibet auris est exigere literarum sonos? non hercle magis, quàm neruorum. At grammatici saltem omnes in hanc descendent rerum tenuitatem, desint'ne aliquae nobis necessariae literae, non cum graeca scribimus, tum enim ab ijsdē duas mutuamur, sed proprie in latinis, ut in his, seruus, & uulgus aeolicum digammon desyderatur, & medius est quidam V & I literae sonus. Non enim sic optumum dicimus, ut opimum, & here, neq; E plane, neq; I auditur. An rursus aliae redūdent, praeter illam aspirationis, quae si necessaria est, etiā cōtrariā sibi poscit, et K. quae et ipsa quorūdā nominū nota est, et Q cuius similis effe=

ctus,ſpeciesq́;,niſi quod paulũ à noſtris obliquatur,cappa apud græ
cos,nunc tantum in numero manet,& noſtrarum ultima X.qua ta
men carere potuimus,ſi non quæſiſſemus.Atq; etiam in ipſis uocali-
bus grãmatici eſt uidere,an aliquas pro conſonantibus uſus accepe-
rit,quia iam ſicut tam ſcribitur,& uos ut cos.Atq;,ut uocales iun
guntur,aut unam longam faciant,ut ueteres ſcripſerunt,qui geminæ
tione earum uelut apice utebantur,aut duas niſi quis putat etiã ex
tribus uocabulis ſyllabam,quod nequit fieri,ſi nõ aliquæ officio con-
ſonantium fungantur. Quæret hoc etiam quomodo duabus demum
uocalibus in ſeipſas coeundi natura ſit,cum conſonantium nulla niſi
alterã frangat.Atq litera.I.ſibi inſidit.coniicit enim eſt ab illo,ia-
cit.Et.V.quomodo nunc ſcribitur uulgus,& ſeruus.Sciat etiã Cice
roni placuiſſe aij,aijamq́; geminata.II.ſcribere.quod ſi eſt,etiã iun
getur ut conſonans.Quare diſcat puer qd in literis proprium,quid
commune,quæ cum qbus cognatio,nec miretur cur ex ſcamno fiat
ſcabellum,aut à pinna,quod eſt acutum ſecuris,utrinq; habẽs aciẽ,
bipennis,ne illorum ſequatur errorem,qui qa à pennis duabus hoc
eſſe nomen exiſtimant,pinnas auium dici uolunt.Neq; has modo no
uerit mutationes,quas afferunt declinatio,ac præpoſitio,ut ſecat,ſe
cuit.cãdit,excĩdit.cædit,excĩdit.calcat,exculcat,& ſic à lauãdo lo
tus,& inde rurſus illotus,& mille alia.Sed et quæ rectis quoq; caſi
bus ætate trãſierunt,nam ut Valeſij,et Fuſij in Valerios,Furiosq́;
uenerunt,ita arbos,labos,uapos,etiã & clamos,ac paſſes ætatis fue-
runt.Et hæc ipſa,S,litera ab his nominibus excluſa,in quibuſdã
ipſa alteri ſucceſſit,nam mertare,atq; pultare dicebant qn fordeum,
fœdusq́;,pro aſpiratione,uel ſimili litera utentes,nam contra græci
aſpirare ſolent,ut pro Fundanio Cicero,teſtem,qui primam eius lite
ram dicere non poſſet,irridet.Sed.B.quoq; in locum aliarũ dedi-
mus aliquando,unde byrrhus,et bruges,et belena,necnon eadẽ fe-
cit ex duello bellum,unde duellios qdam dicere bellios auſi.Quid
ſtlotum,ſtlitesq́;?quid.D.literæ cum.T.quædam cognatio?Quare
minus mirũ ſi uetuſtis operibus urbis noſtræ,et celebribus templis le
gantur Alexãter,& Caſſantra.Quid.O.atq;.V.permutatæ inui-
cem?ut Hecoba,et notrix,culchides,et pulyxena ſcriberentur,ac,ne
in græcis id tantum notetur,dederont,ac probaueront,ſic ὀδυσεὺς
quẽ ὀδυσέα fecerunt Aeoles,ad Vlyſſem deductus eſt.Quid non
E.quoq;.I.loco fuit?ut menerua,et leber,& mageſter,& deioue ui
ctore,non deioui uictori.Sed mihi locum ſignare ſatis eſt.non enim
doceo,ſed admoneo docturos.Inde in ſyllabas cura tranſibit,de
quibus

quibus in orthographia pauca annotabo. Tum uidebit ad quem hoc pertinet, quot, & quæ partes orationis, quanquam de numero parum conuenit.

De partibus orationis. Cap. VII.

VETERES enim, quorum fuerunt Aristoteles, atq; Theodectes, uerba modo, et nomina, & conuinctiones tradiderunt, uidelicet quod in uerbis uim sermonis, in nominibus materiã, q͞a alterũ est, quod loq͞mur, alterũ, de quo loq͞mur, in conuinctionibus autem eorũ cõplexum esse iudicauerunt, quas coniũctiones à plerisq; dici scio, sed hæc uidetur ex syndesmo magis propria trãslatio. Paulatim à philosophis, ac maxime stoicis auctus est numerus, ac primũ cõuinctionibus articuli adiecti, post præpositiões, nominibus appellatio, deinde pronomẽ, deinde mistum uerbo participiũ, ipsis uerbis aduerbia. Noster sermo articulos nõ desyderat, ideóq; ĩ alias parteis oratiõis sparguntur. Sed accedit superioribus interiectio, alij tñ ex idoneis authoribus octo dũtaxat pteis secuti sunt, ut Aristarchus, et ætate nostra Palæmon, q̃ uocabulum, siue appellationem nomini subiecerunt tanquã species eius. At ij, q̃ aliud nomen, aliud uocabulum faciunt, nouem, nihilo minus fuerunt, q̃ ipsum adhuc uocabulum ab appellatione diducerent, ut esset uocabulũ corpus uisu, tactúq; manifestum domus, lectus, appellatio, cui uel alterum deest, uel utrunq;, uentus, cœlum, deus, uirtus. Adijciebant & asseuerationem, ut heu, & tractatiõem, ut fasceatim, quæ mihi non approbantur. Vocabulum, an appellatio dicenda sit, προσηγορία, & subijcienda nomini, nec' ne, quia parui refert, liberum opinaturis relinquo.

Declinare in primis nomina, & uerba scire oportere pueros. Cap. VIII.

NOMINA declinare, & uerba in primis pueri sciant, neq; enim aliter puenire ad intellectum sequẽtium possunt, quod etiam admonere superuacuum fuerat, nisi ambitiosa festinatione plerią; à posterioribus inciperent. et dum ostentare discipulos circa speciosiora malunt, compendio morantur. Atq; siquis & didicerit satis, & quod nõ minus deesse interim solet, & uoluerit docere, quæ didicit, nõ erit contentus tradere in nominibus tria genera, & ea, quæ sunt duobus, omnibus'ue cõmunia. Nec statim diligentem putabo, q̃ promiscua, quæ epicœna dicuntur, ostenderit, in quibus sexus uterq; per alterũ apparet, aut quæ fœminina positiõe mares, aut neutrali fœ-

minas significant, qualia sunt murena, et Glicerium. Scrutabitur mille præceptor acer, atq; subtilis origines nominum, quæ ex habitu corporis, ut Rufos, Lōgosq; fecerūt. Vbi erit aliud secretius Syllæ, Burri, Galbæ, Plauti, Pansæ, Scauri, taliaq;. & ex casu nascentium, hinc Agrippa, & Opiter, & Cordus, & Posthumus erunt, & ijs, quæ post natos eueniunt, unde Vopiscus. Iam Cotta, Scipiones, Lenates, Serani sunt. & ex uarijs causis, gentes quoq;, ac loca, & alia multa reperias inter nominum causas. In seruis iā intercidit illud genus, quod ducebatur à domino, unde marcipores, publipores. Quærat etiam sit'ne apud græcos uis quædam sexti casus, & apud nos quoq; septimi. nam cum dico, hasta percussi, non utor ablatiui natura, nec si idem græce dicam, datiui, τῷ δορί.

De uerbis. Cap. IX.

SED in uerbis quoq; quis est adeo imperitus, ut ignoret genera, & qualitates, & personas, & numeros? Literarij penè ista sunt ludi, & triuialis scientiæ. Iam quosdam illa turbabunt, quæ declinationibus non tenentur. Nam & quædam, participia, an uerbi appellationes sint, dubitari potest, quia aliud alio loco ualent, ut lectus, et sapiens, quædam appellationibus similia, ut fraudator, nutritor. Iā, itur in antiquam syluā, non'ne proprie cuiusdam rationis est? Nam quod initium eius inuenias? cui simile fletur accipimus aliter, ut

» Panditur interea domus omnipotentis olympi, aliter, ut
» -Totis
» Vsq; adeo turbatur agris.- Est etiam quidam tertius modus, ut urbs habitatur, unde & campus curritur, & mare nauigatur. Pransus quoq;, atq; potus diuersum ualent, quàm indicant. Quid quod multa uerba non totum declinationis ordinem ferunt? Quædam etiam mutantur? ut fero in præterito. Quædam tertiæ demum personæ figuræ dicuntur, ut licet, piget. Quædam simile quiddam patiuntur uocabulis in aduerbium transeuntibus. Nam ut noctu, & diu, ita & dictu, & factu. Sunt enim hæc quoq; uerba participialia quidem, non tamen qualia dicto, factoq;.

De uirtutibus, & uitijs orationis. Cap. X.

IAM cum omnis oratio tres habeat uirtutes, ut emendata, ut dilucida, ut ornata sit, quia dicere apte, quod est præcipuum, pleriq; ornatui subijciunt, totidem uitia quæ sunt supradictis contraria, emendate loquendi regulam, quæ grammatices prior est pars examinet.

Hæc exigitur

Hæc exigitur uerbis aut singulis, aut pluribus. Verba nunc generaliter accipi uolo, nã duplex eorũ intellectus est, alter qui omnia, per quæ sermo nectitur, significat, ut apud Horatium.

Verbáq; prouisam rem non inuita sequentur, alter, in quo est una pars orationis, lego, scribo, quam uitantes ambiguitatem quidam dicere maluerũt uoces, dictiones, locutiones. Singula sunt aut nostra, aut peregrina, aut simplicia, aut composita, aut propria, aut translata, aut usitata, aut ficta. Vni uerbo uitiũ sæpius, q̃ uirtus inest. Licet enim dicamus aliquid proprium, speciosum, sublime, nihil tamen horum, nisi in complexu loquendi, serieq; contingit. Laudamus enim uerba rebus bene accommodata. Sola est, quæ notari possit, uelut uocalitas, quæ εὐφωνία dicitur, cuius in eo delectus est, ut inter duo, quæ idem significant, ac tantundem ualent, quod melius sonet, malis. Prima barbarismi, ac solœcismi fœditas absit. Sed q̃a interim excusantur hæc uitia, aut consuetudine, aut authoritate, aut uetustate, aut deniq; uicinitate uirtutum. nã sæpe à figuris ea separare difficile ẽ, nequẽ tam lubrica obseruatio fallat, acriter se in illud tenue discrimen grammaticus intendat, de quo nos latius ibi loquemur, ubi de figuris orationis tractandum erit. Interim uitium, quod fit singulis uerbis, sit barbarismus. Occurrat mihi forsan aliquis, quid hic promisso tanti operis dignum? aut quis hoc nescit? alios barbarismos scribendo fieri, alios loquendo, q̃a quod male scribitur, male etiam dici necesse est, qui uitiose dixerit, non utiq; & scripto peccat. Illud prius additione, detractione, immutatione, transmutatione. hoc secundum, diuisione, complexione, aspiratione, sono, contineri, sed, ut parua sint, hæc pueri doceantur adhuc, & grammaticos officij sui commonemus. Ex q̃bus siquis erit planè impolitus, & uestibulum modo artis huius ingressus inter hæc, quæ profitentiũ cõmentariolis uulgata sunt, consistet, doctiores multa adijcient, uel hoc primum, quod barbarismum pluribus modis accipimus, unum in gente quale sit, siquis afrum, uel hispanum latinæ orationi nomen inserat, ut ferrum, quo rotæ uinciuntur, dici solet cantus, quanq̃ eo tanq̃ recepto utitur Persius, sicut Catullus ploxenum circa Padum inuenit, & in oratione Labieni, siue illa Cornelij Galli est in Pollionem casnar assectator è Gallia ductum est. Nã mastrucam, quod sardum est, illudens Cicero ex industria dixit. Alterũ genus barbarismi accipimus, quod fit animi natura, ut is, à quo insolenter, quid aut minaciter, aut crudeliter dictum sit, barbare locutus existimatur. Tertium est illud uitium barbarismi, cuius exempla uulgo sunt plurima. Sibi etiam q̃sq; fingere

poteſt, ut uerbo, cui libebit, adijciat literā, ſyllabam'ue, uel detrahat, aut aliam pro alia, aut eandē alio, quàm rectum eſt, loco ponat. Sed quidam ferè in iactationē eruditionis ſumere illa ex poëtis ſolent, & authores, quos prælegunt, criminantur. Scire autem debet puer, hæc apud ſcriptores carminum, aut uenia digna, aut etiam laude duci, potiusq́; illa docendi erunt minus uulgata. Nā duos in uno nomine faciebat barbariſmos Tinca placentinus, ſi reprehendenti Hortenſio credimus, preculam pro pergula dicens, & immutatione, cum C pro G uteretur, & tranſmutatione, cum R præponeret antecedenti, at in eadem uitij geminatione, et Metieo Suffetieo dicens Ennius poëtico iure defenditur. Sed in proſa quoq; eſt quædam iam recepta immutatio. Nam Cicero canopitarū exercitum dicit, ipſi canobon uocant, & thraſumenum pro thraſomeno multi authores etiam ſi eſt in eo tranſmutatio, uendicauerunt. Similiter alia, nam ſiue eſt falſum aſſentior, Siſenna dixit aſſentio, multiq́; & hunc, & analogiam ſecuti, ſiue illud uerum eſt, hæc quoque pars conſenſu defenditur. At ille pexus, pinguisq́; doctor, aut illic detractionem, aut hic adiectionem putabit. Quid? quod quædam quæ ſingula proculdubio uitioſa ſunt, iuncta ſine reprehenſione dicuntur. Nam dua, & tre, & pondo, diuerſorum generū ſunt barbariſmi at dua pondo, & tre pondo uſq; ad noſtrā ætatem ob omnibus dictum eſt, & recte dici Meſala confirmat. Abſurdum forſan uideatur dicere barbariſmum, quod eſt unius uerbi uitium, fieri per numeros, aut genera, ſicut ſolœciſmum. ſcala tamen, & ſcopa, contraq; hordea, & mulſa, licet literarum mutationem, detractionem, adiectionem non habeant, non alio uitioſa ſunt, quàm quod pluralia ſingulariter, et ſingularia pluraliter efferuntur, & gladia qui dixerunt, genere exciderunt. Sed hoc quoq; notare contentus ſum, ne arti, culpa quorūdam peruicacium, perplexe uidear & ipſe quæſtionem addidiſſe. Plus exigunt ſubtilitatis quæ accidunt in dicendo uitia, quia exempla corū tradi ſcripto nō poſſunt, niſi cum in uerſus inciderunt, ut diuiſio διαίρεσις europai, & ei contrarium uitium, quod συναίρεσιν, καὶ συναλοιφὴν græci uocant, nos complexionem dicimus, qualis eſt apud P. Varronem.

Cum te flagranti deiectum fulmine Phæton.

Nam ſi eſſet proſa oratio, eaſdem literas enuntiare ueris ſyllabis licebat. Præterea quæ fiunt ſpatio, ſiue cū ſyllaba correpta producitur,

ut Ītaliam fato profugus- ſeu longa corripitur, ut

Vnĭus ob noxam, & furias- extra carmen non deprehendas, ſed nec in carmine uitia dicenda ſunt. Illa uero non

niſi aure

niſi aure exiguntur, quæ fiunt per ſonos, quanquam per aſpirationē, ſiue adijcitur uitioſe, ſiue detrahitur, apud nos poteſt quæri an in ſcripto ſit uitium, ſi H litera eſt, non nota, cuius quidē ratio mutata cū temporibus eſt ſæpius, parciſſime ea ueteres uſi etiā in uocalibus, cū œdos, ircos'q; dicebant. Diu deinde reſeruatum, ne conſonantibus aſpiraretur, ut in Gracis, & triumpis. Erupit breui tempore nimius uſus, ut choronæ, chenturiones, præchones adhuc quibuſdā inſcriptionibus maneant. Qua de re Catulli nobile epigramma eſt. inde durat ad nos uſq;, uehementer, & comprehendere, et mihi, nam mihe quoq; pro me apud antiquos, tragœdiarum præcipue ſcriptores in ueteribus libris inuenimus. Adhuc difficilior obſeruatio eſt per tenores, quos qdē ab antiquis dictos tonores comperi, ut uidelicet declinato à græcis uerbo, qui τόνους dicunt, uel accentus, quas græci προσῳδίας uocant, cum acuta, & grauis alia pro alia ponitur, ut in hoc Cámillus, ſi acuitur prima, aut grauis proflexa, ut Céthegus, & hic prima acuta. Nam ſi media mutatur, aut flexa pro graui, aut grauis pro apice circunducta ſequetur, quā ex duabus ſyllabis in unam cogentes, et deinde flectentes dupliciter peccant. Sed id ſæpius in græcis nominibus accidit, ut A'treus, quem nobis iuuenibus doctiſſimi ſenes acuta prima dicere ſolebant, ut neceſſario ſecunda grauis eſſet. Item Térei Néreiq;. Hæc de accentibus tradita. Cæterum iam ſcio quoſdam eruditos, nonnullos etiā grāmaticos ſic docere, ac loqui, ut propter quædam uocum diſcrimina uerbū interim acuto ſono finiant, ut in illis.

» -quæ circum littora, circúm

» piſcoſos ſcopulos.- ne ſi grauem poſuerint ſecundam, circus dici uideatur, nó circuitus. Item quántum quále interrogantes, graui comparantes, acuto tenore concludunt, quod tamen in aduerbijs ferè ſolis, ac pronominibus uendicant, in cæteris ueterem legem ſequuntur. Mihi uidetur conditionē mutare, quod his locis uerba coniungimus, nam cum dico circum litora, tanquam unū enuntio diſſimulata diſtinctione, itaque tanquam in una uoce una eſt acuta, quod idem accidit in illo.

» =Troiæ qui primus ab óris. Euenit, ut metri quoque conditio mutet accentum, ut

» =Pecudes, pictæq; uolúcres. Nam uolúcres media acuta legam, quia, & ſi natura breuis, tamen poſitione longa eſt, ne faciat iambum, quē non recipit uerſus herous. ſeparata uero hæc à præcepto noſtro nó recedent, aut ſi conſuetudo uicerit, uetus lex ſermonis abolebitur, cuius difficilior apud græcos obſeruatio eſt, quia plura

illis loquendi genera, quas διαλέκτους uocant, & qđ aliâs uitiosum, interim aliâs rectum est, apud nos uero breuissima ratio. Nã quod in omni uoce acuta intra numerũ trium syllabarum continetur, siue eæ sint in uerbo solæ, siue ultimæ, & in his, aut proxima extremæ, aut ab ea tertia. Trium porrò, de quibus loquor, media longa, aut acuta, aut flexa erit, eodẽ loco breuis utiq; grauem habebit sonum, ideóq; positam ante se, id est ab ultima tertiam acuet. Est autem in omni uoce utiq; acuta, sed nunquam plus una, nec ultima unquam, ideóq; in disyllabis prior Præterea nunquam eadẽ flexa, & acuta, quia eadem flexa, ex acuta. itaq; neutra claudet uocem latinam. Ea uero, quæ sunt syllabæ unius, erunt acuta, aut flexa, ne sit aliqua uox sine acuta. Et illa per sonos accidunt, quæ demonstrari scripto non possunt, uitia oris, & linguæ ἰωτακισμὸς, & λαβδακισμὸς, & ἰσχνότητας, & πλατειασμὸς feliciores fingendis nominibus græci uocant, sicut κοιλοστομίαν, cũ uox quasi in recessu oris auditur. Sunt etiam proprij quidam & innumerabiles soni, quibus nonnunquam nationes reprehendimus. Remotis igitur omnibus, de q̃bus supra diximus uitijs, erit illa, quæ uocatur ὀρθοέπεια, id est emẽdata cũ suauitate uocum explanatio. Nam sic accipi potest recta. Cætera uitia omnia ex pluribus uocibus sunt, quorũ est solæcismus, quanquã circa hoc quoq; disputatum est. nam etiam qui contextu, uel cõplexu orationis accidere eum cõfitentur, quia tamen unius emendatione uerbi corrigi possit, in uerbo esse uitium, non in sermone contendunt, cum siue amaræ corticis, seu medio cortice per genus facit solæcismũ, quorum neutrum quidẽ reprehendo, cum sit utriusq; Virgilius author. Sed fingamus utrũlibet nõ recte dictũ mutatio uocis alterius, in qua uitium erat rectam loquendi rationem sic reddit, aut amari corticis fiat, uel media cortice, quod manifeste calumniæ est. neutrum enim uitiosum separatum est, sed compositione peccatur, quæ iam sermonis est. Illud eruditius quæritur, an singulis quoq; uerbis possit fieri solæcismus, uti si unum quis ad se uocans dicat, uenite, aut si plures à se dimittens ita loquatur, abi, aut discede. Nec non cũ responsum ab interrogante dissentit, ut si dicenti quem uideo, ita occurras, ego. In gestu etiã nonnulli putant illud idẽ uitium inesse, cum aliud uoce, aliud nutu, uel manu demonstratur. Huic opinioni neq; omnino accedo, neq; planè dissentio. nam id fateor posse accidere uoce una, non tamen aliter, quàm si sit aliquid, quod uim alterius uocis obtineat, ad quod uox illa referatur, ut solœcismus ex complexu fiat eorum, quibus res significantur, & uoluntas ostenditur. Atq; ut omnem effu-

giam

giam cauillationem, fit aliquando in uno uerbo, nunquam in solo uerbo. per quot autem, & quas accidat species, non satis conuenit, qui planissime, quadripartitam uolunt esse rationem, nec aliam, quàm barbarismi, ut fiat adiectione, ut ueni de Susis in Alexandriam, detractione, ambulo uiam, Aegypto uenio, nec hoc fecit, transmutatione, qua ordo turbatur, quoque ego enim hoc uolui, autem non habui, ex quo genere an sit igitur in initio sermonis positum, dubitari potest, quia maximos authores in diuersa fuisse opinione uideo, cum apud alios sit etiam frequens, apud alios nunquam reperiatur. Hæc tria genera quidam deducunt à solœcismo, & adiectionis uitium, πλεονασμόν, detractionis ἔλλειψιν, inuersionis ἀναστροφὴν uocant, quæ si in speciem solœcismi cadant, ὑπερβατὸν quoque appellari eodem modo posse. Immutatio sine controuersia est, cum aliud pro alio ponitur, id per omnes orationis partes deprehendimus, frequentissime in uerbo, quia plurima huic accidunt, ideóq; in eo fiunt solœcismi per genera, tempora, personas, modos, siue cui status eos dici, seu qualitates placet, uel sex, uel, ut alij dicunt, octo. nam totidem uitiorum erunt formæ, in quot species eorum quodq;, de quibus supra dictum est, diuiseris. Præterea numeros, in quibus nos singularem, ac pluralem habemus, græci, & δυικὸν quanquam fuerunt, qui nobis quoque adijcerent dualem scripsere legere, quod deuitandæ asperitatis gratia mollitum est, ut apud ueteres, pro male mereris male merere, ideóq; quod uocant duale in illo solo genere consistit, cum apud græcos, & in uerbi tota ferè ratione, & in nominibus deprehendatur. Et sic quoque rarissimus eius sit usus, apud nostrorũ uero neminem hæc obseruatio reperiatur, quin è contrario,

» Deuenere locos- &

» Conticuere omnes,- &

» Consedere duces- aperte nos doceant nil horum ad duos pertinere. Dixere quoque, quanquam id Antonius Rufus ex diuerso ponit exemplum, de pluribus patronis præco pronunciet. Quid? « non Liuius circa initia statim primi libri, tenuere inquit arcem Sabini, et mox, in aduersum Romani subiere. Sed quẽ potius ego, quàm » M. Tullium sequar? qui in oratore non reprehendo inquit, scripsere, » scripserunt etiã uerius sentio. Similiter ne in uocabulis, et nominibus fit solœcismus genere, numero. proprie autem casibus, quicquid eorũ alteri succedet, huic parti subiungantur, licet per comparationes, &

superlationes, itemq; in quibus patrium pro possessiuo dicitur, uel contra. Nam uitium, quod fit per quantitatem, ut magnum peculiolũ, erunt qui solœcismum putent, quia pro nomine integro positũ sit diminutum. At ego dubito, an id improprium potius appellẽ, significatione enim deerat. Solœcismi porro uitium non est in sensu, sed in complexu. In participio per genus, & casum, ut in uocabulo, p tempora, ut in uerbo, per numerũ, ut in utroq; peccatur. pronomen quoq; genus, numerũ, casus habet, quæ omnia recipiũt huiusmodi errorẽ. Fiunt solœcismi, & quidẽ plurimi, per partes orationis, sed id tradere satis non est, ne ita demum uitium credat esse puer, si pro alia ponatur alia, ut uerbum ubi nomen esse debuerit, uel aduerbium, ubi pronomen, & similia. Nam sunt quædã cognata, ut dicunt, idest eiusdem generis, in quibus qui alia specie, quàm oportet, utetur, non minus, quàm ipso genere permutato deliquerit. nam & an, & aut cõiunctiones sunt, male tamen interroges, hic aut ille sit, & ne, ac non aduerbia, qui tamen dicat pro illo ne feceris, non feceris, in idẽ incidat uitium, quia alterum negandi est, alterum uetandi. hoc amplius. intro, & intus loci aduerbia, eo tamen intus, & intro sum, solœcismi sunt, eadem in diuersitate pronominũ, interiectionum, præpositionũ accident. Est etiam solœcismus in oratione, cõprehensionis unius sequentium, ac priorum inter se inconueniens positio. Quædã tamen & faciem solœcismi habent, & dici uitiosa non possunt, ut tragœdia thyestes, & ludi floralia, ac megalesia, quanquã hæc sequenti tempore interciderunt, nunq̃ aliter à ueteribus dicta. Schemata igitur nominabuntur frequentiora qdẽ apud poëtas, sed oratoribus quoq; pmissa. Verum schema ferè habebit aliquam rationem, ut docebimus eo, quem paulo ante promisimus, loco. Sed hic quoq; quod schema uocatur, si ab aliquo per imprudentiã factum erit, solœcismi uitio non carebit. In eadem spẽe sunt, sed schemate carent, ut supra dixi, nomina fœminina, qbus mares utuntur, & neutralia, qbus fœminæ. Hactenus de solœcismo. neq; enim artem grammaticam componere aggressi sumus, sed cum in ordinem incurreret, inhonoratam transire noluimus. Hoc amplius, ut institutum ordinẽ sequar, uerba aut latina, aut peregrina sunt, peregrina porrò ex omnibus propè dixerim gentibus, ut homines, ut instituta etiã multa uenerunt. Taceo de Thuscis, et Sabinis, et Prænestinis quoq;, nam ut eorũ sermone utentẽ Vectium Lucilius insectatur, quẽadmodũ Pollio deprehendit in Liuio patauinitatẽ, licet omnia italica pro romanis habeã, plurima gallica ualuerunt, ut rheda, & petoritum quoq;, quorum altero Cicero

tamen,

tamen, altero Horatius utitur, & mappam quoq; usitatum circo nomen, Pœni sibi uindicant, & gurdos, quos pro stolidis accipit uulgus, ex Hispania duxisse originem audiui. Sed hæc diuisio mea ad græcũ sermonem præcipuæ pertinet, nam & maxima ex parte Romanus inde conuersus est, & confessis quoq; græcis utimur uerbis, ubi nostra desunt, sicut illi à nobis nonnunquam mutuantur. Inde illa quæstio exoritur, an eadem ratione per casus duci externa, qua nostra cõueniat. At si reperias grammaticum ueterum amatorem, neget quicq̃ ex latina ratione mutandũ, quia cum sit apud nos casus ablatiuus, quem illi non habent, parum conueniat, uno casu nostro, quinq; græcis uti, quin etiam laudet uirtutem eorum, qui potentiorem facere linguam latinam studebant, nec alienis egere institutis fatebantur. Inde castōrem media syllaba producta pronuntiarunt, quia hoc omnibus nostris nominibus accidebat, quorum prima positio in easdem, quas castor literas exit, & ut Palæmo, ac Thelamo, & Plato (nam sic eũ Cicero quoq; appellat) dicerentur, retinuerũt, quia latinum, quod O & N literis finiretur, non reperiebant. Nec in A quidẽ, atq; S literas exire temere masculina græca nomina recto casu patiebãtur. Ideóq;, & apud Cœlium legimus Pelia Cinnatus, & apud Messalam benefecit Euthia, & apud Ciceronem Hermagora. Ne miremur quod ab antiquorum plerisq; Aenea, & Anchisa sit dictus. Nam si ut Mœcenas, Suffenas, Asprenas dicerentur genitiuo casu nõ AE litera sed tis syllaba terminarentur. Inde olympo, et tyránno acutam mediam syllabam dederunt, quia duabus longis sequentibus primã breuẽ acui noster sermo non patitur. Sic genitiuus Achilli, et Vlyssi fecit, sic alia plurima. Nunc recentiores instituerunt græcis nominibus græcas declinationes potius dare, quod tamẽ ipsum nõ semper fieri potest. Mihi autem placet latinam rationẽ sequi, quousq; patitur decor. Neq; enim tam Calypsonem dixerim, ut Iunonem, quanquam secutus antiquos C. Cæsar utitur hac ratione declinandi. Sed authoritatẽ consuetudo superauit. In cæteris, quæ poterunt utroq; modo nõ indecenter efferri, qui græcam figuram sequi mallet, nõ latine quidem, sed citra reprehensionem loquetur. Simplices uoces prima positione, id est natura sua constant, cõpositæ, aut præpositionibus subiunguntur, ut innocens, dũ ne pugnãtibus inter se duabus, quale est imperterritus, alioquin possunt aliquando continuari duæ, ut incõpositus, reconditus, et quo Cicero utitur subabsurdũ, aut è duobus quasi corporibus coalescunt, ut maleficus. Nam ex tribus nostræ utiq; linguæ non concesserim, quamuis capsis Cicero dicat compositum esse ex

cape, & si uis, & inueniantur, qui lupercalia aeque tres partes orationis esse contendant, quasi lucere per caprum, nam solitaurilia iam persuasum est esse ex sue, oue, & tauro. Et sane ita se habet sacrū, quale apud Homerū quoq; est. Sed hæc non tam ex tribus, quàm ex particulis trium coëunt. Cæterum etiam ex præpositione, et duobus uocabulis dure uidetur struxisse Pacuuius.

» Nerei repandrostrum incuruiceruicum pecus.

Iunguntur autē, aut ex duobus latinis ītegris, ut superfui, et subterfugi, q̄q̄ ex integris an cōposita sint, quæritur, aut ex integro, et corrupto, ut maleuolus, aut ex corrupto, et integro, ut noctiuagus, aut duobus corruptis, ut pedisequus, aut ex nostro, et ꝑegrino, ut biclinīū, cōtra ut epitogium, & anticato, aut ex duobus ꝑegrinis, ut epirhediū. Nam cū sit præpositio ἐπεὶ græca, rheda gallicū, nec græcus tamen, nec gallus utitur composito, romani suū ex utroq; alieno fecerūt. Frequenter autem præpositiones quoq; copulatio ista corrūpit, inde abstulit, aufugit, amisit, cum præpositio sit ab sola, & coit, cum sit præpositio, con. sic ignaui, & e re p & similia, sed res tota magis græcos decet, nobis minus succedit, nec id fieri natura puto, sed alienis fauemus, ideóq; cū κυρταύχενα mirati sumus, incuruiceruicum uix à risu defendimus. Propria sunt uerba, cū id significant, in quod primo denominata sunt, translata cum alium natura intellectum, aliū loco præbent. Usitatis tutius utimur. Noua non sine quodam periculo fingimus. Nam si recepta sunt, modicam laudem afferunt oratori, repudiata etiam in iocos exeunt. Audendum tamen, nanq; ut Cicero, ait etiā, quæ primo dura uisa sunt, usu molliuntur. Sed minime nobis concessa est ὀνοματοποιΐα, quis enim ferat? siquid simile illis laudatis λίγξε βιὸς, & σίζει ἀνεμος fingere audeamus? Iam ne ballare quidem, aut hinnire fortiter diceremus, nisi iudicio uetustatis niterentur. Est etiam sua loquentibus obseruatio, sua scribētibus. Sermo cōstat ratione, uetustate, authoritate, cōsuetudine, rationē præstat præcipue analogia, nonnunquā, & etymologia, uetera maiestas quædā, et, ut sic dixerim religio cōmēdat, authoritas ab oratoribus, uel historicis peti solet. Nā poëtas metri necessitas excusat, nisi si quando nihil impediente in utroq; modulatione pedū, alterū malunt, qualia sunt.

» -Imo de stirpe recisum, &

» -Aëriæ quò congessere palumbes, &

» -Silice in nuda, & similia, cum summorū in eloquentia uirorum iudiciū pro ratione, et uel error honestus est magnos duces sequētibus. Cōsuetudo uero certissima loquēdi magistra, utendūq; pla=

ne' sermone,ut nummo,cui publica forma est. Omnia tamen hæc exigunt acre iudiciũ. Analogia,præcipue quã proxime ex græco transferentes in latinũ proportionẽ uocauerunt. Eius hæc uis est,ut id,qđ dubium est,ad aliqđ simile,de quo non quæritur,referat,ut incerta certis probet. Quod efficitur duplici uia,cõparatione similiũ in extremis maxime syllabis,propter quod ea,quæ sunt è singulis,negantur debere rationẽ,& diminutione. Cõparatio in nominibus aut genus deprehẽdit,aut declinationẽ. Genus ut si quæratur funis masculinũ sit,an fœmininũ,simile illi sit panis. Declinatione,ut si ueniat in dubiũ,hac domu dicendũ sit,an hac domo,& domuum,an domorũ, similia sunt domus,anus,manus. Diminutio genus modo detegit. Et ne ab eodẽ exẽplo recedã,funẽ masculinũ esse funiculus ostendit. Eadẽ in uerbis quoq; ratio,cõparationis,ut si qs antiquos secutus feruĕre breui media syllaba dicat,deprehendatur uitiose loqui,ꝙ omnia,quæ E & O literis fatendi modo terminantur,eadẽ si infinitis E literam media syllaba acceperunt utiq; productã habent,prandeo,pendeo,spondeo,prandere,pendere,spondere. At quæ O solam habent, dummodo per eandẽ literã in infinito exeant,breuia fiunt,lego,dico,curro,legere,dicere,currere. Etiam si est apud Lucilium.

" Feruit aqua,& feruet,feruit nunc,feruet ad annum.

Sed pace dicere hominis eruditissimi liceat,si feruit putat illi simile currit,& legit,feruo dicetur,ut curro,& lego,quod nobis inauditum est. Sed non est hæc uera comparatio. nam feruit illi est simile seruit,quã proportionẽ sequenti dicere necesse est,feruire,ut seruire. Prima quoq; aliquando positio ex obliquis inuenitur,ut memoria repeto conuictos à me qui reprehenderant,quod hoc uerbo usus essem, pepigi. Nã id qdẽ dixisse summos authores cõfitebãtur,rationẽ tamẽ negabant pmittere,qa prima positio paciscor,cũ haberet naturã patiendi,faceret tẽpore præterito pactus sum, nos præter authoritatẽ oratorũ,atq; historicorũ analogia quoq; hoc dictũ tuebamur. Nam cum in XII. tabulis legerimus,ni ita pagunt,inueniebamus simile huic cadunt. Inde prima positio etiã si uetustate exoleuerat,apparebat pago,ut cado,unde nõ erat dubiũ,sic pepigi nos dicere, ut cecidi. Sed meminerimus non per omnia duci analogiæ posse rationẽ,cum sibi ipsa plurimis in locis repugnet. Quædam sine dubio conantur eruditi defendere, ut cum deprehensum est lepus, & lupus simuli positione quantũ casibus,numerisq; dissentiant,ita respondent nõ esse paria,quia lepus epicœnũ sit,lupus masculinum, quanquam Varro in eo libro,quo initia romanæ urbis enarrat,lupum fœminam dicit

Ennium, pictoremq; Fabium secutus. Illi autem iidē cum interrogantur, cur aper apri, & pater patris faciat, illud nomen positum, hoc ad aliquid esse contendunt. Præterea quoniam utrūq; à græcis ductum est, ad eam rationem recurrunt, ut πατρὸς patris, κάπρυ apri faciat. Illa tamē quomodo effugient? ut, nomina quamuis fœminina singulari nominatiuo us finita, nunquam genitiuo casu in ris syllabam terminantur, faciat tamen Venus ueneris. Item cū e s literis finita ꝑ uarios exeant genitiuos, nunquam tamen eadem ris syllaba terminatos, Ceres cogat dici Cereris. Quid uero? quæ tota positionis eiusdē in diuersos flexus exeunt, cum alba faciat albanus, & albensis, uolo uolui, & uolaui. nam præterito q̇dem tempore uarie formari uerba prima ꝑsona o litera terminata ipsa analogia confitetur. Siquidem facit cado cecidi, spondeo spopondi, pingo pinxi, lego legi, pono posui, frango fregi, laudo laudaui. Non enim cum primum fingerentur homines analogia dimissa cœlo formam loquendi dedit, sed inuenta est postq̄ loquebantur, & notatum in sermone, quid quoq; modo caderet, itaq; non ratione nititur, sed exēplo, nec lex est loquendi, sed obseruatio, ut ipsam analogiam nulla res alia fecerit, quàm cōsuetudo. Inhærent tamen quidā molestissima diligentiæ peruersitate, ut audaciter potius dicant, quàm audacter, licet omnes oratores aliud sequātur, et emicauit, nó emicuit, et conire, nó coire. His ꝑmittamus et audiuisse, et sciuisse, & tribunale, et faciliter dicere, frugalis quoq; sit apud illos, nó frugi, nam quo alio modo fiat frugalitas? iidē centum millia numûm, et fidē deûm, ostendant duplices quoq; solœcismos esse, quando & casum mutant, et numerū. Nesciebamus enim, ac non consuetudini, & decori seruiebamus, sicut in plurimis, quæ Tullius in oratore diuine, ut omnia, exeq̄tur. Sed Augustus quoq; in epistolis ad. C. Cæsarē scriptis emēdat, quod is calidū dicere, quàm caldū malit, nō q̄a illud non sit latinū, sed q̄a sit odiosum, & ut ipse græco uerbo significauit περίεργον, atqui hanc q̄dā ὀρθοέπειαν solā putant, quā ego minime excludo. Quid enim tam necessariū, q̄ certa locutio? imo inhærendū ei iudico, quoad licet, diu etiā mutantibus repugnandū, sed abolita, atq; abrogata retinere, insolentiæ cuiusdā est, & friuolæ in paruis iactantiæ. Multū enim est literatus, q̄ sine aspiratione, & producta secūda syllaba salutauit, auere est enim, et calefice dixerit potius, quàm quod dicimus, et conseruauisse. Iis adiiciat fice, et dice, et similia, recta est hæc uia, q̄s negat? sed adiacet et mollior, et magis trita. Ego tamen non alio magis angor, quàm quod obliquis casibus ducti, etiam primam sibi positionem non inuenire, sed mutare permit-

tunt, ut cum ebur, & robur, ita dicta, ac scripta in summis authoribus in O literam secundæ syllabæ transferunt, quia sit roboris, & eboris. Sulfur autem, & Guttur V literã in genitiuo seruant, ideóq; iecur etiam, & femur controuersiam fecerunt, quod non minus est licentiosum, quàm si sulfuri, & gutturi subijcerent, in genitiuo literã O mediam, quia esset eboris, & roboris, sicut Antonius Gnifo, qui robur qdem, & ebur, atq; etiam marmur fatetur esse, uerũ fieri uult ex ijs robura, ebura, marmura, quod si animaduerterent literarum affinitatem, scirent sic ab eo, quod est robur, roboris fieri, quomodo ab eo, qđ est miles, limes, militis, limitis, iudex, uindex, iudicis, uindicis, & quæ supra iam attigi. Quid? non similes quoq;, ut dicebã, positiones in longe diuersas figuras per obliquos casus exeunt? ut uirgo, Iuno, fusus, lusus, cuspis, puppis, & mille alia, cum illud etiam accidat, ut quædã pluraliter non dicantur, quædam contra singulari numero, quædã casibus careant, quædã à primis statim positionibus tota mutentur, ut Iuppiter. Quod uerbis etiã accidit, ut fero tuli, cuius præteritum perfectum, & ulterius non inuenitur, nec plurimũ refert, nulla hæc, an prædura sint. Nam quid progenies genitiuo singulari, quid spes plurali faciet? Quomodo autem quire, & ruere, uel in præterita patiendi modo, uel in participia transibunt? Quid de alijs dicam? cum senatus senatus senatui, an senatus senati senato faciat, incertum sit. Quare mihi non inuenuste dici uidetur, aliud esse latine, aliud grãmatice loqui. Hæc de analogia nimium. Etymologia, quæ uerborũ originẽ inqrit, à Cicerone dicta est notatio, qa nomen eius apud Aristotelẽ inuenitur σύμβολον, quod est nota, nã uerbum ex uerbo ductum, idest ueriloquium ipse Cicero, qui finxit, reformidat. Sunt qui uim potius intuiti originationem uocent. Hæc habet aliquãdo usum necessariũ, quoties interpretatione res, de qua quæritur, eget, ut cum M. Cœlius se esse hominẽ frugi uult probare, non qa abstinens sit (nam id ne mentiri quidẽ poterat (sed quia utilis multis. i. fructuosus, unde sit dicta frugalitas. Ideóq; in definitionibus assignatur etymologiæ locus, nonnunquã etiã barbara ab emendatis conatur discernere, ut cum triquetram dici Siciliã, an triquedram, meridiẽ ad medidiem oporteat, quæritur, aliáq;, quæ consuetudini seruiunt, continet autem in se multam eruditionẽ, siue illa ex græcis orta tractemus, quæ sunt plurima, præcipueq; æolica ratione, cui est sermo noster simillimus, declinata, siue ex historiarũ ueterũ notitia noīa hominũ, locorũ, gentium, urbiũ, requiramus, unde Bruti, Publicolæ, Pithici, cur Latiũ, Italia, Beneuentũ, quæ capitoliũ,

& collem quirinalem, & argiletum, appellandi ratio. Iã illa minora, in quibus maxime studiosi eius rei fatigantur, qui uerba paulum declinata uarie, et multipliciter ad ueritatem reducunt, aut correptis, aut porrectis, aut adiectis, aut detractis, aut permutatis literis, syllabis'ue. Inde prauis ingenijs ad fœdissima, usq; ludibria dilabuntur. Sit'ne consul à consulẽdo, uel à iudicando. nã et hoc consulere ueteres uocauerunt, unde adhuc remanet illud, rogat boni consulas, idest bonũ iudices. Senatui nomen dederit ætas, nã ydẽ patres sunt. & rex, & rector, & alia plurima indubitata, nec abnuerim tegulæ, regulæq;, & similiũ his rationẽ. Iã sit & classis à calando, & lepus leuipes, & uulpes uolipes, & etiam interpretationem rectam sequendam, improbandam contrariam, à contrarijs aliqua sinamus trahi, ut lucus, quia umbra opacus parũ luceat, & ludus, qa sit longissime ab lusu, & dis, quia minime diues, etiam'ne hominem appellari, quia sit humo natus, quasi uero non omnibus animalibus eadam origo, aut illi primi mortales, ante nomen imposuerint terræ, quàm sibi, & uerba ab aëre uerberato, pergamus, sic perueniemus eo usq; ut stella luminis stilla credatur, cuius etymologiæ authorẽ clarũ sane in literis nominari in ea parte, qua à me reprehenditur, inhumanũ est, q uero talia libris complexi sunt, nomina sua ipsi inscripserunt, ingenioseq; uisus est Caius cœlibes dicere ueluti cœlites, quod onere grauissimo uacent, idq; græco argumento iuuit ἠιθέους enim eadem de causa dici affirmant, nec ei cedit Modestus in inuentione. Nam quia Cœlo Saturnus genitalia absciderit, hoc nomine appellates, q uxore careant, ait L. Aelius pituitam, quia petat uitã. Sed cui nõ post Varronem sit uenia? qui agrum, quod in eo agitur aliquid, & graculos, quia gregatim uolent dictos, Ciceroni persuadere uoluit (ad eũ enim scribit) cum alterum ex græco sit manifestum duci, alterum ex uocibus auium. Sed hoc tanti fuit uertere, ut merula, qa sola uolat, quasi mera uolans nominaretur. Quidã non dubitauerunt etymologiæ subijcere omnem nominis causam, ut ex habitu quemadmodũ dixi Longos, & Rufos, ex sono strepere murmurare, etiã deriuata, ut à uelocitate dicatur uelox, & composita pleraque his similia, quæ sine dubio aliunde originem ducunt, sed arte non egent, cuius in hoc opere non est usus, nisi in dubijs.

Cuiusmodi uerbis utendum. Cap. XI.

VERBA *& à uetustate repetita non solum magnos assertores habent, sed etiam afferunt orationi maiestatem aliquã non sine dele*

ctatione, nam & authoritatem antiquitatis habent, & qa intermis sa sunt, gratiam nouitati similem parant. Sed opus est modo, ut neq; crebra sint hæc, nec manifesta, quia nihil est odiosius affectatione, nec utiq; ab ultimis etiā obliteratis repetita temporibus, qualia sunt topper, & antegerio, & exanclare, & prosapia, et saliorum carmi na uix sacerdotibus suis satis intellecta. Sed illa mutari uetat religio, & consecratis utendum est. Oratio uero, cuius summa uirtus est perspicuitas, quàm sit uitiosa, si egeat interprete. Ergo ut nouorum optima erunt maxime uetera, ita ueterum maxime noua. Similis circa authoritatem ratio. Nam etiam si potest uideri, nihil peccare, qui utitur his uerbis, quæ summi authores tradiderunt, multum tamen refert, non solum, quid dixerint, sed etiam quid persuaserint. Neq; enim tiburchiābundum, & lurchiābundum, iam in nobis quisquam ferat. Licet Cato sit author, nec hos lodices, quanquam id Pollioni placeat, nec gladiolam, atq; Messala dixit, nec parriacdatum, quod in Cœlio uix tolerabile uidetur, nec colos mihi Caluus persuaserit, quæ nec ipsi iam dicerent.

De consuetudine. Cap. XII.

SVPEREST *igitur consuetudo, nam fuerit penè ridiculum malle sermonem, quo locuti sint homines, quàm quo loquantur, & sanè qd est aliud uetus sermo, quàm uetus loquendi consuetudo? sed huic ipsi necessarium est iudicium, constituendūq; in primis id ipsum, quid sit, quod consuetudinem uocemus, quæ si ex eo, quod plures faciunt, nomen accipiat, periculosissimum dabit præceptum non orationi modo, sed, quod maius est, uitæ. Vnde enim tantum boni, ut pluribus, quæ recta sunt, placeant? igitur ut uelli, et comam in gradus frangere, & in balneis perpotare, quamlibet hæc inuaserint ciuitatem, non erit consuetudo, quia nihil horum caret reprehensione, at lauamur, & tondemur, & conuiuimus ex consuetudine. Sic in loquendo, non siquid uitiose multis insederit, pro regula sermonis accipiendum erit. Nam ut transeam quemadmodum uulgo imperiti loquuntur, tota sæpe theatra, & omnem circi turbam exclamasse barbare scimus. Ergo consuetudinem sermonis uocabo, cōsensum eruditorum, sicut uiuendi, consensum bonorum.*

De orthographia. Cap. XIII

NVNC *quoniam diximus, quæ sit loquendi regula, dicendum quæ scribentibus custodienda, quod græci* ὀρθογραφίαν *uocant,*

nos recte scribendi scientiam nominemus, cuius ars non in hoc posi
ta est, ut nouerimus qbus quæq; syllaba literis constet. Nam id qdem
infra grammatici officium est, sed totam (ut mea fert opinio) subtili=
tatem in dubijs habet, ut lōgis syllabis omnibus apponere apicem,
ineptissimum est, qa plurimæ natura ipsa uerbi, quod scribitur, pa
tent, sed interim necessariũ, cum eadē litera alium, atq; alium intel
lectum, prout correpta, uel producta est, facit, ut malus utrũ arborē
significet, an hominem nō bonũ, apice distinguitur, palus aliud prio
re syllaba longa, aliud sequēti significat, & cum eadem litera nomi
natiuo casu breuis, ablatiuo lōga est, utrum sequamur, plerunq; hac
nota monēdi sumus. Similiter putauerunt illa quoq; seruanda discri
mina, ut ex præpositionē, si uerbũ sequeretur specto adiecta secũ-
dæ syllabæ S litera exspecto, sed si pecto remota S scriberemus. Illa
quoq; seruata est à multis differētia, ut ad, cum esset præpositio, D
literã, cum autem coniunctio, T acciperet. Itemq; cum, si tempus si=
gnificaret per Q, si comitem per C. Si uero quum per Q ac
duas sequentes VV scriberetur. Frigidiora ijs alia, ut quicquid
C quartam haberet, ne interrogare bis uideremur. Et quotidie non
cotidie, ut sit quot diebus. Verum hæc iam etiam inter ipsas ineptias
euanuerunt. Quæri solet in scribēdo præpositiones sonum, quē iun
ctæ efficiunt, an quē separatæ obseruare conueniat, ut cum dico ob=
tinuit, secundã enim B literam ratio poscit, aures magis audiunt
P. Et immunis illud N, quod ueritas exigit, sequēti syllabæ sono
uictum M gemina commutatur. Est etiam in diuidēdis uerbis ob-
seruatio mediam literam consonantem priori, an sequēti syllabæ ad=
iungas. Aruspex enim, qa pars eius posterior à spectando est, S li-
teram tertiæ dabimus, abstemius, qa ex abstinentia temeti composita
uox est, primæ relinquetur. Nam K qdem in nullis uerbis utendum
puto, nisi quæ significat, etiã ut sola ponatur, hoc cō non omisi, quod
qdam eam quoties A sequatur necessariam credunt, cum sit C li-
tera, quæ ad omnes uocales uim suam perferat. Verũ orthographia
quoq; consuetudini seruit, ideóq; sæpe mutata est. Nã illa uetustissima
transeo tempora, qbus & pauciores literæ, nec similes his nostris ea-
rum formæ fuerunt, & uis quoq; diuersa, sicut apud græcos O li-
teræ, quæ interim lōga, ac breuis, ut apud nos, interim pro syllaba,
quam nomine suo exprimit, posita est, ut latinis ueteribus D pluri-
mis in uerbis ultimam adiectam, quod manifestum est etiã ex colu
mna rostrata, quæ ē Iulio in foro posita. Interim G quoq; ut in pul
uinari solis, q colitur iuxta ædem Quirini, uesperug, quod uesperu-

gnem

gnem accipimus. De mutatione etiam literarum, de qua supra dixi, nihil repetere hic necesse est. Fortasse enim sicut scribebant, etiam ita loquebantur. Semiuocales geminare diu nō fuit usitatissimi moris, atq; è contrario usque ad Accium, & ultra, porrectas syllabas geminis, ut dixi, uocalibus scripserunt, diutius durauit, ut E I iungendis eadem ratione, qua græci ει, uterentur, ea casibus, numerisq; discreta est, ut Lucilius præcipit.

» Iam puerei uenere E postremum facito, atq; I.
» Vt puerei plures fiant, ac deinceps I dem.
» Mendacei, fureiq; addes E cum dare furei
» Iusseris= Quod quidem, cum superuacuum est, quia I tam longæ, quàm breuis naturam habet, tum incommodū aliquando. nā in ijs, quæ proximā ab ultima literā E habebunt, & I longa ter=minabuntur, illam rationē sequentes, utemur E gemina, qualia sunt hæc auree, argentee, & similia. I dq; ijs præcipue, q ad lectionem instituentur, etiam impedimento erit, sicut in græcis accidit adiectione I literæ, quam non solum datiuis casibus in parte ultima ascribūt, sed quibusdam etiam interponunt, ut in ληιστῇ quia etymologia ex diuisione in trisyllabis facta desyderet eam literam. Ai syllabam, cuius secundam nunc E literam ponimus, uarie per A & I efferebant. Quidam semper, ut græci, quidam singulariter tantum, cū in datiuum, uel genitiuum casum incidissent. Vnde pictai uestis, & aulai Virgilius amantissimus uetustatis carminibus inseruit. In ijsdē plurali numero E utebantur, hi Syllæ Galbæ. Est in hac quoq; parte Lucilij præceptum, quod quia pluribus explicatur uersibus, siquis parum credat, apud ipsum in nono requirat. Quid quod Ciceronis temporibus, paulumq; infra, ferè quoties S litera media uocaliū longarum, uel subiecta longis esset, geminabatur? ut caussæ, cassus, diuissionis? quo modo & ipsum, & Virgiliū quoq; scripsisse manus eorum docent. Atqui paululum superiores etiam illud, quod nos gemina dicimus, iussi, una dixerunt, etiam optimus, maximus, ut mediā I literam, quæ ueteribus V fuerat, acciperent, C. primum Cæsaris inscriptione traditur factum. here nunc E litera terminamus, at ueterum comicorum adhuc libris inuenio heri ad me uenit, quod idem in epistolis Augusti, quas sua manu scripsit, aut emendauit, deprehenditur. Quid? non Cato censorius dicam, & faciam, dicem, & faciem scripsit, eundemq; in cæteris, quæ similiter cadunt, modū tenuit, qđ et ex ueteribus eius libris manifestum est. Et à Messala in libro de S litera positum sibe, & quase scriptum in multorum libris est. Sed an

hoc uoluerint authores nescio. T. Liuium, ita his usum ex Pædiano
comperi, q & ipse eũ sequebatur, hæc nos I litera finimus. Quid
dicam uortices, & uorsus, cæteráq; ad eundem modum, quæ primo
Scipio Africanus in E literam secundá uertisse dicitur? Nostri præ=
ceptores ceruom, seruomq; V & O literis scripserunt, quia subie
cta sibi uocalis in unum sonum coalescere, & confundi nequiret, nũc
V gemina scribuntur ea ratione, quam reddidi, neutro sane modo
uox, quam sentimus, efficitur. Nec inutiliter Claudius æolicam illam
ad hos usus F literam adiecerat. Illud nunc melius, qđ cui tribus,
quas proposui, literis enotamus, in quo pueris nobis ad pinguẽ sane
sonum quoi utebãtur tantũ, ut ab illo qui distingueretur. Quid quæ
scribuntur aliter, quàm enuntiantur? Nam & Caius C litera no-
tatur, quæ inuersa mulierem declarat, qa tam Caias esse uocitatas, q̃
Caios etiã ex nuptialibus sacris apparet. Nec Cneus eam literam in
prænominis nota accipit, qua sonat, & columna exempta N. &
consules geminata eadẽ litera SS legimus, & subura cum tribus
literis notatur, E tertiam ostendit. Multa sunt generis huius. Sed
hæc quoque uereor, ne modum tam paruæ quæstionis excesserint. Iu
dicium autem suum grammaticus interponat his omnibus. nam hoc
ualere plurimũ debet. Ego uero qđ consuetudo obtinuerint, sic scri=
bendum quicque iudico, quomodo sonat. Hic enim est usus literarũ,
ut custodiant uoces, & uelut depositum reddant legentibus. Itaq; id
exprimere debent, quod dicturi sumus. Hæ ferè sunt emendatæ lo=
quendi, scribendíq; partes, duas reliquas significanter, ornateq; dicẽ
di, non equidem grãmaticis aufero. Sed cum mihi officia rhetoris su
persint, maiori operi reseruo. Redit autem illa cogitatio quosdá fore,
qui hæc, quæ diximus, parua nimium, & impedimenta quoq; maius
aliquid agendi putent, nec ipse usq; ad extremam anxietatem, &
ineptas cauillationes descendendum, atq; his ingenia concidi, & com
minui credo. Sed nihil ex grammatica nocuerit, nisi quod superua-
cuum est. An ideo minor est M. Tullius orator, quod idem artis hu=
ius diligentissimus fuit? & in filio (ut in epistolis apparet) recte lo-
quendi usquequaq; asper quoque exactor. Aut uim C. Cæsaris fre-
gerunt editi de analogia libri? Aut ideo minus Messala nitidus, quia
quosdam totos libellos, non de uerbis modo singulis, sed etiam literis
dedit? Non obstant hæ disciplinæ per illas euntibus, sed circa illas
hærentibus. Superest lectio, in qua puer ut sciat, ubi suspendere spiri
tum debeat, quo loco uersum distinguere, ubi claudatur sensus, unde
incipiat, quando attollenda, uel summittenda sit uox. quid quoque

flexu,

flexu, q̃d lentius, celerius, concitatius, lenius dicendū, demonstrari nisi in opere ipso non potest. Vnū est igitur, quod in hac parte præcipiā. ut omnia ista facere possit, intelligat. Sit autem in primis lectio uirilis, & cum suauitate quadam grauis, & non quidem prosæ similis, quia carmen est, et se poëtæ canere testantur, non tamen in canticum dissoluta, nec psalmate, ut nunc à plerisq; fit effœminata. De quo genere optime C. Cæsarem prætextatum adhuc accepimus dixisse, si cantas male cantas, si legis cantas. Nec prosopopœias (ut quibusdam placet) ad comicum morem pronuntiari uelim, esse tamen flexum quendam, quo distinguantur ab ijs, in quibus poëta persona sua utetur. Cætera admonitione magna egent, in primis, ut teneræ mentes, tracturæq; altius quicquid rudibus, & omnium ignaris insederit, non modo, quæ diserta, sed uel magis quæ honesta sunt discant. Ideoq; optime institutum est, ut ab Homero, atque Virgilio lectio inciperet, quanquam ad intelligendas eorum uirtutes firmiori iudicio opus esset. Sed huic rei superest tempus, nec enim semel legentur. Interim & sublimitate heroici carminis animus assurgat, & ex magnitudine rerum spiritum ducat, & optimis imbuatur, utiles tragœdi, alunt & lyrici, si tamen in ijs non authores modo, sed etiam partes operis elegeris. Nam & græci licenter multa, & Horatium in quibusdam nolim interpretari. Elegia uero utique quæ amat, & hendecasyllaba, & quibus sunt commata sotadeorum. Nam de sotadeis ne præcipiendum quidem est, amoueantur, si fieri potest, si minus, certe ad firmius ætatis robur reseruentur. Comœdiæ, quæ plurimum ad eloquentiam conferre potest, cum per omnes & personas, et affectus eat, quem usum in pueris putem, paulo post suo loco dicam. Nam cum mores in tuto fuerint, inter præcipua legenda erit, de Mænandro loquor, nec tamen excluserim alios. Nam latini quoq; authores afferent utilitatis aliquid. Sed pueris, quæ maxime ingenium alant, atque animum augeant, prælegenda, cæteris, quæ ad eruditionem modo pertinent, longa ætas spatium dabit. Multum autem ueteres etiam latini conferunt, quanquam pleriq; plus ingenio, quàm arte ualuerunt. In primis copiam uerborum, quorum in tragœdijs grauitas, in comœdijs elegantia. Et quidam uelut ἀττικισμὸς inueniri potest, œconomia quoq; in his diligentior, q̃ in plerisq; nouorum erit, qui omnium operum solam uirtutem sententias putauerunt. Sanctitas certe, &, ut sic dicā, uirilitas ab his petenda, quando nos in omnia delitiarū uitia dicēdi quoq; ratione defleximus, deniq; credamus summis oratoribus, q̃ ueterū poëmata, uel ad fidem causa=

rum, uel ad ornamentum eloquentiæ assumunt. Nam præcipue quidẽ apud Ciceronem, frequenter tamen apud Asinium etiam, & cæteros, qui sunt proximi, uidimus Ennij, Accij, Pacuuij, Lucilij, Terẽtij, Cæcilij, et aliorũ inseri uersus summa non eruditionis modo gratia, sed etiã iucunditatis, cum poëticis uoluptatibus aures à forensi asperitate respirant, qbus accedit non mediocris utilitas, cum sententijs eorũ uelut quibusdam testimonijs, quæ proposuere, confirment. Verũ priora illa ad pueros magis, hæc sequẽtia ad robustiores pertinebũt. Cum grammatices amor, et usus lectionis non scholarum temporibus, sed uitæ spatio terminentur. In prælegendo grammaticus & illa qdem minora præstare debebit, ut partes orationis reddi sibi soluto uersu desyderet, & pedum proprietates, quæ adeo debent esse notæ in carminibus, ut etiam in oratoria compositione desyderentur, deprehendantq;, quæ barbara, quæ impropria, quæ contra legem loquendi sunt posita, non ut ex his utiq; improbentur poëtæ, quibus, quia plerunq; seruire metro coguntur, adeo ignoscitur, ut uitia ipsa alijs in carmine appellationibus nominentur. Metaplasmos enim, et schematismos, & schemata, ut dixi, uocamus, & laudem uirtutis necessitati damus. Sed ut commoneat artificialiũ, & memoriam agitet. Id quoque inter prima rudimenta non inutile, demonstrare quot quæq; uerba modis intelligenda sint. circa glossemata etiam .i. uoces minus usitatas non ultima eius professionis diligentia est. Enimuero iã maiore cura doceat tropos omnes, quibus præcipue non poëma modo, sed etiam oratio ornatur, schemata utraq; .i. figuras quæq; λέξεως, quæq; διανοίας uocatur, quorum ego sicut troporum tractatum in eum locum differo, quo mihi de ornatu orationis dicendum erit. Præcipue uero illa infigat animis, quæ in œconomia uirtus, quæ in decore rerum, quid personæ cuiq; conuenerit, quid in sensibus laudandũ, quid in uerbis, ubi copia probabilis, ubi modus. his accedet enarratio historiarum, diligens quidem illa, non tamen usq; ad superuacuum laborem occupata. Nam receptas, aut certe claris authoribus memoratas exposuisse satis est, persequi quidẽ quod quisq; unquam uel contemptissimorum hominum dixerit, aut nimiæ miseriæ, aut inanis iactantiæ est, & detinet, atq; obruit ingenia melius alijs uacatura. Nam qui omnes etiã indignas lectione scedas excutit, anilibus quoq; fabulis accommodare operam potest, atqui pleni sunt eiusmodi impedimentis grammaticorum commentarij, uix ipsis, qui composuerunt, satis noti. Nam Didymo, quo nemo plura scripsit, accidisse compertum est, ut cum historiæ cuidam tanquam uanæ repugnaret, ipsius

proferretur liber, qui eam continebat, quod euenit, precipue in fabulosis usque ad ridicula, quædam etiam pudenda, unde improbissimo cuique pleraque fingendi licentia est, adeo ut de libris totis, & authoribus, ut succurrit, mentiatur tutò, quia inueniri qui nunquã fuere, non possunt. Nam in notioribus frequentissime deprehenduntur à curiosis. Ex quo mihi inter uirtutes grãmatici habebitur aliqua nescire.

De officio grammatici. Cap. XIIII.

ET finitæ quidem sunt partes duæ, quas hæc professio pollicetur, id est ratio loquendi, & enarratio authorum, quarum illam methodicen, hanc historicen uocant. adijciamus tantum eorum curæ & quædam dicendi primordia, quibus ætates non dum rhetorem capientes instituant. Igitur Aesopi fabellas, quæ fabulis nutricularũ proxime succedunt, narrare sermone puro, & nihil se supra modũ extollente, deinde eandem gracilitatem stylo exigere, condiscant. uersus primo soluere, mox mutatis uerbis interpretari, tũ periphrasi audacius uertere, qua & breuiare quædam, & exornare saluo modo poëtæ sensu permittitur. Quod opus etiam consumatis professoribus difficile, qui commode tractauerit cuicunque dicendo sufficiet. Sententiæ quoque, & chriæ, & ethologiæ subiectis dictorum rationibus apud grammaticos scribantur, quia initium ex lectione ducunt, quorum omnium similis est ratio, forma diuersa, quia sententia uniuersalis est uox, ethologia personis continetur. Chriarum plura genera traduntur, unum simile sententiæ, quod est positum in uoce simplici, dixit ille, aut dicere solebat. Alterum, quod est in respondendo, interrogatus ille, uel cum hoc ei dictum esset, respondit. Tertium huic non dissimile, cum quis dixisset aliquid, uel fecisset, etiã in ipsorum factis esse chriam putant, ut Crates, cum indoctum puerum uidisset, pædagogum eius percussit. Et aliud penè par ei, quod tamen eodem nomine appellare non audent, sed dicunt χρειῶδες, ut Milo, quem uitulum assueuerat ferre, taurum ferebat. In his omnibus & declinatio por eosdem ducitur casus, & tam factorum, quàm dictorum ratio est. Narratiunculas à poëtis celebratas notitiæ causa, non eloquentiæ tractandas puto. Cætera maioris operis, ac spiritus latini rhetores relinquendo, necessaria grammaticis fecerunt. Græci magis operum suorum & onera, & modum norunt.

An oratori futuro necessaria sit plurium artiũ scientia. Cap. XV.

HAEC de grammatice quambreuissime potui, non ut omnia dicerem, sectatus, quod infinitum erat, sed ut maxime necessaria, nũc de cæteris artibus, quibus instituendos prius quàm rhetori tradantur pueros existimo, strictim subiungam, ut efficiatur orbis ille doctrinæ, quam græci ἐγκυκλοπαιδείαν uocant. Nam iisdem ferè annis aliarum quoq; disciplinarum studia ingredienda sunt, quæ quia & ipsæ artes sunt, & esse perfectæ sine orãdi scientia non possunt, nec rursus ad efficiendum oratorem satis ualent solæ, an sint huic operi necessariæ, quæritur. Nam quid inquiunt ad agendã causam, dicendam'ue sententiam pertinet scire, quemadmodum inducta linea constitui triãgula æquis lateribus possint? aut quo melius uel defendet reum, uel reget consilia, qui citharæ sonos nominibus, & spatiis distinxerit. Enumerent etiam fortasse multos quamlibet utiles foro, qui nec geometrem audiuerunt, nec musicos, nisi hac communi uoluptate aurium intelligant. Quibus ego primum hoc respondeo, qđ & M. Cicero scripto ad Brutum libro frequentius testatur, non eũ à nobis institui oratorem, qui sit, aut fuerit, sed imaginem quãdam concepisse nos animo, perfecti illius ex nulla parte cessantis. nam & sapientem formantes eum, qui sit futurus consumatus undique, &, ut dicunt, mortalis quidam deus, non modo cognitione cœlestium, uel mortalium putant instituendum, sed per quædam parua sanè si ipsa demum æstimes, ducunt, sicut exquisitas interim ambiguitates, non quia ceratinæ, aut crocodilinæ possint facere sapientem, sed quia illũ ne in minimis quidem oporteat falli. similiter oratorem, qui debet esse sapiens, non geometres faciet, aut musicus, quæq; his alia subiungam. sed hæ quoque artes, ut sit consumatus, iuuabunt, nisi forte, antidotum quidem, atque alia, quæ morbis, aut uulneribus medentur ex multis, atque interim contrariis quoque inter se effectibus componi uidemus, quorum ex diuersis fit illa mistura una, quæ nulli earum similis est, quibus constat, sed proprias uires ex omnibus sumit. Et muta animalia mellis illum inimitabilem humanæ rationi saporem uario florum, ac succorum genere perficiunt, nos mirabimur, si oratio, qua nihil præstantius homini dedit prouidentia, pluribus artibus eget, quæ etiã cũ se nõ ostendunt in dicẽdo, nec proferunt, uim tamen occultam suggerunt, & tacitæ quoq; sentiuntur. Fuit aliquis sine his disertus, at ego oratorẽ uolo, non multũ adiiciunt, sed æque non erit totum, cui uel parua deerunt, & optimum quidem hoc esse

conueniet.

conueniet. cuius etiam si in arduo spes est, nos tamen praecipiamus omnia, ut saltem plura fiant. sed cur deficiat animus? natura enim perfectum oratorem esse non prohibet. turpiterq; desperatur, quicquid fieri potest.

De musica. Cap. XVI.

ATq; ego uel iudicio ueterum poteram esse contentus. nam quis ignorat musicen, ut de hac primum loquar, tantum illis iam antiquis temporibus, non studij modo, uerum etiam uenerationis habuisse, ut ijdem musici, & uates, & sapientes iudicarentur. mittam alios, Orpheus, & Linus, quorum utrunque dijs genitum, alterum uero quia rudes quoq;, atq; agrestes animos admiratione mulceret, nō feras modo, sed saxa etiā, syluasq; duxisse, posteritatis memoriae traditum est. Et Timagenes author est, omnium in literis studiorum, antiquissimā musicen extitisse. Et testimonio sunt clarissimi poëtae, apud quos inter regalia conuiuia laudes heroum, ac deorum ad citharam canebantur. Iopas uero ille Virgilij, non'ne

-Canit errantem lunam, solisq; labores? & caetera? quibus certe palàm confirmat author eminentissimus musicen cum diuinarum etiam rerum cognitione esse coniunctam, quod si datur, erit etiā oratori necessaria. siquidem, ut diximus, haec quoq; pars, quae ab oratoribus relicta, à philosophis est occupata, nostri operis fuit, ac sine omniū talium scientia non potest esse perfecta eloquentia. Atq; claros nomine sapiētiae uiros nemo dubitauerit, studiosos musicae fuisse, cum Pythagoras, atq; eum secuti acceptam sine dubio antiquitus opinionē, uulgauerint mundum ipsum eius ratione esse compositum, quā postea sit lyra imitata, nec illa modo contenti dissimiliū concordia, quā uocant ἁρμονίαν, sonū quoq; his motibus dederunt. Nam Plato cum in alijs quibusdā, tum praecipue in Timaeo, ne intelligi qdem nisi ab ijs, qui hanc quoq; partē disciplinae diligenter perceperint, potest. de philosophis loquor, quorū fons ipse Socrates se iā senex instituit lyra nō erubescebat. duces maximos & fidibus, & tibijs cecinisse traditum est, exercitus Lacedaemoniorum musicis accensos modis. Quid autem aliud in nostris legionibus cornua, ac tubae faciunt? quorū concentus quanto est uehementior, tantum Romana in bellis gloria caeteris praestat. Nō igitur frustra Plato ciuili uiro, quē πολιτικὸν uocant, necessariā musicen credidit, & eius sectae, quae alijs seuerissima, alijs asperrima uidetur. principes in hac fuere sentētia, ut existimarēt sapientū aliquos non nullā operā his studijs accōmodaturos. Et Lycurgus du=

rissimarum Lacedæmonijs legum author, musices disciplinam probauit, atq; eam natura ipsa uidetur ad tolerandos facilius labores, uelut muneri nobis dedisse. Siquidem & remigem cantus hortatur, nec solum in ijs operibus, in quibus plurium conatus præeunte aliqua iucunda uoce conspirat, sed etiam singulorum fatigatio qualibet se rudi modulatione solatur. Laudem adhuc dicere artis pulcherrimæ uideor, non dum tamen eam oratori coniungere. Transeamus igitur id quoq;, quod grammatice quondam, ac musice iunctæ fuerunt. Siqdẽ Architas, atq; Aristoxenus etiam subiectam grammaticen musicæ putauerunt, & eosdem utriusq; rei præceptores fuisse, cum Sophron ostendit mimorũ quidem scriptor, sed quem Plato adeo probauit, ut suppositos capiti libros eius, cum moreretur, habuisse tradatur, tum Eupolis, apud quem Prodamus & musicen, & literas docet. Et Maricas, q̃ est hyperbolus, nihil se ex musicis scire, nisi literas confitetur. Aristophanes quoq; non uno libro sic institui pueros antiquitus solitos esse demonstrat. Et apud Menãdrũ in hypobolimæo senex, q̃ reposcenti filium patri uelut rationem impendiorum, quæ in educationem contulerat, exponens, psaltris se, & geometris multa dicit dedisse. Vnde etiam ille mos, ut in conuiuijs post cœnam circunferretur lyra, cuius cum se imperitum Themistocles confessus esset, ut uerbis

B Ciceronis utar, habitus est indoctior. Sed ueterum quoq; romanorum epulis fides, ac tibias adhibere moris fuit. Versus quoq; saliorũ habent carmen. Quæ cũ omnia sint à Numa rege instituta, faciunt manifestum, ne illis quidem, qui rudes, ac bellicosi uidentur, curam musices, quantam illa recipiebat ætas, defuisse. Deniq; in prouerbiũ usq; græcorum celebratum est, indoctos à musis, atq; gratijs abesse. Verũ q̃d ex ea proprie petat futurus orator, disseramus. Numeros musice habet duplices, in uocibus, et in corpore, utriusq; enim rei aptus quidam modus desyderatur, uocis rationem Aristoxenus musicus diuidit in ῥυθμὸν & μέλος ἔμμετρον, quorũ alterum modulatione, canore alterum, ac sonis constat. Non igitur hæc omnia oratori necessaria? quorum unum ad gestum, alterum ad collocationem uerborũ, tertium ad flexus uocis, qui sunt in agendo quoq; plurimi, pertinet, nisi forte in carminibus tantum, et in canticis exigitur structura quædam, & inoffensa copulatio uocum, in agendo superuacua est, aut non compositio, & sonus in oratione quoque uarie pro rerum modo adhibetur, sicut in musice. Nanque & uoce, & modulatione grãdia elate, iucunda dulciter, moderata leniter canit, totaq; arte consentit cum eorum, quæ dicuntur, affectibus. Atqui in orando quoque

intensio

intensio uocis, remissio, flexus, pertinet ad mouendos audientium affectus. Alia quoq; & collocationis, & uocis, ut eodem utar uerbo, modulatione conatationem iudicum, alia misericordiā petimus, cū etiā organis, q͂bus sermo exprimi non potest, affici animos in diuersum habitum sentiamus. Corporis quoq; decens, & aptus motus, qui dicitur εὐρυθμία, & est necessarius, nec aliunde peti potest, in quo pars actionis non minima consistit, qua de re sepositus nobis est locus. Age si habebit in primis curam uocis orator, q̄d tam musices propriū? Sed ne haec quidē praesumenda pars est, ut uno interim contenti simus exēplo C. Gracchi praecipui suorum temporum oratoris, cui concionanti consistens post eum musicus fistula, quam tonarion uocant, modos, quibus deberet intendi, ministrabat. Haec etiam ei cura inter turbidissimas actiones, uel terrenti optimates, uel iam timenti fuit. Libet propter quosdam imperitiores etiā crassiore, ut uocant, musa dubitationem huius utilitatis eximere. Nam poëtas certe legendos oratori futuro concesserint. Num igitur hi sine musice? At siquis tam caecus animi est, ut de alijs dubitet, illos certe, qui carmina ad lyram composuerunt. haec diutius forent dicenda, si hoc studium uelut nouum praeciperem. Cum uero antiquitus usq; à Chirone, atq; Achille, usq; ad nostra tempora apud omnes, qui modo legitimam disciplinam non sint perosi, durauerit, non est committendum, ut illa dubia faciam defensionis solicitudine. Quamuis autē satis iam ex ipsis, q͂bus sum modo usus exemplis, credā esse manifestum, quae mihi, & quatenus musice placeat, apertius tamen profitendū puto, non hanc à me praecipi, quae nunc in scenis effoeminata, & impudicis modis fracta, non ex parte minima, siq̄d in nobis uirilis roboris manebat, excidit. sed qua laudes fortium canebantur, quaq; & ipsi fortes canebant. Nam psalteria, & spadicae, etiam uirginibus probis recusanda, sed cognitionem rationis, quae ad mouendos, leniendosq; affectus plurimum ualet. Nam & Pythagoram accepimus concitatos ad uim pudicae domui afferendā iuuenes, iussa mutare in spondeum modos tibicina, composuisse. Et Chrysippus etiam nutricum, quae adhibentur infantibus allectationi suum quoddam carmen assignat. Est etiam non inerudite ad declamandum ficta materia, in qua ponitur tibicinem, qui sacrificanti phrygium cecinerat, acto illo in insaniam, & per praecipitia delato, accusari, quod causa mortis extiterit, quae si dici debent ab oratore, nec dici citra scientiam musices possunt, quomodo non hanc quoque artem necessariam esse operi nostro, uel iniqui consentient?

Commodam geometriam oratori. Cap. XVII.

IN geometria partem fatentur esse utilē teneris ætatibus, agitari nanq; animos, atq; acui ingenia, & celeritatē percipiendi uenire inde concedunt, sed prodesse eam, non ut cæteras artes, cum perceptæ sint, sed cum discatur, existimant. Id uulgaris opinio est, nec sine causa summi uiri etiam impensam huic scientiæ operam dederunt. Nam cum sit geometria diuisa in numeros, atq; formas, numerorum quidē notitia non oratori modo, sed cuicunq;, primis saltem literis erudito, necessaria est, in causis uero uel frequentissime uersari solet, in qbus actor non dico, si circa summas trepidat, sed si digitorum saltem incerto, aut indecoro gestu à computatione dissentit, iudicatur indoctus. Illa uero linearis ratio, & ipsa quidem cadit frequēter in causas. nā de terminis, mensurisq́; sunt lites, sed habet maiorem quandam aliā cum arte oratoria cognationem. Iam primũ ordo est geometriæ necessarius, non'ne & eloquētiæ? Ex prioribus geometria probat insequentia, & certis incerta, non'ne id in dicendo facimus? qd illa propositarũ quæstionum conclusio, non tota ferè constat syllogismis? propter quod plures inuenias, qui dialecticæ similem, quàm qui rhetoricæ fateantur hanc artem. Verũ & orator, etiam si raro, nō tamen nunquam probabit dialecticæ. nam & syllogismis, si res poscet, utetur, & certe enthymemate, q rhetoricus est syllogismus. Deniq; probationum, quæ sunt potentissimæ grammaticæ ἀποδείξεις uulgo dicuntur. quid autem magis oratio, quàm probationem petit? falsa quoque uerisimilia geometria ratione deprehēdit. Fit hoc & in numeris per quasdam, quas ψευδογραφίας uocant, quibus pueri ludere solebamus. sed alia maiora sunt. nam quis non ita proponenti credat, quorum locorum extremæ lineæ eandem mensuram colligunt, eorũ spatiũ quoq;, quod ijs lineis continetur, par sit, necesse est. at id falsum est. nā plurimũ refert, cuius sit formæ ille circuitus, reprehensiq; ab geometris sunt historici, qui magnitudinem insularum satis significari nauigationes ambitu crediderunt. Nā ut quæq; forma perfectissima, ita capacissima est. Ideóq; illa circũcurrens linea, si efficiet orbē, quæ forma est in planis maxime perfecta, amplius spatiũ complectetur, quàm si quadratum paribus oris efficiat, rursus quadrata triangulis, triangula ipsa plus æquis lateribus, quàm inæqualibus, sed alia forsitan obscuriora. Nos facillimum etiā imperitis sequamur experimentum. Iugeri mensurā ducentos & quadraginta longitudinis pede esse, dimidióq; in latitudine patere, non ferè quisquam est, qui

ignoret. et qui sit circuitus, et quantum campi claudat, colligere expeditum. at centeni, & octogeni in quanq; partem pedes idem spatiū extremitatis, sed multo amplius clausæ quatuor lineis areæ, faciunt. Id si computare quem piget, breuioribus numeris idem discat, nam deni in quadram pedes, quadraginta per oram, intra, centum erunt. At si quindeni per latera, quini in fronte sint, ex illo, quod amplectuntur, quartā deducent eodē circunductu. Si uero porrecti utrinq; undeuiceni singulis distent, non plures intus quadratos habebunt, q̄ per quot longitudo ducetur, quæ circumibit autem linea, eiusdem spatij erit, cuius ea, quæ centum continet. Itaq; quicquid formæ quadrati detraxeris, amplitudini quoq; peribit. Ergo & id fieri potest ut maiore circuitu minor loci amplitudo claudatur. hoc in planis, nā in collibus, uallibusq; etiam imperito patet, plus soli esse, quàm cœli. Quid quod se eadē geometria tollit ad rationem usq; mundi? in qua cum syderū certos, constitutosq; rursus numeris docet, discimus nihil esse inordinatum, atq; fortuitum, quod ipsum nonnunquam pertinere ad oratorē potest. An uero cum Pericles Athenienses solis obscuratione territos, redditis eius rei causis metu liberauit, Aut cū Sulpitius ille gallus in exercitu L. Pauli de lunæ defectione disseruit, ne uelut prodigio diuinitus facto militum animi terrerentur, non uidetur esse usus oratoris officio? Quod si Nicias in Sicilia scisset, non eodem confusus metu, pulcherrimum Atheniensium exercitum perdidisset, sicut Dion, cum ad destruendam Dionysij tyrannidem uenit, non est tali casu deterritus, sint extra licet usus bellici, transeamusq; quod Archimedes unus obsidionem Syracusarum in longius traxit. illud utique iam proprium ad efficiendum, quod intendimus, plurimas quæstiones, quibus difficilior alia ratione explicatio est, ut de ratione uidendi, de sectione in infinitum, de celeritate augenda linearibus illis probationibus solui solere, ut si est oratori, quod proximus demonstrabit liber, de omnibus rebus dicendum, nullo modo sine geometria esse possit orator.

De prima pronuntiatiōe, & gestus institutione. Cap. XVIII.

DANDVM aliquid comœdo quoq;, dum catenus qua pronuntiandi scientiā futurus orator desyderat. Non enim puerū, quē in hoc instituimus, aut fœmineæ uocis exilitate frangi uolo, aut seniliter tremere, nec uitia ebrietatis effingat, nec seruili uernilitate imbuatur, nec amoris, auaritiæ, metus discat affectum. Quæ neque oratori sunt necessaria, & mentem, præcipue in ætate prima, tenerā adhuc,

& rudem, inficiunt. Nam frequens imitatio transit in mores, ne ge=
stus qdē omnis, ac motus à comœdis petendus est, quāquā enim utrūq;
eorum ad quendam modum præstare debet orator, plurimū tamē
aberit à scœnico, nec uultu, nec manu, nec excursionibus nimius. Nā
siqua in his ars est dicentiū, ea prima est, ne ars esse uideatur. Quod
est igitur in his doctoris officium? In primis uitia, siqua sunt oris, emē
det, ut expressa sint uerba, ut suis quæq; literæ sonis enuntiētur. Qua
rundā enim uel exilitate, uel pinguitudine nimia laboramus, quas-
dam uelut acriores parū efficimus, & alijs nō dissimilibus, sed quasi
hebetioribus permutamus. Quippe ρ literæ, qua Demosthenes quoq;
laborauit, Λ succedit, quarum uis est apud nos quoq; & cum C
ac similiter G non ualuerunt in T, ac D molliuntur, ne puero
illas quidem circa S literam delitias hic magister feret, ne uerba in
faucibus patietur audiri, nec oris inanitatem resonare, nec, quod mini
me sermoni puro conueniat, simplicem uocis naturā pleniore quodā
sono circūlinire, quod græci κατὰ πεπλασμένον dicunt. Sic appella=
tur cantus tibiarum, quæ præclusis, quibus clarescunt, foraminibus,
recto modo exitu grauiorē spiritum reddunt. Curabūt etiā, ne extre
mæ syllabæ intercidant, ut par sibi sermo sit, ut quoties exclaman=
dum erit, lateris conatus sit ille, non capitis, ut gestus ad uocem, uultus
ad gestum accommodetur. Obseruandū erit etiā, ut recta sit facies di
centis, ne labra detorqueātur, ne īmodicus hiatus rictū distendat, ne
supinus uultus, ne deiecti in terrā oculi, ne īclinata utrolibet ceruix.
Nam frons pluribus generibus peccat. Vidi multos, quorū supercilia
ad singulos uocis conatus alleuarentur, aliorū constricta, aliorū etiā
dissidentia, cū altero in uerticē tenderent, altero penè oculus ipse præ
meretur. Infinitū autē, ut mox dicemus, in his quoq; rebus momētū
est. Et nihil potest placere, quod non decet. Debet etiā docere comœ=
dijs quomodo narrandū, qua sit authoritate suadēdū, qua concitatiōe
consurgat ira, qs flexus deceat miserationē, quod ita optime faciet, si
certos ex comœdijs elegerit locos, & ad hoc maxime idoneos. i. actio
nibus similes. Iidem autem non ad pronuntiandū modo utilissimi, ue
rum ad augendam quoq; eloquentiam maxime accommodati erunt.
Et hæc, dum infirma ætas maiora non capiet. Cæterū cum legere or
tiones oportebit, cum uirtutes earum iā sentiet, tū mihi diligens ali
quis, ac peritus assistat, neque solum lectione formet, uerū etiā edi=
scere electa ex his cogat, & ea dicere stantem clare, & quemadmo-
dum agere oportebit, ut protinus pronuntiationem, uocem, & memo
riam exerceat. Ne illos quidem reprehendendos puto, qui paulum

etiam palæstricis uacauerunt. Non de ijs loquor, quibus pars uitæ in oleo, pars in uino consumitur, qui corporum cura mentem obruerũt. Hos enim abesse ab eo, quem instituimus, quamlongissime uelim. Sed nomen est idẽ ijs, à qbus gestus, motusq; formantur, ut recta sint brachia, ne indoctæ, rusticæ'ue manus, ne status indecorus, ne qua in proferendis pedibus inscitia, ne caput, oculiq; ab alia corporis inclinatione dissideant. Nam hoc neq; esse in parte pronuntiationis negauerit quisquam, neq; ipsam pronuntiationẽ ab oratore secernet. Et certe quod facere oporteat non indignandũ est discere, cum præsertim hæc Chironomia, quæ est, ut nomine ipso declaratur, lex gestus, & ab illis temporibus heroicis orta sit, & à summis Græciæ uiris, & ab ipso etiã Socrate probata, à Platone quoq; in parte ciuiliũ posita uirtutum, & à Crysippo in præceptis de liberorũ educatione compositis nõ omissa. Nam Lacedæmonios qdem etiã saltationẽ quandam tanquã ad bella quoq; utilẽ habuisse inter exercitationes accepimus. Neq; id ueteribus romanis dedecori fuit. Argumentum est sacerdotum nomen, ac religione durans ad hoc tempus saltatio. Et illa in tertio Ciceronis de Oratore libro uerba Crassi, qbus præcepit, ut orator utatur laterũ inclinatione forti, ac uirili, non à scena, et histrionibus, sed ab armis, aut etiã à palæstra, cuius etiam disciplinæ usus in nostram usque ætatem sine reprehensione descendit, à me tamen, nec ultra pueriles annos retinebitur, nec in ijs ipsis diu, neq; enim gestũ oratoris componi ad similitudinem saltationis uolo, sed subesse aliqd ex hac exercitatione puerili, unde nos non id agentes furtim decor ille discentibus traditus, persequatur.

An plura eodem tempore doceri prima ætas possit. Cap. XIX.

QVAERI solet, an etiam si discenda sint hæc, eodem tempore tamen tradi omnia, & percipi possint. Negant enim quidam, quia cõfundatur animus, ac fatigetur tot disciplinis in diuersum tendẽtibus, ad quas nec mens, nec corpus, nec dies ipse tempore sufficiat. Etsi maxime hoc patiatur ætas robustior, tamen pueriles annos onerari nõ oporteat. Sed non satis perspiciunt quantum natura humani ingenij ualeat, quæ ita est agilis, & uelox, sic in omnem partẽ, ut ita dixerim, spectat, ut ne possit qdem aliquid agere tantum unũ, in plura uero non eodẽ die modo, sed eodẽ temporis momento, uim si ã impẽdat. An uero citharœdi non simul & memoriæ, & sono uocis, & pluribus flexibus seruiunt? cum interim alios neruos dextra percurrunt, alios leua trahunt, continent, præbent, ne pes quidem otiosus,

certam legem temporũ seruat. Et hæc pariter omnia. Quid nos agẽdi subita necessitate deprehensi, non'ne alia dicamus, alia prouidemus? cũ pariter inuentio rerũ, electio uerborũ, cõpositio, gestus, pronuntiatio, uultus, motusq; desyderetur, quæ si uelut sub uno conatu tã diuersa parent simul, cur non pluribus curis horas partiamur? cũ præsertim reficiat animos, & reparet uarietas ipsa, contrá'q; sit aliquanto difficilius in labore uno perseuerare. Ideoq; & stylus lectione requiescit, & ipsius lectionis tædium uicibus leuatur. Quamlibet multa egerimus, quodam tamen modo recentes sumus ad id, qđ incipimus. Quis non obtundi possit, si per totum diẽ cuiuscunque artis unum magistrum ferat? mutatione recreabitur, sicut in cibis, quorũ diuersitate reficitur stomachus, & pluribus minore fastidio alitur, aut dicant isti mihi, quæ sit alia ratio discendi, si grammatico soli deseruiamus, deinde geometri tãtum, omittamus interim quod dicimus, mox transeamus ad musicum, excidant priora, & cũ latinis studebimus literis, nõ respiciamus ad græcas, &, ut semel finiam, nihil faciamus, nisi nouissimum. Cur non idẽ suademus agricolis, ne arua simul, & uineta, & oleas, & arbustum colant? aut ne pratis, & pecoribus, & hortis, & aluearibus accommodent curã? Cur ipsi aliquid forensibus negotijs, aliquid desyderijs amicorum, aliquid rationibus domesticis, aliqđ curæ corporis, nonnihil uoluptatibus quotidie damus? quarũ nos una res quælibet nihil intermittentes fatigaret. Adeo facilius est multa facere, quàm diu. Illud quidẽ minime uerendum est, ne laborem studiorũ pueri difficilius tolerent. neq; enim ulla ætas minus fatigatur, mirum sit forsitan, sed experimentis deprehendas. Nã & dociliora sunt ingenia prius quàm obduruerunt, id uel hoc argumento patet, quod intra biennium, quàm uerba recte formare potuerunt, quamuis nullo instante, omnia ferè loquuntur, at nouicijs nostris ꝑ quot annos sermo latinus repugnat? magis scias si quem iam robustũ instituere literis cœperis, non sine causa dici παιδομαθεῖς eos, qui in sua qđq; arte optime faciant. Et patientior est laboris natura pueris quàm iuuenibus, uidelicet ut corpora infantium, nec casus, quo in terram toties deferuntur, tam grauiter affligit nec illa per manus, & genua reptatio, nec post breue tẽpus continui lusus, & totius diei discursus, quia pondus illis abest, nec se ipsi grauant, sic animi quoque credo, quia minore conatu mouentur, nec suo nisu studijs insistunt, sed formando se tantummodo præstant, nõ similter fatigantur. Præterea secundum aliã ætatis illius facilitatem uelut simplicius docentes sequuntur, neq; quæ iam egerint, metiuntur. Abest etiã illis adhuc la-

boris iudicium, porrò, ut frequenter experti sumus, minus afficit sensus fatigatio, quàm cogitatio. Sed ne temporis quidẽ unquam plus erit, quia his ætatibus omnis in audiendo profectus est. Cum ad stylũ secedet, cum generabit ipse aliquid, atq; componet, tum inchoare hæc studia uel non uacabit, uel non libebit. Ergo cum grammaticus totũ diem occupare non possit, nec debeat, ne discentis animum tædio auertat, quibus potius studijs hæc temporum uelut subcisiua donabimus? Nam nec ego consumi studentem in his artibus uolo, nec moduletur, aut musicis notis cantica excipiat, nec utiq; ad minutissima usq; geometriæ opera descendat, nõ comœdũ in pronuntiando, nec saltatorẽ in gestu facio, quæ si omnia exigerem, suppeditabat tamen tempus, lõga est enim quæ discit ætas, & ego nõ de tardis ingenijs loquor. Denique cur in ijs omnibus, quæ discenda oratori futuro puto, eminuit Plato, qui non contentus disciplinis, quas præstare poterant Athenæ, non Pythagoreorum, ad quos in Italiam nauigauerat, Aegypti quoq; sacerdotes adijt, atq; eorum arcana perdidicit. Difficultatis patrocinia præteximus segniciæ. Neq; enim nobis operis amor est, nec quia sit honesta, atq; rerũ pulcherrima eloquentia, petitur ipsa, sed ad uilẽ usum, et sordidum lucrum accingimur. Dicant sine his in foro multi, & acquirant, dum sit locupletior aliquis sordidæ mercis negotiator, & plus uoci suæ debeat præco, ne uelim quidem lectorem dari mihi, quid studia referant computaturũ. Qui uero imaginem ipsam eloquentiæ diuina quadam mente conceperit, quiq; illã, ut ait Sophocles, non ignobilis tragicus reginã rerum orationẽ ponet ante oculos, fructumq; non ex stipe aduocationum, sed ex animo suo, & contemplatione, ac scientia petet, perpetuum illum, nec fortunæ subiectum facile persuadebit sibi, ut tempora quæ spectaculis, campo, tesseris, otiosis deniq; sermonibus, ne dicam somno, & conuiuiorum mora conterunt, geometræ potius, ac musicæ impendat, quanto plus delectationis habiturus, quàm ex illis ineruditis uoluptatibus. Dedit enim hoc prouidẽtia hominibus munus, ut honesta magis iuuarent. Sed nos hæc ipsa dulcedo longius duxit. Hactenus ergo de studijs, quibus antequàm maiora capiat puer, instituẽdus est. Proximus liber uelut nouum sumet exordium, & ad rhetoris officia transibit.

M. FABII QVINTILIANI DE INSTITVTIONE ORATORIA LIBER SECVNDVS.

Quando Rhetori sit tradendus puer. Cap. I.

ENVIT consuetudo, quæ quotidie magis inualescit, ut præceptoribus eloquentiæ, latinis quidem, semper, sed etiam græcis interim, discipuli serius quàm ratio postulat, traderētur. Eius rei duplex est causa, qđ et rhetores utiq; nostri suas parteis omiserunt, & grammatici alienas occupauerūt. Nam & illi declamare modo, & scientiam declamandi, ac facultatē tradere officij sui ducunt, idq; intra deliberatiuas, iudiciales'q; materias. nam cætera, ut professione sua minora despiciunt. Et hi nō satis credunt excepisse, quæ derelicta erant (quo nomine gratia quoq; his habenda est) sed ad prosopopœias usq;, ad suasorias, in quibus onus dicendi uel maximum est, irrumpunt. Hinc ergo accidit, ut quæ alterius artis prima erant opera, facta sit alterius nouissima, & ætas altioribus iā disciplinis debita, in schola minore subsidat, ac rhetoricen apud grammaticos exerceat. Itaq;, quod est maxime ridiculum, nō ante ad declamandi magistrū mittendus uidetur puer, quàm declamare iā sciat. Nos suū cuiq; professioni modū demus, & grammaticæ, quam in latinum transferentes literaturam uocauerunt, fines suos norit, præsertim tantum ab hac appellationis suæ paupertate, intra quam primi illi cōstitere, prouecta. nā tenuis à fonte, assumptis poëtarū, historicorum'q; uiribus, pleno iā satis alueo fluit, cum præter rationem recte loquendi non parum alioquin copiosam, propè omnium maximarum artium scientiam amplexa sit. & rhetoricæ, cui nomen uis eloquendi dedit, officia sua non detrectet, nec occupari gaudeat pertinentem ad se laborem, quæ dum opere cedit, iam penè possessione depulsa est. Neque infitiabor aliquem ex ijs, qui grammaticen profiteantur, eousque scientiæ progredi posse, ut ad hæc quoq; tradenda sufficiat, sed cum id aget, rhetoris officio fungetur, non suo. Nos porrò quærimus, quādo ijs, quæ rhetoricæ præcipit, percipiendis puer maturus esse uideatur. In quo qdē nō id est æstimandum cuius quisq; sit ætatis, sed quantū in studijs iam effecerit. Et ne diutius differam, quando sit rhetori tradendus, sic optime finiri credo, cū poterit. Sed hoc ipsum ex superiore pendet quæstione. Nā si grammatices

tices munus usq; ad suasorias, quæ sunt apud rhetorem materiæ inter rudimenta dicendi, prorogatur, tardius rhetore opus est. at si rhetor prima officia operis sui nō recusat a narrationibus statim, & laudandi, uituperādiq; opusculis, cura eius desyderatur. An ignoramus antiquis hoc fuisse ad augendā eloquentiam genus exercitationis, ut Thesis dicerent, & cōmunes locos, & cætera citra cōplexum rerū, psonarumq;, quibus ueræ fictæq; controuersiæ continentur? Ex quo palàm est, quàm turpiter deserat eā partem rhetorices institutio, quā & primam habuit, & diu sola. Quid autē est ex ijs, de qbus supra dixi, quod non cū in alia, quæ sunt rhetorū propria, tum certe illud iudiciale causæ genus incidat, an nō in foro narrandum est? qua in parte nescio an sit uel plurimū. non'ne laus, ac uituperatio certaminibus illis frequenter inseritur? Non cōmunes loci, siue qui sunt in uitia directi, quales legimus a Cicerone cōpositos, seu qbus quæstiones generaliter tractantur, quales sunt editi a Quinto quoq; Hortensio, ut sit'ne paruis argumentis credendū & pro testibus, & in testes, in medijs litium medullis uersantur? Arma sunt hæc quodāmodo præparanda semper, ut ijs, cum res poscat, utaris. quæ qui pertinere ad oratorē non putabit, is ne statuā quidē inchoari credet, cū eius membra fundentur. Neq; hanc, ut aliqui putabunt, festinationē meam sic quisquam calumnietur, tanquā eum, qui sit rhetori traditus, abducendum protinus a grāmaticis putem. Dabuntur illis tum quoq; tempora sua, neq; erit uerendū, ne binis præceptoribus oneretur puer. non enim crescet, sed diuidetur, qui sub uno miscebatur, labor, et erit sui qsq; operis magister utilior, qđ adhuc obtinent græci, a latinis omissum est, et fieri uidetur excusate, qa sunt q labori isti successerint.

De moribus, & officijs præceptoris. Cap. II.

ERGO cum ad eas in studijs uires puenerit puer, ut quæ prima esse præcepta rhetorum diximus, mente consequi possit, tradēdus eius artis magistris erit. quorum in primis inspici mores oportebit, quod ego non idirco potissimū in hac parte tractare sum aggressus, quia non in cæteris quoq; doctoribus idē hoc examinandū quamdiligentissime putem, sicut testatus sum libro superiore, sed quod magis necessariam eius rei mentionem faciat ætas ipsa discentium. Nam & adulti fere pueri ad hos præceptores transferuntur, et apud eos iuuenes etiam facti perseuerant. Ideoq; maior adhibenda tum cura est, ut & teneriores animos ab iniuria sanctitas docentis custodiat, et se-

rociores à licẽtia grauitas deterreat. Neq; uero satis est summã praestare abstinentiam, nisi disciplinæ seueritate conuenientium quoq; ad se mores astrinxerit. Sumat igitur ante omnia parentis erga discipulos suos animum, ac succedere se in eorũ locũ, à ꝗbus sibi liberi tradantur, existimet. Ipse nec habeat uitia, nec ferat, non austeritas eius tristis, non dissoluta sit comitas, ne inde odium, hinc contemptus oriatur. Plurimus ei de honesto, ac bono sermo sit. Nam quo sæpius monuerit, hoc rarius castigabit, minime iracundus, nec tamen eorũ, quæ emendanda erunt, dissimulator, simplex in docendo, patiens laboris, assiduus potius quàm immodicus, interrogãtibus libẽter respondeat, non interrogantes ꝓcontetur ultro, in laudandis discipulorũ dictionibus nec malignus, nec effusus, ꝗa res altera tædiũ laboris, altera securitatem parit. In emendando quæ corrigenda erunt, nõ acerbus, minimeq́; contumeliosus. nã id ꝗdẽ multos à proposito studendi fugat, quod ꝗdá sic obiurgant, quasi oderint, ipse aliꝗd, immo multa quotidie dicat, quæ secum audita referant. Licet enim satis exẽplorum ad imitandũ ex lectione suppeditet, tamen uiua illa, ut dicitur, uox alit plenius, præcipueq́; præceptoris, quẽ discipuli, si modo recte sunt instituti, & amant, & uerentur. Vix autem dici potest quanto libentius imitemur eos, ꝗbus fauemus. Minime uero permittenda pueris, ut fit apud plerosq;, assurgendi, exultandiq́; in laudádo licentia. Quin etiã iuuenum, modicum esse cũ audient, testimoniũ debet. Ita fiet, ut ex iudicio præceptoris discipulus pendeat, atq; id se dixisse recte, quod ab eo probabitur, credat. Illa uero uitiosissima, quæ iam humanitas uocatur, inuicẽ qualiacunq; laudandi, cũ est indecora, & theatralis, et seuere institutis scholis aliena, tum studiorum perniciosissima hostis. Superuacua enim uidẽtur cura, ac labor, parata qcꝗd effuderint laude. Vultum igitur præceptoris intueri tam qui audiũt debent, quàm ipse, qui dicit. Ita enim probãda, atq; improbanda discernent, sic stylo facultas continget, auditioni iudicium. At nunc proni, atq; succinti ad omnem clausulam non exurgunt modo, uerũ etiam excurrunt, & cũ indecora exultatione conclamant, id mutuum est, & ibi declamationis fortuna. Hinc tumor, & uana de se ꝑsuasio usqueadeo, ut illo discipulorũ tumultu inflati, si parum à præceptore laudentur, ipsi de illo male sentiant. Sed se quoq; præceptores intente, ac modeste audiri uelint. Nõ enim iudicio discipulorũ dicere debet magister, sed discipuli magistri. Quin, si fieri potest, intẽdẽdus animus in hoc quoq;, ut perspiciat, quæ quisq;, & quo modo laudet, & placere, quæ bene dicet, non suo magis, quàm eorum nomine delectetur, qui recte iudicabunt.

sedebunt. Pueros adolescentibus sedere permistos non placet mihi. nam etiam si uir talis, qualem esse oportet studijs, moribusq; praepositus, modestam habere potest etiã iuuentutem, tamen uel infirmitas à robustioribus separanda est, & cauendũ non solum crimine turpitudinis, uerũ etiam suspicione. Haec notanda breuiter existimaui. nam ut absit ab ultimis uitijs ipse praeceptor, ac schola, ne praecipiendũ quidem credo. Ac siquis est, qui flagitia manifesta in eligendo filij praeceptore nõ uitet, iam hinc sciat caetera quoq;, quae ad utilitatẽ iuuentutis componere conamur, esse sibi, hac parte omissa, superuacua.

An protinus praeceptore optimo sit utendum.

NE illorum quidem persuasio silentio transeunda est, qui etiam cum idoneos rhetori pueros putauerunt, non tamen continuo tradẽdos eminentissimo credunt. sed apud minores aliquandiu detinent, tanquam instituendis artibus magis sit apta mediocritas praeceptoris, cum ad intellectum, atq; imitationem facilior, tum ad suscipiendas elementorũ molestias minus superba. Qua in re mihi non arbitror diu laborandũ, ut ostendam quanto sit melius optimis imbui, quanta in eluendis, quae semel insederint, uitijs difficultas consequatur, cum geminatum onus succedentes premat. Et quidem dedocendi grauius, ac prius quàm docendi. Propter quod Timotheum clarum in arte tibiarum ferunt, maiores ab ijs, quos alius instituisset, solitum exigere mercedes, quàm si rudes traderentur. Error tamen est in re duplex, unus, quod interim sufficere illos minores existimant, & bono sanè stomacho contenti sunt. Quae quanquam & ipsa reprehensione digna securitas, tamen esset utcunq; tolerabilis, si eiusmodi praeceptores minus docerent, non peius. Alter error, ille etiam frequentior, quod eos, qui ampliorem dicendi facultatem sint consecuti, non putant ad minora descendere. Idq; interim fieri, qa fastidiant, praestare hanc inferioribus curam, interim quia omnino non possint. Ego porrò eum, qui nolit, in numero praecipientiũ non habeo, posse autẽ maxime, si uelit, optimum quẽq; contendo, primum, quod eum, qui eloquentia caeteris praestet, illa quoq;, per quae ad eloquentiam peruenitur, diligentissime percepisse credibile est. Deinde quia plurimum in praecipiendo ualet ratio, quae doctissimo cuiq; planissima est, postremo quia nemo sic in maioribus eminet, ut eum minora deficiãt, nisi forte Iouẽ qdem Phidias optime fecit. Illa autem, quae in ornamentũ eius operis accedunt, alius melius elaborasset, aut orator loq; nesciet,

aut leuiores morbos curare non poterit præstantissimus medicus. Quid ergo? non est quædã eloquentia maior, quam ut eã intellectu consequi puerilis infirmitas possit? Ego uero confiteor, sed hũc disertum præceptorem prudentem quoq;, & non ignarũ docendi esse oportebit, submittentem se ad mensuram discentis, ut uelocissimus quisq;, si forte iter cũ paruulo faciat, det manum, et gradũ suum minuat, nec procedat ultra, quàm comes possit. Quid si plerunq; accidit, ut faciliora sint ad intelligendũ, & lucidiora multo, quæ à doctissimo quoq; dicuntur? Nam & prima est eloquentiæ uirtus perspicuitas, & quo quis ingenio minus ualet, hoc se magis attollere, & dilatare conatur, ut statura breues in digitos eriguntur, & plura infirmi minantur. nam tumidos, & corruptos, & tinnulos, & quocunq; alio cacozeliæ genere peccantes certum habeo, non uiriũ, sed infirmitatis uitio laborare, ut corpora non robore, sed ualetudine inflãtur, & recto itinere lapsi plerunq; diuertunt. Erit ergo etiã obscurior, quo quisq; deterior. Non excidit mihi scripsisse me in libro priore, cũ potiorem in scholis eruditionẽ esse, quàm domi dicerẽ, libentius se prima studia, teneros'q; profectus ad imitationem condiscipulorũ, quæ facilior esset, erigere. quod à quibusdam sic accipi potest, tanquam hæc, quam nũc tueor, sententia priori diuersa sit. Id à me procul aberit, nanq; ea causa uel maxima est, cur optimo cuiq; præceptori sit tradendus puer, quod apud eum discipuli quoq; melius instituti, aut dicent, quod inutile non sit imitari, aut siquid errauerint, statim corrigentur. At indoctus ille etiam probabit fortasse uitiosa, & placere audiẽtibus iudicio suo coget. Sit ergo tam eloquentia, quàm moribus præstantissimus, qui ad phœnicas homerici exemplum dicere, ac facere doceat.

De primis apud rhetorem exercitationibus.

HINC iam quas primas in docendo partes rhetorũ putem, tradere incipiam, dilata parumper illa, quæ sola uulgo uocatur, arte rhetorica. at mihi opportunus maxime uidetur ingressus ab eo, cuius aliquid simile apud grãmaticos puer didicerit. Et quia narrationũ, excepta, qua in causis utimur, tres accepimus species, fabulã, quæ uersatur in tragœdijs, atq; carminibus, non à ueritate modo, sed etiam à forma ueritatis remotam. Argumentum, quod falsum, sed uero simile comœdiæ fingunt. Historiam, in qua est gestæ rei expositio. Grãmaticis autem poëticas dedimus, apud rhetorem initium sit historia tanto robustior, quanto uerior. Sed narrandi quidem quæ nobis optima ratio

ma ratio uideatur, tum demonstrabimus, cum de iudiciali parte dicemus. Interim admonere illud sat est, ut sit ea neq; arida prorsus, atq; ieiuna, nam quid opus erat tantum studijs laboris impendere, si res nudas, atq; inornatas indicare satis uideretur? neq; rursus sinuosa, et accersitis descriptionibus, in quas pleriq; imitatione poëticæ licentiæ ducuntur, lasciuiat uitiū utrunq;, peius tamen illud, quod ex inopia, quàm quod ex copia uenit. Nam in pueris oratio perfecta nec exigi, nec sperari potest, melior autem est indoles læta, generosiq; conatus, et uel plura iusto concipiens interim spiritus. nec unquam me in his discentis annis offendat, si qd superfuerit, quin ipsis doctoribus hoc esse curæ uelim, ut teneras adhuc mentes more nutricum mollius alant, & satiari ueluti quodam iucundioris disciplinæ cibo, lacteq; patiantur. Erit illud plenius interim corpus, quod mox adulta ætas astringit. Hinc spes roboris. maciem nanq;, & infirmitatem in posterum minari solet, protinus omnibus membris expressus infans. Audeat hæc ætas plura, & inueniat, & inuentis gaudeat, sint licet illa non satis sicca, interim ac seuera. Facile remedium est ubertatis, sterilia nullo labore uincuntur. Illa mihi in pueris natura minimum spei dederit, in qua ingenium iudicio præsumitur. Materiam esse primū uolo uel abundantiorem, atq; ultra, quàm oporteat fusam, multum inde decoquent anni, multum ratio limabit, aliqd uelut usu ipso deteretur. sit modo unde excidi possit, & quod excalpi, erit autem, si non ab initio tenuem nimium laminam duxerimus, & quam cælatura altior rumpat. Quod me de his ætatibus sentire minus mirabitur, qui apud Ciceronem legerit. Volo enim se efferat in adolescente fœcunditas. Quapropter in primis euitandus, & in pueris præcipue, magister aridus, non minus quàm teneris adhuc plantis siccum, & sine humore ullo solum. Inde fiunt humiles statim, & uelut terram spectantes, qui nihil supra quotidianum sermonem attollere audeāt. Macies illis pro sanitate, & iudicij loco infirmitas est, & dum satis putant uitio carere, in id ipsum incidunt uitium, quod uirtutibus carent. Quare mihi ne maturitas quidem ipsa festinet, nec musta in lacu statim austera sint. Sic & annos ferent, & uetustate proficient. Ne illud quidem, quod admoneamus, indignum est, ingenia puerorū nimia interim emendationis seueritate deficere. nam & desperant, & dolent, & nouissime oderunt, & quod maxime nocet, dū omnia timent, nihil conantur, quod etiam rusticis notum est, qui frondibus teneris non putant adhibendam esse falcem, quia reformidare ferrum uidentur, & non dum cicatricem pati posse. Iucundus ergo tum

maxime debet eſſe præceptor, ut remedia, quæ alioquin natura ſunt
aſpera, molli manu, & leui leniantur, laudare aliqua, ferre quędã,
mutare etiã, reddita cur id fiat ratione, illuminare interponẽdo ali-
quid ſui. Nonnunquã hoc quoq; erit utile, totas ipſum dictare mate=
rias, quas & imitetur puer, et interim tanq̃ ſuas amet. At ſi tã negli
gens ei ſtylus fuerit, ut emendationẽ non recipiat, expertus ſum pro=
deſſe, quoties eandẽ materiã rurſus à me retractatam ſcribere de=
integro iuberem, poſſe enim eũ adhuc melius, quatenus nullo magis
ſtudio, quã ſpe gaudent. Aliter autem alia ætas emendanda eſt, et pro
modo uiriũ & exigendũ opus, et corrigendũ. Solebã ego dicere pue=
ris aliquid auſis licentius, aut lætius, laudare illud me adhuc uentu=
rum tempus, quo idẽ non ꝑmitterẽ, ita & ingenio gaudebant, et iu
dicio non fallebãtur. Sed ut eò reuertar, unde ingreſſus ſum, narra-
tiones ſtylo cõponi, quanta maxima poſſit adhibita diligentia uolo.
Nã ut primo cũ ſermo inſtituitur dicere, quæ audierint, utile eſt pue=
ris ad loquendi facultatẽ, ideóq; & retro agere expoſitionẽ, & à
media in utrãq; partem diſcurrere, ſanè merito cogantur, ſed ad gre
mium præceptoris, & dũ non poſſunt, et dũ res, ac uerba connectere
incipiunt, ut protinus memoriã firment, ita cũ iam formã recte, atq;
emendatæ orationis accipient, extemporalis garulitas, nec expectata
cogitatio, et uix ſurgẽdi mora circulatoriæ uere iactationis eſt. Hinc
parentum imperitorũ inane gaudiũ, ipſis uero contemptus operis, et
inuerecunda frons, & conſuetudo peſſime dicendi, & malorũ exer=
citatio, et quæ magnos quoq; profectus frequẽter ꝑdidit arrogan: de
ſe ꝑſuaſio innaſcitur. Erit ſuũ parandæ facilitatis tempus, neq; à no=
bis negligenter locus iſte trãſibitur. Interim ſatis eſt, ſi puer omni cu
ra, et ſummo, quantum illa ætas capit, labore aliq̃d probabile ſcri-
pſerit, in hoc aſſueſcat, huius rei ſibi naturã faciat. Ille demum in id,
quod quærimus, aut ei proximũ poterit euadere, ꝗ ante diſcet recte
dicere, q̃ cito. Narrationibus non inutiliter ſubiungitur opus deſtruen
di, confirmandíq; eas, quod ἀνασκευὴ καὶ κατασκευὴ uocatur. Id por-
rò non tantũ in fabuloſis, et carmine traditis fieri poteſt, uerũ etiam
in ipſis annaliũ monimentis, ut ſi quæratur an ſit credibile ſuper ca
put Valerij pugnantis ſediſſe coruũ, ꝗ os, oculóſq; hoſtis galli roſtro,
atq; alis euerberaret. Sit in utranq; partem ingens ad dicendũ ma=
teria, ut de ſerpente, quo Scipio traditur genitus, & lupa Romuli, &
Aegeria Numæ. Nam græcis hiſtorias plerunq; poëticæ ſimilis eſt li
centia. Sæpe etiã quæri ſolet de tempore, de loco, quo geſta res dicitur,
nonnunq̃ de perſona quoq;, ſicut Liuius frequẽtiſſime dubitat, et alij

ab alijs

ab alijs historicis dissentiunt. Inde paulatim ad maiora tendere incipiet, laudare claros uiros, & uituperare improbos, quod non simplicis utilitatis opus est. Nanq; & ingeniũ exercetur multiplici, uariaq; materia, & animus contemplatione recti, prauiq; formatur, & multa inde cognitio rerũ uenit, exẽplis'q;, quæ sunt in omni genere causarum potentissima, iã tum instruitur, cum res poscet, usurus. Hinc illa quoq; exercitatio subit cõparationis, uter melior, uter'ue deterior, quæ quanq̃ uersatur in ratione simili, tamen & duplicat materiã, et uirtutum, uitiorumq; non tantũ naturã, sed etiã modũ tractat. Verũ de ordine laudis, contrá'q;, quoniã hæc tertia rhetorices pars est, præcipiemus suo tempore. Et cõmunes loci, de ijs loquor, q̃bus citra p̃sonas in ipsa uitia moris est perorare, ut in adulterũ, aleatorẽ, petulantẽ ex medijs sunt iudicijs, & si reum adijcias accusationes, quanquam hi quoq; ab illo generali tractatu ad quasdã deduci species solent, ut si ponatur adulter cæcus, aleator pauper, petulans senex, habent autem nonnunquã & defensionẽ. nã & pro luxuria, et pro amore dicimus, & leno interim, parasitus'q; defenditur, sic ut non homini patrocinemur, sed crimini. Thesis autem, quæ sumuntur ex rerũ cõparatione, ut rustica'ne uita an urbana potior, iuris periti, an militaris uiri laus maior, mire sunt ad exercitationẽ dicendi speciosæ, atq; uberes, quæ uel ad suadendi officiũ, uel etiã ad iudiciorũ disceptationẽ iuuant plurimũ. Nã posterior ex prædictis locus in causa Murenæ copiosissime à Cicerone tractatur. Sunt & illæ pene totæ ad deliberatiuũ pertinentes genus, ducenda'ne uxor, petendi'ne sint magistratus. náq; hæ personis modo adiectis suasoriæ erunt. Solebant præceptores mei, nec inutili, & nobis etiã iucundo genere exercitationis præparare nos coniecturalibus causis, cũ quærere, atq; exequi iuberent. Cur armata apud Lacedæmonios Venus? & quid ita crederetur cupido puer, ac uolucer, & sagittis, ac face armatus? et similia, in q̃bus scrutabamur uoluntatẽ, cuius in controuersijs frequens quæstio est, quod genus chriæ uideri potest. Nam locos q̃dem quales sunt de testibus, semper'ne his credendum, & de argumentis, an habenda etiã paruis fides, adeo manifestum est, ad forenses actiones p̃tinere, ut q̃dam nec ignobiles in officijs ciuilibus scriptos eos, memoriæ'q; diligentissime mandatos in promptu habuerint, ut quoties esset occasio, extemporales eorũ dictiones his uelut emblematis exornarentur.

Quo quidem, nec enim huius rei iudiciũ differre sustineo, summam uidebantur mihi infirmitatem de se confiteri. nam quid hi possint in causis, quarum uaria, & noua semper est facies, propriũ in-

uenire? Quomodo propoſitis ex parte diuerſa reſpondere? altercatio-
nibus uelociter occurrere? teſtē rogare? qui etiā in ijs, quæ ſunt cōmu-
nia, et in plurimis cauſis tractantur, uulgatiſſimos ſenſus uerbis, niſi
tanto ante præparatis proſequi nequeant. Neceſſe eſt his, cū eadē iu-
dicijs pluribus dicunt, aut faſtidiū moueant ueluti frigidi, & repo-
ſiti cibi, aut pudorē deprehenſa toties audientiū memoria infelix ſu-
pellex, quæ ſicut apud pauperes ambitioſos, pluribus, et diuerſis offi
cijs conteratur, cū eo ꝗdem, quod uix ullus eſt tam cōmunis locus, qui
poſſit cohærere, cū cauſa, niſi aliquo propriæ quæſtionis uinculo co-
pulatus, appareatq; eū non tam inſertum, q̄ applicitum, uel quod diſ
ſimilis eſt cæteris, uel quod plerunq; aſſumi etiā parum apte ſolet, nō
quia deſyderatur, ſed ꝗa paratus eſt, ut ꝗdā ſententiarū gratia uer-
boſiſſimos locos arceſſunt, cū ex locis debeat naſci ſententia. Ita ſunt
autē ſpecioſa hæc, & utilia, ſi oriuntur ex cauſa. Cæterū quamlibet
pulchra locutio, niſi ad uictoriā tendit utiq; ſuperuacua, ſed interim
etiā contraria eſt. Verum hactenus euagari ſatis fuerit. legum laus,
& uituperatio, iam maiores, ac propè ſummis operibus ſuffecturas
uires deſyderant, quæ ꝗdem ſuaſorijs, an controuerſijs magis accom
modata ſit exercitatio, conſuetudine, & iure ciuitatum differt. Apud
græcos enim lator earū ad iudicem uocabatur. Romanis pro concio-
ne ſuadere, ac diſſuadere moris fuit. Vtroq; autē modo pauca de his,
& ferè certa dicuntur. Nā & genera ſunt tria, ſacri, publici, priua
ti iuris, quæ diuiſio ad laudē magis ſpectat, ſiqs eam per gradus au-
geat, quod lex, quod publica, quod ad religionē deûm cōparata ſit.
Ea ꝗdem, de quibus quæri ſolet, cōmunia omnibus. Aut enim de iure
dubitari poteſt eius, qui rogat. ut de P. Clodij, qui nō rite creatus tri-
bunus arguebatur, aut de ipſius rogationis, quod eſt uarium, ſiue nō
trino forte nundino promulgata, ſiue nō idoneo die, ſiue cōtra inter-
ceſſiones, uel auſpicia, aliud'ue quid, quod legitimis obſtet, dicitur lata
eſſe, uel ferri, ſiue alicui manentium legum repugnare. Sed hæc ad il
las primas exercitationes non ꝑtinent, nā ſunt hæ citra complexum
ꝑſonarum, tēporum, cauſarum. Reliqua eadē ferè uero uero, fictoq;
certamini huiuſmodi tractantur. Nam uitium aut in uerbis, aut in
rebus eſt. In uerbis quæritur an ſatis ſignificent, an ſit in his aliquid
ambiguum. In rebus, an lex ſibi ipſa conſentiat, an in præteritum
referri debeat, an in ſingulos homines. Maxime uero commune eſt
quærere, an ſit honeſta, an utilis. nec ignoro plures fieri à pleriſq;
partes. Sed nos iuſtum, pium, religioſum, cæteraq; his ſimilia honeſto
cōplectimur. Iuſti tamen ſpecies non ſimpliciter excuti ſolet, aut enim

de re ipſa

de re ipsa quæritur, ut digna'ne pœna, uel præmio sit, aut de modo præmij, pœnæ'ue, qui tam maior quàm minor culpari potest. Vtilitas quoq; interim natura discernitur, interim tẽpore quædã an obtineri possint ambigi solet. Ne illud quidẽ ignorare oportet, leges aliquando totas, aliquando ex parte reprehẽdi solere, cũ exẽplum rei utriusque nobis claris orationibus præbeatur. nec me fallit eas quoq; leges esse, quæ non in ꝑpetuum rogentur, sed de honoribus, aut imperijs, qualis manilia fuit, de qua Ciceronis oratio est, sed de his nihil hoc loco præcipi potest. Cõstat enim propria rerũ, de quibus agitur, non cõmuni qualitate. his ferè ueteres facultatẽ dicendi exercuerunt, assumpta tantũ à dialecticis argumentandi ratione. nã fictas ad imitationẽ fori, consiliorumq; materias, apud græcos dicere circa Demetriũ Phalerea institutũ ferè constat. An ab ipso id genus exercitationis sit inuentũ, ut alio quoq; libro sum confessus, parũ cõperi. Sed ne ij quidẽ, qui hoc fortissime affirmant, ullo satis idoneo authore nituntur. Latinos uero dicẽdi præceptores extremis L. Crassi tẽporibus cœpisse Cicero author est, quorũ insignis maxime Plotius fuit.

De lectione oratorum, & historicorum apud rhetorem.

SED de ratione declamandi post paulum. Interim, quia prima rhetorices rudimenta tractamus, nõ omittendum uidetur, id quoq;, ut moneam quantum sit collaturus ad profectum discentium rhetor, si quẽadmodum à grammaticis exigitur poëtarum enarratio, ita ipse quoq; historiæ, atq; etiã magis orationum lectione susceptos à se discipulos instruxerit, quod nos in paucis, quorũ id ætas exigebat, et parentes utile esse crediderant, seruauimus. Cæterum sentientibus iam tum optima, duæ res impedimento fuerunt, quod et longa consuetudo aliter docendi fecerat legem, et robusti ferè iuuenes, nec hũc laborẽ desyderantes, exemplũ nostrum sequebantur. Nec tamen etiam siqd noui uel serò inuenissem, præcipere in posterũ puderet. Nunc uero scio id fieri apud græcos, sed magis per adiutores, quia nõ uidẽtur tempora suffectura, si legentibus singulis præire semper ipsi uelint. Et hercle prælectio, quæ in hoc adhibetur, ut facile, atq; distincte pueri scripta oculis sequentur, etiã illa, quæ uim cuiusq; uerbi, siqd minus usitatum incidat, docet, multũ infra rhetoris officium existimanda est. At demonstrare uirtutes, uel, siquando ita incidat, uitia, id professionis eius, atq; promissi, q se magistrum eloquentiæ pollicetur, maxime proprium est, eo quidem ualidius, quod non utiq; hunc labo-

rem docentiũ postulo, ut ad gremiũ reuocatis cuiusquisq; eorũ uelit libri lectione deseruiant. Nam mihi cum facilius, tum etiã multo uidetur magis utile facto silentio, unum aliquem, quod ipsum imperari per uices optimũ est, constituere lectorẽ, ut protinus pronuntiationi quoq; assuescant, tum exposita causa, in quã scripta legetur oratio (nam sic clarius quæ dicentur, intelligi poterunt) nihil otiosum pati, quodq; in inuentione, quodq; in elocutione annotandũ erit, quæ in proœmio conciliandi iudicis ratio, quæ narrandi lux, breuitas, fides, quod aliquando consiliũ, & quàm occulta calliditas, nanq; ea sola in hoc ars est, quæ intelligi nisi ab artifice nõ possit, quanta deinceps in diuidendo prudẽtia, quàm subtilis, et crebra argumentatio, qbus uiribus inspiret, qua iucunditate permulceat, quanta in maledictis asperitas, in iocis urbanitas, ut deniq; dominetur in affectibus, atq; in pectora irrũpat, animumq; iudicũ similem ijs, quæ dicit, efficiat. Tum in ratione eloquendi quod uerbũ propriũ, ornatũ, sublime, ubi amplificatio laudanda, quæ uirtus ei contraria, quod speciose translatum, quæ figura uerborũ, quæ lenis, & quadrata, sed uirilis tamen cõpositio. Ne id qdem inutile etiã corruptas aliquando, & uitiosas orationes, quas tamen pleriq; iudiciorũ prauitate mirãtur, legi palàm pueris, ostendiq; in ijs quàm multa impropria, obscura, tumida, humilia, sordida, lasciua, effœminata sint, quæ non laudantur modo à plerisq;, sed, quod peius est, propter hoc ipsum, quod sunt praua, laudantur. Nam sermo rectus, & secundũ naturã enunciatus nihil habere ex ingenio uidetur, illa uero, quæ utcunq; deflexa sunt, tanquã exqsitiora miramur, non aliter quàm distortis, et quocunq; modo prodigiosis corporibus apud quosdã maius est pretiũ, quàm ijs, quæ nihil ex cõmunis habitus bonis pdiderunt, atq; etiã qui specie capiuntur uulsis, leuatisq;, & inustas comas acu comentibus, & non suo colore nitidis plus esse formæ putant quàm possit tribuere incorrupta natura, ut pulchritudo corporis uenire uideatur ex malis moribus. Nec solum hæc ipse debebit docere præceptor, sed frequẽter interrogare, et iudicium discipulorũ experiri. Sic audientibus securitas aberit, nec quæ dicentur, pfluent aures, simulq; ad id pducentur, quod ex hoc quæritur, ut inueniant ipsi, & intelligant. Nã qd aliud agimus docẽdo eos, quàm ne semper docendi sint? Hoc diligentiæ genus ausim dicere plus collaturũ discentibus quàm omnes omniũ artes, quæ iuuant sine dubio multum, sed latiore quadã cõprehensione p omnes qdẽ species rerũ quotidie penè nascentium ire qui possunt? sicut de re militari quanquã sint tradita quædã præcepta cõmunia, magis tamen prode-

rit scire, qua ducũ quisq; ratione, in quali loco, tẽpore, sit usus sapienter, aut cõtra. nã in oĩbus ferè minus ualent præcepta quàm experimenta. An uero declamabit qdẽ præceptor, ut sit exẽplo suis auditoribus? non plus contulerint lecti Cicero, ac Demosthenes? corrigetur palàm, siqd in declamãdo discipulus errauerit? nõ potentius erit emẽdare orationẽ? quinimo etiã iucũdius, aliena enim uitia qsq; reprehẽdi mauult quàm sua. Nec deerát plura, quæ dicerẽ, sed neminẽ hæc utilitas fugit, atq; utinã tã nõ pigeat facere istud, quàm nõ displicebit.

Qui primi legendi.

QVOD si potuerit obtineri, non ita difficilis supererit quæstio, q legẽdi sint incipientibus. nam qdã illos minores, quia facilior eorum intellectus uidebatur, probauerunt, alij floridius genus, ut ad alẽda primarũ ætatum ingenia magis accõmodatum. Ego optimos qdem & statim, & semper, sed tamen eorũ candidissimum quenq;, & maxime expolitum uelim, ut Liuium à Pueris magis quàm Sallustiũ, et hic historiæ maior est author, ad quẽ tamen intelligendũ iã profectu opus sit. Cicero, ut mihi qdem uidetur, & iucundus incipientibus quoq;, & apertus est satis, nec prodesse tantũ, sed etiã amari potest, tum quẽadmodũ Plynius præcipit, ut quisq; erit Ciceroni simillimus. Duo autem genera maxime cauenda pueris puto, unũ nequis eos antiquitatis nimius admirator in Gracchorũ, Catonisq;, et aliorũ similiũ lectione durescere uelit, fient enim horridi, atq; ieiuni. nam neq; uim eorũ adhuc intellectu consequẽtur, et elocutione, quæ tum sine dubio erat optima, sed nostris tẽporibus aliena, cõtenti, qđ est pessimũ, similes sibi magnis uiris uidebuntur. Alterũ qđ huic diuersum est, ne recentis huius lasciuiæ flosculis capti uoluptate quadã praua delinian tur, ut prædulce illud genus, et puerilibus ingenijs hoc gratius, quo propius est, adament. Firmis autem iudicijs, iamq; extra periculũ positis, suaserim et antiquos legere, ex quibus si assumatur solida, ac uirilis ĩgenij uis deterso rudis seculi squallore, tũ noster hic cultus clarius enitescet. Et nouos, qbus et ipsis multa uirtus adest. Nec enim nos tarditatis natura dãnauit, sed dicẽdi mutauimus genus, et ultra nobis quàm oportebat, indulsimus, ita non tã ingenio illi nos superauerũt, quàm proposito. Multa ergo licebit eligere. Sed curãdũ erit ne ijs, qbus permista sunt, inquinentur. Quosdã uero etiã quos totos imitari oporteat, et fuisse nuper, & nunc esse, quid ni libẽter non concesserim modo, uerũ etiam contenderim. Sed ij q sunt, nõ cuiusq;

est pronuntiare. Tutius circa priores imitatio est, uel erratur. Ideoq; hanc nouorum distuli lectionem, ne imitatio iudicium antecederet.

De diuisione.

FVIT etiam in hoc diuersum præcipientiũ propositũ, quod eorum quidã materias, quas discipulis ad dicendũ dabant, non contenti diuisione dirigere, latius dicẽdo prosequebãtur, nec solũ probationibus implebãt, sed etiã affectibus. Alij cũ primas modo lineas duxissent, post declamationes, quid omisisset quisq; tractabãt, quosdã uero locos non minore cura, quàm cũ ad dicendũ ipsi surgerent, excolebant. Vtile utrũq;, & ideo neutrũ ab altero separo. Sed si facere tantũ alterũ necesse sit, plus proderit demonstrasse rectã protinus uiã, quàm reuocare ab errore iam lapsos, primũ quia emendationẽ auribus modo accipiunt, diuisionẽ uero ad cogitationẽ etiã, & stylum perferunt. Deinde quod libentius præcipientẽ audiunt, quàm reprehendentẽ. Siqui uero paulo sunt uiuaciores, in his præsertim moribus, etiã irascuntur admonitioni, & taciti repugnant. Nec ideo tamen minus uitia aperte coarguenda sunt. Habẽda enim ratio cæterorũ, qui recta esse, quæ præceptor non emendauerit, credent. Vtraq; autẽ ratio miscenda est, et ita tractanda, ut res ipsæ postulabũt. Nãq; incipiẽtibus danda erit uelut præformata materia, secundũ cuiusq; uires. At cũ satis cõposuisse se ad exẽplũ uidebuntur, breuia quædam demonstranda uestigia, quæ persecuti iam suis uiribus sine adminiculo progredi possint. Nonnunquã credi sibi eos oportebit, ne mala cõsuetudine semper alienum laborem sequendi nihil per se conari, & quærere sciant. Quod si satis prudẽter dicẽda uiderint, iam propè consumata fuerit præcipientis opera. Siquid errauerint, adhuc erunt ad ducẽ reducendi. Cui rei simile quiddã facientes aues cernimus, quæ teneris infirmisq; fœtibus, cibos ore suo collatos partiũtur. at cũ uisi sunt adulti, paululũ egredi nidis, et circumuolare sedẽ illã præcedẽtes ipse docẽt, tum expertas uires libero cœlo, suæq; ipsorũ fiduciæ permittunt.

De ediscendo.

ILLVD ex consuetudine mutandũ prorsus existimo in his, de quibus nũc disserimus ætatibus, ne omnia, quæ scripserint, ediscant, & certa, ut moris est, die dicant. Quod quidem maxime patres exigunt, atq; ita demum studere liberos suos, si quamfrequentissime

declamauerint, credunt, cum profectus præcipue diligentia constet. Nam ut scribere pueros, plurimumq; esse in hoc opere planè uelim, sic ediscere electos ex orationibus, uel historijs, alió ue quo genere dignorũ ea cura uoluminũ, locos, multo magis suadeã. nã etiam exercebitur acrius memoria aliena cõplectẽdo, quàm sua. Et qerunt in difficiliore huius generis labore uersati sine molestia, quæ ipsi cõposuerunt iã familiarius animo suo affigent, et assuescent optimis, semperq; habebũt intra se quod imitentur. Etiã nõ sentientes, formam orationis illã, quã mente penitus acceperint, exprimint. Abũdabunt autẽ copia uerborũ optimorũ, & compositione, ac figuris iam non quæsitis, sed sponte, et ex reposito uelut thesauro se offerẽtibus. Accedit his et iucũda in sermone idonea quoq; dictorũ relatio, et in causis utilis. Nã et plus authoritatis afferũt ea, quæ nõ præsentis gratia litis sunt cõparata, et laudẽ sæpe maiorẽ, quàm si nostra sint, cõciliãt. Aliquando tamen ꝑmittendũ, quæ ipsi scripserint, dicere, ut laboris sui fructũ etiã ex illa, quæ maxime petitur, laude plurimũ capiãt. Verũ id quoq; tũ fieri oportebit, cũ aliqd cõmodius elimauerint, ut eo uelut præmio studij sui donẽtur, ac se meruisse ut dicerẽt, gaudeãt.

An secundum sui quisq; ingenij docendus sit naturam.

VIRTVS præceptoris haberi solet, nec immerito, diligẽter in ijs, quos erudiendos susceperit, notare discrimina ingeniorũ, et quo quenq; natura maxime ferat, scire. Nam est in hoc incredibilis quædam uarietas, nec pauciores animorũ penè, quàm corporũ formæ. Quod intelligi etiam ex ipsis oratoribus potest, qui tantum inter se distant genere dicẽdi, ut nemo sit alteri similis, quamuis plurimi se ad eorũ, quos probant, imitationẽ cõposuerint. Vtile deinde plerisq; uisum est ita quenq; instituere, ut propria naturæ bona doctrina fouerent, et in id potissimum ingenia, quo tenderent, adiuuarẽtur. ut siqs palæstræ peritus, cũ in aliquod plenũ pueris gymnasium uenerit, expertus eorũ omni modo corpus animumq;, discernat, cui quisq; certamini præparandus sit. Ita præceptorem eloquentiæ, cũ sagaciter fuerit intuitus, cuius ingenium presso, limatoq; genere dicendi, cuius acri, graui, dulci, aspero, nitido, urbano maxime gaudeat, ita se cõmodaturũ singulis, ut in eo, quo quisq; eminet, prouehatur, qđ et adiuta cura natura magis eualescat, & qui in diuersa ducatur, nec in ijs, qbus minus aptus est, satis possit efficere, & ea, in quæ natus uidetur, deserendo faciat infirmiora. Quod mihi (libera enim, uel cõtra rece-

ptas persuasiones rationē sequenti sententia est) in parte uerū uidetur. Nam proprietates ingeniorū dispicere prorsus necessariū est, in his quoq; certū studiorū facere delectum nemo dissuaserit. Nāq; erit alius historiæ magis idoneus, alius compositus ad carmen, alius utilis studio iuris, ut nonnulli rus fortasse mittendi. sic discernet hæc dicendi magister, quo modo palæstricus ille cursorē faciet, aut puglē, aut luctatorē, aliud'ue quid ex ijs, quæ sunt sacrorū certaminū. Verū ei, qui foro destinabitur, non in unam partem aliquā, sed in oīa, quæ sunt eius operis, etiā siqua difficiliora discenti uidebuntur, elaborandū est. nam & omnino superuacua erat doctrina, si natura sufficeret. an siquis ingenio corruptus, ac tumidus, ut pleriq; sunt, inciderit, in hoc eum ire patiemur? aridū, atq; ieiunum non alemus? & quasi uestiemus? Nā si quædā detrahere necessariū est, cur non sit adijcere concessum? Neq; ego contra naturā pugno, non enim deserendum id bonum, siquod ingenitum est, existimo, sed augendū, addendum'q; qđ cessat. An uero clarissimus ille præceptor Isocrates, quem non magis libri bene dixisse, quàm discipuli bene docuisse testātur, cū de Ephoro, atq; Theopompo sic iudicaret, ut alteri frenis, alteri calcaribus opus esse diceret, aut in illo lentiore tarditatem, aut in illo penè præcipiti concitationē adiuuandā docendo existimauit? cū alterū alterius natura miscendum arbitraretur. Imbecillis tamen ingenijs sanè sic obsequendū sit, ut tantū in id, quò uocat natura, ducantur. Ita enim quod solū possunt, melius efficient. Si uero liberalior natura contigerit, & in qua merito ad spem oratoris simus aggressi, nulla dicendi uirtus omittenda est. Nā licet sit aliquā in partem pronior, ut necesse est, cæteris tamen nó repugnabit, atq; ea cura paria faciet ijs, in quibus eminebit. Sicut ille, ne ab eodē exēplo recedamus, exercendi corpora peritus, non si docendū pancratiasten susceperit, pugno ferire, uel calce tantum, aut nexus modo, atq; in his certos aliquos docebit, sed oīa, quæ sunt eius certaminis. Erit qui ex ijs aliqua non possit, in id maxime, qđ poterit, incūbet. Nam sunt hæc duo uitanda prorsus, unū, ne tentes, quod effici nó possit, alterū, ne ab eo, quod qs optime faciat, in aliud, cui minus est idoneus, transferas. at si fuerit, qui docebitur, ille, quē adolescentes senem uidimus, Nicostratus omnibus in eo docendi partibus similiter utetur, efficiet'q; illū, qualis hic fuit luctādo, pugnādo'q;, quorū utroq; certamine ijsdē diebus coronabatur inuictum. Et quāto id magis oratoris futuri magistro prouidendū erit? Nō enim satis est dicere presse tantū, aut subtiliter, aut aspere, nó magis quàm Phonasco, acutis tantū, aut medijs, aut grauibus sonis, aut

horũ etiam particulis, excellere. Nam sicut cithara, ita oratio pfecta nõ est, nisi ab imo ad summum omnibus intenta neruis consentiat.

De officio discipulorum.

PLVRA de officijs docentiũ locutus, discipulos id unũ interim moneo, ut præceptores suos nõ minus, quàm ipsa studia ament, & parentes esse, non qdẽ corporũ, sed mentium credant. Multum hæc pietas confert studio. Nam ita & libenter audient, & dictis credent, et esse similes concupiscent, in ipsos deniq; cœtus scholarum læti, et alacres cõuenient, emendati non irascentur, laudati gaudebunt, ut sint carissimi studio merebuntur. Nam ut illorum officium est docere, sic horum præbere se dociles, alioquin neutrum sine altero sufficit. Et sicut hominis ortus ex utroq; gignentium confertur, & frustra sparseris semina, nisi illa præmollitus fouerit sulcus, ita eloquentia coalescere nequit, nisi sociata tradentis, accipientisq; concordia.

De utilitate, & ratione declamandi.

IN his primis operibus, quæ non ipsa parua sunt, sed maiorum quasi mẽbra, atq; partes, bene instituto, ac satis exercitato, iam ferè tẽpus appetet aggrediendi suasorias, iudicialesq; materias, quarũ ante quàm uiam ingrediar, pauca mihi de ipsa declamandi ratione dicenda sunt, quæ qdem ut ex omnibus nouissime inuenta, ita & multo est utilissima. Nam & cuncta illa, de quibus diximus, in se ferè continet, & ueritati proximã imaginem reddit. Ideoq; ita est celebrata, ut plerisq; uideretur ad formandã eloquentiam uel sola sufficere. Neq; enim uirtus ulla ꝑpetuæ dũtaxat orationis reperiri potest, quæ non sit cũ hac dicendi meditatione cõmunis. Eo quidẽ res ista in culpam docentium recidit, ut inter præcipuas, quæ corrũperent eloquẽtiam, causas, licentia, atq; inscitia declamantiũ fuerit. Sed eo, quod natura bonum est, bene uti licet. Sint ergo & ipsæ materiæ, quæ fingẽtur, quamsimillimæ ueritati. Et declamatio in quantum maxime potest, imitetur eas actiones, in quarũ exercitationem reperta est. Nam magos, & pestilentiam, & responsa, & seuiores tragicis nouercas, aliaq; magis adhuc fabulosa frustra inter sponsiones, & interdicta quæremus. Quid ergo, nunquam hæc supra fidem, & poëtica, ut uere dixerim, themata iuuenibus pertractare pmittemus? ut expatientur, et gaudeant materia, & quasi in corpus eant, erit optimum, sed

certe sint grandia, & tumida, non stulta etiam, et acrioribus oculis intuenti ridicula, ut si iam cædēdū est, impleat se declamator aliquādo, dum sciat, ut quadrupedes cum uiridi pabulo distentæ sunt, sanguinis detractione curātur, & sic ad cibos uiribus conseruandis idoneos redeunt, ita sibi quoq; tenuandos adipes, & quicquid humoris corrupti cōtraxerit, emittendū, si esse sanus, ac robustus uolet. Alioqn tumor ille inanis primo cuiusq; ueri operis conatu deprehēdetur. Totum autem declamandi opus, q̄ diuersum omnino à forensibus causis existimant, ij profecto, ne rationē quidem, qua ista exercitatio inuenta sit, peruident. Nam si foro non præparat, aut scenicæ ostentationi, aut furiosæ uociferationi simillimum est. Quid enim attinet iudicē præparare, q̄ nullus est? Narrare quod omnes sciant falsum? probationes adhibere causæ, de qua nemo sit pronuntiaturus? Et hæc qdē otiosa tantum, affici uero & ira, uel luctu ꝑmouere, cuius est ludubrij? nisi quibusdā pugnæ simulachris ad uerū discrimen, aciemq; iustam consuescamus. Nihil ergo inter forense genus dicendi, atq; hoc declamatoriū intererit? si profectus gratia dicimus, nihil. Vtinamq; adijci ad consuetudinem posset, ut nominibus uteremur, et perplexæ magis, & longioris aliquando actus controuersiæ fingerentur. Et uerba in usu quotidiano posita minus timeremus, & iocos inserere moris esset, ob quæ nos qualibet propter alia in scholis exercitati simus, tirones in foro inueniunt. Si uero in ostentationē cōparetur declamatio, sane paululum aliqd inclinare ad uoluntatē audientiū debemus. Nam et in ijs actionibus, quæ in aliqua sine dubio ueritate uersantur, sed sunt ad popularē aptatæ delectationē, quales legimus panegyricos, totumq; hoc demonstratiuum genus, permittitur adhibere plus cultus, omnemq; artem, quæ latere plerunq; in iudicijs debet non confiteri modo, sed ostentare etiam, hominibus in hoc aduocatis. Quare declamatio, quoniam est iudiciorū, consiliorumq; imago, similis esse debet ueritati, quoniā autē aliqd in se habet ἐπιδεικτικὸν non nihil sibi nitoris assumere, quod faciunt actores comici, q̄ nec ita prorsus, ut nos uulgo loquimur, pronūtiant, quod esset sine arte, nec tamen procul à natura recedūt, quo uitio periret imitatio, sed morē cōmunis huius sermonis decore quodam scenico exornant. Sic quoq; aliqua nos incōmoda ex ijs, quas finxerimus, materijs consequētur, in eo præcipue, qđ multa in his relinquuntur incerta, quæ sumimus, ut uidentur ætates, facultates, liberi, parentes, urbiū ipsarum uires, iura, mores, alia his similia. Quin aliquando etiam argumenta ex ipsis positionū uitijs ducimus. Sed hæc suo quoq; loco. Quamuis enim

omne

omne propositum operis à nobis destinati eò spectet, ut orator instituatur, tamen nequid studiosi requirant, etiam siquid erit, quod ad scholas pertineat proprie, in transitu non omittemus.

An artis necessaria cognitio.

IAM hinc ergo nobis inchoanda est ea pars artis, ex qua capere initium solent, qui priora omiserunt, quanquam uideo quosdã in ipso statim limine obstaturos mihi, qui nihil egere eiusmodi præceptis eloquentiam putent, sed natura sua, & uulgari modo, & scholarum exercitatione contenti, rideant etiam diligentiam nostram, exemplo magni quoque nominis professorum, quorum aliquis, ut opinor, interrogatus quid esset schema, & noema nescire se quidem, sed si ad rem pertineret, esse in sua declamatione respondit. Alius percunctanti Theodoreus, an Apollodoreus esset, ego inquit parmularius sum, nec sane potuit urbanius ex confessione inscitiæ suæ elabi, porrò hi, quia & beneficio ingenij præstantes sunt habiti, & multa etiam memoria digna exclamauerunt, plurimos habent similes negligentiæ suæ, paucissimos naturæ. Igitur & impetu dicere se, & uiribus uti gloriantur. Nec enim opus esse probatione, aut dispositione in rebus fictis, sed cuius rei gratia plenum sit auditorium, sententijs grandibus, quarum optima quæq; à periculo petatur. Quinetiam in cogitando nulla ratione adhibita, aut tectum intuentes, magnum aliquid, quod ultro se offerat, pluribus sæpe diebus expectant, aut murmure incerto, uelut classico instincti concitatissimum corporis motum non enuntiandis, sed quærendis uerbis accommodant. Nonnulli certa sibi initia prius quàm sensum inuenerint, destinant, quibus aliquid diserti subiungendum sit, eáq; diu secum ipsi, clareq; meditati desperata connectendi facultate deserunt, & ad alia deinceps, atque inde alia non minus communia, ac nota deuertunt. Qui plurimum uidentur habere rationis, non in causas tamen laborem suum, sed in locos intendunt, atque in ijs non corpori prospiciunt, sed abrupta quædam, ut forte ad manum uenere iaculantur. Vnde fit ut dissoluta, & ex diuersis congesta oratio cohærere non possit, similisq; sit commentarijs puerorum, in quos ea, quæ alijs declamantibus laudata sunt, congerunt. Magnas tamen sententias, & res bonas (ita enim gloriari solent) elidunt, nam & barbari, & serui, & si hoc sat est, nulla est ratio dicendi.

Quare inerudıti ingeniosiores uulgo habentur.

NE quidem negauerim sequi plerunq; hanc opinionem, ut for-
tius dicere uideantur indocti, primũ uitio male iudicantiũ, qui ma
iorem habere uim credunt ea, quæ non habent artem, ut effringere,
quàm aperire, rũpere, quàm soluere, trahere, quàm ducere putant ro
bustius. Nam & gladiator, qui armorũ inscius in rixam ruit, et lu-
ctator, q totius corporis nisu in id, quod semel inuasit, incumbit, for-
tior ab his uocatur, cum interim, & sic frequenter suis uiribus ipse
prosternitur, & illũ uehementis impetus, excipit aduersarij mollis
articulus. Sed sunt in hac parte, quæ imperitos etiã naturaliter fal-
lant, nã & diuisio cũ plurimum ualeat in causis, speciem uiriũ mi-
nuit, & rudia politis, maiora, et sparsa cõpositis numerosiora credũ
tur. Est præterea quædã uirtutum, uitiorumq; uicinia, qua maledicus
pro libero, temerarius pro forti, effusus pro copioso accipitur. Maledi
cit autẽ ineruditus apertius, et sæpius, uel cũ periculo suscepti litiga-
toris, frequenter etiã suo. Affert et ista res opinionem, qa libentissime
homines audiunt ea, quæ ipsi dicere uoluissent. Illud quoq; alterum,
quod est in elocutione ipsa, periculũ, minus uitat, conaturq; perdite.
unde euenit nonnunquã, ut aliqd grãde inueniat, q semper quærit,
quod nimiũ est, uerũ & raro euenit, et certa uitia nõ pensat. propter
hoc quoq; interdũ uidentur indocti copiã habere maiorem, quod di-
cunt omnia, doctis est & electio, & modus. His accedit, quod à cura
docendi, quod intenderint, recedunt. Itaq; illud quæstionũ, & argu-
mentorum apud corrupta iudicia frigus euitant, nihilq; aliud quàm
quo uel prauis uoluptatibus aures assistentiũ permulceant, quærũt.
sententiæ quoq; ipsæ, quas solas petunt, magis eminent, cũ omnia cir
ca illas sordida, & abiecta sunt, ut lumina non inter umbras, quẽ-
» admodũ Cicero dicit. Sed planè inter tenebras clariora sunt. Itaq;
» ingeniosi uocentur, ut libet, dũ tamen constet contumeliose sic laudari
disertum. Nihilo minus confitendũ est etiã detrahere doctrinam ali
quid, ut limam rudibus, & cotes hebetibus, et uino uetustatem, sed ui
tia detrahit, atq; eo solo minus est, quod literæ præpolierunt, quo me
lius. Verũ hi pronuntiatione quoq; famam dicendi fortius quærunt.
Nam & clamant ubiq;, & omnia leuata, ut ipsi uocant, manu emu-
giunt, multo discursu, hanelitu, iactatione, gestu, motu capitis furẽtes.
Iam collidere manus, terræ pedẽ incutere, femur, pectus, frontẽ cæ-
dere, mire ad pullatũ circulum facit. cũ ille eruditus, ut in oratione
multa summittere, uariare, disponere, ita etiã in pronuntiando suum

cuiq;

cuiq; eorũ, quæ dicet, colori accommodare actum sciat, & si quid sit ꝑpetua obseruatione dignũ, modestus & esse, et uideri malit. At illi hanc uim appellãt, quæ est potius uiolentia. Cum interim nõ actores modo aliquos inuenias, sed quod est turpius, præceptores etiã, qui breuem dicendi exercitationẽ consecuti omissa ratione, ut tulit impetus, passim tumultuentur, eosq́;, qui plus honoris literis tribuerunt, ineptos, & ieiunos, & trepidos, & infirmos, ut quodq́; uerbũ contumeliosissimum occurrit appellent. Verũ illis quidem gratulemur sine labore, sine ratione, sine disciplina disertis. Nos quando & præcipiẽdi munus, et iampridem deprecati sumus, & in foro quoq; dicẽdi, quia honestissimum finẽ putabamus, desinere dum desyderaremur, inquirendo, scribendoq́; talia consolemur otiũ nostrum, quæ futura usui bonæ mentis iuuenibus arbitramur, nobis certe sunt uoluptati.

Quis modus in arte.

NEMO autem à me exigat id præceptorũ genus, quod est à plerisq; scriptoribus artium traditum, ut quasi quasdã leges immutabili necessitate constrictas, studiosis dicendi ferã. Vtiq; procemium, & id quale, proxima huic narratio, quæ lex deinde narrandi, propositio post hanc, uelut quibusdã placuit, excursio, tum certus ordo quæstionum, cæteraq́;, quæ uelut si aliter facere fas nõ sit, quidam tanquã iussi sequuntur. Erat enim rhetoricæ res prorsus facilis, ac parua, si uno, et breui præscripto contineretur. Sed mutantur pleraq; causis, temporibus, necessitate, occasione. Atq; ideo res in oratore præcipua consilium est, quia uarie, & ad rerũ momenta conuertitur. Quid enim si præcipias imperatori quoties aciem instruet, ut dirigat frontem, cornua utrinq; promoueat, equites pro cornibus locet? erit hæc quidem rectissima fortasse ratio, quoties licebit. Sed mutabitur natura loci, si mons occurret, si flumen obstabit, si collibus, syluis, alia'ue asperitate aliqua prohibebitur. Mutabit hostiũ genus, mutabit præsentis conditio discriminis nunc acie directa, nunc cuneis, nunc auxilijs, nunc legione pugnabitur. nonnunquã terga etiam dedisse simulata fuga proderit. Ita procemium necessariũ an superuacuum, breue, an longius, ad iudicẽ omni sermone directo, an aliquando auerso per aliquã figuram dicendum sit, constricta an latius fusa narratio, continua, an diuisa, recta, an ordine ꝑmutato causæ docebunt. Itemq́; de quæstionũ ordine, cũ in eadẽ controuersia aliud alij parti prius quæri frequẽter expediat. Neq; enim rogationibus, plebis'ue scitis sancta sunt ista

præcepta, sed hoc, quicquid est, utilitas excogitauit. Non negabo autem sic utile esse plerunq;, alioquin nec scriberem, uerum si eadem illa nobis aliud suadebit utilitas, hanc relictis magistrorum authoritatibus sequemur. Equidem id maxime præcipiam, ac repetens iterumq; iterumq; monebo. Res duas in omni actu spectet orator. quid deceat, quid expediat. Expedit autem sæpe mutare ex illo constituto, traditoq; ordine aliqua, & interim decet, ut in statuis, atq; picturis uidemus, uariari habitus, uultus, status. Nam recti quidẽ corporis, uel minima gratia est. Nempe enim aduersa sit facies, & demissa brachia, & iuncti pedes, & à summis ad ima. rigens opus. flexus ille, &, ut sic dixerim, motus, dat actum quendã, & factum. Ideo nec ad unũ modum formatæ manus, & in uultu mille species, cursum habent quædam, & impetum, sedent alia, uel incumbunt, nuda hæc, illa uelata sunt, quædam mista ex utroq;. Quid tam distortum, & elaboratum, quàm est ille Discobolos Myronis? Siquis tamen ut parũ rectum improbet opus, non'ne ab intellectu artis abfuerit? in qua uel præcipue laudabilis est illa ipsa nouitas, ac difficultas. Quã quidem gratiam, et delectationem afferunt figuræ, quæq; in sensibus, quæq; in uerbis sunt. Mutant enim aliquid à recto, atq; hanc præ se uirtutem ferunt, quod à consuetudine uulgari recesserũt. Habet in pictura speciẽ tota facies. Apelles tamen imaginem Antigoni latere tantũ altero ostendit, ut amissi oculi deformitas lateret. Quid? non in oratione operienda sunt quædam? siue ostendi non debent, siue exprimi pro dignitate non possunt, ut fecit Timantes, ut opinor, Cithnius in ea tabula, qua Coloteium uicit, nam cum Iphigeniæ immolatione pinxisset tristem Chalcantẽ, tristiorem Vlyssem, addidisset Menelao, quẽ summum poterat ars efficere mœrorem, consumptis affectibus non reperiens, quo digno modo patris uultum possit exprimere, uelauit eius caput, & suo cuiq; animo dedit æstimandum. Non'ne huic est illud simile Sallustianum? Nã de Carthagine tacere satius puto, quàm parũ dicere. Propter quæ mihi semper moris fuit quamminime alligare me ad præcepta, quæ καϑολικὰ uocant, id est, ut dicamus quomodo possumus, uniuersalia, uel perpetualia. Raro enim reperitur hoc genus, ut non labefactari parte aliqua, & subrui possit. Sed de his plenius suo quicq; loco tractabimus. Interim nolo se iuuenes satis instructos, siquẽ ex ijs, qui breues plerunq; circunferuntur, artis libellum edidicerint, & uelut decretis technicorum, tutos putent, multo labore, assiduo studio, uaria exercitatione, pluribus experimentis, altissima prudentia, præstantissimo consilio constat ars dicendi.

Sed adiuuatur his quoq; si tamen rectam uiam non unam orbitam monstrent, qua declinare q crediderit nefas, patiatur necesse est illā per funes ingredientium tarditatem. Itaq; & stratum militari labore, iter sæpe deserimus compendio ducti, & si rectum limitem rupti torrentibus pontes inciderint, circumire cogemur, & si ianua tenebitur incendio per parietē exibimus, late fusum opus est, & multiplex, & prope quotidie nouum, & de quo nunquam dicta erunt omnia. Quæ sint tamen tradita, quid ex ijs optimum, & si qua mutari, adijci, detrahi, melius uidebitur, dicere experiar.

Diuisio totius operis.

RHETORICEN in latinum transferentes, tum oratoriam, tum oratricem nominauerunt, quos equidem non fraudauerim debita laude, quod copiam Romani sermonis augere tentauerunt. Sed non omnia nos ducentes ex græco sequuntur, sicut ne illos qdē quoties suis utiq; uerbis signare nostra uoluerunt, & hæc interpretatio non minus dura est, quàm illa Plauti essentia, atque entia. Sed ne propria quidem, nam oratoria sic efferetur, ut elocutoria, oratrix, ut elocutrix. Illa autem, de qua loquimur, rhetorice talis est, qualis eloquentia. Nec dubie apud græcos quoq; duplicem intellectum habet. nanq; uno modo fit appositum ars rhetorica, ut nauis piratica. altero nomen rei, qualis est philosophia, amicitia. Nos ipsam nunc uolumus significatre substantiam, ut grāmatice, literatura est, non literatrix, quēadmodum oratrix, nec literatoria quēadmodum oratoria. uerum in rhetorice non fit. Ne pugnemus igitur cū præsertim plurimis alioquin græcis sit utendum. Nam certe sicut philosophos, et musicos, & geometras dicam, nec uim afferam nonnunibus his, indecora in latinum sermonem mutatione. Deniq; cū M. Tullius etiam ipsis librorum, quos hac de re primum scripserat, titulis græco nomine utatur, profecto non est uerendū, ne temere uideamur oratori maximo de nomine artis suæ credidisse. Igitur rhetorice (iā enim sine metu cauillationis utemur hac appellatione) sic, ut opinor, optime diuidetur, ut de arte, de artifice, de opere dicamus. Ars erit, quæ disciplina præcipi debet, ea est bene dicēdi scientia. Artifex est, qui percipit hanc artem, id est orator, cuius est summa bene dicere, opus, quod efficitur ab artifice, id est bona oratio. Hæc omnia rursus diducuntur in species. Sed illa sequentia suo loco. Nunc quæ de prima parte tractanda sunt, ordiar.

Quid sit rhetorice, & quis eius finis.

ANTE omnia quid sit rhetorice, quæ finitur quidem uarie, sed quæstionem habet duplicem, aut enim de qualitate ipsius rei, aut de comprehensione uerborũ dissensio est. Prima, atq; præcipua opinionũ circa hoc differentia, quod alij malos quoq; uiros posse oratores dici putant, alij, quorum nos sententiæ accedimus, nomen hoc, artemq́;, de qua loquimur, bonis demum tribui uolunt. Eorum autem, qui dicendi facultatem à maiore, ac magis expetenda uitæ laude secernunt quidam rhetoricen uim tantum, quidam scientiam, sed non uirtutẽ, quidam usum, quidam artem quidem, sed à scientia, & uirtute disiunctam, quidam etiam prauitatem quandam artis, idest κακοτεχνίαν nominauerunt. Hi ferè aut in persuadendo, aut in dicendo apposite ad persuadendum positum orandi munus sunt arbitrati, id enim fieri potest ab eo quoq;, qui uir bonus non sit. Est igitur frequentissimus finis rhetoricen esse uim persuadendi, quod ego uim appello, pleriq; potestatem, nonnulli facultatẽ uocant, quæ res nequid afferat ambiguitatis, uim dico τὴν δύναμιν. Hæc opinio originem ab Isocrate (si tamen re uera ars, quæ circunfertur, eius est) duxit. Qui cum longe sit à uoluntate infamantium officia oratoris, finẽ artis temere cõprehendit, dicẽs esse rhetoricen persuadẽdi opificem, id est πειθοῦς δημιουργόν. Neq; enim mihi permiserim eadẽ uti declaratione, qua Ennius M. Cæthegum suadæ medullam uocat. Apud Platonẽ quoq; Gorgias in libro, qui nomine eius inscriptus est, idem ferè dicit, sed hanc Plato illius opinionem uult accipi non suam. Cicero pluribus locis scripsit officium oratoris esse dicere apposite ad persuadendum. In rhetoricis etiam, quos sine dubio ipse non probat, finem facit persuadere. Verum, & pecunia persuadet, & gratia, & authoritas dicentis, & dignitas, postremo aspectus etiam ipse sine uoce, quo uel recordatio meritorum cuiusq;, uel facies aliqua miserabilis, uel formæ pulchritudo sententiam dictat. Nam & M. Aquilium defendens Antonius, cum scissa ueste cicatrices, quas is pro patria pectore aduerso suscepisset, ostendit, non orationis habuit fiduciam, sed oculis populi R. uim attulit, quem illo ipso aspectu maxime motum in hoc, ut absolueret reum, creditum est. Seruium quidem Galbam miseratione sola, qua non suos modo liberos paruulos in concione produxerat, sed Galli etiam Sulpitij filium suis ipse manibus circuntulerat, elapsum esse, cum aliorum monimentis, tum Catonis oratione testatum est. Et Phrynem non Hyperidis actione, quanquam admirabili,

rabili, sed conspectu corporis, quod illa speciosissimum alioquin, deducta nudauerat tunica, putant periculo liberatum. Quæ si omnia persuadent, non est hic, de quo locuti sumus, idoneus finis. Ideoq; diligentiores sunt uisi sibi, qui cum de rhetorice idem sentirent, existimarunt eam uim dicendo persuadendi. Quem finem Gorgias in eodem, de quo supra diximus, libro, uelut coactus à Socrate facit, à quo non dissentit Theodectes, siue ipsius id opus est, quod de rhetorice, nomine eius inscribitur, siue, ut creditum est, Aristotelis, in quo est finem esse rhetorices, ducere homines dicendo in id, quod actor uelit. Sed ne hic quidem satis est comprehensum. persuadent enim dicendo, uel ducunt in id, quod uolunt, alij quoq; ut meretrices, adulatores, corruptores. At contra non persuadet semper orator, ut interim non sit proprius hic finis eius, interim sit communis cum ijs, qui ab oratore procul absunt. Atqui non multũ ab hoc fine abest Apollodorus, dicens iudicialis orationis primum, & super omnia esse persuadere iudici, & sententiam eius ducere in id, quod uelit. Nam & ipse oratorẽ fortunæ subijcit, ut si non persuaserit, nomen suum retinere non possit. Quidã recesserunt ab euentu, sicut Aristoteles, qui dicit, rhetorice est uis inueniendi omnia in oratione persuadibilia. Qui finis & illud uitium, de quo supra diximus, habet, & insuper quod nihil nisi inuentionem complectitur, quæ sine elocutione non est oratio. Hermagoræ, qui finem eius esse ait, persuadibiliter dicere, & alijs, qui eandem sententiam, non ijsdem tamen uerbis explicant, ac finem esse demonstrant, dicere quæ oporteat, omnia ad persuadendum, satis responsum est, cum persuadere non tantum oratoris esse conuicimus. Addita sunt his alia uarie. Quidam enim circa res omnes, quidam circa ciuiles modo uersari rhetoricen putauerunt, quorum uerius utrum sit in eo loco, qui huius quæstionis proprius est, dicam. Omnia subiecisse oratori uidetur Aristoteles, cum dixit uim esse dicendi, quid in quaq; re possit esse persuadibile. Et Patrocles, qui non quidem adijcit in quaque re, sed nihil excipiendo idem ostendit. uim enim uocat inueniendi, quod sit in oratione persuadibile, qui fines & ipsi solam complectuntur inuentionem. Quod uitium fugiens Theodorus uim putat inueniendi, & loquendi cum ornatu credibilia in omni oratione, sed cum eodem modo credibilia, quo persuadibilia etiam non orator inueniat, adijciendo in omni oratione, magis quàm superiores concedit scelera quoque suadentibus, pulcherrimæ rei nomen. Gorgias apud Platonem suadendi se artificem in iudicijs, et alijs cœtibus esse ait. De iustis quoq; et in-

iustis tractare, cui Socrates persuadendi non docendi concedi facultatem. Qui uero nõ omnia subijciebant oratori soliciti, ac uerbosius, ut necesse erat, adhibuerunt discrimina, quorũ fuit Ariston Critolai peripatetici discipulus, cuius hic finis est, scientia uidendi, & agendi in quæstionibus ciuilibus per orationem popularis persuasionis. hic scientiam, quia peripateticus est, non ut stoici uirtutis loco ponit, popularem autem cõprehendendo tantum persuasionem, etiam contumeliosus est aduersus artem orandi, quam nihil putat doctis persuasuram. Illud de omnibus, qui circa ciuiles demum quæstiones oratorem iudicant uersari, dictum sit, excludi ab ijs plurima oratoris officia, illã certe laudatiuam totam, quæ est rhetorices pars tertia. Cautius Theodorus Gadareus, ut iam ad eos ueniamus, qui artem quidẽ esse eam, sed non uirtutem putauerunt. Ita enim dicit, ut ipsis eorũ uerbis utar, qui hoc ex græco transtulerunt, ars inuentrix, et iudicatrix & enuntiatrix decenti ornatu secundũ inuentionẽ eius, quod in quoq; potest sumi persuadibile in materia ciuili. Itemq; Cornelius Celsus, qui finem rhetorices, ait dicere persuadibiliter in dubia, & ciuili materia. Quibus sunt non dissimiles, quæ ab alijs traduntur, qualis est, & ille uis uidendi, & eloquendi de rebus ciuilibus subiectis sibi cum quadã persuasione, & quodã corporis habitu & eorũ, quæ dicet, pronuntiatione. Mille alia, sed aut eadẽ, aut ex ijsdem cõposita, quibus item cum de materia rhetorices dicendũ erit, respondebimus. Quidam eam neq; uim, neq; scientiam, neq; artem putauerunt. Sed Critolaus usum dicendi. nã hoc τριβὴ significat. Athenæus fallendi artem. pleriq; autem dum pauca ex Gorgia Platonis à prioribus imperite excerpta legere contenti, neq; hoc totum, nec alia eius uolumina euoluunt, in maximum errorem inciderunt, crediderunt q; eũ in hac esse opinione, ut rhetoricen non artem, sed peritiam quandã gratiæ, ac uoluptatis existimet, & alio loco ciuilitatis particulæ simulachrum, & quartam partem adulationis, quod duas partes ciuilitatis corpori assignet, medicinam, et quam interpretantur exercitatricem, duas animo, legalem, atq; iustitiam, adulationẽ autem medicinæ uocet, ut cocorum artificiũ, & exercitatricis mangonum, qui colorem fuco, et uerũ robur inani sagina mentiantur, legalis cauillatricem, iustitiæ rhetoricen. Quæ omnia sunt quidem scripta in hoc libro, dictaq; à Socrate, cuius persona uidetur Plato significare, quid sentiat. Sed alij sunt eius sermones ad coarguendos, qui contra disputant cõpositi, quos ἐλεγκτικοὺς uocant, alij ad præcipiẽdũ qui δογματικοὶ appellantur, Socrates autem, seu Plato, eam quidem, quæ tum exercebatur

tur

" tur, rhetoricen talem putauit, nam & dicit his uerbis τοῦτον τὸν ῥό-
" τορ ὃν ὑμεῖς πολιτεύεσθε, non autẽ uerã, & honestam intelligit. Itaq;
" disputatio illa cõtra Gorgiã ita clauditur οὐκοῦν ἀνάγκη τὸν ῥητορικὸν
" δίκαιον εἶναι, τὸν δὲ δίκαιον βούλεσθαι δίκαια πράττειν ad quod ille q-
dem conticescit, sed sermonẽ suscipit Polus iuuenili calore inconsyde-
ratior, contra quem illa de simulachro, et adulatione dicuntur. Tum
Calicles adhuc concitatior, qui tamen ad hanc producitur clausulam
" τὸν μέλλοντα ὀρθῶς ῥητορικὸν ἔσεσθαι, δίκαιον ἄρα δεῖ εἶναι ἐπιστήμονα
" τῶν δικαίων ut appareat Platoni non rhetoricen uideri malum, sed
eã uerã nisi iusto, & bono non contingere. Adhuc autem in Phædro
manifestius facit hanc artem consumari citra iustitiæ quoq; scientiã
non posse, cui opinioni nos quoq; accedimus. an aliter defensionem
Socratis, et eorum, qui pro patria ceciderant, laudem scripsisset? quæ
certe sunt oratoris opera. sed in illud hominum genus, quod facultа-
te dicendi male utebatur, inuectus est. Nam & Socrates inhonestam
credidit orationẽ, quam ei Lysias reo cõposuerat, & tum maxime
scribere litigatoribus, quæ illi pro se ipsi dicerent erat moris, atq; ita
iuri, quo non licebat pro altero agere fraus adhibebatur. Doctoresq;
eius artis parũ idonei Platoni uidebantur, qui rhetoricen à iustitia
separarent, & ueris credibilia præferrent. nam id quoq; dicit in
Phædro. Consensisse autem illis superioribus uideri potest etiã Corne-
" lius Celsus, cuius hæc uerba sunt. Orator simile tantum ueri petit.
" Deinde paulopost. Non enim bona conscientia, sed uictoria litigantis
" est præmium. Quæ si uera essent, pessimorum hominum foret hæc
tam perniciosa nocentissimis moribus dare instrumenta, & nequitiã
præceptis adiuuare. Sed illi rationem opinionis suæ uiderint. Nos
autem ingressi formare optimum oratorem, quem in primis esse bo-
num uirum uolumus, ad eos, qui de hoc opere melius sentiunt, reuer-
tamur. Rhetoricen autem quidam eandem ciuilitatem esse iudicaue-
runt. Cicero scientiæ ciuilis partem uocat. ciuilis autem scientia idẽ
est, quod sapientia est quidã etiam philosophiæ, quorũ est Isocrates.
Huic eius substantiæ maxime conueniet finitio, rhetoricen esse bene di-
cendi scientiam. nam & orationis omnes uirtutes simul cõplectitur,
& protinus mores etiam oratoris, cum bene dicere non possit nisi
uir bonus. Idem ualet Chrysippi finis ille, ductus à Cleante, scientia
recte dicendi. Sunt plures eiusdem, sed ad alias quæstiones magis p-
tinent. Idẽ sentiret finis hoc modo comprehensus, persuadere quod
oportet, nisi quod artem ad exitum alligat. At bene artis dicere se-
cundum uirtutem orationis. Excludunt à rhetorice malos, & illi,

qui scientiam ciuilium officiorum eam putauerunt, si scientiam uirtutem iudicant, sed anguste utraque ciuiles quæstiones coercent. Albutius non obscurus professor, atq; author scientiã bene dicendi esse consentit, sed exceptionibus peccat, adjiciendo circa ciuiles quæstiones, & credibiliter, quarum iam utrique responsum est. Probabilis & illi uoluntatis, qui recte sentire, & dicere rhetorices putauerunt. Hi sunt ferè fines maxime illustres, & de quibus præcipue disputatur. Nam omnes quidem persequi, neque attinet, neque possum, cum prauum quoddam, ut arbitror, studium circa scriptores artium extiterit, nihil eisdem uerbis, quæ prior aliquis occupasset finiendo, quæ ambitio procul aberit à me. Dicam enim non utique quæ inuenero, sed quæ placebunt, sicut hoc rhetoricen esse bene dicendi scientiam, cum reperto quod est optimum, qui quærit aliud, peius uelit. His approbatis, simul manifestum est illud quoque quem finem, uel quid summum, & ultimum habeat rhetorice, quod τέλος dicitur, ad quod omnis ars tendit. Nam si est ipsa bene dicendi scientia, finis eius & summum est bene dicere.

An utilis sit rhetorice.

SEQVITVR quæstio an utilis rhetorice, nam quidam uehementer in eam inuehi solent, & quod sit indignissimum in accusationem orationis utuntur orandi uiribus, eloquentiam esse, quæ pœnis eripiat scelestos, cuius fraude damnentur interim boni, consilia ducantur in peius, nec seditiones modo turbæq; populares, sed bella etiam inextinguibilia excitentur, cuius denique tum maximus sit usus, cum pro falsis contra ueritatem ualet. Nam & Socrati objiciunt comici, docere eum quomodo peiorem causam meliorem faciat, & contra Lysiam, & Gorgiam similia dicit polliceri Plato. Et his adjiciunt exempla græcorum, Romanorumq;, & enumerant qui perniciosa non singulis tantum, sed rebus etiam publicis usi eloquentia turbauerunt ciuitatum status, uel euerterunt, eoq; & Lacedæmoniorum ciuitate expulsam, & Athenis quoque, ubi actor mouere affectus uetabatur, uelut recisam orandi potestatem. Quo quidem modo nec duces erunt utiles, nec magistratus, nec medicina, nec denique ipsa sapientia. Nam & dux Flaminius, & Gracchi, Saturnini, Glautiæ magistratus, & in medicis uenena, & in ijs, qui philosophorum nomine male utuntur, grauissima non=

nunquam flagitia deprehensa sunt. cibos aspernemur, attulerunt sæpe ualetudinis causas, nunquam tecta subeamus, super habitantes aliquando procumbunt, non fabricetur militi gladius, potest uti eodem ferro latro, quis nescit ignes, aquas, sine quibus nulla sit uita, & ne terrenis immorer, solem, lunamq; præcipua syderum aliquando etiam nocere? Num igitur negabitur deformem Pyrrhi pacem Cæcus ille Appius dicendi uiribus diremisse? Aut non diuina Marci Tullij eloquentia, & contra leges agrarias popularis fuit? & Catilinæ fregit audaciam, & supplicationes, qui maximus honor uictoribus bello ducibus datur, in toga meruit? Num perterritos militum animos frequenter à metu reuocat oratio? & tot pugnandi pericula ineuntibus laudem uita potiorem esse persuadet? Nec uero Lacædemonij, atque Athenienses magis mouerint, quàm populus romanus, apud quem summa semper oratoribus dignitas fuit. Equidem nec urbium conditores reor aliter effecturos fuisse, ut uaga illa multitudo coiret in populos, nisi docta uoce commota, nec legum repertores sine summa ui orandi consecutos, ut se ipsi homines ad seruitutem iuris astringerent. Quin ipsa uitæ præcepta etiam si natura sunt honesta, plus tamen ad formandas mentes ualent; quoties pulchritudinem rerum claritas orationis illuminat. Quare etiam si in utranque partem ualent arma facundiæ, non tamen est æquum id haberi malum, quo bene uti licet. Verum hæc apud eos forsitan quærantur, qui summam rhetorices ad persuadendi uim retulerunt. Si uero est bene dicendi scientia, quem nos finem sequimur, ut sit orator in primis uir bonus, utilem certe esse eam confitendum est. Et hercle deus ille princeps parens rerum, fabricatorq; mundi, nullo magis hominem separauit à cæteris (quæ quidem mortalia essent) animalibus, quàm dicendi facultate. Nam corpora quidem magnitudine, uiribus, firmitate, patientia, uelocitate præstantiora in illis mutis uidemus, eadem minus egere acquisitæ opis extrinsecus. Nam & ingredi citius, & pasci, & tranare aquas citra docentem natura ipsa sciunt. Et pleraq; contra frigus ex suo corpore uestiuntur, et arma ijs ingenita quædam, & ex obuio ferè uictus, circa quæ omnia multus hominibus labor est. Rationem igitur nobis præcipuam dedit, eiusq; nos socios esse cum dijs immortalibus uoluit. Sed ipsa ratio neq; nos tam iuuaret, neque tam esset in nobis manifesta, nisi quæ concepissemus mente, promere etiam loquendo possemus, quod magis deesse cæteris animalibus, quàm intellectum, & cogitationem quan-

dam uidemus. nam & moliri cubilia, & nidos texere, & educare fœtus, & excludere, quin etiam reponere in hymem alimenta, opera quædam nobis inimitabilia, qualia sunt cerarũ, ac mellis, efficere, non nullius fortasse rationis est, sed quia carent sermone, quæ id faciunt, muta, atq; irrationabilia uocantur. Deniq; homines, q̃bus negata uox est, quantum adiuuat animus ille cœlestis? Quare si nihil à dijs oratione melius accepimus, quid tam dignum cultu, ac labore ducamus? aut in quo malimus præstare hominibus, quàm quo ipsi homines cæteris animalibus præstant? Eo quidem magis, quod nulla in parte plenius labor gratiam refert. Id adeo manifestum erit, si cogitauerimus & quousq; iam prouecta sit orandi facultas, et adhuc augeri potest. Nam ut omittam defendere amicos, regere consilijs senatum, populum, exercitum, in quæ uult ducere, quàm sit utile, conueniatq; bono uiro, non'ne pulchrum uel hoc ipsum est ex communi intellectu, uerbis'q;, quibus utantur omnes, tantum assequi laudis, et gloriæ, ut non loqui, & orare, sed quod Pericli contigit, fulgurare, ac tonare uidearis.

An rhetorice sit ars.

FINIS non erit, si expatiari parte in hac, & indulgere uoluptati uelim. Transeamus igitur ad eam quæstionem, quæ sequitur, an rhetorice ars sit. Quod qdẽ adeo ex ijs, qui præcepta dicẽdi tradiderunt, nemo dubitauit, ut etiam ipsis librorum titulis testatum sit, scriptos esse eos de arte rhetorica. Cicero uero etiam eam, quæ rhetorice uocetur, esse artificiosam eloquentiam dicat. Quod non oratores tantum uindicauerunt, ut studijs aliquid suis præstitisse uideantur. Sed cum ijs philosophi, & stoici, & peripatetici pleriq; consentiunt. At me dubitasse confiteor, an hanc partem quæstionis tractandã putarem. Nam quis est adeo non ab eruditione modo, sed à sensu remotus hominis, ut fabricandi quidẽ, & texendi & è luto uasa ducendi artem putet? rhetoricen autem maximum, ac pulcherrimum, ut supra diximus, opus in tam sublime fastigium existimet sine arte uenisse? Equidem illos, qui contra disputauerunt, non tam id sensisse, quod dicerent, quàm exercere ingenia materiæ difficultate credo uoluisse, sicut Polycratem, cũ Busirim laudaret, & Clytemnestrã, q̃q̃ is, quod his dissimile nõ esset, cõposuisse orationẽ, quæ est habita cõtra Socratem, dicitur. Quidã naturalẽ esse rhetoricen uolũt, et tamen adiuuari exercitatione nõ diffitentur, ut in libris Ciceronis de oratore dicit

Antonius, obseruationem quandam esse, non artem. Quod non ideo ut pro uero accipiamus est positum, sed ut Antonij persona seruetur, q dissimulator artis fuit. Hanc autem opinionem habuisse Lysias uidetur, cuius sententiæ talis defensio est, quod indocti, & barbari, et serui pro se cum loquuntur, aliqd dicant simile principio, narrent, probent, refutent, et quod uim habeat epilogi, deprecentur. Deinde adijciunt illas uerborum cauillationes, nihil quod ex arte fiat, ante artē fuisse. atq dixisse homines pro se, et in alios semper doctores artis serò & circa Thysiam, & Coracem primū repertos, orationē igitur artē fuisse, eoq; artem non esse. Nos porrò quando cœperit huius rei doctrina, non laboramus, quanq apud Homerū etiam præcepto ante rem Phœnicem tum agendi, tum etiā eloquendi, & oratores plures, & omne in tribus ducibus orationis genus, et certamina quoq; proposita eloquentiæ inter iuuenes inuenimus, quin in cælatura clypei Achillis, & lites sunt, et actores. Illud enim admonere satis est, oīa, quæ ars consumauerit, à natura initia duxisse, aut tollatur medicina, quæ ex obseruatione salubriū, atq; his contrariorū reperta est, &, ut quibusdā placet, tota constat experimentis. Nam & uulnus deligauit aliqs ante quàm hæc ars esset, & febrē quiete, & abstinentia, non qa rationem uidebat, sed quia id ualetudo ipsa coēgerat, mitigauit. Nec fabrica sit ars, casas enim primi illi sine arte fecerunt. Nec musica cantatur, ac saltatur p omnes gentes aliquo modo, Ita si rhetoricæ uocari debet sermo quicunq;, fuisse eā ante quàm esset ars, confitebor. Si uero nō quisquis loqtur orator est, & tum non tanquā oratores loquebantur, necesse est oratorē factum arte, nec ante artem fuisse fateantur. Quo illud quoq; excluditur, quod dicunt nō esse artis id, quod faciāt, q non didicerint, dicere autē homines, et qui nō didicerint. Ad cuius rei confirmationē afferunt Demadē remigem, & Aeschinem Hypocriten, oratores fuisse falsò. Nā neq; orator esse qui nō didicit potest, et hos serò potius, quàm nunq didicisse qs dixerit? quanq Aeschines ab initio sit uersatus in literis, quas pater eius etiā docebat. Demadem neq; nō didicisse certum sit, & continua dicendi exercitatio potuerit tantū quantuscunq; postea fuit, fecisse. nā id potentissimum dicendi genus est. sed et præstantiorē, si didicisset, futurū fuisse dicere licebit. Neq; enim orationes scribere est ausus, ut cū multum ualuisse in dicendo sciamus. Aristoteles, ut solet, quærēdi gratia quædā subtilitatis suæ argumenta excogitauit in Gryllo, sed idē & de arte rhetorica tres libros scripsit, et in eorū primo non artē solū eā fatetur, sed ei particulā ciuilitatis, sicut dialecticæ assignat. Multa

Critolaus contra, multa Rhodius Athenodorus. Agnon q̃dem detraxit sibi inscriptione ipsa fidem, qua rhetorices accusationem professus est. Nam de Epicuro qui disciplinas omnes fugit, nihil miror. Hi complura dicunt, sed ex paucis locis ducta. Itaq; potentissimus eorum breuiter occurram, ne in infinitum quæstio euadat. Prima his argumentatio ex materia est. Omnes enim artes aiunt habere materiam, quod est uerum, rhetorices nullam esse propriam, quod esse falsum in sequentibus probabo. Altera est calũnia, nullam artem falsis assentire opinionibus, quia constitui sine præceptione non possit, quæ semper uera sit, rhetoricen assentiri falsis, nõ esse igitur artem. Ego rhetoricen nonnunquã dicere falsa pro ueris confitebor. Sed non ideo in falsa quoq; esse opinione concedam, quia longe diuersum est sibi ipsi quid uideri, & ut alij uideatur efficere. Nam & imperator falsis utitur sæpe, ut Hannibal, cum inclusus à Fabio sarmentis circum cornua boum deligatis incensisq; per noctẽ in aduersos montes agens armenta, speciem hosti abeuntis exercitus dedit, sed illũ fefellit, ipse q̃d uerum esset non ignorauit. Nec uero Theopompus lacedæmonius, cũ permutato cũ uxore habitu è custodia ut mulier euasit, falsam de se opinionẽ habuit, sed custodibus præbuit. Item orator cũ falso utitur pro uero scit esse falsum, eoq; se pro uero uti, non ergo falsam ipse habet opinionem, sed fallit alium, nec Cicero cum se tenebras offudisse iudicibus in causa Cluentij gloriatus est, nihil ipse uidit. Et pictor cũ ui artis suæ efficit, ut quædam eminere in opere, quædam recessisse credamus, ipse ea plana esse non nescit. Aiunt etiã omnes artes habere finem aliquem propositum ad quem tendant, hunc modo nullũ esse in rhetorice, modo non præstari eum, q̃ promittatur, mentiuntur. Nos enim esse finem iam ostendimus, & quis esset diximus, præstabit hunc semper orator, semper enim bene dicet. Firmum autẽ hoc, quod opponitur aduersus eos fortasse sit, qui persuadere finẽ putauerunt. Noster orator, arsq; à nobis finita non sunt posita in euentu. Tendit quidem ad uictoriam qui dicit, sed cum bene dixit, etiam si non uincat, id, quod arte continetur, efficit. Nam et gubernator uult salua naue in portum peruenire, si tamen tempestate fuerit abreptus, non ideo minus erit gubernator, dicetq; notum illud, dũ clauum rectum teneam. Et medicus sanitatem ægri petit, si tamen aut ualetudinis ui, aut intemperantia ægri, alioue quo casu summa non cõtigit, dum ipse omnia secundũ rationem fecerit, medicinæ fine nõ excidet. Ita oratori bene dixisse finis est. Nam est ars ea (ut post paulũ clarius ostendemus) in actu posita, non in effectu. Ita falsum erit illud

quoq; quod dicitur, artes scire quando sint finem consecutæ, rhetoricen nescire. nam se quisq; bene dicere intelligit. Vti etiam uitijs rhetoricen, quod ars nulla faciat, criminantur, quia & falsum dicat, et affectus moueat, quorum neutrum est turpe, cum ex bona ratione proficiscitur, ideóq; nec uitium. Nam & mendacium dicere etiã sapienti aliquando concessum est, & affectus, si aliter ad æquitatem perduci iudex non poterit, necessario mouebit orator. Imperiti enim iudicant. & qui frequenter in hoc ipsum fallendi sint, ne errent. Nam si mihi sapientes iudices dentur, sapientum conciones, atq; omne consilium, nihil inuidia ualeat, nihil gratia, nihil opinio præsumpta, falsíq; testes, per quam sit exiguus eloquentiæ locus, quia propè in sola delectatione ponatur. sin & audientium mobiles animi, & tot malis obnoxia ueritas, arte pugnandũ est, & adhibenda quæ prosunt, nec enim qui recta uia depulsus est, reduci ad eam nisi alio flexu potest. Plurima uero ex eo contra rhetoricen cauillatio est, quod ex utraque causæ parte dicatur. Inde hæc, nullam esse artem contrariam sibi, rhetoricam esse contrariam sibi, nullam artem destruere, quod effecerit, accidere hoc rhetorices operi. Item aut dicenda eam docere, aut non dicenda ita, uel per hoc non esse artem, quod non dicenda præcipiat, uel per hoc, quod cum dicenda præceperit, etiam contraria his doceat. Quæ omnia apparent de ea rhetorice dici, quæ sit à bono uiro, atque ab ipsa uirtute seiuncta, alioquin ubi iniusta causa est, ibi rhetorice non est, adeo ut uix admirabili quodam casu possit accidere, ut ex utraque orator idest uir bonus dicat. Tamen quoniam hoc quoque in rerum natura cadit, ut duos sapientes aliquando iustæ causæ in diuersum trahunt, quãdoque etiam pugnaturos eos inter se, si ratio ita duxerit, credunt, respondebo propositis, atq; ita quidem, ut appareat hæc aduersus eos quoque frustra excogitata, qui malis moribus nomen oratoris indulgent. Nam rhetorice non est contraria sibi, causa enim cum causa, nõ illa secum ipsa cõponitur. Nec, si pugnent inter se qui idem didicerunt, idcirco ars, quæ utriq; tradita est, non erit, alioquin nec armorum, quia sæpe gladiatores sub eodem magistro eruditi inter se cõponuntur, nec gubernandi, quia naualibus prælijs gubernator est gubernatori aduersus. Nec imperatoria, quia imperator cum imperatore contendit. Item non euertit opus rhetorice, quod efficit, nec enim positum à se argumentum soluit orator, sed ne rhetorice quidem, quia apud eos, qui in persuadendo finem putant, aut siquis, ut dixi, casus duos inter se bonos uiros composuerit, uerisimilia quæ-

runtur. Non autem, siquid est altero credibilius, id ei contrarium est, quod fuit credibile, nam ut candido candidius, & dulci dulcius non est aduersum, ita nec probabili probabilius. Neq; præcipit unquam non dicenda, nec dicendis contraria, sed quæ in quaq; causa dicenda sunt. Non semper autem etiam si frequētissime tuenda erit ueritas, sed aliquādo exigit communis utilitas, ut etiā falsa defendat. Ponuntur hæ quoq; in secundo Ciceronis de oratore libro contradictiones, artē earum rerum esse, quæ sciantur, oratoris omnem actionē opinione nō scientia contineri, quia & apud eos dicat, qui nesciant, & ipse dicat aliquando quæ nesciat. Ex his alterum id est an sciat iudex, de quo dicatur nihil ad oratoris artem, alteri respondendum. Ars earū rerum est, quæ sciuntur, rhetoricæ ars est bene dicendi, bene autem dicere scit orator. Sed nescit an uerum sit, quod dicat, ne ij quidem, q̄ ignē, aut aquam, aut quatuor elementa, aut corpora insecabilia esse, ex quibus res omnes initium duxerūt, tradunt, nec qui interualla syderū, & mensuras solis, ac terræ colligunt, disciplinam tamen suam artem uocant. Quod si ratio efficit, ut hæc nō opinari, sed propter uim probationum scire uideātur, eadē ratio idem præstare oratori potest, sed an causa uera sit, nescit. Ne medicus q̄dem an dolorem capitis habeat, qui hoc se pati dicet, curabit tamen tanquam id uerū sit, & erit ars medicina. Quid quod rhetoricæ, non utiq; propositum habet semper uera dicendi, sed semper uerisimilia, sit autē esse uerisimilia, quæ dicit. Adijciunt ijs, q̄ contra sentiunt, quod sæpe quæ in alijs litibus impugnarunt actores causarū, eadē in alijs defendant, quod nō artis, sed hominis est uitiū. Hæc sunt præcipua, quæ contra rhetoricen dicuntur, alia & minora, & tamen ex his fontibus deriuata. Confirmatur autē eam esse artem breuiter. Nā siue, ut Cleantes uoluit, ars est potestas, uiam, atq; ordinē efficiens, esse certā uiam, atq; ordinē in bene dicendo nemo dubitauerit, siue ille ab omnibus ferè approbatus finis obseruatur, artē constare ex præceptionibus consentientibus, & coexercitatis ad finē utilem uitæ, iam ostendimus nihil nō horū in rhetoricæ esse. Quid quod & inspectione, & exercitatione, ut artes cæteræ constat, nec potest ars non esse, si est ars dialecticæ, q̄d fere cōstat, cū ab ea specie magis quàm genere differat. Sed nec illa omittenda sunt, quia in re alius se inartificialiter, alius artificialiter gerat in ea esse artē, & in eo, quod q̄ didicerit melius faciat, quàm qui nō didicerit esse artē. Atqui non solū doctus indoctum, sed etiā doctior doctum in rhetorices opere superabit, nec essent eius aliter tā multa præcepta, tamq; magni q̄ docerent, idq; cū omnibus cōfitendū

est, tum

est,tũ nobis præcipue,q̃ rationẽ dicẽdi à bono uiro nõ separamus.

Generalis diuisio artium,& ex quibus sit rhetorica.

CVM sint autem artiũ aliæ positæ in inspectione, id est cognitione,& æstimatione rerũ,qualis est astrologia,nullũ exigens actũ, sed ipso rei,cuius studiũ habet,intellectu contenta, quæ θεωρητικὴ uocatur,aliæ in agendo,quarũ in hoc finis est,& ipso actu pficiuntur, nihilq; post actũ operis relinquunt,quæ practicæ dicitur, qualis saltatio est,aliæ in effectu,quæ operis,quod oculis subijciuntur,consumationẽ non finem accipiunt,quã poëticen appellamus, qualis est pictura,ferè iudicandũ est rhetoricen in actu cõsistere.Hoc enim,quod est officij sui,pficit,atq; ita ab omnibus dictũ est. Mihi autem uidetur etiam ex illis cæteris artibus multũ assumere.nam & potest aliquando ipsa res per se in conspectione esse contenta. Erit enim rhetoricæ in oratore etiã tacente,& si desierit agere,uel proposito, uel ali quo casu impeditus,non magis desinet esse orator,quàm medicus,qui curandi fecerit finẽ.Nam est aliquis,ac nescio an maximus etiã ex secretis studijs fructus,ac cũ pura uoluptas literarũ cum ab actu, id est opere recesserunt,& contẽplatione sui fruuntur. Sed effectiue quoq; aliqd simule scriptis orationibus,uel histori js,quod ipsum opus in parte oratoria merito ponimus,cõsequetur.Si tamen una ex tribus artibus habenda sit,quia maximus eius usus actu continetur,atque est in eo frequentissima, dicatur actiua, uel administratiua. nam & hoc eiusdem rei nomen est.

Vtrum plus conferat eloquentiæ an ars,an natura.

SCIO quæri etiã naturá ne plus ad eloquentiã conferat,an doctrina,quod ad propositũ qdem nostri operis nihil ptinet.Neq; enim cõsumatus orator,nisi ex utroq; fieri potest, plurimũ tamen referre arbitror,quã esse quæstionẽ in hoc loco uelimus.Nã si parti utrilibet omnino alterã detrahas,natura etiã sine doctrina multũ ualebit,doctrina nulla esse sine natura poterit.Sin ex pari coeant,in mediocribus qdẽ utrisq; maius adhuc naturæ credã esse momentũ.consumatos autẽ plus doctrinæ debere,quàm naturæ putabo. Sicut terræ nullã fertilitatẽ habenti nihil optimus agricola profuerit,è terra uberi utile aliqd etiã nullo colente nascetur.at in solo fœcundo plus cultor,quàm ipsa p se bonitas soli efficiet.Et si Praxiteles signũ aliqđ

ex molari lapide conatus esset excalpere, pariũ mamor mallem rude. At si illud idem artifex expolisset, plus in manibus fuisset, quàm in marmore. Deniq; natura materia, ars doctrinæ est. Hæc fingit, illa fingitur. Nihil ars sine materia. materiæ etiam sine arte pretiũ est. Ars summa, materia optima melior est.

An uirtus sit rhetorica.

ILLA quæstio est maior ex medijs artibus, quæ neq; laudari ꝑ se, nec uituperari possunt, sed utiles, aut secus secundũ mores utentium fiunt, habenda sit rhetoricæ, an sit, ut cõpluribus etiã philosophorũ placet, uirtus. Eqdem illud, quod in studijs dicẽdi pleriq; exercuerunt, & exercent, aut nullã artẽ, quæ ἀτεχνία nominatur, puto. multos enim uideo sine oratione, sine literis, qua uel impudentia, uel fames duxit ruentes, aut malã quasi artem, quã κακοτεχνίαν dicimus. nã & fuisse multos, & esse nonnullos existimo, q facultatẽ dicendi ad hominũ perniciem conuerterunt. ματαιοτεχνία quoq; est quædã, idest superuacua artis imitatio, quæ nihil sanè nec boni, nec mali habeat, sed uanum laborẽ, qualis illius fuit, q grana ciceris ex spatio distante missa in acum continue, & sine frustratione inserebat. quẽ cũ spectasset Alexander, donasse dicitur eiusdem leguminis modio. Quod qdẽ præmiũ fuit illo opere dignissimum. His ego cõparãdos existimo, q in declamationibus, quas esse ueritati dissimillimas uolunt, ætatẽ multo studio, ac labore consumunt. Verum hæc, quam instituere conamur, & cuius imaginẽ animo concepimus, quæ bono uiro conuenit, quæq; est uera rhetoricæ, uirtus erit, quod philosophi qdẽ multis, et acutis conclusionibus colligunt. Mihi uero etiã planiore hac, proprieq; nostra probatione uidetur esse ꝑspicuũ. Ab his hæc dicuntur. Si consonare sibi in faciẽdis, ac nõ faciendis uirtutis est, quæ pars eius prudentia uocatur, eadẽ in dicendis, ac nõ dicendis erit. Et si uirtutes sunt, ad quas nobis etiã ante quàm doceremur, initia quædã, ac semina sunt cõcessa natura, ut ad iustitiã, cuius rusticis quoq; ac barbaris apparet aliqua imago, nos certe sic esse ab initio formatos, ut possemus orare pro bonis, etiã si non ꝑfecte, tamen ut inessent quædã, ut dixi, semina eius facultatis manifestũ est. nõ eadem autem his natura artibus est, quæ à uirtute sunt remotæ. Itaq; cũ duo sint genera orationis, altera ꝑpetua, quæ rhetoricæ dicitur, altera concisa, quæ dialecticæ, quas qdẽ Zeno adeo coniũxit, ut hãc cõpressæ in pugnũ manus, illã explicatæ diceret similẽ, etiã disputatrix uirtus erit,

adeo de

adeo de hac, quæ speciosior, atq; apertior tanto est, nihil dubitabitur. Sed planius hoc idē, atq; apertius intueri ex ipsis operibus uolo. Nā qd orator in laudando faciet, nisi honestorū, ac turpium peritus, aut in suadendo, nisi utilitate pspecta, aut in iudicijs, si iustitiæ sit ignarus? Quid nō fortitudinē postulat res eadem? cū sæpe contra turbulentas populi minas, sæpe cū periculosa potentiū offensa, nonnunquā, ut in iudicio miloniano, inter circunfusa militū arma dicendū sit, ut si uirtus non est, nec pfecta quidem esse possit oratio. Quod si ea in quoq; animaliū est ratio uirtus, qua præstat cætera, uel pleraq;, ut in leone impetus, in equo uelocitas, hominē porro ratione, atq; oratione excellere cæteris certū est, cur non tam in eloquentia, q̃ in ratione uirtutem eius esse credamus? recteq; hoc apud Ciceronē dixerit Crassus. Est enim eloquētia una quædā de summis uirtutibus. Et ipse Cicero sua psona, tum ad Brutum in epistolis, tum etiā in alijs locis uirtutē eā appellat. At procemiū aliquando, ac narrationē dicit malus homo, et argumenta sic, ut nihil sit in his requirēdū. Nā et latro pugnabit acriter, uirtus tamen erit fortitudo, et tormēta sine gemitu feret malus seruus, tolerātia tamē doloris laude sua nō carebit, multa fiunt eadē, sed aliter. Sufficiāt igitur hæc, quia de utilitate supra tractauimus.

Quæ materia eius.

MATERIAM rhetorices qdam dixerunt esse orationē, quam sententiā ponit apud Platonem Gorgias, quæ si ita accipitur, ut sermo quacunq; de re cōpositus, dicatur oratio, non materia, sed opus est, ut statuarij statua. Nam & oratio efficitur arte, sicut statua. Si uero hac appellatione uerba ipsa significari putamus, nihil hæc sine rerum substantia faciūt. Quidā argumenta psuasibilia, quæ et ipsa in parte sunt operis, et arte fiunt, & materia egent. Quidā ciuiles quæstiones, quorū opinio nō qualitate, sed modo errauit. est enim hæc materia rhetorices, sed nō sola. Quidā quia uirtus sit rhetoricæ, materiā eius totā uitā uocāt. Alij, qa nō omniū uirtutū materia sit tota uita, sed pleræq; earū uersentur in partibus, sicut iustitia, fortitudo, continentia proprijs officijs, & suo fine intelliguntur, rhetoricen quoq; dicunt in una aliqua parte ponendā, eiq; locū in ethicæ negotialē assignant, id est πραγματικόν. Ego, nec id sine authoribus, materiā esse rhetorices iudico, omnes res quæcunq; ei ad dicendū subiectæ erunt. Nā Socrates apud Platonē dicere Gorgiæ uidetur, non in uerbis esse materiam, sed in rebus. Et in phædro palàm non in iudicijs mo=

do, et concionibus, sed in rebus etiã priuatis, ac domesticis rhetoricen esse demonstrat. Quo manifestum est hanc opinionem ipsius Platonis fuisse. Et Cicero quodam loco materiam rhetorices uocat res, quæ subiectæ sint ei. Sed certas demum putat esse subiectas, alio uero de omnibus rebus oratori dicendum arbitratur his quidem uerbis.

» Quanquam uis oratoris, professióq; ipsa bene dicendi hoc suscipe
» re, ac polliceri uidetur, ut omni de re, quæcunq; sit proposita, ab eo or
» nate, copioséq; dicatur. Atq; adhuc alibi. Verum enim oratori, quæ
» sunt in hominũ uita, quandoquidem in ea uersatur orator, atq; ea est
» ei subiecta materia, omnia quæsita, audita, lecta, disputata, tractata,
» agitata esse debent. Hanc autem, quã nos materiam uocamus, idest res subiectas, quidam modo infinitam, modo non proprie rhetorices esse dixerunt, eamq; artẽ circumcurrentẽ uocauerunt, quod in omni materia diceret, cum quibus mihi minima pugna est. Nam de omni materia dicere eam fatentur propriam habere materiam, quia multiplicem habeat, negant. Sed nec infinita est, etiã si est multiplex, & aliæ quoq; artes minores habent multiplicem materiã, uelut architectonice. Nanq; in omnibus, quæ sunt ædificio utilia, uersatur. Et cælatura, quæ auro, argento, ære, ferro, opera efficit. Nam scalptura etiã lignum, ebur, marmor, uitrum, gemmas, præter ea, quæ supra dixi, cõplectitur. Nec protinus non est materia rhetorices, si in eadẽ uersatur & alius. Nam si quæram, quæ sit materia statuarij, dicetur æs, si quæram, quæ sit excusoris, id est eius fabricæ, quam græci uocant χαλκευτικὴν similiter æs esse respondeant. Atqui plurimum statuis differunt uasa, nec medicina ideo non erit ars, quia unctio, & exercitatio cum palæstrica, ciborum uero qualitas etiam cum cocorum ei sit arte communis. Quod uero de bono, utili, iusto, disserere philosophiæ officium esse dicunt, non obstat. nam cum philosophum dicunt hoc accipi uolunt uirum bonum. Cur igitur oratorem, quem à bono uiro non separo, in eadem materia uersari mirer? Cum præsertim primo libro iã ostenderim philosophos omissam hanc ab oratoribus partem occupasse, quæ rhetorices propria semper fuisset, ut illi potius in nostra materia uersentur. Deniq; cũ sit dialectices materia de rebus subiectis disputare, sit autẽ dialectices oratio concisa, cur nõ eadem perpetuæ quoq; materia uideatur? Solet à quibusdam & illud poni. Omnium igitur artium peritus erit orator, si de omnibus ei dicendum est. Possem hic Ciceronis respondere uerbis, apud quem hoc
» inuenio. Mea quidẽ sententia nemo poterit esse omni laude cumula-
» tus orator, nisi erit omnium rerum magnarum, atq; artium scientiam

consecutus,

consecutus, sed mihi satis est eius esse oratorem rei, de qua dicat non inscium. nec enim omnes causas nouit, & debet posse de omnibus dicere, de quibus ergo dicet? de qbus didicit. Similiter de artibus quoq;, de quibus dicendum erit, interim discet, & de quibus didicerit dicet. Quid ergo non faber aut de fabrica melius, aut de musice musicus? si nesciat orator, quid sit, de quo quæratur, plane melius. Nam & litigator rusticus, illiteratusq;, de causa sua melius, quàm orator, qui nesciet, quid in lite sit, dicet. Sed accepta à musico, à fabro, sicut à litigatore melius orator, quàm ipse, qui docuerit. Verum & faber cum de fabrica, & musicus cum de musica, siquid confirmationẽ desyderauerit, dicet, non erit quidem orator, sed faciet illud quasi orator. Sicut cum uulnus imperitus deligauit, non erit medicus, sed faciet ut medicus. An huiusmodi res nec in laudẽ, nec in deliberationem, nec in iudicium ueniunt? Ergo cum de faciendo portu hostiensi deliberatum est, non debuit dicere sententiam orator, atqui opus erat ratione architectorum. Liuores, & tumores in corpore cruditatis, an ueneni signa sint, non tractat orator? at est id ex ratione medicinæ. circa mensuras, & numeros non uersabitur? dicamus has geometriæ esse partes. Equidem omnia ferè posse credo casu aliquo uenire in officium oratoris, quod si non accidet, non erunt ei subiecta. Ita sic quoq; recte diximus materiam rhetorices esse omnes res ad dicendũ ei subiectas. Quod quidem probat etiam sermo communis. Nam cũ aliquid, de quo dicamus, accepimus, positam nobis esse materiam, frequenter etiam præfatione testamur. Gorgias quidem adeo rhetori, de omnibus putauit esse dicendum, ut se in auditorijs interrogari pateretur, qua quisq; audire de re uellet. Hermagoras quoq; dicendo materiam esse in causa, & in quæstionibus, omnes res subiectas erat complexus. Sed quæstiones si negat ad rhetoricen pertinere, dissentit à nobis. Si autem ad rhetoricen pertinent, ab hoc quoq; adiuuamur. Nihil est enim, quod non in causam aut in quæstiones cadat. Aristoteles tres faciendo partes orationis, iudicialem, deliberatiuam, demonstratiuam, pene & ipse oratori subiecit omnia, nihil enim non in hæc cadit. Quæsitum à paucissimis etiam de instrumento est. Instrumentum uoco, sine quo formari materia, & id, quod uelimus effici opus non possit. Verum hoc ego non artem credo egere, sed artificem. Neq; enim scientia desyderat instrumentum, quæ potest esse consumata, etiam si nihil faciat, sed ille opifex, ut cælator cœlum, & pictor penicilla. Itaq; hæc in eum locum, quo de oratore dicturi sumus, differamus.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER TERTIVS.

De scriptoribus artis rhetoricæ.

q VONIAM in libro secundo quæsitum est, qd esset rhetoricæ, & quis finis eius, artem quoq; esse eam, & utilem, & uirtutem, ut uires nostræ tulerunt, ostendimus, materiamq; ei res omnes, de quibus dicere oportet, subiecimus. Iam hinc unde cœperit, qbus constet, quo quæq; in ea modo inuenienda, atq; tractanda sint exequar. Intra quem modum pleriq; scriptores artium constiterunt, adeo ut Apollodorus contentus solis iudicialibus fuerit. Nec sum ignarus hoc à me præcipue, qd hic liber inchoat, opus studiosos eius desyderasse, ut inquisitione opinionum, quæ diuersissimæ fuerunt, longe difficillimum, ita nescio an minime legentibus futurum uoluptati, quippe quod prope nudam præceptorum traditionem desyderet. In cæteris enim admiscere tentauimus aliquid nitoris, non iactandi ingenij gratia, nanq; in id eligi materia poterat uberior, sed ut hoc ipso alliceremus magis iuuentutem ad cognitionem eorum, quæ necessaria studijs arbitrabamur, si ducti iucunditate aliqua lectionis, libentius discerent ea, quorũ ne ieiuna, atq; arida traditio auerteret animos, & aures, præsertim tam delicatas raderet, uerebamur. Qua ratione se Lucretius dicit præcepta philosophiæ carmine esse complexum. nanq; hac (ut est notum) similitudine utitur.

" Ac ueluti pueris absynthia tetra medentes,
" Cum dare conantur prius oras pocula circum,
" Aspirant mellis dulci flauoq; liquore. Et quæ sequuntur.

Sed nos nunc ueremur, ne parũ hic liber mellis, & absynthij multum habere uideatur, sitq; salubrior studijs, quàm dulcior, quinetiã hoc timeo, ne ex eo minorem gratiã ineat, quod pleraq; non inuenta per me, sed ab alijs tradita continebit. habeat etiam quosdam, qui contra sentiant, & aduersentur, propterea quod plurimi authores, quamuis eodem tenderent diuersas tamen uias inuenerunt, atq; in suã quisq; induxit seqnentes. Illi autem probant qualecunq; ingressi sunt iter. nec facile inculcatas pueris persuasiones mutaueris, qa nemo non

mo nō didicisse mauult quàm discere. Est autem, ut procedente libro patebit, infinita dissensio authorum. Primo ad ea, quæ rudia, atq; imperfecta adhuc erant adijcientibus quod inuenissent scriptoribus, mox, ut aliquid sui uiderentur afferre, etiam recta mutantibus. Nā primus post eos, quos poëtæ tradiderunt, mouisse aliqua circa rhetoricen Empedocles dicitur. Artiū autem scriptores antiquissimi Corax, & Thysias siculi, quos insecutus est uir eiusdē insulæ Gorgias Leontinus Empedoclis, ut traditur, discipulus. Is beneficio longissimæ ætatis (Nam centum & nouem uixit annos) cum multis simul floruit. Ideóq; & illorum, de quibus supra dixi, fuit æmulus, & ultra Socratem usq; durauit. Trasymachus Calcedonius cum hoc, & Prodichus Cius, & Abderites Protagoras, à quo decē millibus denariorū didicisse artem, quam edidit, Euathius dicitur, & Hippias Eleus, & quem Palameda Plato appellat, Alcidamas Eleates, Antiphon quoq; & primus omniū orationem scripsit, & nihilo minus artē & ipse composuit, & pro se dixisse optime est creditus. Etiam Polycrates, à quo scriptam in Socratem diximus orationē, & Theodorus Byzantius ex his & ipse, quos Plato appellat λογοδαιδάλους, horum primi cōmunes locos tractasse dicuntur Protagoras, Gorgias, Prodichus, & Thrasymachus. Cicero in Bruto negat ante Periclē scriptum quicq̄, quod ornatum oratorium habeat, eius aliqua ferri, equidem nō reperio quicq̄ tanta eloquentiæ fama dignū. Ideóq; minus miror esse, qui nihil ab eo scriptum putent. Hæc autem, quæ feruntur ab alijs esse composita. His successere multi, sed clarissimus Gorgiæ auditor Isocrates, quanq̄ de præceptore eius inter authores nō conuenit. Nos autem Aristoteli credimus, hinc uelut diuersæ secari cœperūt uiæ. Nā & Isocratis præstantissimi discipuli fuerunt in omni studiorū genere, eóq; iam seniore (octauum enim & nonagesimum impleuit annum) post meridianis scholis Aristoteles præcipere artem oratoriam cœpit, noto qdē illo, ut traditur, uersu ex Philocteta frequenter usus.

αἰσχρὸν σιωπᾶν, καὶ ἰσοκράτη ἐᾶν λέγειν,

Turpe esse se tacere, & Isocratem pati dicere. Ars est utriusq;, sed pluribus eam libris Aristoteles complexus est. Eodem tempore Theodectes fuit de cuius opere supra dictum est. Theophrastus quoq; Aristotelis discipulus de rhetorice diligenter scripsit, atq; hinc uel studiosius philosophi, quàm rhetores, præcipuéq; stoicorum, ac peripateticorum principes, fecit deinde uelut propriam Hermagoras uiam quā plurimi sunt secuti. Cui maxime par, atque æmulus uidetur Athenæus fuisse. Multa post Apollonius Molon, multa Areus, multa

Cæcilius, & Halicarnaseus Dionysius, præcipue tamen in se conuerterunt studia Apollodorus Pergamenus, qui præceptor Apolloniæ Cæsaris Augusti fuit, & Theodorus Gadareus, qui se dici maluit Rhodium, quem studiose audisse, cum in eã insulam secessisset, dicitur Tiberius Cæsar. Hi diuersas opiniones tradiderunt, appellatiq; inde Apollodorei, ac Theodorei, ad morem certas in philosophia sectas sequendi. Sed Apollodori præcepta magis ex discipulis cognoscas, quorum diligentissimus in tradendo latine fuit Eualgius, græce Atticus. Nam ipsius sola uidetur ars edita ad Matium, quia cæteras missa ad Domitium epistola, nõ agnoscit. Plura scripsit Theodorus, cuius auditorem Hermagoram sunt qui uiderunt. Romanorũ primus quantum ego qdem sciam, condidit aliqua in hãc materiam M. Cato, post M. Antonius ille Censorius inchoauit. Nam hoc solum opus eius, atq; id ipsum imperfectum manet. Secuti minus celebres, quorũ memoriam, siquo loco res poscet, non omittam. præcipuum uero lumen, sicut eloquẽtiæ, ita præceptis quoq; eius dedit, unicum apud nos specimen orandi, docendiq; oratorias artes M. Tullius, post quem tacere modestissimum foret, nisi & rhetoricos suos ipse adolescenti sibi elapsos diceret, et in oratorijs hæc minora, quæ pleriq; desyderant sciens omisisset. Scripsit de eadem materia non pauca Cornificius, aliqua Stertinius, non nihil pater Gallio, accuratius uero priores Gallione Celsus, & Lenas, & ætatis nostræ Virginius, Plynius, Tutilius. Sunt et hodie clari eiusdem operis authores, qui si omnia cõplexi forent, consuluissent labori meo, sed parco nominibus uiuentium, ueniet eorũ laudi suum tempus. Ad posteros enim uirtus durabit, non perueniet inuidia. Non tamen post tot, ac tantos scriptores pigebit meam qbusdam locis posuisse sententiam. Neq; enim me cuiquã sectæ uelut quadam superstitione imbutus addixi, & electuris, quæ uolent faciendi copia fuit. Sicut ipse plurium in unum confero inuenta, ubicunq; ingenio non erit locus, curæ testimonium promeruisse contentus.

Quod initium rhetorices.

NEC diu uos moretur quæstio, quæ rhetorices origo sit. nam cui dubium est, quin sermonem ab ipsa rerum natura geniti protinus homines acceperint, quod certe principium est eius rei, huic studium, & incrementum dederit utilitas, summa ratio, & exercitatio. Nec uideo quare curam dicendi putent quidam inde cœpisse, quod ij, qui in discrimen aliquod uocabantur, accuratius loqui

defendendi

defendendi sui gratia instituerint. Hæc enim ut honestior causa, ita nõ utiq; prior est, cum præsertim accusatio præcedat defensionẽ, nisi quis dicat etiã gladium fabricatum ab eo prius, q ferrum in tutelam sui, quàm qui in perniciem alterius cõpararit. Initium ergo dicẽdi dedit natura, initium artis obseruatio, homines enim, sicut in medicina cũ uiderent alia salubria, alia insalubria, ex obseruatione eorũ effecerunt artem, ita cũ in dicendo alia utilia, alia inutilia deprehenderent, notarunt ea ad imitandũ, uitandumq;, & quædã secundum rationẽ eorum adiecerunt ipsi quoq;, hæc cõfirmata sunt usu. Tum quæ sciebat quisq; docuit. Cicero qdem initium orandi conditoribus urbium, ac legum latoribus dedit, in qbus fuisse uim dicendi necesse est. Cur tamen hãc primã originem putet, non uideo, cũ sint adhuc quædam uagæ, & sine urbibus, ac sine legibus gentes, & tamen qui sunt in ijs nati, & legationibus funguntur, & accusent aliqua, ac defendant, & deniq; alium melius alio loqui credant.

Quinque sunt partes rhetoricæ.

OMNIS autem orandi ratio, ut plurimi, maximiq; authores tradiderunt, quinq; partibus constat, inuentione, dispositione, elocutione, memoria, pronuntiatione, siue actione, utroq; enim modo dicitur. Omnis uero sermo, quo qdẽ uoluntas aliqua enuntiatur, habeat necesse est & rem, & uerbũ. at si est breuis, & una conclusione finitur, nihil fortasse ultra desyderet. at oratio longior plura exigit. Nõ enim tantum refert, qd, & quomodo dicamus, sed etiã quo loco, opus ergo est & dispositione. Sed nec omnia, quæ res postulat dicere, nec suo quæq; loco poterimus, nisi adiuuante memoria. quapropter ea quoq; pars quarta erit, uerũ hæc cuncta corrumpit, ac propemodum perdit indecora uel uoce, uel gestu pronuntiatio. huic quoq; igitur necessario tribuendus est quintus locus. Nec audiendi qdã, quorũ est Albutius, qui treis modo primas esse partes uolunt, qa memoria, atq; actio natura non arte contingant, quarũ nos præcepta suo loco dabimus, licet Thrasymachus quoq; idem de actione tradiderit. his adiecerunt qdam sextam partem, ita ut inuentioni iudicium subnecterent, ut primũ esset inuenire, deinde iudicare. Ego porro ne inuenisse quidem credo eum, qui non iudicauit, nec enim contraria, communia, stulta inuenisse dicitur quisquã, sed non iudicasse. Et Cicero quidem in topicis iudiciũ subiecit inuentioni. Mihi autem adeo prinus tribus partibus uidetur esse permistum. nam nec dispositio sine

eo nec elocutio fuerit, ut pronūtiationem quoq;, uel plurimum ab eo mutuari putem. Quod hoc audacius dixerim, quod in partitionibus oratoris ad easdem, de quibus supra dictum est, quinq; peruenit partes, nam cum dupliciter primū diuisisset inuentionem, atq; elocutionem, res, ac dispositionē inuentioni, uerba, & pronuntiationē elocutioni dedit, quintā quoq; constituit cómunem, ac uelut custodē omniū memoriam. Item in oratore quinq; rebus cōstare eloquentiā dicit, in qbus postea scriptis certior eius sententia est. Non minus mihi cupidi nouitatis alicuius uidentur fuisse, qui adiecerunt ordinē cum dispositionē dixissent, quasi aliud sit dispositio quàm rerū ordine quamoptima collocatio. Dion inuentionem, modo et dispositionem tradidit, sed utranq; duplicē rerū, ac uerborū, ut sit elocutio inuentionis, pronuntiatio dispositionis, his quinta pars memoria accedat. Theodorei ferè inuentionem duplicem rerū, atq; elocutionis, deinde treis partes cæteras. Hermagoras iudiciū, partitionem, ordinē, quæq; elocutionis sunt, subiecit œconomiæ, quæ græce appellata ex cura rerum domesticarū, & hic per abusionem posita nomine latino caret, nam nunc non abusiue dispensatio est etiā circa hoc quæstio, quod memoriam in ordine partium, qdam inuentioni, qdam dispositioni subiunxerunt, nobis quartus eius locus maxime placet. Non enim tantum inuenta tenere, ut disponamus, nec disposita, ut eloquamur, sed etiam uerbis formata memoriæ mandare debemus. Hac enim omnia quæcunq; in orationē collata sunt, continētur. fuerunt etiam in hac opinione non pauci, ut has non rhetorices partes esse existimarent, sed opera oratoris. eius enim esse inuenire, disponere, eloqui, & cætera. Quod si accipiamus, nihil arti relinquemus. Nā bene dicere est oratoris, rhetorice tamen est bene dicēdi sciētia, uel, ut alij putant, artificis est psuadere. uis autē psuadendi artis, ita inuenire qdē & disponere oratoris. Inuentio autē, & dispositio rhetorices proprie uideri potest. In eo plures dissenserūt, utrum'ne hæ partes essent rhetorices, an eiusdem opera, an, ut Athenæus credit, elementa, quæ uocantur στοιχεῖα. Sed neq; elementa recte quis dixerit, alioquin tantū initia erunt, ut mundi, uel humor, uel ignis, uel materia, uel corpora insecabilia. Nec operum recte nomen accipient, quæ nec ab alijs pficiuntur, sed et aliud ipsa pficiunt. partes igitur, nā cum sit ex his rhetorice, fieri nō potest, ut cū totum ex partibus constet, non sint partes totius, ex qbus constat. Videntur autē mihi q hæc opera dixerunt, eo qdē moti, quod in alia rursus diuisione nollent in idē nomen incidere. partes enim rhetorices esse dicebant, laudatiuam, deliberatiuā, iu-

dicialem. quæ si partes sunt, materiæ sunt potius, quàm artis. Nanq; in his singulis rhetorice tota est, quia & inuentionem, & dispositionē, & elocutionem, & memoriam, & pronuntiationem, quæcunq; earū desyderat. Itaq; quidam genera ea tria rhetorices dicere maluerunt. Optime autē ij, quos secutus est Cicero genera causarum.

Quæ genera causarum.

SED tria an plura sint ambigitur, nec dubie propè omnes utiq; summæ apud antiquos authoritatis scriptores Aristotelem secuti, qui nomine tantum alio concionalē pro deliberatiua appellat, hac partitione contenti fuerunt. Verum & tum leuiter est tentatū cū apud græcos quosdā, tum apud Ciceronē in libris de oratore, & nūc maximo temporū nostrorū authore propè psuasum, ut non modo plura hæc genera, sed etiā penè innumerabilia uideantur. Nā si laudādi, ac uituperandi officiū in parte tertia ponimus, in quo genere uersari uidebimur, cū querimur, consolamur, mitigamus, concitamus, terremus, confirmamus, præcipimus, obscure dicta interpretamur, narramus, deprecamur, gratias agimus, gratulamur, obiurgamus, maledicimus, describimus, mandamus, renuntiamus, optamus, opinamur, plurima alia, ut mihi in illa uetere psuasione pmanenti, uel ut petēda sit uenia, quærendumq; quo moti priores, rē tam late fusam, tā breuiter astrinxerint. Quos q errasse putant, hoc secutos arbitrantur, quod in his ferè uersari tū oratores uidebant. Nā & laudes, et uituperationes scribebantur. ἐπιθαφίους dicere erat moris, & plurimū in consilijs, ac iudicijs insumebatur operæ, ut scriptores artiū pro solis cóprehenderint frequētissima. Qui uero defendunt tria faciunt genera auditorū, unū, quod ad delectationē conueniat, alterū quod consiliū accipiat, tertiū, quod de causis iudicet. Mihi cuncta rimanti, & talis quædā ratio succurrit, qđ omne oratoris officiū, aut in iudicijs est, aut extra iudicia eorū, de qbus iudicio quæritur, manifestum genus est, ea, quæ ad iudicē nō ueniūt, aut præteritū habēt tēpus, aut futurū præterita laudamus, aut uituperamus, de futuris deliberamus. Itē oīa, de qbus dicendū est, aut certa sint necesse est, aut dubia, certa ut cuiq; est animus laudat, aut culpat ex dubijs partim nobis ipsis ad electionē sunt libera. de his deliberatur partim aliorū sentētiæ cōmissa, de his lite cōtēditur. Anaximenes iudicialē, et cōcionalē generales ptes esse uoluit, septē autē species hortādi, dehortādi, laudādi, uituperādi, accusandi, defendēdi, exqrēdi. quod etiā ἐξεταστικὸν dicit

quarum duæ primæ deliberatiui, duæ sequentes demonstratiui, tres ultimæ iudicialis generis sunt partes. Protagoram transeo, q interrogandi, respondendi, mandandi, prædicandi, qđ εὐχωλὴν *dixit, partes solas putat. Plato in sophiste iudiciali, & concionali tertiã adiecit* προσομιλητικὴν, *quam sanè permittamus nobis dicere sermocinatricem, quæ à forensi ratione disiungitur, et est accommodata priuatis disputationibus, cuius uis eadẽ profecto est, quæ dialecticæ. Isocrates in omni genere laudem, ac uituperationem existimauit. Nobis autem & tutissimum est authores plures sequi, & ita uidetur ratio dictare. Est igitur, ut dixi, unum genus, quo laus, ac uituperatio continetur, sed est appellatum à parte meliore laudatiuũ, idẽ alij demonstratiuum uocant, utrunq; nomen ex græco creditur fluxisse. Nam et* ἐγκωμιαστικὸν, & ἐπιδεικτικὸν *dicunt. Sed mihi* ἐπιδεικτικὸν *non tam demonstrationis uim habere, quàm ostentationis uidetur, & multum ab illo* ἐγκωμιαστικῷ *differre. nam ut continet laudatiuum in se genus, ita non intra hoc solum consistit. An quisquã negauerit panegyricos* ἐπιδεικτικοὺς *esse. Atqui formam suadendi habent, & plerunq; de utilitatibus Græciæ loquuntur ut causarũ qdẽ genera tria sint, sed ea tum in negotijs, tum in ostentatione posita nisi forte non ex græco mutuantes demonstratiuum uocant. Verum id sequuntur, quod laus, ac uituperatio quale sit quicq;, demonstrat, alterum est deliberatiuum, tertium iudiciale. Cæteræ species in hæc tria incident genera. Nec inuenietur ex his ulla, in qua non laudare, ac uituperare, suadere, aut dissuadere, intendere, quid uel depellere debeamus. Illa quoq; sunt cõmunia, conciliare, narrare, docere, augere, diminuere, concitandis, cõponendis'ue affectibus animos audientium fingere. Ne ijs quidem accesserim, qui laudatiuam materiam honestorũ, deliberatiuã utiliũ, iudicialẽ iustorũ quæstione cõtineri putant, celeri magis, ac rotunda usi distributione quàm uera. Stant enim quodãmodo mutuis auxilijs omnia. nã et in laude iustitia, utilitas'q; tractãtur, et in cõsilijs honestas, et raro inueneris iudicialẽ causam, in cuius nõ parte aliqd eorũ, quæ supra diximus, reperiatur.*

Quibus contineatur omnis ratio dicendi.

OMNIS *autem oratio constat aut ex ijs, quæ significantur, aut ex ijs, quæ significant, id est rebus, & uerbis. Facultas orandi consumatur natura, arte, exercitatione, cui quartam partem adijciunt quidam imitationis, quam nos arti subijcimus. Tria sunt autem,*

quæ præstare debeat orator, ut doceat, moueat, delectet, hæc enim clarior diuisio quàm eorũ, qui totum opus in res, & in affectus partiuntur. Non semper autẽ omnia in eã, quæ tractabitur, materiã cadent. Erunt enim quædam remotæ ab affectibus, q ut non ubiq; habent locum, ita quocunq; irrumpunt, plurimum ualent. Præstantissimis authoribus placet alia in rhetorica esse, quæ probationẽ desyderent, alia, quæ non desyderent, cum quibus ipse consentio. Quidam uero, ut Celsus, de nulla re dicturum oratorẽ, nisi de qua quæritur, existimant, cui cum maxima pars scriptorum repugnet, tum etiam ipsa partitio, nisi forte laudare, quæ constent esse honesta, et uituperare quæ ex confesso sint turpia, non est oratoris officium. Illud iam omnes fatentur esse quæstiones, aut in scripto, aut in nõ scripto, in scripto sunt de iure, in non scripto de re. Illud legale, hoc rationale genus Hermagoras, atq; eum secuti uocant id est νομικὸν, & λογικὸν. Idem sentiunt, q omnem quæstionem ponunt in rebus, et in uerbis. Item conuenit quæstiones esse aut infinitas, aut finitas. Infinitæ sunt, quæ remotis psonis, & temporibus, & locis, cæterisq; similibus in utrãq; partem tractantur, qđ græci θέσεις dicunt, Cicero propositũ, alij quæstiones uniuersales ciuiles, alij quæstiones philosopho conuenientes, Athenæus partem causæ appellat. Hoc genus Cicero scientia, & actione distinguit, ut sit scientiæ, an prouidentia mundus regatur, actionis, an accedendũ ad remp. administrandã. Prius trium generũ, an sit, quid sit, quale sit. Omnia enim hæc ignorari possunt. Sequẽs, duorum, quomodo adipiscamur, quomodo utamur. Finitæ autẽ sunt ex complexu rerum, personarum, temporum, cæterorumq;. hæ ὑποθέσεις à græcis dicuntur, causæ à nostris. In his omnis quæstio uidetur circa res, personasq; consistere. Amplior est semper infinita, inde enim finita descendit. Quod ut exemplo pateat. Infinita est an uxor ducenda, finita an Catoni ducenda. Ideoq; esse suasoria potest. Sed etiã remotæ à psonis proprijs ad aliquid referri solent. Est enim simplex, an resp. administranda, refertur ad aliquid, an in tyrannide administranda. Sed hic quoq; subest uelut latens psona. tyrannus enim geminat quæstionem, subestq; & temporis, & qualitatis tacita uis, non dum tamen propriæ dixeris causam. Hæ autem, quas infinitas uoco, & generales appellantur, quod si est uerũ, finitæ speciales erunt. In omni autẽ speciali utiq; inest generalis, ut quæ sit prior. Ac nescio an in causis quoq;, qcqd in quæstionẽ uenit qualitatis, generale sit. Milo Clodiũ occidit, iure occiderit insidiatorẽ, non'ne hic quæritur, an hoc sit ius insidiatorẽ occidi. Quid in coniecturis?

non illa generalia, an cauſa ſceleris, odium cupiditas, an tormentis credendũ, teſtibus, an argumentis maior fides habenda? nam finitione qdem comprehendi nihil non in uniuerſum certum erit. Quidã putant etiã eas poſſe theſis aliquando nominari, quæ pſonis, cauſiſq́; contineantur, aliter tantũmodo poſitas, ut cauſa ſit, cum Oreſtes accuſatur. Theſis an Horeſtes recte ſit abſolutus, cuius generis eſt, an Cato recte Martiam Hortenſio tradiderit. hi Theſim à cauſa ſic diſtinguũt, ut illa ſit ſpectatiuæ partis. hæc actiuæ. Illic enim ueritatis gratia tantum diſputari, hic negotium agi. Quanquam inutiles qdam oratori putant uniuerſales quæſtiones, qa nihil proſit, quod conſtet, ducendam eſſe uxorẽ, uel adminiſtrandã remp. ſiquis uel ætate, uel ualetudine impediatur. Sed non in omnibus eiſdẽ quæſtionibus ſic occurri poteſt, ut illis ſit'ne uirtus finis, regatur'ne mundus prouidẽtia. Quin etiam in ijs, quæ ad perſonã referuntur, ut non eſt ſatis generalem tractaſſe quæſtionem, ita perueniri ad ſpeciem, niſi illa prius excuſſa non poteſt. Ná quomodo an ſibi uxor ducenda ſit, deliberabit Cato, niſi conſtiterit uxores eſſe ducendas? Et quomodo an ducere debeat Martiã quæretur, niſi Catoni ducenda uxor eſt? Sunt tamen inſcripti nomine Hermagoræ libri, q confirment illã opinionẽ ſiue falſus eſt titulus, ſiue hic Hermagoras alius fuit. Nam eiuſdẽ eſſe quomodo poſſunt, q de hac arte mirabiliter multa cõpoſuit. Cum ſicut ex Ciceronis quoq; rhetorico primo manifeſtum eſt, materiã rhetorices in Theſis, & cauſas diuiſerit. Quod reprehendit Cicero, ac theſim nihil ad oratorẽ pertinere contendit, totumq́; hoc genus quæſtionis ad philoſophos refert. Sed me liberauit reſpondendi uerecundia, & quod ipſe hos libros improbat, & quod in oratore, atq; ijs, quos de oratore ſcripſit libris, & topicis præcipit, ut à proprijs perſonis, atq; tẽporibus auocemus cõtrouerſiam, qa latius liceat dicere de genere, quàm de ſpecie, & quod in uniuerſo probatum ſit, id in parte probatũ eſſe neceſſe ſit. Status autem in hoc omne genus materiæ ijdem, q in cauſam cadũt. Adhuc adijcitur alias eſſe quæſtiones in rebus ipſis, alias quæ ad aliqd referantur. Illud an uxor ducenda, hoc an ſeni ducenda. illud an fortis, hoc an fortior, et ſimilia. Cauſam finit Apollodorus, ut interpretatione Valgi diſcipuli eius utar ita, cauſa eſt negotiũ omnibus ſuis partibus ſpectans ad quæſtionẽ, aut cauſa eſt negotiũ, cuius finis eſt cõtrouerſia. Ipſum deinde negotiũ ſic finit. Negotiũ eſt congregatio perſonarũ, locorũ, temporum, cauſarũ, modorũ, caſuum, factorũ, inſtrumentorũ, ſermonum, ſcriptorũ, & non ſcriptorũ. Cauſam nunc intelligamus ὑπόθεσιν, negotium περίστασιν. Sed ipſam

causam quidã similiter finierũt, ut Apollodorus negotiũ, Isocrates causam ait quæstionẽ finitã ciuilem, aut rerũ controuersiam in psonarũ finitarũ cõplexu, Cicero his uerbis, causa certis personis, locis, tẽporibus, actionibus, negotijs cernitur, aut in oĩbus, aut in plerisq; eorum.

Quid sit status.

ERGO cum omnis causa contineatur aliquo statu, priusquam dicere aggrediar quomodo genus quodq; causæ sit tractandum, id quod cõmune est omnibus, quid sit status, & unde dicatur, & quot, et qui sint, intuendum puto, quãquam id nonnulli ad iudiciales tantum pertinere materias putauerunt. quorum inscitiam cum omnia tria genera fuero executus, res ipsa deprehẽdet. Quod nos statum, id qdam constitutionem uocant, alij quæstionem, alij quod ex quæstione appareat. Theodorus caput, idest κεφάλαιον τεχνικώτερον, ad quod referantur omnia, quorum diuersa appellatio uis eadẽ est, nec interest discentium, quibus quicq; nominibus appelletur, dum res ipsa manifesta sit. Statum græci στάσιν uocant, quod nomen non primum ab Hermagora traditum putant, sed alij ab Heucrate Isocratis discipulo, alij à Zopyro Clazomenio, quanquam uidetur Aeschines quoq; in oratione contra Ctesiphontem uti hoc uerbo, cum à iudicibus petit, ne Demosthenem permittant euagari, sed eum dicere de ipso causæ statu cogant. Quæ appellatio dicitur ducta uel ex eo, quod ibi sit primus causæ congressus, uel quod in hoc causa consistat. Et nominis quidem hæc origo, nunc quid sit. Statum quidam dixerunt primã causarum conflictionem, quos recte sensisse, sed parum elocutos puto, non enim est status prima conflictio, fecisti, non feci, sed quod ex prima conflictione nascitur, id est genus quæstionis, fecisti, non feci, an fecerit, hoc fecisti, non hoc feci, quis quid fecerit, quia ex his apparet illud coniectura, hoc finitione quærendum, atque in quo pars utraque insistit, erit quæstio coniecturalis, uel finitiui status. Quid si enim dicat quis, sonus est duorũ inter se corporum conflictio, erret, ut opinor, non enim sonus est conflictio, sed ex conflictione, & hoc leuius. intelligitur enim utcunque dictum. Inde uero ingens male interpretantibus innatus est error, qui quia primam conflictionem legerant, crediderunt statum semper ex prima quæstione ducendum, quod est uitiosissimum. nam quæstio nulla non habet utique statum. constat enim ex intentione, et depulsione, sed aliæ sunt propriæ causarum, de quibus ferenda sententia est, aliæ adductæ extrinse=

cus, aliqd tamen ad summã causæ conferentes, uelut auxilia quædã, quo fit, ut in cõtrouersia, una, plures'ue quæstiones esse dicantur. Porro' harũ plerunq; leuissima quæq; primo loco fungitur. Nanq; et illud frequens est, ut ea, q̃bus minus confidimus, cũ tractata sint, omittamus, interim sponte nostra uelut donantes, interim ad ea, quæ sunt potẽtiora gradũ ex his fecisse contenti. Simplex autẽ causa etiã si uarie defenditur, non potest habere plus uno, de quo pronuntietur, atq; erit inde status causæ, qđ & orator præcipue sibi opponendũ, & iudex spectandũ maxime intelligit, in hoc enim causa consistet. Cæterũ quæstionũ possunt esse diuersi. Quod ut breuissimo pateat exẽplo, cũ dicat reus, etiã si feci, recte feci, qualitatis utitur statu, cũ dicit, nõ feci, coniectura mouet. Semper autẽ firmius est non fecisse. Ideo'q; statum esse in eo iudicabo, quod dicerẽ si mihi plus quàm unũ dicere nõ liceret. Recte igitur est appellata causarũ prima conflictio non quæstionum. Nã et pro Rabirio posthumo Cicero prima parte orationis hoc intendit, ut actionẽ cõpetere in eqtem Romanũ neget, secunda, nullã ad eum pecuniam peruenisse confirmat. Statum tamen dicã in eo fuisse, quod est potẽtius. Nec in causa Milonis circa primas quæstiones, quæ sunt post procemium positæ, iudicabo conflixisse causam, sed ubi totis uiribus insidiator Clodius, ideo'q; iure interfectus ostenditur. Et hoc est, quod ante omnia constituere in animo suo debeat orator, etiã' si pro causa plura dicturus est, quod maxime liquere iudici uelit. Quod tamen ut primũ cogitandũ, ita non utiq; primum dicendum erit.

Vnde ducatur, & reus an actor statum faciat.

ALII statum crediderunt primã eius, cum quo ageretur, deprecationem. Quam sententiã his uerbis Cicero cõplectitur. »In quo »primum consistit quasi ad repugnandum congressa defensio. Vnde rursus alia quæstio, an eũ semper is faciat, q respondet. Cui rei præcipue repugnat Cornelius Celsus, dicens non à depulsione sumi, sed ab eo, qui propositionem suam confirmet, ut si hominem occisum reus negat, status ab accusatore nascatur, quia is uelit probare, si iure occisum reus dicit translata probationis necessitate, idem à reo fiet, & sit eius intentio, cui non accedo equidẽ, nam est uero propius, quod contra dicitur, nullã esse litem si is, cũ quo agatur, nihil respondeat. Ideo'q; fieri statum à respondente. Mea tamen sententia uariũ id est, & accidit pro conditione causarum, & quia uideri potest propositio aliquando statũ facere, ut in coniecturalibus causis. utitur enim con=

iectura

iectura magis qui agit, quo moti quidem eundẽ à reo inficialẽ esse dixerunt, & in syllogismo tota ratiocinatio ab eo est, q intendit. Sed quia uidetur illis quoq; necessitatem hos status exequendi facere, qui negat. is enim si dicat non feci, coget aduersariũ coniectura uti, & si dicat nõ habet legem, syllogismo. concedamus ex depulsione nasci statũ. nihilo minus enim res eò reuertetur, ut modo is, q agit, modo is, cum quo agitur, statum faciat. Sit enim accusatoris intentio hominem occidisti, si neget reus faciet statum qui negat. Quid si confitetur, sed iure à se adulterũ dicat occisum? Nempe legem esse certũ est, quæ pmuttat, nisi aliquid accusator respondeat, nulla lis est, non fuit inquit, adulter. Ergo depulsio incipit esse actoris, ille statum faciet. Ita erit qdem status ex prima depulsione, sed ea fiet ab accusatore, nõ à reo. Quid quod eadem quæstio potest eundem uel accusatorem facere, uel reum? Qui artem ludicram exercuerit, in XIIII. primis ordinibus ne sedeat, qui se prætori in hortis ostenderat, neq; erat pductus, sedit in XIIII. ordinibus, nẽpe intentio est, artem ludicrã exercuisti. depulsio, nõ exercui artẽ ludicrã. quæstio, qd sit artẽ ludicram exercere. Si accusabitur theatrali lege, depulsio erit rei, si excitatus fuerit de spectaculis, et aget iniuriã, depulsio erit accusatoris. Frequẽtius tamen illud accidet, qđ est à plurimis traditum. Effugerunt has quæstiones, q dixerunt statum esse id, quod appareat ex intentione, et depulsione, ut fecisti, non feci, aut recte feci. Viderimus tamen, utrum id sit status, an in eo status. Hermagoras statũ uocat, per quem subiecta res intelligatur, & ad quem probationes etiam partiũ referantur. Nostra opinio semper hæc fuit, ut cum essent frequenter in causa diuersi quæstionum status, in eo crederem statum causæ, quod esset in ea potentissimum, & in quo maxime res uerteretur. Id siquis generalẽ quæstionem, uel caput generale dicere malit, cum hoc mihi nõ erit pugna, non magis, quàm si aliud adhuc, quo idẽ intelligatur, eius rei nomen inuenerit, quanquam tota uolumina in hanc disputationem impendisse multos sciam, nobis statum dici placet. Sed cum in alijs omnibus inter scriptores summa dissensio est, tũ in hoc uidetur mihi præcipue studiũ quoq; diuersa tradendi fuisse, adeo nec qui sit numerus, nec quæ nomina, nec q generales, qui ue speciales sint status conuenit. Ac primũ Aristoteles elementa decem constituit, circa quæ uersari uideatur omnis quæstio, οὐσίαν, quã Plautus essentiam uocat, nec sane aliud est eius nomen latinũ, sed ea quæritur an sit. Qualitatẽ, cuius apertus intellectus est. Quantitatẽ, quæ dupliciter à posterioribus diuisa est, quàm magnum, & quàm multum sit. Ad

aliquid, unde ductæ translatio, & cõparatio. Posthæc ubi, & quando, deinde facere, pati, habere, quod est quasi armatũ esse, uestitũ esse, nouissime κεῖσθαι quod est cõpositũ esse quodãmodo, ut calefacere, stare, irasci. Sed ex his omnibus prima quatuor ad status ptinere, cætera ad quosdã locos argumentorũ uidentur. Alij nouem elementa posuerunt, psonã, in qua de animo, corpore extra positis quæratur, qđ ptinere ad cõiecturæ, et qualitatis instrumẽta uideo. Tẽpus, qđ χρόνον uocant, ex quo quæstio, an is, quẽ dum addicta est mater pepererit, seruus sit natus. Locus unde cõtrouersia uidetur, an fas fuerit tyrannum in tẽplo occidere, an exulauerit q domi latuit. Tẽpus iterũ quod πρᾶξιν appellãt. hãc autẽ uideri uolunt speciẽ illius tẽporis, ut æstatem, uel hyemem, huic subijcitur ille in pestilẽtia comessator. Actum, idest καιρὸν, quod eo referũt, sciens cõmiserit, an insciens, necessitate, an casu, et talia. Numerũ q cadit in speciẽ quãtitatis. an Thrasybulo triginta præmia debeãtur, q tot tyrannos sustulerit. Causam, cui plurimæ subiacẽt lites, quoties factũ nõ negatur, sed qa iusta ratione sit factũ, defenditur. Τρόπον cũ id, quod alio modo fieri licet, alio dicitur factũ, hinc est adulter loris cæsus, uel fame necatus. Occasionẽ factorum, quod est apertius, quàm ut uel interpretandũ, uel exẽplo sit demonstrãdũ, tamẽ ἀφορμὰς ἔργων uocant. Hi quoq; nullã quæstionẽ extra hæc putant. Quidã detrahunt duas partes, numerum, & occasionẽ, et pro illo, quẽ dixi actum, subijciunt res, idest πράγματα, quæ ne præterisse uiderer, satis habui attingere. Cæterũ his nec status satis ostendi, nec oẽs contineri loco credo, quod apparebit diligentius legẽtibus quæ de utraq; re dicã. Erunt enim plura multo q̃ quæ his elementis cõprehenduntur. Apud plures authores legi, placuisse qbusdã unũ omnino statũ esse coniecturalẽ. Sed qbus placuerit, neq; illi tradiderunt, nec ego usq̃ reperire potui. Rationẽ tamen hãc secuti dicuntur, quod res omnis signis colligeretur quomodolibet, qualitatis quoq; solũ statũ faciãt, qa ubiq; qualis sit cuiusq; rei natura quæri potest, sed utrocunq; modo sequetur summa cõfusio. Neq; interest unum qui statũ faciat, an nullũ, si omnes causæ sint cõditionis eiusdẽ. Coniectura dicta est à cõiectu, idest directione quadã rationis ad ueritatẽ, unde etiã somniorũ, atq; omniũ interpretes coniectores uocãtur, appellatũ tamen est hoc genus uarie, sicut in sequentibus apparebit.

Quot, & qui status.

FVERVNT qui duos status facerent. Archidemus coniecturalem,

ralem, & finitiuum exclusa qualitate, quia sic de ea quæri existima bat, quid esset iniquum, quid iniustum, quid dicto non audientē esse, quod uocat de eodē, et alio. Huic diuersa sententia eorū fuit, qui duos quidem status esse uoluerūt, sed unū inficialē, alterum iuridicialē. Inficialis, quē nos dicimus coniecturalē, cui ab inficiando nomen alij in totum dederūt, alij in partem, quia accusatorē coniectura, reū inficiatione uti putauerūt. Iuridicialis est, qui δικαιολογικὸς græce dicitur, sed ab Archidemo qualitas exclusa est, sic ab his repudiata finitio. Nā subijciunt eā iuridiciali, quærendumq; arbitrātur iustū ne sit sacrilegiū appellari, quod obijciatur, uel furtū, uel amentiam. Qua in opinione Pamphilus fuit. Sed qualitatē in plura partitus est. Plurimi deinceps mutatis tantū nominibus in rē, de qua non cōstet, et in rem, de qua constet. Nā est uerū, nec aliter fieri potest, quàm ut aut certū sit, factū esse quid, aut non sit, si non est certum, coniectura sit, si certum est, reliqui status. Nam idē dicit Apollodorus cum quæstionē aut in rebus extra positis, quibus coniectura explicatur, aut in nostris opinionibus existimet positam, quorum illud πραγματικὸν, hoc περὶ ἐννοίας uocat, idemq; ἄπορον καὶ προληπτικὸν dicunt, quo dubiū, et præsumptum significatur, de quo liquet. Item Theodorus, qui de eo an sit, & de accidētibus ei, quod esse constet, idest περὶ οὐσίας καὶ συμβεβηκότων existimat quæri. Nam in his omnibus prius genus coniecturā habet, sequēs reliqua. Sed hæc reliqua Apollodorus duo uult esse, qualitatē, & de nonune, idest finitiuā. Theodorus quid, quale, quātū, ad aliquid. Sunt qui & de eodē, & de alio modo qualitatē esse, modo finitionē uelint. In duo & Possidonius diuidit, uocem, & res. In uoce quæri putat an significet quicquā multa, quo modo rebus coniecturam, quod κατάστασιν uocat, et qualitatē, et finitionē, cui nomen dat κατ' ἔννοιαν, & ad aliquid, unde & illa diuisio est, alia esse scripta, et alia inscripta. Celsus Cornelius duos & ipse facit status generales, an sit, quale sit. priori subiecit finitionem, quia æque quæratur, an sit sacrilegus qui nihil se sustulisse de templo dicit, & qui priuatam pecuniam confitetur se sustulisse. Qualitatem in rem, & scriptum diuidit. Scripto quatuor partes legales exclusa translatione, quantitatem, & mentis quæstiones coniecturæ subiecit. Est etiam alia in duos diuidendi status ratio, quæ docet, aut de substantia controuersiam esse, aut de qualitate. Ipsam porrò qualitatem aut in summo genere consistere, aut in succedentibus, de substantia est coniectura, quæstio enim tractatur rei, an facta sit, an fiat, an futura sit. Interdū etiam intentionis, et uoluntatis, idq; melius quàm quod ijs placuit, qui statū eundē facti nomina-

uerunt, tanquam de præterito tantum, et tantum de facto quæreretur pars qualitatis, quæ est de summo genere raro in iudiciũ uenit, quale est. id'ne sit honestum, quod uulgo laudatur. Succedentiũ autẽ aliæ de cõmuni appellatione, ut sit'ne sacrilegus, qui pecuniam priuatam ex templo furatus est, aut de re denominata, ubi & factum esse certum est, nec dubitatur quid sit, quod factum est, cui subiacent omnes de honestis, iustis, utilibus quæstiones. his etiam cæteri status contineri dicuntur, quia et quantitas modo ad coniecturã referatur, ut maior'ne sol quàm terra, modo ad qualitatem, quanta pœna quempiam, quanto'ue præmio sit affici iustum, et translatio uersetur circa qualitatẽ, & definitio pars sit translationis. Quinetiam contrariæ leges, & ratiocinatiuus status, idest syllogismus, & plerunq; scripti, & uoluntatis æquo nitantur, nisi quod hic tertius aliquando coniecturã accipit, quid senserit legis constitutor. Ambiguitatem uero semper coniectura explicari necesse sit, quia cum sit manifestum uerborum duplicem esse intellectum, de sola quæritur uoluntate. À plurimis tres sunt facti generales status, quibus & Cicero in oratore utitur. & omnia, quæ aut in controuersiam, aut in contentionem ueniant, contineri putat, sit'ne, qd sit, quale sit, quorum nomina apertiora sunt, quàm ut dicenda sint. Idem Patrocles sentit. Tres fecit, & M. Antonius, his quidem uerbis, Paucæ res sunt, quibus ex rebus omnes orationes nascuntur, factum, non factum, ius, iniuria, bonum, malum. Sed quoniam quod iure dicimur fecisse, non hunc solum intellectum habet, ut lege, sed illum quoq;, ut iuste fecisse uideamur. secuti Antonium apertius uoluerunt eosdem status distinguere. Itaq; dixerunt coniecturalem legalem, iuridicialem. qui & Virginio placent. Horum deinde fecerũt species, ita ut legali subijcerent finitionẽ, et alios, qui ex scripto dicuntur, legum contrariarũ, quæ ἀντινομία dicitur, et scripti, & sententiæ, uel uoluntatis, idest κατὰ ῥητὸν καὶ διάνοιαν, & μετάληψιν, quã nos uarie translatiuã, transumptiuã, transpositiuã uocamus. συλλογισμὸν, quẽ accipimus ratiocinatiuũ, uel collectiuum, ambiguitatis, quæ ἀμφιβολία nominatur. Quos posui, quia & ipsi à plerisq; status appellantur, quibusdã legales potius quæstiones eas dici placuit. Quatuor fecit Athenæus προτρεπτικὴν στάσιν, uel παραινετικὴν, idest exhortatiuum, quia suasoriæ est proprius, συντελικὴν, qua coniecturam significari magis ex ijs, quæ sequuntur, quàm ex ipso nomine appareat, ὑπαλλακτικὴν ea finitio est, mutatione enim nominis constat, iuridicialem eadem appellatione græca, qua cæteri usi. Nam est, ut dixi, multa in nominibus differentia. Sunt qui ὑπαλ-

λαστικὴν translationem esse existiment secuti hanc mutationis significationem. fecerunt alij totidem status, sed alios, an sit, quid sit, quale sit, quantum sit, ut Cæcilius, & Theon. Aristoteles in rhetoricis etiam sic omne opus diuidit in ueritatẽ, et petenda, ac fugienda, quod est suasoriæ, & de eodem, atq; alio partiendo, tamen ad hæc peruenit, an sit, quid, quale, quantum, & quàm multum sit quærendũ putat. Quodã tamen loco finitionis quoq; uim intelligit, quo dicit, quædam sic defendi. sustuli, sed non furtum feci, percussi, sed nõ iniuriam feci. Posuerat & Cicero in libris rhetoricis, facti, nominis, generis, actionis, ut in facto coniectura, in nomine finitio, in genere qualitas, in actione ius intelligatur. Iuri subiecerat translationẽ. Verũ hic legales quoq; quæstiones alio loco tractat, ut species actionis. Fuerũt qui facerent quinq;, coniecturam, finitionem, qualitatem, quantitatem, ad aliquid. Theodorus quoq;, ut dixi, iisdem generalibus capitibus utitur, an sit, quid sit, quale sit, quantum sit, ad aliquid. Hoc ultimum maxime in cõparatiuo genere uersari putat, quoniam melius, ac peius, maius, et minus, nisi alio relata non intelliguntur. Sed in illas quoq; translatiuas, ut supra significaui, quæstiones incidunt, an huic ius agendi sit, uel facere aliquid conueniat, an contra hunc, an hoc tempore, an sic. Omnia enim ista referri ad aliquid necesse est. Alij sex status putant, cõiecturã, quã γένεσιν uocant, et qualitatẽ, et proprietatẽ idest ἰδιότητα quo uerbo finitio ostenditur, & quantitatem, quam ἀξίαν dicunt, & cõparationem, & translationem, cuius ab hoc nouũ nomen inuentum est μετάστασις nouum tanquam in statu alio, qui ab Hermagora inter species iuridiciales ponitur, usitatum. Alijs septem esse placuit, à quibus nec translatio, nec quantitas, nec comparatio recepta est. Sed in horũ triũ locũ subditæ quatuor legales, adiectæq; illis tribus rationalibus, alij peruenerũt usq; ad octo translatione ad septem superiores adiecta, À quibusdam deinde diuisa ratio est, ut status rationales appellarent quæstiones, quẽadmodum supra dixi legales. In illis de re, in his de scripto quæreretur. Quidã in diuersum hos status esse, illas quæstiones maluerunt. Sed alij rationales tres putauerunt, an sit, quid sit, quale sit. Hermagoras solũ quatuor, coniecturam, proprietatem, translationem, qualitatem, quam per accidentia idest κατὰ συμβεβηκὸς uocat. hac interpretatione, an illi accidat uiro bono esse, uel malo. Hanc ita diuidit, de appetendis, & fugiendis, quæ est pars deliberatiua. De persona, ea ostenditur laudatiua. Negotialem, quã πραγματικὴν uocat, in qua de rebus ipsis quæritur, remoto personarũ complexu, ut sit'ne liber, qui est in assertio-

ne, an diuitiæ superbiam pariant, an iustum quid, an bonum sit. Iuridicialē, in qua ferè eadē, sed certis, destinatisq; personis quæratur, an ille iuste hoc fecerit, uel bene. Nec me fallit in primo Ciceronis rhetoricō aliā esse loci negotialis interpretationē, cum ita scriptū sit.
» Negotialis est, in qua quid iuris ex ciuili more, & æquitate sit, consyderatur, cui diligentiæ præesse apud nos iuris consulti existimātur.
» Sed qđ ipsius de iis libris iudiciū fuerit, supra dixi. Sunt enim uelut regestæ in hos commentarios, quos adolescens deduxerat, scholæ, & siqua est in his culpa, tradentis est, siue eum mouit, quod Hermagoras prima in hoc loco posuit exēpla ex quæstionibus iuris, siue qđ græci πραγματικοὺς uocant iuris interpretes. Sed Cicero quidem his pulcherrimos illos de oratore substituit. Ideoq; culpari tanquā falsa præcipiat, non potest. nos ad Hermagoram. Translationem hic primus omnium tradidit, quanquam semina eius quædā citra nomen ipsum apud Aristotelem reperiuntur. legales autem quæstiones has fecit, scripti, & uoluntatis, quam ipse uocat κατὰ ῥητὸν, καὶ ὑπεξαίρεσιν, idest dictum, & exceptionem, quorū prius ei cum omnibus commune est, exceptionis nomen minus usitatū ratiocinatiuum, ambiguitatis, legū contrariarū. Albutius eadē diuisione usus detrahit translationem, subijciens eam iuridiciali. In legalibus quoq; quæstionibus nullum putat esse, qui dicatur ratiocinatiuus. Scio plura inuenturos adhuc, q legere antiquos studiosius uolent. Sed ne hæc quoq; excesserint modū uereor. Ipse me paulū in alia, quam prius habuerim, opinione nunc esse confiteor. Et fortasse tutissimum erat, modo famæ studenti nihil ex eo mutare, quod multis annis non sensissem modo, uerum etiā approbassem. Sed non sustineo esse conscius mihi dissimulanti in eo præsertim opere, quod ad bonorum iuuenum aliquam utilitatem cōponimus, in ulla parte iudicij mei. Nam & Hippocrates clarus arte medicinæ uidetur honestissime fecisse, quod quosdam errores suos, ne posteri errarent, confessus est. Et M. Tullius non dubitauit aliquos suos libros iam editos, alijs postea scriptis ipse damnare, sicut Catulū, atq; Lucullum, & hos ipsos, de quibus modo sum locutus, artis rhetorices. Etenim superuacuus foret in studijs longior labor, si nihil liceret melius inuenire præteritis. Neq; tamen ex his quicquam, quæ tum præcepi, superuacuum fuit. Ad easdem enim particulas hæc quoq;, quæ nunc præcipiam, reuertentur. Ita neminem didicisse pœniteat. Colligere tantum eadē, ac disponere paulo significantius conor, omnibus autē satisfactum uolo, nō me hæc serius demonstrare alijs, q̄ mihi ipsi persuaserim. Secundū plurimos authores seruabam treis rationales

ſtatus, coniecturam, finitionem, qualitatem, unum legalem. Hi mihi ſtatus generales erant. Legalẽ in quinq; ſpecies partiebar, ſcripti, et uoluntatis, legum contrariarũ, collectiuũ, ambiguitatis, translationis, nunc quartum ex generalibus intelligo poſſe remoueri. Sufficit enim prima diuiſio, qua diximus, alios legales, alios rationales eſſe, ita nõ erit ſtatus, ſed quæſtionũ genus, alioquin et rationalis ſtatus eſſet. Ex iis etiam, quos ſpeciales uocabam, remoui translationem, frequenter quidem ſicut omnes, q̃ me ſecuti ſunt, meminiſſe poſſunt, teſtatus & in ipſis etiã illis ſermonibus me nolente uulgatis, tamen hoc complexus uix in ulla controuerſia translationis ſtatum poſſe reperiri, ut nõ & aliis in eadẽ recte dici uideretur. Ideoq; à quibuſdam eum excluſum, neq; ignoro multa transferri, cum in omnibus ferè cauſis, in quibus cecidiſſe quis formula dicitur, hæ ſint quæſtiones, an huic, an cũ hoc, an hac lege, an apud hunc, an hoc tẽpore liceat agere. Et ſiqua ſunt talia, ſed perſonæ, tempora, actiones, cæteráq; propter aliquã cauſam transferuntur. Ita non eſt in translatione quæſtio, ſed in eo propter quod transferũtur. Non debes apud prætorẽ petere fidei cõmiſſum, ſed apud cõſules, maior enim prætoria cognitione ſumma eſt. Quæritur an maior ſumma ſit, facti controuerſia eſt, non licet tibi agere mecũ, cognitor enim fieri nõ potuiſti. Iudicatio eſt, an potuerit, non debuiſti interdicere, ſed petere, an recte interdictũ ſit ambigitur, quæ omnia ſuccedũt legitimis quæſtionibus. An nõ præſcriptiones etiã, in quibus maxime uidetur manifeſta trãslatio, eaſdẽ omnes ſpecies habẽt, quas hæ leges, quibus agitur, ut aut de nomine, aut de ſcripto, et ſentẽtia, uel ratiocinatione quæratur? deinde ſtatus ex quæſtione oriatur? Translatio nõ habet quæſtionẽ, de qua cõtendit orator, ſed propter quã contendit, hoc apertius. Occidiſti hominẽ, nõ occidi, quæſtio an occiderit, ſtatus, cõiectura nõ eſt. Tale, habeo ius actiõis, nõ habes, ut ſit quæſtio, an habeat, et inde ſtatus, accipiat enim actionẽ, nec'ne ad euentũ pertinet, non ad cauſam, et ad id, quod pronuntiat iudex, non id, propter quod pronũtiat. hoc illi ſimile eſt, puniendus es, nõ ſum, uidebit iudex, an puniendus ſit. Sed nõ hic erit quæſtio, nec hic ſtatus. Vbi ergo? puniendus es, hominẽ occidiſti, nõ occidi, an occiderit. honorãdus ſum, nõ es, num ſtatũ habet? nõ, ut puto, honorandus ſum, quia tyrannũ occidi, nõ occidiſti, quæſtio, & ſtatus. Similiter non recte agis, recte ago, non habet ſtatum. Vbi eſt ergo? non recte agis ignominioſus, quæritur an ignominioſus ſit, aut an agere ignominioſo liceat, & quæſtiones, & ſtatus. Ergo translatiuum genus cauſæ eſt, ut cõparatiuum, & mutuæ accuſationis. At enim ſimile eſt illi, ius habeo, ius non habes, occi-

disti, recte occidi, non nego, sed nec hæc res statum facit. Non enim hæ sunt propositiones, alioquin causa nõ explicabitur, sed cũ suis rationibus. Scelus cõmisit Horatius, sororem enim occidit, non cõmisit, debuit enim occidere eam, quæ hostis morte mœrebat, quæstio an hæc iusta causa, ita qualitas, at similiter in translatione, non habes ius abdicandi, quia ignominioso non est actio, habeo ius, quia abdicatio actio non est, quæritur quid sit actio, finiemus, non licet abdicare filios, syllogismus. Item cætera per omnes & rationales, & legales status. Nec ignoro fuisse quosdam, qui translationem in rationali quoq; genere ponerent, hoc modo, hominem occidi iussus ab imperatore, dona templi cogenti tyranno dedi, deserui, tempestatibus, fluminibus ualetudine impeditus, idest non per me stetit, sed per illud, à quibus etiã liberius dissentio. non enim actio transfertur, sed causa facti, quod accidit penè in omni defensione. Deinde is, qui tali utitur patrocinio non recedit à forma qualitatis. Dicit enim se culpa uacare, ut magis qualitatis duplex ratio facienda sit, altera qua & factũ defenditur, altera, qua tantũ reus. Credendũ est igitur ijs, quorũ authoritatẽ secutus est Cicero. Tria esse, quæ ĩ omni disputatione quærãtur, an sit, qd sit, quale sit, qđ etiã nobis ipsa natura præscribit. Nã primũ oportet subesse aliquid, de quo ambigitur, qđ, quid sit, et quale sit, certe nõ potest æstimari, nisi prius esse constiterit. Ideoq; ea prima quæstio, sed non statim quod esse manifestum est, etiam quid sit apparet. hoc quoque constituto nouissima qualitas superest, nec ijs exploratis aliud est ultra. His infinitæ quæstiones, his finitæ continentur. Horũ aliqua in demonstratiua, deliberatiua, iudiciali materia utiq; tractãtur. Hæc rursus iudiciales causas et rationali parte, et legali cõtinet. nec enim ulla iuris disceptatio, nisi finitione, qualitate, coniectura potest explicari. Sed instituentibus rudes, non erit inutilis latius primo fusa ratio, etsi non statim rectissima linea tensa, facilior tamen, & apertior uia. Discant igitur ante omnia quadripartitam in omnibus causis esse rationem, quã primum intueri debeat, q acturus est. Nam ut à defensore potissimum incipiam, longe fortissima tuendi se ratio est, si quod obijcitur negari potest. proxima si non id, quod obijcitur, factum esse dicitur, tertia honestissima, qua recte factũ defenditur, qbus si deficiamur, ultima qdem, sed iam sola superest salus aliquo iuris adiutorio elabendi ex crimine, quod neq; negari, nec defendi potest, ut non uideatur iure actio intendi. Hic illæ quæstiones siue actionis, siue translationis. Sunt enim quædã non laudabilia natura, sed iure cõcessa, ut ĩ. XII tabulis debitoris corpus inter creditores diuidi licuit,

cuit, quam legem mos publicus repudiauit, etiã aliquid æquum, sed prohibitum iure, ut libertas testamentorũ. Accusatori nihilo plura intuenda sunt, quàm ut probet factum esse, hoc esse factum, non recte factum, iure se intendere. Ita circa species easdem, lis omnis uersabitur translatis tantum aliquando partibus, ut in causis, in quibus de præmio agitur, recte factum petitor probat. Hæc quatuor uelut propositæ formæ, quæ actionis, quæ tum generales status uocabam, in duo, ut ostendi, genera descendunt, rationale, & legale. Rationale simplicius est, quia ipsius tantum naturæ contemplatione cõstat. Itaq; in eo satis est ostendisse coniecturã, finitionem, qualitatem. Legalium plures sint species necesse est, propterea quod multæ sunt leges, & uarias habent formas, alia est, cuius uerbis nitimur, alia, cuius uoluntate, alias nobis, cum ipsi nullã habemus, adiungimus, alias inter se cõparamus, alias in diuersum interpretamur. Sic nascuntur hæc ueluti simulachra ex illis tribus, interim simplicia, interim & mista, propriã tamen faciem ostendentia, ut scripti, & uoluntatis, quæ sine dubio aut qualitate, aut coniectura continentur, & syllogismus, qui est maxime qualitatis, & legis contrariæ, quæ ijsdem, quibus scriptũ, & uoluntas constat, et ἀμφιβολία, quæ semper coniectura explicatur. finitio quoq; utriq; generi, quodq; rerũ, quodq; scripti contemplatione constat, cõmunis est. Hæc omnia etiã si in illos tres status ueniunt, tamen quia, ut dixi, habent aliqd uelut propriũ, uidentur demonstranda discentibus, & permittendum ea dicere, uel status legales, uel quæstiones, uel capita quædã minora, dũ sciant nihil ne in his quidẽ præter tria, quæ prædiximus, quæri. At quantũ, et quã multũ, & ad aliqd, &, ut nõnulli putauerunt cõparatiuos, non eandẽ rationem habent. Sunt enim hæc nõ ad uarietatem iuris, sed ad solam rationem referenda. Ideoq; semper in parte, aut coniecturæ, aut qualitatis ponẽda sunt, ut qua mente, et quo tẽpore, & quo loco. Sed de singulis dicemus quæstionibus, cũ tractare præcepta diuisionis cœperimus. Hoc inter omnes conuenit, in causis simplicibus singulos status esse causarũ, quæstionum autẽ, quæ uelut subiacentes ad illud, quo iudicium continetur, referuntur. sæpe in unã cadere plures posse. Etiã credo aliquando dubitari quo statu sit utendũ, cum aduersus unam intentionẽ plura opponuntur. Et sicut in colore dicitur, narrationis eum esse optimum, quẽ actor optime tueatur. Ita hic quoq; posse dici, eum statũ esse faciendũ, in quo tuendo plurimũ adhibere uiriũ possit orator. Ideoq; pro Milone aliud Ciceroni agẽti placuit, aliud Bruto, cũ exercitationis gratia cõponeret orationem, cũ ille iure tanquã

insidiatorem occisum, & tamen non Milonis consilio, dixerit, hic etiã gloriatus sit occiso malo ciue. In coniunctis uero posse duos, et tres inueniri, uel diuersos, ut siquis aliud se non fecisse, aliud recte fecisse defendat, uel generis eiusdẽ, ut siquis duo crimina, uel omnia neget. Quod accidit etiam si de una re quæratur aliqua, sed eã plures petant, uel eodem iure, ut proximitatis, uel diuerso, ut cum hic testamento, ille proximitate nitatur. Quoties autem aliud alij petitori opponitur, dissimilis est status necesse est, ut in illa controuersia, testamenta legibus facta, rata sint. Intestatorum parentum liberi hæredes sint, abdicatus nequid de bonis patris capiat. Nothus ante legitimum natus, legitimus filius sit, post legitimũ natus tantum ciuis. In adoptionem dare liceat. In adoptionem dato redire in familiam liceat, si pater naturalis sine liberis decessit. q̃ ex duobus legitimis, alterũ ĩ adoptionem dederat, alterũ abdicauerat, sustulit nothum, instituto hærede abdicato decessit. Tres omnes de bonis contendunt, νόθον qui nõ sit legitimus, græci uocant, latinum rei nomen, ut Cato quoq; in oratione quadam testatus est, non habemus, ideoq; utimur peregrino. Sed ad propositum, hæredi scripto opponitur lex, abdicatus neq̃d de bonis patris capiat, fit status scripti, & uoluntatis, an ullo modo capere possit, an ex uoluntate patris, an hæres scriptus. Notho duplex fit quæstio, quod post legitimos natus sit, & quod non sit ante legitimos natus. prior syllogismum habet, an pro non natis sint habendi, qui à familia sunt alienati, altera scripti, & uoluntatis, non enim esse hũc natum ante legitimum conuenit, sed uoluntate legis se tuebitur, quam dicet talem fuisse, ut legitimus esset nothus, tum natus, cum alius legitimus in domo non esset. Scriptum quoq; legis excludet, dicens, non utiq;, si postea legitimus natus non sit, notho nocere. Vteturq; hoc argumento, finge solum natum nothum, cuius conditionis erit, tantum ciuis? atq; non erit post legitimum natus filius, atq; non erit ante legitimos natus, quare, si uerbis legis stari non potest, uoluntate standum est. Nec quenquam turbet, quod ex una lege duo status fiant, duplex est, ita uim duarum habet. Redire in familiam uolenti dicitur ab altero. Primum ut tibi redire liceat, hæres sum, idem status, q̃ in petitione abdicati. Quæritur enim, an possit esse hæres abdicatus, adijcitur cõmuniter à duobus, redire tibi in familiam, non licet. non enim pater sine liberis decessit. Sed in hoc propria quisq; corũ quæstione nitetur. alter enim dicet, abdicatum quoq; inter liberos esse, & argumentum ducet ex ipsa, qua repellitur, lege. Superuacuum enim fuisse prohiberi patris bonis abdicatum, si esset numero alienorum,

nunc, quia filij iure futurus fuerit intestati hæres, oppositam esse legem, quæ tamen id non efficiat, ne filius sit, sed ne hæres sit. Status finitiuus, quid sit filius, rursus nothus eisdem colligit argumentis, non sine liberis patrem decessisse, quibus in petitione usus est, ut probaret esse se filium, nisi forte & hic finitionem mouet, an liberi sint etiam non legitimi. Cadent ergo in unam controuersiam uel specialiter duo legitimi status, scripti, & uoluntatis & syllogismus, & præterea finitio, uel tres illi, qui natura soli sunt coniectura in scripto, & uoluntate, qualitas in syllogismo, & quæ per se est aperta finitio. Causa quoq;, & iudicatio, & continens est in omni genere causarũ. nihil enim dicetur, cui non insit ratio, & quò iudicium referatur, et quod rem maxime contineat. Sed quia magis hæc uariantur in litibus, & ferè tradita sunt ab ijs, qui de iudicialibus causis aliqua composuerunt, in illam partem differantur. Nunc quia in tria genera causas diuisi, ordinem sequar.

De laude, & uituperatione.

AC potissimum incipiam ab ea, quæ constat laude, & uituperatione, quod genus uidetur Aristoteles, atq; eum secutus Theophrastus à parte negotiali, hoc est πραγματικῆς remouisse, totamq; ad solos auditores relegasse, et id eius nominis, quod ab ostentatione ducitur, proprium est. Sed mos Romanus etiam negotijs hoc munus inseruit. nam & funebres laudationes pendent frequenter ex publico aliquo officio, atq; ex senatusconsulto magistratibus sæpe mandantur, et laudare testem, uel contra pertinet ad momentum iudiciorum, & ipsis etiam reis dare laudatores licet, & editi in competitores, in L. Pisonem, & Clodium, et Curionem libri uituperationem continent, & tamen in senatu loco sunt habiti sententiæ. Nec inficias eo esse quasdã ex hoc genere materias ad solam compositas ostentationem, ut laudes deorũ, uirorumq;, quos priora tempora tulerũt. Quo soluitur quæstio super tractata, manifestumq; est errare eos, qui nunq̃ oratorem dicturum, nisi de re dubia putauerunt, an laudes capitolini Iouis perpetua sacri certaminis materia uel dubiæ sunt? uel nõ oratorio genere tractantur? ut desyderat autẽ laus, quæ negotijs adhibet probationẽ, sic etiam illa, quæ ostentationi cõponitur. Habet interim aliquam speciem probationis, ut qui Romulum Martis filium, educatumq; à Lupa dicat, in argumentũ cœlestis ortus utatur his, q̃d abiectus in profluentem nõ potuerit extingui, quod omnia sic egerit,

ut genitum præside bellorum deo, incredibile non esset, quod ipsum quoq; cœlo receptum temporis eius homines nõ dubitauerint. Quædam uero etiam in defensionis speciem cadent, ut si in laude Herculis permutatum cum regina Lydiæ habitum, & imperata, ut traditur, pensa orator excuset. Sed proprium laudis est res amplificare, et ornare, quæ materia præcipue quidem in deos, & homines cadit. Est tamen & aliorum animalium etiam carentium anima. Verum in deis generaliter primum maiestatem ipsius eorum naturæ uenerabimur. Deinde proprie uim cuiusq;, & inuenta, quæ utile aliquid hominibus attulerunt. Vis ostenditur, ut in Ioue regundorũ omniũ, in Marte belli, in Neptuno maris. Inuenta, ut artium in Minerua, Mercurio literarũ, medicinæ Apolline, Cerere frugum, Libero uini. Tum siqua ab his acta uetustas tradidit commemoranda. Addunt etiã dijs honorem parentes, ut siquis sit filius Iouis. Addit antiq̃tas, ut ijs, qui sunt ex chao. progenies quoq;, ut Apollo, ac Diana Latonæ. Laudandũ in quibusdã, quod geniti immortales, in q̃busdam quod immortalitatem uirtute sint consecuti, quod pietas principis nostri præsentiũ quoq; temporũ decus fecit. Magis est uaria laus hominum. nã primum diuiditur in tẽpora, quodq; ante eos fuit, quodq; ipsi uixerunt. In ijs autẽ, qui fato sunt functi etiã quod est insecutũ. Ante hominẽ patria, ac parentes, maioresq; erunt, quorũ duplex tractatus est, aut. n. respondisse nobilitati pulchrũ erit, aut humilius genus illustrasse factis. Illa quoq; interim ex eo, quod ante ipsum fuit tempore trahentur, quæ responsis, uel augurijs, futuram claritatem promiserint. Sicut eum, qui ex Thetide natus esset, maiorem patre suo futurũ cecinisse dicuntur oracula. Ipsius uero laus hominis ex animo, & corpore, & extra positis peti debet. Et corporis q̃dem, fortuitorumq;, tum leuior, tum non uno modo tractanda est. Nam & pulchritudinem interim, roburq; persequimur honore uerborum, ut Homerus in Agamemnone, atq; Achille. Interim confert admirationi multum etiã infirmitas, ut cũ idem Tydea paruum, sed bellatorẽ dicat fuisse. Fortuna uero tum dignitatẽ affert, ut in regibus, principibusq;, nanq; est hæc materia ostendendæ uirtutis uberior, tum quo minores opes fuerunt, eo maiorẽ beneficijs gloriã parit. Sed omnia, quæ extra nos bona sunt, quæq; hominibus forte obtigerunt, non ideo laudantur, quod habuerit q̃s ea, sed quod ijs honeste sit usus. Nã diuitiæ, & potentia, & gratia cum plurimũ uirium dent, in utrãq; partem certissimũ faciunt morũ experimentũ, aut enim meliores propter hæc, aut peiores sumus. Animi semper uera laus, sed nõ una per

hoc opus uia ducatur. Nanq; aliâs ætatis gradus, gestarumq; rerum ordinem sequi speciosius fuit, ut in primis annis laudaretur indoles, tum disciplinæ, post hæc operum idest factorũ, dictorumq; cõtextus, aliâs in species uirtutum diuidere laudem fortitudinis, iustitiæ, continentiæ, cæterarumq;, ac singulis assignare, quæ secundum quãq; earum gesta erunt. Vtra sit autem harũ uia utilior cum materia deliberabimus, dum sciamus gratiora esse audientibus, quæ solus quis aut primus, aut certe cũ paucis fecisse dicetur, siquid præterea supra spem, aut expectationem, præcipue quod aliena potius causa, quàm sua. Tempus quod finem homini insequitur, non semper tractare contingit, non solum, quod uiuentes aliquando laudamus, sed quod rara hæc occasio est, ut referri possint diuini honores, & decreta, ut publicæ statuæ constitutæ. Inter quæ enumerauerim ingeniorũ monimenta, quæ seculis probarentur. Nam quidam, sicut Mænander, iustiora posterorũ quàm suæ ætatis iudicia sunt consecuti. Afferunt laudẽ liberi parentibus, urbes conditoribus, leges latoribus, artes inuentoribus, necnon instituta quoq; authoribus, ut à Numa traditum deos colere, à Publicola, fasces populo summittere. Qui omnis etiã in uituperatione ordo constabit tamen in diuersum. Nam & turpitudo generis opprobrio multis fuit, & quosdã claritas ipsa notiores circa uitia, & inuisos magis fecit, & in quibusdam, ut in Paride traditũ est, prædicta pernicies & corporis, & fortunæ. quibusdam mala contemptũ, ut Thersitæ. At uero quibusdam bona uitijs corrupta odiũ attulerunt. ut Nirea imbellem, Plisthenem impudicum à poëtis accepimus. Et animi totidẽ uitia, quot uirtutes sunt, nec minus, quàm in laudibus duplici ratione tractantur. Et post mortẽ adiecta qbusdam ignominia est, ut Melio, cuius domus solo æquata. M. q; Manlio, cuius prænomen è familia in posterũ exemptũ est, & parentes malorum odimus, & est conditoribus urbium infamiæ, contraxisse aliquã perniciosam cæteris gentem, qualis est primus iudaicæ superstitionis author & Gracchorum leges inuisæ. Et siquod est exemplum deforme posteris traditum, quale libidinosus uir Perses in muliere Samia instituere ausus dicitur primus. Sed in uiuentibus quoq; iudicia hominum uelut argumenta sunt morũ, & honos, aut ignominia uerã esse laudẽ, uel uituperationem probat. Interesse tamen Aristoteles putat, ubi quoq; laudetur, aut uituperetur. Nam plurimũ refert q sint audiẽtium mores, quæ publice recepta persuasio, ut illa maxime, quæ probant esse, in eo, q laudabitur, credãt, aut in eo, cõtra quẽ dicemus, ea, quæ oderunt. ita nõ dubiũ erit iudiciũ, quod orationem præcesserit,

ipſorum etiã permiſcenda laus ſemper, nã id beneuolos facit. Quoties autem fieri poterit, cum materiæ utilitate iungenda, minus Lacedæmone ſtudia literarum quàm Athenis honoris merebuntur, plus patientia, uel fortitudo, rapto uiuere quibuſdam honeſtũ, alijs cura legum, frugalitas apud Sybaritas forſitan odio foret. Veteribus Romanis ſummum luxuriæ crimen, eadẽ in ſingulis differentia. Maxime fauet iudex, q ſibi dicentẽ aſſentari putat. Idẽ præcepit illud quoq;, quod mox Cornelius Celſus propè ſupra modũ inuaſit. qa ſit quædã uirtutibus, ac uitijs uicinitas, utendũ proxima deriuatione uerborũ, ut pro temerario fortem, pro prodigo liberalem, pro auaro parcum uocemus, quæ eadẽ etiam contra ualent, quod qdem orator, ideſt uir bonus nunquã faciet, niſi forte cõmuni utilitate ducatur. Laudantur autẽ urbes ſimiliter, atq; homines. Nam pro parente eſt conditor, & multum authoritatis affert uetuſtas, ut ijs, qui terra dicuntur orti, et uirtutes, ac uitia circa res geſtas, eademq; in ſingulis, illa propria, quæ ex loci poſitione, aut munitione ſunt, ciues illis, ut hominibus liberi. decori eſt laus, et magnitudo operũ, in qbus honor, utilitas, pulchritudo, author exſpectari ſolet, honor, ut in tẽplis, utilitas, ut in muris, pulchritudo uel author utrobiq; eſt. et locorũ, qualis Siciliæ apud Ciceronẽ, in qbus ſimiliter ſpeciem, & utilitatem intuemur, ſpeciem maritimis, planis, amœnis, utilitatẽ ſalubribus, fertilibus. Erit etiam dictorũ honeſtorũ, factorumq; laus generalis, erit et rerũ omnis modi. Nã & ſomni, et mortis ſcriptæ laudes, et quorundam à medicis ciborũ. Itaq; ut nõ conſenſi hoc laudatiuũ genus circa ſolam uerſari honeſti quæſtionẽ, ſic qualitate maxime cõtineri puto, quanquã omnes tres ſtatus cadere in hoc opus poſſint. His quoq; uſum C. Cæſarem in uituperãdo Catone notauerit Cicero. Totũ autẽ habet aliquid ſimile ſuaſorijs, quia plerũq; eadẽ illic ſuaderi, hic laudari ſolent.

De ſuaſoria, & proſopopœia.

DELIBERATIVAS quoq; miror à quibuſdã ſola utilitate definitas. At ſiquid in his unum ſequi oporteret, & potior fuiſſet apud me Ciceronis ſententia, qui hoc materiæ genus dignitate maxime contineri putat. Nec dubito quin ij, qui ſunt in illa priore ſententia ſecundum opinionem pulcherrimam, ne utile quidem niſi qđ honeſtũ eſſet, exiſtimarint. Et eſt hæc ratio ueriſſima, ſi conſiliũ contingat ſemper bonorum, atq; ſapientum. Verum apud imperitos, apud quos frequẽter dicẽda ſententia eſt, populumq; præcipue, qui ex plu=

ribus constat indoctis, discernenda sunt hæc, & secundum cõmunes magis intellectus loquendũ, sunt enim multi, qui etiam quæ credunt hõnesta, nõ tamen satis eadẽ utilia quoq; existiment, quæ turpia esse dubitare nõ possunt, utilitatis specie ducti probent, ut fœdus numantinum, iugumq; caudinum. Ne qualitatis quidem statu, in quo & honestorum, & utilium quæstio est, complecti eas satis est. Nam frequenter in ijs etiam coniecturæ locus est. Nonnunquam etiã tractatur aliqua finitio, aliquando etiã incidere possunt legales tractatus, in priuata maxime consilia, siquando ambigitur an liceat. De coniectura paulo post pluribus. Interim est finitio apud Demosthenem, dethalonesum Philippus an reddat, apud Ciceronem in philippicis. quid sit tumultus. Quid? non illa similis iudicialium quæstio, de statua Seruij Sulpitij, an ijs demum ponenda sit, qui in legatione ferro sunt interempti? Ergo pars deliberatiua, quæ eadem suasoria dicitur, de tempore futuro consultans, quærit etiam de præterito. Officijs constat duobus, suadendi, & dissuadendi. Proœmio, quale est in iudicialibus, non ubique eget, quia conciliatus est ei quisque, quem consulit. Initium tamen quodcunque debet habere aliquam proœmij speciem, nec enim abrupte, nec unde libet incipiendum, quia est aliquid in omni materia naturaliter primum. In senatu, & utique in concionibus eadem ratio, quæ apud iudices acquirendæ sibi plerunq; eorum, apud quos dicendum sit beneuolentiæ. Nec mirum cum etiam in panegyricis petatur audientium fauor, ubi emolumentum non utilitate aliqua, sed in sola laude consistit. Aristoteles quidem nec sine causa putat & à nostra, & ab eius, qui dissentiet, persona duci frequenter in consilijs exordium, quasi mutuantibus hoc nobis à iudiciali genere, nonnunquam etiam, ut minor res maior ne uideatur. In demonstratiuis uero proœmia esse maxime libera existimat. Nam & longe à materia duci hoc, ut in Helenes laude Isocrates fecerit, & ex aliqua rei uicinia, ut idem in panegyrico, cũ quæritur plus honoris corporũ, quàm animorũ uirtutibus dari. Et Gorgias in olympico laudans eos, qui primi tales instituerunt conuentus, quo secutus uidelicet Caius Sallustius in bello iugurthino, et Catilinario nihil ad historiam pertinentibus principijs orsus est. Sed nunc ad suasoriam, in qua etiam cum proœmio utemur, breuiore tamen & uelut quodam capite tantum, & initio debebimus esse contenti. Narrationem uero nunquam exiget priuata deliberatio eius dũtaxat rei, de qua dicenda sententia est, quia nemo ignorat id, de quo consulit. Extrinsecus possunt ꝑtinentia ad delibe-

rationem multa narrari. In concionibus saepe est etiam illa, quae or=
dinem rei docet, necessaria, et affectus, ut quaeq; maxime postulabit.
Nam & concitanda, & lenienda frequenter est ira, & ad metū, cu=
piditatem, odium, conciliationem, impellendi animi. Nonnunquā etiā
mouenda miseratio, siue ut auxilium obsessis feratur, suadere oporte
bit, siue sociae ciuitatis euersionem deflebimus. Valet autem in consi=
lijs authoritas plurimū. nam & prudentissimus esse, haberiq; et opti
mus debet, qui sententiae suae de utilibus, atq; honestis credere omnes
uelit. In iudicijs enim uulgo fas habetur indulgere aliqd studio suo.
consilia nemo est, qui neget secundum mores dari. Graecorum qdem
plurimi omne hoc officiū concionale esse iudicauerunt, & in sola rei-
publicae administratione posuerunt. Quin & Cicero in hac maxi-
me parte uersatur. Ideoq; suasuris de pace, bello, copijs, operibus, ue=
ctigalibus, haec duo praecipue nota esse uoluit, uires ciuitatis, & mo=
res, ut ex natura tum ipsarum rerū, tum audientium ratio suadendi
duceretur, nobis maior in re uidetur uarietas, nā & consultantium,
& consiliorū plurima sunt genera. Quare in suadendo, & dissua-
dendo tria primū spectanda erunt. Quid sit, de quo deliberetur, q
sint qui deliberent, q sit, qui suadeat. Rem, de qua deliberatur, aut cer
tum est posse fieri, aut incertum. Si incertū, haec erit quaestio sola aut
potentissima. Saepe enim accidet, ut prius dicamus, ne si possit quidem
fieri, esse faciendū, deinde fieri non posse. Cum autē de hoc quaeritur,
coniectura est, an Isthmos intercidi, an siccari palus pontina, an por
tus fieri hostiae possit, an Alexander terras ultra oceanum sit inuen
turus. Sed in ijs quoq;, quae cōstabit posse fieri, cōiectura erit aliquā=
do, ut si quaeratur an utiq; futurū sit, ut Carthaginem superent Ro=
mani, ut redeat Annibal, si Scipio exercitum in Africā transtulerit,
ut seruent fidē Samnites, si Romani arma deposuerint. Quaedam &
fieri posse, et futura esse credibile est, sed aut alio tempore, aut alio lo
co, aut alio modo, ubi coniecturae nō erit locus, alia sunt intuenda. Et
primū, aut propter ipsam rē, de qua sententiae rogantur cōsultabitur,
aut propter alias aduenientes extrinsecus causas propter ipsam deli
berāt p. c. an stipendiū militi constituant. Haec materia simplex erit.
Accedunt causae aut faciendi, ut, deliberant. p. c. an Fabios dedant
gallis bellum minitantibus, aut non faciendi, deliberat C. Caesar, an
perseueret in Germaniam ire, cum milites passim testamenta facerēt.
Hae suasoriae duplices sunt. Nam & illic causa deliberandi est, quod
bellum galli minitentur, esse tamen quaestio potest, dedendi'ne fuerint
etiā citra hanc denuntiationem, quia contra fas cū legati missi essent

praelium

prælium inierint, regemq; ,ad quē mandata acceperant, trucidarint. Et hic nihil Cæsar sine dubio deliberet, nisi propter hanc multū perturbationē. Est tamen locus quærendi, an citra hunc quoq; casum penetrandū in Germaniā fuerit. Semper autem de eo prius loquemur, de quo deliberari etiam detractis sequentibus posset. Partes suadēdi quidam putauerūt honestum, utile, necessarium. ego nō inuenio huic tertiæ locum. quantalibet enim uis ingruat, aliquid fortasse pati sit necesse, nihil facere. De faciendo autem deliberatur. Quod si hanc uocant necessitatem, in qua homines grauiorū metu coguntur, utilitatis erit quæstio, ut si obsessi, & impares, & aqua, cibóq; defecti de facienda ad hostem deditione deliberent, et dicatur necesse est, nēpe sequitur, ut hoc subijciatur, alioquin pereundū est, ita propter id ipsum nō est necesse, quia perire potius licet. Deniq; non fecerunt Saguntini, nec in rate opitergina circūuenti. Igitur in his quoq; causis aut de sola utilitate ambigetur, aut quæstio inter utile, atq; honestum consistet. At enim si quis liberos procreare uolet, necesse habeat uxorē ducere, quis dubitat? Sed ei, qui pater uult fieri, liqueat necesse est uxorē esse ducendā. Itaq; mihi ne consiliū quidē uidetur ubi necessitas est, non magis, quàm ubi constat quid fieri nō posse. Omnis enim deliberatio de dubijs est. Melius igitur qui tertiam partem dixerunt δυνατόν, quod nostri possibile nominant, quæ ut dura uideatur appellatio, tamen sola est. Quas partes non omnes in omnem cadere suasoriā manifestius est, quàm ut docendum sit, tamen apud plerosq; earum numerus augetur, à quibus ponuntur, ut partes, quæ species sunt partiū. Nam fas, iustum, pium, æquum, mansuetum quoq; . sic enim sunt interpretati τὸ ἥμερον, & si qua adhuc adijcere quis eiusdē generis uelit, subijci possunt honestati. An sit autem facile, magnum, iucundū sine periculo ad quæstionem pertinet utilitatis, quę loci oriuntur ex contradictione eius, quod est inutile, difficile, paruum, iniucundum, periculosum. Tamen quibusdam uidetur esse nonnunquam de iucunditate sola consultatio, ut si de ædificando theatro, instituendis ludis deliberetur. Sed neminem adeo solutum luxu puto, ut nihil in causa suadendi sequatur præter uoluptatem. Præcedat enim semper aliquid necesse est, ut in ludis honor deorum, in theatro, non inutilis laborū remissio, deformis, & incommoda turbæ, si id non sit, conflictatio, & nihilominus eadem illa religio cum theatrum ueluti quoddam illius sacri templum uocabimus. sæpe uero & utilitatem despiciendam esse dicimus, ut honesta faciamus, ut cum illis opiterginis demus consilium, ne se hostibus dedant, quanquam perituri sint, nisi fecerint, & uti=

lia honestis præferimus, ut cũ suademus, ut bello punico serui armentur. Sed tamen neque hic planè concedendum est esse, id inhonestum, liberos enim natura omnes & iisdem constare elementis & fortasse antiquis etiam nobilibus ortos dici potest. Et illic, ubi manifestum periculum est, opponenda alia, ut crudelius etiam perituros affirmemus, si se dediderint siue hostis non seruauerit fidem, siue Cæsar uicerit, quod est uero similius. Hæc autem, quæ tantum inter se pugnant, plerunque nominibus deflecti solent. nam & utilitas ipsa expugnatur ab iis, qui dicunt non solum potiora esse honesta quàm utilia. sed ne utilia quidem esse, quæ non sunt honesta, & contra quod nos honestum, illi uanum, ambitiosum, stolidum uerbis quàm re probabilius uocant. Nec tantum inutilibus comparantur utilia, sed inter se quoque ipsa, ut si ex duobus eligamus, in altero quid sit magis, in altero quid sit minus, crescat hoc adhuc. Nam interim triplices etiam suasoriæ incidunt, ut cum Pompeius deliberauit, Parthos, an Africam, an Aegyptum peteret. Ita non tantum utrum sit melius, sed quid sit optimum, quæritur. Idemq; contra, nec unquã incidet in hoc genere materiæ dubitatio rei, quæ undiq; secundum nos sit. Nam ubi contradictioni locus non est, quæ potest esse causa dubitandi? Ita ferè omnis suasoria nihil est aliud, quàm comparatio, uidendumq; quid consecuturi simus, & propter quid, ut æstimari possit, plus in eo, quod petimus, sit commodi, an uero in eo, per quod petimus incommodi. Est utilitatis, & in tempore, quæstio expedit, sed non nunc & in loco, non hic, & in persona, non nobis, non contra hos, & in genere agendi non sic, & in modo non in tantum. Sed personam sæpius decoris gratia intuemur, quæ & in nobis, & in iis, qui deliberant, spectanda est. Itaq; quamuis exempla plurimum in consiliis possint, quia facillime ad consentiendum homines ducuntur experimentis, refert tamen quorum authoritas, & quibus adhibeatur. Diuersi sunt enim deliberantium animi, duplex conditio, nam consultant aut plures, aut singuli, sed in utrisq; differentia, quia & in pluribus multum interest, senatus sit, an populus, Romani, an Fidenates, græci, an barbari, & in singulis Catoni petendos honores suadeamus, an C. Mario. De ratione belli Scipio prior, an Fabius deliberet. Proinde intuenda, sexus, dignitas, ætas. sed mores præcipue discrimen dabunt. Et honesta quidem honestis suadere facillimum est. Si uero apud turpes recta obtinere conabimur, ne uideamur exprobrare diuersam uitæ sectam, cauendum est. & animus deliberantis, non ipsa honesti natura, quam ille

non

non respicit, permouendus, sed laude, uulgi opinione, & si parū proficiet hæc uanitas, secutura ex his utilitate, aliquanto uero magis obijciendo aliquos, si diuersa fecerit, metus. Nam præter id, quod his leuissime cuiusq; animus facillime terretur, nescio an etiam naturaliter apud plurimos plus ualeat malorum timor, quàm spes bonorum, sicut facilior eisdem turpium quàm honestorum intellectus est. aliquando bonis quoq; suadentur parum decora, dantur parum bonis consilia, in quibus ipsorum, qui consulunt, spectatur utilitas. Nec me fallit, quæ statim cogitatio subire possit legentem. Hoc ergo præcipis, et hoc fas putas? Poterat me liberare M. Cicero, q ita scribit ad Bru
» tū. Propositis plurimis, quæ honeste suaderi Cæsari possint. Sim'ne
» bonus uir, si hæc suadeam? minime. Suasoris enim est finis utilitas
» eius, cui quisq; suadet, at recta sunt, quis negat? sed non est semper
» rectis in suadendo locus. Sed quia est altior quæstio, nec tantum ad suasorias ptinet, destinatus est mihi hic locus duodecimo, qui summus futurus est, libro. Nec ego quicquam fieri turpiter uelim. Verū interim hæc, uel ad scholarum exercitationes pertinere credantur, nam & iniquorū ratio noscenda est, ut melius æqua tueamur. Interim siquis bono inhonesta suadebit, meminerit non suadere tanquam inhonesta, ut qdam declamatores, Sex. Pompeium ad piraticam propter hoc ipsum, quod turpis, ac crudelis sit, impellunt. Sed dandus illis deformibus color, idq; etiam apud malos, nec enim est quisquam tam malus, ut uideri uelit. Sic Catilina apud Sallustium loquitur, ut rem sceleratissimā, non malitia, sed indignatione uideatur audere. Sic Atreus apud Varium.
» Iam fero (inquit) infandissima, iam facere cogor.

Quanto magis eis, qbus fuit aliqua cura famæ, conseruandus est hic ambitus? Quare & cum Ciceroni dabimus consilium, ut Antonium roget, uel etiam ut philippicas, ita uitam pollicente eo, exurat, nō cupiditatē lucis allegabimus. Hæc enim si ualet in animo eius, tacentibus quoque nobis ualet. Sed ut se reip. seruet, hortabimur. Hac illi opus est occasione, ne eum talium precum pudeat. Et C. Cæsari suadentes regnum, affirmabimus stare iam remp. nisi uno regente non posse. Nā qui de re nefaria deliberat, id solū quærit quomodo q̄minimū peccare uideatur. Multū refert etiā quæ sit psona suadentis, qa ante acta uita si illustris fuit, aut clarius genus, aut ætas. aut fortuna, affert expectationē. Prouidēdū est, ne quæ dicuntur, ab eo, q dicit, dissentiant. At ijs contraria summissiorem quendā modū postulant. Nā quæ in alijs libertas est, in alijs licētia uocatur. Et qbusdā sufficit

authoritas, quosdam ratio ipsa ægre tuetur. Ideoq; longe mihi uidentur difficillimæ prosopopœiæ, in quibus ad reliquum suasoriæ laborem, accedit etiam personæ difficultas. Nanq; illud idem aliter Cæsar, aliter Cicero, aliter Cato suadere debebit. Vtilissima uero hæc exercitatio, uel quod duplicis est operis, uel quod poëtis quoq;, aut historiarum quoq; futuris scriptoribus plurimum confert. Verum & oratoribus necessaria. Nam sunt multæ à græcis, latinisq; compositæ orationes, quibus alij uterentur, ad quorum conditionem, uitamq; aptanda, quæ dicebantur, fuerunt. An eodem modo cogitauit, aut eandem personam induit Cicero, cum scriberet Cn. Pompeio, & cum C. Domitio, cæteris'ue, ac non uniuscuiusq; eorum fortunam, dignitatem, res gestas, intuitus, omnium etiam, quibus uocem dabat, imaginem expressit? ut melius quidem, sed tamen ipsi dicere uiderentur. Nec enim minus uitiosa est oratio, si ab homine, quàm si à re, cui accommodari debuit, dissidet. Ideoq; Lysias optime uidetur in ijs, quæ scribebat, indoctis seruasse ueritatis fidem. Enimuero præcipue declamatoribus consyderandum est, quid cuiq; personæ conueniat, qui paucissimas controuersias ita dicunt, ut aduocati, plerunq; filij, patres diuites, senes, asperi, lenes, auari, denuq; superstitiosi, timidi, derisores fiunt, ut uix comœdiarum actoribus plures habitus in pronuntiando concipiendi sint, quàm his in dicendo, quæ omnia uideri possunt prosopopœiæ, quas ego suasorijs subieci, quia nullo alio ab his, quàm persona distant, quanquam hoc aliquando etiam in controuersias ducitur, quæ ex historijs compositæ certis agentium nominibus continentur. Neque ignoro plerunque exercitationis gratia poni & poëticas historias, ut Priami uerba apud Achillem, aut Syllæ dictaturam deponentis in concione. Sed hæc in partem cedent trium generum, in quæ causas diuisimus. Nam & rogare, indicare, rationem reddere, & alia, de quibus supra dictum est, uarie, atque ut res uult, in materia iudiciali, deliberatiua, demonstratiua subijcere solemus. Frequentissime uero in his utimur ficta personarum, quas ipsi substituimus, oratione, ut apud Ciceronem pro Cœlio in Clodiam, & Cæcus Appius, & Clodius frater, ille in castigationem, hic in orationem morum compositus alloquitur. Solent in scholis fingi materiæ ad deliberandum similiores controuersijs, & ex utroque genere commistæ, ut cum apud C. Cæsarem consultatio de pœna Theodoti ponitur. Constat enim accusatione, & defensione causæ, quod est iudicialium proprium, permista autem est & utilitatis ratio, an pro Cæsare fuerit occidi Pompeium,

peium, an timendum à rege bellum, si Theodotus sit occisus, an id minime opportunum hoc tempore, & periculosum, & certe longum sit futurum. Quæritur & de honesto, deceat'ne Cæsarem ultio Pompeij, an sit uerendum ne peiorem faciat suarum partium causam, si Pompeium indignum morte fateatur. Quod genus accidere etiam ueritati potest. Non simplex autem circa suasorias error in plerisq; declamatoribus fuit, qui dicendi genus in his diuersum, atq; in totum illi iudiciali contrarium esse existimauerunt. nam & principia abrupta, & concitatam semper orationem, & in uerbis effusiorem, ut ipsi uocant, cultum affectauerunt, & earum breuiores utiq; commentarios, quàm legalis materiæ facere elaborarunt. Ego porrò ut prooemio uideo non utiq; opus esse suasorijs propter quas dixi supra causas, ita cur initio furiosò sit exclamandum, non intelligo, cum proposita consultatione rogatus sententiam, si modo est sanus, non quæritet, sed quammaxime potest, ciuili, & humano ingressu mereri assensum deliberantis uelit. Cur autem torrens, & utiq; æqualiter concitata sit in ea dicentis oratio, cum uel præcipue moderationem, rationem'q; consilia desyderent. Neq; ego negauerim sæpius subsidere in controuersijs impetum dicendi, prooemio, narratione, argumentis, quæ si detrahas, id ferè supererit, quo suasoriæ cōstant. Verũ id quoq; æqualius erit, non tumultuosius, atq; turbidius, uerborum autem magnificentia non ualidius est affectanda, suasorias declamantibus, sed contigit magis. Nam & personæ ferè magnæ fingentibus placent, regum, principum, populi, senatus, & res ampliores, ita cum uerba rebus aptentur, ipso materiæ nitore clarescunt. Alia ueris consilijs ratio est. Ideo'q; Theophrastus quammaxime remotum ab omni affectione in deliberatiuo genere uoluit esse sermonẽ, secutus in hoc authoritatem præceptoris sui, quanquã dissentire ab eo nō timide solet. Nanq; Aristoteles idoneam maxime ad scribendum demonstratiuã, proximam'q; ab ea iudicialem putauit, uidelicet quoniam prior illa tota esset ostentationis, hæc secunda egeret artis, uel ad fallendũ, si ita poposcisset utilitas, consilia, fide, prudentia'q; constarent. Quibus in demonstratiua consentio. nam & omnes alij scriptores idem tradiderunt. In iudicijs autem, consilijs'q; secundum conditionem ipsius, quæ tractabitur, rei accommodandam dicendi credo orationem, nam & philippicas Demosthenis ijsdem, quibus habitas in iudicijs orationes, uideo eminere uirtutibus. Et Ciceronis sententiæ, & conciones non minus clarum, quàm est in accusationibus, ac defensionibus eloquentiæ lumen ostendunt. Dicit tamen de suasoria idem hoc modo. Tota

" autē oratio simplex, & grauis, et sententijs debet ornatior esse, quàm
" uerbis. Vsum exemplorū nulli materiæ magis conuenire merito fere omnes consentiūt, cū plerunq; uideátur respondere futura præteritis, habeaturq; experimentū uelut quoddā rationis testimoniū. Breuitas quoq; aut copia nō genere materiæ, sed modo cōstant. nā ut in cōsilijs plerūq; simplicior quæstio est, ita sæpe in causis minor. Quæ oīa uera esse sciet, siqs nō orationes modo, sed historias etiā, (nanq; in his conciones, atq; sententiæ plerūq; suadēdi, ac dissuadēdi funguntur officio) legere maluerit, quàm in cōmentarijs rhetorum cōsenescere. Inueniet enim nec in consilijs abrupta initia, et cōcitatius sæpe in iudicijs dictum, et uerba aptata rebus in utroq; genere, et breuiores aliquādo causarū orationes quàm sentētiarū. ne illa qdē in ijs uitia deprehendet, qbus qdā declamatores laborant, et quod et cōtra sentientibus inhumane conuitiantur, et ita plerūq; dicunt tanq̄ ab ijs, q deliberant, utiq; dissentiant. Ideóq; obiurgantibus similiores sunt, q̄ suadētibus. Hæc adolescentes sibi scripta sciāt, ne aliter quàm dicturi sint, exerceri uelint, et in desuescendis morētur. Cæterū cū aduocari cœperint in cōsilia amicorū, dicere sentētiā in senatu, suadere, siqd cōsulet princeps, qđ præceptis fortasse nō credūt, usu docebūtur.

De partibus causarum iudicialium.

NVNC de iudiciali genere, quod est præcipue multiplex, sed officijs constat duobus, intentionis, ac depulsionis, cuius partes, ut pluribus authoribus placuit, quinq; sunt, proœmium, narratio, probatio, refutatio, peroratio. His adiecerunt qdam partitionem, propositionē, excessum, quarū priores duæ probationi succedunt. Nā proponere qdem quæ sis probaturus necesse est, sed & concludere. Cur igitur si illa pars causæ est, non & hæc sit? Partitio uero dispositionis est species, ipsa dispositio pars rhetorices, & p omnes materias, totumq; earum corpus æqualiter fusa, sicut inuentio, elocutio. Ideóq; eam non omnis totius partē unam esse credendum est, sed quæstionum etiam singularum, quæ enim est quæstio, in qua non promittere possit orator, quid primo, quid secundo, qd tertio sit loco dicturus, qđ est proprium partitionis. Quàm ergo ridiculum est quæstionem qdem speciem esse probationis, partitionem autem, quæ sit species quæstionis partem totius orationis uocari. Egressio uero, uel quod usitatius esse cœpit, excessus, siue est extra causam, non potest esse pars causæ, siue est in causa, adiutorium, uel ornamentum partium earum est, ex quibus

bus egreditur. Nam si quicquid in causa est, pars causæ uocabitur. cur non argumentum, similitudo, locus cõmunis, affectus, exempla partes causæ uocentur? Tamen neq; ijs assentior, q detrahunt refutationem tanquã probationi subiectã, ut Aristoteles. Hæc enim est, quæ cõsti=tuat, illa, quæ destruat. Hoc quoq; idẽ aliquatenus nouat, qđ procœmio non narrationẽ subiungit, sed propositionem. Verũ id facit, qa propositio est genus, narratio species uidetur, et hac non semper, illa semper, & ubiq; credit opus esse. Verum ex ijs, quas constitui, partibus, non ut quicq; primum dicendũ, ita primum cogitandũ est. sed ante omnia intueri oportet, quid sit genus causæ, qd in ea quæratur, quæ prosint, quæ noceant, deinde quid confirmandũ, ac refellendũ, tum quomodo narrandũ. Expositio enim probationũ est præparatio, nec esse utilis potest, nisi prius constituerit qd debeat de probatione promittere. Postremo intuendũ queadmodum iudex sit conciliandus, nec enim nisi totis causæ partibus diligenter inspectis, scire possumus, qualẽ nobis facere animũ cognoscentis expediat, seuerũ, an mitem, concitatum, an remissum, aduersum gratiæ, an obnoxium. Nec ideo tamen eos probauerim, q scribendũ quoq; procœmium nouissime putant. Nam, ut quo ferri omnem materiam oporteat, & quid quoq; sit opus constare debet, ante quàm dicere, aut scribere ordiamur, ita incipiendum ab ijs, quæ prima sunt, nam nec pingere quisquã, aut fingere cœpit à pedibus, nec deniq; ars ulla consumatur ibi, unde ordiendum est. Quid fiet alioquin si spatium cõpoẽndi orationem stylo non fuerit? non'ne nos hæc inuersa consuetudo deceperit? Inspiciẽda igitur materia est, quo præcipimus ordine, scribenda quo dicimus.

De generibus.

CAETERVM causa omnis, in qua pars altera agentis est, altera recusantis, aut unius rei controuersia constat, aut plurium. Hæc simplex dicitur, illa coniũcta. Vna controuersia est per se furti, per se adulterij, plures autem eiusdem generis, ut in pecunijs repetundis, aut diuersi, ut siquis sacrilegij, & homicidij simul accusetur, qđ nunc in publicis iudicijs nõ accidit, quoniã prætor certa lege sortitur, principum autem & senatus cognitionibus frequens est, & populi fuit. priuata quoq; iudicia sæpe unum iudicem habere multis, et diuersis formulis solent, nec aliæ species erũt, etiã si unus à duobus dũtaxat eandẽ rẽ, atq; ex eadẽ causa petet, aut duo ab uno, aut plures à pluribus, quod accidere in hæreditarijs litibus interim scimus, qa quã=

uis in multis psonis, causa tamen una est, nisi códitio psonarum quæstiones uariauerit. Diuersum his tertiũ genus, qđ dicitur cõparatiuũ, cuius rei tractatus in parte causæ frequẽs est, ut cũ apud cẽtumuiros post alia quæritur et hoc, uter dignior hæreditate sit. Rarũ est autẽ, ut in foro iudicia propter id solũ cõstituantur, sicut diuinatiões, quæ fiũt de accusatore constituẽdo, et nonnunq̃ inter delatores uter præmium meruerit. Adiecerũt qdam numero mutuã accusationem, quæ ἀντικατηγορία uocatur, alijs uidelicet succedere hanc quoq; cóparatiuo generi existimantibus, cui similis erit petitionũ inuicẽ diuersarũ, qđ accidit uel frequẽtissime (et si id ipsum uocari debet ἀντικατηγορία, nam proprio caret nomine) duo ergo erunt genera eius, alterũ, quo litigatores idẽ crimen inuicẽ intentant, alterũ, quo aliud, atq; aliud, cui & petitionũ conditio par est. Cum apparuerit genus causæ, tum intuebimur negetur'ne factũ, quod intenditur, an defendatur, an alio nomine appelletur, an à genere actionis repellatur, unde sunt status.

Quid, & quæ sit ratio, iudicatio, continens, & quatenus necessaria.

HIS inuentis, intuendum deinceps Hermagoræ uidetur, quid sit quæstio, ratio, iudicatio, continens, id est συνέχον, uel, ut alij uocant, firmamentum. Quæstio latius intelligitur omnis, de qua in utrãq; partem, uel in plures dici credibiliter potest. In iudiciali autẽ materia dupliciter accipienda est, altero modo, quo dicimus multas quæstiones habere controuersiam, quo etiã minores omnes cóplectimur, altero, quo significamus summam illã, in qua causa uertitur. de hac nunc loquor, ex qua nascitur status, an factum sit, an recte factum sit. Has Hermagoras, & Apollodorus, & alij plurimi scriptores proprie quæstiones uocant. Theodorus, ut dixi, capita generalia, sicut illas minores, aut ex illis pendentes specialia. Nam & quæstionem ex quæstione nasci, & speciem in species diuidi conuenit. Hanc igitur quæstionem ueluti principalem uocant ζήτημα. Ratio autem est, qua id, quod factum esse constat, defenditur. & cur non utamur eodem, quo sunt usi ferè omnes, exemplo? Orestes matrem occidit. Hoc constat, dicit se iuste fecisse, status erit qualitatis, quæstio an iuste fecerit. Ratio, quod Clytemnestra maritum suum patrem Orestis occidit, hoc αἴτιον dicitur. κρινόμενον autem iudicatio, an oportuerit uel nocentem matrem à filio occidi. Quidam diuiserunt αἴτιον, & αἰτίαν ut esset altera propter quam iudicium constitutum est, ut occisa Clytemnestra, altera, qua factum defenditur, ut occisus Agamemnon.

Agamemnon. Sed tanta est circa uerba dissensio, ut alij αἰτίαν causam iudicij, αἴτιον autem facti uocent, alij eandem in contrarium uertant. Latinorum quidam hæc initium, et rationem uocauerunt, quidam utrunq; eodē nomine appellant. Causa quoq; ex causa, idest αἴτιον ex αἰτίου nasci uidetur, quale est, occidit Agamemnonem Clytemnestra, quia ille filiam cōmunem immolauerat, & captiuam pellicē adducebat. Iidē putant et sub una quæstione plures esse rationes, ut si Orestes & alteram afferat causam matris necatæ, quod responsis sit impulsus. Quod autē causas faciendi, totidē iudicationes. nam & hæc erit iudicatio, an responsis parere debuerit. Sed et una causa plures habere quæstiones, & iudicationes (ut ego arbitror) potest, ut in eo, qui, cum adulterā deprehensam occidisset, adulterum, qui tum effugerat, postea in foro occidit. Causa enim est una, adulter fuit, quæstiones, & iudicationes, an illo tēpore, an illo loco licuerit occidere. Sed sicut cum sint plures quæstiones, omnes'q; suos status habeat, causæ tamen status unus sit, ad quem referuntur omnia, ita iudicatio maxime propria, de qua pronuntiatur. συνέχον autem, quod (ut dixi) continens alij, firmamentum alij putant, Cicero firmissimam argumentationem defensoris, & appositissimam adiudicationē. Quibusdam id uidetur esse, post quod nihil quæritur, qbusdam id, quod ad iudicationem firmissimum affertur. Causa facti non in omnes controuersias cadit, nam quæ fuerit causa faciendi ubi factum negatur? at ubi causa tractatur, negant eodē loco esse iudicationē, quo quæstionē, idq; & in rhetoricis Cicero, & in partitionibus dicit. Nam in coniectura est quæstio, ex illo factum, non factū, an factum sit, ibi ergo iudicatio, ubi quæstio, qa in eadem re, prima quæstio, & extrema disceptatio. At in qualitate matrē Orestes occidit, recte, non recte, an recte occiderit, quæstio. nec statim iudicatio, quando ergo? illa patrem meū occiderat, sed non ideo tu matrem debuisti occidere, an debuerit, hic iudicatio. Firmamentum autem uerbis ipsius ponam. Si uelit
» Orestes dicere eiusmodi animum matris suæ in patrem suum, in se
» ipsum, ac sorores, in regnum, in famam generis, ac familiæ, ut me-
» rito ab ea pœnas liberi sui potissimum petere debuerint. Vtuntur alij & talibus exēplis, q bona paterna consumpserit, ne concionetur, in opera publica consumpsit, quæstio, an quisquis consumpserit, prohibēdus sit, Iudicatio, an q sic, uel ut in causa militis Arunci, qui Lusium tribunum uim sibi inferentem interfecit, quæstio an iure fecerit, ratio, quod is uim inferebat, iudicatio, an indemnatum, an tribunum à milite occidi oportuerit. Alterius etiam status quæstionem, alte=

rius iudicationem putant. Quæstio qualitatis, an recte Clodiũ Milo occiderit, iudicatio coniecturalis, an Clodius insidias fecerit. ponunt & illud sæpe causam in aliquam rem dimitti, quæ non sit propria quæstionis, & de ea iudicari, à quibus multum dissentio. Nam & illa quæstio, an omnes, qui paterna bona consumpserint, concione sint prohibendi, habeat oportet suam iudicationem, ergo non alia quæstio, alia iudicatio erit, sed plures quæstiones, & plures iudicationes. Quid non in causa Milonis ipsa coniectura referatur ad qualitatem. nam si est insidiatus Clodius, sequitur ut recte sit occisus. Cum uero in aliquam rem missa causa est recessum, & à quæstione, quæ erat constituta, hic quæstio, ubi iudicatio est. Paulũ in his secum etiam Cicero dissentit. Nam in rhetoricis, quemadmodum supra dixi, Hermagoram est secutus, in topicis ex statu effectam contentionẽ κρινόμενον existimat, idq; Trebatio, qui iuris erat consultus alludens, qua de re agitur appellat, quibus id contineatur, continentia quasi firmamenta defensionis, quibus sublatis defensio nulla sit. At in partitionibus oratorijs firmamentum, quod opponitur defensioni, quia continens, quod primum sit ab accusatore dicatur ratio, ideo ex rationis, & firmamenti quæstione disceptatio sit iudicationum. Verius igitur, & breuius qui statum, & continens, et iudicationem esse uoluerint, continens autem id esse, quo sublato, lis esse non possit. hoc mihi uidetur utranq; causam complecti, & quod Orestes matrem, & quod Clytemnestra Agamemnonem occiderit. Iidem iudicationem, & statum consentire semper existimarunt. Nec enim aliud eorum rationi conueniẽs fuisset. Verum hæc affectata subtilitas circa nomina rerũ ambitiose laborat à nobis in hoc assumpta solũ, ne parum diligenter inquisisse de opere, quod aggressi sumus, uideremur. Simplicius autem instituenti non est necesse per tam minutas rerũ particulas rationem dicendi concidere. Quo uitio multi quidem laborauerũt, præcipue tamen Hermagoras uir alioquin subtilis, & in plurimis admirandus, tantum diligentiæ nimium solicitæ, ut ipsa eius reprehensio laude aliqua non indigna sit. Hæc autem breuior, & uel ideo lucidior multo uia, nec discentem per ambages fatigabit, nec corpus orationis in parua momenta deducendo consumet. Nam qui uiderit quid sit, quod in controuersiã ueniat, quid in eo, & per quæ uelit efficere pars diuersa, quid nostra, quod in primis est intuendum, nihil eorũ ignorare, de quibus supra diximus, poterit. Nec est ferè quisquã modo non stultus, atque ab omni prorsus usu dicendi remotus, quin sciat & quid litem faciat, quod ab illis causa, uel continens dicitur,

& quæ sit inter litigantes quæstio, & de quo iudicari oporteat, quæ omnia idem sunt. Nam & de eo quæstio est, quod in controuersiam uenit, & de eo iudicatur, de quo quæstio est. Sed non perpetuo intendimus in hæc animum & cupiditate laudis, utcunq; acquirẽdæ, uel dicendi uoluptate euagamur, quando uberior semper extra causam materia est, quia in controuersia pauca sunt extra omnia, & hic dicitur de iis, quæ accepimus, illic de quibus uolumus. Nec tamen hoc præcipiendũ est, ut quæstionem, continens, iudicationem inueniamus. nam id qdem facile est, q̃ ut intueamur semper certa, aut si digressi fuerimus, saltẽ respiciamus, ne plausum affectantibus arma excidat. Theodori schola, ut dixi, omnia refert ad capita, his plura intelligũtur. Vno modo summa quæstio. item ut status, altero cæteræ, quæ ad summã referantur. tertio propositio cum affirmatione, ut dicimus, caput rei est apud Menandrum κεφάλαιόν ἐστιν. In uniuersum autẽ quicquid probandũ est, erit caput, sed id maius, aut minus. Et quoniam quæ de his erant a scriptoribus artiũ tradita, uerbosius etiam q̃ necesse erat, exposuimus, præterea quæ partes essent iudicialiũ causarũ supra dictũ est, proximus liber prima, idest exordia incipiet.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER QVARTVS.

De exordio, narratione, egressione, propositione, partitione.

PERFECTO Marcelle Victori operis tibi dedicati tertio libro, et iam quarta fere laboris parte transacta, nouæ insuper mihi diligentiæ causa, et altior solicitudo, quale iudiciũ hominũ emererer, accessit. adhuc enim uelut studia inter nos conferebamus, & si parũ nostra institutio probaretur a cæteris, contenti fore domestico usu uidebamur, ut tui, meiq; filij disciplinam formari satis putaremus. Cũ uero mihi Domitianus Augustus sororis suæ nepotũ delegauerit curã, nõ satis honorẽ iudiciorũ cœlestiũ intelligã, nisi ex hoc, oneris quoq; magnitudinẽ metiar. Quis enim mihi aut mores excolẽdi sit modus, ut eos nõ immerito probauerit sanctissimus cẽsor, aut studia, ne fefellisse in his uidear principẽ, ut in omnibus, ita in eloquẽtia quoq; eminentissimum? Quod si ne-

mo miratur poëtas maximos sæpe fecisse, ut non solum initijs operũ suorum musas inuocarent, sed prouecti quoq; longius, cum ad aliquẽ grauiorẽ uenissent locum, repeterent uota, & uelut noua precatione uterentur. Mihi quoq; profecto poterit ignosci, si quod in initio, quo primũ hanc materiã inchoaui, non feceram, nũc omnes in auxiliũ deos, ipsumq; in primis, quo neq; præsentius aliud, neq; studijs magis propitiũ numen est, inuocem, ut quantũ nobis expectationis adiecit, tantum ingenij aspiret, dexterq;, ac uolens adsit, & me qualẽ esse credidit faciat, cuius mihi religionis non hæc sola ratio, quæ maxima est, sed alioquin sic procedit ipsum opus, ut maiora præteritis, ac magis ardua sint, quæ ingredior. Sequitur enim, ut iudicialiũ causarũ, quæ sunt maxime uariæ, atq; multiplices ordo explicetur, qđ procemij sit officiũ, quæ ratio narrandi, quæ probationũ sit fides, seu proposita confirmamus, seu cõtradicta dissoluimus, quanta uis in perorando, seu reficiẽda breui repetitione rerũ memoria est iudicis, siue affectus, quod est longe potentissimũ cõmouendi. De qbus partibus singulis qdam separatim scribere maluerũt, uelut onus totius corporis ueriti, & sic quoq; complureis de unaquaq; earũ libros ediderunt, quas ego oẽs ausus contexere propè infinitum mihi laborem prospicio, & ipsa cogitatione suscepti muneris fatigor. Sed durãdũ est, qa cœpimus, et si uiribus deficiemus, animo tamen perseuerandum.

De exordio.

QVOD principium latine, uel exordiũ dicitur, maiore quadã ratione græci uidentur προοίμιον nominasse, quia à nostris initiũ modo significatur. Illi satis clare partem hãc esse ante ingressum rei, de qua dicendũ sit, ostendunt. Nam siue propterea quod οἴμη cantus est, & citharœdi pauca illa, quæ ante quàm legitimũ certamen inchoent emerendi fauoris gratia, canunt, proœmium uocauerunt. Oratores quoq; ea, quæ prius quàm causam exordiãtur, ad conciliandos sibi iudicum animos præloquuntur, eadẽ appellatione signarũt. Siue quod οἶμον ijdem græci uiam appellant, id quod ante ingressum rei ponitur, sic uocare est institutum. Certe proœmium est, quod apud iudicem dici prius quàm causam cognouerit, prosit. Vitioséq; in scholis facimus, quod exordio semper sic utimur quasi causam iudex iam nouerit, cuius rei licentia ex hoc est, quod ante declamationem illam uelut imago litis exponitur. Sed in foro quoque contingere istud principiorum genus secundis actionibus potest, primis

quidem raro, uel nunquā nisi forte apud eum, cui res aliunde iam nota sit, dicimus. Causa principij nulla alia est, quàm ut auditorem, quo sit nobis in cæteris partibus accommodatior, præparemus. Id fieri tribus maxime rebus inter authores plurimos constat, si beneuolum, attentū, docilem fecerimus, non quia ista non per totam actionē sint custodienda, sed quia in initijs maxime necessaria, per quæ in animum iudicis, ut procedere ultra possimus, admittimur. Beneuolentiā aut à personis ducimus, aut à causis accipimus. sed personarum non est, ut plerique crediderunt, triplex ratio, ex litigatore, & aduersario, & iudice, nam exordium duci nonnunquam etiam ab actore causæ solet, quanquam enim pauciora de se ipso dicit, & parcius, plurimum tamen ad omnia momenti est in hoc positū, si uir bonus creditur, sic enim continget, ut non studiū aduocati uideatur afferre, sed pene testis fidem. Quare in primis existimetur uenisse ad agendū ductus officio uel cognationis, uel amicitiæ, maximéq;, si fieri poterit, reipub. aut alicuius certe non mediocris exempli. quod sine dubio multo magis ipsis litigatoribus faciēdū est, ut ad agēdū magna, atq; honesta ratione, aut etiā necessitate accessisse uideatur. Sed ut præcipua in hoc dicentis authoritas sit, si omnis in subeundo negotio suspicio sordidū, aut odiorū, aut ambitionis abfuerit. ita quædā in ijs quoq; cōmendatio tacita, si nos infirmos, imparatos, et impares agentium contra ingenijs dixerimus, qualia sunt pleraq; Messalæ procœmia. Est enim naturalis fauor pro laborantibus, et iudex religiosus libentissime patronū audit, quē iustitiæ suæ minime timet. Inde illa ueterū circa occultandā eloquentiā simulatio multo ab hac nostrorū temporū iactatione diuersa. Vitandū etiam ne contumeliosi, maligni, superbi, maledici in quenquam hominem, ordinem'ue uideamur, præcipuéq; eorū, qui lædi nisi aduersa iudicum uoluntate non possint. Nam in iudicē nequid dicatur non modo palàm, sed ne quod omnino intelligi possit, stultū erat monere, nisi fieret. Etiam partis aduersæ patronus dabit exordio materiā, interim cum honore, si eloquentiā eius, ac gratiam nos timere fingēdo, ut ea suspecta sint iudici, fecerimus. Interim per contumeliā, sed hoc perquamraro, ut Asinius pro Vrbiniæ hæredibus, Labienum aduersarij patronū inter argumenta causæ malæ posuit. Negat hæc esse procœmia Cornelius Celsus, quia sint extra litē. Sed ego tum authoritate summorū authorū magis ducor, tum pertinere ad causam puto, quicquid ad dicentē pertinet, cū sit naturale ut iudices ijs, quos libētius audiunt, etiā facilius credāt. ipsius autem litigatoris persona tractanda uarie est. nā tum dignitas eius

allegatur, tum cõmendatur infirmitas, nonnunquã contingit relatio meritorum, de qbus uerecundius dicendũ erit sua, quàm aliena laudanti. Multum agit sexus, ætas, conditio, ut in fœminis, senibus, pupillis, liberos, parentes, coniuges allegantibus. nam sola rectum quoq; iudicem inclinat miseratio, degustanda tamen hæc procemio non consumanda. Aduersarij uero persona propè ijsdẽ omnibus, sed è contrario ductis impugnari solet. Nam & potentes sequitur inuidia, & humiles, abiectosq; contemptus, & turpes, ac nocentes odium. Quæ tria sunt ad alienandos iudicum animos potentissima, neq; hæc dicere satis est, quod datur etiã imperitis, pluráq; augenda, aut minuenda, ut expediet. Hoc enim oratoris est, illa causæ. Iudicem conciliabimus nobis non tantum laudando eum, quod & fieri cum modo debet, et est tamen parti utriq; cõmune, sed si laudẽ eius ad utilitatẽ nostræ causæ coniunxerimus, ut allegemus pro honestis dignitatem illi suá, pro humilibus iustitiá, pro infelicibus misericordiã, pro læsis seueritatem, & similiter cætera. Mores quoq;, si fieri potest, iudicis uelim nosse, nã prout asperi, lenes, iucundi, graues, duri, remissi erũt, aut assumere in causam naturas eorum, qua cõpetent, aut mitigare, qua repugnabũt, oportebit. Accidit autem interim hoc quoq;, ut aut nobis inimicus, aut aduersario sit amicus, qui iudicat, quæ res utriq; parti tractanda est, ac nescio an & ei magis, in quã uidetur propensior. Est enim nonnunquam prauus hic ambitus aduersus amicos, aut pro ijs, qbus cum simultates gerant, pronuntiandi, faciendiq; iniuste, ne fecisse uideantur. fuerunt etiam qdam rerũ suarũ iudices. Nam & in libris obseruationum à Septimio editis affuisse Ciceronem tali causæ inuenio. et ego pro Regina Berenice apud ipsam causam dixi. Similis hic quoq; superioribus ratio est. aduersarius enim fiduciam partis suæ iactat, patronus timet cognoscentis uerecundiã. Præterea detrahenda, uel confirmanda opinio, siquam præcipuæ domo uidebitur iudex attulisse. Metus etiam nonnunquã est amouendus, ut Cicero pro Milone, ne arma Pompeij disposita contra se putarent, laborauit. nonnunquã adhibendus, ut idem in Verrem facit, sed adhibẽdi modus alter ille frequens, & fauorabilis, ne male sentiat populus Romanus, ne iudicia transferantur, alter autẽ asper, & rarus, quo minatur corruptis accusationẽ, et id qdẽ in concilio ampliore, utcunq; tutius, nam & mali inhibentur, & boni gaudent, apud singulos uero nunq̃ suaserim nisi defecerint omnia, quod si necessitas exigit, non erit iam ex arte oratoria, nó magis quàm appellare, etiã si in quoq; sæpe utile est, aut ante quàm pronuntiet, reũ facere. Nã et minari, et

deferre etiã non orator potest. Si causa conciliandi nobis iudicis materiam dabit, ex hac potissimum aliqua in usum principij, quæ maxime fauorabilia uidebuntur, decerpi oportebit. Quo in loco Virginius fallitur, qui Theodoro placere tradit, ut ex singulis quæstionibus singuli sensus in proœmium conferantur, nam ille non hoc dicit, sed ad potentissimas quæstiones iudicem præparandum, in quo uitij nihil erat, nisi in uniuersum id præciperet, quod nec omnis actio patitur, nec omnis causa desyderat. Nam protinus à petitore primo loco, dũ ignota iudici lis est, quomodo ex quæstionibus ducemus sententias? nimirum res erunt iudicandæ prius, demus aliquas, nam id exigit ratio nonnunquam, etiam'ne potentissimas omnes, idest totam causam? sic erit in proœmio peracta narratio. Quid uero si, ut frequenter accidit, paulo est durior causa, non beneuolentia iudicis petenda ex alijs partibus erit, sed nõ ante conciliato eius animo, nuda quæstionum cõmittetur asperitas, quæ si recte semper initio dicendi tractarentur, nihil proœmio opus esset. Aliqua ergo nonnunquam, quæ erunt ad conciliandum nobis iudicem potentissima, non inutiliter interim ex quæstionibus in exordio locabuntur. Quæ sint porrò in causis fauorabilia enumerare non est necesse, quoniam & manifesta erunt cognita cuiusq; controuersiæ conditione, & omnia colligi in tanta litium uarietate non possunt. Vt autem hæc inuenire, & augere, ita quod lædit aut omnino repellere, aut certe minuere ex causa est. Miseratio quoq; aliquando ex eadẽ uenit, siue quod passi sumus graue, siue passuri, neq; enim sum in hac opinione, qua quidam, ut eo distare proœmium ab epilogo credam, quod in hoc præterita, in illo futura dicantur. Sed quod in ingressu parcius, & modestius prætentanda est iudicis misericordia. In epilogo uero liceat totos effundere affectus, & fictam orationem induere personis, & defunctos excitare, & pignora eorum producere, quæ minus exordijs sunt usitata. Sed hæc quæ supra dixi, non mouere tantum animum, uerum ex diuerso amoliri quoq; proœmio opus est. Vt autẽ nostrum miserabilẽ, si uincamur, exitũ, ita aduersariorũ superbum, si uicerint, utile est credi. Sed ex ijs quoq;, quæ non sunt personarũ, nec causarum, uerum adiuncta personis, & causis, duci proœmia solent. Personis applicantur, non pignora modo, de q̃bus supra dixi, sed propinquitates, amicitiæ, interim regiones etiam, ciuitatesq;, & siquid aliud eius, quem defendimus, casu lædi potest. Ad causam extra pertinet tempus, unde principium pro Cælio. locus, unde pro Deiotaro. habitus, unde pro Milone. opinio, unde in Verrem.

Deinceps ne omnia enumerentur, fama iudiciorum, expectatio uulgi, nihil enim horũ in causa est, ad causam tamen ꝑtinet. Adijcit Theophrastus ab actione principium, quale uidetur esse Demosthenis pro Ctesiphonte, ut sibi dicere suo potius arbitrio liceat rogantis, quàm eo modo, quẽ accusator actione præscripserit. Fiducia ipsa solet opinione arrogantiæ laborare, faciunt fauorem, & illa penè cõmunia, non tamen omittenda, uel ideo ne occupentur, optare, abominari, rogare, sollicitum agere, quæ plerũq; attentũ iudicẽ faciunt, si res agi uidetur, noua, magna, atrox, ꝑtinens ad exemplum, præcipue tamen si iudex aut sua uice, aut reipu. commouetur, cuius animus spe, metu, admonitione, precibus, uanitate deniq; si id profuturum credimus, agitandus est. Sunt & illa excitandis ad audiendũ non inutilia, si nos nec diu moraturos, nec extra causam dicturos existiment. Docilem sine dubio & hæc ipsa præstat attentio, sed et illud si breuiter, & dilucide summam rei, de qua cognoscere debeat, indicarimus, quod Homerus, atq; Virgilius operũ suorum principijs faciunt. Nam istius rei modus est, ut propositioni similior sit, quàm expositioni, nec quomodo quicq; sit actum, sed de qbus dicturus sit orator, ostendant, nec uideo quod huius rei apud oratores possit reperiri melius exemplũ, quàm Ciceronis
» pro A. Cluentio. Animaduerti iudices omnẽ accusatoris orationẽ in
» duas diuisam esse partes, quarũ altera mihi niti, et magnopere con-
» fidere uidebatur, inuidia iam inueterata iudicij iuniani, altera tan-
» tummodo consuetudinis causa timide, & diffidenter attingere ratio-
» nem ueneficij criminum, qua de re lege hæc est quæstio constituta. Id tamen totum respondenti facilius est, quàm proponenti, quia hic admonendus iudex, illic docendus est. Nec me quanquam magni authores in hoc duxerint, ut non semper facere attentum, ac docilem iudicem uelim, non quia nesciam id, quod ab illis dicitur, esse pro mala causa, qualis ea sit, non intelligi. Verum quia istud non negligentia iudicis contingit, sed errore (dixit enim aduersarius, & fortasse persuasit) nobis opus est eius diuersa opinione, quæ mutari non potest, nisi illum fecerimus ad ea, quæ dicemus, docilem, & attentum. Quid ergo est? imminuenda quædã, et leuanda, et quasi contemnenda esse consentio ad remittendam intentionem iudicis, quam aduersario præstat, ut fecit pro Ligario Cicero. Quid enim agebat aliud ironia illa, quàm ut Cæsar minus se in rem tanquã non nouã intenderet? Quid pro Cælio, quàm ut res expectatione minor uideretur. Verum ex ijs, quæ proposui, aliud in alio genere causæ desyderari palàm est. Genera porro causarũ plurimi qnq; fecerunt, honestum,

humile,

humile, dubium, uel anceps, admirabile, obſcurum, ideſt ἔνδοξον, ἄδοξον, ἀμφίδοξον, παράδοξον, δυσπαρακολούθητον. Sunt q̄bus recte uideatur adijci turpe, quod alij humili, alij admirabili ſubijciũt. Admirabile autem uocant, quod eſt præter opinionem hominum conſtitutum. In ancipiti maxime beneuolum iudicem, in obſcuro docilẽ, in humili attentum parare debemus. nam honeſtum quidem ad conciliationem ſatis per ſe ualet. In admirabili, et turpi remedijs opus eſt. Et eo quidam exordium in duas diuidunt partes, in principium, & inſinuationem, ut ſit in principijs recta beneuolentiæ, & attentionis poſtulatio, quæ quia eſſe in turpi genere cauſæ non poſſit, inſinuatio ſurrepat animos maxime, ubi frons cauſæ non ſatis honeſta eſt, uel quia res ſit improba, uel quia ab hominibus parum probetur, aut ſi facie ipſa quoq; premitur, uel inuidioſa conſiſtentis ex diuerſo patroni, aut patris, uel miſerabilis ſenis, cæci, infantis. Et q̄dã q̄bus aduerſus hæc modus ſit medendũ, uerboſius tradunt, materiasq; ſibi ipſi fingunt, & ad morem actionum proſequuntur. Sed cum hæc oriantur ex cauſis, quarũ ſpecies conſequi omnes nõ poſſimus, niſi generaliter comprehendantur, in infinitum ſunt extrahendæ. Quare ſingulis cõſiliũ ex propria ratione naſcetur. Illud in uniuerſum præceperim, ut ab ijs, quæ lædunt, ad ea, quæ proſunt, refugiamus. Si cauſa laboramus, pſona ſubueniat, ſi perſona, cauſa, ſi nihil, quod nos adiuuet, erit, quæramus quid aduerſariũ lædat. Nam ut optabile eſt plus fauoris mereri, ſic proximum odij minus. In ijs, quæ negari non poterunt, elaborandum, ut aut minora, quàm dictum eſt, aut alia mente facta, aut nihil ad præſentem quæſtionem ptinere, aut emendari poſſe pœnitentia, aut ſatis iã punita uideãtur. Ideoq; agere aduocato quàm litigatori facilius, q̄a & laudat ſine arrogantiæ crimine, et aliquando utiliter etiam reprehendere poteſt. Nam ſe quoq; moueri interim finget, ut pro Rabirio Poſthumo Cicero, dum aditum ſibi ad aures facit, et authoritatẽ induit uera ſentientis, quo magis credatur uel defendenti eadẽ, uel neganti. Ideoq; primũ hoc intueamur, litigatoris, an aduocati perſona ſit utendũ, quoties utrunq; fieri poteſt. nã illud in ſcholis liberũ eſt, in foro rarum, ut ſit idoneus ſuæ rei quiſq; defenſor. Declamaturus autem maxime poſitas in affectibus cauſas proprijs perſonis debet induere. Hi ſunt enim, qui mandari nõ poſſunt, nec eadẽ ui perferuntur alieni animi, qua ſui motus. His etiã de cauſis inſinuatione uidetur opus eſſẽ, ſi aduerſarij actio iudicum animos occupauerit, uel ſi dicendum apud fatigatos eſt, quorũ alterum promittendo noſtras probationes, et aduerſas eludendo uitabimus, alte-

rum & spe breuitatis, et ijs, quibus attentum fieri iudicẽ docuimus,
& urbanitas opportuna reficit animos, & undecunq; petita iudicis
uoluptas leuat tædiũ. Non inutilis etiã est ratio occupandi, quæ ui=
" dentur obstare, ut Cicero dicit, scire se mirari quosdam, ꝙ is, qui per
" tot annos defenderit multos, læserit neminẽ, ad accusandũ Verrem
descenderit, deinde ostendit hanc ipsam sociorũ defensionẽ, qđ schema,
prolepsis dicitur, id cum sit utile aliquando, nunc à declamatoribus
quibusdam penè semper assumitur, q fas non putant, nisi à contra=
rio incipere. Negant Apollodorum secuti tres esse, de quibus diximus,
præparandi iudicis partes. Sed multas species enumerant, ut ex mo=
ribus iudicis, ex opinionibus ad causam extra pertinentibus, ex opi
nione de ipsa causa, quæ sunt propè infinitæ, tum ijs, ex qbus omnes
cõstant controuersiæ, personis, factis, dictis, causis, tẽporibus, locis, occa
sionibus cæteris, quas ueras esse fateor. sed in hæc tria genera reci=
dere. Nã si iudicẽ beneuolũ, attentũ, docilem habeo, qd amplius de-
beam optare non reperio, cũ metus ipse, q maxime uidetur esse extra
hæc, & attentũ iudicẽ faciat, et ab aduerso fauore deterreat. Verũ,
quoniam non est satis demonstrare discentibus, quæ sint in ratione
procemij, sed dicẽdũ etiã quomodo pspicn facillime possint, hoc adijcio,
ut dicturus intueatur. Quid, apud quẽ, pro quo, contra quem, quo
tẽpore, quo loco, quo rerũ statu, qua uulgi fama dicendũ sit, qd iudi=
cem sentire credibile sit ante quàm incipiamus, tum quid aut desyde=
remus, aut deprecemur, ipsa illũ natura eò ducet, ut sciat qd primũ
dicendũ sit. At nunc omne, quod cœperint, procemiũ putant, & ut
quicq; succurrerit, utiq; si aliqua sententia blandiatur, exordiũ. Multa
autẽ sine dubio ex alijs partibus sunt, aut alijs partibus causæ com=
munia, nihil tamen in quaq; melius dicitur, quàm quod æque bene di
ci alibi non possit. Multũ gratiæ exordio est, quod ab actione diuer-
sæ partis materiã trahit, hoc ipso, quod non cõpositũ domi, sed ibi,
atq; è re natũ, & facilitate famã ingenij auget, et facie simplicis, sum-
ptiq; ex proximo sermonis fidẽ quoq; acquirit, adeo etiam si reliqua
scripta, atq; elaborata sint, tamen plerunq; uideatur tota extẽporalis
oratio, cuius initiũ nihil præparatũ habuisse manifestũ est. Frequen
tissime uero procemium decebit, & sententiarũ, & cõpositionis, et uo
cis, & uultus modestia, adeo ut in genere causæ etiã indubitabili fi=
ducia se ipsa nimium exerere non debeat. Odit enim iudex ferè
litigantis securitatem, cumq; ius suũ intelligat, tacitus reuerentiã po=
stulat. Nec minus diligenter, ne suspecti simus ulla parte uitandũ, pro=
pter quod minime ostentari debet in principijs cura, qa uidetur ars
omnis

omnis dicentis contra iudicē adhiberi. Sed ipsum istud euitare summæ artis est. Nam id sine dubio ab omnibus, & q̄dem optime præceptum est. Verum aliquatenus temporum conditione mutatur, quia iam quibusdam in iudicijs, maximeq; capitalibus, ut apud centumuiros, ipsi iudices exigunt soliatas, & accuratas actiones, contemniq; se, nisi in dicendo etiam diligentia appareat, credunt, nec doceri tantum, sed etiam delectari uolunt. Et est difficilis huius rei moderatio, quæ tamen ita temperari potest, ut uideamur accurate, non callide dicere. Illud ex præceptis ueteribus manet. ne quod insolens uerbum, ne audacius translatum, ne aut obsoleta uetustate, aut poëtica licentia sumptum in principio deprehendatur. Nondum enim recepti sumus, & custodit nos recens audientium intentio, magis conciliatis animis, & iam calentibus hæc libertas feretur, maximeq; cum in locos fuerimus ingressi, quorum naturalis ubertas licentiam uerbi notari circunfuso nitore non patitur. Nec argumentis autem, nec locis, nec narrationi similis esse in proœmio debet oratio. Nec tamen deducta semper, atque circunlata, sed sæpe simplici, atque inelaboratæ similis, nec uerbis, uultuq; nimia promittens. Dissimulata enim et, ut græci dicunt, ἀνεπίφατος actio melius sæpe surrepit, sed hæc prout formari animum iudicum expediet. Turbari memoria, uel continuandi uerba difficultate destitui, nusquam turpius, cum uitiosum proœmium possit uideri cicatricosa facies, & pessimus certe gubernator, qui nauem, dum portum egreditur, impegit. Modus autem principij pro causa. nam breuius simplices, longius perplexæ, suspectæq;, et infames desyderant. Ridendi uero qui uelut leges proœmijs omnibus dederunt, ut intra quatuor sensus terminarentur. Nec minus euitanda est immodica eius longitudo, ne in caput excreuisse uideatur, & quo præparari debet, fatigetur. Sermonem à persona iudicis auersum, qui ἀποστροφὴ dicitur, quidam in totum à proœmio summouent, nonnulla quidem in hanc persuasionem ratione ducti. Nam prorsus esse hoc magis secundum naturam confitendum est, ut eos alloquamur potissimum, quos conciliare nobis studemus. Interim tamen, & est hoc proœmio necessarium, sensus aliquis, & is acrior fit, atq; uehementior ad personam directus alterius. Quod si accidat quo iure, aut qua tanta superstitione prohibemur dare per hanc figuram sententiæ uires? Neque enim istud scriptores artium, quia non liceat, sed quia non putant utile, uetant. Ita si uincet utilitas propter eandem causam facere debebimus, propter quam uetamur. Et Demosthenes autem ad Aeschinem orationem in proœmio conuertit.

Et M. Tullius tum pro alijs quibusdam, ad quos ei uisum est, tũ pro
Ligario ad Tuberonem. nã erat multo futura languidior, si esset ali-
ter figurata, quod facilius cognoscet, siquis illam totam partem ue-
» hementissimã, cuius hæc forma est, Habes igitur Tubero, quod est ac-
» cusatori maxime optandũ, & cætera, conuertat ad iudicem, tũ enim
uere auersa uideatur oratio, et languescat uis omnis dicẽtibus nobis.
Habet igitur Tubero, quod est accusatori maxime optandũ. Illo enim
modo pressit, atq; instetit, hoc tantum indicasset, quod idem in Demo-
sthenem, si flexum illi mutaueris, accidet. Quid non Sallustius dire-
cto ad Ciceronem, in quem ipsum dicebat, usus est principio, & qui-
» dem protinus, Grauiter & iniquo animo maledicta tua paterer M.
» Tulli. Sicut & Cicero fecerat in Catilinam. Quousq; tandẽ abute-
» re patientia nostra? ac nequis apostrophen miretur, idem Cicero pro
Scauro ambitus reo, quæ causa est in commentarijs, nam bis eundem
defendit, prosopopœia loquẽtis, pro reo utitur, pro Rabirio uero Po-
sthumo, eodemq; Scauro reo repetundarũ etiã exẽplis, pro Cluentio,
ut modo ostendi, partitione. Non tamen hæc, quia possunt bene ali-
quando fieri, passim facienda sunt, sed quoties præceptum uicerit ra-
tio, quomodo & similitudine dũ breui, & translatione, atq; alijs tro
pis, quæ omnia cauti illi, ac diligentes prohibent, utemur interim, si
cui diuina illa pro Ligario ironia, de qua paulo ante dixerã displi-
cet. Alia exordiorũ uitia uerius tradiderunt, quod in plures causas
accommodari potest, uulgare dicitur id minus fauorabile, aliquando
tamen non inutiliter assumimus à magnis sæpe oratoribus non eui-
tatum. Quo & aduersarius uti potest, cõmune appellatur. quod ad-
uersarius in suam utilitatem deflectere potest, cõmutabile. qđ causæ
non cohæret, separatum. quod aliũde trahitur, translatum. Præterea
quod longum, quod contra præcepta est, quorum pleraq; non principij
modo sunt uitia, sed totius orationis. Hæc de procœmio quoties erit
eius usus, nõ semper autẽ est, nam et superuacuũ aliquando est, si sit
præparatus satis etiam sine hoc iudex, aut si res præparatione non
eget. Aristoteles qdem in totum id necessarium apud bonos iudices
negat, aliquando tamen uti nec si uelimus eo licet, cũ iudex occupa-
tus, cum angusta sunt tempora, cũ maior potestas ab ipsa re cogit in-
cipere. Contraq; est interim procœmij uis etiam non in exordio. nam
iudices & in narratione nonnunquã, et in argumentis, ut attendãt,
et ut faueant rogamus. Quo Prodichus uelut dormitãtes eos excitari
» putabat, quale est, Cũ C. Varenus, q à familia anchariana occisus est,
» hoc quæso iudices diligẽter attendite. Vtiq; si multiplex causa est, sua

quibusq;

quibusq; partibus danda præfatio est, ut audite nūc reliqua, et transeo nūc illuc. Sed in ipsis etiā probationibus multa funguntur procemij uice, ut facit Cicero pro Cluētio, dicturus contra censores. pro Murena, cū Seruio se excusat. Verū id frequentius est, quàm ut exēplo confirmandū sit. Quoties autē procemio fuerimus usi, tum siue ad expositionem transibimus, siue protinus ad probationē, id debebit in principio postremū esse, cui cómodissime iungi initiū consequentiū poterit. Illa uero frigida, et puerilis est in scholis affectio, ut ipse transitus efficiat aliquá utiq; sententiá. Et huius uelut præstigiæ plausum petat, ut Ouidius lasciuire in methamorphosi solet, quē tamen excusare necessitas potest, res diuersissimas in speciē unius corporis colligentē, oratori uero qd est necesse surripere hāc transgressionē, & iudicē fallere? qui ut ordini rerū animū intendat, etiá cómonendus est, peribit enim prima pars expositionis, si iudex non dū narrari sciet. Quapropter ut nó abrupte cadere in narrationē, ita nó obscure transcendere est optimū. Si uero longior sequetur, ac pplexa magis expositio, ad eā ipsam præparādus iudex erit, ut Cicero sæpius, sed hoc loco fecit. " Paulo longius exordiū rei demonstrādæ gratia, repetam. quod " quæso iudices ne moleste patiamini, principijs enim cognitis, multo fa" cilius extrema intelligetis. Hæc mihi ferè sunt de exordio cóperta.

De narratione.

MAXIME naturale est, et fieri frequētissime debet, ut præparato p hæc, quæ supra dicta sunt, iudice, res, de qua pronūtiaturus est, indicetur. Ea est narratio, in qua sciens transcurrā subtiles nimiū diuisiones quorundā, plura eius genera facientiū. Nó enim solā uolūt esse illā negotij, de quo apud iudices quæritur, expositionē, sed psonæ, " ut M. Attilius Palicanus humili loco picēs, magis loquax, quàm fa" cundus. Loci, ut oppidū est in hellespóto Lāpsacum iudices. Tēporis, ut " Vere nouo gelidus canis cum montibus humor
" Liquitur.— Causarum, quibus historia frequentissime utuntur, cum exponunt, unde bellū, seditio, pestilentia. præter hæc, alias perfectas, alias imperfectas uocant, quod quis ignorat? Adijciunt expositionem, & præteritorum esse temporum, quæ est frequentissima, & " præsentium, qualis est Ciceronis de discursu amicorum, Chrysogonus " postquam est nominatus, & futurorum, quæ solis dari uaticinātibus potest. Nam ὑποτύπωσις non est habenda narratio, sed nos potioribus uacemus. Plerique semper narrandū putauerunt, quod falsum

esse pluribus coarguitur. Sunt enim ante omnia quædam tam breues causæ, ut propositionem potius habeant, quàm narrationem. Id accidit aliquando utriq; parti, cum uel nulla expositio est, uel de re constat, de iure quæritur, ut apud centumuiros, filius an frater debeat esse intestatæ hæres, pubertas annis, an habitu corporis æstimetur, aut cum est quidē narrationi locus, sed aut ante iudici nota sunt omnia, aut priore loco recte exposita. Accidit aliquando alteri, & sæpius actori causæ, uel quia satis est proponere, uel quia sic magis expedit, satis est dixisse, certam creditam pecuniā peto ex stipulatione, legatum peto ex testamento, diuersæ partis expositio est, cur ea non debeatur, & satis est actori, et magis expedit sic indicare, dico ab Horatio sororem suam interfectum. Nāq; & cum propositione iudex crimen omne cognoscit, & ordo, et causa facti pro aduersario magis est. Reus contra tunc narrationem subtrahit, & cum id, quod obijcitur, neq; negari, neq; excusari poterit, sed in sola iuris quæstione consistet, ut in eo, qui cum pecuniam priuatam ex æde sacra surripuerit, sacrilegij reus est, confessio uerecūdior est, quàm expositio, non negamus pecuniam de templo esse sublatam, calumniatur tamen accusator actione sacrilegij, cum priuata fuerit, non sacra, uos autem de hoc cognoscetis, an sacrilegium sit admissum. Sed ut has aliquando non narrandi causas puto, sic ab illis dissentio, qui non esse narrandum existiment, cum reus quod obijcitur tantum negat. In qua est opinione Cornelius Celsus, qui conditionis huius esse arbitratur plerasq; cædis causas, et omnes ambitus, ac repetundarum. Non enim putat esse narrationem, nisi quæ summam criminis, de quo iudicium est, continet. Deinde fatetur ipse pro Rabirio Posthumo narrasse Ciceronem, atq; ille & negauit peruenisse ad Rabirium pecuniam, qua de re erat quæstio constituta. Et in hac narratione nihil de crimine exposuit. Ego autem magnos alioquin secutus authores duas esse in iudicijs narrationum species existimo, alteram ipsius causæ, alteram rerum ad causam pertinentium expositionem. non occidi hominem. nulla narratio est, conuenit. sed erit aliqua, & interim etiā longa contra argumenta eius criminis de anteacta uita, de causis, propter quas innocens in periculum deducatur, alijs causis, quibus incredibile id, quod obijcitur, fiat. nec enim accusator hoc tantum dicit occidisti, sed quibus id probet narrat, ut in tragœdijs, cum Teucer Vlyssem reum facit Aiacis occisi, dicens inuentum eum in solitudine iuxta exanime corpus inimici cum gladio cruento, non id modo Vlysses respondet, non esse à se id facinus admissum, sed sibi nullas cum Aiace inimicitias fuisse,

tias fuisse, de laude inter ipsos certatum. Deinde subiungit quomodo
in eam solitudinem uenerit, iacentem exanimem sit conspicatus, gla-
dium è uulnere extraxerit, his subtexitur argumentatio. Sed ne il-
lud q̃dem sine narratione est dicente accusatore, fuisti in eo loco, in quo
tuus inimicus occisus est, non fui, dicendum enim ubi fuerit. Quare
ambitus quoq; causæ, & repetundarum, hoc etiam plures eiusmodi
narrationes habere poterunt, quo plura crimina. In q̃bus ipsa q̃dẽ
neganda sunt, sed argumentis expositione contraria resistendum, &
interdum singulis, interdum uniuersis. an reus ambitus male narra
bit, uqos parentes habuerit, quemadmodum ipse uixerit, q̃bus meri=
tis fretus ad petitionem descenderit? aut qui repetundarum insimu-
labitur, non & ante actam uitam, & quibus de causis prouinciam
uniuersam, uel accusatorem, aut testem offenderit, non inutiliter ex-
ponet? quæ si narratio nõ est, ne illa quidem Ciceronis pro Cluentio
prima, cuius est initium. A. Cluentius habitus, nihil enim hic de ue-
neficio, sed de causis, quibus ei mater inimica sit, dicit. Illæ duæ quoq;
sunt pertinentes ad causam, sed non ipsius causæ narrationes, uel
exempli gratia, ut in Verrem de L. Domitio, qui pastorem, quod is
aprum, quẽ ipsi muneri obtulerat, exceptum esse à se uenabulo con
fessus esset, in crucem sustulit, uel excutiendi alicuius extrinsecus
» criminis, ut pro Rabirio Posthumo. Nam ut uentum Alexandriã
» est iudices, hæc una ratio à rege proposita Posthumo est seruandæ pe
» cuniæ, si curationẽ, et quasi dispensationem regiã suscepisset. Vel au-
gendi, ut describitur iter Verris. ficta interim narratio introduci
solet, uel ad concitandos iudices, ut pro Roscio contra Chrysogonũ,
cuius paulo ante habui mentionem, uel ad resoluendos aliqua urba
nitate, ut pro Cluentio contra fratres Cepasios, interdũ per digressio=
» nem decoris gratia, qualis rursus in Verrem de Proserpina, In his
» quondã locis mater filiã quæsisse dicitur. Quæ omnia eò pertinent,
ut appareat non utiq; non narrare eum, q̃ negat, sed illud ipsum
narrare, quod negat. Nec hoc q̃dem simpliciter accipiendũ, quod est à
me positum, superuacuam esse narrationẽ rei, quam iudex nouerit.
Quod sic intelligi uolo, si non modo factum quid sit sciet, sed ita fa-
ctum etiã, ut nobis expedit, opinabitur. Neq; enim narratio in hoc
reperta est, ut tantũ cognoscat iudex, sed aliquanto magis ut cõsen
tiat. Quare etiam si non erit docẽdus, sed aliquo modo afficiendus,
narrabimus cũ præparatione quadã, scire q̃dem eum in summa q̃d
actũ sit. Tamen rationẽ quoq; facti cuiusq; cognoscere ne grauetur.
Interim propter aliquẽ in consiliũ adhibitũ nos repetere illa simu=

lemus. Interim ut rei, quæ ex aduerso proponatur, iniquitatem oẽs etiam circunstantes intelligant. In quo genere plurimis figuris erit uarianda expositio ad effugiendum tædium, cum sint nota audiẽti, sicut meministi, & fortasse superuacuum fuerit hic cõmorari, sed qd ego diutius cum tu optime noris, illud quale sit tu scias, et his similia, alioquin si apud iudicem, cui nota causa est, narratio semper uidetur superuacua, potest uideri non semper esse etiam ipsa actio necessaria. Alterũ est, de quo frequẽtius quæritur, an sit utiq; narratio proœmio subijcienda. Quod qui opinantur, non possunt uideri nulla ratione ducti. Nã cum proœmiũ ideirco cõparatum sit, ut iudex ad rẽ accipiendã fiat conciliatior, docilior, & intentior, & probatio nisi causa prius cognita, non possit adhiberi, protinus iudex notitia rerum instruendus uidetur. Sed hoc quoq; interdũ mutat conditio causarũ, nisi forte M. Tullius in oratione pulcherrima, quã pro Milone scriptã reliqt, male distulisse narrationẽ uidetur, tribus præpositis quæstionibus, aut profuisset exponere quomodo insidias Miloni fecisset Clodius, si reum, qui à se hominem occisum fateretur, defendi omnino fas non fuisset, aut si iam præiudicio senatus damnatus esset Milo, aut si Cn. Pompeius, q propter aliquã gratiam iudiciũ militibus armatis clauserat, tanquã aduersus ei timeretur. Ergo hæ quoq; quæstiones uim proœmij obtinebunt, cũ omnes iudicẽ præparauerint. Sed aliter pro L. Murena quoq; postea narrauit, cum obiecta diluit, quod fiet utiliter, quoties crimen non repellendũ tantũ, sed etiam transferendum erit, ut prius ijs defensis, uelut initiũ sit alium culpãdi narratio, ut in armorũ ratione antiquior cauendi q̃ ictum inferendi cura est. Erunt quædã causæ, nec id raro, crimini qdẽ, de quo cognitum est, faciles ad diluendum, sed multis ante actæ uitæ flagitijs, & grauibus criminibus oneratæ, quæ prius amouenda sunt, ut propitius iudex defensionẽ ipsius negotij, cuius propria quæstio, audiat, ut si defendẽdus est M. Cœlius, non'ne optimus patronus occurrat prius conuitijs luxuriæ, petulantiæ, impudicitiæ q̃ ueneficij, in qbus solis omnis Ciceronis uersatur oratio. Deinde tum narret de bonis paulatim, totam'q; deinde explicet causam, quæ est ipsius actione defensa. Sed nos ducit scholarũ consuetudo, in qbus certa quædã ponuntur, quæ themata dicimus, præter quæ nihil est diluẽdũ. Ideo'q; narratio proœmio semper subiungitur, inde libertas declamatoribus, ut etiã secundo partis suæ loco narrare uideãtur. Nã cũ pro petitore dicũt & expositione, tanq̃ priores agant, uti solent, et contradictione tanq̃ respondeant, id'q; fit nõ recte. Nã cũ sit declamatio forensiũ actionũ

meditatio,

meditatio, cur non utrunq; protinus locum exerceant? cuius rationis
ignari ex more cui assueuerũt, nihil in foro putant esse mutandum.
Sed in scholasticis quoq; nõnunq̃ euenit, ut pro narratione sit pro-
positio. Nã qd exponet quæ Zelotypũ male tractationis causat, aut q
cynicũ apud censores reũ de moribus facit, cũ totũ crimen uno uerbo
in qualibet actionis parte proposito satis idicetur. Sed hæc hactenus,
nũc quæ sit ratio narrãdi subiungã. Narratio est rei factæ, aut nõ
factæ utilis ad psuadendũ expositio, uel, ut Apollodorus finit, oratio
docens auditorẽ, qd in cõtrouersia sit. Eã plerique scriptores, maxime
q sunt ab Isocrate, uolunt esse lucidã, breuẽ, uerisimilẽ, nec enim re=
fert an pro lucida pspicuã, pro uerisimili probabilẽ, credibilem'ue
dicamus. Eadẽ nobis placet diuisio, q̃q̃ Aristoteles ab Isocrate parte
in una dissenserit, præceptũ breuitatis irridens, tanq̃ necesse sit lon-
gam, aut breuẽ expositionẽ, nec liceat ire p mediũ. Theodorei quoq;
solã relinquũt ultimam partẽ, quia nec breuiter utiq;, nec dilucide
semper sit utile exponere, quo diligentius distinguẽda sunt singula,
ut qd quoq; loco prosit ostendã. Narratio est aut tota pro nobis, aut to
ta pro aduersarijs, aut mista ex utrisq;. Si erit tota pro nobis, conten
ti sumus ijs tribus partibus, p quas efficitur, quo iudex facilius intelli
gat, meminerit, credat. nec quisquã reprehẽsione dignũ putet, qđ pro-
posuerim eã, quæ sit tota pro nobis, debere esse uerisimilẽ, cũ uera sit.
Sunt enim plurima uera quidẽ, sed parũ credibilia, sicut falsa quoq;
frequẽter uerisimilia. Quare nõ minus laborãdũ est, ut iudex quæ
uera dicimus, q̃ quæ fingimus credat. Sunt qdẽ hæ, quas supra retu-
li, uirtutes aliarũ quoq; partiũ. Nam & p totã actionẽ uitanda est
obscuritas, et modus ubiq; custodiẽdus, et credibilia esse oportet oĩa,
quæ dicuntur. Maxime tamen hæc in ea parte custodiẽda sunt, quæ
prima iudicẽ docet, in qua si acciderit, ut aut nõ intelligat, aut non
meminerit, aut nõ credat, frustra in reliquis laborabimus. Erit autẽ
narratio aperta, atq; dilucida, si fuerit primũ exposita uerbis pro-
prijs, et significantibus, et nõ sordidis quidẽ, non tamen exquisitis, et
ab usu remotis, tũ distincta rebus, psonis, temporibus, locis, causis, ipsa
etiam pronuntiatione in hoc accommodata, ut iudex quæ dicuntur
q̃ facillime accipiat. Quæ quidem uirtus negligitur à plurimis, qui
ad clamorem, dispositæ, uel etiam forte circũfusæ multitudinis cõpo
siti, non ferunt illud intentionis silentiũ, nec sibi diserti uidentur, nisi
omnia tumultu & uociferatione concusserint. rem indicare, sermonis
quotidiani, & in quemcunq; etiam indoctorum cadentis, esse existi=
mant, cum interim quod tã quam facile cõtemnunt, nescias præstare

uelint minus, an possint. Neq; enim aliud in eloquentia cuncta experti difficilius reperirent, quàm id, quod se dicturos fuisse omnes putant, postq̄ audierunt, q̄a non bona iudicant esse illa, sed uera. Tū autem optime dicit orator cū uidetur uera dicere. At nūc uelut campum nacti expositionis hic potissimū, & uocem flectunt, & ceruicē reponunt, & brachiū in latus iactant, totoq; & rerū, & uerborū, & cōpositionis genere lasciuiunt. deinde quod sit monstro simile, placet actio, causa non intelligitur. Verum hoc omittamus, ne minus gratiæ præcipiendo recta, quàm offensæ reprehendendo praua, mereamur. Breuis erit narratio ante omnia si inde cœperimus rē exponere, unde ad iudicem pertinet. Deinde si nihil extra causam dixerimus, tum etiam si reciderimus omnia, q̄bus sublatis nec cognitioni quicquam, nec utilitati detrahatur. Solet enim esse quædā partiū breuitas, quæ longam tamen efficit summam, in portum ueni, nauim prospexi, quanti ueheret interrogaui, de pretio conueni, conscendi, sublatæ sunt anchoræ, soluimus oram, prouecti sumus, nihil horum dici celerius potest, sed sufficit dicere è portu nauigaui, et quoties exitus rei satis ostendit priora, debemus hoc esse contenti, quo reliqua intelliguntur. Quare cū dicere liceat, est mihi filius iuuenis, omnia illa superuacua, cupidus ego liberorū uxorem duxi, natum sustuli, filium educaui, in adolescentiā perduxi, ideoq; græcorū aliqui aliud circuncisam expositionē, idest σύντομον, aliud breuem putauerūt, quod illa superuacuis caret, hæc posset aliquid ex necessarijs desyderare. Nos autem breuitatem in hoc ponimus, non ut minus, sed ne plus dicatur quàm oporteat. nam iterationes q̄dem, & ταυτολογίας, & περιαολογίας, quas in narratione uitandas q̄dam scriptores artium tradiderunt, transeo. Sunt enim hæc uitia non tantū breuitatis gratia fugienda. Non minus autem cauenda erit, quæ nimiū corripiētes omnia sequitur, obscuritas. Satiusq; aliq̄d narrationi superesse quàm deesse. Nam superuacua cum tædio dicuntur, necessaria cū periculo subtrahuntur. Quare uitanda etiā illa Sallustiana, quanquam in ipso uirtutis obtinet locū breuitas, & abruptū sermonis genus, quod otiosum fortasse lectorem minus fallat, audientē transuolat, nec dū repetatur, expectat, cū præsertim lector non ferè sit nisi eruditus, iudicē rura plerunq; in decurias mittant, de eo pronuntiaturum quod intellexerit, ut fortasse ubiq;, in narratione tamen præcipue media hæc tenenda sit uia, dicendi quantū opus est, quantū satis est, quantum opus est autem, non ita solum accipi uolo, quantū ad indicandū sufficit, q̄a non inornata debet esse breuitas, alioquin

sit indocta. nã & fallit uoluptas, & minus longa quæ delectant, ui dentur, ut amœnum, ac molle iter etiã si est spatij amplioris minus fa tigat q̃ durum, arduumq́; compendiũ. Nec enim mihi unq̃ tanta fue- rit cura breuitatis, ut non ea, quæ credibilẽ faciunt expositionẽ, inse ri uelim. simplex enim etiã undiq; præcisa nõ tam narratio potest uocari quàm cõfusio. Sunt porrò multæ cõditione ipsa rei, longæ nar rationes, q̃bus, extrema ut præcepi procemij parte, ad intentionẽ præ parandus est iudex, deinde curandum, ut omnia arte, uel ex spatio eius detrahamus aliq̃d, uel ex tædio, ut minus longa sit, efficiemus, quæ poterimus differẽdo, nõ tamen sine mentione eorũ, quæ differe mus. Quas causas occidendi habuerit, quos assumpserit socios, quẽad- modũ disposuerit insidias, probationis loco dicã. Quædam uero ex
» ordine prætermittenda, quale est apud Ciceronẽ. moritur Fulanius.
» multa enim, quæ sunt in re, q̃a remota sunt à causa, prætermittam.
At partitio tædiũ leuat, dicã quæ acta sint ante ipsi m rei contractũ, dicã quæ in re ipsa, dicã quæ postea. Ita tres potius modicæ uidebũ- tur narrationes, q̃ una longa. Interim expediet expositiones breui interfatione distinguere. Audistis quæ ante acta sunt, accipite nũc quæ insequuntur. reficietur enim iudex priorũ fine, et se uelut ad nouũ rursus initiũ præparabit. Si tamẽ adhibitis quoq; his artibus in lon gum exierit ordo rerũ, erit nõ inutilis in extrema parte cõmoni-
» tio, q̃d Cicero etiã in breui narratiõe facit, adhuc Cæsar. Q. Liga-
» rius omni culpa caret, domo est egressus, nõ modo nullũ ad bellũ, sed
» ne ad minimã q̃dẽ belli suspicionẽ, & cætera. Credibilis autẽ erit narratio ante omnia, si prius cõsuluerimus nostrũ animũ neq̃d natu ræ dicamus aduersum. Deinde si causas, ac rationes factis proposue- rimus nõ omnibus, sed de q̃bus quæritur. Si p̃sonas conuenientes ijs, quæ facta credi uolemus, constituerimus, ut furti reũ cupidũ, adulte- rij libidinosum, homicidij temerariũ, uel contra si defendemus, præte rea loca, tẽpora, & similia. Est autẽ q̃dã etiam ductus rei credibi- lis, qualis in comœdijs etiã, et in mimis. aliqua enim naturaliter se- quuntur, & cohærent, ut si bene priora narraueris, iudex ipse, q̃d postea sis narraturus expectet. Ne illud q̃dem fuerit inutile, semina quædã probationũ spargere, uerũ sic ut narrationem esse meminerimus, nõ probationem. nonnunquã etiam tamen argumento aliquo confirmabimus, quod proposuerimus, sed simplici, & breui, ut in ue neficijs, sanus bibit, statim concidit, liuor, ac tumor confestim est con secutus. Hoc faciunt & illæ præparationes, cum reus dicitur ro- bustus, armatus, contra infirmos, inermes, securos. Omnia denique

quæ probatione tractaturi sumus personam, causam, locum, tempus, instrumentum, occasionẽ narratione delibabimus. Aliquando si destituti fuerimus his, etiam fatebimur uix esse credibile, sed uerũ, et hoc maius habendum scelus. nescire nos quomodo factum sit, aut quare mirari, sed probaturos. Optimæ uero præparationes erunt, quæ latuerint, ut à Cicerone sunt ꝗdem utilissima omnia prædicta, ꝑ quæ Miloni Clodius, non Clodio Milo insidiatus esse uideatur. Plurimum
» tamen facit illa callidissima simplicitatis imitatio. Milo autem, cũ in
» senatu fuisset eo die, quoad senatus est dimissus, domũ uenit, calceos,
» & uestimenta mutauit, paulisper, dum se uxor, ut fit, cõparat, cõmo
» ratus est. quàm nihil præparato, nihil festinato fecisse uidetur Milo, qđ non solũ rebus ipsis uir eloquentissimus, ꝗbus moras, & lentum profectionis ordinem ducit, sed uerbis etiã uulgaribus, & quotidianis, & arte occulta consecutus est, quæ si aliter dicta essent, strepitu ipsum iudicem ad custodiendum, deinde patronum excitassent. Frigida uidentur ista plerisq;, sed hoc ipsum manifestum est, quomodo iudicẽ fefellerint, quod uix à lectore deprehenditur. Hæ sunt, quæ credibilem faciant expositionem, nam ne contraria, aut sibi repugnantia in narratione dicamus, si cui præcipiendũ est, is reliqua frustra docetur, etiam si ꝗdam scriptores artium hoc quoq; tanquam occultum, & à se prudenter erutum tradunt. His tribus narrandi uirtutibus adijciunt ꝗdam magnificentiã, quam μεγαλοπρέπειαν uocant, quæ neq; in omnes causas cadit (nam quid in plerisq; iudicijs priuatis de re certa, credita, locato, et conducto, interdictis habere loci potest, supra modum se tollens oratio?) nec semper est utilis, ut uel proximo miloniano exẽplo patet. Et meminerimus multas esse causas, in ꝗbus confitendũ, excusandũ, summittendum sit, quod exponimus, quibus omnibus aliena est illa magnificentiæ uirtus. Quare nõ magis propriũ narrationis est magnifice dicere, quàm miserabiliter, inuidiose, grauiter, dulciter, urbane, quæ cũ quoq; loco sint laudabilia, nõ sunt huic parti proprie assignata, & uelut dedita. Illa quoq; ut narrationi apta, ita cum cæteris partibus communis est uirtus, quã Theodectes huic uni proprie dedit, non enim magnificã modo uult esse, uerum etiam iucundam expositionem. Sunt qui adijciant his euidentiam, quæ ἐνάργεια græce uocatur. Nec ego quenquam deceperim, ut dissimulem Ciceroni quoq; plures partes placere. Nam præterquã planam, & breuem, & credibilem, uult esse euidentẽ, moratam, cũ dignitate ornatam. Sed in oratione morata debent esse omnia cũ dignitate, quæ potuerunt, euidentia in narratione quantum ego intel=

ligo,est quidē magna uirtus,cum quid ueri non dicendū est,sed quodammodo etiam ostendendū est.Sed subijci perspicuitati potest,quam quidam etiam contrariam interim putauerunt,quia in quibusdam causis obscuranda ueritas est,quod est ridiculum.nam qui obscurare uult,narrat falsa pro ueris,& is quæ narrat,debet laborare,ut uideantur quameuidentissima.Sed quatenus etiam forte quadā peruenimus ad difficilius narrationū genus,iam de ijs loquamur,in q̄bus res contra nos erit.quo loco nonnulli prætereundam narrationem putauerunt.Et sane nihil est facilius,nisi prorsus totam causam omnino non agere.Sed si aliqua iusta ratione huiusmodi susceperis litem,cuius artis est malā esse causam silentio confiteri? nisi forte tā hebes futurus est iudex,ut secundū id pronunciet,quod sciet narrare te noluisse.Neq; inficias eo in narratione ut aliqua neganda, aliqua adijcienda,aliqua mutanda,sic aliqua etiā tacenda.sed tacenda,quæ tacere oportebit,& liberum erit,quod fit nonnunq̄ breuitatis quoq; gratia,quale illud est,Respondit quæ ei uisum est.Distinguamus igitur genera causarū.nanq; in q̄bus non de culpa quæritur,sed actione,etiam si erunt contra nos themata,confiteri nobis licebit.pecuniam de templo sustulit,sed priuatam, ideoq; non sacrilegus est.uirginem rapuit,non tamen optio patri dabitur . ingenuum stuprauit,& stupratus se suspendit,non tamen ideo stuprator capite,ut mortis causa puniatur,sed decē millia, quæ pœna stupratori constituta est, dabit.Verū in his quoq; confessionibus est aliq̄d,quod ex inuidia,quā expositio aduersarij fecit,detrahi possit,cū etiam serui nostri de peccatis suis mollius loquantur.Quædm enim quasi non narrantes mitigabimus,non quidem ut aduersarius dicit,consilium furti in templum attulit,nec diu captauit eius rei tēpus,sed occasione,et absentia custodum corruptus,& pecunia,quæ nimium quā in animis hominum potest,uictus est.Sed q̄d refert,peccauit,& fur est,et nihil attinet id defendere,cuius pœnā non recusamus.Interdū quasi damnemus ipsi,ut si dicā uino impulsum,errore lapsum,nocte deceptū,uera sunt ista fortasse,tu tamen ingenuū stuprasti,solue decē. M.nonnunquā præpositione præmuniri potest causa,et deinde exponi. Cōtraria sunt omnia tribus filijs,q̄ in mortem patris coniurarant.sortiti noctem singuli p̄ ordinem cū ferro cubiculū intrauerunt patre dormiente,cū occidere eū nemo potuisset,excitato omnia indicauerūt. Si tamen pater,qui diuisit patrimonium,& reos parricidij defendit, sic agat.Quod contra legem sufficit,parricidium obijciatur iuuenibus, quorū pater uiuit,atq; etiā liberis suis adest. Ordinem rei narra=

*re quidem nihil neceſſe eſt, cum ad legem nihil pertineat, ſed ſi con=
feſſionem culpæ meæ exigitis, ego fui pater durus, & patrimonij, qđ
iam melius ab his adminiſtrari poterat, tenax cuſtos. deinde ſubijcia-
tur ſimulatos ab ijs, quorū indulgentiores parentes erant, ſemper ta-
men eum habuiſſe animum, qui ſit euentu deprehenſus, ut occidere pa
trem non poſſent. Nec enim iureiurando opus fuiſſet, ſi alioquin hoc
mentis habuiſſent, nec ſorte, niſi quod ſe quiſq; eximi uoluerit, omnia
hæc, qualiacunq;, placidioribus animis accipientur. illa breui primæ
propoſitionis defenſione mollita. At cum quæritur an factum ſit, uel
quale factum ſit, licet omnia contra nos ſint, quomodo tamen euita=
re expoſitionem ſalua cauſæ ratione poſſumus? Narrauit accuſator,
nec ita ut quæq; eſſent acta tantum indicaret, ſed adiecit inuidiam,
rem uerbis exaſperauit, acceſſerunt probationes, peroratio incendit,
& plenos iræ reliquit. Expectat naturaliter iudex quid narretur à
nobis, ſi nihil exponimus, illa eſſe, quæ aduerſarius dixit, & talia,
qualia dixit, credat neceſſe eſt. Quid ergo eadem exponemus? Si de
qualitate agetur, cuius tum demum quæſtio eſt, cum de re conſtat ea-
dem, ſed non eodem modo, alias cauſas, aliam, atq; aliam rationem
dabo. Verbis eleuare quædam licebit, luxuria hilaritatis, auaritia
parſimoniæ, negligētia ſimplicitatis nomine lenietur, uultu deniq;, uo
ce, habitu, uel fauoris aliquid, uel miſerationis merebor. Solet non-
nunquam mouere lachrymas ipſa confeſſio, atq; ego libenter interro-
gem, ſint illa defenſuri, quæ non narrauerint, nec'ne. nam ſi nec de=
fenderint, nec narrauerint, tota cauſa prodetur. At ſi defenſuri ſunt,
proponere certe plerunq; id, quod confirmaturi ſumus, oportet. Cur
ergo non exponamus, quod & dilui poteſt, & ut hoc contingat utiq;
iudicandum eſt, aut quid inter probationē, & narrationem intereſt?
niſi quod narratio eſt probationis continua propoſitio, rurſus proba-
tio narrationi congruens confirmatio. Videamus ergo, num expoſitio
hæc longior demum eſſe debeat, & paulo uerboſior præparatione,
& quibuſdam argumentis, argumentis dico, non tamen argumen-
tatione, cui tamen plurimum confert frequens affirmatio, effecturos
nos, quod dicimus, non poſſe uim rerum oſtendi prima expoſitione,
expectent, & opiniones ſuas differant, & bene ſperent. Deniq; utiq;
narrandum eſt, quicquid aliter q̃ aduerſarius expoſuit, narrari po=
teſt, aut eo etiam procemia ſunt in his cauſis ſuperuacua. Quæ quid
magis agunt, q̃ ut cognitioni rerū accommodatiorem iudicem faciant?
atqui conſtabit nuſquam eorum maiorem uſum, quàm ubi animus
iudicis ab aliqua contra nos inſita opinione flectendus eſt. Cóiectu=*

rales autem causæ, in quibus de facto quæritur, non tam sæpe rei, de qua iudiciũ est, q̃ eorum, per quæ res colligenda est, expositionem habent. Quæ cum accusator suspiciose narret, reus leuare suspicionẽ debeat, aliter ab hoc, atq; ab illo ad iudicẽ perferri oportet. At enim quædam argumenta turba uelut diducta liuore sunt. Id quidẽ non eo pertinet, ut quæratur, an narrandum sit, sed quomodo narrandũ sit. Nam & congerere plura expositione quis prohibet, si id utile est causæ, & promittere, sed & diuidere narrationẽ, & probationem subiungere partibus, atq; ita transire ad sequentia. nam neq; ijs qdẽ accedo, qui semper eo putant ordine, quo qd actum sit, esse narrãdũ, sed eo modo narrare, quo expedit. quod fieri plurimis figuris licet. Nam & aliquando excidisse simulamus, cum quid utiliore loco reducimus, & interim nos reducturos relictum ordinem testamur, qa sic futura sit causa lucidior. Interim re exposita, subiungimus causas, quæ antecesserũt. Nec enim est una lex defensionis. Certumq; est præscriptum, pro re, pro tempore intuenda quæ prosint, atq; ut erit uulnus, ita uel curãdũ protinus, uel, si curatio differri potest, interim deligandũ. Nec dixerim sæpius narrare nefas, qđ Cicero pro Cluentio fecit. Estq; nõ cõcessum modo, sed aliquãdo etiã necessarium, ut in causis repetũdarũ, omnibusq;, quæ simplices nõ sunt, amentis est enim superstitione præceptorũ contra rationẽ causæ trahi narrationem, ideo ante probationes exponere est ĩstitutũ, ne iudex qua de re quæratur, ignoret. Cur igitur si singula probanda, aut refellenda erunt, nõ singula etiã narrentur? Me certe, quãtacunq; nostris experimentis habẽda est fides, fecisse hoc in foro, quoties ipsa desyderabat utilitas, probãtibus et eruditis, et ijs, q iudicabant, scio, et quod nõ arrogãter dixerim, qa sunt plurimi, qbus cũ egi, q me refellere possint, si mentiar, ferè exponẽdæ à me causæ officiũ exigebatur. Neq; ideo tamẽ non sæpius facere oportebit, ut rerũ ordinem sequamur. Quædam uero etiã turpiter cõuertuntur, ut si peperisse narres, deinde cõcepisse, apertum testamẽtũ, deinde signatum. In qbus si id, quod posterius est, dixeris, de priore tacere optimum est. Sunt quædã & falsæ expositiones, quarũ in foro duplex genus est, alterũ, quod instrumentis adiuuatur, ut P. Clodius fiducia testium, qua nocte incæstum Romæ cõmiserat, interamne se fuisse dicebat, alterũ, qđ est tuendũ dicentis ingenio, id interim ad solã uerecundiã pertinet, unde etiã mihi uidetur dici color, interim ad quæstionẽ. Sed utruncunq; erit, prima sit curarũ, ut id, quod fingimus, fieri possit. deinde ut & p̃sonæ, et loco, & tempori congruat, & credibilem rationem, & ordinẽ habeat, si

continget etiam ueræ alicui rei cohæreat, aut argumento, quod ſit in
cauſa cõfirmetur. Nam quæ tota extra rem petita ſunt, mentiendi li
centiã produnt. Curandũ præcipue quod fingentibus frequenter acci=
dit, ne qua inter ſe pugnent. Quædam enim partibus blandiuntur,
ſed in ſummam non conſentiunt. Præterea ne ijs, quæ uera eſſe con
ſtabit, aduerſa ſint, in ſchola etiam ne color extra themata quæra=
tur. Vtrobiq; autẽ orator meminiſſe debebit actione tota q̃d finxerit,
quoniã ſolent excidere quæ falſa ſint, uerumq́; eſt illud, quod uulgo
dicitur, mendacem memorẽ eſſe oportere. Sciamus autẽ, ſi de noſtro fa=
cto quæratur, unũ nobis aliquod eſſe dicendũ, ſi de alieno, mittere in
plures ſuſpiciones licere. Eſt tamen q̃buſdã ſcholaſticis controuerſijs,
in q̃bus ponitur aliquem non reſpondere, ad quæ interrogatur, liber
tas omnia enumerandi, quæ reſponderi potuiſſent. fingenda uero me=
minerimus ea, quæ non cadent in teſtem, ſunt autẽ quæ noſtro di-
cuntur animo, cuius ipſi tantũ conſcij ſumus. Item quod à defunctis,
nec enim hoc eſt, q̃ neget. Itemq́; ab eo, cui idem expediet, is enim nõ
negabit, ab aduerſario quoq;, quia non eſt habiturus in negando fidẽ.
Somniorum, & ſuperſtitionum colores ipſa iam facilitate authori=
tatem p̃diderunt. Nõ eſt autem ſatis in narratione uti coloribus, niſi
per totam actionem conſentiunt, cũ præſertim quorundã probatio
ſola ſit in aſſeueratione, & perſeuerantia, ut ille paraſitus, qui ter ab-
dicatum à diuite iuuenem, & abſolutum tanquã ſuum filiũ aſſerit.
habebit quidem colorem, quo dicat & paupertatem ſibi cauſam ex=
ponendi fuiſſe, et ideo à ſe paraſiti perſonam eſſe ſuſceptam, quia in
illa domo filium haberet, & ideo illum innocentem ter abdicatum,
quia filius abdicantis non eſſet, niſi tamen omnibus uerbis, & amorẽ
patrium, atq; hunc q̃dem ardentiſſimum oſtenderit, & odiũ diuitis,
& metum pro iuuene, quem periculoſe manſurum in illa domo, in
qua tam inuiſus ſit, ſciat, ſuſpicione ſubiecti petitoris non carebit. Eue
nit aliquando in ſcholaſticis controuerſijs, quod in foro, an poſſit acci
dere dubito, ut eodẽ colore pars utraq; utatur. Deinde eũ pro ſe q̃ſq;
defendat, ut in illa controuerſia, uxor marito dixit, appellatam ſe de
ſtupro à priuigno, et ſibi conſtitutum tempus, & locum, eadẽ contra
filius detulit de nouerca, edito tamen alio tempore, ac loco, q̃a pater
in eo, quem uxor prædixerat, filium inuenit, in eo, quẽ filius uxorẽ
illã repudiauit, qua tacente, filiũ abdicat, nihil dici poteſt pro iuue-
ne, quod non idem ſit pro nouerca, ponentur tamen omnia cõmunia.
deinde ex perſonarũ comparatione, et indicij ordine, & ſilentio re=
pudiatæ argumẽta ducentur. Ne illud quidẽ ignorare oportet, quæ-
dam eſſe,

dam esse, quæ colorem nō recipiant, sed tamen defendenda sint, qualis est ille diues, qui statuam pauperis inimici flagellis cecidit, reus est iniuriarū. Nam factum eius modestum esse nemo dixerit, fortasse ut sit tutum obtinebit. Quod si pars expositionis pro nobis, pars contra nos erit, miscenda sit, an separanda narratio cum ipsa causæ cōditione deliberandum est. Nam si plura sunt, quæ nocent, quæ prosunt obruentur. Itaq; tunc diuidere optimum erit, et ijs, quæ partē nostrā adiuuabunt, expositis, & confirmatis, aduersus reliqua uti remedijs, de qbus supra dictū est. Si plura proderunt, etiā coniungere licebit, ut quæ obstant in medio uelut auxilijs nostris posita minus habeāt uiriū, quæ tamen non erunt nuda ponenda, sed ut & nostra aliqua argumentatione firmemus, et diuersa cur credibilia non sint, abijciamus, quia nisi distinxerimus, uerendum est, ne bona nostra permistis malis inquinētur. Illa quoq; de narratione præcipi solent, ne qua ex ea fiat excursio, ne auertatur à iudice sermo, ne alienæ psonæ uocē demus, ne argumentemur, adijciunt qdam etiā, ne utamur affectibus. Quorum pleraq; frequentissime custodienda, immo nunq̄, nisi ratio coegerit, mutanda. ut sit expositio perspicua, & breuis, nihil qdē tam raro poterit habere rationē, q̄ excursio, nec unq̄ debebit esse nisi breuis, et talis, ut ui quadā uideamur affectus, uelut recto itinere depulsi, qualis est Ciceronis circa nuptias Sasiæ, O' mulieris scelus incredibile, & præter hanc unā in omni uita inauditum, ó libidinē effrenatam, & indomitā, ó audaciā singularē, non timuisse si minus uim deorū, hominumq; famā, at illā ipsam noctē, facesq; illas nuptiales, non limen cubiculi, non cubile filiæ, nō parietes deniq; ipsos superiorū testes nuptiarū? Sermo uersus à iudice et breuius indicat interim, et coarguit magis interim, qua de re idem, quod de proœmio dixerā, sentio, sicut de prosopopœia quoq;, qua tamen non seruius modo Sulpitius utitur pro Aufidia, Somno'ne te languidū, an graui lethargo putem pressum. Sed Marcus quoq; Tullius circa nauarchos. Nam ea quoq; rei expositio est, ut ad eas tantū dabis, & reliqua. Quid pro Cluentio Staleni, Bulbiq; colloquium, non'ne ad celeritatē plurimū, & fidē confert? Quæ ne fecisse sine obseruantia quadā uideatur, q̄q̄ hoc in illo credibile non est, in partitionibus præcipit, ut habeat narratio suauitatē, admirationes, expectationes, exitus inopinatos, colloquia personarū, omnes affectus. argumentabimur in narratione, ut dixi, nunq̄, argumentū ponemus aliquando. Quod facit pro Ligario Cicero, cū dicat sic eum prouinciæ præfuisse, ut illi pacem esse expediret. Inseremus expositioni & breuē, cum res poscet, defensionē, et ra-

tionem factorū, nec enim narrandum eſt tanq̃ teſti, ſed tanq̃ patrono. rei ordo per ſe talis eſt. Q. Ligarius legatus in Africam cum C. Con
» ſidio profectus eſt. Quid ergo M. Tullius? Q. igitur (inq̃t) Ligarius,
» cum eſſet adhuc nulla belli ſuſpicio, legatus in Africam cum C. Con
» ſidio profectus eſt. Alibi. nó modo ullū ad bellū, ſed ne ad minimā
» q̃dē ſuſpicionē belli, & cum eſſet iudicaturo ſatis Q. Ligarius nullo
» ſe implicari negotio paſſus eſt. adiecit. domū ſpectans, ad ſuos redire
» cupiens. Ita quod exponebat, & ratione fecit credibile, & affectus
quoq; impleuit. Quo magis miror eos, qui nō putant utendū in narratione affectibus, q ſi hoc dicunt, nó diu, nec ut in epilogo, mecū ſentiunt, ſunt enim effugiendæ moræ. cæterū cur ego iudicem nolim, cū ego doceo etiā moueri? Cur quod in ſumma parte ſum actionis petiturus, non in primo ſtatim rerū ingreſſu, ſi fieri poteſt, conſequar? cū præſertim etiā in probationibus faciliore ſim animo eius abuſurus occupato uel ira, uel miſeratione. An non M. Tullius circa uerbera ciuis Romani omnes breuiſſime mouet affectus? non ſolū conditione ipſius, loco iniuriæ, genere uerberū, ſed animi quoq; cōmēdatióe. ſummum enim uirū oſtendit, qui cum uirgis cæderetur, non ingemuerit, non rogauerit, ſed tantum ciuē ſe Romanū eſſe cum inuidia cædētis, & fiducia iuris clamauerit. Quid Philodami caſum? nónne cū per totam expoſitionē incendit inuidia, tum in ſupplicio ipſo lachrymis impleuit, cū flentes non tam narraret q̃ oſtenderet, patrē de morte filij, filiū de patris? Quid ulli epilogi poſſunt magis habere miſerabile? Serum eſt enim aduocari his rebus affectū in peroratione, quas ſecurus narrauerit. Aſſueuit illis iudex, iamq; eas ſine metu mentis accipit, q̃bus cōmotus nouus non eſt, & difficile eſt nobis mutare habitū animi ſemel conſtitutum. Ego uero (neq; enim diſſimulabo iudiciū meū, q̃q̃ id, quod ſum dicturus, exēplis magis q̃ præceptis ullis cōtinetur) narrationē, ſi ullā partem orationis omni, qua poteſt, gratia, & uenere exornandā puto. Sed plurimū refert quæ ſit natura eius rei, quā exponimus. In paruis ergo quales ſunt ferè priuatæ, ſit ille preſſus, & uelut applicatus rei cultus, in uerbis ſumma diligentia, quæ in locis impetu feruntur, & circumiectæ orationis copia latent, hic expreſſa, &, ut uult Zeno, ſenſu tincta eſſe debebunt, cōpoſitio diſſimulata q̃dem, ſed tamen q̃iucundiſſima. figuræ non illæ poëticæ, & contra rationē loquendi authoritate ueterū receptæ. Nam debet eſſe q̃puriſſimus ſermo, & qui à uarietate tædium effugiat, & mutationibus animum leuet, ne in eundem caſum, ſimilem compoſitionē, pares elocutionū tractus incidamus, caret enim cæteris lenocinijs expo-

ſitio, &

sitio, & nisi commendetur hac uenustate, iaceat necesse est, nec in ulla parte intentior est iudex, eóq; nihil recte dictum perit. Præterea nescio quomodo etiam facilius credit, quæ audienti iucunda sunt, & uoluptate ad fidē ducitur. Vbi uero maior res erit, et atrocia inuidiose, & tristia miserabiliter dicere licebit, nō ut consumantur affectus, sed ut tamen uelut primis lineis designētur, ut planè qualis futura sit imago rei statim appareat. Ne sententia quidē uelut fatigatū intentione stomachū iudicis reficere dissuaserim, maxime quidē breuiter iniecta, qualis est illa, fecerūt serui Milonis, quod suos quisq; seruos in re tali facere uoluisset. Interim paulo liberiore, qualis est illa, nubit genero socrus, nullis auspicibus, nullis authoribus, funestis ominibus omniū. quod cū sit factum ijs quoq; temporibus, quibus omnis ad utilitatem potius quàm ad ostentationem cōponebatur oratio, & erant adhuc seueriora iudicia, quanto nunc faciundum magis, cum in ipsa capitis, aut fortunarū pericula irrupit uoluptas? cui hominum desyderio quantum dari debeat, alio loco dicam. Interim aliquid indulgendum esse confiteor. Multum confert adiecta ueris credibilis rerū imago, quæ uelut in rem præsentem perducere audientes uidetur, qualis est illa M. Cœlij in Antonium descriptio. Nanq; ipsum offendūt temulento sopore profligatum, totis præcordijs stertentem, ructuosos spiritus geminare, præclarasq; contubernales ab omnibus spondis transuersas incubare, & reliquas circumiacere passim, quæ tamen exanimatæ terrore, hostium aduentu percepto, excitare Antoniū conabantur, nomen inclamabant, frustra ceruicibus tollebant, blandius alia ad aurē inuocabat, uehementius etiam nonnulla feriebat, quarum cum omnium uocem, tactumq; noscitaret, proximæ cuiusq; collum amplexu petebat, nec dormire excitatus, nec uigilare ebrius poterat, sed semisomno sopore inter manus centurionum, concubinarumq; iactabatur. Nihil his nec credibilius fingi, nec uehementius exprobrari, nec manifestius ostendi potest. Ne illud quidem præteribo, quantam afferat fidem expositioni narrantis authoritas, quam mereri debemus ante omnia quidem uita, sed & ipso genere orationis. Quod quo fuerit grauius, sanctius, hoc plus habeat necesse est in affirmando quoque ponderis. Effugienda igitur in hac præcipue parte omnis calliditatis suspicio, neq; enim se usquam custodit magis iudex, nihil uideatur fictum, nihil solicitum, omnia potius à causa, quàm ab oratore profecta credantur. Sed hoc pati non possumus, & perire artem putamus, nisi appareat, cum desinat, ars esse, si apparet, pendemus ex laude, atque hanc laboris nostri du=

cimus summã. Itaq; cũ circũstãtibus ostentare uolumus, iudicibus prodimus. Est quædã et repetita narratio, quæ ἐπιδιήγησις dicitur sane res declamatoria magis q̃ forẽsis. Ideo autẽ reperta, ut q̃a narratio breuis debet esse, fusius, et ornatius res posset exponi, q̃d fit uel inuidiæ gratia, uel miserationis. Idẽ raro faciẽdũ iudicio, neq; sic unq̃, ut totus ordo repetatur. licet enim p̃ partes idẽ consequi. Cæterũ qui uti ἐπιδιηγήσει uolet, narrationis rẽ loco stringat, & cõtentus indicare, q̃d factũ sit, quo sit modo factũ, plenius se loco suo expositurũ esse promittat. Initiũ narrationis q̃dã utiq; faciẽdũ à p̃sona putant, eamq;, si nostra sit, ornandã, si aliena, infamandã statim. hoc sane frequẽtissimum est, q̃a p̃sonæ sunt, inter quas litigatur. Sed hæ quoq; interim cũ
» suis accidentibus ponẽdæ, cũ id profuturũ est, ut A. Cluentius habitus
» fuit pater huiusce iudices inq̃t, homo nõ solũ municipij larinatis, ex
» quo erat, sed etiã regionis illius uicinitatis uirtute, æstimatione, nobi-
» litate facile princeps. Interim sine his, ut Q. Ligarius, cũ esset, Fre
» quẽter uero et à re, sicut pro Tullio Cicero. Fũdũ habet in agro turi
» no M. Tullius paternũ. Demosthenes pro Ctesiphonte τῶ γὰρ φωκικῶ
» συστάντος πολέμου. De fine narrationis cum ijs contentio est, q̃ p̃duci
» expositionẽ uolunt eò unde quæstio oritur. His rebus ita gestis, P.
» Dolabella prætor interdixit, ut est consuetudo de ui hominibus ar-
» matis sine ulla exceptione, tantum ut unde deiecisset restitueret, resti
» tuisse se dixit, sponsio facta eſt, hac de sponsione uobis iudicandũ est.
Id à petitore semper fieri potest, à defensore non semper.

De egressione.

ORDINE ipso narrationẽ sequitur confirmatio, probãda sunt enim quæ propter hoc exposuimus. sed priusq̃ ingrediar hãc partem, pauca mihi de quorũdã opinione dicẽda sunt. Plerisq; moris est prolato rerũ ordine protinus utiq; in aliquẽ lætũ, ac plausibilẽ locũ q̃maxime possint fauorabiliter excurrere. Quod q̃dẽ natũ ab ostentatione declamatoria iam in forum uenit, postq̃ agere causas nõ ad utilitatẽ litigatorũ, sed ad patronorũ iactationem repertum est, ne si pressæ illi, qualis sæpius desyderatur, narrationis gracilitate cõiuncta argumentorũ pugnacitas fuerit, dilatis diutius dicẽdi uoluptatibus oratio refrigescat. In quo uitiũ illud est, q̃d sine discrimine causarũ, atq; utilitatis, hoc tanq̃ semper expediat, aut etiam necesse sit, faciunt, eo q̃ desumptas ex ijs partibus, quarum alius erat locus sententias in hãc congerunt, ut plurima, aut iterũ dicenda sint, aut q̃a

alieno loco

alieno loco dicta sunt, dici suo non possint. Ego autem confiteor hoc expaciandi genus non modo narrationi quidem, sed etiam quæstionibus, uel uniuersis, uel interim singulis opportune posse subiungi, cum res postulat, aut certe permittit, atq; eo uel maxime illustrari, ornariq; orationem. Sed si cohæret, & sequitur, non si per uim continetur: & quæ natura iuncta erat, distrahit. Nihil enim tam est consequens quam narrationi probatio, etsi excursus ille, uel quasi finis narrationis, uel quasi initium probationis est. Erit ergo illi nonnunquam locus, ut si expositio circa finem atrox fuerit, prosequamur eam uelut spiritu, erumpente protinus indignatione. Quod tamen ita fieri oportebit, si res dubitationem non habebit, alioquin prius est, quod obijcias, uerum efficere, quam magnum, quia criminum inuidia pro reo est priusquam probatur. Difficillima est enim grauissimi cuiusq; sceleris fides. Item fieri non inutiliter potest, uti si merita in aduersarium aliqua exposueris, in ingratum inueharis, aut si uarietatem criminum narratione demonstraueris, quantum ab ea periculum intentetur ostendas. Verum hæc breuiter omnia: Iudex enim ordine audito festinat ad probationem, & quamprimum certus esse sententiæ cupit. Præterea cauendum est, ne ipsa expositio uanescat, auersis in aliud animis, & inani mora fatigatis. Sed ut non semper est necessaria post narrationem illa procursio, ita frequenter utilis ante quæstionem præparatio. Vtiq; si prima specie minus erit fauorabilis, si legem asperam tuebimur, aut pœnarias actiones inferemus. Est hic locus uelut sequentis exordij ad conciliandum probationibus nostris iudicem, mitigandum, concitandum. Quod liberius hic, & uehementius fieri potest, quia iudici causa iam nota est. His igitur uelut fomentis si quid erit asperum, præmoliemus, quo facilius aures iudicum, quæ post dicturi erimus admittant, ne ius nostrum oderint, nihil enim facile persuadetur inuitis. Quo loco tamen iudicis quoq; natura noscenda est, iuri magis, an æquo sit appositus. Proinde enim magis, aut minus hoc erit necessarium. Cæterum res eadem, & post quæstionem perorationis uice fungitur. Hanc partem παρέκβασιν uocant græci, latini egressum, uel egressionem. Sed hæ sunt plures, ut dixi, quæ per totam causam uarios habent excursus, ut laus hominum, locorumq;, ut descriptio regionum, expositio quarundam rerum non solum gestarum, sed etiam fabulosarum. Quo ex genere est in orationibus contra Verrem compositis, Siciliæ laus, Proserpinæ raptus, pro C. Cornelio, popularis illa uirtutum Cn. Pompeij commemoratio, in quam ille diu immoratur orator, uelut nomine ipso ducis cursus dicendi teneretur, abrupto, quem inchoauerat, sermone diuertit. Ac tamen παρέκβασις est, ut mea quidem fert opinio, aliena

rei, sed ad utilitatem causæ pertinentis, extra ordinē excurrens tra
ctatio. Quapropter nō uideo cur hunc ei potissimum locū assignent,
qui rerum ordinē sequtur, non magis q̄ illud, cur hoc nomen ita de-
mū propriū putēt, si aliqd in digressu sit exponēdū, cum tot modis a
recto itinere declinet oratio. Nā quicquid dicitur præter illas quinq;,
quas fecimus, partes, egressio est, indignatio, miseratio, inuidia, cōuiti
um, excusatio, cōciliatio, maledictorum refutatio, similia ijs, quæ non
sunt in quæstione, omnis amplificatio, minutio, omne affectus genus,
atq; ea maxime iucundā, et ornatam faciunt orationē. de luxuria, de
auaritia, de religione, de officijs, quæ cum sint argumētis subiecta si-
milium rerum, quia cohærent, egredi nō uidentur. sed plurima sunt,
quæ rebus nō secum cohærentibus inseruntur, quibus iudex refici-
tur, admonetur, placatur, rogatur, laudatur. Innumerabilia sunt hæc,
quorum alia sicut præparata afferimus, quædā ex occasione, uel ne-
cessitate dicimus, si qd nobis agētibus noui accidit, interpellatio, inter-
uentus alicuius, tumultus. Vnde quoq; Ciceroni in procemio, cū dice-
ret pro Milone, digredi fuit necesse, ut ipsa oratiūcula, qua usus est,
patet. poterit autem paulo lōgius exire, qui præparat aliquid ante
quæstionē, et qui finitæ probationi uelut commēdationem adijcit, at
qui ex medio erumpit, cito ad id redire debet, unde diuertit.

De propositione.

SVNT qui narrationi propositionē subiungant tanq̄ partem iu
dicialis materiæ, cui opinioni respondimus. Mihi autē propositio ui-
detur omnis confirmationis initiū, quod nō modo in ostendēda quæ-
stione principali, sed nōnunq̄ etiā in singulis argumētis proponi solet,
maximeq; in ijs, quæ ἐπιχειρήματα uocantur. Sed nunc de priore
loquimur. Ea non semper uti necesse est, aliquando enim sine proposi
tione aliqua quoq; satis manifestū est, qd in quæstione uersetur. Vtiq;
si narratio ibi finē habet, ubi initiū quæstio, adeo ut aliquando sub-
iungatur expositioni, quæ solet in argumentis esse summa collectio.
» Hæc sicut exposui, ita gesta sunt iudices, insidiator superatus est, ui
» uicta uis, uel potius oppressa uirtute audacia est. Sed nonnunquā
ualde utilis est, præcipue ubi res defendi non potest, & de iure quæ-
ritur, ut pro eo, q̄ pecuniam priuatam de templo sustulit, sacrilegij
agitur, de sacrilegio cognoscatis, ut iudex intelligat, id unū esse offi-
cij sui quærere, an id, quod obijcitur, sacrilegiū sit. Item in causis ob-
scuris, aut multiplicibus, nec semper propter hoc solum, ut sit causa
lucidior,

lucidior, sed aliquando etiam ut magis moueat, mouet autem, si protinus subtexantur aliqua, quæ prosint. Lex aperte scripta est, ut peregrinus, qui murum ascenderit, morte multetur, peregrinum te esse certũ est, quum ascenderis murũ non quæritur, qd superest, nisi ut te puniri oporteat? Hæc enim propositio concessionẽ aduersarij premit, & quodammodo iudicandi morã tollit, nec iudicat quæstionem, sed adiuuat. Sunt autẽ propositiones & simplices plerũq;, & duplices, uel multiplices, quod accidit nõ uno modo, nã & plura crimina iunguntur, ut cũ Socrates accusatus est, qđ corrũperet iuuentutem, & nouas superstitiones induceret, & singula ex pluribus colliguntur, ut cũ legatio male gesta obijcitur Aeschini, quod mẽtitus sit, quod nihil ex mandatis fecerit, quod moratus sit, quod munera acceperit. Recusatio quoq; plures interim propositiones habet, ut contra petitionẽ pecuniæ, male petis, procuratori enim tibi esse nõ licuit, sed nec illi, cuius nomine litigas, habere procuratorẽ, sed neq; es hæres eius, à quo accepisse mutuũ dicor, nec ipsi debui, multiplicari hæc in quantumlibet possunt, sed rẽ ostendisse satis est. Hæ si ponãtur singulæ subiectis probationibus, plures erunt propositiones, si coniungantur, in partitionẽ cadunt. Est et nuda propositio, qualis ferè in coniecturalibus, cædis ago, furtũ obijcio. Est ratione subiecta, ut maiestatẽ minuit Caius Cornelius, nã codicem tribunus plebis ipse pro concione legit. Præter hoc utimur propositione, aut nostra, ut adulteriũ obijcio, aut aduersarij, ut adulterij mecũ agitur, aut cõmuni, ut inter me, & aduersarium quæstio est, uter sit intestato propior. Nonnunquã diuersas quoq; coniungimus. ego hoc dico, aduersarius hoc. habet interim uim propositionis, etiãsi ꝑ se non est propositio, ut cũ exposito rerũ ordine, subijcimus, de his cognoscitis, ut sit hæc cõmonitio iudicis, quo se ad quæstionem acrius intendat, et uelut quodã tactu excitatus finẽ ess narrationis, & initium probationis intelligat, et nobis confirmationem ingredientibus, ipse quoq; quodãmodo nouũ audiẽdi sumat exordiũ.

De partitione.

PARTITIO est nostrarũ, aut aduersarij propositionũ, aut utrarũq; ordine collata enumeratio. Hac qdam utendũ semper putãt, quod de ea fiat causa lucidior, et iudex intentior, ac docilior, si scierit & de quo dicamus, & de quo dicturi postea sumus. Rursus qdã periculosum id oratori arbitrantur duabus ex causis, quod nonnunq̃ et excidere soleãt, quæ promisimus, et siqua in partiendo præterieri-

nus occurrere. Quod qdem nemini accidit, nisi qui plane' uel nullo fuerit ingenio, uel ad agendũ nihil cogitati, praemeditatiq; detulerit. Alioquin quae tam manifesta, & lucida est ratio, q̃ rectae partitionis, sequitur enim naturã ducem, adeo ut memoriae id maximum sit auxilium, uia dicendi non decedere. Quapropter ne illos qdẽ probauerim, qui partitionẽ uetant ultra treis propositiones extendere, quae sine dubio, si nimiũ sit multiplex, fugiet memoriã iudicis, & turbabit intentionẽ. Hoc tamen numero uelut lege non est alliganda, cũ possit causa plures desyderare. Alia sunt magis, propter quae partitione nõ est semper utendũ, primũ quia pleraq; gratiora sunt, si inuenta subito, nec domo allata, sed interdicendũ e' re ipsa nata uideantur. Vnde illa non iniucunda schemata. pene' excidit mihi, & fugerat me, & recte admones. propositis enim probationibus, omnis in reliquum gratia nouitatis praecerpitur. interim uero etiã fallẽdus est iudex, et uarijs artibus subeundus, ut aliud agi, q̃ quod nos petimus, putet. Nam est nonnunq̃ dura propositio, quã iudex si praeuidet, non aliter praeformidat q̃ qui ferrũ medici prius quàm curetur, aspexit, at si re non ante proposita securũ, ac nulla denũtiatione in se cõuersum intrarit oratio, efficiet quod promittenti nõ crederetur. Interim refugienda non modo distinctio quaestionũ est, sed omnino tractatio, affectibus ꝑturbandus, & ab intentione auferendus auditor, nõ enim solũ oratoris est docere, sed plus eloquentia circa mouendũ ualet. Cui rei contraria est maxime tenuis illa, & scrupulose in partes secta diuisionis diligentia, eo tempore, quo cognoscendi iudiciũ conamur auferre. Quid quod interim quae ꝑ se leuia sunt, & infirma, turba ualent. Ideóq; congerẽda sunt potius, & uelut eruptione pugnandũ. quod tamen rarũ esse debet, & ex necessitate demũ. Cum ipsum hoc quod dissimile rationi est, coegerit ratio. Praeter haec in omni partitione est utiq; aliqd potentissimũ, quod cũ audiuit iudex, caetera tanq̃ superuacua grauari solet. Itaq; si plura uel obijciẽda sunt, uel diluẽda, & utilis, & iucunda partitio est, ut qd quaq; de re dicturi sumus, ordine appareat. At si unũ crimen uarie defenderimus superuacua, ut si illa partiamur, dicã non talẽ esse hunc, quẽ tueor, reum, ut in eo credibile uideri possit homicidiũ, dicã occidendi causam huic non fuisse, dicã hunc eo tẽpore, quo homo occisus est, trans mare fuisse. Omnia, quae ante q̃ id, quod ultimum est, exequaris, inania uideri necesse est. Festinat enim iudex ad id, quod potentissimũ est, et uelut obligatum promisso patronum, si est patientior tacitus appellat, si uel occupatus, uel in aliqua potestate, uel etiã si sit moribus incompositus cum

tus cum conuitio efflagitat. Itaq; non defuerunt qui Ciceronis illam pro Cluentio partitionē improbarent, qua se dicturum esse promisit. Primum, neminem maioribus criminibus, grauioribus testibus in iudicium uocatum, quàm Opianicum, deinde præiudicia esse facta ab ijs ipsis iudicibus, à qbus condemnatus sit. Postremo iudicium pecunia tentatum nō à Cluētio, sed contra Cluentium. qa si probari posset, quod est tertium, nihil necesse fuerit dicere priora. Rursus nemo erit tam aut iniustus, aut stultus, quin eum optime fateatur pro Murena esse partitū. Intelligo iudices tres totius accusationis partes fuisse, & earum unam in reprehensione uitæ, alterā in contentione dignitatis, tertiā in criminibus ambitus esse uersatā. Nam sic & ostendit lucidissime causam, & nihil fecit altero superuacuum. De illo quoq; genere defensionis pleriq; dubitant, si occidi, recte feci, sed non occidi, quo prius enim pertinere, si sequens firmum sit? hæc inuicem obstare, & utroq; utentibus in neutro haberi fidem. quod sanè in parte uerum est, cum illo sequenti, si modo indubitabile est, sit solo utendum. At si quid in eo, quod est fortius, timebimus, utraq; probatione nitemur. Alius enim alio moueri solet, et q factum putauit iustum credere potest, q tanquā iusto non mouebitur, factum fortasse non credet. Vt certa manus uno telo posset esse contenta, incertæ plura spargenda sunt, ut sit & fortunæ locus. Egregie uero Cicero pro Milone insidiatorē primo Clodium ostendit, tum addit ex abundāti etiā si id non fuisset, talem tamen ciuem cum summa uirtute interfectoris, & gloria necari potuisse. Neq; illum tamen ordinem, de quo prius dixi, damnauerim, q̄a quædā, etsi ipsa sunt dura, in id tamen ualent, ut ea molliant quæ sequuntur, nec omnino sine ratione est id, quod uulgo dicitur, iniquum petendum, ut æquum feras, qđ tamen nemo sic accipiat, ut omnia credat audēda. Recte enim græci præcipiunt nō tentanda, quæ effici omnino nō possunt. Sed quoties hac, de qua loquor, duplici defensione utemur, id laborādum est, ut in illam partē sequentē fides ex priore ducatur. Potest enim uideri, q tutò etiā confessurus fuit mentiendi causam in negando non habere, & illud utiq; faciendum est, ut quoties suspicabimur à iudice aliā probationē desyderari, quàm de quo loquimur, promittamus nos plene, et statim de eo satis esse facturos, præcipueq; si de pudore agitur. Frequenter autem accidit, ut causa parum uerecunda iure tuta sit, de quo ne inuiti iudices audiant, & aduersi frequentius sunt admonendi secuturam defensionem probitatis, ac dignitatis, expectent paulum, & agi ordine sinant. quædam interim nos et inuitis litigatoribus simulan-

dum est dicere, quod Cicero pro Cluentio facit circa iudiciariam legem. nonnunquam quasi interpellemur ab his subsistere, sæpe aduertenda ad ipsos oratio, hortandi ut sinant nos uti nostro cõsilio, ita surrepetur animo iudicis, & dum sperat probationem pudoris, asperioribus illis minus repugnabit. Quæ cum receperit etiam uerecundiæ defensioni facilior erit, sic utraq; res inuicem iuuabit. Eritq; iudex circa ius nostrum spe modestiæ attentior, circa modestiam iuris probatione procliuior. Sed ut non semper necessaria, aut etiã superuacua partitio est, ita opportune adhibita plurimum orationi lucis, & gratiæ confert. Neq; enim id solum efficit, ut clariora fiant, quæ dicuntur, rebus uelut ex turba extractis, & in conspectu iudicũ positis, sed reficit quoq; audientem certo singularum partium fine, non aliter quàm facientibus iter multum detrahunt fatigationis notata inscriptis lapidibus spacia. Nam & exhaustis laboribus nosse mensuram uoluptati est, & hortatur ad reliqua fortius exequenda scire quantum supersit. nihil enim longum uideri necesse est, in quo quid ultimum sit certum est. Nec immerito multum ex diligentia partiendi tulit laudis Q. Hortensius, cuius tamen diuisionem in digitos diductam nonnũquam Cicero leuiter eludit. Nam est certus suus modus, & euitanda utiq; maxime concisa nimium, & uelut articulosa partitio. Nam & authoritati plurimũ detrahunt minuta illa, nec iam membra, sed frusta, & huius gloriæ cupidi, quo subtilius, & copiosius diuisisse uideantur, & superuacua assumunt, & quæ natura singularia sunt, secant, nec tam plura faciunt, quàm minora. Deinde cum fecerunt mille particulas in eandem incidunt obscuritatem, contra quam partitio inuenta est. diuisio, & simplex propositio, quoties utiliter adhiberi potest, primum debet esse aperta, atq; lucida. Nam quid sit turpius, quàm id esse obscurum ipsum, quod in eum solum adhibetur usum, ne sint cætera obscura, tum breuis, nec ullo superuacuo onerata uerbo. Non enim quid dicamus, sed de quo dicturi simus ostendimus. Obtinendũ etiam nequid in ea desit, neqd supersit. Superest autem sic ferè, cum aut in species partimur, quod in genera partiri sit satis, aut genere posito subijciatur species, ut si dicam de uirtute, iustitia, continentia, cum iustitia, atq; continentia uirtutis sint species. Partitio proponit, quid sit de quo conueniat, qd de quo ambigitur in eo, quod conuenit, quid aduersarius fateatur, quid nos in eo, de quo ambigitur, quæ dicturi simus, quæ nostræ propositiones, quæ partis aduersæ, Turpissimum uero non eodem ordine exequi, quo quæque proposueris.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER QVINTVS.

De probationibus inartificialibus.

f VERVNT & clari quidem authores, quibus solum uideretur oratoris officium docere. Nanq; & affectus duplici ratione excludendos putabant. Primum quia uitium esset omnis animi perturbatio. Deinde quia iudicem à ueritate depelli misericordia, uel ira, similibusq; non oporteret. Et uoluptatem audientium petere, cum uincendi gratia tantum diceretur, non modo agenti superuacuum, sed uix etiã uiro dignũ arbitrabantur. Plures uero, qui nec ab illis sine dubio partibus rationẽ orandi summouerent, hoc tamen proprium, atq; praecipuum crederent opus, sua confirmare, & quae ex aduerso proponerentur, refutare. Vtruncunq; est (neq; enim hoc loco meam interpono sententiam) hic erit liber illorum opinione maxime necessarius, quo toto haec sola tractantur, quibus sanè & ea quae de iudicialibus causis iam dicta sunt, seruiunt. Nam neque prooemij, nec narrationis alius usus, quàm ut iudicem praeparent, & status nosse, atque ea, de quibus supra scripsimus, intueri superuacuum foret, nisi ad hanc perueniremus. Deniq; ex quinque, quas iudicialis materiae fecimus, partibus, quaecunq; alia potest aliquando necessaria causae non esse, lis nulla est, cui probatione opus non sit. Eius praecepta sic optime diuisuri uidemur, ut prius quae in commune ad omnes quaestiones pertinent ostendamus. Deinde quae in quoq; causae genere propria sunt, exequamur. Ac prima quidem illa partitio ab Aristotele tradita consensum ferè omnium meruit, alias esse probationes, quas extra dicendi rationem acciperet orator, alias, quas ex causa traheret ipse, et quodammodo gigneret, ideoq; illas ἀτέχνους, idest inartificiales, has ἐντέχνους idest artificiales uocauerũt, ex illo priore genere sunt praeiudicia, rumores, tormenta, tabulae, iusiurandum, testes, in qbus pars maxima contentionum forensiũ consistit, sed ut ipsa per se carent arte, ita summis eloquentiae uiribus & eleuanda sunt plerunq;, et refellenda. Quare mihi uidentur magnopere damnandi, q totum hoc genus à praeceptis remouerunt. Nec tamen in animo est omnia,

quæ pro his, aut contra dici solent, complecti. Non enim communes locos tradere destinamus, quod esset operis infiniti, sed uim quandam, atq; rationem. Quibus demonstratis non modo in exequendo suas quisq; uires debet adhibere, sed etiam inueniendo similia, ut quæq; cõditio litium poscet. Nec enim de omnibus causis dicere quisquam potest saltem præteritis, ut taceam de futuris.

De præiudicijs.

NAM præiudiciorũ uis omnis tribus in generibus uersatur. rebus, quæ aliquãdo ex partibus causis sunt iudicatæ, quæ exẽpla rectius dicuntur, ut de rescissis patrũ testamentis, uel cõtra in filios confirmatis. Iudicijs ad ipsam causam ptinentibus, unde etiã nomen ductum est, qualia in Opianicum facta dicuntur, et à senatu aduersus Milonẽ. aut cũ de eadẽ causa pronuntiatũ est, ut in reis deportatis, et assertione secunda, et de partibus centumuiraliũ, quæ in duas hastas diuisæ sunt. Confirmantur præcipue duobus, authoritate eorũ, q pronuntiauerunt, et similitudine rerũ, de qbus quæritur. Refellũtur autẽ raro p contumeliã iudicũ, nisi forte manifesta in his culpa erit. Vult enim cognoscentiũ quisq; firmã esse alterius sententiã, & ipse pronuntiaturus, exẽplum nõ libenter, qđ in se fortasse recidat, faciat. Confugiendũ ergo est in duobus superioribus, si res feret, ad aliquã dissimilitudinem causæ, uix autẽ ulla est p omnia alteri similis. si id nõ continget, aut eadẽ causa erit, actorũ incusanda negligentia, aut de infirmitate psonarũ quærẽdũ, contra quas erit iudicatũ, aut de gratia, quæ testes corruperit, aut de inuidia, aut de ignorãtia, aut inueniendũ qđ causæ postea accesserit, quorũ si nihil erit, licebit tamen dicere multas iudiciorũ causas ad inique pronuntiandũ ualere. Ideóq; damnatũ Rutiliũ, absolutos Clodiũ, atq; Catilinam, rogandi etiã iudices, ut rẽ potius intueantur ipsam, quàm iuriiurando alieno, suum donent. Aduersus consulta autẽ senatus, uel decreta principũ, et magistratuum, remediũ nullũ est, nisi aut inuentæ quantuluncunq; causæ differẽtia, aut aliqua eorundẽ, uel eiusdẽ potestatis hominũ posterior constitutio, quæ sit priori contraria, quæ si deerunt, lis non erit.

De rumore, & fama.

FAMAM, atq; rumores pars altera cõsensum ciuitatis, et uelut publicum testimonium uocat, altera sermonem sine ullo certo au-

thore dispersum, cui malignitas initium dederit, incrementum credulitas, quod nulli non etiã innocentissimo posset accidere fraude inimicorum falsa uulgantium, exempla utrinq; non deerunt.

De tormentis.

SICVT in tormentis quoq; qui est locus frequentissimus, cũ pars altera, Quæstionẽ, uera fatendi necessitatẽ uocet, altera sæpe etiam causam falsa dicendi, quod alijs patientia facile mendaciũ faciat, alijs infirmitas necessarium, qd attinet plura de his? plenæ sunt orationes ueterũ, ac nouorũ. Quædã tamen in hac parte erunt propria cuiusq; litis. Nam siue de habenda quæstione agetur, plurimũ intererit, qs, & quẽ postulet, aut offerat, & in quẽ, & ex qua causa, siue iam erit habita, quis ei præfuerit, quis, & quomodo sit tortus, an credibilia dixerit, an inter se cõstantia, perseuerauerit in eo, quod cœperat, an aliqd dolore mutauerit, prima parte quæstionis, an procedente cruciatu. quæ utrinq; tam infinita sunt, quàm ipsarũ rerũ uarietas.

De tabulis.

CONTRA tabulas quoq; sæpe dictũ, sæpe dicendũ est, cum eas non solũ refelli, sed etiam accusari sciamus esse usitatum. Cum sit autem in his aut scelus signatorum, aut ignorantia, tutius, ac facilius id quod secundo loco diximus, tractatur, quod scilicet pauciores rei fiunt. Sed hoc ipsum argumenta ex causa trahit, si forte aut incredibile est id actum esse, quod tabulæ continent, aut, ut frequẽtius euenit, alijs probationibus æque inartificialibus soluitur, si aut is, in quẽ signatum est, aut aliquis signator dicitur abfuisse, uel prius esse defunctus, si tempora non congruunt, si uel antecedentia, uel insequentia tabulis repugnant, inspectio ipsa etiam sæpe falsum deprehendit.

De iureiurando.

IVSIVRANDVM litigatores aut offerunt suũ, aut nõ respuũt oblatum, aut ab aduersario exigunt, aut recusant, cum ab ipsis exigatur. offerre suũ sine illa conditione, ut uel aduersarius iuret fere improbum est. qui tamen id faciet, aut uita se tuebitur, ut eũ non sit credibile peieraturum, aut ipsa ui religionis, in qua plus fidei consequitur, si id egerit, ut non cupide ad hoc descendere, sed ne hoc

quidem recusare uideatur. aut si causa patietur, modo litis, propter quã deuoturus se ipse non fuerit. aut si præter alia causæ instrumẽta, adijciat ex abundanti hanc quoq; conscientiæ suæ fiduciã. Qui nõ recipiet iniquam conditionẽ, & à multis contemni iurisiurandi metum dicet, cũ & philosophi quidam sint reperti, q deos habere rerũ humanarũ curã negarent. Eum uero, qui nullo offerente iurare sit paratus, & seipsum uelle de causa sua pronuntiare, & quàm id, qđ offert leue, ac facile credat, ostendere. at is, q defert, alioquin agere modeste uidetur, cum litis aduersariũ iudicem faciat, & eum, cuius cognitio est, onere liberet, q profecto alieno iureiurando stare, quàm suo mauult, quo difficilior recusatio est, nisi forte res est ea, quã credibile sit notã ipsi non esse. quæ excusatio si deerit, hoc unũ relinquetur, ut inuidiam sibi quæri ab aduersario dicat, atq; id agi, ut in ea causa, in qua uincere non possit, queri possit. Itaq; hominẽ qdẽ malum occupaturũ hanc conditionem fuisse, se autẽ probare malle quæ affirmet, quàm dubiũ cuiq; relinquere, an peierarit. Sed nobis adolescentibus seniores in agẽdo facti præcipere solebant, ne unquã iusiurandum deferremus, sicut neq; optio iudicis aduersario est ꝑmittenda, nec ex aduocatis partis aduersæ iudex eligẽdus. Nã si dicere cõtraria turpe aduocato uideatur, certe turpius habẽdũ, facere qđ noceat.

De testibus.

MAXIMVS tamen patronis circa testimonia sudor est, ea dicuntur aut ꝑ tabulas, aut à præsentibus testibus, simplicior contra tabulas pugna, nã et minus uidetur obstitisse pudor inter paucos signatores, & pro diffidentia premitur absentia, si reprehensionẽ nõ capit ipsa ꝑsona, infamare signatores licet. Tacita præterea quædã significatio refragatur his omnibus, quod nemo ꝑ tabulas dat testimonium nisi sua uoluntate, quo ipso non esse amicũ ei se, contra quẽ dicit, fatetur, nec tamen protinus cesserit orator, quo minus & amicus pro amico, & inimicus contra inimicum possit uerum, si integra sit ei fides, dicere. Sed late locus uterq; tractatur. Cum præsentibus uero ingens dimicatio est. Ideoq; uelut duplici contra eos, proq; his acie cõfligitur actionũ, et interrogationum. In actionibus primum generaliter pro testibus, atq; in testes dici solet. Est hic cõmunis locus, cũ pars altera nullã firmiorẽ probationẽ esse contendit, quàm quæ sit hominum sciẽtia nixa, altera ad detrahendã illis fidẽ, omnia, per quæ fieri soleãt falsa testimonia, enumerat. Sequens ratio est, cum specialiter qdem, sed

tamen multos pariter patroni solent. Nam & gentium simul uniuer=
sarum eleuata testimonia ab oratoribus scimus, & tota genera testimo
niorũ, ut de auditionibus. non enim ipsos esse testes, sed iniuratorum
afferre uoces. ut in causis repetundarũ, ꝗ se reo numerasse pecunias
iurant, litigatorũ non testiũ habendos loco. Interim aduersus singulos
dirigitur actio. Quod insectationis genus & ꝑmistum defensioni le
gimus in orationibus plurimis, et separatim editum, sicut in Vatiniũ
testem. Totũ igitur excutiamus locũ, quando uniuersam institutionem
aggressi sumus. sufficiebát alioquin libri duo à Domitio Afro in hãc
rem cõpositi, quẽ adolescentulus senem colui, ut non lecta mihi tan=
tum ea, sed pleraq; ex ipso sint cognita. Is uerissime præcipit primũ
esse in hac parte officium oratoris, ut totã causam familiariter norit,
quod sine dubio ad omnia ꝑtinet, & quomodo contingat explicabi-
mus, cum ad destinatum huic parti locum uenerimus, ea res sugge
ret materiã interrogationi, et ueluti tela ad manum subministrabit.
eadẽ docebit, ad quæ iudicis animus actione sit præparandus. Debet
enim uel fieri, uel detrahi testibus fides oratione ꝑpetua, ꝗa sic dictis
quisq; mouetur, ut est ad credendum, uel nõ credendum ante forma
tus. Et quoniã duo sunt genera testium, aut uoluntariorum, aut eorũ,
quibus iudex in publicis iudicijs lege denuntiare solet, quorum alte
ro utraq; pars utitur, alterum accusatoribus tantum cõcessum est, sepa
remus officium dantis testes, et refellentis. Qui uoluntarium produ-
cit, scire quid is dicturus est, potest. Ideóq; faciliorẽ uidetur in rogan
do habere rationẽ. Sed hæc quoq; pars acumen, ac uigilãtiá poscit,
prouidẽdumq;, ne timidus, ne inconstans, ne imprudẽs sit testis, turbã
tur enim, et à patronis diuersæ partis inducuntur in laqueum. Sed
et plus deprehẽsi nocent, quàm firmi, et interriti profuissent. multum
igitur domi ante uersandi et uarijs ꝑcunctationibus, quales haberi ab
aduersario possunt, explorãdi sunt. sic fit, ut aut cõstent sibi, aut siꝗd
titubauerint, opportuna rursus eius, à quo producti sunt, interroga-
tione uelut in gradum reponãtur. In his quoq; adhuc, qui constiterint
sibi uitandæ insidiæ, nã frequẽter subijci ab aduersario solẽt, & oĩa
profutura polliciti diuersa respondent, et authoritatẽ habent nõ ar-
guẽtium illa, sed confitentium. Explorãdum igitur quas causas lædẽ
di aduersarium afferãt, nec id satis est inimicos fuisse, sed an desierint,
an ꝑ hoc ipsum recõciliari uelint, ne corrupti sint, ne pœnitẽtia pro=
positum mutauerint. Quod cum in ijs quoq;, ꝗ ea, quæ dicturi uiden
tur, re uera sciũt, necessariũ est præcauere, tũ multo magis in ijs, ꝗ se
dicturos quæ falsa sunt, pollicẽtur. Nã et frequẽtior eorũ pœnitẽtia ẽ,

& promissum suspectius, & si perseuerauerint reprehensio facilior. Eorum uero qbus denuntiatur pars testiũ est, quæ reũ lædere uelit, pars quæ nolit. Idq; interim sciat accusator, interim nesciat, fingamus in præsentia scire. In utroq; enim genere summis artibus interrogantis opus est, nã si habet testẽ cupidũ lædendi, cauere debet hoc ipsum ne cupiditas eius appareat, nec statim de eo, qđ in iudiciũ uenit, rogare, sed aliquo circuitu ad id puenire, ut illi qđ maxime dicere uoluit, uideatur expressum, nec nimiũ instare interrogationi, ne ad oĩa respõdendo testis fidẽ suam minuat, sed in tantũ euocare eum, quantũ sumere ex uno satis sit. At in eo, q uerũ inuitus dicturus est, prima felicitas interrogantis est, extorquere qđ is noluerit, hoc non alio modo fieri potest, quàm longius interrogatione repetita. respõdebit enim quæ nocere causæ non arbitrabitur. Ex pluribus deinde, quæ confessus erit, eò pducetur, ut quod dicere non uult, negare nõ possit, nã ut in oratione, sparsa plerũq; colligimus argumenta, quæ per se nihil reũ aggrauare uideantur, cõgregatione deinde eorũ factum conuincimus, ita huiusmodi testis multa de anteactis, multa de insecutis, loco, tempore, psona, cæteruq; est interrogãdus, ut in aliquod responsum incidat, post qđ illi uel fateri, quæ uolumus necesse sit, uel ijs, quæ iã dixerat, repugnare. Id si nõ contingit, reliquũ erit, ut eũ nolle dicere manifestũ sit, protrahendusq; ut in aliquo, quod uel extra causam sit, deprehẽdatur, tenendus etiã diutius, ut omnia, ac plura, quàm res desyderat pro reo dicendo, suspectus iudici fiat, quo non minus nocebit, quàm si uera in reũ dixisset. At si, quod secundo loco diximus, nesciet actor, quid propositi testis attulerit, paulatim, &, ut dicitur, pedetentim interrogando experietur animũ eius, & ad id responsum, quod eliciendũ erit, per gradus ducet. Sed qa nonnunquã sunt hæ quoq; testiũ artes, ut primum ad uoluntatẽ respondeant, quo maiore fide diuersa postea dicant, est accusatoris suspectũ testem, dũ prodest, dimittere. Patronorũ in parte expeditior, in parte difficilior interrogatio est, difficilior hoc, quod raro unquam possunt ante iudiciũ scire, quod testis dicturus sit, expeditior, quod cum interrogandum est, sciunt qd dixerit. Itaq; in eo, quod incertũ est, cura, & inquisitione opus est, qs reũ premat, quas, et qbus ex causis inimicitias habeat, eaq; in oratione prædicẽda, atq; amolienda sunt, siue odio cõflatos testes, siue inuidia, siue gratia, siue pecunia uideri uolumus, et si deficietur numero pars diuersa, paucitatẽ, si abundabit, conspirationẽ, si humiles producet, utilitatẽ, si potentes, gratiã oportebit incessere. plus tamen proderit causas, propter quas reũ lædant, exponere, quæ sunt uariæ,

& pro conditione cuiusq; litis, aut litigatoris. Nam contra illa, quae supra diximus, simili ratione responderi locis communibus solet, qa & in paucis, atq; humilibus accusator simplicitate gloriari potest, qđ neminem praeter eos, quos putarit scire, quaesierit, & multos, atq; honestos commendare aliquanto est facilius. Verum interim & singulos ut exornare, ita destruere contingit, aut recitatis in actione, aut nominatis testibus, quod iis temporibus, quibus testis non post finitas actiones rogabatur facilius, & frequentius fuit. Quid autē in quenq̃ testium dicendū sit, sumi nisi ex ipsorum personis non potest. Reliquae interrogandi sunt partes, qua in re primum est nosse testem, nam timidus terreri, stultus decipi, iracundus concitari, ambitiosus inflari potest. prudens uero, & constans, uel tanquam inimicus, et peruicax dimittendus statim, uel non interrogatione, sed breui interlocutione patroni refutandus est, aut aliquo si continget, urbane dicto refrigerandus, aut siquid in eius uitam dici poterit, infamia criminum destruendus. Probos quosdam, et uerecundos non aspere incessere profuit, nam saepe q aduersus insectantem pugnassent, modestia mitigantur. Omnis autem interrogatio est aut in causa, aut extra causam, in causa, sicut accusatori praecepimus, patronus quoq; altius, & unde nihil suspecti sit, repetita percontatione priora sequentibus applicando saepe eò perducit homines, ut ab inuitis, quod prosit extorqueat, cuius rei sine dubio, neq; disciplina ulla in scholis, neq; exercitatio traditur, & naturali magis acumine, aut usu contingit haec uirtus. Si quod tamen exēplum ad imitationem demonstrandū sit, solū est, quod ex dialogis Socraticorū, maximeq; Platonis duci potest, in qbus adeo scitae sunt interrogationes, ut cum in plerisq; bene respondeatur, res tamen ad id, quod uolunt efficere, perueniat, illud fortuna interim praestat, ut aliquid, quod inter se parum consentiat, à teste dicatur, interim, quod saepius euenit, ut testis testi diuersa dicat. acuta autem interrogatio ad hoc, quod casu fieri solet, etiá ratione perducet. Extra causam quoq; multa, quae prosint, interrogari solent, de uita testium aliorum de sua quisq;, si turpitudo, si humilitas, si amicitia accusatoris, si inimicitiae cum reo, in qbus aut dicant aliqd, quod prosit, aut in mendacio, uel cupiditate laedendi deprehendantur. Sed in primis interrogatio debet esse circūspecta, qa multa contra patronos uenuste testis saepe respondet, eiq; praecipue uulgo fauetur, tum uerbis q̃ maxime ex medio sumptis, ut qui rogatur, is autem est saepius et imperitus, intelligat, aut ne intelligere se neget, quod interrogantis non leue frigus est. Illae uero pessimae artes testem subornatum in subsellia

aduersarij mittere, ut inde excitatus plus noceat, uel dicendo contra reum, cũ quo sederit, uel cum adiuuisse testimonio uidebitur faciendo ex industria, multa immodeste, atq; intemperanter, ꝑ quæ non à se tantũ dictis detrahat fidem, sed cæteris quoq;, q̃ profuerant, auferat authoritatẽ, quorũ mentionem habui, non ut fierent, sed ut uitarentur. Sæpe inter se colllidi solent, inde testatio, hinc testes, locus utrinq;. Hæc enim pars se iureiurando, illa consensu signantiũ tuetur. Sæpe inter testes, & argumenta quæsitũ est, inde scientiã in testibus, & religionem, ingenia esse in argumentis dicitur, hinc testẽ gratia, metu, pecunia, ira, odio, amicitia, ambitu fieri, argumenta ex natura duci, in his iudicẽ sibi, in illis alij credere. Cõmunia hæc pluribus causis, multumq; iactata sunt, semperq; tamen iactabuntur. aliquando utrinq; sunt testes, & quæstio, sequitur, ex ipsis utri meliores uiri, ex causis, utri magis credibilia dixerint. Ex litigatoribus, utri gratiã magis ualuerint. His adijcere siquis uolet ea, quæ diuina testimonia uocantur, ex responsis, oraculis, ominibus, duplicẽ sciat eorũ esse tractatũ, generalẽ alterũ, in quo inter stoicos, & Epicuri sectam secutos pugna ꝑpetua est, regatur'ne prouidentia mundus. Specialẽ alterum contra partem diuinationis, ut quæq; in quæstionẽ cadit, aliter enim oraculorũ, aliter aruspicum, augurũ, coniectorũ, & mathematicorum fides confirmari, aut refelli potest, cũ sit rerũ earũ ratio diuersa. Circa huiusmodi quoq; instumenta firmanda, uel destruenda multũ habet operis oratio, si quæ sint uoces per uinũ, somnium, dementiam emissæ, uel excepta paruulorũ indicia, quos pars altera nihil fingere, altera nihil indicare dictura est. Nec tantũ præstari hoc genus potest, sed etiã ubi non est, desiderari solet, pecuniam dedisti, quis numerauit, ubi, unde? Venenum arguis, ubi emi, à quo, quanti, ꝑ quẽ dedi, quo conscio? quæ ferè omnia pro Cluentio Cicero in crimine ueneficij excutit. Hæc de inartificialibus quambreuissime potui.

De probatione artificiali.

PARS altera probationum, quæ est tota in arte, constatq; rebus ad faciendũ fidẽ appositis, plerunq; aut omnino negligitur, aut leuissime attingitur ab ijs, qui argumenta uelut horrida, & cõfragosa uitantes amœnioribus locis desident. Neq; aliter quàm ij, qui tradũtur à poëtis, gustu cuiusdã apud lotophagos graminis, & syrenum cantu deliniti uoluptatem saluti prætulisse, dum laudis falsam imaginẽ persequuntur, ipsa, propter quã dicitur, uictoria cedunt. Atqui cætera, quæ

ra, quæ continuo magis orationis tractu decurrunt, in auxiliũ, atq; ornamentũ argumentorũ comparantur, neruisq; illis, qbus causa cõti netur, adijciunt inducti super corporis speciẽ, ut si forte qd factum ira, uel metu, uel cupiditate dicatur, latius q̃ cuiusq; affectus natura sit, prosequemur. ijsdẽ laudamus, incusamus, augemus, minuimus, describimus, deterremus, querimur, consolamur, hortamur. Sed horum esse opera in rebus aut certis, aut de qbus tanq̃ certis loquimur, potest. Nec abnuerim esse aliqd in delectatione, multũ uero in cõmouen dis affectibus. sed hæc ipsa plus ualent, cum se didicisse iudex putat, qđ consequi nisi argumentatione, aliaq; omni fide rerũ nõ possumus, quorũ prius q̃ partior species, indicandũ esse reor quædã in omni ge nere probationum cõmunia. Nam neq; ulla quæstio est, quæ non sit aut in re, aut in persona, neq; esse argumentorũ loci possunt, nisi in ijs, quæ rebus, aut psonis accidunt, eaq; aut per se inspici solent, aut ad aliud referri. Nec ulla confirmatio, nisi aut ex antecedentibus, aut ex consequentibus, aut ex repugnantibus, & hoc necesse est aut ex præ terito tẽpore, aut ex coniuncto, aut ex sequenti petere. Nec ulla res probari nisi ex alia potest, eaq; sit oportet aut maior, aut par, aut minor. Argumenta uero reperiuntur aut in quæstionibus, quæ etiã separatæ à cõplexu reũ, personarumq; spectari per se possint, aut in ipsa causa, cũ inuenitur aliquid in ea non ex cõmuni ratione ductũ, sed eius iudicij, de quo cognoscitur propriũ. probationum præterea omniũ, aliæ sunt necessariæ, aliæ credibiles, aliæ non repugnantes. Et adhuc omniũ probationũ quadruplex ratio est, ut uel qa aliquid est, aliud non sit, ut dies est, nox non est, uel quia est aliqd, & aliud sit, sol est super terram, & dies est, uel quia aliquid non est, aliud sit, ut nox non est, dies est, uel quia aliud non est, nec aliud sit, non est rationalis, nec homo est. his in uniuersum prædictis partes subijciã.

De signis.

OMNIS igitur probatio artificialis cõstat aut signis, aut argu mentis, aut exẽplis. Nec ignoro plerisq; uideri signa partẽ argumen torũ, quæ mihi separandi ratio hæc fuit. Prima quod sunt penè ex illis inartificialibus, cruenta enim uestis, & clamor, & liuor, & ta lia sunt instrumẽta, qualia tabulæ, et rumores, testes. nec inueniun tur ab oratore, sed ad eum cũ ipsa causa deferuntur. altera, ꝙ signa siue indubitata sint, nõ sunt argumenta, qa ubi illa sunt, quæstio nõ est, argumento autem nisi in re controuersa locus esse non potest, siue

dubia, non ſunt argumenta, ſed ipſa argumentis egent. Diuiduntur autẽ in has primas duas ſpecies, ꝙ eorũ alia ſunt, ut dixi, quæ neceſſaria ſunt, quæ græci uocãt τεκμήρια, alia nõ neceſſaria, quæ σημεῖα, priora illa ſunt, quæ aliter habere non poſſunt, quæ mihi uix pertinere ad præcepta artis uidentur. Nam ubi eſt ſignum inſolubile, ibi nec lis qdem eſt. Id autem accidit, cum quid aut neceſſe eſt fieri, factum'ue eſſe, aut certe omnino non poteſt fieri, uel eſſe factũ, quo in cauſis poſito, non eſt lis niſi facti. Hoc genus per omnia tempora perpendi ſolet. Nam & coiſſe eam cum uiro, quæ peperit, quod eſt præteriti, & fluctus eſſe, cũ magna uis uenti in mare incubuit, quod coniuncti, & eum mori, cuius cor eſt uulneratũ, quod futuri, neceſſe eſt, nec fieri poteſt, ut ibi meſſis ſit, ubi ſatum nõ eſt, ut qs Romæ ſit, cũ eſt Athenis, ut ſit ferro uulneratus, q ſine cicatrice eſt. Sed quædam & retrorſum idem ualent, ut uiuere hominẽ, qui ſpirat, et ſpirare qui uiuit. Quædam in contrarium non recurrunt, nec enim quia mouetur, qui ingreditur, etiam ingreditur, qui mouetur, quare poteſt & coiſſe cum uiro, quæ nõ peperit, & non eſſe uentus in mari, cũ eſſet fluctus, nec utiq; cor eius uulneratum eſſe, qui perit, ac ſimiliter ſatum fuiſſe poteſt, ubi non fuit meſſis, nec fuiſſe Romæ, q nõ fuit Athenis, nec fuiſſe ferro uulneratus, qui habet cicatricem. Alia ſunt ſigna non neceſſaria, quæ εἰκότα græci uocant, quæ etiã ſi ad tollendam dubitationem ſola non ſufficiunt, tamen adiuncta cæteris plurimũ ualent. Signum uocant, ut dixi σημεῖον, q̃q̃ id qdam indiciũ, qdam ueſtigium nominauerunt, ꝑ quod alia res intelligitur, ut ꝑ ſanguinẽ cædes, at ſanguis uel ex hoſtia reſperſiſſe ueſtẽ poteſt, uel è naribus profluxiſſe, non utiq; qui ueſtem cruentã habuerit, homicidiũ fecerit, ſed ut per ſe nõ ſufficit, ita cæteris adiunctum teſtimonij loco ducitur, ſi inimicus, ſi ante minatus, ſi eodẽ loco fuit. Quibus ſignũ cum acceſſit, efficit, ut quæ ſuſpecta erant, certa uideãtur. Alioquin ſunt quędã ſigna utriq; parti cõmunia, ut liuores, tumores, nã uideri poſſunt & ueneficij, & cruditatis. & uulnus in pectore ſua manu, et aliena periſſe dicentibus, in quo eſt. Hæc perinde firma habentur, atq; extrinſecus adiuuantur. Eorũ autem, quæ ſigna ſunt qdem, ſed non neceſſaria, genus Hermagoras putat, non eſſe uirginem Athalantam, quia cum iuuenibus per ſyluas uagetur. Quod ſi recepimus, uereor ne omnia, quæ ex facto ducũtur, ſigna faciamus. Eadem tamen ratione, qua ſigna tractantur. Nec mihi uidẽtur Ariopagitæ, cũ damnauerint puerũ, coturnicũ oculos eruentem, aliud indicaſſe q̃ id ſignũ eſſe pernicioſiſſimæ mentis, multiſq; malo futuræ ſi adoleuiſſet.

adoleuiſſet. Vnde Spurij Melij M. Q. Manlij popularitas ſignum affectati regni eſt exiſtimatum. Sed uereor, ne longe nimium nos ducat hæc uia. nam ſi eſt ſignum adulteræ lauari cum uiris, erit & conuiuere cum adoleſcentibus. Deinde etiã familiariter alicuius amicitia uti, aut fortaſſe corpus uulſum, fractum, inceſſum, ueſtem muliebrem, dixerit mollis, & parũ uiri ſigna, ſicui, cum ſignum id proprie ſit, quod ex eo, de quo quæritur, natum ſub oculos uenit, ut ſanguis ex cæde, ita illa ex impudicitia fluere uideãtur. Ea quoq;, quæ, quia plerunq; obſeruata ſunt, uulgo ſigna creduntur, ut pronoſtica.

„ =Vento rubet aurea phœbe,

„ Et cornix plena pluuiam uocat improba uoce.

Si cauſas ex qualitate cœli trahunt, ſanè ita appellentur. nã ſi uento rubet luna, ſignum uenti eſt rubor. Et ſi, ut idem poëta colligit, denſatus, & laxatus aer facit, ut ſit inde ille auium concentus, idem ſentiemus. Sunt autem etiam ſigna parua magnorum, ut uel hæc ipſa cornix. Nam maiora minorum eſſe nemo miratur.

De argumentis.

NVNC de argumentis, hoc enim nomine cõplectimur oĩa, quæ græci ἐνθυμήματα, ἐπιχειρήματα, ἀποδείξεις uocant, quanquã apud illos aliqua horũ nominũ differentia, etiã ſi uis eodẽ ferè tendit. Nã ἐνθύμημα, quod nos cõmentum ſanè, aut cõmentationem interpretamur, q̃a aliter nõ poſſumus, græco melius uſuri, Vnum intellectũ habet, quo omnia mente concepta ſignificat, ſed nunc de eo nõ loquimur, Alterũ, quo ſententiã cũ ratione, Tertiũ, quo certã quandã argumenti concluſionẽ, uel ex conſequẽtibus, uel ex repugnãtibus, q̃q̃ de hoc parũ conuenit. Sunt enim q̃ illud prius ἐπιχείρημα dicãt, pluresq; inuenias ĩ ea opiniõe, ut id demũ, quo pugna cõſtat, enthymema accipi uelit. Et ideo illud Cornificius cõtrariũ appellat, nũc alij rhetoricũ ſyllogiſmum, alij imperfectũ ſyllogiſmum uocauerunt, q̃a non diſtinctis totidẽ partibus concluderetur, q̃d ſanè non utiq; ab oratore deſyderat. Ἐπιχείρημα Valgius aggreſſionẽ uocat, Celſus autẽ iudicat nõ noſtram adminiſtrationẽ, ſed ipſam rem, quam aggredimur, ideſt argumentũ, quo aliq̃d probaturi ſumus, etiã ſi non dum uerbis explanatum, iam tamen mente conceptũ, ἐπιχείρημα dici. alijs uidetur nõ deſtinatã, uel inchoatam, ſed p̱fectam orationem hoc nomen accipere, & ultimam ſpeciem. Ideoq; propria eius appellatio & maxime in uſu poſita eſt, qua ſignificatur certa quædam ſententiæ

comprehensio, quæ ex tribus partibus constat. Quidam epichirema rationem apellauerunt. Cicero melius ratiocinatiuum, quanquam et ille nomen hoc duxisse magis à syllogismo uidetur, nam & statum syllogisticum ratiocinatiuũ appellat, exemplisq; utitur philosophorũ. Et quoniam est quædam inter syllogismum, & epichirema uicinitas, potest uideri hoc noĩe recte abusus. Ἀπόδειξις est euidens probatio, ideoq; apud geometras γραμμικαὶ ἀποδείξεις dicuntur. Hanc & ab epichiremate Cæcilius putat differre solo genere conclusionis, & esse apodixim imperfectum epichirema, eadem causa, qua diximus, & enthymema syllogismo distare, nam & epichirema syllogismi pars est. Quidam inesse epichiremati apodixim putant, & esse partem eius confirmãtem. utcunq; autem, quanquam diuersi authores, eodẽ modo finiunt, ut sit oratio per ea, quæ certa sunt, incertis fidẽ non dubiã afferẽs, quæ natura est omnium argumentorum, neq; enim incerta incertis declarantur. Hæc omnia generaliter πίστις appellant, quod & si propria interpretatione dicere fidem possumus, apertius tamen probationem interpretabimur. Sed argumentum quoq; plura significat, nã et fabulæ ad actus scenarum compositæ, argumenta dicuntur, et orationum Ciceronis uelut thema ipse exponens Pedianus inquit argumentum tale est. Et ipse Cicero ad Brutum ita scribit. "Veritus fortasse, ne "nos in Catonem nostrum transferremus, illi mali quid est, & si argu"mentum simile non erat. quo apparet omnem ad scribendum destinatam materiam ita appellari. nec mirum cũ id inter opifices quoque uulgatum sit. Vnde Virgilius.

Argumentum ingens- Vulgoq; paulo numerosius opus dicitur argumentosum. Sed nunc de eo dicendũ argumento est, quod probationẽ, indicium, fidem, aggressionem eiusdem rei nomina facit parum distincte, ut arbitror. Nam probatio, & fides efficitur non tantum per hæc, quæ sunt rationis, sed etiam per inartificialia, signũ autem, quod ille indicium uocat, ab argumentis iam separaui. Ergo cum sit argumẽtum ratio probationem præstans, qua colligitur aliquid per aliud, etiam, quæ quod est dubium per id, quod non est dubium, confirmat, necesse est esse aliquid in causa, quod probatione non egeat, alioquin nihil erit, quo probemus, nisi fuerit quod aut sit uerum, aut uideatur, ex quo dubijs fides fiat. Pro certis autem habemus primum, quæ sensibus percipiuntur, ut quæ uidimus, audiuimus, qualia sunt signa, deinde ea, in quæ communi opinione consensum est, deos esse, præstandam pietatem parentibus. Præterea, quæ legibus cauta sunt, quæ persuasione etiam si non omniũ hominum, eius tamen ciuitatis, aut gentis in

tis in qua res agitur, in mores recepta ſunt, ut pleraq; in iure non le
gibus, ſed moribus conſtant, ſiquid inter utranq; partem conuenit, ſi=
quid probatum eſt. deniq; cuicunq; aduerſarius non contradicit. Sic
enim fiet argumentum, cum prouidentia mundus regatur, adminiſtrã
da eſt reſp. ut adminiſtranda reſp. ſit, ſi liquebit mundum prouiden=
tia regi. Debet etiam nota eſſe recte argumenta tractaturo uis, et na
tura omnium rerum, & quid quæq; earum plerunq; efficiat, Hinc
enim ſunt, quæ εἰκότα dicuntur. Credibilium autem genera ſunt
tria, unum firmiſſimum, quod ferè accidit, ut liberos à parentibus
amari, alterum uelut propenſius, eum, qui recte ualeat, in craſtinum
peruenturũ. Tertiũ tantũ non repugnans, in domo furtũ factum ab
eo, qui domi fuit. Ideóq; Ariſtoteles in ſecundo de arte rhetorica libro
diligentiſſime eſt executus, quid cuiq; rei, & quid cuiq; homini ſoleat
accidere, et quas res, quosq; homines, quibus rebus, aut hominibus uel
conciliaſſet, uel alienaſſet ipſa natura, ut diuitias quid ſequatur, aut
ambitum, aut ſuperſtitionem. quid boni probent, quid mali petant, quid
milites, quid ruſtici, quo quæq; modo res uitari, uel appeti ſoleat.
Verũ hoc exequi mitto, non enim longum tantum, ſed etiã impoſſi-
bile, ac potius infinitum eſt, præterèa poſitum in cõmuni omniũ intel
lectu, ſiquis tamen deſyderauerit, à quo peteret oſtendi. Omnia autẽ
credibilia, in quibus pars maxima conſiſtit argumentationis, ex hu-
iuſmodi fontibus fluunt, an credibile ſit à filio patrẽ occiſum, ince-
ſtum cũ filia cõmiſſum, & contra ueneficiũ in nouerca, adulteriũ in
luxurioſo. Illa quoq; an ſcelus palàm factũ, an falſum dixerit pro=
pter exiguam ſummã, quia ſuos quiſq; horũ uelut mores habet, ple=
runq; tamen, non ſemper, alioquin indubitata eſſent, non argumẽta.
Excutiamus nunc argumentorũ locos, quanquam quibuſdam ij quoq; de quibus
ſupra dixi, uidentur. Locos appello, non ut uulgo nunc intelliguntur,
in luxuriem, & adulteriũ, & ſimilia, ſed ſedes argumentorũ, in qui=
bus latent, ex quibus ſunt petenda. Nã ut in terra non omni generan
tur omnia, nec autẽ aut feram reperias, ubi quæq; naſci, aut morari
ſoleat ignarus, & piſcium quoq; genera alia planis gaudent, alia ſa=
xoſis regionibus etiã, litoribuſq; diſcreta ſunt. nec helopem noſtro
mari, aut ſcarũ ducas. Ita nõ omne argumentũ undiq; uenit. Ideóq;
non paſſim quærendũ eſt, multus alioquin error in exhauſto labore,
quod non ratione ſcrutabimur, non poterimus inuenire niſi caſu.
at ſi ſcierimus ubi quodq; naſcatur, cum ad locum uentum erit, fa-
cile quod in eo erit peruidebimus. In primis igitur argumenta
ſæpe à perſona ducenda ſunt, cũ ſit, ut dixi, diuiſio, ut omnia hæc duo

partiamur, res, atq; ꝑsonas, ut causa, tempus, locus, occasio, instrumentum, modus, & cætera rerum sint accidentia. Personis autem non quicquid accidit, exequendum mihi est, ut pleriq; fecerunt, sed unde argumenta sumi possunt. Ea porrò sunt, genus. Nam similes parentibus, ac maioribus suis filij plerunq; creduntur, et nonnunq̃ ad honeste, turpiterq́; uiuendũ, inde causæ fluunt. Natio, nam & gentibus proprij mores sunt, nec idem in barbaro, romano, græco probabile est. Patria, quia similiter, etiam ciuitatum leges, instituta, opiniones habent differentiam. Sexus, ut latrocinium facilius in uiro, ueneficium in fœmina credas. Aetas, quia aliud alijs annis magis conuenit. Educatio, & disciplina, quoniam refert à q̃bus, & quo quisq; modo sit institutus. Habitus corporis, ducitur enim frequenter in argumentum species libidinis, robur petulãtiæ. His contraria in diuersum. Fortuna, neq; enim tã idẽ credibile est in diuite, ac paupere, propinquis, amicis, clientibus, abundante, & his omnibus destituto. Conditionis etiam distantia est. nã clarus, an obscurus, magistratus, an priuatus, pater, an filius, ciuis, an peregrinus, liber, an seruus, incestus, an castus maritus, an cœlebs, parens liberorũ, an orbus sit, plurimum distat. Animi natura, etenim auaritia, iracundia, misericordia, crudelitas, seueritas, aliaq́; ijs similia afferunt frequenter fidẽ, aut detrahunt, sicut uictus luxuriosus, an frugi, an sordidus quæritur. Studia quoq;, nãq; rusticus, forẽsis, negotiator, miles, nauigator, medicus, aliud, atq; aliud efficiunt. Intuendum etiam quid affectet quisq;, locuples uideri, an disertus, iustus, an potens. Spectantur ante acta, dictaq;. Ex præteritis enim æstimari solent præsentia. His adijciunt q̃dam commotionem, hanc accipi uolunt temporarium animi motum, sicut iram, pauorem. Consilia autem, & præsentis, & præteriti, & futuri temporis, quæ mihi, etiam si personis accidunt, referenda tamen ad illam partẽ argumentorum uidentur, quam ex causis ducimus, sicut habitus quidam animi, quo tractatur, amicus, an inimicus. Ponunt in persona & nomen, quod quidẽ ei accidere necesse est, sed in argumentũ raro cadit, nisi cum aut ex causa datum est, ut sapiens, magnus, plenus, aut & ipsum alicuius cogitationis attulit causam, ut Lentulo coniurationis, quod libris sibyllinis, aruspicumq́; responsis dominatio dari tribus Cornelijs dicebatur, seq́; eum tertium esse credebat post Syllam, Cinnamq́;, quia & ipse Cornelius erat. Nam & illud est apud Euripidem frigidum sanè, quod nomen Polynicis, ut argumentum fraterni morum incessit. Iocorum tamen ex eo frequens materia, qua Cicero in Verrem non semel usus est. Hæc ferè circa personas sunt, aut his similia.

his similia. nec enim complecti omnia, uel in hac parte, uel in cæteris possumus contra rationẽ plura quæsituris ostendere. Nunc ad res transeo, in q̃bus maxime sunt personis iuncta, quæ agimus. Ideoq; prima tractanda, in omnibus porrò, quæ fiunt, quæritur, aut quare, aut ubi, aut quando, aut quomodo, aut ꝑ quæ facta sunt. Ducuntur igitur argumenta ex causis factorũ, uel futurorũ, quarum materiã, quam ὕλην alij, δύναμιν alij nominauerunt, in duo genera, sed quaternas utriusq; diuidunt species. Nam ferè uersatur ratio faciendi circa bonorum adeptionem, incrementum, conseruationem, usum, aut malorũ euitationem, liberationem, imminutionem, conuersionẽ. Quæ & in deliberando plurimum ualent. Sed has causas habent recta, praua contra ex falsis opinionibus ueniunt. Nam est his initiũ ex ijs, quæ creduntur bona, aut mala, inde errores existunt, & pessimi affectus, in quibus sunt ira, odiũ, inuidia, cupiditas, spes, ambitus, audacia, metus, cætera eiusdem generis. Accedunt aliquando fortuna, ebrietas, ignorantia, quæ interim ad ueniam ualent, interim ad probationem criminum. Vt siquis, dum alij insidiatur, aliũ dicitur interemisse. Causæ porrò non ad conuincendũ modo q̃d obijcitur, sed ad defendendum quoq; excuti solent, cum quis se rectè fecisse, idest honesta causa contendit, qua de re latius in tertio libro dictum est. finitiones interim ex causis pendent, an tyrannicida sit, qui tyrannum, à quo deprehensus in adulterio fuerat, occidit, an sacrilegus, q̃, ut hostes urbe expelleret, arma tẽplo affixa detraxit. Ducuntur argumenta & ex loco, spectatur enim ad fidẽ probationis, montanus, an planus, maritimus, an mediterraneus, cõsitus, an incultus, frequẽs, an desertus, propinquus, an remotus, opportunus cõsilijs, an aduersus. Quã partem uidemus uehementissime pro Milone tractasse Ciceronem. Et hæc quidem, ac similia ad coniecturam frequentius ꝑtinent. Sed interim ad ius quoq;, priuatus, an publicus, sacer, an profanus, noster, an alienus. Vt in ꝑsona magistratus, pater, peregrinus. Hinc enim quæstiones oriuntur, priuatam pecuniam sustulisti, uerũ, q̃a de templo, non furtum, sed sacrilegiũ est. Occidisti adulterum, quod lex permittit, sed quia in lupanari, cædes est. Iniuriam fecisti, sed q̃a magistratui maiestatis actio est, uel contra, licuit, quia pater eram, quia magistratus. Sed circa facti controuersiam argumenta præstant, circa iuris lites, materiã quæstionum. Ad qualitatem quoq; frequenter ꝑtinet locus. Neq; enim idem ubiq; aut licet, aut decorum est. quin etiã in qua ciuitate quicq; quæratur interest. moribus enim, & legibus distant. Ad commendationem quoq;, & inuidiam ualet, nam et Aiax

» apud Ouidium inquit, Ante rates agimus causam, & mecum con=
» fertur Vlysses, & Miloni inter cætera obiectum est, quod Clodius in
monimentis ab eo maiorum suorũ esset occisus. Ad suadendũ momen=
ta idem ualent, sicut tempus cuius tractatum subiungam. Eius autẽ,
ut alio loco iam dixi, duplex significatio est, generaliter enim, et spe=
cialiter accipitur. prius illud est. Nam olim, tunc sub Alexandro, cum
apud Ilion pugnatum est, denique præteritum instans futurum, hoc se-
quens habes & constituta discrimina æstate, hyeme, noctu, interdiu.
& fortuita, in pestilentia, in bello, in conuiuio. Latinorum quidam sa
tis significari putauerunt, si illud generale tempus, hoc speciale tẽpo
ra uocarent. Quorum utrorumque ratio & in consilijs quidem, & in
illo demonstratiuo genere uersatur, sed in iudicijs frequentissima est.
nam & iuris quæstiones facit, & qualitatem distinguit, et ad conie-
cturam plurimũ confert. Vt qui interim probationes inexpugna=
biles afferat, quales sunt, si dicatur (ut supra posui) signator, qui ante
diem tabularum decessit, commisisse aliquid, uel cum infans esset, uel
cum adhuc omnino natus non esset. Præter id, quod omnia facile ar
gumenta aut ex ijs, quæ ante rẽ facta sunt, aut ex coniunctis rei, aut
cõsequentibus ducuntur. Ex antecedentibus, mortẽ minatus est, no-
ctu existi, proficiscentem antecessisti. causæ quoque factorum præteriti
sunt tẽporis. Sed tempus subtilius quidam quàm necesse erat, diuise=
runt, ut esset iuncti, sonus auditus est, adhærẽtis, clamor sublatus est.
Insequentis sunt illa, latuisti, profugisti, liuores, & tumores apparue=
runt. Iisdem temporum gradibus defensor utetur, ad detrahendã ei,
quod obijcitur, fidem. In ijs omnis factorum, dictorumq́; ratio uersa-
tur, sed dupliciter. Nam fiunt quædã, quia aliud postea futurum est,
quædã, quia aliud ante factum est, ut cum obijcitur reo lenocinij spe
ciosæ mariti, quod speciosam adulterij damnatum quandam emerit,
aut parricidij reo luxurioso, quod dixerit patri, non me amplius ob=
iurgabis. Nã & ille non quia emit, leno est, sed quia leno erat, emit,
nec hic, quia sic erat locutus, occidit, sed quia erat occisurus, sic locutus est.
Casus autẽ, qui & ipse præstat argumentis locũ, sine dubio est ex inse
quentibus, sed quadã proprietate distinguitur, ut si dicã, melior dux
Scipio quàm Annibal, uicit enim Annibalẽ, bonus gubernator nunquam
fecit naufragium, bonus agricola magnos sustulit fructus. Et contra
sumptuosus fuit, patrimoniũ exhausit, turpiter uixit, quod uel omni=
bus inuisus est. Intuendæ sunt præcipue in coniecturis et facultates.
credibilius est enim occisos à pluribus pauciores, à firmioribus imbe
cilliores, à uigilantibus dormientes, à præparatis inopinãtes. Quo=

rum contraria in diuersum ualent. Hæc & in deliberando intuemur, & in iudicijs ad duas res solemus referre, an uoluerit quis, an potuerit, nam & uoluntatem spes facit. hinc illa apud Ciceronem coniectura. Insidiatus est Clodius Miloni, non Milo Clodio, ille cum seruis robustis, hic cum mulierum comitatu, ille equis, hic rheda. ille expeditus, hic penula irretitus. Facultati autem licet instrumentum coniungere. Sunt enim in parte facultatis, & copiæ, sed ex instrumento aliquando etiam signa nascuntur, ut spiculum in corpore inuentum. His adijcitur modus, quem τρόπον dicunt, quo quæritur quemadmodum quid sit factum, idq; ad qualitatem, scriptumq; pertinet, ut si negemus adulterum ueneno occidisse, cum ferro licuisset occidere, sed uel oportuisset. Tum ad coniecturas quoq;, ut si dicam bona mente factum, ideóq; palám. mala, ideóq; ex insidijs, nocte, in solitudine. In rebus autem omnibus, de quarum ui, aut natura quæritur, quasq; etiam citra complexum personarum, cæterorumq;, ex quibus fit causa, per se intueri possumus, tria sine dubio rursus spectanda sunt, an sit, quid sit, quale sit. Sed quia sunt quidam loci argumentorum ijs omnibus communes, diuidi hæc in tria genera non possunt. Ideóq; locis potius, ut quosq; incurrent, subijciendа sunt. Ducuntur ergo argumenta ex finitione, seu fine, (nã utroq; modo traditur) eius duplex ratio est. aut enim simpliciter quæritur, sit'ne hoc uirtus, præcedente finitione, aut quid sit uirtus, ita aut in uniuersum uim uerbi complectimur, ut rhetorice est bene dicendi scientia, aut per partes, ut rhetorice est recte inueniendi, & disponẽdi, & eloquendi cum firma memoria, & cum dignitate actionis scientia. præterea finimus, aut ui, sicut superiora, aut ἐτυμολογία, ut si assiduum ab ære dando, & locupletem à locorum, pecuniosum à pecorum copia. Finitioni subiecta maxime uidentur, genus, species, differens, proprium, ex his omnibus argumenta ducuntur. Genus ad probandam speciem minimum ualet, plurimum ad refellendam. Itaq; nó quia est arbor, platanus est. at quod non est arbor, utiq; platanus non est, quod non est uirtus, utiq; nó potest esse iustitia. Itaq; genere perueniendum est ad ultimam speciem, ut homo est animal, non est satis, id enim genus est, mortale, etiã si species est, cũ alijs tamen communis finitio, rationale, nihil supererit ad demonstrandũ quod uelis. Contra species firmam probationem habet generis, infirmam refutationem. Nam quod iustitia est, utiq; uirtus est, quod non est iustitia, potest esse uirtus, ut si est fortitudo continentia, constantia. nunquam ita tolletur à specie genus, nisi omnes species quæ sunt

generi subiectæ remoueãtur hoc modo, quod neq; immortale est, neq; mortale, animal non est. His adijciunt propria, et differentia, à proprijs confirmatur finitio, differentibus soluitur. Proprium autem est aut quod soli accidit, ut homini sermo, risus. aut q̃d utiq; accidit, sed non soli, ut igni calefacere. Et sunt eiusdẽ rei plura propria, ut ipsius ignis lucere, calere. Itaq; quodcũq; propriũ deerit, soluet finitionem. non utiq; quodcunq; erit, confirmabit. Sæpissime autem quid sit proprium cuiusq; quæritur, ut si per ἐτυμολογίαν dicatur, tyrannicidæ propriũ est tyrannum occidere, negemus. non enim si traditum sibi eũ carnifex occiderit, tyrannicida uocatur, nec si imprudens, uel inuitus. Quod autem proprium non erit, differens erit, ut aliud est seruum esse, aliud seruire, qualis esse in addictis quæstio solet. Qui seruus est, si manumittatur, fit libertinus, non itidem addictus, & plura, de q̃bus alio loco. Illud quoq; differens uocant cum genere in speciem adducto species ipsa discernitur, animal genus, mortale species, terrenum, uel bipes differens. Non dum enim proprium est, sed iam differet à marino, uel quadrupede, quod nõ tam ad argumentum p̃tinet, quàm ad diligentem finitionis cõprehensionem. Cicero genus, et speciem, quam eandem formã uocat, à finitione diducit, & ijs, quæ ad aliquid sunt, subijcit, ut si is, cui omne argentum legatũ est, petat signatum quoq;, utatur genere, at si quis cum legatum sit ei quæ uiro materfamilias esset, neget deberi ei, quæ in manum non conuenerit specie, quoniã duæ formæ sint matrimoniorũ. Diuisione autẽ adiuuari finitionem docet, eamq; differre à partitione, quod hæc sit totius in partes, illa generis in formas. partes incertas esse, ut q̃bus cõstet resp. formas certas, ut quot sint species rerũ publicarũ, quas tres accipimus, quæ populi, quæ paucorum, quæ unius potestate regerentur. Et ille q̃dem non his exemplis utitur, quia scribens ad Trebatium ex iure ea ducere maluit. ego apertiora posui. Propria uero ad coniecturæ quoq; pertinent partẽ, ut propriũ est boni recte facere, iracundi uerbis excandescere, ac contra, quædã in q̃busdam utiq; nõ sunt, & ratio, quãuis ex diuerso, tamen eadẽ est. Diuisio & ad probandũ simuli uia ualet, & ad refellendũ. Probanti interim satis est unũ habere hoc modo, ut sit ciuis, aut natus sit oportet, aut factus, neganti utrunq; tollendũ est, nec natus, nec factus est. Fit hoc & multiplex, idq; est argumentorum genus ex remotione, quo, modo efficitur totum falsum, modo id, quod relinquitur, uerũ, totũ falsum est, hoc modo, pecuniã te credidisse dicis, aut habuisti ipse, aut ab aliquo accepisti, aut inuenisti, aut surripuisti, si neq; domi habuisti, neq; ab aliquo accepisti,

& cætera, nec credidisti. Reliquum fit uerum, si hic est seruus, quem tibi uendicas, aut uerna tuus est, aut emptus, aut donatus, aut testamẽto relictus, aut ex hoste captus, aut alienus, deinde remotis prioribus, supererit alienus. Periculosum, & cũ cura intuendum genus, quia si in proponendo unum quodlibet omiserimus, cum risu quoq; tota res soluitur. tutius quod Cicero pro Cecinna facit, cum interrogat, si hæc actio non sit, quæ sit, simul enim remouentur omnia, uel cũ duo ponẽtur inter se contraria, quorũ tenuisse utrumlibet sufficiet, quale Ciceronis. Vnum quidem, certe nemo erit tam inimicus Cluentio, q mihi non concedat, si constet corruptum illud esse iudiciũ aut ab Habito, aut ab Oppianico esse corruptum, si doceo nõ ab Habito, uinco ab Oppianico, si ostendo ab Oppianico, purgo Habitum. Fit etiã ex duobus, quorũ necesse est alterũ, uerum, eligendi aduersario potestas, efficiturq; ut utrum elegerit, noceat. Facit hoc Cic. pro Oppio. utrum cum Cottam appetisset, aut ipse cum sese conaretur occidere, telum ei è manibus ereptum est. & pro Vareno, Optio uobis datur, utrum uelitis casu illo itinere Varenum usum esse, an huius persuasu, et inductu. deinde utraq; facit accusatori contraria. Interim duo ita proponuntur, ut utrumlibet electum idem efficiat, quale est, philosophandum est, etiam si non est philosophandum, & illud uulgatum, quo schema si intelligitur, quo si non intelligitur, & mentietur in tormentis qui dolorẽ pati potest, mentietur qui non potest. Vt sunt autẽ tria tempora, ita ordo rerum tribus momentis consertus est. Habent enim omnia exordium, incrementum, summam, ut iurgium, deinde cædes, & strages. Est ergo hic quoq; argumentorum locus inuicem probantiũ. Nam et ex initijs summa colligitur, quale est. non possum togam prætextam sperare, cum exordiũ pullum uideam, & contra, nõ dominationis causa Syllam arma sumpsisse argumentum est dictatura posita. Similiter ex incremento in utranq; partem ducitur rei ratio, cum in coniectura, tum etiam in tractatu æquitatis, an ad initium summa referẽda sit, id est an rei cædes imputanda sit, à quo iurgiũ cœpit. Est argumentorũ locus ex similibus, si continentia uirtus, utiq; & abstinentia. si fidem debet tutor, & procurator. hoc est ex eo genere, quod ἐπαγωγὴν græci uocant, Cicero inductionẽ. Ex dissimilibus, non si lætitia bonum, & uoluptas. non quod mulieri, idẽ pupillo. Ex contrarijs, frugalitas bonum, luxuria enim malum. si malorũ causa bellum est, erit emendatio pax. si ueniam meretur qui imprudens nocuit, non meretur præmiũ, qui imprudens profuit. Ex repugnantibus q est sapiens, stultus non est. Ex consequẽtibus, siue adiun-

ctis, si iustitia est bonum, recte iudicandum, si malum perfidia, nõ est
fallendũ. Idem retro. Nec sunt his dissimilia, Ideóq; huic loco subij-
cienda, cum & ipsa naturaliter congruant, quod quis non habuit nõ
perdidit, quem quis amat, sciens non lædit, quem quis hæredem suũ
esse uoluit, carum habuit. Sed cum sint indubitata, uim habẽt penè
signorum immutabilium. Sed hæc consequentia dico ἀκόλουθα. Est
enim consequens sapientiæ bonitas, illa sequentia, ἑπακόμενα, quæ
postea facta sunt, aut futura, nec sum de nominibus anxius. uocet
enim ut uoluerit qsq;, dũ uis rerũ ipsa manifesta sit, appareatq; hoc
tẽporis, illud esse naturæ. Itaq; non dubito hæc quoq; consequentia,
quãuis ex prioribus dent argumentũ ad ea, quæ sequuntur, quorũ
» quidam duas species esse uoluerunt, actionis, ut pro Oppio, Quos
» educere inuitos in prouinciam non potuit, eos inuitos retinere ꝗ po=
» tuit. Temporis, in Verrem, si finem prætoris edicto afferunt Calen-
» dæ Ianuarij, cur non initium quoq; edicti nascatur à Calẽdis Ia=
nuarij? Quod utrunq; exemplũ tale est, ut idem in diuersum si retro
agas, ualeat. consequens est enim eos, qui inuiti duci non potuerunt,
inuitos non potuisse retineri. Illa quoq;, quæ ex rebus mutuã confirma
tionem præstantibus ducentur, quæ proprij generis ꝗdam uideri uo
lunt, & uocant ἐκ τῶν πρὸς ἀλλήλα. Cicero ex rebus sub eandẽ ra
» tionem uenientibus, fortiter consequentibus iunxerim, si portorium
» Rhodijs locare honestũ est. & Hermocreonti conducere, & quod di-
» scere honestum, et docere. unde illa non hac ratione dicta, sed efficiẽs
idẽ Domitij Afri sententia est pulchra. ego accusaui, uos dãnastis. Est
inuicem consequens, & quod ex diuersis idem ostendit, ut ꝗ mundũ
nasci dicit, per hoc ipsum & deficere significat, qa deficit omne, quod
nascitur. Simillima est his argumentatio, qua colligi solent ex ijs quæ
faciunt ea, quæ efficiũtur, aut contra, quod genus à causis uocãt. Hæc
interim necessario fiunt, interim plerunq;, sed non necessario. nã cor
pus in lumine utiq; umbram facit, et umbra ubicunq; est, ibi corpus
esse ostendit. Alia sunt, ut dixi, nõ necessaria, uel utrinq;, uel ex alte
ra parte, sol colorat, non utiq; qui est coloratus, à sole est, iter pulue-
rulentũ facit, sed nec omne iter puluerẽ mouet, nec quisquis est pul
uerulentus, ex itinere est. Quæ utiq; talia fiunt, talia sunt, si sapien=
tia bonũ uirum facit, bonus uir est utiq; sapiens. Ideóq; boni est hone
ste facere, mali turpiter, & qui honeste faciunt, boni, qui turpiter, mali
recte iudicantur. At exercitatio plerũq; robustũ corpus facit, sed non
quisqs est robustus, exercitatus, nec quisquis exercitatus, robustus est,
nec qa fortitudo præstat ne mortẽ timeamus, quisqs mortẽ nõ timue=

rit, uir fortis erit existimandus, nec si capitis dolorē facit, inutilis hominibus sol est, & hæc ad hortatiuū genus maxime ptinent. Virtus facit laudē, sequenda igitur et uoluptas infamiā, fugiēda igitur. Recte autē monemur, causas non utiq; ab ultimo esse repetendas, ut Medea, Vtinam ne in nemore pelio- quasi uero id eā fecerit miserā, aut nocentē, qđ illic ceciderint abiegnæ ad terrā trabes. et Phyloctetа Paridi Si imperasses tibi, ego nūc non essem miser, quomodo puenire quolibet, retro causas agentibus licet. His illud adijcere ridiculum putarem, nisi eo Cicero uteretur, quod coniugatum uocant, ut eos, qui rem iustam faciant, iuste facere, quod certe non eget probatione. Quod cōpascuum est, compascere licere. Quidam hæc, quæ uel ex causis, uel ex efficientibus diximus, alieno nomine uocant ἐκβάσεις, idest exitus. nā nec hic aliud tractatur, quàm quid ex quoq; eueniat. Appositiua, uel cōparatiua dicuntur, quæ maiora ex minoribus, minora ex maioribus, paria ex paribus confirmant. Coniectura ex maiore, si quis sacrilegum facit, faciet & furtum. Ex minore, q facile, ac palàm mentitur peierabit. Ex pari qui ob rem iudicandā pecuniam accepit, & ob dicendum falsum testimonium accipiet. Iuris confirmatio est huiusmodi. Ex maiore, si adulterū occidere licet, et latronem loris cædere. Ex minore, si furem nocturnum occidere licet, quid latronem? Ex pari, quæ pœna aduersus interfectorē patris iusta est, eadē aduersus matris. quorum omnium tractatus uersatur in syllogismis. Illa magis in finitionibus, aut qualitatibus prosunt. si robur corporibus bonū non est, minus sanitas. si furtum scelus, magis sacrilegiū. si abstinentia uirtus, & continentia. si mundus prouidētia regitur, administranda est resp. si domus ædificari sine ratione non potest, quid agendū in naualiū cura, & armorū? Ac mihi qdē sufficeret hoc genus, sed in species secatur, nā ex pluribus ad unum, & ex uno ad plura, Vnde est, quod semel, & sæpius, et ex parte ad totum, & ex genere ad speciem, ex eo quod continet ad id, quod continetur, aut ex difficilioribus ad faciliora, & ex longe positis ad propiora, & ad omnia, quæ contra hæc sunt, eadem ratione argumenta ducuntur. sunt enim & hæc maiora, & minora, aut certe uim similem obtinent, quæ si persequamur, nullus erit ea concidēdi modus. Infinita est enim rerū cōparatio, iucundiora, gratiora, magis necessaria, honestiora, utiliora, sed omittamus plura, ne in eā ipsam, quam uito, loquacitatem incidā, exemplorū quoq; ad hæc infinitus est numerus. sed paucissima attingam. Ex maiori, pro Cecinna, q exercitus armatos mouet, is aduocationem togatorum non uidebitur mouisse.

» Ex faciliore, in Clodiũ, & Curionem, Ac uide an facile fieri tu po-
» tueris, cũ is factus non sit, cui tu concessisti. Ex difficiliore, Vide quæso
» Tubero, ut qui de meo facto nõ dubitem, de Ligarij audeam confiteri.
» Et ibi, An sperandi Ligario causa non sit, cum mihi apud te locus
» sit etiam pro altero deprecandi. Ex minore pro Cecinna, Ita ne uero
» scire esse armatos sat est, ut uim factam probes, in manus eorũ incide
» re non satis est. Ergo ut breuiter contrahã summam, ducuntur ar-
gumenta à personis, causa, locis, tempore, cuius tres partes diximus,
præcedens, coniunctum, insequens, facultatibus, quibus instrumentum
subiecimus, modo, idest ut quidq; sit factum, finitione, genere, specie,
differẽtibus, proprijs, remotione, diuisione, initio, incremẽtis, summa,
similibus, dissimilibus, pugnantibus, consequentibus, efficiẽtibus, effe-
ctis, euentis, iugatis, cõparatione, quæ in plures diducitur species. Il-
lud adijciendũ uidetur, duci argumenta non à confessis tantum, sed
etiã à fictione, quam græci καθ' ὑπόθεσιν uocant. Et quidẽ ex omnibus
ijsdem locis, quibus superiora, quia totidẽ species esse possunt fictæ, quot
ueræ. Nam fingere hoc loco, idest proponere aliquid, quod si uerum
sit, aut soluat quæstionem, aut adiuuet, deinde id, de quo quæritur, fa
cere illi simile, id quo facilius accipiant iuuenes non dum scholam
egressi. primo familiaribus, magisq; usitatis exemplis ostendã. Lex,
qui parentes non aluerit, uinciatur, non alit quis, & uincula nihilo
minus recusat, utitur fictione. Simile, si infans sit, si reip. causa absit. et
illa contra optionem fortiũ, si tyrannidem petat, si templorũ euer-
sionem. plurimumq; uiriũ ea res habet contra scriptum. Vtitur his
» Cicero pro Cecinna. Vnde tu, aut familia, aut procurator tuus. si me
» uillicus tuus solus deiecisset, si uero ne habeas quidem seruum præter
eum, qui me deiecerit. & alia in eodẽ libro plurima. Verũ eadẽ fictio
» ualet, & ad qualitates. si Catilina cũ suo consilio nefariorũ hominũ,
» quos secum eduxit, hac de re posset iudicare, condẽnaret Luciũ Mu-
» renam. & ad amplificationẽ. si hoc tibi inter cœnã in illis imma-
» nibus poculis tuis accidisset. sic et, si resp. uocẽ haberet. Has ferè sedes
accepimus probationũ in uniuersum, quas nec generatim tradere sat
est, cũ ex qualibet earũ innumerabilis argumentorum copia oriatur,
nec per singulas species exequi patitur natura rerum, quod qui sunt
facere conati, duo pariter subierunt incõmoda, ut et nimiũ dicerent,
nec tamen totum. Vnde plurimi, cũ in hos inexplicabiles laqueos in-
ciderunt, omnẽ etiam, quem ex ingenio suo potuerãt habere conatũ,
uelut astricti certis legum uinculis, perdiderunt, & magistrũ respi-
cientes naturam, ducem sequi desierunt. Nã ut per se nõ sufficiet scire

omnes

omnes probationes aut à rebus, aut à psonis peti, qa utrūq; in plura diuiditur, ita ex antecedētibus, et iūctis, et insequētibus trahēda esse argumenta q acceperit, protinus in hoc sit instructus, ut qd in quaq; causa dicendum sit, ex his sciat, præsertim cum plurimæ probationes in ipso causarū complexu reperiantur, ita ut sint cum alia lite nulla cõmunes. Eæq; sint & potentissimæ, & minime obuiæ, quia cõmunibus ex præceptis propria inuenienda non sunt, hoc genus argumentorū sane dicimus ex circunstantia, quia περίστασιν dicere aliter nō possumus, uel ex ijs, quæ cuiusq; causæ propria sunt, ut in illo adultero sacerdote, qui lege, qua unius seruandi potestatem habebat, se ipse seruare uoluit. proprium est controuersiæ dicere, non unum nocentē seruabas, quia ante adultero dimisso, adulteram occidere nō licebat. Hoc enim argumentum lex facit, quæ prohibet adulteram sine adultero occidere, & illa, in qua lata lex est, ut argentarij dimidiū ex eo, quod debebant, soluerent, creditum suum totum exigerent. Argentarius ab argentario solidum petit, propriū ex materia est argumentū creditoris. Ideirco adiectum esse in lege, ut argentarius totum exigeret, aduersus enim alios non opus fuisse lege, cum omnes, præterq̄ ab argentarijs totum exigendi ius haberent. Cum multa autē nouantur in omni genere materiæ, tum præcipue in ijs quæstionibus, quæ scripto constant, quia uocum est, in singulis ambiguitas frequens, adhuc in coniunctis magis. Et hæc ipsa pluriū legum, aliorum'ue scriptorū uel congruentium, uel repugnantiū complexu uarientur necesse est, cum res rei, aut ius iuris quasi signum est. Non debui tibi pecuniā, nunquā me appellasti, usuram non accepisti, ultro à me mutuatus es. Lex est, qui patri proditionis reo non affuerit, exhæres sit, negat, nisi si pater absolutus sit, quid signi qđ Lex altera, proditionis damnatus cum aduocato exulet. Cicero pro Cluentio P. Popilium, & Tiberiū guttam dicit non iudices corrupti, sed ambitus esse damnatos, qd signi, quod accusatores eorum, q erant, et ipsi ambitus damnati, è lege sint post hanc uictoriam restituti. Nec minus in hoc curæ debet adhiberi, quid proponendū, quàm quomodo sit, quod proposueris probandū. Hic omnino uis inuentionis, etsi non maior, certe prior. Nam ut tela superuacua sunt nescienti qd petat, sic argumenta, nisi præuideris cui rei adhibenda sint. Hoc est, quod comprehendi arte nō possit. Ideóq; cum plures eadem didicerint, generibus argumentorū similibus utentur, alius tamen alio plura, quibus utatur inueniet. Sit exēpli gratia proposita controuersia, quæ minime communes cum alijs quæstiones habet. Cum Thebas euertisset Alexander, inuenit tabulas,

quibus centum talenta mutua Thessalis dedisse Thebanos, continebatur. Has, quia erat usus cõmilitio Thessalorũ, donauit ijs ultro, postea restituti à Cassandro reposcunt Thebani Thessalos (apud Amphictyonas agitur, centum talenta, & credidisse eos cõstat, & nõ recepisse ea. Lis omnis ex eo, qp Alexander ea Thessalis donasse dicitur, pendet. cõstat quoq; illud nõ esse ijs ab Alexandro pecuniã datam. Quæritur ergo an perinde sit. quod datũ est, ac si pecuniã dederit, quid proderunt argumentorũ loca, nisi hæc prius uidero, nihil eum egisse donando, nõ potuisse donare, nõ donasse. Et prima qdẽ actio facilis, ac fauorabilis repetentiũ iure, qđ ui sit ablatũ. Sed hinc aspera, & uehemens quæstio exoritur de iure belli dicẽtibus Thessalis, hoc regna, populos, fines gentiũ, atq; urbiũ contineri. Inueniendũ contra est, quo distet hæc causa à cæteris, quæ in potestatẽ uictoris uenirẽt, nec circa probationẽ res hæret, sed circa propositionem. Dicamus in primis in eo, quod in iudiciũ deduci potest, nihil ualere ius belli, nec armis erepta, nisi armis posse retineri. Itaq; ubi illa ualeant, nõ esse iudicẽ, ubi iudex sit, illa nihil ualere, hoc inueniendũ est, ut adhiberi possit argumentũ, ideo captiuos, si in patriã suã redierint liberos, esse, quia bello parta nõ nisi eadem ui possideantur. Propriũ est & illud causæ, quod Amphictyones iudicant, ut alia apud centumuiros, alia apud iudicẽ priuatũ in ijsdẽ quæstionibus ratio sit. Tũ secundo gradu non potuisse donari à uictore ius, qa id demũ sit eius, quod teneat, ius, quod sit incorporale, apprehẽdi manu nõ posse. Hoc reperire difficilius, q̃ cũ inueneris, argumentis adiuuare, ut alia sit conditio hæredis, alia uictoris, qa ad illũ ius, ad hunc res transeat. Propriũ deinde materiæ, ius publicæ crediti transire ad uictorẽ non potuisse, qa qđ populus crediderit, omnibus debeatur, et q̃diu qlibet unus superfuerit, esse eum totius summæ creditorẽ. Thebanos autẽ non omnes in Alexandri manus uenisse, hoc nõ extrinsecus probatur, quæ uis est argumẽti, sed ipsum p se ualet. Tertij loci pars prior magis uulgaris, nõ in tabulis esse. Ius itaq; multis argumẽtis defendi potest, mens quoq; Alexãdri duci debet in dubiũ, honorarit eos, an deceperit. Illud iã rursus materiæ propriũ, et uelut nouæ cõtrouersiæ, qđ restitutione recepisse ius, etiã siqd amiserint, Thebani uidẽtur. Hic & quod Cassander uelit, quæritur. Sed uel potẽtissima apud Amphictyonas æq tractatio est. Hæc enim nõ icirco dico, qđ inutilẽ horũ locorũ, ex qbus argumenta ducũtur, cognitionẽ putẽ, alioqn nec tradidissem, sed ne, siqui agnouerint ista, si cætera negligant, pfectos se protinus, atq; consumatos putent, et nisi in cæteris, quæ mox præcipiẽda sunt, elaborauerint,

borauerint, multam quandã scientiã se cõsecutos intelligant. Neq; enim artibus editis factũ est, ut argumẽta inueniremus, sed dicta sunt oĩa ante q̃ praeciperẽtur, mox ea scriptores obseruata, et collecta ediderũt. Cuius rei probatio est, q̄ exẽplis eorũ ueteribus utuntur, & ab oratoribus illa repetunt. ipsi nullũ nouũ, et quod editũ non sit, inueniũt. artifices ergo illi, q̃ dixerunt. Sed habẽda his quoq; gratia est, p̄ quos labor nobis detractus est. Nam quae priores beneficio ingenij singula inuenerũt, nobis & nõ sunt reqrenda, & nota sunt oĩa, sed nõ magis hoc sat est, q̃ palaestrã didicisse, nisi corpus exercitatione, continentia, cibis, ante oĩa natura iuuetur. Sicut cõtra, ne illa qdẽ satis sine arte profuerint. Illud quoq; studiosi eloquentiae cogitent, neq; oĩbus in causis ea, quae demonstrauimus, cuncta posse reperiri, neq; cũ proposita fuerit materia dicẽdi, scrutanda singula, et uelut hostiatim pulsanda, ut sciant an ad probandũ id, qđ intendimus, forte respondeãt, nisi cũ discunt, & adhuc usu carẽt. Infinitam enim faciet ipsa res dicẽdi tarditatẽ, si semper sit necesse, ut tentantes unũ quodq; eorũ, qđ sit aptũ, atq; conueniens, experiẽdo noscamus, nescio an etiã impedimento futura sint, nisi & animi quaedam ingenita natura, & studio exercitata uelocitas recta nos ad ea, quae cõueniant causae, ferant. Nã ut cantus uocis plurimũ iuuat sociata neruorũ cõcordia, si tamen tardior manus nisi inspectis, demẽsis'q; singulis, q̃bus quaeq; uox fidibus iungẽda sit, dubitet, potius fuerit esse contentũ eo, qđ simplex natura canendi tulerit. Ita huiusmodi praeceptis debet qdẽ apta esse, & citharae modo intenta ratio doctrinae, sed hoc exercitatiõe multa consequendũ, ut queadmodũ illorũ artificũ, etiã si aliò spectent, manus tamen ipsa consuetudine ad graues, acutos, medios'q; horũ sonos fertur, sic oratoris cogitationẽ nihil moretur haec uarietas argumentorũ, & copia, sed quasi offerat se, & occurrat, et ut literae, syllabaéq; scribentium cogitationẽ non exigunt, sic rationes quadã sponte sequantur.

De exemplis.

TERTIVM est genus ex ijs, quae extrinsecus adducũtur in causam, graeci uocant παράδειγμα, quo nomine et generaliter usi sunt in omni similiũ appositione, & specialiter in ijs, quae rerũ gestarum authoritate nituntur, nostri ferè similitudinem uocari maluerunt, quod ab illis παραβολὴ dicitur, hoc alterum exemplum, q̃q̃ & hoc simile est, & illud exẽplum, nos quo facilius propositũ explicemus, utrunq; παράδειγμα esse credamus, & ipsi appellemus exẽplum.

Nec uereor ne uidear repugnare Ciceroni, quanquam collationē se-
paret ab exēplo. nam idem omnem argumentationē diuidit in duas
partes, inductionē, & ratiocinationem, ut pleriq; græcorū in παρα-
δείγματα, & ἐπιχειρήματα, dixeruntq; παράδειγμα ῥητορικὴν
ἐπαγωγήν. Nam illa, qua plurimum est Socrates usus, hanc habuit
uiam, cum plura interrogasset, quæ fateri aduersario necesse esset, no
uissime id, de quo quærebatur, inferebat, ut simile concessisset, id est
inductio. hoc in oratione fieri nō potest, sed quod illic interrogatur,
ferè sumitur. Sit igitur illa interrogatio talis, qđ est pomū generosissi-
mū, non'ne quod optimum? concederetur, quid equus? qui generosissi-
mus? non'ne qui optimus? & plura in eundem modum, deinde cuius
rei gratia rogatum est, quid homo? non'ne is generosissimus, qui opti-
mus? fatendum erit. Hoc in testium interrogatione ualet plurimum,
in oratione perpetua dissimile est, etenim sibi ipse respōdet orator, qđ
pomum generosissimum? puto quod optimum, & equus, qui uelocissi-
mus, ita hominum non qui claritate nascendi, sed qui uirtute maxi-
me excellet. Omnia igitur ex hoc genere sumpta necesse est aut simu-
lia esse, aut dissimilia, aut contraria. Similitudo assumitur interim et
ad orationis ornatum, sed illa cum res exiget, nunc ea, quæ ad proba
tionem pertinent, exequar. Potentissimū autem est inter ea, quæ sunt
huius generis, quod proprie uocamus exemplum idest rei gestæ, aut
ut gestæ utilis ad persuadendum id, quod intenderis, commemoratio.
Intuendū igitur totum simile sit, an ex parte, ut aut omnia ex eo su-
mamus, aut quæ utilia erūt. simile est, iure est occisus Saturninus, sicut
Gracchi. Dissimile, Brutus occidit liberos proditionē molientes. Man-
lius uirtutem filij morte multauit. Contrarium, Marcellus ornamen
ta Syracusanis hostibus restituit. Verres eadem socijs abstulit, et pro-
bandorum, et culpandorū ex his confirmatio eosdem gradus habet.
Etiam in ijs, quæ futura dicemus, utilis similium admonitio est, ut siqs
dicens, Dionysium idcirco petere custodes salutis suæ, ut eorū adiutus
armis tyrannidem occupet, hoc referat exemplū, eadem ratione Pisi-
stratum ad dominationem peruenisse. Sed ut sunt exempla interim
tota similia, ut hoc proximum, sic interim ex maioribus ad minora,
ex minoribus ad maiora ducuntur. Si propter matrimonia uiolata
urbes euersæ sunt, quid fieri adultero par est? Tibicines cum ab ur-
be discessissent, publice reuocati sunt, quanto magis principes ciuita-
tis uiri, & bene de rep. meriti, cum inuidiæ cesserint ab exilio redu
cendi? Ad exhortationem uero præcipue ualent imparia. Admira-
bilior in fœmina quàm in uiro uirtus. Quare si ad fortiter faciendū

attendatur aliquis, non tantum afferet momenti Horatius, et Torquatus, quantum illa mulier, cuius manu Pyrrhus interfectus, & ad moriendum non tam Cato, et Scipio, quàm Lucretia, quod ipsum est ex minoribus ad maiora. Singula igitur horum generum ex Cicerone. Nam unde potius exempla ponamus? Simile est hoc pro Murena. Etenim mihi ipsi accidit, ut cũ duobus patricijs, altero improbissimo, altero modestissimo, atq; optimo uiro peterem, superaui tamen dignitate Catilinam, gratia Galbam. Maius minoris pro Milone. Negant intueri lucem esse fas ei, qui à se hominem occisum fateatur, in qua tandẽ urbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea, quæ primum iudicium de capite uidit Marci Horatij fortissimi uiri, qui non dum libera ciuitate, tamen populi Ro. comitijs liberatus est, cum sua manu sororem esse interfectam fateretur. Minus maioris, occidi non Spuriũ Melium, qui annona leuanda, iacturaq; rei familiaris, quia nimis amplecti plebem uidebatur, in suspicionem incidit regni appetendi, & cætera, deinde. sed eum (auderet enim dicere) cum patriam periculo liberasset, cuius nefandũ adulterium in puluinaribus, & totus in Clodiũ locus. Dissimile ex se plures causas habet. fit enim genere, modo, tempore, loco, cæterisq;, per quæ ferè oĩa Cicero præiudicia, quæ de Cluentio uidebãtur facta, subuertit. E cõtrario uero exemplo censoriam notam, laudando censorem Africanum, qui eum, quem peierasse conceptis uerbis palàm dixisset, etiam testimonium pollicitus, siquis contradiceret, nullo accusante traducere equum passus esset, quæ quia erant longiora, nõ suis uerbis exposui. Breue autem apud Virgilium contrarij exemplum est.

At non ille, satum quo te mentiris Achilles.
Talis in hoste fuit Priamo.-

Quædam autem ex ijs, quæ gesta sunt, tota narrabimus, ut Cicero pro Milone. pudicitiam cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu Caij Marij propinquus eius imperatoris, ĩterfectus ab eo est, cui uim afferebat. Facere enim probus adolescens periculose, quàm turpiter perpeti maluit, atq; hũc ille summus uir scelere solutũ periculo liberauit. Quædam significare satis erit, ut idem, ac pro eodem. Neq; enim posset, aut Hala ille Seruilius, aut Publius Nasica, aut Lucius Opimius, aut C. Marius, aut me consule, senatus nõ nefarius haberi, si sceleratos ciues interfici nefas esset. Hæc ita dicẽtur prout nota erũt, uel utilitas causæ, aut decor postulabit. Eadẽ ratio est eorũ, quæ ex poëticis fabulis ducuntur, nisi qđ his minus affirmationis adhibetur, cuius usus qualis esse deberet, idem optimus author, ac magister eloquentiæ ostendit. Nam

» huius quoq; generis eadem in oratione reperietur exẽplum. Itaq;
» hoc iudices non sine causa etiã fictis fabulis doctissimi homines me-
» moriæ prodiderunt, eum, qui patris ulciscendi causa matrẽ necauis-
» set, uariatis hominum sententijs non solum diuina, sed etiã sapientis
» simæ deæ sententia liberatum. Illæ quoq; fabulæ, quæ etiam si ab
Aesopo originem non acceperunt (Nam uidetur earũ primus author
Hesiodus) nomine tamen Aesopi maxime celebrantur, ducere animos
solent, præcipue rusticorũ, & imperitorũ, qui et simplicius, quæ ficta
sunt, audiunt, & capti uoluptate facile ijs, q̃bus delectantur, consen-
tiunt. Siquidẽ & Menenius Agrippa plebẽ cum patribus in gratiã
traditur reduxisse, nota illa de membris humanis aduersus uentrẽ
discordantibus fabula, & Horatius, ne in poëmate quidem humilem
usum huius generis putauit in illis uersibus.
Olim quod uulpes ægroto cauta leoni. αἶνον græci uocant, &
αἰσωποποιητὸν, ut dixi λόγοις μυθικοῖς nostrorum q̃dam non sane,
recepto in usum nomine apologationem, cui confine est παροιμία
genus illud, quod est uelut fabella breuior, & per allegoriã accipitur,
nos nostrũ inquit onus, uos clitellas. Proximas exẽplo uires habet
similitudo, præcipueq; illa, quæ ducitur citra ullã trãslationũ misturã
» ex rebus pene paribus, ut qui accipere in cãpo consueuerũt, ijs can-
» didatis, quorũ numos suppressos esse putant, inimicissimi solent esse,
» sic huiusmodi iudices infesti tum reo uenerãt. Nã παραβολὴ, quã
Cicero collationem uocat, longius res, quæ parentur repetere solet, nec
hominũ modo inter se opera similia spectantur, ut Cicero pro Mure-
» na facit. Quod si e portu soluentibus ij, qui iam in portũ ex alto
» inuehuntur, præcipere summo studio solent et tempestatũ rationem,
» & prædonum, & locorũ, quod natura fert, ut ijs faueamus, q̃ eadẽ
» pericula, quibus nos perfuncti sumus, ingrediantur, quo me tandem
» animo esse oportet prope iã ex magna iactatione terrã uidentẽ in
» hũc, cui uideo maximas reip. tẽpestates esse subeũdas. Sed παραβολὴ
a mutis, atq; etiam inanimis interim huiusmodi ducitur. Et quoniã
similium alia, atq; alia facies, in tali ratione admonendũ est rarius
esse in oratione illud genus, quod εἰκόνα græci uocant, in quo expri
» mitur rerũ, aut personarũ imago, ut Cassius, quis istam faciẽ plani-
» pedis senis torquens, q̃ id, quo probabilius fit quod intendimus, ut si
animũ dicas excolendũ, similitudine utaris terræ, quæ neglecta sen-
tes, atq; dumos, exculta fructus creat, aut si ad curã reip. horteris, ostẽ
das apes etiam, formicasq; nõ modo muta, sed etiã parua animalia,
in cõmune tamen laborare. Ex hoc genere ductũ est illud Ciceronis.

ut corpora

» ut corpora nostra sine mēte, ita ciuitas sine lege suis partibus, ut ner-
» uis, ac sanguine, & membris uti nō potest. Sed ut hoc corporis huma
ni pro Cluentio, ita pro Cornelio equorū, pro Archia saxorū quoq;
est usus similitudine, illa, ut dixi, propiora, ut remiges sine guberna
tore, ita milites sine imperatore nihil ualere. Solent tamen fallere si=
mili udinū species. Ideoq; adhibendū est his iudiciū, neq; enim ut na
uis utilior noua q̃ uetus, sic amicitia. uel ut laudāda, quæ pecuniam
suā pluribus largitur, ita quæ formā. uerba sunt in his similia lar
gitionis, & uetustatis, uis q̃dē longe diuersa pecuniæ, & amicitiæ.
Itaq; in hoc genere maxime quæritur, an simile sit, qđ infertur. Etiā
in illis interrogationibus Socratis, quarū paulo ante feci mentionem,
cauendū ne incaute respondeas, ut apud Aeschinē socraticū male re=
spondit Aspasia Xenophōtis uxor. Quod Cicero his uerbis trāsfert.
» Dic mihi quæso Xenophontis uxor, si uicina tua melius habeat aurū
» q̃ tu habes, utrū illius, an tuum malis? illius inquit. Quod si uestem,
» & cæterum ornamentum muliebre pretij maioris habeat, quàm tu
» habeas, tuum, an illius malis? illius uero respondit. Age inquit, si uirū
» illa meliorem habeat, q̃ tu habes, utrum'ne tuum, an illius malis? hic
» mulier erubuit. & merito, male enim responderat, se malle alienum
aurum, quàm suū. Nam est id improbum, at si respondisset se malle
aurum suum tale esse, quale illud esset, potuisset pudice respondere,
malle se uirum suum talem esse, qualis melior esset. Scio quosdā inani
diligentia per minutissimas partes ista secuisse, & aliquid esse simi-
le minus, ut simia hominum, & marmora deformata prima manu,
aliquid plus, ut illud, non ouum tam simile ouo, et dissimilibus inesse
simile, ut formicæ, & elephanto genus, quia sunt animalia, et simi=
libus dissimile, ut canibus catulos, & matribus hœdos, differūt enim
ætate. Contrariorum quoq; aliter accipi opposita, ut noctem luci. ali-
ter noxia, ut frigidam febri. aliter repugnantia, ut uerū falso. aliter
disparata, ut dura non duris. Sed qđ hæc ad præsens propositū ma
gnopere pertinent, nō reperio. Illud est annotandū magis argumenta
duci ex iure simili, ut Cicero in topicis ei, cui domus usus fructus re=
lictus sit, non restituturum hæredem, si corruerit, quia non restituat
seruum, si is decesserit. Ex contrario, nihil obstat, quo minus iustum
matrimonū sit mente coeuntium, etiā si tabulæ signatæ non fuerint,
nihil enim proderit signasse tabulas, si mentem matrimonij nō fuisse
» constabit. Ex dissimili quale est Ciceronis pro Cecinna, ut siquis domo
» me exire coegisset armis, haberem actionē. siqs introire prohibuisset,
» non haberem. Dissimilia sic deprehenduntur, non siqui argentum

omne legauit, uideri potest signatā quoq; pecuniā reliquisse, ideo etiā quod est in nominibus dari uoluisse creditur. Ἀναλογίαν quidam à simili separauerunt, nos eam subiectā huic generi putamus. Nam ut unū ad decē, & decē ad centū, simile est certe. & ut hostis, sic malus ciuis. q̃q̃ hæc ulterius quoq; procedere solent. Si turpis dominæ consuetudo cū seruo, turpis domini cū ancilla. Si mutis animalibus finis uoluptas, idē homini. cui rei facillime occurrit ex dissimilibus argumētatio. non idē est dominū cū ancilla coisse, qđ dominā cū seruo. nec si mutis finis uoluptas, rationabilibus quoq;. immo ex contrario, q̃a mutis, ideo nō rationabilibus. Adhibetur extrinsecus in causam & authoritas. Hac, sicuti græcos, à q̃bus κρίσεις dicuntur, iudicia, aut iudicationes uocant, nō de q̃bus ex causa dicta sententia est, nam ea q̃dem in exēplorum locū cedunt. Sed siq̃d ita uisum gentibus, populis, sapientibus uiris, claris ciuibus, illustribus poëtis, referri potest, ne hæc q̃dē uulgo dicta, & recepta ꝑsuasione populari sine usu fuerint testimonia. Sunt enim quodāmodo, uel potentiora etiā, qđ nō causis accommodata, sed liberis odio, et gratia mentibus ideo tantum dicta factaq;, q̃a aut honestissima, aut uerissima uidebantur. An uero me de incommodis uitæ disserentē non adiuuabit earū ꝑsuasio nationum, quæ fletibus natos, lætitia defunctos prosequuntur? aut si misericordiam cōmendabo iudici, nihil proderit quod prudentissima ciuitas Atheniensiū, non eā pro affectu, sed pro animo accepit? Iam illa septem præcepta sapientum non'ne quasdā uitæ leges existimamus? Si causam ueneficij dicat adultera nō Marci Catonis iudicio damnata uideatur? q̃ nullā adulterā non eandē esse ueneficā dixit? Iam sententijs q̃dē poëtarum nō orationes modo sunt refertæ, sed libri etiā philosophorū, qui q̃q̃ inferiora omnia præceptis suis, ac literis credunt, repetere tamen authoritatem à plurimis uersibus nō fastidierunt neq; est ignobile exēplum, Megareos ab Atheniensibus cum de Salamine cōtenderēt, uictos Homeri uersu, q̃ tamē ipse nō in omni editione reperitur significans Aiacē naues suas Atheniensibus iunxisse. Ea quoq;, quæ uulgo recepta sunt, hoc ipso, ꝙ incertū authorē habēt, uelut omniū fiunt, quale est, ubi amici, ibi opes. et conscientia mille testes. Et apud Ciceronē, pares autē (ut est in ueteri prouerbio) cū paribus facillime congregantur. neq; enim durassent hæc in æternū, nisi uera omnibus uiderentur. Ponitur à q̃busdā, & q̃dē in parte prima, deorū authoritas, quæ est ex responsis, ut Socratē esse sapientissimū. id rarū est, tamen utitur eo Cicero in libro de aruspicum responsis. Et in concione contra Catilinā, cum signum Iouis colūnæ impositum po

pulo

pulo oſtendit. Et pro Ligario, cum cauſam Caij Cæſaris meliorem, qa iudicauerunt hoc dij, confitetur. quæ cũ propria cauſæ ſint, diuina teſtimonia uocantur, cũ aliunde acerſuntur, argumenta. nonnunquam contingit iudicis quoq;, aut aduerſarij, aut eius, q ex diuerſo agit, dictum aliquod, aut factum aſſumere ad eorũ, quæ intendimus, fidẽ, propter qđ fuerunt, q exẽpla et has authoritates probationum inartificialium eſſe arbitrarentur, quod ea nõ inueniret orator, ſed acciperet. plurimum autẽ refert, nã teſtis, & quæſtio, & his ſimilia, de ipſa re, quæ in iudicio eſt, pronũtiãt. extra petita niſi ad aliquã præſentis diſceptationis utilitatẽ ingenio applicantur, nihil per ſe ualent.

De uſu argumentorum.

HAEC ferè de probatione uel ab alijs tradita, uel uſu præcepta in hoc tẽpus ſciebam. nec mihi fiducia eſt, ut ea ſola eſſe contendã, quinimmo hortor ad quærendũ, & inueniri poſſe fateor, quæ tamen adiecta fuerint, nõ multum ab his abhorrebunt. Nũc breuiter quẽadmodum ſit utẽdum his, ſubiungam. Traditum ferè eſt, argumentum oportere eſſe confeſſum, dubijs enim probari dubia qui poſſunt? Quædam tamen, quæ in alterius rei probationẽ ducimus, ipſa probãda ſunt. occidiſti uirum, eras enim adultera. prius de adulterio cõuincendum eſt, ut cum id cœperit eſſe pro certo, fiat incerti argumentum. ſpiculum tuũ in corpore occiſi inuentũ eſt, negat ſuum, ut probationi proſit, probãdũ eſt. Illud hoc loco monere inter neceſſaria eſt, nulla eſſe firmiora, quàm quæ ex dubijs facta ſunt certa, cædes à te facta eſt, cruentã ueſtẽ habuiſti, non eſt tã graue argumentum ſi fatetur, quàm ſi conuincatur. nã ſi fatetur, multis ex cauſis potuit cruenta eſſe ueſtis. ſi negat, hic cauſæ cardinẽ ponit, in quo ſi uictus fuerit, etiã in ſequẽtibus ruit. Nõ enim uidetur in negando mentiturus fuiſſe, niſi deſperaſſet id poſſe defendi, ſi confiteretur. Firmiſſimus argumẽtorum ſingulis inſtandum, infirmiora cõgreganda ſunt, qa illa per ſe fortia non oportet circunſtãtibus obſcurare, ut qualia ſunt appareant. Hæc imbecilla natura mutuo auxilio ſuſtinentur. Itaq; ſi non poſſunt ualere, qa magna non ſunt, ualebunt qa multa ſunt, quæ ad eiuſdem rei probationẽ omnia ſpectant. Vt ſiquis hæreditatis gratia hominẽ occidiſſe dicatur. hæreditatem ſperabas, et magnam hæreditatem, & pauper eras, et tum maxime à creditoribus appellabaris, & offenderas eum, cuius hæres eras, et mutaturũ tabulas ſciebas. ſingula leuia ſunt, et cõmunia. uniuerſa uero nocent, etiã ſi non ut fulmine, tamen

ut grandine. Quædam argumenta ponere satis non est, adiuuanda sunt, ut cupiditas causa sceleris fuit, quæ sit uis eius, ira quãtũ efficiat in animis hominum talis affectio, ita et firmiora erunt ipsa, & plus habebunt decoris, si non nudos, & uelut carne spoliatos artus ostenderint. Multum etiam refert, si argumento nitemur odij. Vtrũ hoc ex inuidia sit, an ex iniuria, an ex ambitu, uetus an nouum, aduersus inferiorẽ, parem, an superiorẽ, alienũ, an propinquum, suos habent omnia ista tractatus, & ad utilitatẽ partis eius, quam tuemur, referenda sunt. Nec tamen omnibus semper, quæ inuenerimus, argumentis onerandus est iudex, quia & tædiũ afferunt, et fidẽ detrahunt, neq; enim potest iudex credere satis esse ea potentia, quæ nõ putamus ipsi sufficere, ꝗ diximus. In rebus uero apertis argumentari tam sit stultum, quàm in clarissimũ solẽ mortale lumen inferre. His ꝗdam probationes adijciunt, quas παθητικὰς uocant, ductas ex affectibus, atq; Aristoteles ꝗdẽ potentissimũ putat ex eo, ꝗ dicit, si sit uir optimus, ꝗd ut optimũ est, ita longe ꝗdẽ. sed sequitur tamen uideri. Inde enim » illa nobilis Scauri defensio, Quintus Varius Sucronensis ait Aemy» lium Scaurum remp. prodidisse, Aemylius Scaurus negat. Cui simile ꝗddam fecisse Iphicrates dicitur, ꝗ cum Aristophontem, quo accusante similis criminis reus erat, interrogasset, an is accepta pecunia remp. proditurus esset, isq́; id negasset, Quod igitur inquit tu nõ fecisses, ego feci. Intuendũ autem & quis sit, apud quem dicimus, & id, quod illi maxime probabile uideatur, requirendũ, qua de re locuti sumus in proœmij, & suasoriæ præceptis. Altera ex affirmatione probatio est. Ego hoc feci, tu mihi hoc dixisti. Et ó facinus indignũ, & similia, quæ nõ debent deesse ꝗdem orationi, & si desunt, multũ nocent, nõ tamen habẽda sunt inter magna præsidia, cũ hoc in eadẽ causa fieri ex utraq; parte similiter possit. Illæ firmiores ex sua cuiusq; ꝑsona probationes, quæ credibilẽ rationẽ subiectam habent, ut uulneratus, aut filio orbatus, non fuerit aliũ accusaturus quàm nocentem, quando si negotiũ innocenti facit, liberet eũ noxa, ꝗ admiserit. hinc & patres aduersus liberos, & aduersus suos quisq; necessarios authoritatem petunt. Quæsitũ etiã potentissima argumenta. primóne ponenda sint loco, ut occupent animos, an summo, ut inde dimittant. an partita primo, summóq;, ut homerica dispositiõe in medio sint infirma, an à minimis crescant. Quæ prout ratio causæ cuiusq; postulabit, ordinabuntur, uno ut ego censeo excepto, ne à potentissimis ad leuissima decrescat oratio. Ego hæc breuiter demonstrasse contentus, ita posui, ut locos ipsos, et genera quàm possem apertissime ostẽderẽ.

Quidā executi sunt uerbosius, q̄bus placuit proposita locorum cō=
munium materia, quo quæq; res modo dici posset, ostēdere. Sed mihi
superuacuum uidebatur. Nā et ferè apparet, q̄d in iniuriā, quid in
auaritiā, q̄d in testē inimicum, q̄d pro teste amico dicēdum sit. Et de
omnibus his oīa dicere infinitum est, tam hercule, quàm si cōtrouer-
siarum quæ sunt, quæq; futuræ sint quæstiones, argumenta, sententias
tradere uelim. Ipsas autē uelut argumētorum sedes, non me q̄dem
omnes ostēdisse cōfido, plurimas tamen. q̄d eo diligentius faciēdum
fuit, q̄a declamationes, quibus ad pugnā forensem uelut præpilatis
exerceri solebamus, olim iā ab illa uera imagine orādi recesserunt,
atq; ad solā cōpositæ uoluptatē neruis carent, nō alio mediusfidius
uitio dicētium, quàm quo mancipiorum negotiatores, formæ puero=
rum uirilitate excisa lenocinātur. Nā ut illi robur, ac lacertos, bar-
bamq; ante oīa, & alia, quæ natura propria maribus dedit, parum
existimant decora, quæq; fortia, si liceret, forent, ut dura molliunt,
ita nos habitum orationis ipsum uirilē, et illā uim stricte, robusteq;
dicēdi, tenera quadā elocutionis cute operimus, et dum leuia sint, ac
nitida, q̄tum ualeāt nihil interesse arbitramur. Sed mihi naturā in-
tuenti nemo nō uir spadone formosior erit, neq; tā auersa unq̄ uide=
bitur ab opere suo prouidētia, ut debilitas inter optima inuēta sit,
nec id ferro speciosum fieri putabo, q̄d si nasceretur, monstrum erat,
libidinē iuuet ipsum effœminati sexus mēdaciū, nunq̄ tamē hoc cō
tinget malis moribus regum, ut siqua pretiosa fecit, fecerit & bona.
Quapropter eloquētiā licet hāc (ut sentio. n. dicamus) libidinosam,
resupinā uoluptate auditoria probēt, nullā esse existimabo, quæ ne
minimū q̄dē in se iudiciū masculini, et icorrupti ne dicā grauis, &
sancti uiri ostēdet. an uero statuarū artifices, pictoresq; clarissimi, cū
corpora, q̄speciosissime fingēdo, pingēdo'ue effingere cuperēt, nunq̄ ta-
men in hūc inciderūt errorē, ut Bacchiā, aut Megabyzum aliquē in
exēplū operis assumerēt sibi, sed Doryphoron illū, aptū uel militiæ,
uel palæstræ, aliorū quoq; iuuenū bellicosorū, et athlætarū corpora
decorare existimauerūt? Nos, q̄ oratorē studemus effingere, nō arma,
sed tympana eloquētiæ demus. Igitur et ille, quē istituimus, adolescēs
q̄maxime potest cōponat se ad imitationē ueritatis, inituru sq; frequē=
ter forēsiū certaminum pugnā, iā in schola uictoriā spectet, et ferire
uitalia, aut tueri sciat. et præceptor id maxime exigat, et inuētū præci
pue probet. Nā ut ad peiora iuuenes laude ducūtur, ita laudari i bōis
gaudēt. Nūc illud mali est, q̄d necessaria plerūq; silētio trāseunt. Nec
in dicēdo uidetur iter bona utilitas. Sed hæc et i alio nobis tractata

ſunt opere, & in hoc ſæpe repetenda. nunc & ad ordinem inceptum reuertamur.

De refutatione.

REFVTATIO dupliciter accipi poteſt. nã & pars defenſoris tota eſt poſita in refutatione, et quæ dicta ſunt ex diuerſo, debẽt utrinq; diſſolui, et, hæc eſt proprie, cui in cauſis quartus aſſignatur locus, ſed utriuſq; ſimilis cõditio eſt. neq; uero ex alijs locis ratio argumentorũ in hac parte peti poteſt, quàm in confirmatione, nec locorũ, aut ſententiarũ, aut uerborũ, & figurarũ alia conditio eſt. affectus plerũq; hæc pars mitiores habet. Nõ ſine cauſa tamen difficilius ſemper eſt creditũ, quod Cicero ſæpe teſtatur defendere, quàm accuſare. primũ quod eſt res illa ſimplicior, proponitur enim uno modo, uarie diſſoluitur, cũ accuſatori ſatis ſit plerunq; uerũ eſſe id, quod obiecerit, patronus neget, defendat, transferat, excuſet, deprecetur, molliat, minuat, auertat, deſpiciat, derideat. Quare indirecta ferè, atq;, ut ſic dixerim, clamoſa eſt actio. hinc mille flexus, et artes deſyderantur. accuſator præmeditate pleraq; domo affert. patronus etiã inopinatis frequenter occurrit. accuſator dat teſtẽ. patronus ex ipſo refellit. accuſator criminũ inuidia, et ſi falſa ſit, materiã dicendi trahit de parricidio, ſacrilegio, maieſtate, quæ patrono tantũ neganda ſunt. Ideoq; accuſationibus etiã mediocres in dicẽdo ſuffecerũt, bonus defenſor nemo, niſi qui eloquentiſſimus, fuit. Nã ut quod ſentio ſemel finiã, tanto eſt accuſare, quàm defendere, quanto facere, quàm ſanare uulnera facilius. Plurimũ autẽ refert, & qd protulerit aduerſarius, et quomodo. Primũ igitur intuendũ eſt id cui reſponſuri ſumus, propriũ ſit eius iudicij, an ad cauſam extra accerſitũ. Nã ſi eſt propriũ aut negandũ, aut defendendũ, aut transferendũ, extra hæc in iudicijs ferè nihil eſt. Deprecatio qdẽ quæ eſt ſine ulla ſpecie defenſionis rara admodũ, et apud eos ſolos iudices, q nulla certa forma pronũtiandi tenentur, quãquã illæ quoq; apud Caiũ Cæſarẽ, et triũuiros pro diuerſarũ partiũ hominibus actiones, etiã ſi precibus utũtur, adhibẽt tamẽ patrocinia, niſi hoc nõ fortiſſime defendẽtis eſt dicere.
» Quid aliud egimus Tubero, niſi ut quod hic poteſt, nos poſſemus?
» Quod ſiquãdo apud principẽ, aliumúe, cui utrũ uelit liceat, dicẽdum erit. Dignum quidem morte eum, pro quo loquemur, clementia tamen ſeruandum eſſe uel talem. primum omnium non erit res nobis cum aduerſario, ſed cum iudice. Deinde forma deliberatiuæ magis materiæ, quàm iudicialis utemur. ſuadebimus enim ut laudem humanitatis potius, quàm uoluptatem ultionis concupiſcat. Apud iudices qui-

dem secundum legem dicturos sententiam, de confessis præcipere ridiculum est. Ergo quæ neque negari, neque transferri possunt, utiq; defendenda sunt, qualiacunq; sint, aut causa cadendum. negandi duplicem ostendimus formam, aut non esse factum, aut nõ hoc esse, qđ factum sit. Quæ neque defendi, neque transferri possunt, utiq; neganda, nec solũ si finitio potest esse pro nobis, sed etiam si nuda inficiatio superest. testes erunt, multa in eos dicere licet. chirographũ, de similitudine literarum differendũ. Vtiq; nihil erit peius, quàm confessio. Vltima est actionis controuersia, cum defendẽdi, negandi'ue nõ est locus translatio. Atqui quædã sunt, quæ nec negari, nec defendi, nec transferri possunt. adulterij rea est, quæ cum anno uidua fuisset, enixa est, lis non erit. Quare illud stultissime præcipitur, quod defendi non possit, silentio dissimulandum, siquidem est id, de quo iudex pronuntiaturus est. At si extra causam sit adductum, & tamen coniunctum, malim quidem dicere nihil ad quæstionem, nec esse in his morandum, & minus esse, quàm aduersarius dicat, tamen uelut huic simulationi obliuionis ignoscam (debet enim bonus aduocatus pro rei salute breuem negligentiæ reprehensionẽ non pertimescere.) Videndum etiam, an simul nobis plura aggredienda sint, an amolienda singula. plura simul inuadimus, si aut tam infirma sunt, ut pariter impelli possint, aut tam molesta, ut pedem conferre cum singulis nõ expediat. tum enim toto corpore enitendum, et, ut sic dixerim, directa fronte pugnandũ est. Interim si resoluere ex parte diuersa dicta difficilius erit, nostra argumenta cum aduersariorũ argumentis conferemus, si modo, hæc ut ualentiora uideantur, effici poterit. Quæ uero turba ualebunt, diducenda erunt, ut, quod paulo ante dixi, eras hæres, et pauper, & magna pecunia appellabaris à creditoribus, & offenderas, & mutaturum tabulas testamenti sciebas. urgent uniuersa. At si singula quæq; dissolueris, iam illa flamma, quæ magna congerie conualuerat, diductis q̃bus alebatur concidet. Vt si uel maxima flumina in riuos diducantur, qualibet transitum præbent. Itaq; propositio quoq; secundum hanc utilitatem accommodabitur, ut ea nũc singula ostendamus, nunc cõplectamur uniuersa. Nam interim quod pluribus collegit aduersarius, satis est semel proponere, ut si multas causas faciẽdi, qđ arguit reo dicet accusator fuisse, nos non enumeratis singulis semel hoc ĩtuendũ negemus, q̃a non quisquis causam faciendi sceleris habuit, & fecerit. Sæpius tamen accusatori congerere argumenta, reo dissoluere expediet. Id autẽ, quod erit ab aduersario dictũ, quomodo refutari debeat intuendũ est. Nam si erit palàm fal-

sum, negare satis est, ut pro Cluentio Cicero, eum, quē dixerat accusator epoto poculo concidisse, negat eodem die mortuum. palàm etiam contraria, & superuacua, & stulta reprehendere nullius artis est. Ideoq; nec rationes eorū, nec exempla tradere necesse est. Id quoq;, quod obscurum uocant, quod secreto, & sine teste, aut argumento dicitur factum, satis natura sua infirmum est, sufficit enim quod aduersarius non probat. Item quod ad causam nō pertinet. Et tamen interim oratoris est efficere, ut qd aut contrariū esse, aut à causa diuersum, aut incredibile, aut superuacuum, aut nostræ potius causæ uideatur esse coniunctum. Obijcitur Oppio, quod de militū cibarijs detraxerit, asperū crimen, sed id contrariū ostendit Cicero, quia ijdē accusatores obiecerunt Oppio, quod is uoluerit largiendo corrūpere exercitum. Testes in Cornelium accusator lecti à tribuno codicis pollicetur. Facit hoc Cicero superuacuum, quia ipse fateatur, petit accusationem in Verrem Q. Cæcilius, quod fuerat quæstor eius, ipsum Cicero, ut pro se uideretur, effecit. cætera, quæ proponuntur, communes locos habent. aut enim coniectura excutiuntur, an uera sint, aut finitione, an propria, aut qualitate, an inhonesta, iniqua, improba, inhumana, crudelia, & cætera, quæ ei generi accidunt. eaq; non modo in propositionis, aut rationibus, sed in toto genere actionis intuenda. an sit crudelis, ut Labieni in Rabirium lege perduelionis. Inhumana, ut Tuberonis Ligarium exulem accusantis, atq; id agentis, ne ei Cæsar ignoscat. Superba ut in Oppium ex epistola Cottæ reum factum. proinde præcipites, insidiosæ, impotentes deprehenduntur. Ex quibus tamen fortissime inuaseris, quod est aut omnibus periculosum, ut dicit Cicero pro Tullio, Quis hoc statuit unq̄, aut cui concedi sine summo omnium pi̅culo potest? ut eum iure potuerit occidere. à quo metuisse se dicat, ne ipse posterius occideretur. aut ipsis iudicibus, ut pro Oppio monet pluribus, ne illud actionis genus in equestrē ordinem admittant. nonnunq̄ tamen quædā bene contēnuntur, uel tanq̄ leuia, uel tanq̄ ad causam nihil p̄tinentia. Multis hoc locis facit Cicero. Sed hæc simulatio interim huc usq; procedit, ut quæ dicēdo refutare nō possumus, quasi fastidiēdo calcemus. Quoniā uero maxima pars eorū similibus cōstat, rimandū erit diligētissime, q̄d sit in quoq;, quod assumitur. dissimile id in iure facile deprehēditur. Est enim scriptum de rebus utiq; diuersis, tantoq; magis ipsa rerum differentia potest esse manifesta. Illas uero similitudines, quæ ducūtur ex mutis animalibus, aut inanimis, facile est eludere. Exempla rerum uarie tractanda sunt, si nocebunt, quæ si uetera erunt, fabulosa dicere licebit.

si indubia, maxime quidē dissimilia. neq; enim fieri potest ut paria sint omnia, ut si Nasica post occisum Gracchum defendatur exemplo Halæ, à quo Melius est interfectus. Melium regni affectatorem fuisse, à Graccho leges modo latas esse populares, Halam magistrum equitum fuisse, Nasicam priuatum esse, dicatur. Si defecerint omnia, tū uidendum erit, an obtineri possit, ne illud quidem recte factum. Quod de exemplis, etiam idem de iudicatis obseruandum. Quod autem posui referre, quo quicq; accusator modo dixerit, huc pertinet, ut si est minus efficaciter locutus, ipsa eius uerba ponantur, si acri, & uehementi usus fuerit oratione, eandem rem nostris uerbis mitioribus proferamus, ut Cicero pro Cornelio codicem attigit, & protinus cum quadam defensione. ut si pro luxurioso dicendum sit, obiecta est paulo liberalior uita, sic & pro sordido parcum, pro maledico liberum dicere licebit. Vtiq; nunquam committendum est, ut aduersariorum dicta cum sua confirmatione referamus. aut etiam loci alicuius executione adiuues, nisi cū eludenda. apud exercitum mihi fueris inquit, tot annis forum non attigeris, abfueris tandiu, & cum tā longo interuallo ueneris, cum ijs, qui in foro habitarunt, de dignitate contendas. Præterea in contradictionibus interim totum crimen exponitur, ut Cicero pro Scauro contra Bostarem facit, uelut orationem diuersæ partis imitatus, aut pluribus propositionibus iunctis, ut pro Varreno. cum iter p agros, & loca sola faceret, cū Populeno, in familiā ancharianam incidisse dixerunt, deinde Populenū occisum esse, ilico Varrenum uinctum adseruatum, dum hic ostenderet, quid de eo fieri uellet. quod est utile, si erit incredibilis rei ordo, et ipsa expositione fidē pditurus. Interim per partes dissoluitur, quod contextu nocet, & plerunq; id est tutius. Quædam contradictiones natura sunt singulæ. id exemplis non eget. Communia bene reprehenduntur, non tantum quia utriusq; sunt partis, sed quia plus pro sunt respondenti. neq; enim pigebit, qđ sæpe monui, referre. cōmune qui prior dicit, contrariū facit, est enim contrarium, quo aduersarius bene uti potest. At enim nō uerisimile est tantum scelus M. Cottam esse commentum, quid hoc uerisimile est tantum scelus Oppium esse conatum? Artificis autem est inuenire in actione aduersarij, quæ inter semet ipsa pugnent, aut pugnare uideantur, quæ aliquando ex rebus ipsis manifesta sunt, ut in causa Cœliana. Clodia aurum se Cœlio cōmodasse dicit, quod signum magnæ familiaritatis est. uenenum sibi paratum, qđ summi odij argumentum est. Tubero Ligariū accusat, quod is in Africa fuerit, et quæritur quod ab eo ipse in Afri-

» cam non sit admissus. Aliquando uero præbet eius rei occasionem minus consyderata ex aduerso dicentis oratio, quod accidit præcipue cupidis sententiarum, ut ducti occasione dicendi non respiciant quid dixerint, dum locum præsentem non totam causam intuentur. Quid tam uideri potest contra Cluentiũ, quàm censoria nota? quid tam cõtra eundem, quàm filium ab Egnatio corrupti iudicij, quo Cluentius Oppianicum circumuenisset crimine exhæredatum? At hæc Cicero
» pugnare inuicem ostendit. Sed tu Acci consyderes censeo diligenter,
» utrum censorium iudicium graue uelis esse, an Egnatij, si Egnatij, le
» ue est, quod censores de cæteris subscripserunt. Ipsum enim Egnatiũ,
» quem tu grauẽ esse uis, ex senatu eiecerunt. Sin autem censoriũ, hunc
» Egnatium, quem pater censoria subscriptione exhæredauit, censores
» in senatu, cum patrem eiecissent, retinuerunt. Illa magis uitiosè dicuntur, quàm acute reprehenduntur, argumentum dubium pro necessario, controuersum pro confesso, commune pluribus, pro proprio, uulgare, superuacuum, serius constitutum, contra fidem. nam & illa accidunt parum cautis, ut crimen augeant, quod probandũ est. de facto disputent cum de authore quæratur. impossibilia aggrediantur, pro effectis. relinquant uix dũ inchoata. de homine dicere, quàm de causa malint. hominum uitiã rebus assignent, ut siquis decemuiratum accuset, nõ Appium. manifestis repugnent, dicant, quod aliter accipi possit. summã quæstionis non intueãtur. nõ ad proposita respondeant, quod unũ aliquando recipi potest, cũ mala causa adhibitis extrinsecus remedijs tuenda est, ut cũ peculatus Verres reus fortiter, & industrie tutatus contra Piratas Siciliam dicitur. Eadẽ aduersus contradictiones nobis oppositas præcepta sunt. Hoc tamen amplius, quod circa eas multi duobus uitijs diuersis laborant. Nam qdã etiã in foro tanquã molestam rẽ, & odiosam prætereunt. Et his plerũq;, quæ composita domo attulerunt, contenti sine aduersario dicunt. & si licet multo magis in scholis, in quibus non solum contradictiones omittuntur, uerum etiam ipsæ materiæ, sic plerũq; finguntur, ut nihil dici pro altera parte possit. Alij diligentia lapsi uerbis etiã, uel sententiolis omnibus respondendum putant, quod est & infinitum, & superuacuũ. Non enim causa reprehenditur, sed actor, quẽ ego semper uideri mallem sic disertum, ut si dixerit quod rei profuerit, ingenij credatur laus esse nõ causæ, siquando forte non lædat, causæ nõ ingenij culpa. Itaq; illæ reprehensiones, aut obscuritatis, qualis in Rullũ infantiæ in dicẽdo, qualis in Pisonem, inscitiæ rerũ, uerborumq;, & insulsitatis etiã, qualis in Antoniũ est, accommodantur, ut iustis odijs,

suntq;

suntq; utiles ad conciliandum ijs, quos inuisos facere uolueris, odiū. alia respondendi patronis ratio, & aliquando tamen eorū non oratio modo, sed uita etiam, uultus deniq;, incessus, habitus recte incusari solet. Vt aduersus Quintium Cicero, non hæc solū, sed ipsam etiam prætextam demissam ad talos insectatus est. Presserat enim turbulentis concionibus Cluentiū Quintius. Nonnunquā eleuandæ inuidiæ gratia, quæ asperius dicta sunt, eluduntur, ut à Cicerone Triarius, cū Scauri columnas per urbem plaustris uectas esse dixit. Ego porrò inquit, qui albanas habeo columnas, clitellis eas apportaui. Et magis hoc in accusatores concessum est, quibus conuitiari aliquando patrocinij fides cogit. Illa uero aduersus omnes & recepta, & non inhumana conquæstio, si callide quid tacuisse, breuiasse, obscurasse, distulisse dicuntur. Defensionis quoq; permutatio reprehenditur sæpe, sicut Accius aduersus Cluentium, Aeschines aduersus Ctesiphontem facit, cum illi Ciceronem lege usurum modo, hic minime de lege dicturum Demosthenem queritur. Declamatores uero in primis sunt admonendi, ne contradictiones eas ponant, quibus facillime responderi possit, neu sibi stultum aduersarium fingant. faciunt autē, quod maxime uberes loci, popularesq; sententiæ nascuntur, materiā dicendi, nobis quò uolumus ducentibus, ut non sit ille inutilis uersus.

Non male respondit, male enim prior ille rogarat.

Fallet hæc nos in foro consuetudo, ubi aduersario nō ipsi nobis respondebimus. Aiunt Acciū interrogatum, cur causas non ageret, cum apud eum in tragœdijs tanta uis esset optime respondēdi, optime hāc reddidisse rationem, quod illic ea dicerentur, quæ ipse uellet, in foro essent dicturi aduersarij, quæ minime uellet. Ridiculum est ergo in exercitationibus, quæ foro præparantur, prius cogitare qd responderi, quàm quid ex aduerso dici possit. Et bonus præceptor non minus discipulū laudare debet, siquid pro diuersa, quàm siquid pro sua parte acriter excogitauit. Rursus aliqd in scholis permittendū semper, in foro raro. Nam loco à petitore primo contradictione uti qui possumus? ubi uera res agitur. cum aduersarius adhuc nihil dixerit? Incidunt tamen pleriq; in hoc uitium uel consuetudine declamatoria, uel etiam cupiditate dicendi, dantq; de se respondentibus uenustissimos lusus, cum modo se uero nihil dixisse. nec tam stulte dicturos, modo bene admonitos ab aduersario, & agere gratias quod adiuti sint, iocantur. Frequentissime uero, id quod firmissimum est, nunquam his responsurum aduersarium fuisse, quæ proposita non essent, nisi sciret illa uera esse, & ad fatendum conscientia esset im-

» pulsus, ut pro Cluentio Cicero. Nam hoc persæpe dixisti, tibi sic re
» nuntiari, me habere in animo causam hãc præsidio legis defendere,
» ita'ne est? ab amicis imprudentes uidelicet prodimur. Et est nescio
» quis de ijs, quos amicos esse nobis arbitramur, qui nostra consilia ad
» aduersariũ deferat. Quisnam tibi hoc renuntiauit? quis tam impro
» bus fuit? cui autem ego narraui? nemo, ut opinor, in culpa est, sed ni-
» mirum tibi istud lex ipsa renuntiauit. At quidam contradictione non contenti, totos etiam locos explicant, scire se hoc dicturos aduersarios, & ita persecuturos, quod factũ uenuste temporibus nostris elu
» sit Vibius Crispus uir ingenij iucundi, et elegantis. Ego uero inquit,
» ista non dico, qd enim attinet illa bis dici? Nonnunquã tamen aliqd simile contradictioni poni potest, siqd ab aduersario testationibus cõprehensum, in aduocationibus iactatum, respondebimus enim rei ab illis dictæ, nõ à nobis excogitatæ, aut si id genus erit causæ, ut proponere possimus certa, extra quæ nihil dici possit, ut cũ res furtiua in domo deprehensa sit, dicat necesse est reus, aut se ignorante illatã, aut depositam apud se, aut donatam sibi, quibus omnibus etiã si proposita non sint, responderi potest. At in scholis recte et interpellationibus, & contradictionibus occurremus, ut in utrũq; locum idest primum, & secundum plurimũ simul exerceamur, quod nisi fecerimus, nunquã utemur contradictione, non enim erit cui respondeamus. Est & illud uitium nimium soliciti, et circa omnia momenta luctantis, suspectam enim facit iudici causam, & frequenter quæ statim dicta omnem dubitationem sustulissent, dilata ipsis præparationibus fidẽ perdunt, quia patronus & alijs crediderit opus fuisse. fiduciã igitur orator præ se ferat, semperq; ita dicat, tanq̃ de causa optime sentiat. Quod, sicut omnia, in Cicerone præcipuum est. Nam illa summa cura securitatis est similis, tantaq; in oratione authoritas, ut probationis locũ obtineat dubitare nobis non audentibus. Porrò qui scierit quid pars aduersa, quid nostra habeat ualentissimũ, facile iudicabit, qbus maxime rebus uel occurrendũ sit, uel instandum. Ordo qdem in parte nulla minus affert laboris, nam si agimus, nostra confirmã da sunt primũ, tum quæ nostris opponuntur refutanda. si respondemus, prius incipiendum est à refutatione. Nascuntur autẽ ex ijs, quæ contradictioni opposuimus, aliæ contradictiones. Eunt q; interim lon gius, ut gladiatorum manus, quæ secundæ uocantur. Fiunt et tertiæ, si prima ad euocandum aduersarij ictum prolata erit. Et quartæ, si geminata captatio est, ut bis etiã cauere, bis repetere oportuerit. Quæ ratio & ultra duci, sed illã etiam, quam supra ostendi, simplicẽ ex

affectibus

affectibus, atq; ex affirmatione sola probationem recipit refutatio, qualis est illa Saturi, de qua dixi supra. Quin nescio an etiam frequentior ubi quid negatur. Videndum præcipue utriq; parti, ubi sit rei summa. Nam ferè accidit, ut in causis multa dicantur, de paucis iudicetur, in his probandi, refutandiq́; ratio est, sed adiuuãda uiribus dicentis, & adornanda. Quanlibet enim sint ad docendũ, quod uolumus accommodata, tamen erunt infirma, nisi maiore quodã oratoris spiritu implentur. Quare & illi communes loci, de testibus, de tabulis, de argumentis, alijsq́; similibus magnam uim animis iudicũ afferunt. Et ij proprij, de q̃bus factum quodq; laudamus, aut contra iustum, uel iniustum docemus, maius, aut minus, asperius, aut mitius. Ex his autem alij ad cõparationem singulorũ argumentorũ faciunt, alij ad plurium, alij ad totius causæ iudicationem. Ex quibus sunt, quæ præparent animũ iudicis, sunt quæ confirment. Sed præparatio quoq;, aut confirmatio aliquando totius causæ est, aliquando partium. Et proinde, ut cuiq; conueniũt, subijciendo. Ideoq́; miror inter duos diuersarũ sectarum uelut duces nõ mediocri cõtentione quæsitum, singulis'ne quæstionibus subijciendi essent loci, ut Theodoro placet, an prius docendus iudex, quàm mouendus, ut præcipit Apollodorus tanq̃ perierit hæc ratio media, & nihil cũ ipsius causæ utilitate sit deliberandũ. Hæc præcipiunt, q̃ ipsi non dicunt in foro, ut artes à securis, otiosisq́; cõpositæ, ipsa pugnæ necessitate turbentur. Nanq; oẽs ferè, qui legem dicendi, quasi quædã mysteria tradiderunt certis nõ inueniendorum modo argumentorũ locis, sed concludendorum quoq; nos præceptis alligauerũt, de q̃bus breuissime prælocutus, q̃d ipse sentiam, idest quid præclarissimos oratores fecisse uideam, non tacebo.

Quibus constet epichirema, & q̃bus refellatur.

IGITVR enthymema, & argumentum ipsum, idest rem, quæ probationi alterius adhibetur, appellant, & argumenti elocutionem. Eam uero, ut dixi, duplicem. Ex consequentibus, quod habet propositionem, coniunctamq́; ei protinus probationem, quale pro Ligario.

Causa tum dubia, quod erat aliq̃d in utraq; parte, quod probari posset, nunc melior certe ea iudicanda est, quam etiã dij adiuuerunt. Habet enim propositionem, non habet conclusionem. Ita est ille imperfectus syllogismus. Ex pugnantibus uero, quod etiam solum enthymema quidam uocant, fortior multo probatio est. Tale est Ciceronis pro Milone. Eius igitur mortis sedetis ultores, cuius uitam

» si putetis per uos restitui posse, nolitis. quod quidem etiam aliquando
» multiplicari solet, ut est ab eodē, & pro eodem reo factū. Quem
» igitur cum aliqua gratia noluit, hunc uoluit cum aliquorū quere-
» la, quem iure, quem loco, quem tempore non est ausus, hunc iniuria
» iniquo loco, alieno tempore cum periculo capitis non dubitauit occi-
dere. Optimum autem uidetur enthymematis genus, cū proposito
» dissimili, uel contrario, ratio subiungitur, quale est Demosthenis, Nō
» enim si quid unquam contra leges factum est, idq; tu es imitatus, icir-
» co te conuenit pœna liberari, quin è cōtrario damnari multo magis.
» Nam ut si quis eorū damnatus esset, tu hoc nō scripsisses, ita damna-
» tus si tu fueris, non scribet alius. Epichirematis & quatuor, &
quinq; & sex etiam factæ sunt partes à quibusdam. Cicero maxime
quinq; defendit, ut sit propositio, deinde ratio eius, tum assumptio, &
eius probatio, quinta complexio, quia interim et propositio nō egeat
rationis, & assumptio probationis. Nonnunquam etiā complexione
opus non sit, & quadripartitam, & tripartitam, & bipartitā quoq;
fieri posse ratiocinationem, mihi, et plurimis nihilo minus authori-
bus tres ad summum uidentur. Nam ita se habet ista natura, ut sit de
quo quæratur, & ꝑ quod probetur, tertiū adijci potest, uelut cōsensu
duorū antecedentium, ita erit prima intentio, secunda assumptio, ter
tia connexio. Nam confirmatio primæ, ac secundæ partis exornatio
est, & eisdem cedere possunt, quibus subijciuntur. Sumamus enim ex
» Cicerone quinq; partium exemplū. melius gubernantur ea, quæ con
» silio reguntur, q̄ quæ sine consilio administrantur. Hanc primā partē
numerant, eam deinceps rationibus uarijs, & quamcopiosissimis uer
bis approbari putant oportere. Hoc ego totum cum sua ratione unū
puto, alioquin si ratio pars est (est autē uaria ratio) plures partes esse
» dicantur. Assumptionem deinde ponit, nihil autem omniū rerū me-
» lius q̄ omnis mundus administratur. Huius assumptionis quarto in lo
co iam porrò inducunt approbationem, de quo idē, quod supra, dico.
Quinto inducunt loco complexionem, quæ aut id fert solū, quod ex
omnibus partibus cogitur hoc modo. Consilio igitur mundus admini
stratur. aut unum in locum cum conduxerit breuiter expositionem,
» & assumptionē adiungit qd ex his conficiatur ad hūc modū. quod
» si melius geruntur quæ consilio, q̄ quæ sine consilio administrantur.
» nihil autem omniū rerū melius q̄ omnis mundus administratur, con
silio igitur mundus administratur, cui parti cōsentio. In tribus autē,
quas fecimus, partibus non est forma semper eadem, sed una, in qua
idem concluditur, quod intenditur. Anima immortalis est, nā quicqd

ex se ipso

ex se ipso movetur immortale est, anima autem ex se ipsa movetur, immortalis igitur est anima. hoc fit non solum in singulis argumentis, sed in totis causis, quæ sunt simplices, & in quæstionibus. nam et hæc primam habent expositionem, sacrilegiũ cõmisisti, non quisquis hominem occidit, cædis reus tenetur, deinde rationem. Sed hæc est in causis, & quæstione longior, q̃ in singulis argumentis, & plerunq; summa cõplexione, uel p̃ enumerationem, uel per breuẽ conclusionem testantur quid effecerint. in hoc genere propositio dubia est, de hac enim quæritur. Altera est cõplexio non par intentioni, sed uim habens parem. Mors nihil ad nos. Nam quod est dissolutum sensu caret, quod autem sensu caret, nihil ad nos. In alio genere nõ eadẽ propositio est, quæ cõnexio, omnia animalia meliora sunt, q̃ inanima, nihil autem melius est mundo, mũdus igitur animal, hic potest uideri de re cõtentio, potuit enim sic cõstitui ratiocinatio, animal est mundus, oĩa enim animalia meliora sunt, q̃ inanima. Cæterũ hæc propositio aut confessa est, aut proxima probanda, ut q beatã uitam uiuere uolet philosophetur oporteat. Hoc enim concedit, Cætera sequi nisi confirmata prima parte non possunt. Est & assumptio interim confessa, ut, omnes autem uolunt uitam beatam uiuere, interim probãda, ut illa, quod est dissolutum sensu caret, cum soluta corpore anima, an sit immortalis, uel ad tempus certum maneat, sit in dubio, quam assumptionem alij, alij rationẽ uocant, alij epichirema. Epichirema autem nullo differt à syllogismis, nisi quod illi & plures habent species, & uera colligunt ueris. Epichirematis frequentior circa credibilia est usus, nã si contingeret semper controuersiã confessis probare, uix esset in hoc genere usus oratoris. Nã quid ingenio est opus, ut dicas bona ad me p̃tinent? Solus enim sum filius defuncti, uel solus hæres, cũ iure bonorũ possessio testati, secundũ tabulas testamenti detur, ad me igitur p̃tinent. Sed cum ipsa ratio in quæstionem uenit, efficiendum est certum id, quod probaturi sumus, quod incertum est, ut si ipsa ferè intentione dicatur, aut filius non es, aut non es legitimus, aut non es solus. Itemq; aut nõ es hæres, aut non iustum testamentum est, aut capere non potes, aut habes cohæredes. Efficiendũ est iustum, propter quod bona adiudicari nobis debeant. Sed tum est necessaria illa summa connexio, cũ interuenit oratio largior. Ad aliquid
» sufficiunt intentio, ac ratio, silent enim leges inter arma, nec se expe
» ctari iubent, cum ei, qui expectari uelit, ante iniusta pœna luenda
» sit, quàm iusta repetenda. Ideoq; id enthymema, qđ est ex consequentibus, rationi simile dixerunt. Sed et singula quoq; interim recte

ponuntur, ut ipsum illud. silent leges inter arma. & à ratione fas est incipere, deinde concludere, ut idẽ. si. XII. tabulæ nocturnum furem quoquo modo, diurnum autẽ si se telo defenderet, interfici impune uoluerunt, quis est, qui quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet? Variat autem hic adhuc, & rursus rationem tertio loco ponit. cum uideant aliquando gladiũ nobis ab ipsis porrigi legibus. Prioris autem partis duxit ordinem. insidiatori autem, et latroni quæ potest inferri iusta nex? hæc intentio. q̃d comitatus nostri, q̃d gladij uolunt? hæc ratio. Quos habere certe non liceret, si illis nullo pacto uti liceret. hæc ex intentione, et ratione connexio. Huic generi probationis tribus occurritur modis, idest per omnes partes, aut enim expugnatur intentio, aut assumptio, aut conclusio, nonnunq̃ omnia, sed omnia hæc tria sunt. Intentio expugnatur, iure occidi eum, qui insidiatus sit. Nam prima statim pro Milone quæstio est, an ei sit fas lucem intueri, qui à se hominem necatum esse fateatur. Expugnatur assumptio omnibus ijs, quæ de refutatione diximus. Et ratio quidem nonnunq̃ est uera, cũ eius propositio uera nõ sit. Interim ueræ propositionis falsa ratio est. uirtus bonum est. uerum est, siquis rationem subijciat, quod ea locupletes faciat, ueræ intentionis falsa sit ratio. Cõnexio aut uera negatur, cum aliud colligit quàm id, quod ex prioribus concipitur, aut nihil ad quæstionem dicitur pertinere, nõ est uera sic, insidiator iure occiditur. nam q̃ curauit, ut uim afferat ut hostis, debet etiam ut hostis repelli. Recte igitur Clodius ut hostis occisus est, non utiq;, non dum enim Clodium insidiatorem ostendimus. Sed sit uera connexio. recte igitur insidiator ut hostis occiditur, nihil ad nos, non dum enim Clodius insidiator apparet. Sed ut potest esse uera intentio, & ratio, & temen falsa connexio, Ita si illa uera sunt, nunq̃ est falsa connexio. Enthymema ab alijs oratorius syllogismus, ab alijs pars dicitur syllogismi, propterea quod syllogismus utiq; conclusionẽ, & propositionem habet, & per omnes partes efficit, quod proposuit. Enthymema tantum intentu intelligi contentum sit. Syllogismus talis. Solum bonũ uirtus, nam id demum bonum est, quo nemo male uti potest, uirtute nemo male uti potest, bonum est ergo uirtus. Enthymema ex consequentibus, bonũ est uirtus, qua nemo male uti potest. Et contra. non est bonũ pecunia. Non enim bonũ, quo quisquã male uti potest, pecunia potest quis male uti, non igitur bonũ est pecunia. Enthymema ex pugnantibus, an bonum est pecunia, qua quisq; potest male uti? Si pecunia, quæ est in argento signato, argentum est, qui argentũ omne legauit, & pecuniam, quæ est in argento signato, legauit, ar-

gentum

gentum autem omne legauit, igitur & pecuniam, quæ est in argento, legauit. Habebit formam syllogismi, Oratori satis est dicere, cum argentum legauerit omne, pecuniam quoque legauit, quæ est in argento. Peregisse mihi uideor sacra tradentium artes, sed consilio locus superest. Nanq; ego ut in oratione syllogismo quidem aliquando uti nefas non duco, ita constare totam, aut certe confertam esse aggressionum, & enthymematum stipatione minime uelim. Dialogis enim, et dialecticis disputationibus erit similior, quàm nostri operis actionibus, quæ quidem inter se plurimum differunt. Nanq; illi homines docti, & inter doctos uerũ quærentes, minutius, et scrupulosius scrutantur omnia, & ad liquidum, confessumq; perducunt, ut qui sibi et inueniendi, et iudicandi uindicent partes, quarum alteram τοπικὴν, alteram κριτικὴν uocant, nobis ad aliorum iudicia componenda est oratio, & sæpius apud omnino imperitos, atq; aliarum certe ignaros literarum loquendum est, quos nisi delectatione allicimus, & uiribus trahimus, & nonnunquam turbamus affectibus, ipsa, quæ iusta, ac uera sunt, tenere non possimus. Locuples, et speciosa uult esse eloquentia, quorum nihil consequentur, si conclusionibus certis, & crebris, & in unam propè formam cadentibus concisa, & contemptum ex humilitate, & odium ex quadam seueritate, & ex copia sacietatem, & ex amplitudine fastidium tulerit. Feratur igitur non semitis, sed campis, nõ uti fontes angustis fistulis colliguntur, sed ut latissimi amnes totis uallibus fluat, ac sibi uiam siquando nõ acceperit faciat. Nam quid illa miserius lege, uelut præformatas infantibus literas prosequentium, &, ut græci dicere solent, quem mater amictum dedit solicite custodientium, propositio, ac conclusio ex consequentibus pugnantibus. non inspiret, non augeat, non mille figuris uariet, ac uerset, ut ea nasci, & ipsa prouenire natura, non manu facta, & arte suscepta, magistrum fateri ubiq; uideantur. Quis unquam sic dixit orator? nonne apud ipsum Demosthenem paucissima huiusmodi reperiuntur? quæ apprehensa græci magis (nam hoc solum nobis peius faciunt) in cathenas ligant, & inexplicabili serie connectunt, & indubitata colligunt, & probant confessa, et se antiquis per hoc similes uocant. Deinde interrogati nunquam respondebunt, quem imitentur, sed de figuris alio loco, nunc illud adijciendũ ne ijs quidem consentire me, qui semper argumenta sermone puro, et dilucido, & distincte, cæterũ minime lato, ornatoq; putant esse dicẽda, nanq; ea distincta q̃dẽ, ac pspicua debere esse confiteor. In rebus uero minoribus etiã sermone, ac uerbis q̃maxime proprijs, et ex usu, at si

maior erit materia, nullum ornatum ijs, qui modo nõ obſcuret, ſubtrahendum puto. Nam & ſæpe plurimum lucis affert ipſa translatio, cũ etiã ipſi iuriſconſulti, quorũ ſummus circa uerborũ proprietatẽ labor eſt, litus audeant eſſe dicere, qua fluctus alludit, quo'q; quid natura magis aſperum, hoc pluribus condiendum eſt uoluptatibus, & nimis ſuſpecta argumentatio diſſimulatione. & multum ad fidẽ adiuuat audientis uoluptas, niſi forte exiſtimamus Ciceronẽ, hæc ma
» la ipſa in argumentatione dixiſſe, ſilere leges inter arma, & gladiũ
» nobis interim ab ipſis porrigi legibus. His tamen habendus modus, ut ſint ornamento non impedimento.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER SEXTVS.

Procemium, in quo conqueſtio de fortuna ſua continetur.

h AEC Marcelle Victori ex tua uoluntate maxime ingreſſus, tum ſiqua ex nobis ad iuuenes bonos peruenire poſſet utilitas, nouiſſime pene` etiã neceſſitate quadam officij delegati mihi, ſedulo laborabam, reſpiciẽs tamen illam curam meæ uoluptatis, quod filio, cuius eminens ingenium ſolicitam quoq; parentis diligentiam merebatur, hanc optimam partem relicturus hæreditatis uidebar, ut ſi me, quod æquũ, & optabile fuit, fata intercep ſſ nt, præceptore tamen patre uteretur. At me fortuna id agentem diebus, ac noctibus, feſt.nantem'q; metu meæ mortalitatis, ita ſubito proſtrauit, ut laboris mei fructus ad neminem minus q̃ ad me pertineret. Illum enim, de quo ſumma conceperam, & in quo ſpem unicam ſenectutis meæ reponebam, repetito uulnere orbitatis, amiſi. Quid nunc agam? aut quẽ ultra eſſe uſum mei dijs reprobantibus credã? nam ita forte accidit, ut eum quoq; librum, quẽ de cauſis corruptæ eloquentiæ emiſi, iã ſcribere aggreſſus ictu ſimili ferirer. Tunc igitur optimum fuit, infauſtum opus, et quicquid hoc eſt in me infelicium literarum ſuper immaturum funus cõſumpturis uiſcera mea flãmis inijcere? Neq; hanc impiam uiuacitatem nouis inſuper curis fatig re? Quis enim mihi bonus parẽs ignoſcat, ſi ſtudere amplius poſſum, ac nõ oderit hanc animi mei firmitatẽ, ſiquis in me eſt

alius usus uocis, quàm ut incusem deos superstes omniũ meorum, nullam terras prospicere prouidentiam tester, si non meo casu, cui tamen nihil obijci, nisi quod uiuam, potest, at illorũ certe, quos utiq; immeritos mors acerba damnauit, erepta mihi prius eorundem matre, quæ nõ dum expleto ætatis undeuicesimo anno, duos enixa filios, quãuis acerbissimis rapta fatis infelix decessit, hoc ego uel uno malo sic erã afflictus, ut me iam nulla fortuna posset efficere felicem. Nam cum omni uirtute, quæ in fœminas cadit, functa sit, insanabilem attulit marito dolorem, tum ætate tam puellari, præsertim meæ cõparata, potest & ipsa numerari inter uulnera orbitatis, liberis tamen superstitibus oblectabar. Et quod nefas erat, sæua, sed optabat ipsa, me saluo maximos cruciatus præcipiti uia effugit. Mihi filius minor q̃ntum egressus annum, ut in malis agerem, prior alterũ ex duobus eruit lumẽ. Non sum ambitiosus in malis, nec augere lachrymarũ causas uolo. utinamq; esset ratio minuendi, sed lumen dissimulare q possũm? quid gratiæ ille in uultu, quid iucunditatis in sermone, quos ingenij igniculos, quam præstantiã placidæ, &, quod scio uix posse credi tantum, altæ mentis ostenderit, qualis amorẽ quicunq; alienus infans mereretur. Illud uero insidiãtis, quo me ualidius cruciaret, fortunæ fuit, ut ille mihi blandissimus me suis nutricibus, me auiæ educanti, me omnibus, q solicitare illas ætates solent, anteferret. Quapropter illi dolori, quem ex matre optima, atq; laudẽ omnẽ supergressa paucos ante menses ceperam, gratulor. Minus enim est, quod flendũ meo nomine, quàm quod illius gaudendũ est. Vna post hæc Quintiliani mei spe, ac uoluptate nitebar, & poterat sufficere solatio, non enim flosculos, sicut prior, sed iam decimum ætatis ingressus annum, certos, atq; defloratos fructus ostenderat. Iuro per mala mea, per infelicem conscientiam, per illos manes numina doloris mei, has me in illo uidisse uirtutes ingenij, non modo ad percipiendas disciplinas, quo nihil præstantius cognoui, plurima expertus, studijq; iam tum nõ coacti (sciunt præceptores) sed probitatis, pietatis, humanitatis, liberalitatis, ut prorsus possit hinc esse tanti fulminis metus, quod obseruatum ferè est celerius occidere festinatam maturitatem. Et esse nescio quam, quæ spes tantas decerpat, inuidiã, ne uidelicet ultra quàm homini datum est, nostra prouehantur. Etiã illa fortunæ aderant omnia, uocis iucunditas, claritasq;, oris suauitas, & in utracunq; lingua tanq̃ ad eã demum natus esset, expressa proprietas omniũ literarũ. Sed hæc spes, adhuc illa maiora, constantia, grauitas, contra dolores etiã, ac metus robur. Nam quo ille animo, qua medicorũ admiratione mensiũ octo

ualetudinem tulit? ut me in supremis consolatus est? quàm etiã defi= ciens? quamq; non noster ipsum illum alienatæ mentis errorẽ circa solas literas habuit? Tuos'ne ego (ó meæ spes inanes) labentes oculos, tuum fugientẽ spiritum uidi, tuum corpus frigidũ, exangue cõplexus, animam recipere, auramq; cõmunem haurire amplius potui? dignus his cruciatibus, quos fero, dignus his cogitationibus. te'ne consulari nuper adoptione ad omniũ spes bonorũ prius admotum, te auuncu= lo prætori generũ destinatum, te omniũ spe atticæ eloquẽtiæ candida tum, superstes parens tantum ad pœnas, & si non cupido lucis, certe patientia uindicet, te à reliqua mea ætate, nam frustra mala oĩa ad crimẽ fortunæ relegamus. Nemo, nisi sua culpa, diu dolet. Sed uiui- mus, & aliqua uiuendi ratio quærenda est, credendumq; doctissimis hominibus, q unicũ aduersorũ solatium literas putauerunt. Siquãdo tamen ita resederit præsens impetus, ut aliqua tot luctibus alia cogi= tatio inseri possit, nõ iniustæ petierim moræ ueniã. Quis enim dila ta studia miretur? quæ potius nõ abrupta esse mirandũ est, tum siqua minus fuerint effecta ijs, quæ leuius adhuc afflicti cœperamus, im- peritiæ, aut fortunæ remittantur, quæ, siqd mediocriũ alioquin in no stro ingenio uirium fuit, ut nõ extinxerit, debilitauit tamen. sed uel propter hoc nos cõtumacius erigamus. qa illã ut pferre nobis diffici le est, ita facile cõtemnere, nihil enim sibi aduersus me reliqt, & in= felicẽ qdẽ, sed certissimã tamen attulit mihi ex his malis securitatẽ. boni autẽ consulere nostrũ laborẽ uel propter hoc, certũ est, quod in nullũ iam propriũ usum pseueramus. Sed omnis hæc cura ad alie- nos, ut alienis utilis, si modo qd utile scribimus, spectat. Nos miseri sicut facultates patrimonij nostri, ita hoc opus alijs præparabamus, alijs relinquemus.

De conclusione.

PERORATIO sequebatur, quam cumulum qdam, conclusio nẽ alij uocãt. Eius duplex ratio est, posita aut in rebus, aut in affecti bus. Rerũ repetitio, et cõgregatio, quæ græce dicitur ἀνακεφαλαίωσις, à qbusdam latinorum enumeratio, & memoriam iudicis reficit, et totam simul causam ponit ante oculos, & etiam si per singula minus mouerat, turba ualet. In hac quæ repetemus, q̃breuissime dicenda sunt, &, quod græco uerbo patet, decurrendũ per capita. Nam si mo rabimur, nõ iam enumeratio, sed altera quasi fiet oratio. Quæ autẽ enumeranda uidentur, cum pondere aliquo dicenda sunt, & aptis excitanda sententijs, et figuris utiq; uarianda, alioquin nihil est odio-

sius recta illa repetitione uelut memoriae iudicum diffidentis. Sunt autem innumerabiles, optimeq; in Verrem Ciceronis, Si pater ipse iudicaret, quae diceret, cum haec probarentur? et deinde subiicit enumerationem. aut cum idẽ et in eundem, per inuocationem deorũ spoliata à praetore templa dinumerat. licet & dubitare nunquid & nos fugerit, & quid responsuri sint aduersarij his, & his, aut quam spem accusator habeat omnibus ita defensis? Illa uero iucundissima, si contingat aliquod ex aduersario ducere argumentum, ut si dicas reliquit hanc partem causae, aut inuidia premere maluit, aut ad preces confugit, & merito, cum sciret haec, & haec. Sed non sunt singulae species prosequendae, ne sola uideantur, quae forte nunc dixero, cum occasiones & ex causis, & ex dictis aduersariorũ, & ex q̃busdam fortuitis quoq; oriantur, nec referenda modo nostra, sed postulandũ est etiã ab aduersarijs, ut ad quaedã respondeant. Id autẽ si et actionis supererit locus, & ea proposuerimus, quae refelli non possunt, nã prouocare quae inde sint fortia, non arguentis est, sed admouentis. Id unum epilogi genus uisum est plerisq; atticorum, & philosophis ferè omnibus, q de arte oratoria scriptum aliqd reliquerunt. Id sensisse atticos credo, quia Athenis affectus mouere etiam per praeconem prohibebatur orator. philosophos minus miror, apud quos uitij est loco affici, nec boni mores uidentur, sic à uero iudicem auerti, nec conuenire bono uiro uitijs uti, necessarios tamen affectus fatebuntur, si aliter obtineri uera, & iusta, & in cõmune profutura non possint. Caeterũ illud cõstitit inter oẽs, etiã in alijs partibus actionis, si multiplex causa sit, et pluribus argumẽtis defensa utiliter ἀνακεφαλαίωσιν fieri solere. Sicut nemo dubitauerit multas esse causas, in quibus nullo loco sit necessaria, si breues, & simplices fuerint. Haec pars perorationis accusatori patronoq; aeque cõmunis est. Affectibus quoq; eisdẽ ferè utuntur, sed rarius hic, ille saepius, ac magis. Nam huic concitare iudices, illi flectere conuenit. Verum & accusator habet interim lachrymas ex miseratione eius rei, quã ulciscatur, Et reus de indignitate calumniae conspirationis uehementius interim queritur. Diuidere igitur haec officia commodissimum, quae plerunq; sunt, ut dixi, procemio similia, sed liberiora, plenioraq;, inclinatio enim iudicũ ad nos petitur, initio parcius, tum admitti satis est, & oratio tota superest. in epilogo uero est, qualem animum iudex in consilium ferat, & iam nihil amplius dicturi sumus, nec restat quo seruemur. Est igitur utrisque commune conciliare sibi, auertere ab aduersario iudicem, concitare affectus, & componere. Et breuissimum quidem

hoc præceptum dari utriq; parti potest, ut totas causæ suæ uires ora
tor ante oculos ponat. Et cum uiderit quid inuidiosum, fauorabile,
inuisum, miserabile, aut sit in rebus, aut uideri possit, ea dicat, quibus
si iudex esset ipse, maxime moueretur. Sed certius est ire per singula,
& quæ cōcilient quidē accusatorem in præceptis exordij iam dixi-
mus. Quædam tamen, quæ illic ostendere satis est, in peroratione im
plēda sunt, magis si contra impotentem, inuisum, pniciosum suscepta
causa est, si iudicibus ipsis, aut gloriæ damnatio rei, aut deformitati
» futura absolutio. Nam egregie in Vatiniū Caluus. factum inquit,
» ambitum scitis omnes, & hæc uos scire omnes sciunt. Cicero quidē
in Verrem etiā emendari posse infamiā iudiciorū damnato reo di
cit, quod est unū ex supradictis. Metus etiā si est adhibendus, ut facit
idem, hunc habeat locum fortiorē, quàm in procœmio. Qua de re
quid sentirem alio libro iam exposui. Concitare quoq; inuidiā, odiū,
iram liberius in peroratione contingit, quorū inuidiā gratia, odium
turpitudo, iram offensio iudicis facit. Si contumax, arrogans securus
sit, quia nō ex facto modo, dicto'ue aliquo, sed uultu, habitu, aspectu
moueri solet. Egregieq; nobis adolescentibus dixisse accusator Cossu-
» tiani Capitonis uidebatur, græce quidem, sed in hūc sensum. erube-
» scit Cæsarem timere. Summa tamen concitandi affectus accusatori in
hoc est, ut id, quod obiicit, aut quam atrocissimum, aut etiā, si fieri po
test, quammaxime miserabile esse uideatur. Atrocitas crescit ex his,
quid factū sit, à quo, in quem, quo animo, quo tempore, quo loco, quo
modo, quæ omnia infinitos anfractus habent. pulsatum querimur,
de re primum ipsa dicendum, tum si senex, si puer, si magistratus, si
probus, si bene de rep. meritus, etiā si pcussus sit à uili aliquo, contem
ptóq;, uel ex contrario à potente nimiū, uel ab eo, quē minime opor
tuit. Et si die forte solenni, aut ijs temporibus, cum iudicia huius rei
maxime exercerentur, aut in solicito ciuitatis statu. Item in theatro,
in templo, in concione crescit inuidia. Et si non errore, nec ira, uel
etiā si forte ira, sed iniqua, quod patri affuisset, quod respondisset,
quod honores contra peteret. Et si plus etiam uideri potest uoluisse,
quàm fecit, plurimum tamen affert atrocitatis modus, si grauiter, si
contumeliose, ut Demosthenes ex parte percussi corporis, ex uultu
ferientis, ex habitu inuidiam Midiæ quærit. occisus est, utrum ferro,
an igne, an ueneno, uno uulnere, an pluribus, subito, an expectatiōe
tortus, ad hanc partem maxime pertinet. Vtitur frequenter accusator
& miseratione, cum aut eius casum, quem ulciscitur, aut liberorum,
aut parentum solitudinem conqueritur. Etiam futuri temporis ima=

gne iudices mouet, qui maneant eos, casus, q de ui, et iniuria quæsti sunt, nisi uindicentur, fugiendũ de ciuitate, cedendũ bonis, aut omnia, quæcunq; inimicus fecerit, perferenda. Sed sæpius id est accusatoris auertere iudicem à miseratione, qua reus sit usurus, atq; ad fortiter iudicandũ conatare. Cuius loci est etiam occupare, quæ dicturum, facturum'ue aduersarium putes. Nam & cautiores ad custodiã suæ religionis iudices facit, & gratiã responsuris aufert, cũ ea prædicta sunt ab accusatore. iam si pro reo petentur, non sint noua, ut Seruius Sulpitius contra Aufidiam, ne signatorum ab ipsis discrimen obijcia tur sibi præmonet, nec non ab Aeschine quali sit usurus Demosthenes actione prædictum est. Docendi interim quoq; iudices qd rogantibus respondere debeant, quod est unum repetitionis genus. Periclitantem uero cõmendat dignitas, & studia fortia, & susceptæ bello cicatrices, & nobilitas, & merita maiorũ, hoc, quod proxime dixi, Cicero, atq; Asinius certatim sunt usi, pro Scauro patre hic, ille pro filio, cõmendat & causa periculi, si suscepisse inimicitias ob aliquod factum honestum uidetur, præcipue bonitas, humanitas, misericordia. Iustius enim tunc petere ea quisq; uidetur à iudice, quæ alijs ipse præstiterit. Referẽda hæc pars quoq; ad utilitatem reip. ad iudicum gloriã, ad exemplum, ad memoriam posteritatis. Plurimum tamen ualet miseratio, quæ iudicẽ flecti non tantum cogit, sed motum quoq; animi sui lachrymis confiteri. Hæc petentur aut ex ijs, quæ passus est reus, aut ex ijs, quæ tum q̃maxime patitur, aut ex ijs, quæ damnatum manent, quæ & ipsa duplicantur, cũ dicimus ex qua illi fortuna, & in quã recidendũ sit. Affert in ijs momentum & ætas, & sexus, & pignora, liberi dico, & parentes, et propinqui. quæ omnia tractari uarie solent. Nonnunquam etiã & ipse patronus has partes subit, ut Cicero pro Milone, O' me miserum, ó me infelicem, reuocare tu me in patriam Milo potuisti per hos, ego te in patria p̃ eosdẽ retinere nõ potero? Maximéq; si, ut tunc accidit, nõ conuenient ei, q accusatur, preces. Nam quis ferret Milonem pro capite suo supplicantem? qui à se uirum nobilem interfectum, qa id fieri oportuisset, fateretur? Ergo & ille captauit ex illa præstantia animi fauorẽ, & in locũ lachrymarũ eius ipse successit. His præcipue locis utiles sunt prosopopœiæ. idest fictæ alienarum personarum orationes, quales litigatorẽ decet, uel patronum. Nudæ tantum res mouent aut cũ ipsi loquimur, aut cũ ipsos loqui fingimus, ex p̃sonis quoq; trahitur affectus, nõ enim audire iudex uidetur aliena mala deflẽtes, sed sensum, ac uocẽ auribus accipere miserorum, quorũ etiã mutus aspectus lachrymas mo-

uet, quantoq; essent miserabiliora, si ea dicerent ipsi, tanto sunt quadam portione ad efficiendũ potentiora, cum uelut ipsorum ore dicuntur, ut scenicis actoribus eadem uox, eadem pronuntiatio, plus ad mouendos affectus sub persona ualet. Itaq; idem Cicero q̃q̃ preces non dat Miloni, eumq; potius animi præstantia commendat, accommodauit ei tamen & uerba, et conuenientes etiã forti uiro conquæstiones.
" O' frustra inqt, mei suscepti labores. ó spes fallaces, ó cogitationes
" meæ inanes. Nunq̃ tamen debet esse longa miseratio, nec sine causa dictum est, nihil facilius, quàm lachrymas marescere. Nam cũ etiã ueros dolores mitiget tempus, citius euanescat necesse est illa, quã dicẽdo effinximus, imago, in qua si moramur, lachrymis fatigatur auditor, et requiescit, et ab illo, quẽ cœperat, impetu ad rationẽ redit. Non patiamur igitur frigescere hoc opus, et affectũ, cũ ad summũ produxerimus, relinquamus, nec speremus fore, ut aliena mala aliqs diu deploret. Ideóq; cum in alijs, tum maxime in hac parte debet crescere oratio, quia quicquid non adijcit prioribus etiam detrahere uidetur, & facile deficit affectus, qui descendit.

De affectibus.

NON solum autem dicendo, sed etiã faciendo quædã, lachrymas mouemus, unde et producere ipsos, q periclitentur, squalidos, atq; deformes, et liberos eorũ, ac parentes institutũ, et ab accusatoribus ostendi cruentũ gladiũ, et lecta è uulneribus ossa, et uestes sanguine pfusas uidemus, et uulnera resolui, ac uerberata corpora nudari. Quarum rerũ ingens plerũq; uis est, uelut in rẽ præsentem animos hominum ducentiũ, et populũ R. egit in furorẽ prætexta Caij Cæsaris prolata in foro cruẽta. Sciebatur interfectũ eũ, corpus deniq; ipsum impositum lecto erat. At uestis tamen illa sanguine madens, ita repræsentauit imaginẽ sceleris, ut nõ occisus esse Cæsar, sed tũ maxime occidi uideretur. Sed nõ ideo probauerim, quod factũ & lego, et ipse aliquando uidi depictã tabulã supra Iouẽ in imaginẽ rei, cuius atrocitate iudex erat cõmouendus. Quæ enim est actoris infantia, quæ mutã illã effigiem magis, quàm orationẽ p se putat locuturã? At sordes, et squalores, et propinquorũ quoq; similẽ habitũ scio profuisse, et magnũ ad salutẽ momentũ preces attulisse. Quare & obsecratio illa iudicũ p carissima pignora, utiq; si reo sint liberi, coniux, parentes, utilis erit. Et deorũ etiã inuocatio, uelut ex bona conscientia profecta uideri solet. Stratũ deniq; iacere, et genua cõplecti, nisi tamen p=

na nos, et anteacta uita, & rei conditio prohibebit. Quædã enim tã fortiter tuenda, quàm facta sunt, uerum sic est habenda authoritatis ratio, ne sit inuisa securitas. Fuit quondã inter hæc oĩa potentissimũ, quo Lucium Murenam Cicero accusantibus clarissimis uiris eripuisse præcipue uidetur, psuasitq; nihil esse ad præsentẽ rerũ statum utilius, quàm pridie. Cal. Ianuarias ingredi consulatũ, quod genus nostris temporibus totum penè sublatũ est. Cum omnia curæ, tutelæq; unius innixa periclitari nullo iudicij exitu possint. De accusatoribus, et reis sum locutus, qa in periculis maxime uersatur affectus. Sed priuatæ quoq; causæ utrũq; habent porationis genus, & illud, quod est ex enumeratione probationũ, et hoc, quod ex lachrymis, si aut statu piclitari, aut opinione litigator uidetur. Nã in paruis qdẽ litibus has tragœdias mouere tale est, quasi si psonã Herculis, & cothurnos aptare infantibus uelis. Illud ne indignũ qdẽ est admonitione, ingens in epilogis meo iudicio uerti discrimẽ, quomodo se dicenti, q excitatur accommodet. Nã & imperitia, & rusticitas, & rigor, et deformitas afferunt interim frigus, diligenterq; hæc sunt actori prouidẽda. Equidem repugnanteis eos patrono, & nihil uultu cómotos, & intempestiue residentes, et facto aliquo, uel ipso uultu risum mouentes sæpe etiã uidi, præcipue uero cũ aliqua uelut scenice fiunt, aliâs cadunt. Transtulit patronus aliquãdo puellã, quæ soror esse aduersarij dicebatur, nã de hoc lis erat, in aduersa subsellia, tanq̃ in gremio fratris relicturus. At is à nobis præmonitus discesserat. Tũ ille alioqn uir facundus inopinatæ rei casu obmutuit, et infantem suá frigidissime reportauit. Alius imaginẽ mariti pro rea proferre magni putauit, at ea sæpius risum fecit. Nã & ij, quorũ officij erat, ut traderent eã, ignari q esset epilogus, quoties respexisset patronus, offerebant palàm, et prolata nouissime deformitate ipsa, nã senis cadaueri infusa, præteritam quoq; orationis gratiã pdidit. Nec ignotum quid Gliconi (cui Spiridó fuit cognomẽ) acciderit. Huic puer, quẽ in ius productũ, qd fleret interrogabat, ex pædagogo se uellicari respondit. Sed nihil illa cótra Cepasios Ciceronis fabula efficacius, ad picula epilogorũ. Omnia tamẽ hæc tolerabilia, qbus actionẽ mutare facile est. At q à stylo nõ recedũt, aut cóticescunt ad hos casus, aut frequẽtissime falsa dicũt. Inde est. n. tendit ad uestra genua supplices manus, et hæret i cóplexu liberorũ miser, et reuocat ecce me, et si nihil horũ is, de quo dicitur, faciat, et è scholis hæc uitia, i qbus oĩa libere fingimus, et impune, qa pro facto est qcqd uolumus, nõ admittit hoc idẽ ueritas fori. Egregieq; Cassius dicẽti adolescẽtulo. qd me toruo uultu intueris

seuere? non mehercules inquit faciebā, sed sic scripsisti, Ecce, & quàm potuit truculentissime eum aspexit. Illud præcipue monēdū, nequis nisi summus ingenij uiribus ad mouendas lachrymas aggredi audeat. Nam ut est longe uehementissimus hic, cum inualuit, affectus, ita si nihil efficit, tepet, quem melius infirmus actor tacitis iudicū cogitationibus reliquisset. Nam & uultus, & uox, & ipsa illa excitandi rei facies, ludibrio etiam plerunq; sunt hominibus, quos non ꝑmouerunt. Quare metiatur, ac diligenter æstimet uires suas actor, & quantum onus subiturus sit, intelligat. nihil habet ista res mediū, sed aut lachrymas meretur, aut risum. Non autē commouere tantum miserationem, sed etiam discutere epilogi est propriū, cum oratione continua, quæ motos lachrymis iudices ad iustitiam reducat, tum etiam quibusdā urbane dictis, quale est. date puero panem ne ploret, et corpulento litigatori, cuius aduersarius item puer circa iudices erat aduocato latus, quid faciam? ego te baiulare non possum. Sed hæc tamen non debēt esse mimica. ita neq; illum probauerim, quanquā inter clarissimos sui temporis oratores fuit, ꝗ pueris in epilogum productis, talos iecit in mediū, quos illi diripere cœperunt. Nanq; & hæc ipsa discriminis sui ignorantia potuit esse miserabilis, neq; illū, qui, cum esset cruentus gladius eius ab accusatore prolatus, quo is hominē probabat occisum, subito ex subsellijs, ut territus fugit, et capite ex parte uelato, cum id agendū ex turba prospexisset, interrogauit, an iam ille cum gladio recessisset, fecit enim risum, sed ridiculus fuit, discutiendæ tamen oratione huiusmodi scenæ, egregieq; Cicero, qui contra imaginē Saturnini pro Rabirio grauiter, et contra iuuenē, cuius subinde uulnus in iudicio resoluebatur pro Vareno multa dixit urbane. Sunt et illi leuiores epilogi, quibus aduersario satisfacimus, si forte sit eius ꝑsona talis, ut illi debeatur reuerentia, aut cū amice aliqd commonemus, et ad concordiā hortamur, quod est genus egregie tractatum à Passieno, cū Domitiæ uxoris suæ pecuniariā litem aduersus fratrem eius Aenobarbū ageret. Nam cū de necessitudine multa dixisset, de fortuna quoq;, qua uterq; abundabat, adiecit, nihil uobis
" minus deest, quàm de quo contenditis. Omnes autem hos affectus,
" etiā si quibusdā uidentur in prooemio, atq; in epilogo sedem habere, in qbus sanè sunt frequentissimi, tamen aliæ quoq; partes recipiunt, sed breuiores, ut cū ex ijs plurima sint reseruanda. At hic, si usquā totos eloquentiæ aperire fontes licet. Nā ex ijs, si bene diximus reliqua, possidebimus iam iudicū animos, et cōfragosis, atq; asperis euecti tota pandere possumus uela, & cū sit maxima pars epilogi amplificatio,

ficatio, uerbis, atq; sententijs uti licet magnificis, atq; ornatis, tunc est cōmouendū theatrum, cū uentū est ad ipsum illud, quo ueteres tragœdiæ, comœdiæq; clauduntur, plaudite. In alijs autē partibus tractandus affectus erit, ut quisq; nascetur. Nā neq; exponi sine hoc res atroces, et miserabiles debent, cū de qualitate alicuius rei quæstio est, probationibus uniuscuiusq; rei recte subiungitur. Vbi uero cōiunctā ex pluribus causam agimus, etiā necesse erit uti pluribus quasi epilogis, ut in Verrem Cicero fecit. Nam & Philodamo, & nauarchis & cruciatis ciuibus Romanis, & alijs plurimis suas lachrymas dedit. Sunt qui hos μερικοῦς ἐπιλόγους uocent, quo partitam perorationem significant, mihi non tam partes eius, quàm species uidentur, si quidem hæc epilogi, & perorationis nomina ipsa aperte satis ostendunt, hanc esse consumationem orationis.

De diuisione affectuum, & quomodo mouendi sunt.

QVAMVIS autem pars hæc iudicialiū causarū sit summa, præcipueq; constet affectibus, & aliqua de his necessario dixerim, non tamen potui, ac ne debui quidem locum istum in unam speciem concludere. Quare adhuc opus superest, cū ad obtinenda, quæ uolumus, potentissimū, tum supradictis multo difficilius, mouendi iudicum animos, atq; in eum, quē uolumus, habitum formandi, & uelut transfigurandi. Qua de re pauca, quæ postulabat hæc materia, sic attigi, ut magis q̄d oporteret fieri, quàm quo id modo consequi possemus ostenderé. Nunc altius omnis rei repetenda ratio est, nā & ꝑ totam, ut diximus, causam locus est affectibus, & eorū nō simplex natura, nec in transitu tractanda, quo nihil maius afferre uis orādi potest. Nā cætera forsitan tenuis quoq;, et angusta ingenij uena, si modo uel doctrina, uel usu sit adiuta, generare, atq; ad frugē aliquā ꝑducere queat. Certe sunt, semperq; fuerunt nō parū multi, q̄ satis perite, quæ essent probationibus utilia reperirent, quos eqdē non contēno, sed hactenus utiles credo, neq̄d ꝑ eos iudici sit ignotū, atq;, ut dicam q̄d sentio, dignos, à q̄bus causas diserte docerentur. Qui uero iudicē rapere, et in quē uellet habitū animi posset ꝑducere, quo dicto flendū, & irascendū esset, rarius fuit. atq; hoc est, quod dominetur in iudicijs, hæc eloquentiam regunt. nanq; argumenta plerūq; nascuntur ex causa, et pro meliore parte plura sunt semper, ut q̄ ꝑ hæc uicit, tantū nō defuisse sibi aduocatū sciat. Vbi uero animus iudicū uis afferēda est, & ab ipsa ueri contēplatione abducenda mens, ibi propriū orato-

ris opus est,hoc non docet litigator, hoc causarū libellis non continetur. Probationes enim efficient sanè,ut causam nostrā meliorē esse iudices putent,affectus præstant,ut etiā uelint,sed id qa uolunt,credunt quoq;. Nam cū irasci,fauere,odisse,misereri cœperunt, agi iam rē suam existimant,& sicut amantes de forma iudicare nó possunt, qa sensum oculorū premit amor, ita omnem inquirēdæ ueritatis rationem iudex amittit,occupatus affectibus æstu fertur, & uelut rapido flumini obsequitur. ita argumenta, ac testes qd egerint pronuntiatio ostendit,cómotus autē ab oratore iudex qd sentiat sedens adhuc,atq; audiēs confitetur. An cū ille,q plerisq; perorationibus petitur,fletus erūpit,non palàm dicta sententia est? Huc igitur incūbat orator,hoc opus eius,hic labor est,sine quo cætera nuda,ieiuna,infirma,ingrata sunt, adeo uelut spiritus operis huius atq; animus est in affectibus. Horū autē, sicut antiqtus traditū accepimus,duæ sunt species,alterā græci πάθος uocant,quam nos recte uertentes,ac proprie affectū dicimus,alterā ἦθος, cuius nomine,ut ego quidē sentio, caret sermo romanus, mores appellantur , atq; inde pars quoq; illa philosophiæ ἠθικὴ moralis est dicta. Sed ipsam rei naturā spectanti mihi,nó tam mores significari uidentur,q̄ morū quædā proprietas, nā ipsis qdē omnes habitus mentis continentur. Cautiores uoluntatē cōplecti,q̄ nomina interpretari maluerunt. affectus igitur hos concitatos,illos mites,atq; cópositos esse dixerūt. In altero uehementer cómotos,in altero lenes. deniq; hos imperare,illos psuadere,hos ad pturbationem,illos ad beneuolentiā præualere. adijciunt qdā peritorū, πάθος temporale esse. Quod ut accidere frequentius fateor,ita nōnullas credo esse materias,quæ continuū desiderent affectū,nec tamen minus artis,aut usus hi leniores habent,uiriū, atq; impetus non tantundē exigunt. In causis uero etiā pluribus uersantur,immo secundum quendā intellectum in omnibus. Nā cum nisi ex illo & hoc loco nihil ab oratore tractetur,qcqd de honestis, & de utilibus deniq; faciendis, & non faciendis dicitur,hoc uocari potest. Quidā cómendationem, atq; excusationem propria huius officij putauerunt, nec abnuo esse ista in hac parte,sed non concedo,ut sola sint, quin illud adhuc adijcio, πάθος, atq; ἦθος esse interim ex eadem natura,ita ut illud maius sit,hoc minus, ut amor πάθος, caritas ἦθος. Interdum diuersa inter se,sicut in epilogis , nanque πάθος. concitat, ἦθος solet mitigare,propria tamen mihi huius nominis exprimenda natura est,quatenus appellatione ipsa non satis significare uidetur ἦθος, quod intelligimus, quodq; à docentibus desyderamus,id

erit,

erit, quod ante omnia bonitate commendabitur, non solum mite, ac placidum, sed plerunq; blandum, & humanum, & audientibus amabile, atq; iucundum, in quo exprimendo summa uirtus ea est, ut fluere omnia ex natura rerum, hominumq; uideantur, quo mores dicentis ex oratione perluceant, & quodammodo agnoscantur, quod est sine dubio inter coniūctas maxime personas, quoties perferimus, ignoscimus, satisfacimus, monemus procul ab ira, procul ab odio, sed tamen alia patris aduersus filium, tutoris aduersus pupillum, mariti aduersus uxorem moderatio est. Hi enim prae se ferunt eorum ipsorum, à quibus læduntur, caritatem, neq; alio modo inuisos eos faciunt, quàm quod amare ipsi uidentur, alia cum senex adolescentis, conuitium honestus inferioris fert. Hic enim tantum concitari, illic etiam affici debet. Sunt & alia ex eadem natura, sed momenti adhuc minoris, ueniam petere, adolescentiæ defendere amores, nonnunquam etiam lenis alieni caloris derisus ex hac forma uenit. Sed non his locis tantum, uerum aliquanto magis propriæ sunt uirtutes simulationis satisfaciendi, rogandi, & εἰρωνείας, quæ diuersum ei, quod dicit, intellectum petit. Hinc etiam ille maior ad concitandum odium nasci affectus solet, cum hoc ipso, quo nos aduersarijs submittimus, intelligitur tacita impotentiæ exprobratio. Nanq; eo graues, et intolerabiles id ipsum demonstrat, quod cedimus, & ignorant cupidi maledicendi, aut affectatores libertatis plus inuidiam, quàm conuitium posse, nam inuidia aduersarios, conuitium nos inuisos facit. Ille iam pene medius affectus est ex amoribus, & ex desyderijs amicorum, & necessariorum, nam & hoc maior est, & illo minor. Non parum significanter etiam illa in scholis ἤθη dixerimus, quibus plerunque rusticos, superstitiosos, auaros, timidos, secundum conditionem propositorum effingimus, nam sic ἤθη mores sunt, cum hos imitatur, & ex his ducimus orationem. Deniq; hoc omne bonum, & comem uirum poscit, quas uirtutes cum etiã in litigatore debeat orator, si fieri potest, approbare, utique ipse aut habeat, aut habere credatur. Sic proderit plurimum causis, quibus ex sua bonitate faciet fidem, nam qui, dum dicit, malus uidetur, utique male dicit. non enim uidetur iusta dicere, alioquin qui ἦθος uideretur? quare & ipsum etiam dicendi genus in hoc placidum debet esse, ac mite, nihil superbum, nihil elatum saltem, ac sublime desyderet, proprie, iucunde, credibiliter dicere sat est. Ideóq; & medius ille orationis modus maxime conuenit. Diuersum est huic, quod πάθος dicitur, quodq; nos

affectum proprie uocamus, & ut proxime utriusq; differentiam signem, illud comœdiæ, hoc tragœdiæ simile. hæc pars circa iram, odiū, metum, inuidiam, miserationem ferè tota uersatur, quæ quibus ex locis ducenda sunt, & manifestum omnibus, & à nobis in ratione procœmij, atq; epilogi dictum est. Et metum tamen duplicem intelligi uolo, quem patimur, & quem facimus. et inuidiam, nanq; altera inuidum, altera inuidiosum facit, hoc autem hominis, illud rei est, in quo & plus habet operis oratio. Nam quædam uidentur grauia per se, parricidium, cædes, ueneficium, quædam efficienda sunt. Id autem contingit cum magnis alioquin malis grauius esse id, quod passi sumus, ostenditur. Quale est apud Virgilium.

» O' felix una ante alias priameia uirgo,
» Hostilem ad tumulum Troiæ sub mœnibus altis
» Iussa mori. –

Quàm miser enim casus Andromachæ, si compa rata ei felix Polyssena. aut cum ita exaggeramus iniuriam nostrā, ut etiā quæ multo minora sunt, intoleranda dicamus. si pulsasses defendi non poteras, uulnerasti. Sed hæc diligentius cum ad amplificationem uenerimus, dicemus. Interim notasse contentus sum, non id solum agere affectus, ut quæ sunt, ostendantur acerba, ac luctuosa, sed etiam, ut quæ tolerāda haberi solent, grauia uideantur, ut cum in maledicto plus iniuriæ, quàm in manu. In infamia plus pœnæ dicimus, quàm in morte. Nanq; in hoc eloquentiæ uis est, ut iudicem non ad id tantum compellat, in quod ipsa à rei natura ducetur. Sed aut q̄ non est, aut maiorem, q̄ est, faciat affectum. Hæc est illa, quæ δείνωσις uocatur rebus indignis, asperis, inuidiosis. addēs uim oratio, qua uirtute præter alios plurimum Demosthenes ualuit. Quod si mihi tradita præcepta sequi sufficeret, satisfeceram huic parti, nihil eorū, quæ legi, uel didici, quod modo probabile fuit, omittendo. Sed mihi in animo est, quæ latent penitus ipsa huius loci aperire penetralia, quæ q̄dem non aliquo tradente, sed experimento meo, ac natura ipsa duce accepi. Summa enim, quantū ego q̄dē sentio, circa mouendos affectus, in hoc posita est, ut moueamur ipsi. Nam & luctus, & iræ, et indignationes, aliquando etiā ridicula fuerit imitatio, si uerba, uultumq; tantum non etiā animum accommodauerimus. Quid enim aliud est causæ, ut lugentes utiq; in recenti dolore disertissime quædam exclamare uideantur, & ira nonnunquam indoctis quoq; eloquentiā faciat, quàm quod illis inest uis mentis, & ueritas ipsa morū? Quare in ijs, quæ uerisimilia esse uolumus, simus ipsi similes eorum, qui uere patiuntur, affectibus, & à tali animo proficiscatur oratio, qua-

lem facere

lem facere iudicem uolet. an ille dolebit, qui audiet me, cum hoc dicā non dolentem? irascetur, si nihil ipse, qui in iram concitat, id quod exigit simile patietur? siccis agentis oculis lachrymas dabit? fieri nō potest, nec incendit nisi ignis, nec madescimus nisi humore, nec res ulla dat alteri colorem, quem ipsa non habet. Primum est igitur, ut apud nos ualeant ea, quæ ualere apud iudicē uolumus, afficiamurq; antequàm afficere conemur. At quomodo fiet, ut afficiamur? Neq; enim sunt motus in nostra potestate. Tentabo etiā de hoc dicere, quas φαντασίας græci uocant, nos sanè uisiones appellemus, per quas imagines rerū absentium ita repræsentantur animo, ut eas cernere oculis, ac præsentes habere uideamur. Has quisquis bene conceperit, is erit in affectibus potentissimus, hunc qdā dicunt εὐφαντασιωτόν, qui sibi res, uoces, actus secundum uerū optime finget, quod qdem nobis uolentibus facile continget. Nā ut inter otia animorū, & spes inanes, & uelut somnia quædam uigilantium, ita nos hæ, de qbus loqmur, imagines prosequūtur, ut peregrinari, nauigare, præliari, populos alloqui, diuitiarū, quas non habemus, usum uideamur disponere, nec cogitare, sed facere, hoc animi uitiū ad utilitatem non transferemus? At hominem occisum queror, nō omnia, quæ in re præsenti accidisse credibile est, in oculis habebo? non percussor ille subitus erūpet? non expauescet circūuentus? exclamabit, uel rogabit, uel fugiet? nō ferientem, non concidentem uidebo? non animo sanguis, et pauor, et gemitus, extremus deniq; expirantis hiatus insidet? Inseqtur ἐνέργεια, quæ à Cicerone illustratio, et euidentia nominatur, quæ non tam dicere uidetur, quàm ostendere, & affectus non aliter, quàm si rebus ipsis interfimus, sequentur, an non ex his uisionibus illa sunt?

Excussi manibus radij, reuolutaq; pensa,

-Leuiq; patens in pectore uulnus,

Et equus ille in funere Pallantis positis insignibus. Quid non idem poëta penitus ultimi fati cepit imaginem, ut diceret.

-Et dulcis moriens reminiscitur argos.

Vbi uero miseratione opus erit, nobis ea, de quibus quærimur, accidisse credamus, atque animo nostro persuadeamus, nos illi simus, quos grauia, indigna, tristia passos queramur, nec agamus rem quasi alienam, sed assumamus parum per illum dolorem. Ita dicemus quæ in simili nostro casu dicturi essemus. Vidi ego sæpe histriones, atque comœdos, cum ex aliquo grauiore actu personam deposuissent, flentes adhuc egredi. quod si in alienis scriptis sola pronuntiatio ita falsis accedit affectibus, quid nos faciemus, qui illa co-

gitare debemus, et moueri piclitantium uice possumus. Sed in schola rebus quoq; ipsis affici cõuenit, easq; ueras sibi fingere, hoc magis, qđ illic ut litigatores loqmur frequẽtius quàm ut aduocati. orbũ agimus, & naufragũ, et piclitantem, quorum induere psonas nõ attinet nisi affectus assumimus. Hæc dissimulanda mihi non fuerũt, qbus ipse, quantuscunq; sim, nã pueniſſe me ad aliqđ nomen ingenij credo, frequẽter motus sum, ut me lachrymæ nõ solũ deprehẽderẽt, sed pallor, et uero similis dolor.

De risu.

HVIC diuersa uirtus, quæ risum iudicis mouendo, et illos tristes soluit affectus, et animum ab intentione rerũ frequenter auertit, & aliquando etiã reficit, & à satietate, uel à fatigatione renouat, quanta sit autẽ in ea difficultas, uel duo maximi oratores, alter græcæ, alter latinæ eloquentiæ principes docent. Nam pleriq; Demostheni facultatem huius rei defuiſſe credunt, Ciceroni modum, nec uideri potest noluiſſe Demosthenes, cuius pauca admodum dicta, nec sanè cęteris eius uirtutibus respondentia, palàm ostendunt, non displicuiſſe illi iocos, sed non contigiſſe. Noster uero non solum extra iudicia, sed etiam in ipsis orationibus habitus est nimus risus affectator. Mihi quidem siue id recte iudico, siue amore immodico præcipui in eloquentia uiri laboro, mira quædam uidetur in eo fuiſſe urbanitas. Nam & in sermone quotidiano multa, & in altercationibus, et interrogandis testibus plura, quàm quisquam dixit, facete, et ipsa illa, quæ sunt in Verrem dicta frigidius, alijs aſſignauit, et testimonij loco posuit, ut quo sunt magis uulgaria, eo sit credibilius illa ab oratore non ficta, sed paſſim eſſe iactata. Vtinã Quintus, & libertus eius Tiro, & alius quisquis fuit, qui tres hac de re libros edidit, parcius dictor in numero indulsiſſent, & plus iudicij in eligendis, quàm in congerẽdis studij adhibuiſſent, minus obiectus locus calũniantibus foret, q tamen nunc quoq; ut in omni eius ingenio facilius q d reijci, quàm quid adijci poſſit, inuenient. Affert autẽ summam rei difficultatem. primum quia ridiculum dictum plerunq; salsum est, hoc semper humile, sæpe ex industria deprauatum, præterea nunquam honorificũ, tum uaria hominum iudicia in eo, quia non ratione aliqua, sed motu animi quodã, nescio an enarrabili iudicatur, neq; enim hoc ab ullo satis explicari puto, licet multi tentauerint, unde risus, q non solum facto aliquo, dicto'ue, sed interdum quodam etiam corporis tactu arceſſitur. præterea non una ratione moueri soleat, neque

enim acute tantum, ac uenuste, sed stulte, iracunde, timide, dicta, ac facta ridētur. Ideóq; anceps eius rei ratio est, quod à deriſu nō procul abest riſus. Habet enim, ut Cicero dicit, ſedem in deformitate aliqua, & turpitudine, quæ cum in alijs demonſtrantur, urbanitas, cum in ipſum dicentē recidunt, ſtultitia uocatur. Cum uideatur autem res leuis, & quæ abſcurris, mimis, inſipientibus deniq; ſæpe moueatur, tamen habet uim neſcio an imperioſiſſimam, et cui repugnari minime poteſt. Erumpit etiam inuitis ſæpe, nec uultus modo, ac uocis exprimit confeſſionem, ſed totum corpus ui ſua concutit. Rerū autem ſæpe, ut dixi, maximarum momenta uertit, cum odium, iramq; frequentiſſime frangat, documento ſunt iuuenes tarentini, qui multa de Pyrrho rege ſecurius inter cœnam locuti, cum rationem facti repoſcerentur, & neque negari res, neque defendi poſſet, riſu ſunt, & opportuno ioco elapſi. Nanq; unus ex ijs, immo inquit, niſi lagæna defeciſſet, occidiſſemus te, eaq; urbanitate tota eſt inuidia criminis diſſoluta. Verum hoc quicquid eſt, ut non auſim dicere carere omnino arte, quia nonnullam obſeruationem habet, ſuntq; ad id pertinentia, & à græcis, & à latinis compoſita præcepta, ita planè affirmo præcipue poſitum eſſe in natura, & occaſione. Porrò natura non tantum in hoc ualet, ut acutior quis, atque habilior ſit ad inueniendū, nam id ſanè doctrina poſſet augeri, ſed ineſt proprius quibuſdam decor in habitu, atque uultu, ut eadem illa minus dicente alio uideantur urbana eſſe, Occaſioni uero, & in rebus eſt tanta uis, ut ſæpe adiuti ea non indocti modo, ſed etiam ruſtici ſalſe dicant, & in eo quiſquis dixerit aliquid prior. Sunt enim longe uenuſtiora omnia in reſpondendo, quàm in prouocando. Accedit difficultati, quod eius rei nulla exercitatio eſt, nulli præceptores. Utique in conuiuijs, & ſermonibus multi dicaces, ſed quia in hoc uſu quotidiano proficimus, oratoria urbanitas rara. nec ex arte propria, ſed ad hanc conſuetudinem accommodata. Nihil autem uetabat & componi materias in hoc idoneas, ut controuerſiæ permiſtis ſalibus fingerentur, uel res proponi ſingulas ad iuuenum talem exercitationem. quin illæ ipſæ dictæ ſunt, ac uocantur, quas certis diebus feſtæ licentiæ dicere ſolebamus, ſi paulum adhibita ratione fingerentur, aut aliquid in his ſerium quoque eſſet admiſtum plurimum poterat utilitatis afferre, quæ nunc iuuenum uel ſibi ludentium exercitatio eſt. Pluribus autem nominibus in eadem re uulgo utimur, quæ tamen ſi diducas, ſuam propriam quandam uim oſtendent. Nam & urbanitas dicitur, qua quidem ſignificari uideo ſermonem præ ſe fe-

rentem in uerbis, & sono, & usu proprium quendã gustum urbis, & sumptam ex conuersatione doctorum tacitam eruditionẽ. Deniq; cui contraria sit rusticitas. Venustum esse, quod cum gratia quadã, et uenere dicatur, apparet. Salsum in consuetudine pro ridiculo tantum accipimus, natura non utiq; hoc est, quanquã & ridicula oporteat esse salsa. Nam & Cicero, Omne quod salsum sit, ait esse atticorũ, non quia sunt maxime ad risum compositi. Et Catullus cum dicit.

» Nulla in tam magno est corpore mica salis,

Hoc dicit nihil in corpore eius esse ridiculũ. Salsum igitur erit, quod non erit insulsum, uelut quoddã simplex orationis cõdimentum, quod sentitur latente iudicio, & uelut palatum excitat, quod & à tædio defendit orationẽ. Sanè tamen, ut ille in cibis paulo liberalius aspersus, si tamen non sit immodicus, affert aliquid propriæ uoluptatis, ita hi quoq; in dicendo habent quiddam, quod nobis faciat audiendi sitim. Facetũ quoq; nõ tantũ circa ridicula opinor consistere. Neq; n. diceret Horatius facetum carminis genus, natura cõcessum esse Virgilio, decoris hãc magis, et excultæ cuiusdã elegãtiæ, appellationẽ pu-
» to. Ideoq; in epistolis Cicero hæc Bruti refert uerba, ne ulli sunt pe-
» des faceti, ac delitijs ingrediẽdi mollius, quod cõuenit cũ illo horatiano.
» -Molle, atq; facetum
» Virgilio.- Iocum uero accipimus, quod est contrarium serio. Nã & fingere, & terrere, et promittere interim iocus est. Dicacitas sine dubio à dicendo, quod est omni generi commune, ducta est, proprie tamen significat sermonẽ cum risu aliquos incessentem. Ideo Demosthenem urbanum fuisse dicunt, dicacem negant. Proprium autem materiæ, de qua nunc loquimur, est ridiculũ. Ideoq; hæc tota disputatio à græcis περὶ γελοίου inscribitur. Eius prima diuisio traditur eadẽ, quæ est omnis orationis, ut sit positum in rebus, aut in uerbis. Vsus autem maxime simplex, aut enim ex alijs risum petimus, aut ex nobis, aut ex rebus medijs. Aliena aut reprehendimus, aut refutamus, aut eleuamus, aut repercutimus, aut eludimus, nostra ridicule indicamus, &, ut uerbo Ciceronis utar, dicimus aliqua subabsurda. nanq; eadẽ, quæ, si imprudentibus excidant, stulta sunt, si simulamus, uenusta creduntur. Tertium est genus, ut idem dicit in decipiendis expectationibus, dictis aliter accipiendis, cæterisq;, quæ neutram personam contingunt. Ideoq; à me media dicuntur. Item ridicula aut facimus, aut dicimus. Facto risus conciliatur interim admista grauitate, ut Marcus Cæcilius prætor, cum sellam eius curulem consul Isauricus fregisset, alteram posuit loris intentam. Dicebatur

autem

*autem consul à patre aliquando cæsus flagris. Interim sine respe=
ctu pudoris, ut in illa Pyxide Cœliana, q̃d neq; oratori, neq; ulli gra=
ui uiro conueniat. Idem autem de uultu, gestuq; ridiculo dictum sit,
in quibus est quidem summa gratia, sed maiorem captare risum nõ
uidetur, nihil enim ex ijs, quæ salsa dicuntur, insulsius. Quanquam
autem gratiæ plurimum dictis seueritas affert, fitq; ridiculum id
ipsum, quia qui dicit illa, non ridet, est tamen interim & aspectus,
& habitus oris, & gestus non inurbanus, cum ijs modus contigit.
Id porrò, quod dicitur, aut est lasciuum, & hilare, qualia Galbæ ple
raq;. aut cõtumeliosum, qualia nuper Iunij Bassi. aut asperum, qua-
lia Caßij Seueri. aut leue, qualia Domitij Afri. Refert ijs ubi quis
utatur. nam in conuictibus, & quotidiano sermone lasciuia humu-
libus, hilaria omnibus conueniunt. Ludere nonnunquam uelimus,
longeq; absit propositũ illud, potius amicum, quàm dictum perdidi.
In hac quidẽ pugna forensium malim mihi lenibus uti licere, quan
quam & contumeliose, & aspere dicere in aduersarios permissum
est, cum accusare etiam palàm, & caput alterius iniuste petere con
cessum sit. Sed hic quoque tamen inhumana uideri solet fortunæ
insectatio, uel quia culpa caret, uel quia recidere etiã in ipsos, q̃ obie
cerunt, potest. Primum itaq; considerandum est, & quis, & qua cau
sa, & apud quem, & in quẽ, & quid dicat. Oratori minime conue
nit distortus uultus, gestusq;, in mimis rideri solent. Dicacitas etiam
scurrulis & scenica huic ꝑsonæ alienissima est. Obscœnitas uero nõ
à uerbis tantum abesse debet, sed etiam à significatione. nã siquan
do obijci potest, nõ in omni loco exprobranda est. Oratorẽ præterea
ut dicere urbane uolo, ita uideri affectare id plane nolo. Quapro
pter ne dicet q̃dem salse quoties poterit, & dictum potius aliquando
perdet, quàm minuet authoritatem. nec accusatorem autem atroci in
causa, nec patronũ in miserabili iocantem feret quisquã. Sunt etiã
iudices quidam tristiores, quàm ut risum libenter patiantur. Solet
interim accidere, ut id, quod in aduersariũ dicimus, aut in iudicem
conueniat, aut in nostrum quoq; litigatorem, quanquam aliqui repe
riuntur, qui ne id quidẽ, quod in ipsos recidere possit, euitent, Quod
fecit Longus Sulpitius, q̃, cum ipse fœdissimus esset, eum, contra quẽ
iudicio liberali aderat, ne faciem quidẽ habere liberi hominis dixit,
cui respondens Domitius Afer, Tu inquit ex animi sententia Longe?
q̃ malam faciem habet, liber non est? Vitandum etiã ne petulans, ne
superbus, ne loco, ne tẽpore alienum, ne præparatum, ne domo alla
tum uideatur quod dicimus. Nam aduersus miseros sicut supra dixe=*

ram inhumanus est iocus. Sed quidam ita sunt receptæ authoritatis, ac notæ uerecundiæ, ut nocitura sit in eos dicendi petulantia. Nã de amicis iam præceptum est. Illud non ad orandi ferè consiliũ, sed ad omnia ptinet. lacessat hoc modo, quẽ lædere sit periculosum, ne aut inimicitiæ graues insequantur, aut turpis satisfactio. male etiã dicitur quod in plures conuenit, si aut nationes totæ incessantur, aut ordines, aut conditio, aut studia multorum. Ea, quæ dicit uir bonus, omnia sal ua dignitate, ac uerecundia dicet, nimium enim risus pretium est, si probitatis impendio constat. Vnde autem concilietur risus, & quibus ex locis peti soleat, difficillimum est dicere. Nam si species omnes psequi uelimus, nec modum reperiemus, & frustra laborabimus, neq; enim numerosi minus sunt loci, ex quibus hæc dicta, quàm illi, ex qbus eæ, quas sententias uocamus, ducuntur, neq; alij. nam hic quoq; est inuẽtio, & elocutio, atq; ipsius elocutionis uis alia in uerbis, alia in figuris. Risus igitur oriuntur aut ex corpore eius, in quẽ dicimus, aut ex animo, qui factis ab eo, dictisq; colligitur, aut ex ijs, quæ sunt extra posita. Intra hæc enim est omnis uituperatio, quæ si grauius po sita sit, seria sit, si leuius, ridicula. Hæc aut ostenduntur, aut narrantur, aut dicto notantur. Rarum est autem ut oculis subijcere cõtingat, ut fecit C. Iulius, qui cum Heluio mancipi sæpius obstrepenti sibi diceret, iam ostendã qualis sis, isq; planè instaret interrogatione, qualem se tandẽ ostensurus esset, digito demonstrauit imaginem galli in scuto Cymbrico pictam, cui manceps tũ simillimus est uisus. tabernæ autem erant circa forũ, ac scutum illud sgni gratia positum. Narrare quæ falsa sint in primis est subtile, & oratorium, ut Cicero pro Cluentio narrat de Cepasio, atq; Fabricio. ac M. Cœlius de illa C. Lælij, collegæq; eius in prouinciam festinantium contentione. Sed in his omnibus cum elegans, & uenusta exigitur tota expositio, tum id festiuissimum, quod adijcit orator. Nam & à Cicerone sic est Fabricij fu

» ga illa condita. Itaq; cũ callidissime se putaret dicere, et cũ illa uer
» ba grauissima ex intimo artificio deprompsisset, respicite inquit, homi
» num fortunam. respicite Caij Fabricij senectutem. cum hoc respicite
» ornandæ orationis causa sæpe dixisset. Respexit ipse. At Fabricius à
» subsellijs demisso capite discesserat. et cætera, quæ adiecit. Nã est no=

tus locus cum in re hoc solum esset, Fabricium à iudicio recessisse. Et Cœlius cum omnia uenustissime finxit, tum illud ultimum sic subse=

» cutus. Quomodo transierit utrum rate, an piscatorio nauigio, nemo
» sciebat. Siculi quidem ut sunt lasciui, & dicaces, aiebant in delphino
» sedisse, & sic tanquam Ariona transuectum. In narrando autem

Cicero consistere facetias putat, dicacitatem in iaciendo. Mire fuit in hoc genere uenustus Afer Domitius, cuius orationibus cōplures huiusmodi narrationes insertæ reperiuntur, sed dictorum quoq; ab eodem urbane sunt editi libri. Illud quoq; genus est positum non in hac ueluti iaculatione uerborum, & inclusa breuiter urbanitate, sed in quodam longiore actu, quod de Crasso contra Brutum Cicero in secundo de oratore libro, & alijs quibusdam locis narrat. Nam cū Brutus in accusatione Caij Planci ex duobus lectoribus ostendisset contraria, Lucium Crassum patronum eius in oratione, quam de colonia narbonensi habuerat, suasisse ijs, quæ de lege seruilia dixerit, tres excitauit & ipse lectores, hisq; patris eius dialogos dedit legendos, quorum cum in Priuernati unus, alter in Albano, tertius in Tiburti sermonem habitum cōplecteretur, requirebat ubi essent eæ possessiones. omnes autem illas Brutus uendiderat, & cum paterna mancaparet prædia, turpis habebatur. Similis in apologis quoq; & qbusdam etiam interim historijs exponendi gratia consequi solet. sed acutior est illa, atq; uelocior in urbanitate breuitas. cuius quidem duplex est forma, dicendi, ac respondendi, sed ratio cōmunis in parte. nihil enim in lacessendo dici potest, quod non etiā in repercutiēdo. At propria quædā sunt respondentiū. Illa etiam ira concitati afferre solent. Hæc plerunq; in altercatione, aut in rogandis testibus requiruntur. Cum sint autem loci plures, ex qbus dicta ridicula ducantur, repetendū est mihi non omnes eos oratoribus conuenire. In primis autem ex amphibologia, neq; illa obscura cum Attelanæ more captent, nec qualia uulgo iactantur uilissimo quoq; conuersa in maledictum ferè ambiguitate, ne illa quidem, quæ Ciceroni aliquando, sed non in agendo exciderunt, ut dixi, cum is candidatus, qui Coci filius habebatur, corām eo suffragium ab alio peteret. Ego quoq; tibi iure fauebo, non quia excludenda sint omnino uerba duos sensus significantia, sed quia raro belle respondeant, nisi cum prorsus rebus ipsis adiuuantur. Quare nō hoc modo, penè & ipsum scurrile Ciceronis est in eundem, de quo supra dixi, Isauricum, Miror quid sit, qđ pater tuus homo constantissimus te nobis uarium reliquit. Sed illud ex eodem genere præclarū, cum obijceret Miloni accusator in argumentum factarum Clodio insidiarum, quod Bouillas ante horam nonam diuertisset, ut expectaret, dum Clodius à uilla sua exiret, & identidem interrogaret quo tempore Clodius occisus esset, respondit serò, quod uel solum sufficit, ut hoc genus non totum repudietur. Nec plura modo significari solent, sed etiam diuersa, ut Nero de seruo pes=

ſimo dixit. Nulli apud ſe plus fidei haberi, nihil ei neque occluſum, neque ſignatum eſſe. Peruenit res uſque ad ænigma, quale eſt Ciceronis in Pletorium Fonteij accuſatorem, cuius matrem dixit, dum uixiſſet ludum, poſtquam mortua eſſet, magiſtros habuiſſe. Dicebantur autem, dum uixit, infames fœminæ ad eam conuenire ſolitæ, poſt mortem eius bona uenibant, quanquam hic ludus per translationem dictus eſt, magiſtri per ambiguitatem. In metalepſim quoq; cadit eadẽ ratio dictorum. Vt Fabius Maximus incuſans Auguſti congiariorũ, quæ amicis dabantur, exiguitatem, heminariam eſſe dixit. Nã congiarium cõmune liberalitatis, atq; menſuræ. à menſura ducta imminutio eſt rerum. Et hæc tam frigida, quàm eſt nominum fictio, adiectis, detractis, mutatis literis, ut aciſculum, quia eſſet pactus paciſculum, & placidum nomine, quia is acerbus natura eſſet acidum, & Tullium, cum fur eſſet, Tollium dictum inuenio. Sed hæc eadem genera commodius in rebus, quàm in nominibus reſpondent. Afer enim uenuſte Manlium Suram multum in agendo diſcurſantem, ſalientem, manus iactantem, togam deijcientem, & reponentem nõ agere dixit, ſed ſatagere. Eſt enim dictum per ſe urbanum ſatagere etiã ſi nulla ſubſit alterius uerbi ſimilitudo. Fiunt & detracta, & adiecta aſpiratione, & binis coniunctis uerbis ſimiliter ſæpius frigida, aliquando tamen recipienda, eademq; conditio eſt in ijs, quæ à nominibus trahuntur. Multa ex hoc Cicero in Verrem, ſed ut ab alijs dicta, modo futurum ut omnia uerreret, cum diceretur Verres, modo Herculi, quem expilauerat, moleſtiorẽ apro erymanthio fuiſſe, modo malum ſacerdotem, qui tam nequam Verrem reliquiſſet, quia ſacerdoti Verres ſucceſſerat. Præbet tamen aliquando occaſionem quædam felicitas hoc quoq; genere bene utendi, ut pro Cecinna Cicero in teſtẽ
» Sex. Clodiũ Phormionem, nec minus niger inquit, nec minus confi-
» dens, quàm eſt ille terentianus Phormio. Acriora igitur ſunt, & elegantiora, quæ trahuntur ex ui rerũ. In his maxime ualet ſimilitudo, ſi tamen ad aliquid inferius, leuiuſq; referatur, quemadmodum ueteres illi iocabantur, qui Lentulum Spintherem, & Scipionem Scrapionem eſſe dixerunt. Sed ea non ab hominibus modo petitur, uerum etiam ab animalibus, ut nobis pueris Iunius Baſſus homo in primis dicax aſinus albus uocabatur, & Sarmentus, ſeu Publius Bleſſus Iunium hominem nigrum, & macrum, & pandum fibulã ferream dixit, quod nunc riſus petendi genus frequentiſſimum eſt. Adhibetur autem ſimilitudo interim palàm, interim inſeri ſolet parabole, cuius eſt generis id Auguſti, qui militi libellum timide por-

rigenti, noli inquit, dubitare tanquã assem elephanto des. Sunt quædam etiam uerisimilia. Vnde Vatinius dixit hoc dictum, cum reus agente in eũ Caluo, candido frontẽ sudario tergeret, idq́; ipsum accusator in inuidiam uocaret, quamuis reus sum inquit, & panẽ candidum edo. Adhuc est subtilior illa ex simili translatio, cum quod in alia re fieri solet, in aliã mutuamur, ea dicatur sane` fictio, ut Chrysippus cum in triumpho Cæsaris eburnea oppida essent translata, et post dies paucos Fabij Maximi lignea, thecas esse oppidorum Cæsaris dixit. Et Pedo de murmullone, qui retiarium consequebatur, nec feriebat, uiuum inquit, capere uult. Iungitur amphibologiæ similitudo, ut A. Galba, qui pilam negligenter petẽti, sic, inquit, petis tanq̃ Cæsaris candidatus, nam illud petis ambiguum est, securitas similis, quod hactenus ostendisse satis est. Cæterum frequentissima aliorũ generum cum alijs mistura est, eaq; optima, quæ ex pluribus constat. Eadem dissimilium ratio est. Hinc eques romanus, ad quẽ in spectaculis bibentem, cum misisset Augustus, qui ei diceret, ego si prandere uolo, domum eo. tu enim inquit non times, ne locum perdas. E` cõtrario nõ una species, neq; enim eodem modo dixit Augustus præfecto, quẽ ignominia notabat, subinde interponenti precibus, quid respondebo patri meo, dic me tibi displicuisse, quo Galba penulam roganti, nõ possum commodare, domi maneo, cum cœnaculũ eius perplueret. Tertium adhuc illud, siquidem ut ne authorẽ ponam uerecundia ipsius fiat, libidinosior es, quàm ullus spado, quo sine dubio & opinio decipitur, sed ex` contrario. Et hoc ex eodem loco est, sed nulli priorũ simile, quod dixit M. Vestinus, cum ei nuntiatum esset, aliquando desinet putere. Onerabo librum exemplis, similemq́; ijs, qui risus gratia componuntur, efficiã, si persequi uoluero sigula ueterũ. Ex omnibus argumentorum locis eadẽ occasio est, nam & finitione usus est Augustus de Pantomimis duobus, qui alternis gestibus contendebant, cũ eorum alterum saltatorem dixit, alterum interpellatorem. et partitione Galba, cũ penulam roganti respondit, nõ pluit, non est opus tibi, si pluit ipse utar. proinde genere, specie, proprijs, differẽtibus, iugatis, adiunctis, consequentibus, antecedentibus, repugnantibus, causis, effectis, cõparatione, parium, maiorũ, minorũ similis materia præbetur. Sicut in tropos quoq; omnes cadunt. An non plurima per hyperbolen dicuntur, quæ refert Cicero de homine prælongo, caput eum ad fornicẽ Fabij offendisse. Et quod P. Oppius dixit de genere Lẽtulorũ, cum assidue minores parentibus liberi essent in nascendo. Interim utrunq;. Quid ironia, non'ne etiam quæ sit uerissima ioci prope` ge=

nus est, qua urbane usus est Afer cum Didio Gallo, qui prouinciam ambitiosissime petierat, deinde impetrata ea tanquam coactus querebatur, Age inquit aliqd, & reip. causa elabora, quaq; Cicero usus est, cum Vatinij morte nuntiata, cuius parũ certus dicebatur author. Interim inquit usura fruar. Idem per allegoriam M. Cœlium melius obijcientem crimina, quàm defendentem, bonam dextram, malã sinistram habere dicebat. Emphasi Iulius dixit ferrum ductitiũ incidisse. Figuras quoq; mentis, quæ σχήματα διανοίας dicuntur, res eadem recipit omneis, in quas nonnulli diuiserunt species dictorũ. nã & interrogamus, & dubitamus, et affirmamus, et minamur, et optamus, quædam ut miserantes, & quædam ut irascentes dicimus. Ridiculum est autem omne, quod aperte fingitur, stulta reprehendere facillimum est, nam per se sunt ridicula, sed rem urbanã facit aliqua ex nobis adiectio. Stulte interrogauerat exeuntem de theatro Carpathiũ Tityus Maximus, an spectasset, facit Carpathius dubitationẽ eius stultiorẽ dicendo non, sed in orchestra pila lusi. Refutatio cum sit in negando, redarguendo, defendendo, eleuando, ridicule negauit Manius Curius. Nã cum eius accusator in Sipario omnibus locis aut nudum eum in neruo, aut ab amicis redemptum, ex alea pinxisset, Ergo ego inquit, nunquã uici. Redarguimus interim aperte, ut Cicero Vibium Curium multum de annis ætatis suæ mentientem. Tum ergo cũ unà declamabamus, non eras natus. Interim & simulata assensione, ut idem Fabiæ Dolabellæ dicenti, triginta se annos habere. Verum est inquit, Nã hoc illã uiginti annos audio. Belle interim subijcitur pro eo, qđ neges, aliud mordacius, ut Iunius Bassus, quærẽte Domitia Passieni, quod incusans eius sordes calceos eã ueteres diceret uendere solere. Non mehercules inquit, hoc unquam dixi, sed dixi emere te solere. Defensionem imitatus est eques romanus, q obijcienti Augusto, quod patrimoniũ comedisset, meũ inquit putaui. Eleuandi ratio est duplex, ut aut ueniam quis, aut iactantiam minuat. Quẽadmodum C. Cæsar Pomponio ostendenti uulnus ore exceptũ in seditione sulpitiana, quod ipse se passum pro Cæsare pugnantem, gloriabatur, nunquam fugiens respexeris inquit aut crimen obiectũ, ut Cicero obiurgantibus, quod sexagenarius Publiam uirginem duxisset, Cras mulier erit inquit. hoc genus dicti consequens uocant quidam, atq; illi simile, quod Cicero Curionẽ semper ab excusatione ætatis incipientem, facilius quotidie procemium habere dixit, quia ista natura sequi, & cohærere uideantur. Sed eleuandi genus est etiã causarum relatio, qua Cicero est usus in Vatiniũ, qui pedibus æger, cum

uellet uideri commodioris ualetudinis factus, & diceret se iam bina millia passuũ ambulare, dies hi inquit, longiores sunt. Et Augustus nuntiantibus Tarraconensibus, palmã in ara eius enatam, apparet inquit, quàm sæpe accendatis. Transtulit crimen Cassius Seuerus. Nã cum obiurgaretur à prætore, quod aduocati eius L. Varro Epicureo Cæsaris amico conuitium fecissent, nescio inquit, qui conuitiati sint, et puto stoicos fuisse. Repercutiendi multa sunt genera, uenustissimum, quod etiam similitudine aliqua uerbi adiuuatur, ut Trachallus dicenti Sudio, si hoc ita est, is in exiliũ, si non est ita, redis inquit. Elusit Cassius Seuerus obijciente quodam, quod ei domo sua Proculeius interdixisset, respondendo, nunquam ego illuc accedo. Sic eluditur & ridiculum ridiculo, ut Diuus Augustus, cũ ei Galli torquem aureum centum pondo dedissent, & Dolabella per iocum, tentans tamen ioci sui euentum, dixisset, imperator torque me dona, malo te inquit ciuica donare. Mendacium quoq; mendacio, ut Galba, dicente quodam uictoriato se uno in Sicilia quinq; pedes longam murenam emisse, nihil inquit mirum. nam ibi tam longæ nascuntur, ut his piscatores pro restibus cingantur. Contraria est neganti confessionis simulatio, sed ipsa quoq; multum habet urbanitatis, sic. Afer egerat contra libertum Claudij Cæsaris, & ex diuerso qdam conditionis eiusdem, cuius erat litigator, exclamasse fertur. Præterea tu semper in libertos Cæsaris dicis, nec mehercule inquit quicquam proficio. Cui uicinum est, non negare quod obijcitur, cũ & id palàm falsum est, & inde materia bene respondendi datur. ut Catulus dicenti Philippo, quid latras? furem uideo inqt. In se dicere nõ est ferè nisi scurrarũ, et in oratore utiq; minime probabile, quod fieri totidẽ modis, quot in alios potest. Ideóq; hoc, quãuis frequens sit, transeo. Illud uero etiã si ridiculum est, indignũ tamen est homine tolerabili, quod aut turpiter, aut impotenter dicitur. Quod fecisse quendam scio, q humiliori libere aduersus se loquenti colaphum inquit, tibi ducam, & formulã scribo, quod caput durũ habeas. hic enim dubium est utrũ ridere audiẽtes, an indignari debuerint. Superest genus decipiẽdi opinione, aut dicta aliter intelligendi, quæ sunt in omni hac materia uel uenustissima. Inopinatum & à lacessente poni solet, quale est, quod refert Cicero, Quid huic abest, nisi res, & uirtus. Aut illud Afri, Homo in agendis causis optime uestitus. & in occurrendo, ut Cicero, Audita falsa Vatinij morte, cum Ouinium libertum eius interrogasset, rectè'ne omnia? dicenti recte, mortuus est inquit. Plurimus autẽ circa simulationem, & dissimulationem risus est, quæ sunt uicina, et propè eadẽ.

Sed simulatio est certam opinionem animi sui imitantis. dissimulatio aliena parum se intelligere fingentis. Simulauit Afer, cum in causa subinde dicentibus Celsinã dicere cognouisset, quæ erat potens fœmina, quis est inquit iste, Celsinam enim uideri sibi uirum finxit. Dissimulauit Cicero cum Sex. Annalis testis reum læsisset, et instaret identidem accusator ei, dic M. Tulli nunquid potes de Sext. Annali? Versus tunc dicere cœpit de libro Ennij annali sexto.

» Qui potis ingentis causas euoluere belli, cui sine dubio frequentissimam dat occasionem ambiguitas, ut Casselio, qui consultori dicenti nauem diuidere uolo, perdes inquit. Sed auerti intellectus et aliter solet, cum ab asperioribus ad leuiora inde flectitur, ut qui interrogatus quid sentiret de eo, qui in adulterio deprehensus esset, tardũ fuisse respondit. Ei confine est quod dicitur per suspicionem, quale illud apud Ciceronem, querenti quod uxor sua è fico se suspendisset, rogo des mihi surculum ex illa arbore, ut inseram. Intelligitur enim quod nõ dicitur. Et hercle omnis salse dicẽdi ratio in eo est, ut aliter quàm est rectum, uerumq; dicatur, quod fit totum fingendis aut nostris, aut alienis persuasionibus, aut dicendo, quod fieri non potest. aliena finxit Iuba, qui querenti, quod ab equo suo esset aspersus, quid tu inquit me hippocentaurum putas? Sic C. Cassius, qui militi sine gladio decurrenti, heus tu commilito pugno bene uteris inquit. Et Galba de piscibus, qui cum pridie ex parte adusti, & uersati postero die appositi essent, festinemus, alij subcœnant inquit. Tertium illud Ciceronis, ut dixi, aduersus Curium, fieri enim certe non poterat, ut cũ declamaret, natus non esset. Est & illa ex Ironia fictio, qua usus est C. Cæsar. Nã cũ testis diceret à reo femina sua ferro petita, & esset facilis reprehensio, cur illã potissimum partem corporis uulnerare uoluisset, Quid enim faceret inquit, cũ tu galeam, & loricam haberes. Vel optima est simulatio contra simulantẽ, qualis illa Domitij Afri fuit. Vetus habebat testamentũ, & unus ex amicis recentioribus sperans aliquid ex mutatione tabularũ, falsam tabulam intulerat, consulẽs eũ, an primipilaris ei testamẽto suaderet ordinare suprema iudicia, noli inquit facere, offendis illũ. Iucundissima sunt autem ex his omnibus lenia, &, ut sic dixerim, boni stomachi, ut Afer ingrato litigatori cõspectum eius uitanti, in foro per nomenculatorem missum ad eum. Amas me inquit, quod non te uidi. & dispensatori, qui, cũ ad reliqua non responderet, dicebat subinde non comedi panem, & aquam bibo, pasce, & redde quod debes, quæ ὑπαντωντὰς uocant. Est gratus iocus, qui minus exprobrat, quàm potest, ut idem dicenti candidato

semper

semper domum tuam colui, cum posset palàm negare, credo inquit, et uerum est. Interim de se dicere ridiculum est, & quod in alium, si absentem diceret, urbanum non erat, quoniam ipsi palàm exprobratur, mouet risum, quale Augusti est, cum ab eo miles nescio qd improbe peteret, ueniret contra Martianus, quē suspicabatur et ipsum alqd iniuste rogaturum. Non magis inquit faciā cōmilito, quæ petis, q̃ quod Martianus à me petiturus est. Adiuuant urbanitatē & uersus cōmode positi, seu toti ut sunt, qđ adeo facile est. ut Ouidius ex Tetrasticho Macri carmine librū in malos poëtas cōposuerit, quod fit gratius, siqua etiam ambiguitate conditur, ut Cicero in Aciumhominem callidum, et uersutum, cum is in quadam causa suspectus esset, nisi qua Vlysses rate euasit Laertius. seu uerbis ex parte mutatis, ut in eum, q, cum antea stultissimus esset habitus, post acceptam hæreditatem primus sententiam rogabatur, cuius hæreditas est, quam uocant sapientiā, pro illo facultas est. seu fictis notis uersibus. simile est, quod παροιμία dicitur, & prouerbia opportune aptata, ut de homine in aquam lapso, et ut alleuaretur roganti, tollat te qui non nouit. Ex historia etiam ducere urbanitatem eruditum, ut Cicero fecit, cū ei testem in iudicio Verris rogāti dixisset Hortensius, nō intelligo hæc ænigmata. atqui debes inquit, cū sphingem domi habeas. Acceperat autem ille à Verre sphingem æneam, magnæ pecuniæ. Subabsurda illa constant stultissimi imitatione, & quæ, nisi fingantur, stulta sunt, ut q mirantibus, quod humile candelabrum emisset, pransorium erit inquit. Sed illa similia absurdis sunt acria, quæ tanq̃ sine ratione dicta feruntur, ut Seruus Dolabellæ, cū interrogaret, an dominus eius auctionē proposuisset, domū inquit uendidit. Deprehensi interim pudorem suū ridiculo aliquo explicant, ut qui testem dicentē se à reo uulneratum interrogauerat, an cicatrices haberet, cū ille ingētem in femore ostendisset, latus inquit, oportuit. Is quoq; uti belle datur, ut Hispo obijcienti, bis acerba crimina accusatori, mentiris inqt. Et Fuluius propinquus legato interroganti, an in tabulis, quas proferebat, chirographus esset, et uerus inquit domine. Has aut accepi species, aut inueni frequentissimas, ex qbus ridicula ducerentur. Sed repetā necesse est, infinitas esse tam salse dicendi, q̃ seuere, quas præstat psona, locus, tēpus, casus deniq;, qui est maxime uarius. Itaq; hæc ne omisisse uiderer, attigi. Illa autē, quæ de usu ipso, & modo iocandi cōplexus sum, adeo infirma, sed planè necessaria. His adducit Domitius Marsus, qui de urbanitate diligentissime scripsit, quædam non ridicula, sed cuilibet seuerissimæ orationi conuenientia eleganter dicta,

& proprio quodam lepore iucunda, quæ sunt quidem urbana, sed
risum tamen non habent. Neq; enim ei de risu, sed de urbanitate est
opus institutum, quam propriã esse nostræ ciuitatis ait, & serò sic in
telligi cœptam, postq̃ urbis appellationem, etiam si nomen proprium
non adijceretur, Romam tamen accipi sit receptum, eamq; sic finit.
Vrbanitas est uirtus quædam in breue dictum coacta, & apta ad
delectandos mouendosq; homines in omnẽ affectũ maxime idonea
ad resistendũ, uel lacessendũ, prout quæq; res, ac persona desyderat,
cui si breuitatis exceptionem detraxeris, omnes orationis uirtutes
cõplexa sit. Nã sicut ista rebus, & personis, quod in utrisq; oporteat
dicere, perfectæ eloquentiæ est. Cur autem breuem eam esse uoluerit,
nescio quidem. At quam in eodem libro dicat fuisse, & in multis
narrandi urbanitatem paulo post ita finit, Catonis, ut ait, opinionem
secutus. Vrbanus homo erit, cuius multa bene dicta, responsaq; erũt.
Et q in sermonibus, circulis, conuiuijs, item in concionibus, omni de-
niq; loco ridicule, cõmodeq; dicet. Risus erunt, quicunq; hæc faciet ora
tor. Quas si recipimus finitiones, quicquid bene dicetur, & urbane,
dicti nomen accipiet. Cæterum illi, qui hoc proposuerat, consentanea
fuit illa diuisio, ut dictorum urbanorum, alia seria, alia iocosa, alia
media faceret. Nam eadem est omnium bene dictorum. Verum mihi
etiam iocosa quædam uidentur posse non satis urbane referri. Nam
meo q̧dem iudicio illa est urbanitas, in qua nihil absonum, nihil agre
ste, nihil inconditum, nihil peregrinum, neq; sensu, neq; uerbis, neq;
ore, gestu'ue possit deprehendi, ut non tam sit in singulis dictis, q̃ in
toto colore dicendi, qualis apud græcos atticismos ille redolẽs Athena
rum proprium saporem. Ne tamen iudicium Marsi hominis eruditis
simi subtraham, Seria partitur in tria genera, honorificum, contume-
liosum, medium. Et honorifici ponit exemplum Ciceronis, quod pro
» Ligario apud Cæsarẽ. Qui nihil soles obliuisci, nisi iniurias. & cõ-
» tumeliosi, quod Attico scripsit de Pompeio, & Cæsare. Habeo quẽ fu-
» giam, quem sequar non habeo. & medij, quod ἀποφθεγματικὸν uo-
» cat, & est ita cum dixit, neq; grauẽ mortem accidere forti uiro posse,
» neq; immaturam consulari, neq; miseram sapienti. Quæ omnia sunt
optime dicta, sed cur proprie nomen urbanitatis accipiant, nõ uideo,
quod si non totus, ut mihi uidetur, orationis color meretur, sed etiã sin
gulis dictis tribuendũ est, illa potius urbana esse dixerim, quæ sunt
generis eiusdem, quæ ridicula dicuntur, & tamen ridicula nõ sunt,
ut de Pollione Asinio, serijs, iocisq; pariter accommodato, dictum est,
esse eum omniũ horarum. Et de actore facile dicente ex tempore in-

genium eum innumerato habere. etiam Pompeij, quod refert Marsus in Ciceronē diffidentē partibus. transit ad Cæsarem me timubis. Erat enim si de re minore, aut alio animo, aut deniq; non ab ipso dictum fuisset. Quod posset inter ridicula numerari. Etiam illud, quod Cicero Cereliæ scripsit, reddens rationem, cur illa C. Cæsaris tempora tam patienter toleraret. Hæc aut animo Catonis ferenda sunt, aut Ciceronis stomacho. stomachus enim ille habet aliqd ioco simile. Hæc, quæ mouebant, dissimulanda mihi non fuerunt, in quibus ut erraue rim, legentes tamen non decepi indicata diuersa opinione, quam sequi magis probantibus liberum est.

De altercatione.

ALTERCATIONIS præcepta poterant uideri tunc inchoanda, cū omnia, quæ ad continuā orationē pertinent, peregissem. Nam est usus eius ordine ultimus, sed cū sit posita in sola inuentione, neq; habere dispositionē possit, nec elocutionis ornamēta magnopere desyderet, aut circa memoriam, et pronuntiationem laboret, prius quàm secundam quinq; partium, hanc, quæ tota ex prima pendet, tractaturus non alieno loco uideor, quam scriptores ideo fortasse alij reliquerunt, qa satis cæteris præceptis in hanc quoq; uidebatur esse pfectum. Constat enim aut intentione, aut depulsione, de quibus satis traditum est, quia quicquid in actione perpetua circa probationes utile est, idem in hac breui, atq; concisa prosit necesse est, neq; alia dicuntur in altercatione, sed aliter aut interrogando, aut respondendo. Cuius rei ferè omnis obseruatio in illo testium loco excussa nobis est. tamen quia latius hoc opus aggressi sumus, neq; pfectus orator sine hac uirtute dici potest, paululum impendamus huic quoq; peculiaris operæ, quæ qdem in quibusdam causis ad uictoriam uel plurimum ualet. Nam ut in qualitate generali, in qua recte'ne factum quid, an contra sit quæritur, ppetua dominatur oratio, et quæstionem finitionis actionis, plerunq; satis explicat. Et omnia pene', in quibus de facto constat, aut coniectura artificiali ratione colligitur. Ita in his causis, quæ sunt frequentissimæ, quæ uel solis extra artem probationibus, uel mistis continentur, asperrima in hac parte dimicatio est, nec alibi dixeris magis mucrone pugnari. Nam & firmissima quæq; memoriæ iudicis inculcanda sunt, etiā præstandū quicquid in actione promisimus, & refellenda mendacia. Nusquam est deniq;, qui cognoscit, intentior, nec immerito quidam, q̄q̄ in dicendo mediocres,

hac tamen altercandi præſtantia meruerunt nomen patronorũ. At quidã litigatoribus ſuis, illum modo ambitioſum declamandi ſudorẽ præſtitiſſe contenti, cum turba laudantium deſtituunt ſubſellia, pugnamq́; illam decertatoriam imperitis, ac ſæpe pullatæ turbæ relinquunt. Itaq; uideas alios plerunq; iudicijs priuatis ad altercationes uocari, alios ad probationem. Quæ ſi diuidenda ſunt officia, hoc certe magis neceſſariũ eſt, pudẽdumq́; dictu, ſi plus litigatoribus proſunt minores. In publicis certe iudicijs uox illa præconis præter patronos, ipſum, q egerit, citat. Opus eſt igitur in primis ingenio ueloci, ac mobili, animo præſenti, & acri. Non enim cogitandum, ſed dicendũ ſtatim eſt, & propè ſub conatu aduerſarij manus exigenda. Quare cum in omni parte huiuſce officij plurimum facit totas non diligenter modo, ſed etiã familiariter nos noſſe cauſas, tum in altercatione maxime neceſſariũ eſt, omniũ perſonarũ, inſtrumentorum, temporũ, locorum, habere notitiã, alioquin & tacendũ erit ſæpe & alijs ſubijcientibus. plerũq; autem ſtudio loquendi fatue modo accedendũ, quod nonnunq̃ accidit, ut noſtra credulitate aliena ſtultitia erubeſcamus, neq; tamen his ipſis monitoribus clareſcit. Quidam faciunt aperte, quod rixemur. Videas enim pleroſq; ira percitos exclamantes, ut iudex audiat contrarium id eſſe, quod admoneatur, ſciatq́; ille, qui pronontiaturus eſt in cauſa, malũ quod tacetur. Quare bonus altercator uitio iracũdiæ careat. nullus enim rationi magis obſtat affectus, & fert extra cauſam, & plerunq; deformia conuitia facere, ac mereri cogit, & ipſos nonnunq̃ iudices incitat melior moderatio, ac nõnunq̃ etiã patientia. neq; enim refutanda tantum, quæ è contrario dicuntur, ſed contẽnenda, eleuanda, ridenda ſunt, nec uſquã plus loci reperit urbanitas, odium mordet, et pudor, contra turbantes audẽdũ, & impudentiæ fortiter reſiſtendũ. Sunt enim quidam præduri in hoc oris, ut obſtrepant ingenti clamore, & medios ſermones intercipiant, & omnia tumultu confundant, quos ut nõ imitari, ſic acriter propulſare oportebit, & ipſorum improbitas retundenda, et iudices, uel præſidentes magiſtratus appellandi frequenter, ut loquẽdi uices ſeruentur. nã eſt res animi iacentis, & mollis ſupra modum frontis, fallitq́; plerunq;, qđ probitas uocatur, quæ eſt imbecillitas. ualet autẽ in altercatione plurimum acumen, quod ſine dubio ex arte non uenit. Natura enim nõ docetur, arte tamen adiuuatur, in qua præcipuũ eſt ſemper id in oculis habere, de quo quæritur, & qđ uolumus efficere, q̃a propoſitũ tenẽtes in rixã nõ ibimus, nec cauſæ debita tẽpora conuitiando conteremus, gaudebimusq́;, ſi hoc aduerſarius facit. Oĩa

tempora

tempora fere parata sunt meditatis diligenter quæq; aut ex diuerso dici, aut responderi à nobis possint. Nonnunq̃ tamen solet hoc quoq; esse artis genus, ut quædam in actione dissimulata subito in altercatione proferantur, & inopinatis eruptionibus, aut ex insidijs ciissimo facto simillimũ. Id autem tum faciendũ est, cum est aliquid, cui respon deri non statim possit, potuerat autem, si tempus ad disponendũ fuisset. Nam quod fideliter firmũ est, à primis statim actionibus arripere optimũ est, quo sæpius, diutius'q; dicatur. Illud uix saltem præci piẽdũ uidetur, ne turbidus, & clamosus tantũ sit altercator, & quales facti sunt, qui literas nesciunt. Nam improbitas licet aduersario molesta sit, iudici inuisa est. Nocet etiã diu pugna in ijs, quæ obtinere non possis. Nam ubi uinci necesse est, expedit cedere, quia siue plura sunt, de q̃bus quæritur, facilior erit in cæteris fides, siue unum, mitior solet irrogari pœna uerecundiæ. nam culpã præsertim deprehensam p̃tinaciter tueri culpa altera est. Dum stat acies multi in re consi lij, atq; artis est, ut errantem aduersariũ trahas, & ire q̃longissime cogas, ut uana interim spe exultet. Ideo quædã bene dissimulantur instrumenta. Instãt enim, et sæpe discrimẽ omne cõmittunt, q̃d deesse nobis putant, & faciunt probationibus nostris authoritatem postulando. Expedit etiã dare aliq̃d aduersario, quod pro se putet, q̃d apprehendens maius aliq̃d cogatur dimittere, duas interim res proponere, quarũ utrãlibet male sit electurus, quod in altercatione fit potentius, q̃ in actione, q̃a in illa nobis ipsi respondemus, in hac aduersariũ quasi confessum tenemus. Est in primis acuti uidere, quo iudex dicto, moueatur, q̃d respuat, quod ex uultu sæpissime, & aliquando etiã dicto aliquo, facto'ue eius deprehenditur, & instare proficientibus, & ab ijs, quæ nõ adiuuant, q̃mollissime pedẽ oportet referre. Faciunt hoc medici quoq;, ut remedia perinde perseuerent adhibere, uel desinant, ut illa recipi, uel respui uident. Nõnunq̃ si rẽ euoluere propositã facile nõ sit, inferenda est alia quæstio, atq; in eã, si fieri potest, iudex auocandus. Quid enim, cũ respondere non possis, agendũ est, nisi ut aliud inuenias, cui aduersarius respõdere nõ possit. In plerisq; iudex est auocandus, ut dixi, q circa testes, & locos. & p̃sonas modo distat, quod hic patronorũ inter se certamen, illic pugna inter testẽ, & patronum. Exercitatio uero huius rei longe facilior. Nã est utilissimũ frequenter cũ aliquo, qui sit studiorũ eorundẽ, sumere materiã, uel ueræ, uel etiã fictæ controuersiæ. Et diuersas partes altercatiõis modo tueri, quod idem etiã in simplici genere quæstionũ fieri potest. Ne illud quidem ignorare aduocatum uolo, quo quæq; ordine pro-

batio sit apud iudices proferenda, cuius rei eadem in argumentis ratio est, ut potentissima prima, & summa ponantur. Illa enim ad credendum præparant iudicem, hæc ad pronuntiandum.

De iudicio, & consilio.

HIS pro nostra facultate tractatis, nõ dubitassem transire protinus ad dispositionem, quæ ordine ipso sequitur, nisi uererer, ne quoniam fuerunt, q iudiciũ inuentioni subiungerent, præterisse hunc locum qbusdã uiderer, q mea qdem opinione adeo partibus operis huius omnibus connexus, ac mistus est, ut ne à sententijs qdem, aut uerbis saltem singulis possit separari, nec magis arte traditur, q̃ gustus, aut odor. Ideoq; nos quid in quaq; re sequendũ, cauendũq; sit, docemus, ac deinceps docebimus, ut ad ea iudiciũ dirigatur. Præcipiã igitur ne, qđ effici non potest, aggrediamur? ut cõtraria uitemus, et communia? neqd in eloquẽdo corruptũ, obscurumq; sit? referatur oportet ad sensus, q nõ docentur. Nec multũ à iudicio credo distare consiliũ, nisi quod illud ostendẽtibus se rebus adhibetur, hoc latentibus. & aut omnino non dum repertis, aut dubijs, & iudiciũ frequentissime certum est. Consiliũ uero est ratio quædã alte petita, & plerunq; plura ꝑpendens, & cõparans, habensq; in se & inuentionẽ, et iudicationẽ. Sed ne hæc qdem præcepta in uniuersum spectanda sunt. nã ex re sumitur, cui locus ante actionem est frequenter. Nã Cicero summo consilio uidetur in Verrem uel contrahere tempora dicendi maluisse, quàm in eum annum, quo erat Q. Hortensius consul futurus, incidere. & in ipsis actionibus primũ, ac potentissimum obtinet locũ. Nã quid dicendũ, quid tacendum, quid diffitendũ sit, exigere consilij est, negare sit satius, an defendere, ubi procemio utendũ, et quali, narrandum'ne, & quomodo, iure prius pugnandũ, an æquo, q sit ordo utilissimus, tum omnes colores, aspere, an leniter, an etiã submisse loqui expediat. Sed hæc quoq; (ut qsq; passus est locus) monuimus. Idemq; in reliqua parte faciemus, pauca tamen exempli gratia ponam, qbus manifestius appareat, quid sit, quod demonstrari posse præceptis non arbitror. Laudatur consilium Demosthenis, quod cum suaderet bellũ Atheniensibus parum id prospere expertis, nihil adhuc factum esse ratione monstrat. Poterat enim emendari negligentia, ac si nihil esset erratum, melioris in posterum spei non erat ratio. Idem cũ offensam uereretur, si obiurgaret populi segniciem. in asserenda libertate reip. maiorum laude uti maluit, qui rem fortissime administrassent. Nam

& faciles habuit aures, et à natura sequebatur, ut meliora probantis, peiorū pœniteret. Ciceronis qdem uel una pro Cluentio, quālibet multis exēplis sufficeret oratio. Nā quod in eo consilium maxime miretur? primam'ne expositionē? qua matri, cuius filiū premebat authoritas, abstulit fidē. an quod idem corrupti iudicij crimen transferre in aduersariū maluit, quàm negare? propter inueteratam, ut ipse dicit, infamiā, an quod in re inuidiosa legis auxilio nouissime est usus? quo genere defensionis etiam offendisset, non dum præmolitas iudicū mentes, an quod se ipsum inuito Cluentio facere testatus est? Quid pro Milone, quod non ante narrauit, q̃ præiudicijs omnibus reū liberaret, quod insidiarū inuidiam in Clodium uertit, quanquā re uera fuerat pugna fortuita, quod factū & laudauit, & tamen uoluntatem Milonis remouit, quod illi preces non dedit, & in earū locū ipse successit. Infinitum est enumerare, ut Cottæ detraxerit authoritatem, ut pro Ligario se opposuerit, Cornelium ipsa confessi omnis fiducia eripuerit. Illud dicere satis habeo, nihil esse non modo in orando, sed in omni uita prius consilio. frustraq; sine eo tradi cæteras artes, plus'q; uel sine doctrina prudentiam, q̃ sine prudentia facere doctrinam. Aptare etiā orationem locis, temporibus personis, esse eiusdem uirtutis, sed hic quia latius fusus est locus, mistus'q; cum elocutione tractabitur, cum præcipere de apte dicendo cœperimus.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER SEPTIMVS.

De INVENTIONE, ut arbitror, satis dictū est. Neq; enim ea demum, quæ ad docendū pertinent, executi sumus, uerum etiam motus animorum tractauimus. Sed ut opera extruentibus satis non est saxa, atq; materiam, & cætera ædificanti utilia congerere, nisi disponēdis eis, collocandis'q; artificum manus adhibeatur, sic in dicendo quanlibet abundans rerum copia cumulum tantum habeat, atq; congestum, nisi illas eadem dispositio in ordinem digestas, atq; inter se commissas deuinxerit. Nec immerito secunda quinq; partium posita est, cum sine ea prior nihil ualeat. Neq; enim, quanquam fusis omnibus membris, statua sit, nisi collocetur. Et siquam in corporibus nostris aliorum'ue

animaliū partem permutes, & transferas, licet habeat eadē omnia, prodigiū sit tamen. & artus etiā leuiter loco moti pdunt, quo uiguerunt, usum. & turbati exercitus sibi ipsi sunt impedimēto. Nec mihi uidētur errare, q ipsam rerū naturā, stare ordine putant, quo confuso peritura sint oīa. Sic oratio carens hac uirtute tumultuetur necesse est, & sine rectore fluitet, ne cohæreat sibi, multa repetat, multa transeat, uelut nocte in ignotis locis errans, nec initio, nec fine proposito, casum potius q̃ consiliū sequatur. Quapropter totus hic liber seruiat dispositioni, quæ quidem si certa aliqua ui tradi in omnes materias ullo modo posset, non tam paucis contigisset. Sed cum infinitæ litium formæ fuerint, futuræq; sint, & tot seculis nulla reperta sit causa, quæ esset tota alteri similis, sapiat oportet actor, & uigilet, & inueniat, & iudicet, & consilium à se ipso petat. Neq; infitias eo quædā esse, quæ demonstrari possint, eaq; non omittam.

De dispositione. Cap. I.

SIT igitur, ut supra significaui, Diuisio, rerum plurium in singulas partitio, singularū in partes discretio. Ordo, recta quædā collocatio, prioribus sequētia annectens. Dispositio, utilis rerū, ac partiū in loco distributio. Sed meminerimus ipsam dispositionē plerūq; utilitate mutari, nec eandē semper primā quæstionem ex utraq; parte tractādā. Cuius rei, ut cætera exēpla prætereā, Demosthenes quoq;, atq; Aeschines possunt esse documento, in iudicio Ctesiphontis diuersum secuti ordinem. Cum accusator à iure, quo uidebatur potentior, cœperit, patronus omnia, uel penè omnia, ante ius posuerit, qbus iudicem quæstioni legū præpararet. aliud enim alio docere prius expedit, alioquin semper petitoris arbitrio diceretur. Deniq; in mutua accusatione, ut uacuum se uterq; defendat priusq̃ aduersariū arguat, omniū rerū necesse est ordinē esse diuersum. Igitur quod ego sum secutus, q partim præceptis, partim usurpatū ratione cognouerā, promam, nec unq̃ dissimulaui. Erat mihi curæ in controuersijs forensibus nosse omnia, quæ in causa uersarētur. Nā in schola certa sunt, et pauca, & ante declamationē exponuntur, quæ θέματα græci uocant, Cicero proposita. Cum hæc in conspectu quodāmodo collocaueram, nō minus pro aduersa parte, quàm pro mea cogitabā, et primū, quod nō difficile dictu est, sed tamen ante omnia intuendū, constituebam quid utraq; pars uellet efficere. Tū per quid, hoc modo cogitabā quid primū petitor diceret. Id aut cōfessum erat, aut controuersum.

si confessum,

si confessum, non poterat ibi esse, quæstio. Transibam ergo ad responsum partis alterius, idem intuebar, nonunquam etiã quod inde obtinebatur, confessum erat. Vbi primũ cœperat non conuenire, quæstio oriebatur. Id tale est. Occidisti hominem, occidi, conuenit, transeo. rationem reddere debet reus quare occiderit, adulterũ inquit cum adultera occidere licet. Legem esse certum est. Tertiũ iam aliqd uidẽdum est, in quo pugna consistat. non fuerunt adulteri, fuerũt. Quæstio, de facto ambigitur, coniectura est. Interim ergo & tertiũ confessum est, adulteros fuisse. Sed tibi inquit accusator, illos non licuit occidere, exul enim eras, & ignominiosus, de iure quæritur. At si protinus dicenti occidisti, respondeatur, non occidisti, statim pugna est. Sic explorandũ est, ubi controuersia incipiat, & consyderari debet, quæ primam quæstionẽ faciat. Intentio simplex. Occidit Saturniũ Rabirius. coniuncta, lege de sicarijs commisit. L. Varenus. Nam C. Varenum occidendo, & Cn. uulnerando, & Salariũ item occidendo cædit. Nam sic diuersæ propositiones erunt, quod idẽ de petitionibus dictum est. Verum ex coniuncta propositione plures esse quæstiones, ac status possunt. si aliud negat reus, aliud defendit, aliud à iure actionis excludit. In quo genere & agenti est despiciendũ, quid quoq; loco diluat, quod ptinet ad actorem. non planè dissentio à Celso, qui sine dubio Ciceronem est secutus. Instat tamen huic parti uehementius, ut putet primo firmum aliquid esse ponendũ, summo firmissimũ, imbecilliora medio, quia & initio mouendus sit iudex, & summo impellendus. At pro reo plerunq; grauissimum quidq;, primũ mouendũ est, ne illud spectans iudex reliquorũ defensioni sit auersior. Interim tamẽ & hoc mutabitur, si leuiora illa palàm falsa erunt, grauissimi defensio difficilior, ut detracta prius accusatoribus fide aggrediamur ultimum, iam iudicibus omnia uana esse credentibus. Opus erit tamen præfatione, qua & ratio reddatur dilati criminis, & promittatur defensio, ne id, quod nõ statim diluemus, timere uideamur. Ante actæ uitæ crimina, plerũq; prima purganda sunt, ut id, de quo laturus est sententiã iudex, audire propitius incipiat. Sed hoc quoq; pro Vareno Cicero in ultimũ distulit, non qd frequentissime, sed quid tum expediret, intuitus, cũ simplex intentio erit, uidendũ est, an unũ aliqd respondeamus, an plura. Si unũ, in re quæstionem instituamus, an in scripto. si in re, negandũ sit, qđ obijcitur, aut tuendum. si in scripto, in qua specie iuris pugna sit, et in ea de uerbis, an uolũtate quæratur. Id ita cõsequemur, si intuiti fuerimus quæ sit lex, quæ litẽ faciat, hoc est qua iudiciũ sit constitutũ. Nã quædã in scholasticis ponuntur ad

coniungendā modo actæ rei seriem, ut pater expositū q agnouerit, solutis alimētis recipiat. minus dicto audientē filiū liceat abdicare. q expositū recepit, imperat ei nuptias locupletis propinq, ille ducere uult filiā pauperis educatoris. Lex de expositis ad effectū ptinet. Iudicium pēdet ex lege abdicationis. Nec tamen semper ex una lege quæstio est, ut in ἀντινομία, his spectatis, apparebit circa quæ pugna sit. Cōiuncta defensio est, qualis pro Rabirio, si occidisset, recte fecisset, sed nō occidit. ubi uero multa contra unā propositionē dicimus, cogitandū est primū qcqd dici potest. tum ex his quo quicq; loco dici expediat ordinādū, in quo nō idē sentio, qđ de propositionibus paulo ante, quodq; de argumētis probationū loco cōcessi, aliquādo nos incipere à firmioribus. Nā uis quæstionum percrescere debet, et ad potētissima ab infirmissimis puenire, siue sunt eiusdē generis, siue diuersi. Iuris autē quæstiones solent esse nōnunq̄ ex alijs, atq; alijs conflictionibus, facti semper idē spectat, in utroq; genere similis ordo est. Sed prius de dissimilibus, ex qbus infirmissimū qcq; primum tractari oportet. Ideoq; quasdā quæstiones exequuti donare solemus, & concedere. Neq; enim transire ad alias possumus, nisi omissis prioribus, qđ ipsum ita fieri oportet, nō ut dānasse eas uideamur, sed omisisse, quia possumus etiā sine eis uincere. Procurator alicuius pecuniā petit ex fœnore hæreditario, potest īcidere quæstio, an huic esse procuratorē liceat. finge nos postq̄ tractauimus eā, remittere, uel etiam conuinci. quæretur an ei, cuius nomine litigatur, procuratorē habēdi sit ius. Discedamus hinc quoq;, recipit natura quæstionē, an ille, cuius nomine agitur, hæres sit fœneratoris, an ex asse hæres. Hæc quoq; cōcessa sint. Quæretur an debeatur. Cōtra nemo tā demēs fuerit, ut id, quod firmissimū duxerit se habere, et remittat, et ad leuiora trāscēdat. Huic in schola simile est, nō abdicabis adoptatum, ut hunc quoq;, nō uirū fortē, & fortē, ut nō quicunq; uoluntati tuæ nō paruerit, & qui nō paruerit, ut in alia oīa subiectus sit, nō propter opinionē, nō propter talē opinionē, hæc iuris quæstionū differentia est. In factis autē ad idē tendentia sunt plura. Ex qbus aliqua citra summā quæstionē remitti solent, ut si is, cū quo furti agere dicat, proba te habuisse, proba te pdidisse, proba te furto pdidisse, proba te mea fraude. priora enim remitti possunt, ultimum nō potest. Solebā & hoc facere præcipue, ut uel ab ultima specie. (nam ea ferè est, quæ continet causam) retrorsum quærerem usq; ad primā generalē quæstionē, uel à genere ad extremā speciem descenderē etiā in suasorijs, ut deliberat Numa an regnum offerentibus Romanis recipiat. Primum id est genus, an re-

gnandum, an in ciuitate aliena, an Romæ, an laturi sint Romani talem regem. Similiter & in controuersijs. optet enim uir fortis alienam uxorē. Vltima species est, an optare possit alienam uxorē. generale est, an quicquid optauerit accipere debeat, inde an ex priuato, an nuptias, an maritū habentē. Sed hoc nō quēadmodum dicitur, ita & quæritur. Primum enim occurrit ferè, quod est ultimum dicendū, ut hoc, nō debes alienā uxorem optare. Ideoq; diuisionem pdit festinatio. Non oportet igitur offerentibus se contentū esse. quære, aliqd'ne ultra sit, ne uiduam quidē, adhuc plus, si nihil ex priuato, ultimum retrorsum, quod idem à capite primum est, nihil iniquū. Itaq; propositione uisa, quod est facillimum, cogitemus, si fieri potest, quid naturale sit primum responderi. Id si tanq̄ res agatur, & nobis ipsis respondendi necessitas sit, intueri uoluerimus, occurrit. Si id non contigerit, seponamus id, quod primum se obtulerit, & ipsi nobiscum sic loquamur, quod si hoc nō esset, id iterum, & tertium, & dum nihil sit reliqui. Itaq; inferiora quoq; scrutabimur, quæ tractata faciliorē nobis iudicem in summa quæstione facient. Non dissimile huic est et illud præceptum, ut à communibus ad propria ueniamus, ferè enim cōmunia generalia sunt. Commune est, tyrannum occidit, proprium Viriatum tyrannum occidit. mulier occidit, uxor occidit. Solebam & excerpere qd mihi cū aduersario cōueniret, si modo id pro me erat, nec solum premere confessionē, sed partiendo multiplicare, ut in illa controuersia. Dux, qui competitorē patrem in suffragijs uicerat, captus est. Euntes ad redimendum eum legati obuium habuerunt patrem reuertentē ab hostibus, is legatis dixit, serò itis. excusserunt illi patrem, & aurū in sinu eius inuenerunt. ipsi pseuerarunt ire quò intenderant, inuenerunt ducem crucifixum, cuius uox fuit. Cauete proditorem. Reus est pater. Quæ conueniunt? proditio nobis prædicta, & prædicta à duce. quærimus proditorem, te isse ad hostes fateris, & isse clàm, & ab his incolumen redijsse, aurum retulisse, & aurum occultum habuisse. Nam quod fecit, id nonnunquam potentius fit in propositione, quæ si animos occuparit, propè aures ipsi defensioni præcluduntur. In totum autem congregatio criminum accusantem adiuuat. separatio defendentem. Solebam id, quod fieri & in argumentis dixi, in tota facere materia, ut propositis extra quæ nihil esset, omnibus, deinde cæteris remotis, solum id superesset, quod credi uolebam, ut in præuaricationum criminibus, ut absoluatur reus, aut innocentia ipsius sit, aut interueniente aliqua potestate, aut ui, aut corrupto iudicio, aut difficultate probationis,

aut præuaricatione, nocentem fuisse confiteris, nulla potestas obstitit,
nulla uis, corruptum iudicium non quereris, nulla probandi difficul
tas fuit, quid superest, nisi ut præuaricatio fuerit. Si omnia amoliri
nõ poteram, tamen plura amoliebar. hominem occisum esse constat nõ
in solitudine, ut à latronibus suspicer, non prædæ gratia, qa inspo=
liatus est, non hæreditatis spe, quia pauper fuit. Odium igitur in cau
sa, quis inimicus? quæ res autẽ faciliorem diuisioni uiam præstat, ea=
dem inuentioni quoq;, excutere qcqd dicitur potest, & uelut reiectio=
ne facta ad optimum peruenire. Accusatur Milo, quod Clodiũ occide-
rit, aut fecit, aut non, Optimum erat negare. si non potest, occidit, ergo
aut iure, aut iniuria, utiq; iure, aut uolũtate, aut necessitate. Nã igno=
rantia prætendi non potest, uoluntas anceps est. Sed quia ita id homi
nes putant, adiũgenda defensio, ut id pro rep. fuerit. necessitate, subita
igitur pugna, nõ præparata, alteri igitur insidiatus est? Vter? profecto
» Clodius. Videris'ne, ut ipsa rerũ necessitas deducat ad defensionem?
» Adhuc, aut utiq; uoluit occidere insidiatorẽ Clodiũ, aut non, tutius si
» noluit. fecerunt ergo serui Milonis, nec iubente, nec sciente Milone. At
hæc tamen timida defensio detrahit authoritatem illi, qua recte dice
» bamus occisum. Adijcietur. quod suos quisq; seruos in tali re facere uo
» luisset. Hoc eo est utilius, quod sæpe nihil placet, & aliquid dicendum
est. Intueamur ergo omnia, ita apparebit, aut id, quod optimum est,
aut id, quod minime malum. Propositione aliquando aduersarij uten
dum, & esse nonnunquam communem eam suo loco dictum est mul
tis millibus uersuum. Scio apud quosdã esse quæsitum, quomodo in=
ueniremus, utra pars deberet prior dicere, qđ in foro uel atrocitate
formularũ, uel modo petitionum, uel nouissime sorte dijudicatur. In
schola quæri nihil attinet, cum in declamationibus ijsdẽ narrare, et
contradictiones soluere tam ab actore, quàm à possessore concessum
sit. Sed in plurimis controuersijs ne inueniri quidem potest, ut in
illa, Qui tres liberos habebat, oratorem, philosophum, & medicum
testamento quatuor partes fecit, & singulas singulis dedit, unam eius
esse uoluit, qui esset utilissimus ciuitati. Contendunt quis primus di-
cat, incertum est, propositio tamen certa. ab eo enim cuius personam
tuebimur incipiendum erit, & hæc quidem de diuidendo in uni-
uersum præcipi possunt. At quomodo inueniemus etiam illas occul=
tiores quæstiones scilicet quomodo sententias, uerba, figuras, colores,
ingenio, cura, exercitatione, non tamen ferè unquam nisi impruden
tem fugerint, si, ut dixi, naturam sequi ducem uelut. Sed pleriq; elo=
quentiæ famam affectantes, contenti sunt locis speciosis modo, uel ni=

hil ad probationem conferentibus, alij nihil uitantes ea, quæ in oculos occurrunt, exquirenda putant. quod quo facilius appareat, unam de schola controuersiam, non ita sanè difficillimam, aut nouã proponam in exẽplum. Qui reo proditionis patri non affuerit, exhæres sit, proditionis damnatus cum aduocato exulet. Reo proditionis patri disertus filius affuit, rusticus non affuit, damnatus abijt cum aduocato in exilium. Rusticus cum fortiter fecisset, præmij nomine impetrauit restitutionem patris, & fratris, pater reuersus intestatus decessit, petit rusticus partem bonorum, orator totum sibi uendicat. Hic illi eloquentes, qbus quę nos circa lites raras solicitiores, ridiculi uidemur, inuadent personas fauorabiles. Actio pro rustico contra disertum, pro uiro forti contra imbellem, pro restitutore contra ingratum, pro eo, qui parte contentus sit, contra eum, qui fratri nihil dare ex paternis uelit, quæ omnia sunt in materia, et multũ iuuant, uictoriã tamen non tradunt. In hoc quærentur sententiæ, si fieri potuerit, præcipites, uel obscuræ. Nam ea nunc uirtus est, ut pulchre fuerit cũ materia, tumultu, & clamore transactum. Illi uero, quibus propositum qdem melius, sed cura in proximo est, hæc uelut innatantia uidebunt excusatum esse rusticum, q non interfuerit iudicio, nihil collaturus patri, sed ne disertum qdem habere, quod imputet reo, cũ is damnatus sit, dignum esse hæreditate restitutorem, auarum, impiũ, ingratum, qui diuidere nolit cum fratre, eoq; sic merito. Quæstionẽ quoq; illam primam scripti, & uoluntatis, qua non expugnata, non sit sequentibus locus. at qui naturam sequetur, illa cogitabit profecto, primo hoc dicturum rusticum. Pater intestatus duos nos filios reliquit, partem iure gentium peto, quis tam imperitus, quis tam procul à literis, quin sic incipiat, etiam si nescierit, quid sit propositio, hanc communem omnium legem leniter adornabit, ut iustam. Nempe sequetur, ut quæramus, qd huic tam æque postulationi respondeatur. At id manifestum est. Lex est, quæ iubet exhæredem esse eum, qui patri proditionis reo non affuerit, tu autem non affuisti, hanc propositionem necessario sequitur legis laudatio, & eius, qui non affuerit, uituperatio. Adhuc uersamur in confessis, redeat animus ad petitorẽ, nam aliud hic non cogitet necesse est, nisi quis sit planè hebes. si lex obstat, nulla lis est, mane iudiciũ est, atqui & legem esse, & hoc, quod ea puniat à rustico factum extra dubitationẽ est. Quid ergo dicemus? rusticus eram, sed lex erat, oẽs cõplectitur, nihil proderit. Quæramus ergo num infirmari in aliqua parte lex possit, qd aliud (sæpius dicam) natura pmittit, quàm ut cũ uerba contra sint de uolũ=

tate quæratur. generalis igitur quæstio, uerbis an uoluntate sit standum. Sed enim in commune de iure omni disputandum semper, nec unquē satis iudicatum est. Quærendum igitur in hac ipsa, qua consistimus, an aliquid inueniri possit, quod scripto aduersetur, ergo qsqs non affuerit, exhæres erit, quisquis sine exceptione. Iam se illa uel ultro offerent argumenta. Et æger filius est, et nó affuit, et q aberat, & qui militabat, & qui in legatione erat. Iam multum acti est. posset aliquis non affuisse, & hæres esse. Transeat nunc idem ille, qui cogitauit (ut ait Cicero) Tibicinis latini modo, ad disertū, ut ista concedam, tu nec infans es, nec abfuisti, nec militasti, non aliud occurrit quàm illud, sed rusticus sum. Contra quod palàm est dicit, ut agere non potueris, assidere potuisti, & uerū est. quare redeundū est rustico ad animum legum latoris. impietatem punire uoluit, ego autem impius non sum. Contra quæ disertus, tu impie fecisti inquit, cū exhæreditationem meruisti, licet te postea uel pœnitentia, uel ambitus ad hoc genus optionis adduxerit. Præterea propter te damnatus est pater, uidebaris enim de causa pronuntiasse. Ad hæc rusticus, tu uero in causa damnationis fuisti, multos offenderas, inimicitias domi contraxeras, hæc coniecturalia. Illud quoq;, quod coloris loco rusticus dicit, patris fuisse tale consiliū, ne uniuersam domum periculo subijceret. Hæc prima quæstione scripti, & uolūtatis continentur. Intendamus ultra animum, uideamusq; an aliud inueniri præterea possit, quo id modo fiat. Sedulo imitor quærentem, ut quærere doceam. Et omisso speciosiore illo styli genere, ad utilitatem me summitto discentium. Omnes adhuc quæstiones ex psona petitoris ipsius duximus, cur nó aliquid circa patrem quærimus? dictū uero est, cui quis non affuerit exhæres erit. Cur non conamur & hic quærere, num cuicunq; non affuerit. facimus hoc sæpe in his controuersijs, in quibus petuntur in uincula, q parentes suos non alunt, ut eum, qui testimoniū in filium peregrinitatis reum dixit, eum, qui filium Lenoni uendidit. in hoc, de quo loquimur, patre, quod apprehendi potest damnatus est, nunqd igitur lex ad absolutos tantū patres ptinet? dura prima fronte quæstio, non desperemus, credibile est hoc uoluisse legū latorem, ne auxilia liberorū innocentibus deessent. Sed hoc dicere rustico uerecundū est, quia innocentem fuisse patrem fatetur. Dat aliud argumentum controuersia, damnatus proditionis cū aduocato exulet. uix uidetur posse fieri, ut pœna filio eadem, patri & si affuerit, et si nó affuerit, constituta sit. Præterea lex ad exules nulla pertinet. Nó ergo credibile est de nó aduocato damnati scriptum. An possint enim bona esse

ulla exulis, rusticus in utraq; parte dubium facit. Disertus & uerbis inhærebit, in quibus nulla exceptio est, et propter hoc ipsam pœnam esse constitutam eis, qui non affuerunt, ne periculo exilij deterreantur ab aduocatione, et rusticũ innocenti nõ affuisse dicet. Illud protinus non indignum, quod annotetur, posse ex uno statu duas generales fieri quæstiones, an quisquis, an cuicunq;. Hæc ex duabus psonis quæsita sunt. E tertia autem, quæ est aduersarij, nulla oriri quæstio potest, quia nulla fit ei de sua parte controuersia. nõ dum tamẽ cura deficiat. Ista enim omnia dici possent, etiã non restituto patre, nec statim eo tendamus, quod occurrit ultro à rustico restitutum, q id subtiliter quæret, aliqd spectabit ultra. Nam ut genus species sequitur, ita speciem genus præcedit. Fingamus ergo ab alio restitutum, ratiocinatiua, seu collectiua quæstio orietur, an restitutio pro sublatione iudicij stet, & perinde ualeat, ac si iudicium nõ fuisset, ubi tentabit rusticus dicere, ne impetrare qdem aliter potuisse suorũ restitutionem uno præmio, nisi patre, perinde ac si accusatus non esset, reuocato, quæ res aduocati quoque pœnam tanquam is non affuisset, remiserit. Tum uenimus ad id, quod primum occurrebat, à rustico restitutũ esse patrem. Vbi rursus ratiocinamur, an restitutor accipi debeat pro aduocato, quãdo id præstiterit, quod aduocatus petijt, nec improbũ sit pro simili accipi, quod plus est. Reliqua iam æquitatis sunt, utrius iustius sit desyderiũ, id ipsum adhuc diuiditur, etiã si uterq; totum sibi uendicaret. nunc utiq; cũ alter semissem, alter uniuersa fratre excluso. Sed his tractatis etiã habet magnũ momentũ apud iudices patris memoria, cũ præsertim de bonis eius quæratur. Erit ergo coniectura, qua mente pater intestatus decesserit, sed ea ptinet ad qualitatẽ. Alterius status instrumentũ est, plerunq; autẽ in fine causarũ de æqtate tractabitur, qa nihil libentius iudices audiunt, aliquãdo tamen hũc ordinem mutabit utilitas, ut si in iure minus fiduciæ erit, æquitate iudicem præparemus. Nihil habui amplius, qđ in uniuersum præcipere, nunc eamus p singulas causarũ iudicialiũ partes, quas ut psequi ad ultimam speciẽ, idest ad singulas lites, controuersiasq; nõ possum, ita de generalibus scribere licet, ut quæ in quenq; statũ frequentissime incidant, tradam. & qa natura prima quæstio est, factúmne sit, ab hac ordiar.

De coniectura.

CONIECTVRA omnis aut de re, aut de animo est, utriusq; tria tempora, præteritum, præsens, futurum. De re & genera=

les quæstiones sunt, & definitæ, id est et quæ non continentur, et quæ continentur. De animo quæri non potest, nisi ubi persona est, et de facto constat. Ergo cum de re agitur, aut quid factum sit in dubiū uenit, aut quid fit, aut sit futurum, ut in generalibus, an atomorū concursu mundus sit effectus, an prouidentia regatur. an sit aliquando casurus. In definitis, an parricidium commiserit Roscius, an regnum affectet Manlius, an recte Verrem sit accusaturus Q. Cæcilius. In iudicijs præteritum tempus maxime ualet. nemo enim accusat nisi quæ facta sunt, nam & quæ fiant, & quæ futura sint. ex præteritis colliguntur. Quæritur & unde quid ortum, ut pestilentia, ira deûm, an intemperie cœli, an corruptis aquis, an noxio terræ halitu. & quæ causa facti, ut quare ad Troiā quinquaginta reges nauigauerunt iureiurando adacti, an exemplo moti, an gratificantes Atridis. Quæ duo genera non multum inter se distant. Ea uero, quæ sunt præsentis temporis, si non argumentis, quæ necesse est precessisse, sed oculis deprehendenda sunt, nō egent coniectura, ut si apud Lacedæmonios quæratur, an Athenis muri fiant. sed et illud potest uideri extra hoc propositum coniecturæ genus. cum de aliquo homine quæritur quis sit, ut est quæsitum contra Vrbiniæ hæredes, si is, qui tanquam filius petebat bona, figulus esset, an Sosipater, nam & substantia eius sub oculos uenit, ut non possit quæri an sit, quomodo an ultra oceanum, nec quid sit, nec quale sit, sed quis sit. Verum hoc quoq; genus litis ex præterito pendet, an hic sit ex Vrbinia natus Clusinius figulus. Fuerunt autem tales nostris etiam temporibus controuersiæ, atq; aliquæ in meum quoq; patrocinium inciderunt. Animi coniectura non dubie in omnia tempora cadit. Qua mente Ligarius in Africa fuerit, qua mente Pyrrhus fœdus petat, quomodo laturus sit Cæsar, si Ptolemæus Pompeium occiderit. Quæritur per coniecturam qualitas circa modum, speciem, numerum, an sol maior, quàm terra. Luna globosa, an plana, an acuta. unus mundus, an plures. Itemq; extra naturales quæstiones, maius bellum troianum, an peloponnensium, qualis clypeus Achillis. an unus Hercules. In ijs autem, quæ accusatione, ac defensione constant, unum est genus, in quo quæritur & de facto, & de authore, quod interim coniunctam quæstionem habet, & utrunque pariter negatur. Interim separatum, cum & factum sit, nec'ne, & si de facto constet, à quo factum sit, ambigitur. Ipsum quoque factum aliquando simplicem quæstionem habet. an homo perierit. Aliquando duplicem, ueneno, an cruditate perierit. Alterū est genus de facto tantum, cum, si id certum sit, non potest de

authore dubitari. Tertium de authore tantum cum factum constet, sed à quo factum sit in controuersiã uenit. Et quod tertio loco posui non est simplex, aut enim reus fecisse tantummodo se negat, aut aliũ fecisse dicit. Sed ne in alterum quidem transferendi criminis una forma est. Interdum enim substituitur mutua accusatio, quam græci ἀντικατηγορίαν uocant, nostrorum quidam concertatiuam. Interdũ in aliquã personam, quæ extra discrimen iudicij est, transfertur, & aliâs certam, aliâs incertam. Et cum in certam, aut in extrariam uitam, aut in ipsius, qui petit, uoluntatem, in quibus similis, atque in ἀντικατηγορία personarũ, causarum, cæterorum, comparatio est, ut Cicero pro Vareno in familiã ancharianam, pro Scauro circa mortem Bostaris in matrem auertens crimen facit. Est etiã illud huic contrarium comparationis genus, in quo uterq; à se factum esse dicit. Et illud, in quo non personæ inter se, sed ipsæ res colliduntur, idest non uter fecerit, sed utrum factum sit. Cum de facto, & de authore constat, de animo quæri potest. Nunc de singulis, cum pariter utrũq; negatur, hoc modo. adulterium non commisi, tyrannidem non affectaui. In cædis, ac ueneficij causis frequẽs est illa diuisio, non est factũ, & si est factum, ego non feci. Sed cum dicimus, proba hominem occisum, accusatoris tantum partes sunt, à reo nihil dici contra, præter aliquas fortasse suspiciones, potest, quas spargere quãmaxime uarie oportebit, quia si unum aliquid affirmaris, probandum est, aut causa periclitandum. Nam ut cum inter id, quod ab aduersario, & id, quod à nobis propositũ est, quæritur, uidetur utiq; alterũ uerũ, ita euerso quo defendimur, reliquum est, quo premimur. At cum quærimus de ambiguis signis cruditatis, et ueneni, nihil tertium est. Ideoq; utraq; pars quod proposuit tuetur. Interim autem ex re quæritur ueneficiũ fuerit, aut cruditas, cum ex ipsa aliqua citra personam quoq; argumenta ducũtur. Refert enim conuiuiũ præcesserit, an tristitia, labor, an otium, uiglia, an quies, ætas quoq; eius, q perierit, discrimen facit. Interest subito defecerit, an longiore ualetudine consumptus sit. liberior tamen adhuc in utranq; partẽ disputatio, si tantũ subita mors in quæstionẽ uenit. Interim ex psona probatio rei petitur, ut propterea credibile sit uenenum fuisse, qa credibile est ab hoc factũ ueneficium, uel contra. Cum uero de reo, & de facto quæritur, naturalis ordo est, ut prius factũ esse accusator probet, deinde à reo factum. Si tamen plures in psona probationes habuerit, conuertit hunc ordinẽ. Defensor autem prius negabit esse factum, quia si in hac parte uicerit, reliqua non necesse habet dicere, uicto superest, ut tueri se possit.

Illic quoq;, ubi de facto tantum controuersia est, quod si probetur, nō possit de authore dubitari, similiter argumenta & ex persona, et ex re ducuntur, sed in unam facti quæstionē, sicut in illa controuersia, utendum est enim & his exemplis, quæ sunt discentibus magis familiaria. Abdicatus medicinæ studuit, cum pater eius ægrotaret desperantibus de eo cæteris medicis, adhibitus sanaturum se dixit, si is potionē à se datam bibisset. pater acceptæ potionis epota parte, dixit uenenum sibi datum, filius quod reliquum erat, exhausit, pater decessit, ille parricidij reus est. manifestum quis potionem dederit, quæ si ueneni fuit, nulla quæstio de authore, tamen an fuerit uenenum ex argumentis à persona ductis colligetur. Superest tertium, in quo factū esse constat aliquid, à quo sit factum quæritur, eius rei superuacuum est ponere exemplum, cum plurima sint huiusmodi iudicia, ut si hominem occisum esse manifestum est, uel sacrilegiū commissum, Is autē, qui arguitur fecisse, neget. Ex hoc nascitur ἀντικατηγορία, utiq; hoc factum esse conuenit, quod duo inuicem obijciunt. In quo qdem genere causarum, admonet Celsus fieri id in foro non posse, quod neminem ignorare arbitror. de uno enim reo consilium cogitur, & siqui sunt, qui se inuicem accusent, alterum iudicium præferre necesse est. Apollodorus quoq; ἀντικατηγορίαν duas esse controuersias dixit, & sunt re uera secundū forense ius duæ lites. potest tamen hoc genus in cognitionem uenire senatus, aut principis. Sed in iudicio quoq; nihil interest actionum utrum simul de utroq; pronuntietur, an sententia si de uno feratur. Quo in genere semper prior debebit esse defensio. Primū, quia natura potior est salus nostra, quàm aduersarij pernicies. Deinde quod plus habebimus in accusatione authoritatis, si prius de innocētia nostra constiterit. Postremo quod ita demū duplex causa erit. Nā qui dicit ego non occidi, habet reliquam partem, ut dicat tu occidisti. atqui dicit tu occidisti, superuacuū habet postea dicere ego non occidi. Hæ porrò actiones constant comparatione. Ipsa cōparatio non una uia ducitur, aut enim totam causam nostram cū tota aduersarij causa componimus, aut singula argumenta cum singulis. Quorum utrum sit faciendū non potest nisi ex ipsius litis utilitate cognosci, ut Cicero singula pro Vareno comparat in primo crimine. Est enim superior, cum persona alieni cum persona matris temere comparetur. Quare optimum est, si fieri poterit, ut singula uincantur à singulis. Sed siquando in partibus laborabimus, uniuersitate pugnandum est. Siue inuicem accusant, siue crimen reus citra accusationem in aduersarium uertit, ut Roscius in accusatores suos,

quamuis reos non fecisset, siue in ipsos, quos sua manu periisse dicemus, factum deflectitur, non aliter quàm in iis, quæ mutuam accusationem habent, utriusq; partis argumenta inter se cōparātur. Id autem genus, de quo nouissime dixi, non solū in scholis sæpe tractatur, sed etiam in foro. Nam id est in causa Næuij Appiniani solū quæsitum, præcipitata'ne esset ab eo uxor. an se ipsa sua sponte iecisset. Quam actionem equidem solā in hoc tempus emiserā, quod ipsum fecisse ductum iuuenili cupiditate gloriæ fateor. Nam cæteræ, quæ sub nomine meo feruntur, negligentia excipientium in quæstum notariorum corruptæ, minimam partem mei habent. Est & alia duplex coniectura huic ἀντικατηγορία non diuersa de præmiis, ut in illa controuersia, tyrannus suspicatus à medico suo datum sibi uenenum torsit eum, & cū id dedisse se negaret, accersit alterū medicum, ille datum ei uenenum dixit, sed se antidotum daturum, & dedit ei potionem, qua epota tyrannus decessit. De præmio duo medici contendunt. Nam ut illic factum in aduersarium transferentiū, ita hic sibi uendicantiū, personæ, causæ, facultates, tempora, instrumenta, testimonia comparantur. Illud quoq; etsi non est ἀντικατηγορία, simili tamen ratione tractatur, in quo citra accusationē quæritur utrum factum sit, utraq; enim pars expositionē suam habet, atq; eam tuetur, ut in lite urbiniana petitor dicit. Clusinū figulum filium Vrbiniæ acie uicta, in qua steterat, fugisse, iactatum'q; casibus uariis, retentum etiā à rege, tandē in Italiam, ac patriā suam Marginos uenisse, atq; ibi agnosci. Pollio contra seruisse eum Pisauri dominis duobus, medicinam factitasse, manumissum alienæ se familiæ uenali immiscuisse, ac rogantem, ut eis seruiret emptum. non'ne tota lis constat, duarum causarū cōparatione, & coniectura duplici, atq; diuersa? Quæ autē accusantiū, atq; defendentiū eadē petentiū, & inficiantium ratio est. Ducitur coniectura primū à præteritis. In his sunt psonæ, causæ, cōsilia. nā is ordo est, ut facere uoluerit, potuerit, fecerit. Ideo'q; intuendum ante omnia qualis sit, de quo agitur, accusatoris autē est efficere, ut siquid obiecerit, non solū turpe sit, sed etiam crimini, de quo est iudicium, q̄maxime conueniat. Nam si reum cædis impudicum, uel adulterū uocet, lædat qdē infamia, minus tamen hoc ad fidē ualeat, quàm si audacem, petulantem, crudelem, temerariū ostenderit. Patrono, si fieri potuerit, id agendum est, ut obiecta uel neget, uel defendat, uel minuat, proximum est, ut à præsenti quæstione separet. Sunt enim pleraque non solum dissimilia, sed etiam aliquando contraria, ut si reus furti, prodigus dicatur, aut negligens, neq; enim uidetur

in eundem contemptus pecuniæ, & cupiditas cadere. Si deerunt hæc remedia, ad illa declinandum est, non de hoc quæri, nec eum, qui aliquando peccauerit, utiq; commisisse omnia, & hanc fiduciã fuisse accusatoribus falsa obijciendi, quod læsum, & uulneratum reum, sperauere hac inuidia opprimi posse. Alia propositio est accusatoris, contra quam loci oriuntur sæpe à persona, & interim generaliter. Incredibile esse à filio patrem, ab uxore uirum occisum, ab imperatore proditam hostibus patriã. Facile respondetur, uel quod omnia scelera in malos cadant, ideoq; sæpe deprehensa sint, uel quod indignum sit crimina ipsa atrocitate defendi. Interim proprie, quod est uariũ, nam dignitas & tuetur reum, & nonnunquam ipsa in argumentum facti conuertitur, tanquã inde fuerit spes impunitatis, sed perinde paupertas, humilitas, opes, ut cuiq; ingenio uis est, in diuersum trahuntur. Probi uero mores, anteactæ uitæ integritas nunquam nõ plurimũ profuerint. Si nihil obijcietur, patronus quidẽ in hoc uehementer incumbet, accusator autem ad præsentem quæstionem, de qua sola iudicium sit, cognitionem allegabit, dicens neminem nõ aliquando cœpisse peccare, nec pro ἑορτῇ ducendum scelus primũ, hoc in respondendo. Sic autem præparabit actione prima iudicum animos, ut noluisse potius obijcere, quàm non potuisse credatur. Eoq; satius est omnise anteactæ uitæ abstinere conuitio, quàm leuibus, aut friuolis, aut manifesto falsis reum incessere, quia fides cæteris detrahitur, & qui nihil obijcit, omisisse credi potest maledicta tanquam superuacua, qui uana congerit, confitetur uanum in anteactis argumentum, in quibus uincuquàm tacere maluerit. Cætera, quæ à personis duci solent, in argumentorũ locis exposuimus. Proxima est, ex causis probatio, in quibus hæc maxime spectantur, ira, odium, metus, cupiditas, spes. Nam reliqua in has species cadunt, quorũ siquid in reum conueniet, accusatoris est efficere, ac quicquid faciendũ causæ ualere uideantur, easq;, quas in argumentum sumet, augere. Si minus, illuc conferenda est oratio, aut aliquas fortasse latentes fuisse, aut nihil ad rem pertinere cur fecerit, si fecit, aut etiam dignius esse odio scelus, quod non habuerit causam. Patronus uero quoties poterit, instabit huic loco, ut nihil credibile sit factum esse sine causa. Quod Cicero uehementissime in multis orationibus tractat, præcipue tamen pro Vareno, q omnibus malis premebatur, nam et damnatus est. At si proponitur cur factum sit, aut falsam causam, aut leuem, aut ignotam reo dicet. Possunt esse aliquæ interim ignotæ, an hæredem habuerit, an accusaturus fuerit eũ, à quo dicitur occisus. Si alia defecerint, nõ utiq; spectandas esse causas. Nam

sas. Nam

sas. Nam quem posse reperiri, qui nõ metuat, oderit, speret, irascatur, cupiat plurimos tamen hæc salua innocentia facere. neq; illud est omittendũ non omnes causas in omnibus psonis ualere. Nã ut alicui sit furandi causa paupertas, non erit idem in Curio, Fabricioq; momentũ. De causa prius, an de psona dicendũ sit, quæritur, uarieq; est ab oratoribus factum, à Cicerone etiam prælatæ frequenter causæ. Sed mihi si sine ullo litis conuitio præponeretur, secundum naturam uidetur incipere à persona. Nam hoc magis generale est, rectiorq; diuisio, aut in nullo crimen credibile, aut in hoc. Potest tamen id ipsum sicut pleraq; uertere utilitas, nec tantum causæ uoluntatis sunt quærendæ, sed interim & erroris, ut ebrietas, & ignorãtia. Nã hæc ut in qualitate crimen eleuant, ita in coniectura premunt. Et persona quidem nescio an unquã utiq; in uno actu rei possit incidere, de qua neutra pars dicat. De causis frequẽter quæri nihil attinet, ut in adulterijs, ut in furtis, quia illas per se ipsa crimina secum habent. Post hæc intuenda uidentur & consilia, quæ late patent, an credibile sit reũ sperare id à se scelus effici posse, an ignorari cũ fecisset, an etiã, si ignoratum non esset, absolui, uel pœna leui transigi, uel tardiore, uel ex qua minus incommodi consecuturus, q̃ ex facto gaudij uideretur, an etiã tanti putauerit pœnam subire. Post hæc, an alio tempore, & aliter facere uel facilius, uel securius potuerit, ut dicat Cicero pro Milone enumerans plurimas occasiones, qbus ab eo Clodius impune occidi potuerit. Præterea cur potissimũ illo loco, illo tempore, illo modo sit aggressus, qui & ipse diligentissime tractatur pro eodem locus, an etiam si nulla ratione ductus est, impetu raptus sit, & absq; sententia. Nam uulgo dicitur scelera non habere consiliũ, an etiam consuetudine peccandi sit allectus. Excussa prima parte an uoluerit, seqtur an potuerit. hic tractatur locus, tempus, ut furtum in loco clauso, frequenti tempore, uel diurno cũ testes plures, uel nocturno, cũ maior difficultas. Inspiciuntur utiq; difficultates, & occasiones, quæ sunt plurimæ. Ideoq; exẽplis non egent. hic sequens locus talis est, ut si fieri nõ potuit sublata lis sit, si potuit, sequatur quæstio, an fecerit. Sed hæc etiã ad anim coniecturã ptinent. Nãe t ex his colligitur, an sperauerit. Ideo spectari debent & instrumenta, ut Clodij, ac Milonis comitatus. Quæstio an fecerit incipit à secundo tẽpore, idest præsenti, ac deinde coniuncto, quorũ sunt sonus, clamor, gemitus. Insequẽti latitatio, metus, similia. His accidũt signa, de qbus tractatum est. Verba etiã, et facta, quæq; antecesserũt, quæq; insecuta sunt. Hæc aut nostra sunt, aut aliena. sed uerba magis nocent, aut minus. magis nocent,

& minus prosunt nostra q̃ aliena. magis prosunt, et minus nocent aliena q̃ nostra. facta autem interim magis prosunt nostra, interim aliena, ut siqd, quod pro nobis sit, aduersarius fecit. Semper uero magis nocent nostra q̃ aliena. Est & illa in uerbis differentia, quod aut aperta sunt, aut dubia, seu nostra, seu aliena sunt. Infirmiora in utrunq; sint necesse dubia, tamen nostra sæpe magis nocent, ut in illa controuersia. Interrogatus filius ubi esset pater, dixit ubicunq; est, uiuit. at ille in puteo mortuus est inuentus. Aliena, quæ sunt dubia, nunq̃ possunt nocere, nisi aut incerto authore, aut mortuo, nocte audita est uox, caueto tyrannicidam, & interrogatus cuius ueneno moriretur, respondit, non expedit tibi scire. Nã si est, qui possit interrogari, soluet ambiguitatem. Cũ autem dicta, factaq; nostra defendi solo animo possint, aliena uarie refutantur. De uno qdem maxime genere coniecturalium controuersiarum locuti uidemur, & in omnes aliqd de his cadit. Nam depositi furti, creditæ pecuniæ, & à facultatibus argumenta ueniunt, an fuerit quod deponeretur, & à psonis, an illũ deposuisse apud hunc, uel hunc credidisse credibile sit, an petitorem calumniari, an reum inficiatorem esse, uel furem. Sed etiam in furti reo sicut in cædis quæritur de facto, et de authore. Crediti, et depositi duæ quæstiones, sed nonnunq̃ iunctæ, an datum sit, an redditum. Habent aliquid proprij adulterij causæ, quod plerunq; duorum discrimen est, & de utriusq; uita dicendũ, quanquam & id quæritur, an utrunq; pariter defendi oporteat. Cuius rei consilium nascetur ex causa. Nam si adiuuabit pars altera, coniungam, si nocebit, separabo. Nequis autem mihi putet temere excidisse, quod plerunq; duorum crimen esse adulteriũ, non semper dixerim. Potest accusari sola mulier incerti adulterij. Munera domi inuenta sunt, pecunia, cuius author non extat, codicilli dubiũ ad quem scripti. In falso quoq; ratio similis. aut enim plures in culpã uocantur, aut unus. & scriptor quidem semper tueri signatorem necesse habet, signator scriptorem non semper, nã & decipi potuit. Is autem, qui hos adhibuisse, & cui id factum dicitur, & scriptorem, & signatores defendet. Iidem argumentorum loci in causis proditionis, & affectatæ tyrannidis. Verum illa scholarũ consuetudo ituris in forum potest nocere, quod omnia, quæ in themate non sunt, pro nobis ducimus, adulteriũ obijcis, quis testis? quis index? quod pretiũ? quis conscius? Venenũ ubi emi? à quo? quando? quanti? per quem dedi? Pro reo tyrãnidis affectatæ, ubi sunt arma? quos contraxi satellites? Neq; hæc nego esse dicenda, & ipsis utendum pro parte suscepta. Nam & in foro aliquando aduersa-

rius

rius probare non poterit, desyderabo. sed in foro tantū illā facultatē olim desyderauimus, ubi non ferè causa agitur, ut nō aliqd ex his, aut plura ponantur. Huic simile est, qđ in epilogis qdam, qbus uolūt, liberos, nutrices, parentes accommodant, nisi qđ magis concesseris ea, quæ non sint posita, desyderare, quàm dicere. De animo quomodo quæratur satis dictū est, cū ita diuiserimus, an uoluerit, an potuerit, an fecerit. Nā qua uia tractatur, an uoluerit, eadē quo animo fecerit. Id enim est, an male facere uoluerit. Ordo quoq; rerum aut affert, aut detrahit fidem. multo scilicet magis res prout congruunt, aut repugnāt. Sed hæc nisi in ipso cōplexu causarū nō deprehenduntur. Quærendū tamen semper, qd cuiq; connectatur, et qd cuiq; cōsentiat.

De finitione.

SEQVITVR coniecturā finitio. Nam q non potest dicere nihil fecisse, proximū habebit ut dicat, nō id fecisse, quod obijciatur. Itaq; plerunq; legibus ysdē, qbus coniectura uersatur, defensionis tantū genere mutato, ut in furtis, depositis, adulterijs. Nā quēadmodum dicimus non feci furtum, non accepi depositū, non cōmisi adulterium. ita non est hoc furtum, non est hæc mutuatio, nō est hoc adulteriū. Interim à qualitate ad finitionē descenditur, ut in actionibus dementiæ, malæ tractationis, reip. læsæ. In qbus si recte facta esse, quæ obijciuntur, dici non potest, illud succurrit, non est hoc dementem esse male tractare, rēp. uerbis lædere. Finitio igitur est rei propositæ propria, & dilucida, & breuiter cōprehensa uerbis enuntiatio, constat maxime, sicut est dictū, genere, specie, differentibus, proprijs, ut si finias equū, noto enim maxime utar exēplo, genus est animal, species mortale, differentia irrationabile, nā et homo mortale erat, propriū hinniens. Hæc adhibetur orationi in pluribus causis. Nā tum est certum de nomine, sed quæritur, quæ res ei subijciēda sit. tum res est manifesta, sed de nomine non constat. Cum de re dubiū est, interim coniectura est, ut si quæratur quid sit deus. Nam qui id neget, deum esse spiritū omnibus partibus immistum, non hoc dicat falsam esse illius diuinæ naturæ appellationē sicut Epicurus, qui humanam ei formā locumq; inter mundos dedit, sed nomine uterq; uno utitur, utrum sit in re coniectat. Interim qualitas tractatur, ut qd sit rhetorice uis psuadendi, an bene dicendi scientia, qđ genus est in iudicijs frequētissimum. Sic enim quæritur an deprehēsus in lupanari cū aliena uxore adulter sit, qa non de appellatione, sed de ui facti eius ambigitur,

an omnino peccarit, nam ſi peccauit, non poteſt aliud eſſe, quàm adul
ter. Diuerſum eſt genus cum controuerſia conſiſtit non nomine, quod
pendet è ſcripto, nec uerſatur in iudicijs, niſi propter uerba, quæ litẽ
faciunt, an qui ſe interficit homicida ſit, an q̃ tyrannum in mortẽ cõ
pulit, tyrannicida, an carmina magorum ueneficiũ. res enim manife-
ſta eſt. Scitur quoq; non idem eſſe occidere ſe, quod alium. non idem
occidere tyrannum, quod cõpellere ad mortem. non idẽ carmina, ac
mortiferam potionem. Quæritur tamen an eodem nomine appellan
da ſint. Quanq̃ autẽ diſſentire uix audeo à Cicerone, qui permultos
ſecutus authores, dicit finitionem eſſe de codẽ, et de altero, ſemper. n.
neganti aliquod eſſe nomen, dicendum quid ſit potius. tamen in ean-
dem treis habeo uelut ſpecies. Nam interim conuenit ſic quærere,
an habendum ſit adulterium in lupanari. cum hoc negamus, non
neceſſe eſt dicere quid id uocetur, quia totum crimen inficiamur.
Interim quæritur an hoc furtum, an ſacrilegium, non quin ſufficiat
non eſſe ſacrilegium, ſed quia neceſſe ſit dicere quid ſit aliud, quo in
loco utrunq; finiendum eſt. Interim quæritur in rebus ſpecie diuer-
ſis, an & hoc eodem modo ſit appellandum, cum res utraq; habeat
ſuum nomen, ut amatorum uenenum. In omnibus autem huius ge-
neris litibus quæritur, an etiam hoc, quia nomen, de quo ambigitur,
utiq; in alia re certum eſt. Sacrilegium eſt rem ſacram de templo
ſurripere, num & priuatam. Adulterium cum aliena uxore domi
coire, an & in lupanari. Tyrannicidium occidere tyrannum, an etiã
in mortem compellere. Ideóq; συλλογισμὸς, de quo poſtea dicam,
uelut infirmior eſt finitio, quia in hac quæritur, an idem ſit huius
rei nomen, quod alterius, in illo an perinde habenda ſit hæc, atque
illa. Eſt & talis diuiſionum diuerſitas, ut q̃dam ſentiunt, num idem
diuerſis uerbis cõprehendatur, ut rhetorice bene dicendi ſcientia, &
eadem bene inueniendi, & bene nuntiandi, & dicendi ſecundũ uir
tutem orationis, & dicendi quid ſit officij, atq; prouidendũ an ſi ſen=
ſu nõ pugnant, comprehenſione diſſentiant. ſed de his diſputatur nõ
litigatur. opus eſt aliquando finitione obſcurioribus, et ignotioribus
uerbis, quid ſit clarigatio, erit & interim notis nomine uerbis, uide-
bis quid ſit penus, quid litus, quæ uarietas efficit, ut ea quidam con-
iecturæ, quidam qualitati, q̃dam legitimis quæſtionibus ſubiecerint.
Quibuſdam ne placuit quidem omnino ſubtilis hæc, & ad morem
dialecticorum formata concluſio, ut in diſputationibus potius p̃ ar=
gumenta uerborum cauillatrix, quàm in oratoris officio multũ alla=
tura momenti. licet enim ualeat in ſermone tantum, ut conſtrictũ in

uinculis

uinculis suis habeat eum, qui responsurus est, & uel tacere, uel etiã inuitum id, quod sit contra, cogat fateri, non eadem est tamen eius in causis utilitas. persuadendum enim iudici est, qui etiam si uerbis deuinctus est, tamen nisi ipsi rei accesserit, tacitus dissentiet. Agenti uero quæ tanta est huius præcisæ comprehensionis necessitas? An si nõ dixero homo est animal rationale mortale, non potero expositis tot corporis, animiq; proprietatibus latius oratione ducta, uel à dijs eum, uel à mutis discernere? Quid? quod non uno modo definitur res eadem. sed latiore, uarioq; tractatu, ut facit Cicero, ut omnes oratores plerũq; fecerunt. Rarissima enim apud eos reperietur illa ex consuetudine philosophorum ducta seruitus. Est enim certa seruitus ad certa se uerba astringendi, idq; faciendũ in libris Ciceronis de oratore uetat M. Antonius. Nã est etiã periculosum, cũ si uno uerbo sit erratum, tota causa cecidisse uideamur. Optimaq; est illa media uia, qua utitur Cicero pro Cecinna, ut res proponatur, uerba nõ periclitẽtur. Etenim recuperatores non ea sola uis est, quæ ad corpus nostrum, uitamq; puenit, sed etiam multo maior ea, quæ periculo mortis iniecto, formidine animum perterritum loco sæpe, & certo de statu dimouet. Aut cũ finitionem præcedit probatio, ut in philippicis Cicero Seruium Sulpitiũ occisum ab Antonio colligit, & in clausula demum ita finit. Is ei profecto mortem attulit, qui causa mortis fuit. non negauerim tamen hec quoq; ut expedit causæ, esse faciẽda. Et siquãdo firma comprehendi poterit, & breui complexu uerborum finitio esse, id tum elegans, tum etiã fortissimum, si modo erit illa inexpugnabilis. Eius certus ordo est qd sit, an hoc sit, et in hoc ferè labor maior est, ut finitionem cõfirmes, quàm ut finitionem applices. In eo qd sit duplex opus est. Nam & est nostra confirmanda, & aduersæ partis destruenda finitio. Ideoq; in schola ubi nobis ipsis fingimus contra dictionem, duos ponere debemus fines, quales utrinq; esse optimi poterunt. At in foro prouidendũ, num forte superuacua, & nihil ad causam pertinens, an ambigua, an contraria, an cõmunis sit finitio, quorũ nihil accidere, nisi agentis culpa potest, ut recte autẽ finiamus, ita fiet, si prius in animo constituerimus, quid uelimus efficere. Sic enim accommodari ad uolũtatem uerba poterunt, atq; ut à notissimo exẽplo, quo sit res lucidior, nõ recedamus. Qui priuatã pecuniam de templo surripit, sacrilegij reus est, culpa manifesta. Quæstio est, an huic crimini nomen, quod est in lege, conueniat. Ergo ambigitur an hoc sacrilegium sit. accusator, quia de templo sit surrepta pecunia, utitur hoc nomine. reus quia priuatam surripuerit, negat esse

sacrilegium, sed furtum fatetur. Actor ergo ita finiet, sacrilegium est surripere aliquid de sacro. Reus ita finiet, sacrilegium est surripere aliquid sacri. Vterq; alterius finitionem impugnat. Ea duobus generibus euertitur, si aut falsa est, aut parum plena. nam illud tertium nisi stultis non accidit, ut nihil ad quæstionem pertineat. Falsa est, si dicas equus animal rationale. nam est equus animal, sed irrationale. Quod autem commune cum alio est, desinet esse proprium. Hic reus falsam dicit esse finitionem accusatoris. Accusator autem non potest dicere falsam esse rei. Nam est sacrilegium surripere aliquid sacri, dicit parum plenam. adijciendum enim ait ex sacro. maximus autem usus, in approbando, refellendoq; fine, propriorum, ac differẽtium, nonnunquam etiam etymologiæ. Quæ tamen omnia sicut in cæteris confirmat æquitas, nonnunquam etiam coniectura mentis. Etymologia maxime rara est. Quid enim est aliud tumultus nisi perturbatio tanta, ut maior timor oriatur? unde etiam nomen ductum est tumultus. Circa propria, ac differentia magna subtilitas, ut cum quæritur, an addictus, quẽ lex seruire, donec soluerit, iubet, seruus sit. altera pars finit ita, seruus est, qui est iure in seruitute. Altera, qui in seruitute est eo iure, quo seruus, aut, ut antiqui dixerunt, qui seruitutem seruit, quæ finitio etiam si constat æquo, nisi tamen proprijs, & differentibus adiuuetur, inanis est. Dicet enim aduersarius seruire eum seruitute, aut eo iure, quo seruum. Videamus ergo propria, differentiáq; liberorũ, quæ libro quinto leuiter in transitu attigerã. Seruus cum manumittitur, fit libertinus, addictus recepta libertate est ingenuus. Seruus inuito domino libertatem non cõsequetur, addictus soluendo citra uoluntatem domini consequetur, ad seruũ nulla lex pertinet. addictus legem habet. propria, liberi, quæ nemo habet nisi liber, prænomen, nomen, cognomen, tribum. habet hæc addictus, excusso quid sit, propè peracta est quæstio, an hoc sit. id enim agimus, ut sit causæ nostræ conueniens finitio potentissima. Est autem in ea qualitas, an amor, an insania. huc pertinebunt probationes, quas Cicero dicit proprias esse finitiones ex antecedentibus, consequentibus, adiunctis, repugnantibus, causis, effectis, similibus, de quorum argumentorum natura dictum est. Breuiter autem pro Cecinna Cicero initia, causas, effecta, antecedentia, consequentia complexus est.
" Quid igitur? fugiebant propter metum? Quid me-
" tuebant? uim uidelicet potestatis. Igitur principia negare potestis,
" cum extrema conceditis? sed similitudine quoque usus est. quæ
uis in bello appellatur, ea in otio non appellabitur. sed ex con-

trario argumenta ducuntur, ut si quæratur, an amatorium, uenenũ sit, nec'ne, quia uenenum amatorium non sit. Illud alterum genus, quo sit manifestius adolescentibus meis, meos enim semper adolescentes putabo, hic quoq; fictæ controuersiæ utar exemplo. Iuuenes qui conuiuere solebant, constituerũt, ut in litore cœnarent, unius, q cœnæ defuerat, nomen tumulo, quẽ extruxerant, inscripserunt. pater eius à transmarina peregrinatione, cum ad littus idem appulisset lecto nomine suspendit se. dicuntur hi causa mortis fuisse. Hic finitio est accusatoris, per quẽ factum est, ut quis perierit, causa mortis est, reus est, qui fecit quid sciens, per quod perire homini necesse esset, remota finitione accusatori sat est dicere, causa mortis fuistis, per uos enim actum est, ut homo periret, quia nisi uos illud fecissetis, uiueret. Contra, non statim per quem factum est, ut quis periret, is damnari debet, ut accusator testis index rei capitalis, nec undecunq; causa fluxit, ibi culpa est, ut siquis profectionẽ suaserit, ut ad amicũ accesserit trans mare, & is naufragio perierit. Ad cœnam inuitarit, & is cruditate illic contracta decesserit, nec fuerit in causa mortis solum adolescentium factum, sed credulitas senis, in dolore ferundo infirmitas, deniq; si fortior fuisset, aut prudentior uiueret, nec mala mente fecerunt, et ille potuit uel ex loco tumulum, uel ex opere tumultuario suspicari non esse monimentum. Qui ergo puniri debent? in quibus omnia sunt homicidæ præter manum. Est interim certa finitio, de qua inter utranque partem conuenit, ut Cicero dicit maiestas est in imperio, atque in omni populi R. dignitate. Quæritur tamen, an maiestas minuta sit, ut in causa Cornelij quæsitum est. sed hic etiã similis uideri possit finitiuæ, tamen quia de finitione non ambigitur, iudicatio est qualitas, atque ad eum potius statum reducenda, ad cuius forte quadam uenimus mentionem, sed & erat ordine proximus locus.

De qualitate.

EST autem qualitas alia de summo genere, atq; ea quidem non simplex. Nam & qualis sit cuiusque rei natura, & quæ forma quæritur, an immortalis anima, an humana specie deus, & de magnitudine, ac numero quantus sol, an unus mundus, quæ omnia coniectura quidem colliguntur. quæstionem tamen habent in eo qualia sint. Hæc & in suasorijs aliquando tractari solent, ut si Cæsar deliberet, an Britaniam impugnet, quæ sit oceani natura, an Britania

insula. Nam tum ignorabatur quanta in ea terra, quo numero militum aggredienda, in consilium ferendum sit. Eidem qualitati succedunt facienda, ac non facienda, appetenda, uitanda, quæ in suasorias quidem maxime cadunt. Sed in controuersijs quoq; sunt frequentia. hac sola differentia, quia illic de futuris, hic de factis agitur. Item demonstratiuæ partis omnia sunt in hoc statu, factum esse constat, quale sit factũ quæritur. Lis est omnis aut de præmio, aut de pœna, aut de quantitate. Igitur primum genus causæ aut simplex, aut cõparatiuum. Illic quid æquum, hic quid æquius aut quid æquissimũ sit excutitur. Cum de pœna iudicium est, à parte eius, qui causam dicit, aut defensio est criminis, aut imminutio, aut excusatio, aut, ut q̃dam putant, deprecatio. Defensio longe potentissima est, qua ipsum factum, quod obijcitur, dicimus honestum esse. Abdicatur aliquis, quod inuito patre militarit, honores petierit, uxorẽ duxerit, tuemur quod fecimus. partem hanc uocant hermagoræi κατ' ἀντίληψιν ad intellectum id nomen referentes. latine ad uerbũ translatam nõ inuenio, absoluta appellatur. Sed enim de re sola quæstio iusta sit ea nec'ne. Iustum omne continetur natura, uel constitutione. natura, quod fit secundũ cuiusq; rei dignitatẽ. hæc sunt pietas, fides, continentia, & talia. adijciunt & id, quod sit par aduersum. id nó temere intuendũ est, nã & uis cõtra uim, & talia nihil habent aduersum eũ, q̃ prior fecit iniuste. & non quoniã res pares sunt, etiã id est iniustum, quod antecessit. illa utrinq; iusta, eadẽ lex, eadem conditio, ac forsitan nec sint q̃dem paria, quæ ulla parte sunt dissimilia. Constitutio est in lege, more, iudicato, pacto. alterũ est defensionis genus, ĩ quo factũ p̃ se improbabile assumptis extrinsecus auxilijs tuemur, id uocãt κατ' ἀντίστασιν, latine hoc quoq; non ad uerbũ transferunt. assumptiua enim dicitur causa, in quo genere fortissimũ est, si crimen causa facti tuemur, qualis est defensio Orestis, oratio Milonis, ἀντέγκλημα dicitur, quia omnis nostra defensio constat eius accusatione, qui uindicatur. occisus est, sed latro, excæcatus, sed raptor. Est & illa ex causis facti ducta defensio, priori contraria, in qua neq; factum ipsum per se, ut in absoluta quæstione defenditur, neq; ex contrario facto, sed ex aliqua utilitate, aut reipublicæ, aut hominum multorum, aut etiã ipsius aduersarij, nonnunquam & nostra, si modo id erit, quod facere nostra causa fas sit. quod sub extraneo accusatore, & legibus agente prodesse nunquam potest, in domesticis disceptationibus potest. Nam & filijs pater in iudicio abdicationis, & maritus uxori, si malæ tractationis accusabitur & patri filius, si de

mentiæ causa erit, non inuerecunde dicet multum sua interfuisse, in quo tamen incommoda uitantis melior, quàm commoda petentis, est causa, quibus similia etiam in uera rerum quæstione tractantur. Nã quæ in scholis abdicatorum hæc in foro exhæredatorum à parentibus, & bona apud consules repetentiũ ratio est. quæ illic malæ tractationis, hic rei uxoriæ, cum quæritur utrius culpa diuortiũ factũ sit. quæ illic dementiæ, hic petendi curatoris. Subiacet utilitati etiam illa defensio, si spei aliquid futurum fuit. Nam in comparatione malorum, boni locum obtinet, leuius, ut si Mancinus fœdus numantinum sic defendat, quod perituros, ni si id factum esset, fuerit exercitus Romanus. Hoc genus ἀντίστασις græce nominatur, comparatiuum nostri uocant. Hæc circa defensionem facti, quæ si neq; per se ipsam, neq; adhibitis alijs auxilijs dabitur. Proximum est in alium transferre crimen, si possumus. Ideoq; etiam in hos, qui iam scripti sunt, status uisa est cadere translatio. Interdũ ergo culpa in hominem relegatur, ut si Gracchus reus fœderis numãtini, cuius metu leges populares tulisse in tribunatu uidetur, missum se ab imperatore suo diceret. Interim deriuatur in rem, ut si is, qui testamento quid iussus nõ fecerit, dicat per leges id fieri non potuisse. hoc μετάθεσιν dicunt. Exclusis quoq; his, excusatio superest, ea est aut ignorantiæ, ut si quis fugitiuo stigmata scripserit, eoq; ingenuo iudicato, neget scisse se liberũ eum fuisse. aut necessitatis, ut cum miles ad commeatus diem non affuit, dicat se fluminibus interclusum, aut ualetudine. Fortuna quoq; sæpe substituitur culpæ. Nonnunquã male fecisse nos, sed bono animo dicimus. utriusq; rei multa, & manifesta exempla sunt, ideirco non est eorũ necessaria expositio. Si omnia, quæ supra scripta sunt, deerunt, uidendũ an minui culpa possit. hic est ille, qui à quibusdam dicitur status quantitatis. Sed ea cũ sit aut pœnæ, aut honoris, ex qualitate facti constituitur. Eoq; nobis sub hoc esse statu uidetur, sicut eius quoq;, quæ ad numerũ refertur à græcis. Nã & ποιότητα, & ποσότητα dicunt, nos utrunq; eadem appellatione una complectimur. Vltima est deprecatio, quod genus causæ pleriq; negarunt in iudiciũ unquam uenire, quin Cicero quoq; pro Quinto Ligario idẽ testari uidetur, cũ dicit. Causas Cæsar egi multas, & quidem tecum, dũ te in foro tenuit ratio honorum tuorum. Certe nunquam hoc modo, Ignoscite iudices, errauit, lapsus est, non putauit, si unq̃ posthac, & cætera.

In senatu uero & apud populum, & apud principem, et ubicũq; iuris clementia est, habet locum deprecatio. In qua plurimum ualent ex ipso, qui reus est, hæc tria in uita præcedere, si innocens, si bene

meritus, si spes in futurũ innocenter uicturi, & in aliquo usu futuri. Præterea si uel alijs incommodis uel præsenti periculo, uel pœnitentia uideatur satis pœnarũ dedisse. Extra, nobilitas, dignitas, propinqui, amici. In eo tamen, q cognoscat, plurimum ponendũ, si laus eum misericordis potius, q̃ reprehensio dissoluti consecutura est. Verũ et in iudicijs etiam si non toto genere causæ, tamen ex parte magna hic locus sæpe tractatur. Nã & diuisio frequens est, etiã si fecisset, ignoscendũ fuisse. Idq; in causis dubijs sæpe præualuit, & epilogi omnes in eadẽ ferè materia uersari solent. Sed nonnunquam etiã reus hic totius summam constituit, si exhæredatum à se filium pater testatus fuerit elogio, propterea quod is meretricẽ amauerit. Nam omnis hic quæstio, an huic delicto pater debuerit ignoscere, & centumuiri tribuere debeant ueniã, sed etiã in formulis cũ pœnariæ sunt actiones. Nos ita causam partimur, an commissa sit pœna, an exigi debeat. Id autẽ, quod illi uiderunt, uerum est, reũ à iudicibus hoc defensionis modo liberari non posse. De præmijs autẽ quæruntur duo, an ullo sit dignus, q petit, an tanto. ex duobus uter dignior. ex pluribus quis dignissimus, quorũ tractatus ex ipso meritorum genere ducuntur. Et intuebimur non rẽ tantum, siue alleganda, siue comparanda erit, sed personam quoq;. Nam & multum interest tyrannum iuuenis occiderit, an senex, uir, an fœmina, alienus, an coniunctus. est & ad locũ multipliciter, in ciuitate tyrannis assueta, an libera semper, in arce, an domi, et quomodo factũ sit, an ferro, an ueneno, & quo tempore, bello, an pace, an cũ depositurus esset eã potestatem, an cũ aliquid noui sceleris ausurus, habetur in meritis gratia, periculũ quoq;, ac difficultas. Similiter liberalitas à quo profecta sit, refert. Nam in paupere gratior, quàm in diuite, dante beneficium, quàm reddente, patre, quàm orbo. Item quam rem dederit, & quo tempore, et quo animo, idest num in aliquam spem suã, similiter alia. Et ideo qualitas maxima oratoris recipit opera, quia in utranq; partem plurimum est ingenio loci, nec usquam tantum affectus ualent. nam coniectura extrinsecus quoq; adductas frequenter probationes habet, & argumenta ex materia sumit, ut quale quicq; uideatur eloquentia opus est, hic regnat, hic imperat, hic sola uincit. Huic parti subiungit Virginius causas abdicationis, dementiæ, malæ tractationis, orbarũ nuptias indicentium. Nã & iudicium ferè sic accidit, inuentiq; sunt, q has materias officiorũ uocarent. Sed alios quoq; nonnunquã leges hæ recipiunt status. Nam & coniectura est aliquando in plerisq; horũ, cũ se uel non fecisse, uel bona mente fecisse contendunt. Cuius generis

exempla sunt multa. Et quid sit dementia, & mala tractatio finitur. Nam iuris leges plerunq; quæstiones præcurrere solent. Et ex quibus causis non fiat statutum, quod tamen facto defendi non poterit, iure nitetur, & quot, & qbus causis abdicare non liceat, & in quæ crimina malæ tractationis actio detur, & cui accusare dementiæ nō permittatur. Abdicationum formæ sunt duæ, altera criminis pfecti, ut si abdicetur raptor, adulter. altera imperfecti, uelut pendentis, & adhuc in conditione positi, quales sunt in quibus abdicatur filius, qa non pareat patri. Illa semper asperā abdicantis actionem habet, immutabile est enim quod factum est. hæc ex parte blandā, & suadenti similem. mauult enim pater corrigere quàm abdicare. At pro filijs in utroq; genere summissam, & ad satisfaciendum compositā, à quo dissensuros scio, qui libenter patris figuram lædunt, quod non ausim dicere nunquam esse faciendū. potest enim materia incidere, quæ hoc exigat. Cæterum uidendum est quoties aliter agi potest, sed de figuris in alio libro tractabimus. Nō dissimiles autē abdicationū actionibus sunt malæ tractationis actiones. Nam & ipsam habent candē in accusationibus moderationē. Dementiæ quoq; iudicia aut propter id, quod factum est, aut propter id, quod adhuc fieri, uel nō fieri potest instituuntur, & actor in eo, quod factum est, liberum habet impetum, sic tamen, ut factum accuset, ipsius patris tanquā ualetudine lapsi misereatur. In eo uero, cuius libera mutatio est, diu roget, et suadeat, & nouissime dementiam rationi quæratur obstare, non mores, quos quanto magis in præteritum laudauerit, tanto facilius probabit morbo esse mutatos. Reus quoties causa patietur, debebit esse in defensione moderatus, qa ferè ira, & concitatio furori sunt similia. Omnibus his commune est, quod rei non semper defensione facti, sed excusatione, ac uenia frequenter utuntur. Est enim domestica disceptatio, in qua & semel peccasse, & per errorem, et leuius quàm obijciatur, absolutioni nōnunq̄ sufficit. Sed alia quoq; multa controuersiarū genera in qualitatem cadunt, iniuriarum, quanq̄ enim reus aliquando fecisse negat. Plerūq; tamen hæc actio facto, atq; animo continetur.

De accusatore cōstituendo, quæ iudicia diuinationes uocātur. in quo genere Cicero qdem, qui mandātibus socijs, Verrem accusabat, hac usus est diuisione. spectandum à quo maxime agi uelint hi, quorum de ultione quæritur, à quo minime uelit is, qui accusatur. Frequētissime tamē hæ sunt quæstiones, uter maiores causas habeat, uter plus īdustriæ, aut uiriū sit allaturus ad accusandū, uter id meliore fide sit facturus. Tutelæ præterea, ī quo iudicio solet quæri an alia de re quàm

de calculis cognosci oporteat, an fidem præstare debeat tantum, non etiam consilium, & euentum. cui simile est male gestæ procurationis in foro negotiorum gestorum. nam & mandati actio est. præter hæc finguntur in scholis & scripti malefici, in qbus aut hoc quæritur, an scriptum sit. aut hoc, an maleficium sit, raro utrunq; male gestæ legationis, apud græcos & ueris causis frequens, ubi iuris loco quæri solet, an omnino aliter agere quàm mandatum sit, liceat, & quousq; sit legatus, quoniam aliæ in renuntiãdo sunt, ut in eo, qui testimonium in Verrem dixerat, post perlatam legationem. plurimum tamen est, in eo quale sit factum. Reip. læsæ. hinc mouentur qdem mille iuris cauillationes, quid sit remp. lædere, & læserit'ne, an profuerit, & ab ipso, an propter ipsum læsa sit. In facto tamen plurimum inest. Ingrati quoq;, in quo genere quæritur, an is, cum quo agitur, acceperit beneficiũ, quod raro negandũ est, ingratus est enim, qui negat quantum acceperit, an reddiderit, an protinus qui nó reddidit ingratus sit. an potuerit reddere, an id, quod exigebatur, debuerit, quo animo sit. Simpliciores illæ iniusti repudij sub qua lege controuersiæ illud propriũ habent, quod à parte accusantis defensio est, & defendentis accusatio. Præterea, cum quis rationẽ mortis in senatum reddidit, ubi una quæstio est iuris, an is demum prohibendus sit, qui mori uult, ut se legum actionibus subtrahat. Cætera qualitatis. Finguntur & testamenta, in quibus de sola quæritur uoluntate, ut in controuersia, quam supra exposui, in qua de parte patrimonij quarta, quã pater dignissimo ex filijs reliquerat, contendunt philosophus, medicus, orator. Quod idem accidit, si orbæ nuptias indicant pares gradu, et si inter propinquos de idoneo quæratur. Sed mihi nec omnes ꝓsequi materias in animo est. Fingi enim adhuc possunt, nec communes sunt earum quæstiones, quia positionibus mutantur. Hoc tantum admiror Flauium, cuius apud me merito summa est authoritas, cũ artem scholæ tantum componeret, tam anguste materiã qualitatis terminasse. Quantitas quoq; (ut dixi plerunq;) etiã si nó semper plerunq;, tamen recte eidẽ subiacet, seu modi est, seu numeri. Sed modus aliquando constat æstimatione facti. quanta sit culpa, quantum'ue beneficium, aliquando iure, cũ id in controuersiã uenit, qua quis lege puniẽdus, uel honorandus sit. Stuprator decem millia dare debeat, quæ pœna huic crimini constituta est, an quia stupratus se suspendit, capite puniri tanquam causa mortis. quo in genere falluntur, qui ita dicunt. tanquam inter duas leges quæratur. Nam de decẽ millibus nulla controuersia est, quæ nec petuntur. Iudicium redditur, an

reus causa sit mortis. In coniecturã quoq; eadem species cadit, cũ perpetuo, an qnquẽnali sit exilio multãdus, in cõtrouersiã uenerit, num prudens cædẽ cõmiserit quæritur. Illa quoq;, quæ ex numero ducitur, pendet ex iure, an Thrasybulo triginta præmia debeantur, & cum duo fures pecuniã abstulerunt, separatim quadruplũ quisq;, an duplũ debeat. Sed hic factũ quoq; æstimatur, & tamen ius ipsum pẽdet ex qualitate.

De qualitate iudiciali.

QVI neq; fecisse se negabit, neq; aliud esse, quod fecerit, dicet, neq; factum defendet, necesse est in suo iure consistat. In quo plerunq; actionis est quæstio, quæ nõ semper eadẽ est, ut qdã putauerunt, nã & iudiciũ antecedit, qualia sunt præturæ curiosa consilia, cũ de iure accusatoris ambigitur, & in ipsis frequẽtissime iudicijs uersatur. Est enim duplex eius disceptationis conditio, quod aut intentio, aut præscriptio habet controuersiã. Ac fuerunt qui præscriptioni, statum facerent, tanquã ea non ijsdẽ omnibus, qbus cæteræ leges quæstionibus contineretur. cum ex præscriptione lis pendet, de ipsa quæri non est necesse, ignominioso patri filius præscribit de eo solo, iudicatio est, an liceat. Quoties tamen poterimus efficiendum est, ut de re quoq; bene sentiat. sic enim iuri nostro libentius indulgebit, ut in possessionibus, quæ ex interdictis fiunt, etiã si nõ proprietatis est quæstio, sed tantũ possessionis, tamen non solũ possedisse nos, sed etiã nostrum possedisse docere oportebit. Sed frequẽtius etiã quæritur de intentione. Vir fortis optet qcqd uolet, nego illi dandũ quicquid optauerit, non habeo præscriptionem, sed tamen uolũtate contra uerba præscriptionis modo utor. In utroq; autẽ genere status idẽ fit. Porro lex omnis aut tribuit, aut adimit, aut punit, aut iubet, aut uetat, aut permittit. Litem habet aut propter se ipsam, aut propter alterã. Quæstio est aut in scripto, aut in uoluntate. In scripto aut apertum est, aut obscurũ, aut ambiguum. Quod de legibus dico, idẽ accipi uolo de testamentis, pactis, stipulationibus, omni deniq; scripto, idẽ de uoce. Et quoniã quatuor eius generis quæstiones, uel status facimus, singulos percurram.

De statu ex scripto, & uoluntate.

SCRIPTI, & uoluntatis frequẽtissima inter consultos quæstio est, & pars magna controuersiæ iuris hinc pendet, quo minus id in scholis accidere mirũ est, ubi etiam ex industria fingitur. Eius ge-

*nus unum est, in quo & de scripto, & de uoluntate quæritur. Id tū
accidit, cū est in lege aliqua obscuritas, in ea aut uterq; suā interpre
tationem confirmat, aut aduersarij subuertit, ut hic. Fur quadruplū
soluat, duo surripuerūt pariter decē millia, petuntur ab utroq; qua-
dragena, illi postulant, ut uicena conferant. Nam & actor dicit hoc
esse quadruplum, quod petat, & rei hoc, quod offerant. Voluntas
quoq; utrinq; defenditur, aut cum de altero intellectu certum est, de
altero dubiū. Ex meretrice natus ne concionetur, quæ filiū habebat,
prostrare cœpit, prohibetur adolescens concione. nā de eius filio, quæ
ante partum meretrix fuit, certum est. an eadē huius causa sit dubiū
est, quia ex hac natus ante quàm meretrix esset. Solet et illud quæ-
ri, quò referatur, quod scriptū est. bis de eadem re ne sit actio, idest
hoc bis, ad actorem, an ad actionē. Hæc ex iure obscuro. Alterū ge-
nus est ex manifesto quod qui solū uiderunt, hunc statum plani, &
uoluntatis appellauerunt. In hoc altera pars scripto nititur, altera
uolūtate. Sed contra scriptū tribus generibus occurritur. Vnum est, in
quo id seruari semper nō posse ex ipso patet, liberi parētes alant, aut
uinciantur, non enim alligabitur infans. hic erit ad alia transitus, et
diuisio. An quisquis non aluerit, an hic. propter hoc proponunt qdā
tale genus controuersiarū, in quo nullum argumentum est, quod ex
lege ipsa peti possit, sed de eo tantum, de quo lis est, quærendū sit. Pe-
regrinus si murum ascenderit, capite puniatur, cum hostes murum
ascendissent, peregrinus eos depulit, petitur ad supplicium, non erunt
hic separatæ quæstiones, an quisq;, an hic, quia nullum potest affer-
ri argumentum contra scriptum uehementius eo, qđ in lite est, sed hoc
tantum, an'ne seruandæ quidem ciuitatis causa. Ergo & equitate, et
uoluntate pugnandū. Fieri tamen potest, ut ex alijs legibus exēpla
ducamus, per quæ appareat semper stari scripto non posse, ut Cicero
pro Cecinna fecit. Tertium cū in ipsis uerbis legis reperimus aliqd,
per quod probemus aliud legum latorem uoluisse, ut in hac contro=
uersia, q nocte cū ferro deprehensus fuerit, alligetur. cū annulo fer-
reo inuentū magistratus alligauit. Hic quia est uerbū in lege, depre=
hensus, satis etiam significatum uidetur nō contineri lege nisi noxiū
ferrum. Sed ut qui uoluntate nitetur, scriptum, quoties poterit, infir=
mare debebit, ita q scriptum tuebitur, adiuuare. se etiā uolūtate ten
tabit. In testamentis & illa accidunt, ut uoluntas manifesta sit, scri-
ptum nihil sit, ut in iudicio curiano, in quo nota L. Crassi, et Scæuolæ
fuit cōtentio. Substitutus hæres erat, si posthumus ante tutelæ suæ an-
nos decessisset, non est natus, propinqui bona sibi uendicabant, quis*

dubitaret

dubitaret, quin ea uoluntas fuisset testantis, ut is non nato filio hæres esset, qui mortuo, sed hoc non scripserat. Id quoq;, quod huic contrarium est, accidit nuper, ut esset scriptum, quod appareret scriptorem noluisse, qui sextertium numum quinq; millia legauerit, cum emendaret testamentum sublatis sextertijs numus argenti pondo æque posuit, quinq; millia remanserunt. apparuit tamen quinq; pondo dari uoluisse, quod ille in argento legato modus & inauditus erat, & incredibilis. Sub hoc etiam statu generales sunt quæstiones scripto, an uoluntate standũ sit, quæ fuerit scribentis uoluntas, tractatus omnes qualitatis, aut coniecturæ, de quibus satis dictum arbitror.

De contrarijs legibus.

PROXIMVM est de legibus contrarijs dicere, q͞a inter oẽs artium scriptores constat in antinomia duos esse scripti, & uoluntatis status, neq; immerito, quia cum lex legi obstet, utrinq; contra scriptum dicatur, & quæstio est de uoluntate, in utraq; id ambigitur, an utiq; illa lege sit utendum. Omnibus autem manifestum est, nunquam esse legem legi contrariam iure ipso, quia si diuersum ius esset, alterũ altero abrogaretur, sed eas casu collidi, & euentu. Collidũtur autem aut pares inter se, ut si optio tyrannicidæ, & uiri fortis comparentur, utriq; data, quod uelit, petendi potestate, hic meritorũ temporis, præmij, collatio est. aut secum ipsæ, ut duorum fortium, duarum tyrannicidarum raptarum, in q̄bus non potest esse alia quæstio quàm temporis, utra prior sit, aut qualitatis, utra iustior sit petitio. diuersæ quoq; leges confligunt, aut similes, diuersæ, quibus etiam citra aduersam legem contradici possit, ut in hac controuersia, magistratus ab arce ne discedat, uir fortis optato quæ uolet, uel alia nulla obstante quæri potest, an quicquid optarit accipere debeat, et à magistratu multa dicentur, quibus scriptum expugnatur, si incendiũ in arce fuerit, si in hostes recurrendũ, similes, contra quas nihil opponi potest, nisi lex altera. Tyrannicidæ imago in gymnasio ponatur, contra, mulieris imago in gymnasio ne ponatur, mulier tyrannũ occidit. nam neq; mulieris imago ullo alio casu poni potest, nec tyrannicidæ ullo alio casu summoueri. Impares sunt, cũ alteri multa opponi possunt, alteri nihil, nisi q͞d in lite est, ut cũ uir fortis impunitatem desertoris petit. Nã contra legem uiri fortis, ut supra ostendi, multa dicuntur, aduersus desertores scripta, non potest nisi optionẽ subuerti. Item confessum est ex utraq; parte ius, aut dubium, si confessum est,

hæc ferè quærũtur, utra lex potẽtior, an ad deos ꝑtineat, an ad homi
nes, an ad rẽp. an ad priuatos, de honore, an de pœna, magnis rebus,
an de paruis, ꝑmittat, an uetet, an imperet. Solet tractari et utra ſit
antiquior, et uelut potẽtiſſima, utra minus ꝑdat, ut in deſertore, et
uiro forti, qđ illo nõ occiſo, lex tota tollatur, occiſo ſit reliqua uiro for
ti alia optio. Plurimum tamen eſt in hoc, utrũ fieri ſit melius, atque
æquius, de quo nihil præcipi, niſi propoſita materia, poteſt. Si dubiũ
aut alteri, aut inuicẽ utriq; de iure ſit controuerſia, ut in re tali. Pa
tri in filium, patrono in libertum manus iniectio ſit, liberti hæredẽ
ſequantur, liberti filiũ quidam fecit hæredem, inuicem petitur ma-
nus iniectio, & patronus negat ius patris illi fuiſſe, ꝗa in manu ipſe
patroni fuerit. duplices leges, ſicut duæ colliduntur, ut an nothus ante
legitimum natus legitimus ſit, poſt legitimum tantum ciuis. quod de le
gibus, idem de ſenatuſconſultis dictum, quæ ſi aut inter ſe pugnent,
aut obſtent legibus non tamen aliud ſit eius ſtatus nomen.

De ſyllogiſmo, ſeu ratiocinatione.

SYLLOGISMVS habet aliquid ſimile ſcripto, et uoluntati,
ꝗa ſemper pars in eo altera ſcripto nititur. Sed hoc intereſt, qđ illic
contra ſcriptũ dicitur, hic ſuper ſcriptũ. illic qui uerba defendit, hoc
agit, ut fiat utiq; qđ ſcriptum eſt, hic ne aliud, quàm ſcriptũ eſt. eius
nonnulla etiã cum finitione cognatio, nã ſæpe ſi finitio infirma eſt, in
ſyllogiſmum delabitur. Sit enim lex. Venefica capite puniatur. Sæpe
ſeparanti amatoriũ dedit, eundẽ repudiauit, ꝑ propinquos rogata ut
rediret, nõ eſt reuerſa, ſuſpendit ſe maritus, mulier ueneficij rea eſt.
fortiſſima eſt actio dicentis amatoriũ uenenũ eſſe. id erit finitio, quæ
ſi parũ ualebit fiet ſyllogiſmus, ad quẽ, uelut remiſſa priore contẽtio-
ne, ueniemus, an perinde puniri debeat, ac ſi quæ uirũ ueneno necaſ
ſet. Ergo hic ſtatus ducit ex eo, qđ ſcriptũ eſt, id, quod incertũ eſt. quod
quoniã ratione colligitur, ratiocinatio dicitur. In has autẽ ferè ſpecies
uenit, an qđ ſemel ius eſt, idẽ et ſæpius. inceſti damnata, & præcipi-
tata de ſaxo, uiua repetitur. an quod in uno in pluribus, ꝗ duos uno
tẽpore tyrannos occidit, duo præmia petit. an qđ ante, & poſtea ra-
ptor profugit, rapta nupſit, reuerſo illo petit optionẽ. an quod in toto
idẽ in parte. aratrũ accipere pignore nõ licet, uomerẽ accepit. an qđ
in parte, idẽ in toto. Lanas uehere Tarẽto non licet, oues uexit. In
his ſyllogiſmus ſcripto nititur, alter nõ ſatis cautũ eſſe dicit. Poſtulo ut
præcipitetur inceſta, lex eſt, et rapta optionẽ petit, et in oue lanæ ſunt,

ſimiliter

similiter alia. Sed quia responderi potest, non est scriptum, ut bis præcipitetur damnata, aut quando rapta optet, aut tyrannicida duo præmia accipiat. nihil de uomere cautum, nihil de ouibus, ex eo, quod manifestum, colligitur, quod dubiũ est. Maioris pugnæ est ex scripto ducere, quod scriptũ non est, an q̃a hoc, & hoc, qui patrẽ occiderit, culleo insuatur, matrem occidit. Ex domo in ius educere ne liceat, extra tabernacula eduxit. In hoc genere hæc quæruntur, an quoties propria lex nõ est, simili sit utendũ. an id, de quo agitur, ei, de quo scriptum est, simile sit. Simile autem et maius est, et par, et minus. In illa priore, an satis lege cautũ sit, an et si parũ cautũ est, hac sit utendũ, in utroq; de uolũtate legũ latoris, sed de æquo tractatus potentissimi.

De ambiguo, seu amphibologia.

AMPHIBOLOGIAE species sunt innumerabiles, adeo ut philosophorũ q̃busdã nullũ uideatur esse uerbũ, q̃d nõ plura significet. Genera admodũ pauca, aut enim uocibus accidit singulis, aut coniunctis. singula afferũt errorẽ cũ pluribus rebus, aut hominibus eadẽ appellatio est ὁμωνυμία dicitur, ut gallus, utrũ enim auẽ, an gentẽ, an nomẽ, an fortunã corporis significet, incertũ est, et Aiax, Telamonis, an Oilei filius. Verba quoq; quædã diuersos intellectus habent, ut cerno, quæ ambiguitas plurimis modis accidit. Vnde ferè lites præcipue ex testamẽtis cũ de libertate, aut etiã de hæreditate cõtendunt hi, q̃bus idẽ nomen est, aut q̃d sit legatũ, quæritur. Alterũ est, in quo alia integro uerbo significatio est, alia diuiso, ut ingenua, et armamentũ, et coruinũ. ineptæ sanè cauillationes, ex qua tamen græci cõtrouersias ducũt, inde αὐλητρὶς illa uulgata, cũ quæritur, utrum aula, quæ ter ceciderit, an tibicina, si ceciderit, debeat publicari. Tertia est ex cõpositis, ut siq̃s corpus suũ in occulto loco poni iubeat, circaq; monimentũ multũ agri ab hæredibus in tutelã cinerũ, ut solet, leget, sit litus hoc cultũ. Sic apud græcos cõtẽdit λέων, et παντaλέων, cũ scriptura dubia est. bona oĩa λέοντι, an bona παντaλέοντι relicta sint. In cõiunctis plus ambiguitatis est. Fit autẽ ꝑ casus, ut,

Aio te Aeacida Romanos uincere posse.

Per collocationẽ, ubi dubiũ est, q̃d quò referri oporteat, ac frequẽtissime cũ q̃d, quod mediũ est utrinq; possit trahi, ut de Troilo Virgilius,

Lora tenens tamen- hic utrum quod teneat tamen lora, an quamuis teneat, tamen trahatur, quæri potest, unde controuersia illa. Testamento quidam iussit poni statuam auream hastam tenen=

tem, quæritur statua hastam tenens, aurea esse debeat, an hasta esse aurea in statua alterius materiæ. Fit per flexum idem magis, quinquaginta ubi erant centum inde occidit Achilles. Sæpe utri duorum antecedentium sermo subiunctus sit, in dubio est. Vnde est controuersia, hæres meus uxori meæ dare damnas esto argenti, quod elegerit pondo centum, uter eligat quæritur. Verum id, quod ex his primum est mutatione casuum, sequens diuisione uerborum, aut translatione emendatur, tertiũ adiectione. Accusatiui geminatione facta amphibologia soluitur ablatiuo, ut illud Lachetem audiui percussisse Demeam, fiat à Lachete percussum Demeã. Sed ablatiuo ipsi, ut in primo diximus, inest naturalis amphibologia, cœlo decurrit aperto, utrum per apertũ cœlum, an cũ apertum est. Diuisio respiratione, & mora constat, statuam, deinde auream hastam, uel statuam aureã, deinde hastam. adiectio talis est, argentũ, quod elegerit ipse, ut hæres intelligatur, uel ipsa, ut uxor. Adiectione facta, amphibologia qualis fit nunc flentis illos deprehendimus, detractione soluetur. pluribus uerbis emendandũ, ubi est id, quod quò referatur, dubium est & ipsum est ambiguũ. Hæres meus dare illi damnas esto omnia sua, in quod genus incidit Cicero loquens de C. Fannio. » Is soceri instituto, quẽ, qa » cooptatus in augurũ collegium non erat, non admodũ diligebat præ » sertim cum ille Q. Scæuolam sibi minorem natu generũ prætulisset. Nam id sibi & ad socerum referri, & ad Fannium potest. Productio quoq; in scripto, et correptio in dubio relicta causa est ambiguitatis, ut in hoc Cato, aliud enim ostendit breuis secunda syllaba casu nominatiuo, aliud eadẽ syllaba producta casu datiuo, aut ablatiuo. Plurimæ præterea sunt aliæ species, quas psequi nihil necesse est. Nec refert quo modo facta sit amphibologia, aut quo resoluatur. Duas enim res significari manifestũ est, & quod ad scriptũ, uocem'ue ptinet, in utranq; par est partẽ. Ideoq; frustra præcipitur, ut in hoc statu uocẽ ipsam ad nostrã partẽ conemur uertere. Nã si id fieri potest, amphibologia nõ est. Amphibologiæ autẽ omnis in his erit quæstio, aliquãdo uter sit secundum naturã magis sermo, semper utrũ sit æquius, utrũ is, q scripsit, ac sic dixit, sic uoluerit. quarũ in utrãq; partẽ satis ex ijs, quæ de cõiectura, et qualitate diximus, præceptũ est.

Quæ sit inter status cognatio, & quæ diuersitas.

EST autem quædam inter hos status cognatio. nam & in finitione, quæ sit uoluntas nominis quæritur, & in syllogismo qui secundus

cundus à finitione status est, spectatur, quid uoluerit scriptor, & ex contrarijs legibus duos esse scripti, & uolūtatis status apparet. Rursus & finitio quodammodo est amphibologia, cum in duas partes diducitur intellectus nominis, scriptum, & uoluntas habet in uerbis uocis quæstionem, quod idē in antinomia petitur. Ideóq; omnia hæc quidam scriptum, & uoluntatem esse dixerunt. alij in scripto, et uoluntate amphibologiam esse, quæ faciat quæstionem, sed distincta sunt. Aliud est enim obscurum ius, aliud ambiguum. Igitur finitio in natura ipsa nominis quæstionem habet generalem, & quæ esse etiā citra complexum causæ possit. Scriptum, & uoluntas de eo disputat uerbo, quod est in lege. Syllogismus de eo, quod non est. amphibologiæ lis in diuersum trahit. Legum contrariarum ex diuerso pugna est, neq; immerito. & recepta est à doctissimis hæc differentia, & apud plurimos, ac prudentissimos durat. Et de hoc quidē genere disceptationis etiam si non omnia tradi, tamen aliqua potuerunt. Sunt alia, quæ nisi proposita de qua dicendū est, materia, uiam docendi nō præbeant. non enim causa uniuersa in quæstiones, ac locos diducenda est. Sed ipsæ hæ partes habent rursus ordinem suum. nam & in prooemio primum est aliquid, & secundum, ac deinceps. Et quæstio omnis, ac locus habet suam dispositionem, ut thesis, etiam simplex si forte satis erit diuidendi peritus, qui controuersiā in hæc diduxerit, an omne præmium uiro forti dandum sit, an ex priuato, an nuptiæ, an ea, quæ nupta sit, an hæc, deinde cum fuerit de prima quæstione dicendum passim, & ut quicquid in mentem uenit, miscuerit, non primum in ea scierit esse tractandum. uerbis legis standum sit. an uoluntate. huius ipsius particulæ aliquod initiū fecerit. Deinde proxima subnectens struxerit orationē, ut pars hominis est manus, eius digiti, illorū quoq; articuli. Est & hoc, quod scriptor demonstrare nō possit, nisi certa, definitáq; materia. Sed quid una faciat, aut altera? quinimmo centū, ac mille in re infinita, atq; materia præceptoris est in alio, atq; alio genere quotidie ostendere. Quis ordo sit rerū, & quæ copulatio, ut paulatim fiat usus, & ad similia transitus. Tradi enim omnia, quæ ars efficit, non possunt. nā quis pictor omnia, quæ in rerū natura sunt, adumbrare didicit. Sed percepta semel imitandi ratione assimilabit quicquid acceperit. quid enim? non faber uasculū aliquod, quale nunq̄ uiderat, facit? Quædam uero nō docentiū sunt, sed discentiū. nam & medicus qd in quoq; ualetudinis genere faciendum sit, quid, qbus'ue signis prouidendū, docebit, uim sentiēdi pulsus uenarum, caloris motus, spiritus meatum, coloris distantiam, quæ sua

cuiusq; sunt, ingenium dabit. Quare plurima petamus à nobis, & cum causis deliberemus, cogitemusq; homines ante inuenisse artem, quàm docuisse. Illa enim potentissima est, quæq; uere dicitur œconomica totius causæ dispositio, quæ constitui nisi uelut in re præsente nó potest. Vbi assumendum proœmium, ubi omittendum, ubi utendum expositione continua, ubi partita, ubi ab initijs incipiendũ, ubi more homerico à medijs, uel ultimis, ubi omnino non exponendum, quando à nostris, quando ab aduersariorum propositionibus incipiamus, quando à firmissimis probationibus, quando à leuioribus, quando in causa præponendæ proœmijs quæstiones, qua præparatione præmuniẽde, quid iudicis animus accipere possit statim dictum, quò paulatim deducendus, singulis, an uniuersis opponenda refutatio, reseruandi p orationi, an per totam orationem diffundendi affectus. de iure prius, an de æquitate dicendũ, an ante acta crimina, an de quibus iudiciũ est, prius obijcere, uel diluere conueniat. si multiplices causæ erunt, quis ordo faciẽdus, quæ testimonia, tabulæ'ue cuiusq; generis in actione recitandæ, quæ reseruandæ. Hæc est uelut imperatoria uirtus copias suas partientis ad casus præliorum, retinentis partes per castella tuenda, custodiendas'ue urbes, petendos cómeatus, obsidenda itinera, mari deniq; ac terra diuidentis. Sed hæc in oratione præstat omnia, cui affuerint natura, doctrina, studiũ. Quare nemo expectet, ut alieno tantum labore sit disertus, uigilandum ducat, iterum enitendũ, pallendum est, facienda sua cuiq; uis, sua ratio, non respiciendũ ad hæc, sed in promptu habenda, nec tanquam tradita, sed tanquam innata. nam uiam demonstrare uelociter ars potest, siqua est. uerum ars satis præstat, si copias eloquentiæ ponit in medio. nostrum est uti eis scire. Reliqua partium est demum dispositio. Et in his ipsis primus aliquis sensus, & secundus, & tertius, qui non modo ut sint ordine collocati elaborandum est, sed ut inter se iuncti, atq; ita cohærentes, ne cómissura perluceat. corpus sit non membra, quod ita continget, si & quid quaq; conueniat uiderimus, & ut uerba uerbis applicemus nó pugnantia, sed quæ inuicem complectantur, ita res non diuersæ distantibus ex locis, quasi inuicem ignotæ collidentur, sed aliqua societate, cum prioribus, ac sequentibus se copula tenebunt, ac uidebitur non solum composita oratio, sed etiam continua. Verum longius fortasse progredior fallente transitu, & à dispositione ad elocutionis præcepta labor, quod proximus liber inchoabit.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER OCTAVVS.

PROOEMIVM.

HIS FERE quæ in proximos quinq; libros collata sunt, ratio inueniendi, atq; inuenta disponendi continentur, quam ut per omnes numeros penitus cognoscere, ad summam scientiæ necessarium est, ita incipientibus breuius, ac simplicius tradi magis conuenit, aut enim difficultate institutionis tam numerosæ, atq; pplexæ deterreri solent, aut eo tẽpore, quo præcipue alenda ingenia, atq; indulgentia quadam enutrienda sunt, asperiorum tractatu rerum atteruntur, aut si hæc sola didicerint, satis se ad eloquentiam instructos arbitrantur, aut quasi ad certas quasdam dicẽdi leges alligati, conatum omnem reformidant. Vnde existimant accidisse, ut qui diligentissimi artium scriptores extiterunt, ab eloquẽtia longissime fuerint. Via tamen opus est incipientibus, sed ea plana, & cum ad ingrediendum, tum ad demonstrandum expedita. Eligat itaq; peritus ille præceptor ex omnibus optima, & tradat ea demum in præsentia, quæ placent, remota refutandi cætera, mora. Sequuntur enim discipuli quo duxeris, mox cum robore discendi crescet etiam eruditio. Iidem primo solum iter credant esse, in quod inducentur, mox illud cogniturі etiam optimum. Sunt autem neq; obscura, neq; ad pcipiendum difficilia, quæ scriptores diuersis opinionibus pertinaciter tuendis inuoluerunt. Itaq; in toto artis huiusce tractatu difficilius est iudicare quid doceas, quàm cum iudicaris, docere, præcipueq; in duabus his partibus perquam sunt pauca, circa quæ, si is, qui instituitur, nó repugnauerit, pronum ad cætera habiturus est cursum. Nempe enim plurimum in hoc laboris exhausimus, ut ostenderemus rhetoricen bene dicendi scientiã, & utilem, & artem, & uirtutẽ esse, materiam eius, res omnes, de quibus dicendum esset. Tum & eas in tribus fere generibus demonstratiuo, deliberatiuo, iudicialiq; reperiri. Orationem porro omnem constare rebus, & uerbis. in rebus intuendã inuentionem, in uerbis elocutionem, in utraq; collocationem, quæ memoria complecteretur, actio commendaret. Oratoris officium docendi, mouendi, delectandi, partibus contineri. Ex quibus ad

docendum expositio, & argumentatio, ad mouendum affectus pertinerent, quos per omnem quidem causam, sed maxime tamen in ingressu, ac fine dominari. Nam delectationem quis in utroq; sit corũ, magis tamen proprias in elocutione partes habere. Quæstiones alias infinitas, alias finitas, quæ personis, locis, temporibus continerẽtur. in omni porrò materia tria esse quærenda, an sit, quid sit, quale sit. His adijciebamus demonstratiuã laude, ac uituperatione constare, in ea, quæ ab ipso, de quo diceremus, quæ post eum acta essent intuendum. Hoc opus tractatu honestorum, utiliumq; constare. Suasorijs accedere tertiam partem ex coniectura, possetne fieri. Et an esset futurum, de quo deliberaretur. hic præcipue diximus spectandum, quis, apud quem, quid diceret. Iudicialium causarum, alias in singulis, alias in pluribus controuersijs consistere, & in quibusdã intentionem, modo depulsionem. Porrò omnem infitiatione duplici. factum'ne, & an hoc factum esset. Præterea defensione, ac altercatione constare, quæstionem aut ex scripto esse, aut ex facto, ex facto de rerum fide, proprietate, qualitate, scripto, de uerborum ui, aut uoluntate, in quibus uis tum causarum, tum actionum inspici soleat, quæq; aut scripti, & uolũtatis, aut ratiocinatiuæ, aut ambiguitatis, aut legum contrariarũ specie continetur. In omni porrò causa iudiciali quinq; esse partes, quarum exordio conciliari audientem. Causam narratione proponi, confirmatione proposita confirmari, confutatione dissolui, peroratione, aut memoriam refici, aut animos moueri. His argumentandi, & afficiendi locos, & qbus generibus concitari, placari, resolui iudices oporteret adiecimus. Accessit ratio diuisionis. credere modo qui discet uelit, certam quandã uiam esse, in qua multa etiã sine doctrina præstare debeat per se ipsa natura, ut hæc, de qbus dixi, non tam inuenta à præceptoribus, q̃ cũ fierent obseruata esse uideantur. Plus exigunt laboris, & curæ quæ sequuntur. Hinc enim iam elocutionis rationẽ tractabimus, partem operis (ut inter omnes oratores conuenit) difficillimam. Nam & M. Antonius, cuius supra habuimus mentionem, cum ait à se disertos uiros esse multos, eloquentẽ autẽ neminem, disertis satis putat, dicere quæ oporteat. Ornate autẽ dicere propriũ esse eloquentissimi. Quæ uirtus si usq; ad eum in nullo reperta est, ac ne in ipso qdem, aut Lucio Crasso, certum est & in his, & in prioribus eã desyderatam, quia difficillima fuit. Et M. Tullius inuentionẽ quidem, ac dispositionem prudentis hominis putat, eloquentiam oratoris. Ideoq; præcipue circa partis huius præcepta elaborauit, quod eum merito fecisse, etiam ipso rei, de qua loquimur, nomine, paldm

declaratur. Eloqui enim hoc est omnia, quæ mente conceperis, promere, atq; ad audientes perferre, sine quo superuacua sunt priora, & similia gladio condito, atq; intra uaginam suã hærenti. hoc itaq; maxime docetur, hoc nullus nisi arte assẽq potest, huic studiũ adhibendũ, hoc exercitatio petit, hoc imitatio, hic omnis ætas consumitur, hoc maxime orator oratore præstantior, hoc genera ipsa dicendi alia alijs potiora. Neq; enim asiani, aut quocunq; alio genere corrupti res nõ uiderunt, aut eas nõ collocauerũt, neq; quos aridos uocamus, stulti, aut in causis cæci fuerunt, sed his iudiciũ in eloquẽdo, ac modus, illis uires defuerunt, ut appareat in hoc & uitiũ, & uirtutẽ esse dicendi. Non ideo tamen sola est agenda cura uerborũ, occurram enim necesse est, & uelut in uestibulo protinus apprehensuris hanc confessionem meã resistam his, qui omissa rerũ, qui nerui sunt in causis, diligentia, quodã inani circa uoces studio senescunt, idq; faciunt gratia decoris, quod est in dicendo mea qdem opinione pulcherrimũ, sed cũ sequitur, non cũ affectatur. Corpora sana, & integri sanguinis, & exercitatione firmata, ex eisdem his speciem accipiunt, ex qbus uires. nanq; & colorata, & astricta, & lacertis expressa sunt. sed eadem si quis uulsa, atq; fucata muliebriter comat, fœdissima sunt ipso formæ labore, et cultus concessus, atq; magnificus addit hominibus, ut græco uersu testatum est, authoritatem. At muliebris, & luxuriosus, non corpus exornat, sed detegit mentem. Similiter illa translucida, et uersicolor quorundam elocutio res ipsas effœminat, quæ illo uerborũ habitu uestiuntur. Curam ergo uerborũ, rerũ uolo esse solicitudinẽ. Nã plerunq; optima rebus cohærent, & cernuntur suo lumine. At nos quærimus illa tanquam lateant semper, seq; subducant. Ita nunquã putamus circa id esse, de quo dicendũ est, sed ex alijs locis petimus, et inuentis uim afferimus. Maiore animo aggredienda eloquentia est, quæ si toto corpore ualet, ungues polire, et capillum reponere nõ existimat ad curam suã ptinere. Sed euenit plerunq;, ut in hac diligentia deterior etiam fiat oratio. primũ quia sunt optima minime accersita, et simplicibus, atq; ab ipsa ueritate profectis similia. Nã illa, quæ curam fatentur, & ficta, atq; composita uideri etiã uolunt, nec gratiã consequuntur, & fidem amittunt, propter id, quod sensus obumbrant, & uelut læto gramine sata strangulant. Nam & quod recte dici potest, circumimus amore uerborũ, & quod satis dictũ est, repetimus, & quod uno uerbo patet, pluribus oneramus, & pleraq; significare melius putamus, quàm dicere. Quid quod nihil iam proprium placet, dum parum creditur disertum, quod & alius dixisset.

A' corruptissimo quoq; poëtarũ figuras, seu translationes mutuamur. Tum demũ ingeniosi scilicet, si ad intelligendos nos, opus sit ingenio. atq; satis aperte Cicero praeceperat in dicẽdo uitium uel maximum esse a' uulgari genere orationis, atq; a' consuetudine cõmunis sensus abhorrere. Sed ille & durus, & ineruditus, nos melius, qbus sordẽt omnia, quae natura dictauit, q non ornamenta quaerimus, sed lenocinia, quasi uero sit ulla uerborũ, nisi rei cohaerentium uirtus, quae ut propria sint, & dilucida, & ornata, & apte collocentur, si tota uita laborandũ est, omnis studiorũ fructus amissus est. Atq; plerosq; uideas haerentes circa singula, & dum inueniunt, et dum inuenta ponderant, ac dimetiũtur. quod si idcirco fieret, ut semper optimis uterẽtur, abominanda tamen haec infelicitas erat, quae & cursum dicẽdi refrenat, & calorẽ cogitationis extinguit mora, et differentia. Miser enim et (ut sic dicam) pauper orator est, q nullũ uerbũ aequo animo perdere potest. Sed ne perdet qdem qui rationem loquendi primum cognouerit, tum lectione multa, & idonea copiosam sibi uerborũ supellectilem comparcarit, et huic adhibuerit artem collocandi, deinde haec omnia exercitatione plurima roborarit, ut semper in promptu sint, & ante oculos. nanq; & hoc qui fecerit, ei res cum nominibus suis occurrent. Sed opus est studio praecedente, & aquisita facultate, & quasi reposita. Nanq; ista quaerendi, iudicandi, cõparandi anxietas, dum discimus adhibenda est, non cum dicimus. Alioquin sicut qui patrimonium non pararunt, sub diem quaerunt, ita in oratione qui non satis laborarunt, si praeparata uis dicendi non fuerit, erunt inofficiosi, nõ ut ad requisita respondere, sed ut semper sensibus inhaerere uideantur. atq; ut umbra corpus sequitur, tamen in hac ipsa cura est aliquid satis. Nã cum latina, significantia, ornata, apte sint collocata, quid amplius laboremus? Quibusdam tamen nullus finis calumniandi est, & cum singulis pene' syllabis commorandi. qui etiã cum optima sint reperta, quaerunt aliquid, quod sit magis antiquum, remotum, inopinatũ. nec intelligunt iacere sensus in oratione, in qua uerba laudãtur. Sit igitur cura elocutionis quammaxima, dum sciamus tamen nihil uerborum causa esse faciendum, cum uerba ipsa rerum gratia sint reperta, quorum ea sunt maxime probabilia, quae sensum animi nostri optime promunt, atque in animis iudicũ, quod nos uolumus, efficiunt, ea debent praestare sine dubio & admirabilem, & iucundã orationem. Verum admirabilem non sic quomodo prodigia miramur, & iucundam orationem, non deformi uoluptate, sed cum laude ad dignitatem coniuncta.

Quæ in oratione spectanda.

IGITVR quam græci φράσιν uocant, latine dicimus elocutionē, eam spectamus uerbis, aut singulis, aut coniunctis. In singulis intuendū est, ut sint latina, pspicua, ornata, & ad id, quod efficere uolumus, accommodata. In coniunctis, ut emendata, ut collocata, ut figurata. Sed ea, quæ de ratione latine, atq; emendate loquēdi fuerūt dicenda, in libro primo, cū de grāmatice loqueremur, executi sumus. Verū illic tantū ne uitiosa essent, præcepimus. hic nō alienū est admonere, ut sint quāminime peregrina, et externa. Multos enim, qbus loquēdi ratio nō desit, iuenias, quos curiose potius loq dixeris, quàm latine. quo modo & illa Attica anus Theophrastū hominē alioquin disertissimū, annotata unius affectatione uerbi hospitē dixit, nec alio se id deprehendisse interrogata respondit, quàm qđ nimiū attice loqueretur. Et in Tito Liuio miræ facundiæ uiro putat inesse Pollio Asinius quandā patauinitatē. Quare, si fieri potest, & uerba oīa, et uox huius alumnum urbis oleāt, ut oratio romana plane uideatur, nō ciuitate donata.

De perspicuitate.

PERSPICVITAS in uerbis præcipuam habet proprietatem, sed proprietas ipsa non simpliciter accipitur. Primus enim intellectus est sua cuiusq; rei appellatio, qua non semper utimur. nam & obscœna uitabimus, & sordida, & humilia. Sunt autem humilia infra dignitatem rerum, aut ordinis, in quo uitio cauendo nō mediocriter qdam errare solent, qui omnia, quæ sunt in usu, etiā si causæ necessitas postulet, reformidant, ut ille, qui in actione hibericas herbas se solo nequicquā intelligente dicebat, nisi irridens hanc uanitatem Cassius Seuerus sparthū eum dicere uelle indicasset. Nec uideo quare clarus orator duratos muria pisces nitidius esse crediderit, quàm ipsum id, qđ uitabat. In hac autē proprietatis specie, quæ nominibus ipsis cuiusq; rei utitur, nulla uirtus est, atq; ei cōtrariū est uitiū, id apud nos impropriū, ἄκυρον apud græcos uocatur, quale est.

» Tantum sperare dolorem,

aut quod in oratione Dolabellæ, emendatū à Cicerone annotaui mortē ferre, aut qualia nunc laudātur à quibusdam, quorum est de cruce uerba ceciderunt, nō tamen quicquid non erit proprium protinus et improprij uitio laborabit, quia primum omnium multa sunt & græce, & latine, nō denominata. Nam & qui iaculum emittit, iaculari dicitur, qui pilam, aut

fudem appellatione priuatim sibi assignata caret, & ut lapidare quid sit manifestum est, ita glebarum, testarumq; iactus non habet nomen. Vnde abusio, quæ κατάχρησις dicitur, necessaria. Translatio quoq;, in qua uel maximus est orationis ornatus, uerba non suis rebus accommodat. Quare proprietas nõ ad nomen, sed ad uim significandi refertur, nec auditu, sed intellectu perpendenda est. Secundo modo dicitur proprium inter plura, quæ sunt eiusdem nominis, et unde cætera dicta sunt, ut uortex est contorta in se aqua. uel quicquid aliud similiter uertitur. Inde propter flexum capillorum pars summa capitis. quod est ex hoc in montibus eminẽtissimum recte dixeris. hæc omnia uertices, proprie tamen unde initium est, sic soleæ, & turdi pisces, & cætera. Tertius est huic diuersus modus, cum res communis pluribus in uno aliquo habet nomen eximiũ, ut carmen funebre proprie nænia, & tabernaculũ ducis, augustale. Item quod commune est, et alijs nomen intellectu alicui rei peculiariter tribuitur, ut urbem, Romam accipimus, & uenales, nouicios, & corinthia, æra, cum sint urbes aliæ quoq;, & uenalia multa, & tam aurũ, et argentum, quàm æs corinthium. Sed ne in his qdem uirtus oratoris inspicitur. At illud iam non mediocriter probandum, quod hoc etiã laudari modo solet, ut proprie dictum id est, quo nihil inueniri possit significantius, ut Cato dixit Caium Cæsarem ad euertendam remp. sobrium accessisse, ut Virgilius, Deductum carmen. & Horatius. Acrem tibiam. Annibalemq; dirum. In quo modo illud quoq; est à quibusdam traditum proprij genus ex appositis, quæ epitheta dicuntur, ut dulce mustum, & cum dentibus albis, de quo genere alio loco dicendũ est. Etiam quæ bene translata sunt, propria dici solent. Interim autem quæ sunt in quoq; præcipua proprij locum accipiunt, ut Fabius inter plures imperatorias uirtutes, cunctator est appellatus. Possunt uideri uerba, quæ plus significant quàm eloquũtur, in parte ponenda perspicuitatis, intellectum enim adiuuant. Ego autem libentius emphasim retulerim ad ornatum orationis, quia non ut intelligatur efficiat, sed ut plus intelligatur. At obscuritas fit etiam uerbis ab usu remotis, ut si commentarios quis pontificum, & uetustissima fœdera, & exoletos scrutatus authores id ipsum petat. eaq; inde contraxerit, quæ non intelliguntur. Hinc enim aliqui famam eruditionis affectant, ut quædam soli scire uideantur. Fallunt etiam uerba uel regionibus quibusdã magis familiaria, uel artium propria, ut atabulus uentus, & nauis saccaria, et in malacho sanum, quæ uel uitanda apud iudicem ignarum significationum earũ, uel interpre-

tanda sunt, sicut in his, quae omonyma dicuntur, ut taurus animal sit, an mons, an signum in cœlo, an nomen hominis, an radix arboris, nisi distinctum non intelligitur. Plus tamen est obscuritatis in contextu, & continuatione sermonis, & plures modi. Quare nec sit tam longus, ut eum prosequi non possit intentio, nec transiectio tarda, ut in hyperbaton finis eius differatur, quibus adhuc peior est mistura uerborum, qualis in illo uersu,

Saxa uocant Itali, medijs quae in fluctibus aras

Etiam interiectione, qua & oratores, et historici frequenter utuntur, ut medio sermone aliquem inserant, sensum impediri solent intellectus, nisi quod interponitur breue est. Nã uirgilius illo loco, quo pullum equinum describit, cum dixisset.

Nec uanos horret strepitus.— cum pluribus insertis alia figura quinto demum uersu redit,

—siqua sonum procul arma dedere,

Stare loco nescit.— Vitanda in primis ambiguitas, non haec solũ, de cuius genere supra dictũ est, quae incertum intellectũ facit, ut Chremetẽ audiui percussisse Demeã. Sed illa quoq;, quae etiã si turbare nõ potest sensum, in idẽ tamẽ uerborũ uitiũ incidit, ut siquis dicat uisum à se hominẽ librũ scribentem. nam etiã si librum ab homine scribi pateat, male tamen cõposuerat, fecerat'q; ambiguum, quantum in ipso fuit. Est etiã in qbusdam turba inanium uerborũ, q̃ dum cõmunem loquendi morẽ reformidant, ducti specie nitoris circũeunt omnia copiosa loquacitate, quae dicere uolunt. Ipsam deinde illã seriẽ cum alia simul iungẽtes, miscentes'q; ultra q̃ ullus spiritus durare possit, extendunt. In hoc malum etiã à qbusdã laboratur, neq; id nouũ uitiũ est, cũ iã apud Titum Liuiũ inueniã fuisse praeceptorẽ aliquẽ, qui discipulos obscurare quae dicerẽt iuberet, graeco uerbo utẽs σκότισον. Vnde illa scilicet egregia laudatio, tanto melior, ne ego qdem intellexi. alij breuitatis aemuli necessaria quoq; orationi subtrahunt uerba, & uelut satis sit scire ipsos, quae dicere uelint, quantum ad alios pertineat nihil putant. At ego otiosum sermonem dixerim, quẽ auditor suo ingenio non intelligit. Quidam è mutatis in peruersum dictis, de figuris idem uitium consequuntur. pessima uero sunt ἀδιανόητα, hoc est quae uerbis aperta occultos sensus habent. ut conductus est caecus secus uiam stare, et qui suos artus morsu lacerasset, fingitur in scholis supra se cubasse. Ingeniosa haec, & fortia, ut ex ancipiti diserta credantur, perficiunt. At persuasit quidem iam multos ista persuasio, ut id iam demum eleganter, atque exquisite

dictum putent, quod interpretandum sit. Sed auditoribus etiã nonnullis grata sunt hæc, quæ cum intellexerint, acumine suo delectantur, et gaudent, non quasi audiuerint, sed quasi inuenerint. Nobis prima sit uirtus pspicuitatis, propria uerba, rectus ordo, non in longũ dilata conclusio, nihil neq; desit, neq; superfluat, Ita sermo & doctis probabilis, et planus imperitis erit. Hæc est eloquendi obseruatio, nã rerũ pspicuitas quo modo præstanda sit diximus in præceptis narrationis. Similis autẽ ratio est in omnibus, nã si neq; pauciora quàm oportet, neq; plura, neq; inordinata, aut indistincta dixerimus, erunt dilucida, & negligenter quoq; audientibus aperta, quia id ipsum in consilio est habendũ, non semper tam esse acrem iudicis intentionẽ, ut obscuritatem apud se ipse discutiat, & tenebris orationis inferat quoddam intelligentiæ suæ lumen, sed multis eum freqũter cogitationibus auocari necesse est, nisi tam clara fuerint, quæ dicemus, ut in animum eius oratio, ut sol in oculos, etiã si in eã non intendatur, incurrat. Quare nõ ut intelligere possit, sed ne omnino possit nõ intelligere curandũ. Propter qđ etiã repetimus sæpe quæ nõ satis pcepisse eos, q cognoscunt, putamus, quæ causa utiq; nostra culpa dicta obscurius est, qua causa ad planiora, & cõmunia magis uerba descendimus, cũ id ipsum optime fiat, qđ nos aliquando non optime fecisse simulamus.

De ornatu.

VENIO nunc ad ornatum, in quo sine dubio plus quàm in cæteris dicendi partibus sibi indulget orator. Nam emendate qdem, ac dilucide dicentium, tenue præmiũ est, magisq; uitijs carere, quàm ut aliquam magnam uirtutem adeptus esse uidearis. Inuentio cum imperitis sæpe communis, dispositio modicæ doctrinæ credi potest, et quæ sunt artes altiores plerunq; occultantur, ut artes sint. Deniq; oĩa hæc ad utilitatem causarum solam referenda sunt. Cultu uero, atq; ornatu se quoq; commendat ipse, qui dicit, et in cæteris iudicium doctorum, in hoc uero etiam popularem laudem petit. Nec fortibus modo, sed etiam fulgentibus armis præliatus est in causa Cornelij Cicero, nec consecutus esset, docendo iudicem tantum, & utiliter demum, ac latine, perspicueq; dicendo, ut populus Ro. admirationem non acclamatione tantum, sed etiam plausu confiteretur. Sublimitas profecto, & magnificentia, & nitor, & authoritas expressit illum fragorem, nec tam insolita laus esset prosecuta dicentem, si usitata, et cæteris similis fuisset oratio. Atq; ego illos credo, qui aderant, nec sensisse

quid facerent, nec sponte, iudicioq; plausisse, sed uelut mente captos, et quo essent in loco ignaros erupisse in hunc uoluntatis affectum. Sed ne causæ quidem parum confert idem hic orationis ornatus. nã qui libenter audiunt, & magis attendunt, & facilius credunt. plerunq; ipsa delectatione capiuntur, nonnunquã admiratione auferuntur. nã & ferrũ affert oculis terroris aliquid, & fulmina ipsa nõ tam nos confunderent, si uis eorum tantum, non etiam ipse fulgor timeretur. Recteq; Cicero his ipsis ad Brutũ uerbis quadam in epistola scribit. Nam eloquentiam, quæ admirationem non habet, nullã iudico. Aristoteles quoq; eandem petendam maxime putat. Sed hic ornatus (repetam enim) uirilis, & fortis, & sanctus sit, nec effœminatam leuitatem, & fuco eminentẽ colorẽ manent, sanguine, & uiribus niteat. Hoc autem adeo uerum est, ut cum in hac maxime parte sint uicina uirtutibus uitia, etiã qui uitijs utuntur uirtutis, tamen his nomen imponant. Quare nemo ex corruptis dicat me inimicum esse culte dicentibus, non nego hanc esse uirtutem, sed illis eã non tribuo. An ego fundũ cultiorem putem, in quo mihi quis ostenderit lilia, & uiolas, & amœnos fontes surgentes, quàm ubi plena messis, aut graues fructu uites erunt? sterilem platanum, tonsasq; myrtos, quàm maritam ulmum, & uberes oleas præoptauerim? Habeant illa diuites licet, quid essent, si aliud nihil haberent? nullus'ne ergo etiam fructiferis adhibẽdus est decor? quis negat? nã & in ordinem, certaq; interualla redigam eas arbores, quid enim illo quincunce speciosius? quid in quancunq; partem spectaueris rectius est? Sed protinus in id quoq; prodest, ut terræ succũ æqualiter trahant. Surgentia in altũ cacumina oleæ ferro'coërcebo, in orbẽ se formosius fundet, & protinus fructum ramis pluribus feret. decentior equus cuius astricta sunt ilia, sed idẽ uelocior. pulcher aspectu sit athlæta, cuius lacertos exercitatio expressit, idẽ certamini paratior, nunquã uera species ab utilitate diuiditur. Sed hoc qdẽ discernere modici iudicij est. Illud obseruatione dignius, quod hic ipse honestus ornatus pro materiæ genere debet esse uariatus, atq; ut à prima diuisione ordiar, nõ idẽ demonstratiuis, & deliberatiuis, & iudicialibus causis cõueniet. Nanq; illud genus ostentationi cõpositum, solã petit audientium uoluptatem. Ideoq; omnes dicẽdi artes aperit, ornatumq; orationis exponit, ut q non insidietur, nec ad uictoriam, sed ad solũ finẽ laudis, & gloriæ tendat. Quare qcqd erit sententijs populare, uerbis nitidũ, figuris iucundũ, translationibus magnificũ, cõpositione elaboratũ, uelut institor qdã eloquentiæ, intuendũ, & pene pertractandũ dabit. nã euentus ad

ipsum, non ad causam refertur. At ubi res agitur, & uera dimicatio est, ultimus fit famæ locus. præterea nõ debet quisquã ubi maxima rerũ momenta uersantur, de uerbis esse solicitus, neq; hoc eò ꝑtinet, ut in his nullus sit ornatus, sed uti pressior, et seuerior, eo minus confessus, præcipue ad materiã accommodatus. Nã et suadẽdo sublimius aliqd senatus, concitatius populus, et in iudicijs publicæ, capitalesq; causæ poscunt accuratius dicẽdi genus, at priuatũ consiliũ, causasq; paucorum (ut frequẽter accidit) calculorũ, purus sermo, & dissimilis curæ magis decuerit. An nõ pudeat certã creditã pecuniã periodis postulare, aut circa stillicidia affici, aut mancipij redhibitionẽ suadere? sed ad propositũ. Et quoniam orationis tam ornatus quàm pſpicuitas aut in singulis uerbis est, aut in pluribus positus. qd separata, qd coniuncta exigant, cõsyderemus, quanq̃ rectissime traditũ est pſpicuitatem proprijs, ornatũ translatis uerbis magis egere. Sciamus inornatũ esse qđ sit impropriũ. Sed cũ idem frequentissime plura significent, quod συνωνυμία uocatur, iam sunt alijs alia honestiora, sublimiora, nitidiora, iucũdiora, uocaliora. nã ut syllabæ è literis melius sonantibus clariores sunt, ita uerba è syllabis magis uocalia, & quo plus quæq; spiritus habet, auditu pulchrior, et qđ facit syllabarũ, idẽ uerborum quoq; inter se copulatio, ut aliud alij iunctũ melius sonet. Diuersus est tamen usus. nã rebus atrocibus uerba etiã ipso auditu aspera magis cõuenient. In uniuersum qdẽ optima simpliciũ credũtur, quæ aut maxime exclamant, aut sono sunt iucundissima, et honesta qdẽ turpibus potiora semper, nec sordidis unq̃ in oratiõe erudita locus. clara illa, atq; sublimia plerũq; materiæ modo cernẽda sũt, qđ alibi magnificũ, tumidũ alibi. Et quæ humilia circa res magnas, apta circa minores uidẽtur, et sicut ĩ oratiõe nitida notabile est hũilius uerbũ, et uelut macula, ita à sermone tenui sublime, nitidũq; discordat, fitq; corruptũ, qa ĩ plano tumet. Quædã nõ tã ratiõe, quàm sensu iudicãtur, ut illud.

» -Cæsa iungebant fœdera porca. fecit elegans fictio nominis, quod si fuisset porco, uile erat, In quibusdam ratio manifesta est. Risimus & merito nuper poëtam, qui dixerat

» prætextã incisa mures rosere Camilli. At Virgilij miramur illud

» -Sæpe exiguus mus. Nã epitheton exiguus aptũ propriũ efficit, ne plus expectaremus, et casus singularis magis decuit, et clausula ipsa unius syllabæ nõ usitata addidit gratiã. imitatus ẽ itaq; utrũq; Horat.

» -Nascetur ridiculus mus, nec augẽda semper oratio, sed submittẽda nonnunquam est. Vim rebus aliquando ipsa uerborũ humilitas af-

» fert, an cũ dicat in Pisonẽ Cicero. cum tibi tota cognatio in serraco aduehatur.

co aduehatur. incidisse uidetur in sordidũ nomen, nõ eo contemptũ hominis, quem destructum uolebat auxisse. et alibi, caput opponis cũ eo coruscans, unde Timocrati dictis, de quo, qualis est ille apud M. Tulliũ. Pusio, q cũ maiore sorore dormitabat. & Flauius, q cornicum oculos confixit. et pro Milone illud, Heus tu Ruscio, et Erutius Antoniaster. Id tamẽ in declamationibus est notabilius, laudariq; me puero solebat, da patri panẽ, & in eodẽ, etiã canem pascis, res qdẽ præcipue in scholis anceps, sed frequenter causa risus, nunc utiq;, cũ hæc exercitatio procul a ueritate seiuncta, laboret incredibili uerborũ fastidio, ac magnã partem sermonis abscideritc. Cũ sint aut uerba propria, ficta, translata, proprijs dignitatẽ dat antiquitas. nanq; & sanctiorẽ, & magis admirabilẽ faciunt orationẽ, qbus non quilibet fuerat usurus, eoq; ornamento acerrimi iudicij P. Virgilius unice est usus, Olli enim, & quianam, et mis, & pone, pellucent, et aspergũt illã, quæ etiã in picturis est gratissima, uetustatis inimitabilẽ arti authoritatem, sed utendũ modo, nec ex ultimis tenebris repetenda. satis est uetus, quæso quid necesse est dicere? oppido, quo sunt usi paulum tẽpore nostro superiores, uereor ut iam nos ferat quisquã, certe antigerio, cuius eadem significatio est, nemo nisi ambitiosus utetur, erumnas qd opus est? tanquã parũ sit, si dicatur, qđ horridũ reor, tolerabile autumo. tragicũ prolẽ dicendã, uniuersam eius prosapiã, ĩsulsum. qd multa? totus prope mutatus ẽ sermo. Quædã tamẽ adhuc uetera uetustate ipsa gratius nitẽt, quædã etiã necessario ĩterim sumũtur, emãcipari, et fari, et multa alia etiã audiẽtibus grata ĩseri possũt. Sed ita demũ si nõ appareat affectatio, In qua mirifice Virgilius,

" Corinthiorum amator iste uerborum
" Iste iste rhetor. nanq; quatenus totus
" Thucydides tyrannus. atticæ febres.
" Tau gallicum minet, prosinet, male illi sit.
" Ita omnia ista uerba miscuit fratri.

Cimber hic fuit, a quo fratrem necatum, hoc Ciceronis dicto notatum est. Germanum Cimber occidit. Nec minus noto Sallustius epigrammate incessitur.

" Et uerba antiqui multum furate Catonis
" Crispe Iugurthinæ conditor historiæ.

odiosa cura, nã est cuilibet facilis, & hoc pessima, quod rei studiosus, nõ uerba rebus aptauit, sed res extrinsecus arcessit, qbus hæc uerba conueniant. Fingere, ut primo libro dixi, græcis magis concessum est, q sonis etiã qbusdã, et affectibus nõ dubitauerũt nomina aptare, nõ alia libertate, q̃ qua illi primi hoĩes rebus appellatiões dederũt, nostri autẽ in iũgẽ=

do, aut in deriuando paulum aliud ausi, uix in hoc satis recipiũtur. Nam memini iuuenis admodum inter Pomponium, et Senecam etiã præfationibus esse tractatum, an gradus eliminat in tragœdia dici oportuisset. At ueteres ne expectorat qdem timuerunt. Et sane eiusdem notæ est examinat. At in tractatu, & declinatione talia sunt, qualia apud Ciceronẽ beatitas, & beatitudo, quæ dura qdẽ sentiet esse, ueruntamen usu putat posse molliri, nec à uerbis modo, sed à nominibus quoq; deriuata sunt quædã, ut à Cicerone sabuculatum, ita ab Asinio fimbriatũ, & fibulatum. Multa ex græco formata noua, ac plurima à Sergio, Flauioq;, quorum dura quædam admodũ uidentur, ut ens, et essentia, quæ cur tantopere aspernemur, nihil uideo, nisi quod iniqui iudices aduersus nos sumus. Ideoq; paupertate sermonis laboramus, quædã tamen perdurant. nam et quæ uetera nũc sunt, fuerunt olim noua. Et quædã in usu perquam recentia, ut Messala primus reatum, munerarium Augustus primus dixerunt, Reatum nemo ante Messalam, munerarium nemo ante Augustum dixerat. Piraticam quoq; ut musicam, & fabricam dici adhuc dubitabãt mei præceptores, fauorem, & urbanum Cicero noua credit. Nã &
» in epistola ab Brutum, eum inqt amorem, & eũ (ut hoc uerbo utar)
» fauorem in consilium aduocabo. & ad Appium pulchrum. Te ho
» minem non solum sapientem, uerum etiã (ut nunc loquuntur) urba
» num. Idem putant à Terentio primũ dictum esse obsequiũ. Cæcilius ad Sisennã, albenti cælo. Ceruicem uidetur Hortensius primus dixisse. Nã ueteres pluraliter appellabant. audendũ itaq;. neq; enim
» accedo Celso, qui ab oratore uerba fingi uetat. Nam cum sint eorum
» alia, ut dicat Cicero, natiua, idest quæ significata sunt primo sensu,
» alia reperta, quæ ex his facta sunt, ut iam nobis ponere aliqua, quæ illi rudes homines, primiq; fecerunt, fas non sit, at deriuare flectere, coniungere, qđ natis postea concessum est, quando desijt licere? Et siqd periculosius finxisse uidebimur, qbusdam remedijs præmuniendũ est, ut ita dicam, si licet dicere, quodãmodo, permittite mihi sic, quod idẽ etiã in his, quæ licentius translata erunt, proderit, quæ non tutò dici possunt, in quo non falli iudiciũ nostrum solicitudine ipsa manifestum erit. Qua de re græcum erit illud elegantissimum, quo præcipitur ita, προεπιπλήσσειν τῇ ὑπερβολῇ. Translata probari, nisi in cõtextu sermonis non possunt. Itaq; de singulis uerbis satis dictũ, quæ ut alio loco ostendi per se nullã uirtutem habent, sed ne inornata sunt quidem, nisi cum sunt infra rei, de qua loquendũ est, dignitatem, excepto si obscœna nudis nominibus enuntientur, quod uiderint, q nõ
putant

putant eſſe uitanda, quia nec ſit uox ulla natura turpis, & ſiqua eſt
rei deformitas, alia quoq; appellatione quacunq; ad intellectũ eundẽ
nihilo minus perueniat. Ego romani pudoris more contentus, ut iam
reſpondi talibus, uerecundiá ſilentio uindicabo. Iam hinc igitur con
iuncti ad rationẽ ſermonis tranſeamus. Cuius ornatus in hæc duo
prima diuiditur, quam concipiamus elocutionẽ, quomodo efferamus.
nam primũ eſt, ut liqueat augere qd uelimus, an minuere, concitate
dicere, an moderate, læte, an ſeuere, abundanter, an preſſe, aſpere, an
leniter, magnifice, an ſubtiliter, grauiter, an urbane. Tũ quo transla
tionis genere, qbus figuris, qualibus ſentẽtijs, quo modo, qua poſtremo
collocatione id, quod intendimus, efficere poſſimus. Cæterũ dicturus
qbus ornetur oratio, prius ea, quæ ſunt huic contraria laudi, attin=
gam. nã prima uirtus eſt uitio carere. Igitur ante omnia ne ſpere=
mus ornatã orationẽ fore, quæ probabilis non erit. Probabile autẽ
Cicero id genus dicit, quod non plus, minus'ue eſt, quàm decet, nõ qa
comi, expoliriq; non debeat, nã & hæc ornatus pars eſt, ſed qa ui-
tium eſt ubiq;, quod nimium eſt. Itaq; uult eſſe authoritatem in uer
bis, ſententias uel graues, uel aptas opinionibus hominũ, ac moribus.
His enim ſaluis licet aſſumere ea, qbus illuſtrem fieri orationẽ putat.
delectant translata ſupralata, ad nomen adiuncta, duplicia, & idẽ
ſignificantia, atq; ab imitatione rerum nõ abhorrentia. Sed quo=
niam uitia prius demonſtrare aggreſſi ſumus, uel hoc uitiũ ſit, quod
κακέμφατον uocatur, ſiue mala conſuetudine in obſcœnum intelle=
ctum ſermo detortus eſt, ut ductare exercitus, & patrare bellũ apud
Salluſtiũ dicta ſancte, te antique ridentur à nobis, ſi dijs placet, quã
culpam non ſcribentium qdem iudico, ſed legentium, tamen uitandã.
quatenus uerba honeſta moribus perdidimus, & euincentibus etiã
uitijs cedendũ eſt. ſiue iunctura deformiter ſonat, ut ſi cũ hominibus
notis loqui nos dicimus, niſi hoc ipſum hominibus medium ſit, in præ-
ſata uidemur incidere, quia ultima prioris ſyllabæ litera, quæ expri=
mi niſi labris coeuntibus nõ poteſt, aut interſiſtere nos indecentiſſime
cogit, aut continuata cum inſequente in natura eius corrumpitur.
Aliæq; coniunctiones aliqd ſimile faciunt, quas perſequi longum eſt,
in eo uitio, quod uitandũ dicimus, commorantes. Sed diuiſio quoq;
affert eandem iniuriam pudori, ut ſi intercapedine nominatiuo caſu
quis utatur, nec ſcripto modo id accidit, ſed etiam ſenſu pleriq; ob=
ſcœne intelligere, niſi caueris, cupiunt, ut apud Ouidium,

Quæq; latent meliora putat,— ex uerbis, quæ lõgiſſime ab ob=
ſcœnitate abſunt, occaſionem turpitudinis rapere. Siquidem Celſus

κακέμφατον apud Virgilium putat,
» Incipiunt agitata tumescere, quod si recipias, nihil loq̃ tutũ est. Deformitati proximũ est humilitatis uitiũ ταπείνωσιν uocãt. Qua rei magnitudo, uel dignitas minuitur, ut saxea est uerruca in summo montis uertice, cui natura contrariũ, sed errore par est, paruis dare excedentia modũ nomina, nisi cũ ex industria risus inde captatur. Itaq; nec parricidã neq̃ dixeris hominẽ, nec deditum forte meretrici nefariũ, quod alterũ parum, alterũ nimium est. proinde quædã sordida, tristis, ieiuna, ingrata, uilis oratio est. Quæ uitia facillime fiũt manifesta contrarijs uirtutibus. Nã primũ acuto, secundũ nitido, tertiũ copioso, deinceps hilari, iucundo, accurrato, diuersum est. Vitãda & μείωσις, cum sermoni aliquid deest, quo minus plenus sit, q̃q̃ id obscuræ potius, quàm inornatæ orationis uitium est. Sed hoc quoq; cum à prudẽtibus fit, schema dici solet. sicut ταυτολογία, idest eiusdẽ uerbi, aut sermonis iteratio. Hæc enim, q̃q̃ nõ magnopere summis authoribus uitata, interim uitium uideri potest, in quo sæpe incidit
» etiã Cicero securus tam puæ obseruationis, sicut hoc loco. Non solũ
» igitur illud iudiciũ iudicij simile iudices non fuit. Interim mutato nomine ἐπανάληψις dicitur, atq; est & ipsum inter schemata, quorũ exẽpla illo loco reddã, quo uirtutes erunt. Peior hac ὁμοιολογία est, quæ nulla uarietatis gratia leuat tædiũ, atq; est tota coloris unius, quæ maxime deprehẽditur carens arte oratoria, eaq; et in sententijs, et figuris, et cõpositione longa, nõ animis solũ, sed etiã auribus est ingratissima. Vitãda μακρολογία, idest lõgior, quàm oporteat, sermo, ut
» apud Liuiũ, Legati nõ ĩpetrata pace retro domũ, unde uenerãt, abierunt. Sed huic uicina periphrasis uirtus habetur. Est & πλεονασμὸς uitiũ, cũ superuacuis uerbis oneratur oratio. Ego meis oculis uidi, satis est enim uidi. Emendauit hoc etiã urbane in Hirtium Cicero, cui cũ in Pausam declamans filiũ à matre decẽ mensibus in utero latũ
» esse dixisset, qđ ali ꝑ inq̃d, ĩ penula solent ferre? Nonnũq̃ tamen illud genus, cuius exẽplũ priore loco posui, affirmationis gratia adhibetur,
» Vocemq; his auribus hausi. At uitiũ erit, quoties otiosum fuerit, & supererit, non cũ adijcietur. Est etiã quæ περιεργία uocatur, cum superuacua, ut sic dixerim, operositas, ut à diligenti curiosus, & à religione superstitio distat, atq;, ut semel finiã, uel uerbũ omne, qđ neq; ĩtellectũ adiuuat, neq; ornatũ, uitiosum dici potest. Κακόζηλον, idest mala affectatio, ꝑ omne dicẽdi genus peccat. Nã & tumida, et exilia, et prædulcia, & abundãtia, & arcessita, & exultantia, sub idem nomen cadũt. Deniq; κακόζηλον uocatur q̃cq̃d est ultra uirtutem,

tem, quoties ingenium iudicio caret, & specie boni fallitur, omnium in eloquẽtia uitiorũ pessimũ. Nã cætera uitantur, hoc petitur. Est autem totũ in elocutione. nã rerũ uitia sunt, stultũ, cõmune, contrariũ, superuacuũ. corrupta oratio, in uerbis maxime improprijs redundantibus, cõpressione obscura, cõpositione fracta, uocũ similiũ, aut ambiguarũ puerili captatiõe, cõsistit. Est autẽ omne κακόζηλον utiq; falsum, etiam si nõ omne falsum κακόζηλον, etenim dicitur aliter, quàm se natura habet, et quàm oportet, et quàm sat est. Totidẽ autẽ generibus corrũpitur oratio, quot ornatur, sed de hac parte, et in alio nobis opere plenius dictũ est, et in hoc sæpe tractatur, et adhuc spargetur oĩbus locis, loquẽtes. n. de ornatu, subinde quæ sunt uitãda, similia uirtutibus uitia dicemus. Sunt inornata et hæc, qđ male dispositũ est, id ἀποικονόμητον, qđ male figuratũ, id ἀχήματον, qđ male collocatũ, id κακοσύνθετον uocãt. Sed de dispositione diximus, de figuris, et cõpositione dicemus. σωρδισμὸς quoq; appellatur quædam mista ex uaria ratiõe linguarũ oratio, ut si atticis dorica, ionica, æolica etiã dicta cõfundas. Cui simile uitiũ est apud nos, si qs sublimia humilibus, uetera nouis, poëtica uulgaribus misceat. Id. n. tale est monstrũ, quale Horatius ĩ prima parte libri de arte poëtica fingit,

» Humano capiti ceruicem pictor equinam,

» Iungere si uelit,- & cætera ex diuersis naturis subijciat. Ornatũ est qđ pspicuo, ac probabili plus ẽ. Eius primi sunt gradus in eo, qđ uelis exprimẽdo, concipiẽdoq;. Tertius, q hæc nitidiora faciat, quod proprie dixeris cultũ. Itaq; ἐνέργειαν, cuius ĩ præceptis narratiõis feci mẽtionẽ, qa plus est euidẽtia, uel, ut alij dicũt, repræsentatio, q̃ pspicuitas, et illud qdẽ patet, hæc se quodãmodo ostẽdit, inter ornamẽta ponamus. Magna uirtus est, res, de qbus loqmur, clare, atq; ut cerni uideãtur, enũtiare. Nõ. n. satis efficit, neq; ut debet, plene dominatur oratio, si usq; ad aures uolet, atq; ea sibi iudex, de qbus cognoscit, narrari credit, nõ exprimi, et oculis mẽtis ostẽdi. Sed quoniã pluribus modis accipi solet, nõ eqdẽ in oẽs eã particulas secabo, qarum ambitiose à qbusdã numerus augetur, sed maxĩe necessarias attingã. Est igitur unũ genus, quo tota rerũ imago quodãmõ uerbis depingitur.

» Cõstitit ĩ digitos extẽplo arrectus uterq;, et cætera, quæ nobis illã puglũ cõgrediẽtiũ aciẽ ita ostẽdũt, ut nõ clarior futura fuerit spectãtibus. plurimũ in hoc genere, sicut in cæteris eminet Cicero, an qsq̃ tam procul à concipiẽdis imaginibus rerũ abest, ut cũ illa in Verrẽ

» legit. Stetit soleatus prætor populi R. cũ pallio purpureo, tunicaq; ta-

» lari muliercula nixus in litore. nõ solũ ipsum os intueri uideatur, et

locum, & habitum, sed quædam etiam ex ijs, quæ dicta non sunt, si bi ipse adstruat. Ego certe mihi cernere uideor & uultũ, & oculos, & deformes utriusq; blanditias, & eorũ, qui aderant, tacitam auersationem, ac timidam uerecundiã. Interim ex pluribus efficitur illa, quam conamur exprimere, facies, ut est apud eundem, nãq; ad omniũ ornandi uirtutum exemplũ uel unus sufficiat, in descriptione conuiuij luxuriosi.

» Videbar uidere alios intrãtes, alios uero exeuntes,
» quosdam ex uino uacillantes, quosdã hesterna potatione oscitantes. hu
» mus erat immunda, lutulenta uino, coronis languidulis, et spinis co-
» operta piscium. quid plus uideret qui interesset?

Sic urbium captarum crescit miseratio. sine dubio enim q dicit expugnatam esse ciuitatem cõplectitur omnia, quæcunq; talis fortuna recipit, sed in affectus minus penetrat breuis hic uelut nuntius. At si aperias hæc, quæ uerbo uno inclusa erant, apparebunt effusæ p domos, ac tẽpla flãmæ, & ruentiũ tectorũ fragor, & ex diuersis clamoribus unus quidã sonus, aliorũ fuga incerta, alij in extremo cõplexu suorũ cohærentes, & infantium, fœminarumq; ploratus, & male usq; in illũ diem seruati fato senes, tum illa profanorũ, sacrorumq; direptio, efferentiũ prædas, repetentiumq; discursus. Et acti ante suũ quisq; prædonẽ cathenati, & conata retinere infantem suũ mater. Et sicubi maius lucrum est, pugna inter uictores, licet enim hæc omnia, ut dixi, cõplectatur euersio, minus est tamen totũ dicere, quàm omnia. Cõsequemur autem ut manifesta sint, si fuerint ueri similia, et licebit etiã falso affingere quicquid fieri solet. Cõtingit eadẽ claritas etiã ex accidentibus,

» -Mihi frigidus horror
» Membra quatit, gelidusq; coit formidine sanguis.
» Et trepidæ matres pressere ad pectora natos.

Atq; huius summæ (iudicio quidẽ meo) uirtutis facillima est uia, naturã intueamur. Hãc sequamur. omnis eloquẽtia circa opera uitæ est. Ad se refert quisq; quæ audit, et id facillime accipiũt animi, qđ cognoscunt. Præclare uero ad inferẽdam rebus lucem, repertæ sunt similitudines, quarũ aliæ sunt, quæ probationis gratia inter argumenta ponũtur, aliæ ad exprimendam rerũ imaginem compositæ, quod est huius loci proprium.

» -Inde lupi ceu
» Raptores atra in nebula- &
» -Aui similis, quæ circùm littora, circùm
» Piscosos scopulos humilis uolat æquora iuxta.

Quo in genere id est præcipue custodiẽdũ, ne id, qđ similitudinis gratia asciuimus, aut obscurũ sit, aut ignotum. Debet. n. qđ illustrandæ alterius rei gratia

assumitur,

assumitur, ipsum esse clarius eo, quod illuminat. Quare sane poëtis quidem permittamus huiusmodi exempla.

Qualis ubi hybernam Lyciam, Xanthiq; fluenta
Deserit, aut Delon maternam inuisit Apollo,

non idē decebit oratorē, ut occultis aperta demonstret. Sed illud quoq;, de quo in argumētis diximus, similitudinis genus ornat oratonē, faciatq; sublimē, floridā, iucūdā, mirabilē. Nā quo quæq; longius petita est, hoc plus affert nouitatis, atq; iexpectata magis est. illa uulgaria uideri possunt, et utilia tamē ad cōciliandā fidē. ut terrā cultu, sic animū disciplinis meliorē, uberiorēmq; fieri. Et ut medici abalienata morbis membra præcidūt, ita turpes, ac pniciosos, etiā si nobis sanguine cohæreāt, amputandos. Iā sublimius illud pro Archia. saxa, atq; solitudines uoci respondēt, bestiæ sæpe immanes cantu flectūtur, atq; cōsistunt. &c. Quod qdē genus a quibusdā declamatoria maxime licētia corruptū est. nā & falsis utūtur. nec illa ijs, qbus tādē similia uideri uolūt, applicant, quorū utrūq; in ijs est, quæ me iuuene ubiq; cantari solebāt. magnorū fluminū nauigabiles fontes sunt, et generosioris arboris statim planta cū fructu est. In omni autē parabola aut præcedit similitudo, et res seqtur, aut præcedit res, et similitudo seqtur, sed interim libera, et separata est, iterim, qđ lōge optimū ē, cū re, cuius ē imago, cōnectitur, collocatiōe iuicē respōdēte, qđ fiat redditio cōtraria, quæ ἀνταπόδοσις dicitur, præcedit similitudo illa, cuius modo feci mētionē,

-Inde lupi ceu
Raptores atra in nebula-

Sequitur in primo georgicon post longam de bellis ciuilibus, aut externis conquestionem,

Vt cum carceribus se se effudere quadrigæ,
Addunt se in spatia, & frustra retinacula tendens
Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

Sed hæc sunt sine antapodosi. Redditio autem illa rē utranq;, quā cōparat, & uelut subijciat oculis, & pariter ostendit. Cuius præclara apud Virgiliū multa reperio exēpla, sed oratorijs potius utendū est. Dicit Cicero pro Murena. Vt aiunt in græcis artificibus eos auledos esse, qui citharœdi fieri non potuerunt, sic nonnullos uidemus, qui oratores euadere non potuerunt, eos ad iuris studiū deuenire. Illud pro eodem iam pene poëtico spiritu, sed tamen cū sua redditione, qđ est ad ornatum accommodatius. Nā ut tempestates sæpe certo aliquo cœli signo cōmouētur, sæpe ex improuiso, nulla ex certa ratiōe obscura aliqua ex causa concitantur. Sic in hac comitiorū tēpestate populari sæpe itelligas, quo signo cōmota sit, sæpe ita obscura est, ut sine causa exci-

tata uideatur. Sunt & illæ breues, uagiq; p̱ syluas ritu ferarum. Et
» illud Ciceronis in Clodiū. quo ex iudicio uelut ex incendio nudus
» effugit. quibus similia possunt cuicunq; etiā ex quotidiano sermone
succurrere. Huic subiecta est uirtus non solū aperte ponendi rē ante
oculos, sed circumcise, atq; uelociter, ac merito laudatur breuitas inte=
gra, sed ea minus præstat quoties nihil dicit, nisi qđ necesse est, βρα
χυλογίαν uocāt, quæ reddetur inter schemata. Est uero pulcherrima,
» cum plura paucis complectimur, quale Sallustij est, Mithridates corpo
» re ingenti perinde armatus. hoc male imitantes sequitur obscuritas
uicina prædictæ. Sed amplior uirtus est ἔμφασις altiorem præbens
intellectū, quàm quem uerba per se ipsa declarant. Eius duæ sunt
species, altera, quæ plus significat, quàm dicit, altera, quæ etiā id, quod
nō dicit. Prior est et apud Homerum, cum Menelaus graios in equum
ascēdisse ait. nā uerbo uno magnitudinē eius ostendit. Et apud Vir-
» gilium, Demissum lapsi p̱ funem. Nam sic quoq; altitudo demon=
strata est. Idē Cyclopa cū iacuisse dicit per antrum, prodigiosum il
lud corpus spatio loci mensus est. Sequēs positum est in uoce aut omni=
no suppressa, aut etiā abscissa. Supprimitur uox, ut fecit pro Ligario
» Cicero. Si in tanta tua fortuna lenitas tanta non esset, quantā tu
» p̱ te, per te inquam obtines, intellige quid loquar. Tacuit enim illud,
quod nihilo minus accipimus, non deesse homines, qui ad crudelitatē
eum impellerent. Abscinditur per ἀποσιώπησιν, quæ quoniā est fi=
gura, reddetur suo loco. Est in uulgaribus quoq; uerbis emphasis,
uirum esse oportet, et homo est ille, et uiuendū est, adeo similis est arti
plerunq; natura nō tamen satis eloquentiæ est, ea, de quibus dicat, cla
re, atq; euidenter ostendere. Sed sunt multi, ac uarij excolendæ ora-
tionis modi. nā ipsa illa ἀφέλεια simplex et inaffectata habet quen
dam purum, qualis etiā in fœminis amatur, ornatum. Et sunt quædā
uelut è tenui diligentia circa proprietatē, significationēq; mundi-
tiæ, alia copia locuples, alia floribus læta, uirium nō unum genus.
nā quicquid in suo genere satis effectum est, ualet, præcipua tamen eius
opera. δείνωσις in exaggeranda indignitate, et in cæteris altitudo
quædā. φαντασία in concipiendis uisionibus, ἐξεργασία in efficien
do uelut opere proposito, cui adijcitur ἐπεξεργασία repetitio, probatio
nis eiusdē, et cumulus ex abundanti. ἐνέργεια confinis ijs, est enim
ab agendo ducta, & cuius propria sit uirtus non esse quæ dicuntur
otiosa. Est et amarum quiddā, qđ ferè in cōtumelia positum est, qua=
» le Cassij. Quid facies cum in bona tua inuasero? hoc est cum te do=
» cuero nescire maledicere. & acre, ut illud Crassi, Ego te consulē pu-

tem, cum tu me non putes esse senatorem? Sed uis oratoris omnis in augendo, minuendoq; consistit, utriq; parti totidē modi, ex qbus præcipuos attingemus, reliqui similes erunt. sunt autem positi in rebus, & uerbis. Sed quæ sit rerum inuentio, ac ratio tractauimus, nunc quid elocutio attollat, aut deprimat dicendum.

De amplificatione.

PRIMA est igitur amplificandi, uel minuēdi species in ipso rei nomine, ut cum eum, qui sit cæsus, occisum, eum qui sit improbus, latronem, contráq; eum, qui pulsauit, attigisse, qui uulnerauit, læsisse dicimus. utriusq; pariter exēplum est pro. M. Cœlio. Si uidua, libere, proterua, petulāter, diues, effuse, libidinosa, meretricio more uiueret, adulterum ego putarem, siquis hanc paulo liberius salutasset? Nā et impudicam meretricem uocauit, & eum, cui longior cum illa fuerat usus, liberius salutasse. Hoc genus increscit, ac fit manifestius, si ampliora uerba cum ipsis nominibus, pro qbus ea posituri sumus, conferātur, ut Cicero in Verrē. Nō enim furē, sed ereptorē, nō adulterū, sed expugnatorem pudicitiæ, non sacrilegum, sed hostem sacrorū, religionumq;, non sicarium, sed crudelissimum carnificem ciuiū, sociorumq; in uestrum iudiciū adduximus. Illo enim modo, ut sit multum, hoc etiā plus ut sit, efficitur. Quatuor enim maxime generibus uideo constare amplificationem, incremento, comparatione, ratiocinatione, congerie. Incrementum est potissimum, cū magna uidentur etiā quæ inferiora sunt. id aut gradu uno fit, aut pluribus, per id uenitur non modo ad summum, sed interim quodam modo supra summum. Omnibus his sufficit uel unum Ciceronis exemplū. Facinus est uincire ciuem romanum, scelus uerberare, propè paricidiū necare, quid dicam in crucem tollere? Nam etsi tantum uerberatus esset, uno gradu increuerat, ponendo etiam id esse facinus, quod erat inferius. Et si tantum occisus esse, per plures gradus ascenderat. Cum uero dixerit propè paricidium necare, supra quod nihil est, adiecit, qd dicam in crucem tollere? ita cum id, quod maximum est, occupasset, necesse erat in eo, quod ultra est, uerba deficere. Fit & aliter supra summum adiectio, ut apud Virgilium de Lauso,

"-Quo pulchrior alter
"Non fuit excepto Laurentis corpore Turni.

summum est enim quo pulchior alter non fuit. Huic deinde aliquid superpositum est, Tertius quoque est modus, ad quem non per gradus itur. Et quod

non eſt plus, quàm maximum, ſed quo nihil maius eſt, matrem tuã
occidiſti, quid dicam amplius? matrem tuam occidiſti. nam & hoc au=
gendi genus eſt tantum aliquid efficere, ut non poſſit augeri. Creſcit
oratio minus aperte, ſed neſcio an hoc ipſo efficacius, cũ citra diſtin-
ctionẽ in cõtextu, et curſu ſemper aliqd priore maius inſeqtur, ut de
» uomitu in Antoniũ Cicero. In cœtu uero populi Romani, negotium
» publicũ gerens, magiſter eqtum. ſingula incrementum habẽt, per ſe
deforme uel non in cœtu uomere, in cœtu, etiã nõ populi, populi etiã
non romani, uel ſi nullũ negotiũ ageret, uel ſi nõ publicũ, uel ſi non
magiſter eqtum, ſed alius diuideret hæc, et circa ſingulos gradus mo
raretur. Hic in ſublime etiam currit, & ad ſummum peruenit nõ ni=
xu, ſed impetu. Verum ut hæc amplificatio in ſuperiora tendit, ita
quæ fit ꝑ comparationem, incrementũ ex minoribus petit. augendo
enim qđ eſt infra neceſſe eſt extollat id, quod ſupra poſitum eſt, ut idẽ
» atq; in eodẽ loco. ſi hoc tibi inter cœnam, & in illis immanibus po
» culis tuis accidiſſet, qs nõ turpe duceret? In cœtu uero populi romani.
» Sed & in Catilinam, ſerui mehercle mei ſi me iſto pacto metuerent,
» ut te metuunt omnes ciues tui, domum meam relinquendã putarem.
Interim propoſito uelut ſimili exemplo efficiendũ eſt, ut ſit maius id,
quod à nobis exaggerandum eſt, ut idem pro Cluentio, cũ expoſuiſ
ſet Mileſiam quandam à ſecundis hæredibus pro abortu pecuniam
» accepiſſe. quanto eſt inquit Oppianicus in eadẽ iniuria maiore ſup
» plicio dignus, ſiqdẽ illa cum ſuo corpori uim attuliſſet, ſe ipſam cru=
» ciauit. Hic autem idem illud effecit per alieni corporis mortem, atq;
» cruciatum. Nec putet quiſq̃ hoc, q̃q́ eſt ſimile illi ex argumentis lo
co, quo maiora ex minoribus colliguntur idem eſſe. Illic enim proba
tio petitur, hic amplificatio ſicut in Oppianico, non id agitur in illa
cõparatione, ut ille male fecerit, ſed ut peius. Eſt tamen quanq̃ diuer
ſarũ rerũ quædã uicinia. Repetam itaq; hic quoq; idẽ, quo ſum illic
uſus, exemplum, ſed non in eundem uſum. nam hoc mihi oſtenden-
dum eſt, augendi gratia non tota modo totis, ſed etiã partes partibus
» comparari, ſicut hoc loco. an uero uir ampliſſimus Pub. Scipio. põt.
» max. T. Gracchum mediocriter labefactantem ſtatum reip. priuatus
» interfecit, Catilinam orbem terræ cæde, atq; incendio uaſtare cupien
» tem nos conſules perferemus? Hic & Catilina Graccho, & ſtatus
reip. orbi terrarum, & mediocris labefactatio cædi, & incendijs, et
uaſtationi, et priuatus cõſulibus cõparatur, quæ ſiqs dilatare uelit ple
nos ꝑ ſingula locos habeat. Quas dixi ꝑ ratiocinationẽ fieri ampli
ficatiões, uideamus an ſatis proprio uerbo ſignificauerim. Nec ſum in

hoc solicitus, dũ res ipsa uolentibus discere appareat. Hoc sum tamen secutus, qđ hæc amplificatio alibi posita est, alibi ualet, ut aliud crescat, aliud augeatur, inde ad id, qđ extolli uolumus, ratio adducatur. Obiecturus Antonio Cicero merum & uomitum. Tu, inquit, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate. quid fauces, & latera ad ebrietatem? minime sunt otiosa. nam respicientes ad hæc possumus existimare, q̃tum ille uini in Hippiæ nuptijs exhauserit, quod ferre, & coquere non posset illa gladiatoria corporis firmitate. Ergo si ex alio colligitur aliud, nec improprium, nec inusitatum nomen est ratiocinationis, ut quod ex eadẽ causa inter status quoq; habeamus, sic ex insequentibus amplificatio ducatur. Siquidẽ tanta uis fuit uini erumpentis, ut non casum afferret, aut uoluntatem, sed necessitatem, ubi minime deceret, uomendi, et cibus nó recens, ut accidere interim solet, redderetur, sed qui usq; in posterum diem redundaret. Idem hoc præstans quæ antecesserunt. Nã cum Aeolus à Iunone rogatus.

» -Cauum conuersa cuspide montem
» Impulit in latus, ac uenti uelut agmine facto
» Qua data porta ruunt,- apparet quanta sit futura tempestas.

Quid cum res atrocissimas, quasq; in summam ipsi extulimus inuidiam, eleuamus consulto, quo grauiora uideantur quæ secutura sunt? ut à Cicerone factum est, cũ illa diceret. »leuia sunt hæc in hoc reo »crimina, metum uirgarũ Nauarchus nobilissimæ ciuitatis pretio redemit, humanum est, alius ne securi feriretur, pecuniã dedit, usitatum est, non'ne usus est ratiocinatione, qua colligerent audiẽtes, quantum illud esset, quod inferebatur, cui cóparata hæc humana uiderentur, atq; usitata? Sic quoq; solet ex alio aliud augeri, ut cũ Annibalis bellicis laudibus ampliatur uirtus, Scipionis, & fortitudinem gallorũ, germanorũq; miramur, quo sit maior C. Cæsaris gloria. Illud quoq; est ex relatione ad aliqd, quod non eius rei gratia dictum uidetur, amplificationis genus. Nó putant indignũ Troiani principes, Graios, Troianosq; propter Helenæ speciem tot mala tanto temporis spatio sustinere, quæ nam igitur illa forma credenda est? Non enim hoc dicit Paris, qui eam rapuit, non aliquis iuuenis, nó unus è uulgo, sed senes, & prudentissimi, & Priamo assidentes. Uerũ & ipse rex decennij bello exhaustus, amissis tot liberis immnente summo discrimine, cui faciẽ illã, ex qua tot lachrymarũ origo fluxisset, inuisam, atq; abominandã esse oportebat, & audit hæc, & eam filiam appellans iuxta se locat, & excusat etiam, atq; sibi esse malorũ causam negat.

Nec mihi uidetur in symposio Plato, cum Alcibiadem confitentem de
se quid à Socrate pati uoluerit narrat, ut illum culparet, hæc tradi
disse, sed ut Socratis inuictam continentiam ostenderet, quæ corrũpi
speciosissimi hominis tam obuia uoluptate nõ posset. Quin ex instru
mento quoq; heroum illorum magnitudo æstimanda nobis datur, ad
hoc ptinet clipeus Aiacis, & hasta pelias Achillis, qua uirtute egre-
gie est usus in Cyclope Virgilius. Nam quod illud corpus mente
concipiam, cuius,
» Trunca manum pinus regit,- quid cum uix loricam duo
» Multiplicẽ cõnixi humeris- ferũt, quãtus Demoleos, q̃ indutus eã
» Cursu pallantes Troas agebat. Quid M. Tullius de M. Antonij
luxuria tantum saltem fingere potuisset, quantum ostendit dicendo,
» Cõchyliatis Cn. Pompeij peristromatis, et seruorum in cællis stratos
» lectos uideres. conchyliata peristromata. Et Cn. Pompeij, de seruis, &
cællis nihil potest dici ultra. Et necesse est tamẽ ultra infinito plus in
domino cogitare. Et hoc simile est illi, quod ἔμφασις dicitur, sed illa
ex uerbo, hæc ex re coniecturã facit, tantóq; plus ualet, quanto res
ipsa uebis est firmior. Potest ascribi amplificationi congeries quoq;
uerborũ, ac sententiarum idẽ significantium. Nã etiã si non per gra=
» dus ascendant, tamen uelut aceruo quodã alleuantur. Quid enim
» tuus ille Tubero districtus in acie pharsalica gladius agebat? cuius
» latus ille mucro petebat? q̃ sensus erat armorũ tuorũ? quæ tua mens,
» oculi, manus, ardor animi? q̃d cupiebas? q̃d optabas? Simile est hoc
figuræ, quam συναθροισμὸν uocant, sed illic plurium rerum est con
geries. Hic unius multiplicatio. Hæc etiã crescere solet uerbis omni-
» bus altius, atq; altius insurgentibus. aderat ianitor carceris, carni=
» fex prætoris, mors terrorq; sociorum, & ciuium romanorum lictor
» Sextius. Eadẽ ferè est ratio minuendi. Nã totidem sunt ascenden=
tibus quot descendentibus gradus. Ideóq; uno ero exẽplo contentus
» eius loci, quo Cicero de oratione Rulli hoc dicit, tamen siq̃ acutiores
» in concione steterant, de lege agraria nescio quid uoluisse eum dicere
» suspicabãtur. Quod si ad intellectum referas, minutio est, si ad ob-
scuritatem, incrementum. Scio posse uideri quibusdã speciem ampli=
ficationis, hyperbolen quoq;. nam & hæc in utranq; partem ualet,
sed quia excedit hoc nomen, in tropos differenda est. Quos continuo
subiungerem, nisi esset à cæteris separata ratio dicendi, quæ constat
non proprijs, sed translatis. Demus ergo breuiter hoc desyderio iam
penè publico, nec omittamus eum, quem pleriq; præcipuum, ac penè
solum putant, orationis ornatum.

De generibus ſententiarum.

SENTENTIAM ueteres, quod animo ſenſiſſent, uocauerunt. Id cum eſt apud oratores frequētiſſimum, tum etiā in uſu quotidiano quaſdā reliquias habet. Nam & iuraturi, ex animi noſtri ſententia, & gratulantes, ex ſententia dicimus, nō raro tamen et ſic locuti ſunt, ut ſenſa ſua dicerent. nā ſenſus corporis uidebantur, ſed conſuetudo iam tenuit, ut mente concepta ſenſus uocaremus. Lumina autē, præcipueq; in clauſulis poſita, ſententias, quæ minus crebra apud antiquos, noſtris temporibus modo carent. Ideoq; mihi & de generibus earū, et de uſu arbitror pauca dicenda. Antiquiſſima ſunt, quæ proprie, quamuis omnibus idē ſit nomen, ſententiæ uocantur, quas græci γνώμας appellant, utrunq; autem nomen ex eo acceperunt, quod ſimiles ſunt conſilijs, aut decretis. Eſt autem hæc uox uniuerſalis, quæ etiam citra complexum cauſæ poſſit eſſe laudabilis. Interim ad rē tantum relata, ut nihil eſt tam populare, quàm bonitas. Interim autē ad perſonam, quale eſt Afri Domitij. princeps, ꝗ uult omnia ſcire, neceſſe habet multa ignoſcere. Hanc quidam partem enthymematis, quidā initium, aut clauſulam epichirematis eſſe dixerunt, & ſi aliquando ſimplicē, ut ea, quæ ſupra dixi, aliquando ratione ſubiecta. Nam in omni certamine qui opulentior eſt, etiā ſi accipit iniuriam, tamen quia plus poteſt facere uidetur. nonnunquam duplicē.

Obſequium amicos, ueritas odium parit.

Sunt et ꝗ decē genera fecerunt, ſed eo modo, quo fieri uel plura poſſunt. ꝑ interrogationem, ꝑ cōparationē, infitiationē, ſimilitudinē, admirationē, et cætera huiuſmodi. per oēs. n. figuras tractari pōt. Illud notabile. ex diuerſis.

Mors miſera nō eſt, aditus ad mortē miſer.

at rectæ ꝗdē ſunt tales.

Tam deeſt auaro quod habet, quàm quod non habet.

ſed maiorem uim accipiunt ex mutatione figuræ, ut

Vſq; adeo'ne mori miſerum eſt,

acrius. n. hoc quàm per ſe, mors miſera non eſt. & tranſlatione à communi ad proprium. Nā cum ſit rectum. nocere facile eſt, prodeſſe difficile, uehementius apud Ouidium Medea dicit,

Seruare potui, perdere an poſſim rogas?

Vertit ad perſonam Cicero. Nihil habet Cæſar nec fortuna tua maius, quàm ut poſſis, nec natura melius, quàm ut uelis ſeruare quamplurimos. Ita quæ erant rerum propria fecit hominis. In hoc genere cuſtodiēdum eſt, & id quidem ubique, ne crebræ ſint, ne palàm falſæ, quales frequenter ab his dicuntur, qui hæc καθολικὰ uocant, & quicquid pro cauſa uidetur quaſi indubitatum pronuntiant, et ne paſſim,

& à quocunq; dicatur. magis enim decet eos, in quibus eſt authori=
tas, ut rei pondus etiam perſona confirmet. Quis enim ferat puerũ,
aut adoleſcentulũ, aut etiam ignobilem, ſi iudicet in dicendo, et quo=
dam modo præcipiat. Ἐνθύμημα quoq; eſt omne, quod mente con
cipimus, proprie tamen dicitur quæ eſt ſententia ex contrarijs, propte
rea quod eminere uidetur inter cæteras, ut Homerus, poëta, urbs, Ro
ma. De hoc in argumentis ſatis dictũ eſt. nõ ſemper autem ad proba-
» tionem adhibetur, ſed aliquando ad ornatum. Quorũ igitur im
» punitas Cæſar tuæ clementiæ laus eſt, eorũ te ipſorum ad crudelita-
» tem acuet oratio. nõ ꝗa ſit ratio diſſimilis, ſed quia iam per alia,
ut id iniuſtum appareret, effectum erat, et addita in clauſula eſt epi
phonematis modo nõ tam probatio, quàm extrema quaſi inſultatio.
Eſt enim ἐπιφώνημα rei narratæ, uel approbatæ ſũma acclamatio,
» Tantæ molis erat romanam condere gentem.
» facere enim probus adoleſcens ꝑiculoſe, quàm ꝑpeti turpiter maluit.
Eſt & quod appellatur à nouis νόημα, qua uoce omnis intelle-
ctus accipi poteſt. Sed hoc nomine donarunt ea, quæ non dicunt, ue-
rum intelligi uolunt, ut in eum, quẽ ſæpius à ludo redemerat ſoror,
agentem cũ ea talionis, quod ei pollicem dormienti recidiſſet, eras di
gnus, ut haberes integram manum. ſic enim auditur, ut depugnares.
Vocatur aliquid & clauſula, quæ ſi eſt quod concluſionem dicimus,
» & recte, & q̃buſdã in partibus neceſſaria eſt. Quare prius de
» facto ueſtro fateamini neceſſe eſt, quàm Ligarij culpã ullã reprehen=
» datis. ſed nunc illud uolunt, ut omnis locus, omnis ſenſus in fine
ſermonis feriat aurem. turpe autem, et propè nefas ducunt reſpirare
ullo loco, qui acclamationem non petierit. Inde minuti, corrupti ſen
ſiculi, & extra rẽ petiti. Neq; enim poſſunt tam multæ bonæ ſenten
tiæ eſſe, quàm neceſſe eſt ut multæ ſint clauſulæ. Iam hæc magis no-
ua ſententiarũ genera, ex inopinato, ut dixit Vibius Criſpus in eũ,
» ꝗ cũ loricatus in foro ambularet, prætendebat ſe id metu facere, ꝗs
» tibi ſic timere ꝑmiſit? Et inſigniter Africanus apud Neronẽ de mor=
» te matris. Rogant te Cæſar Galliæ tuæ, ut felicitatẽ tuã fortiter feras.
Sunt & aliò relata, ut Afer Domitius, cum Cloantillam defenderet,
cui obiectum crimen, quod uirũ, qui inter rebellantes fuerat, ſepeliſ=
» ſet, remiſerat Claudius, in epilogo filios eius alloquens. matrẽ tamen
» inquit, pueri ſepelitote. & aliunde petita, ideſt in alium locũ ex alio
translata, ut pro Spatale Criſpus, quam hæredem amator ꝗ inſtitue-
» rat, deceſſit, cum haberet annos duo deuiginti. O hominẽ diuinum,
» qui ſibi indulſit. facit quaſdã ſententias ſola geminatio, qualis eſt Se-

necæ in

necæ in eo ſcripto,quod Nero ad Senatum miſit occiſa matre,cum ſe periclitatum uideri uellet.ſaluum me eſſe adhuc nec credo,nec gau=deo.melior cum ex contrarijs ualet.Habeo quē fugiam,quem ſequar non habeo.Quid quod miſer,cum loqui non poſſet,tacere non pote-rat? Et uero fit pulcherrima, cum aliqua comparatione clariſcat. Trachallus contra Spatalem.placet hoc ergo?leges diligentiſſimæ pudoris cuſtodes,decimas uxoribus dant,quartas meretricibus?Sed ho=rum quidem generum,& bonæ dici poſſunt,et malæ.illæ ſemper uitioſæ uti uerbo P. C.ſic.n.incipiendum eſt mihi,ut memineritis pa=trum.peius adhuc,quo magis falſum eſt,& longius petitum contra eandem ſororem gladiatoris, cuius modo feci mentionem,ad digitū mihi pugnaui.Eſt etiam generis eiuſdem neſcio an uitioſiſſimum quoties uerborum ambiguitas cum rerum falſa quadam ſimilitudine iungitur,clarū authorem iuuenis audiui,cum lecta in capite cuiuſ-dam oſſa ſententiæ gratia tenenda matri dediſſet.Infeliciſſima fœmina non dum extuliſti filium,& iam oſſa legiſti. Adhuc pleriq; minimis etiam inuentiunculis gaudent,quæ excuſſæ riſum habent,in=uentæ facie ingenij blandiuntur. De eo,qui naufragus,& ante agrorum ſterilitatem uexatus in ſcholis fingitur ſe ſuſpendiſſe,quem nec terra recipit,nec mare pendeat.Huic ſimile in illo, de quo ſupra di-xi,cui pater ſua mēbra laceranti uenenum dedit,qui hæc edit,de=bet hoc bibere,& in luxurioſum,qui ἀποκαρτέρησιν ſimulaſſe dicitur.necte laqueum,habes quod faucibus tuis iraſcaris. ſume uene-num,decet luxurioſos bibendo mori.Alia uana,ut ſuadentis purpu=ratis,ut Alexandrum Babylonis incendio ſepeliant.Alexandrum ſepelio.hoc quiſquam ſpectabit è tecto,quaſi uero id ſit in re tota indigniſſimum. Alia nimia,ut de germanis dicentem quendam audiui caput neſcio ubi impoſitum,& de uiro forti,bella umbone propellit, ſed finis non erit,ſi ſingulas corruptorum proſequar formas. Illud potius,quod eſt magis neceſſariū, duæ ſunt diuerſæ opiniones,aliorū ſententias ſolas penè ſpectantium, aliorum omnino damnantium, quorum mihi neutrum admodum placet,denſitas earū obſtat inui-cem,ut in ſatis omnibus,fructibuſq; arborum,quorū nihil ad iuſtam magnitudinem adoleſcere poteſt,quod loco,in quem creſcat,caret,nec pictura,in qua nihil circumlitum eſt,eminet.Ideoq; artifices etiam, cum plura in unam tabulam opera contulerunt, ſpatijs diſtingunt, ne umbræ in corpora cadant.Facit res eadem conciſam quoq; oratio=nem,ſubſiſtit enim omnis ſententia. Ideoq; poſt eam utiq; aliud eſt initium. Vnde ſoluta ferè oratio,et è ſingulis nō membris,ſed fru-

stis collata structura caret, cum illa rotunda, & undiq; circuncisa insistere inuicem nequeant. Præter hoc etiam color ipse dicendi quãlibet clarus, multis tamen, ac uarijs uelut maculis conspergitur. porrò ut affert lumen clauus purpuræ loco insertæ, ita certe neminẽ deceat intertexta pluribus notis uestis. Quare licet hæc nitere, & aliquanus extare uideantur, tamen et lumina illa non flammæ, sed sintillis inter fumum emicantibus similia dixeris, quæ ne appareant qdem, ubi tota lucet oratio, ut in sole sydera ipsa desinunt cerni, et quæ crebris, paruisq; conatibus se attollunt, inæqualia tantum, et uelut confragosa, nec admirationem consequuntur, eminentium, & planorũ gratiam perdunt. Hoc quoq; accidit, quod solas captanti sententias multas necesse est dicere leues, frigidas, ineptas. Non.n.potest esse delectus, ubi numero laboratur. Itaq; uideas et diuisionẽ pro sententia poni, et argumentum si tantum in clausulæ calce pronuntietur. Occidisti uxorem ipse adulter, non ferrem te etiam si repudiasses. diuisio est. Vis scire uenenum esse amatorium, uiueret homo nisi illud bibisset. argumentum est. Nec multas pleriq; sententias dicunt, sed omnia tanquam sententias. Huic quibusdam contrarium studiũ, qui fugiunt, ac reformidant omnem hanc in dicendo uoluptatẽ, nihil approbantes nisi planum, & humile, & sine conatu, ita dum timent, ne aliquando cadant, semper iacent. Quod enim tantum in sententia bona crimen est? non causæ prodest? non iudicem mouet? non dicentem cõmendat? est quoddam genus, quo ueteres non utebantur. & quam uos uocatis uetustatem? Nã si illã, extremam, multa Demosthenes, quæ ante eum nemo. Quo modo potest probare Ciceronem, qui nihil putet ex Catone, Gracchisq; immutandum? Sed ante hos simplicior adhuc ratio loquendi fuit. Ego uero hæc lumina orationis, uelut oculos quosdã esse eloquentiæ credo. Sed neq; oculos esse toto corpore uelim, ne cætera membra suum officium perdant. & si necesse sit, ueterem illum horrorem dicendi malim, quàm istam nouam licentiam. Sed patet media quædam uia, sicut in cultu, uictuq; accessit aliquis citra reprehensionem nitor. quem sicut possimus, adijciamus uirtutibus. Prius tamen sit uitijs carere, ne dũ uolumus esse meliores ueteribus, simus tamen dissimiles. Reddam nunc quam proximam esse dixerã partem de tropis, quos motus clarissimi nostrorum authores uocant. horum tradere præcepta & grammatici solent. Sed à me, cum de illorum officio loquerer, dilata pars hæc est, quia de ornatu orationis grauior uidebatur locus, & maiori operi seruandus.

De tropis.

TROPUS Est uerbi, uel sermonis à propria significatione in aliam cum uirtute mutatio. Circa quem inexplicabilis, & grammaticis inter ipsos, & philosophis pugna est, quae sint genera, quae species, q numerus, quis cui subijciatur. Nos omissis, quae nihil ad instruēdum oratorem pertinent, cauillationibus, necessarios maxime, atq; in usum receptos exequemur. Haec modo in his annotasse contenti, quosdam gratia significationis, quosdam decoris assumi, & esse alios in uerbis proprijs, alios in translatis, uertiq; formas non uerborū modo, sed etiā sensuū, & cōpositionis. Quare mihi uidentur errasse, q non alios crediderunt tropos, quàm in qbus uerbum pro uerbo poneretur. Neq; illud ignoro in ijsdē ferè, qui significandi gratia adhibētur, esse & ornatum, sed non idem accidet contra, eruntq; quidā tantum ad speciem accommodati. Incipiamus igitur ab eo, qui cū frequentissimus est, tum longe pulcherrimus, translationem dico, quae μεταφορὰ graece uocatur, quae quidem cum ita est ab ipsa nobis concessa natura, ut indocti quoq;, ac non sentientes, ea frequenter utantur, tum ita iucunda, atq; nitida, ut in oratione quamlibet clara proprio tamen lumine eluceat. neq; enim uulgaris esse, neq; humilis, nec insuauis, recte modo ascita potest, copiam quoq; sermonis auget permutando, aut mutuando, quae non habet, quodq; difficillimū est praestat, ne ulli rei nomen deesse uideatur. Transfertur ergo nomen, aut uerbum ex eo loco, in quo proprium est, in eum, in quo aut propriū deest, aut translatum proprio melius est. Id facimus aut quia necesse est, aut quia significantius, aut, ut dixi, quia decentius. ubi nihil horū praestabit, quod transferetur, improprium erit, necessitate rustici dicunt gemmam in uitibus. quid enim dicerent aliud? & sitire segetes, & fructus laborare, necessitate nos, durum hominem, atq; asperum, non enim proprium erat, qđ daremus his affectionibus, nomen. Iam incensum ira, & inflammatum cupiditate, & lapsum errore significandi gratia. nihil enim horum suis uerbis, quàm hic accersitis magis proprium erat. Illa ad ornatum, lumen orationis, & generis claritatem, & concionum procellas, & eloquentiae fulmina, ut Cicero pro Milone Clodium fontem gloriae eius uocat, et alio loco segetem, ac materiem. Quaedam etiam parum speciosa dictu per hanc explicantur.

» Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus Sit genitali aruo,
» & sulcos oblimet inertes.

In totum autem metaphora breuior

est similitudo, eoq; distat, quod illa cōparatur rei, quam uolumus ex
primere, hæc pro ipsa re dicitur. Comparatio est enim, cū dico fecisse
quid hominem, ut leonem, translatio est, cū dico de homine, leo est.
huius uis omnis maxime quadruplex uidetur, cum in rebus anima-
libus aliud pro alio ponitur, ut de agitatore.
» -Gubernator magna contorsit equum ui. Et ut Liuius Scipionem
à Catone adlatrari solitum refert. In anima pro alijs generis eiusdē
sumuntur, ut
» -classiq; immittit habenas, aut pro rebus animalibus inanima,
» Ferro, an fato uirtus argiuūm occidit. aut contra.
» -Sedet inscius alto
» Accipiens sonitum saxi de uertice pastor.
Præcipueq; ex ijs oritur mira sublimitas, quæ audaciæ proxima pe=
riculo translationis attollitur, cum rebus sensu carentibus actū quen
dam, & animos damus, qualis est,
» -Pontem indignatus Araxes. Et illa Ciceronis. Quid enim tuus
» ille Tubero districtus in acie pharsalica gladius agebat? Cuius latus
» ille mucro petebat? qui sensus erat armorū tuorum? Duplicatur in=
terim hæc uirtus apud Virgilium,
-Ferrumq; armare ueneno. Nam & uenenum armare, & fer=
rū armare translatio est. Secantur hæc in plures, ut à rationali ad
rationale, & idem de irrationalibus. & hæc inuicem, qbus similis
ratio est, & à toto, & à partibus, sed iam non pueris præcipimus,
ut accepto genere, species intelligere non possit. ut modicus autē, atq;
opportunus eius usus illustrat orationem, ita frequēs et obscurat, &
tædio complet. Continuus uero in allegoriam, & ænigmata exit.
Sunt etiam quædam & humiles translationes, ut id, de quo modo di
xi, saxea est uerruca, & sordidæ. Non enim si Cicero recte sentinam
» reipub. dixit, fœditatem hominum significans, idcirco probem, illud
» quoq; ueteris oratoris, persecuisti reip. uomicas. Optimeq;, Cicero de-
monstrat cauendum ne sit deformis translatio, qualis est (nam ipsis
» eius utar exemplis) Castratam morte Affricani remp. & stercus cu
» riæ glauciam, ne nimio maior, aut, quod sæpius accidit, minor, ne dis
similis, quorum exempla nimium frequenter deprehendet, q scierit
hæc uitia esse. Sed & copia quoque modum egressa uitiosa est, præ=
cipue in eadem specie. Sunt & duræ, idest à longinqua similitudine
ductæ, ut
» -Capitis niues &
» Iuppiter hybernas cana niue conspuit alpes. In illo uero pluri=

mum erroris, quod ea, quæ poëtis, qui & omnia ad uoluptatem referunt, & plurima uertere etiam ipsa metri necessitate coguntur, permissa sunt, conuenire quidam etiam prosæ putant. At ego in agẽdo, nec pastorẽ populi authore Homero dixerim, nec uolucres pennis remigare, licet Virgilius in apibus, ac Dedalo speciosissime sit usus. Metaphora enim aut uacantem occupare locum debet, aut si in alienũ uenit, plus ualere eo, quem expellit. Quod aliquando pene iam magis de synecdoche dicam. Nam translatio permouendis animis plerũq;, & signandis rebus, ac sub oculis subijciendis reperta est. Hæc uariare sermonem potest, ut ex uno plures intelligamus, parte totum, specie genus, præcedentibus sequentia, uel è contra, omnia liberiora poëtis, quàm oratoribus. Nam prosa ut mucronem pro gladio, et tectũ pro domo recipiet, ita non puppim pro naui, nec abietem pro tabellis, et rursus, ut pro gladio ferrum, ita non pro equo quadrupedẽ. Maxime autem in orando ualebit numerorum illa libertas. Nam et Liuius sæpe sic dicit, Romanus prælio uictor. cum Romanos uicisse significat. Et contra Cicero ad Brutum. populo, inquit, imposuimus, et oratores uisi sumus. cum de se tantum loqueretur. Quod genus non orationes modo ornat, sed etiam quotidiani sermonis usus recipit, qdam συνεκδοχὴν uocant, cum et id in contextu sermonis, qđ tacetur, accipimus. uerbũ. n. ex uerbo intelligitur, qđ inter uitia ἔλλειψις uocatur.

Arcades ad portas ruere- Mihi hanc figurã esse magis placet, illic ergo reddetur. Aliud etiam intelligitur ex alio,

Aspice aratra iugo, referunt suspensa iuuenci. Vnde apparet noctem appropinquare. Id nescio an oratori conueniat nisi in argumentando, cũ rei signũ est. Sed hoc ab elocutionis ratione distat. Nec procul ab hoc genere discedit μετωνυμία, quæ est nominis pro nomine positio, cuius uis est, pro eo, quod dicitur, causam, propter quã dicitur, ponere. Sed, ut ait Cicero, hypallagen esse rhetores dicunt. hæc inuenta ab inuentore, & subiecta ab obtinentibus significat, ut

Cererem corruptam undis, &

-Receptus

Terra Neptunus classes aquilonibus arcet, quod fit retro durius. Refert autem in quantum dictus tropus oratorem sequatur. Nam ut uulcanum pro igne uulgo audiuimus, & uario marte pugnatũ, eruditus est sermo, & uenerem, quam coitum dixisse magis decet. ita liberum, & cererem pro uino, & pane licentius, quàm ut fori seueritas ferat, sicut ex eo, quod continetur, id, qđ continet, usus recepit, bene moratas urbes, et poculum epotum, & seculum felix. At id, quod

contra est raro audeat quis, nisi poëta,

» -Iam proximus ardet

» Vcalegon,- nisi forte hoc potius est, à possessore quod possidetur, ut hominem deuorari, cuius patrimonium consumatur, quomodo fiunt innumerabiles species. Huius enim sunt generis, cum ab Annibale cæsa apud cannas sexaginta millia dicimus. Et apud tragicos, ab Egialao & carmina Virgilij uenisse, & uenire commeatus, qui afferantur, et sacrilegium deprehensum, non sacrilegum, & armorū scientiā habere, non artis. Illud quoq; et poëtis, et oratoribus frequēs, quo eū, qui efficit, ex eo, quod efficitur, ostēdimus. Nā et carminum authores

» Pallida mors æquo pulsat pede, pauperum tabernas

» Regumq; turres. &

» Pallentesq; habitant morbi, tristisq; senectus, et orator præcipitem iram, hilarem adolescentiam, segne otium dicet. Est etiam huic tropo quædā cum synecdoche uicinia. Nam dico uultus hominis pro uultu. Dico pluraliter, quod singulare est, quod singulare est, pluraliter. Sed non id ago, ut unum ex multis intelligatur. nam id est manifestum, sed nomen immuto, ut cum aurata tecta, aurea pusillū ab eo discedo, quia non est pars, ut aurata, quæ singula persequi minutioris est curæ, etiam non oratorem instruentibus. Ἀντονομασία, quæ aliquid pro nomine ponet, poëtis utroq; modo frequentissima, & per epitheton, quia detracto eo, cui apponitur, ualet pro nomine. Titides, Pellides, & ex his quæ in quoq; sunt præcipua,

» -Diuûm pater, atq; hominum rex. & ex factis, quibus persona signatur,

» Thalamo, quæ fixa reliquit
Impius- Oratoribus etiam si rarus eius rei, nonnullus tamen usus est. Nam ut Titidem, & Pellidē non dixerint, ita dixerūt impium, & paricidam. Euersorem quoq; Carthaginis, et Numantiæ pro Scipione, Et romanæ eloquentiæ principē pro Cicerone posuisse

» non dubitent. Cicero ipse certe usus est hac libertate. Non multa pec

» cas inquit, ille fortissimo uiro senior magister. Neutrū enim nomen positum est, & utrunq; intelligitur. Ὀνοματοποιΐα quidem, idest fictio nominis, græcis inter maximas habita uirtutes, nobis uix permittitur. Et sunt plurima ita posita ab ijs, qui sermonem primi fecerunt aptantes affectibus uocem. Nam mugitus, & sibilus, & murmur inde uenerunt. Deinde tanquam consumpta sint omnia, nihil generare audemus ipsi, cum multa quotidie ab antiquis ficta moriātur. Vix illa, quæ πεποιημένα uocant. quæ ex uocabus in usum receptis quocūq;

modo

modo declinantur nobis permittimus, qualia sunt sullaturit, & pro=
scripturit, atq; laureati postes pro illo lauro coronati ex eadẽ fictio=
ne sunt. Sed hoc feliciter eualuit * adomia et uio co ferimus in græ
* cis obidis ocoluditiuno bono eo, dure, atq; iungere, q̃ tollentem, & ui
* dere septentriones uidemur. Eo magis necessaria κατάχρησις, quã
recte dicimus abusionem, quæ non habentibus nomen suũ accommo
dat, quod in proximo est, si cæcum * ogra putant, edificant et apud
tragicos, & iam leo parct. at pater, mille sunt hæc, acceptabula q̃cq̃d
habet, et pixides cuiuscunq; materiæ sunt, et paricida matris quoq;,
aut fratris interfector. Discernendumq; est hoc totum à translatione
genus, q̃d abusio est, ubi nomen defuit, translatio, ubi aliud fuit. Nam
poëtæ solent abusiue etiam in ijs rebus, quibus nomina sua sunt, uici
nis potius uti, quod rarũ in prosa est. Illa quoq; q̃dã καταχρήσεις esse
uolunt, cũ pro temeritate uirtus, aut pro luxuria liberalitas dicitur.
à q̃bus hæc q̃dem dissonantia sunt, quod in his non uerbũ pro uer
bo ponitur, sed res pro re. Neq; enim putat quisquã & luxuriã, &
liberalitatem idem significare, uerum id, quod sit, alius luxuriã esse
dicat, alius liberalitatẽ, q̃uis neutri dubiũ sit, hæc esse diuersa. Super
est ex ijs, quæ aliter significant, μετάληψις idest transsumptio, quæ
ex alio in aliud uelut uiam præstat, tropus & rarissimus etiã im-
proprij usus, græcis tamen frequentior, qui centaurum chirona, &
νήσους θοὰς ὀξείας dicunt, nos quis ferat, si uerrem suem, aut Lælium
doctum nominemus. Est enim hæc in metalepsi natura, ut inter id, q̃d
transfertur, sit medius quidam gradus, nihil ipse significans, sed præ
bens transitum, quẽ tropum magis affectamus, ut habere uideamur,
q̃ ullo in loco desyderemus. Nam id eius frequentissimũ exemplum
est Cano, canto, dico ita cano, dico. Item est mediũ illud cano, nec diu
tius in eo morandum, nihil enim usus admodum uideo nisi ut in me
dijs. Cætera iam non significandi gratia, sed ad ornandã modo, non
augendam orationem assumuntur. Ornat enim ἐπίθετον, quod re-
cte dicimus appositum, à nonnullis sequens dicitur. Eo poëtæ & fre=
quentius, et liberius utuntur. namq; illis satis est conuenire uerbo, cui
apponitur, & itaq; dentes albi, & humida uina in his non reprehẽ
demus. apud oratorem, nisi aliquid efficitur, redundat. Tum autẽ effi=
citur si sine illo, quod dicitur, minus est, qualia sunt, ó scelus abomi-
nandum, ó deformẽ libidinem. Exornatur autem res tota maxime
translationibus, cupiditas effrenata, & insanæ substructiones. Et so-
let fieri alijs adiũctis epitheton tropis. Vt apud Virgiliũ, turpis ege=
stas, & tristis senectus. Veruntamen talis est ratio huiusce uirtutis,

ut sine appositis nuda sit, et uelut incompta oratio, ne oneretur tamẽ multis. Nam fit longa, & impedita, ut in quæstionibus eã iudices similem agmini totidem lixas habenti, quot milites quoq;. In quo & numerus est duplex, nec duplum uiriũ, quanquam non singula modo, sed etiam plura uerba apponi solent, ut

» Coniugio Anchisa Veneris dignate superbo. Sed hoc quoq; modo duo uerba uni apposita, ne uersum quidẽ decuerint. Sunt autem quibus non uideatur hic omnino tropus, quia nihil uertat, necesse est, semper cum id est appositum, si à proprio diuiseris, ꝑ se significet, & faciat antonomasiam. Nam si dicas, ille, qui Carthaginem, et Numantiam euertit, antonomasia est, si adieceris Scipio appositum. Non potest ergo nó esse iunctum. Ἀλληγορία est, quã inuersionẽ interpretantur, ut aliud uerbis, aliud sensu ostendant, ac etiã interim contrarium, prius, ut

» O' nauis referant in mare te noui

» Fluctus, o' quid agis fortiter occupa

Portum.- Totus'q; ille Horatij locus, quo nauim pro re publica, fluctuum tempestates pro bellis ciuilibus, portum pro pace, atq; concordia dicit. Tale Lucretius.

» Auia pieridum peragro loca- Et Virgilius,

» Sed nos immensum spatio confecimus æquor.

» Et iam tempus equũ spumantia soluere colla. Sine translatione uero in bucolicis,

» Certe equidem audieram, qua se subducere colles

» Incipiunt, molliq; iugum demittere cliuo,

» Vsq; ad aquam, & ueteris confracta cacumina fagi,

» Omnia carminibus uestrum seruasse Menalcam. Hoc enim loco præter nomen cætera proprijs decisa sunt uerbis. Verum non pastor Menalcas, sed Virgilius est intelligendus. Habet usum talis allegoriæ frequenter oratio, sed raro totius, plerunq; apertis permista est. Tota

» apud Ciceronem talis. Hoc miror enim, queror'q; quenq̃ hominem

» ita pessundare alterũ uerbis uelle, ut etiam nauem perforet, in qua

» ipse nauiget. Illud commistum frequentissimum. Equidem cæteras

» tempestates, & procellas in illis duntaxat fluctibus concionum sem-

» per Miloni putaui esse subeundas. Nisi adiecisset duntaxat fluctibus concionum, esset allegoria, nunc eam miscuit. Quo in genere & species ex arcessitis uerbis uenit, & intellectus ex proprijs. Illud uero longe speciosissimum genus orationis, in quo trium permista est

» gratia, similitudinis, allegoriæ, & translationis. Quod fre-

tum quem

tum quem Euripum, tot motus, tantas, tam uarias habere creditis agitationes, commutationes, fluctus, quantas perturbationes, & quantos æstus habet ratio comitiorum. dies intermissus unus, aut nox interposita sæpe, & perturbat omnia, & totam opinionem parua nonnunquam commutat aura rumoris. Nam id quoq; in primis est custodiendum, ut quo ex genere cœperis translationis, hoc desinas. Multi autem cum initium à tempestate sumpserunt, incendio, aut ruina finiunt, quæ est inconsequentia rerum fœdissima. Cæterum allegoria paruis quoq; ingenijs, & quotidiano sermoni frequentissime seruit. Nam illa in agendis causis iam detrita, pedem conferre, & iugulũ petere, & sanguinem mittere, inde sunt, nec offendunt tamen. Est.n. gratia in eloquendo nouitas, et commutatio, et magis inopinata delectant. Ideoq; iam in his amisimus modum, & gratiam rei nimia cooptatione consumpsimus. Est in exemplis allegoria, si non prædicta in oratione ponantur. Nam ut Dionysium Corinthi esse, quo græci omnes utuntur, ita plura similia dici possunt. Hæc allegoria, quæ est obscurior, αἴνιγμα dicitur, uitium meo quidem iudicio, siquidem dicere dilucide uirtus, quo tamen & poëtæ utuntur.

Dic quibus in terris, & eris mihi magnus Apollo,
Treis pateat cœli spatium non amplius ulnas, & oratores non nunquam, ut Cæcilius, Quadrantariam Clytemnestram, et in triclinio coam, & in cubiculo nolam. Nanq; & nunc quædã soluuntur, & tum erant notiora, cum dicerẽtur, & ænigmata sunt tamen, nec ea, nisi quis interpretetur, intelligas. In eo uero genere, quo contraria ostenduntur. εἰρωνία est, illusionem uocãt, quæ aut pronuntiatione intelligitur, aut persona, aut rei natura. Nam siqua earum uerbis dissentit, apparet diuersam esse orationi uoluntatem. quanquam in plurimis id tropis accidit, ut intersit, quid de quo dicatur. qa qđ dicitur alibi uerum est, & laudi aut simulatione detrahere, aut uituperatio
» ni, laudare concessum est. Quale est, quod C. Verres prætor urbanus,
» homo sanctus, & diligens, subsortitionem eius in eo dicere nõ habe
» ret. Et contra oratores uisi sumus, & populo imposuimus. aliquando cum risu quodam contraria dicuntur ijs, quæ intelligi uolunt, quẽad
» modũ in Clodium. Integritas tua te purgauit, mihi crede, pudor eri
» puit, uita anteacta seruauit. Præter hæc usus est allegoriæ, ut tristia dicamus melioribus uerbis, aut bonæ rei gratia quædã cõtrarijs significemus, alíud textu, quæ et numerauimus. Hæc siqs profecto ignorat, qbus græci nominibus apellẽt, σαρκασμὸν, ἀστεϊσμὸν, ἀντίφρασιν, παροιμίαν dici sciat. Sunt etiã q hæc nõ species allegoriæ, sed ipsa tro=

pos dicunt acri quidem ratione, ꝙ illa obscurior sit, & in his omnibus aperte appareat qđ uelimus. Cui accedit hoc quoq;, quod genus, cũ diuiditur in species, nihil habet proprium, ut arbor, pinus, et olea, et cupressus, et ipsius per se nulla proprietas. Allegoria uero habeat aliqd proprium, quod quomodo fieri potest, nisi ipsa species est? Sed ad utendum nihil refert. Adijcitur ijs μυκτηρισμὸς simulatus qdẽ, sed non latens derisus. pluribus autem uerbis cum id, qđ uno, aut paucioribus certe dici potest, explicatur, περίφρασιν uocant circuitum eloquendi, q nonnunquá necessitatem habet, quoties dictu deformia operit, ut Sallustius, ad requisita naturæ. Interim ornatum petit solum, qui est apud poëtas frequentissimus, ut,

» Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris
» Incipit, & dono diuûm gratissima serpit,

& apud Oratores nõ rarus, semper tamen astrictior. Quicqd enim significari[1] breuius potest, & cum ornatu latius ostenditur, περίφρασις est, cui nomen latine datũ est, non sanè orationis aptum uirtuti, circunlocutio. Verũ hæc, ut cum decorem habet periphrasis, ita cum in uitium incidit, περισσολογία dicitur. Obstat enim qcqd non adiuuat. Ὑπέρβατον quoq; id est uerbi transgressionem, quam frequenter ratio cõparationis, & decor poscit, non immerito inter uirtutes habemus. Fit enim frequẽtissime aspera, & dura, & dissoluta, et hians oratio, si ad necessitatem ordinis sui uerba redigantur. Et ut quodq; oritur, ita proximis etiã si uinciri nõ potest, alligetur. Differenda igitur quædam, et præsumenda, atq; ut in structuris lapidũ impolitiorũ loco, quo conuenit quicq; ponendum. Non. n. recidere ea, nec polire possumus, quo coagmentata se magis iungant. Sed utendũ ijs, qualia sunt, eligendæq; sedes, nec aliud potest sermonem facere numerosum, quàm opportuna ordinis mutatio, neq; alio, κατέβην χθὲς εἰς πειραιᾶ, Platonis inuenta sunt quatuor illa uerba, qbus in illo pulcherrimo operum in Petræum descendisse significat, plurimis modis scripta, quod eũ quoq; maxime facere experiretur, uerũ id cũ duobus uerbis fit. Ἀναστροφὴ dicitur reuersio quędã, qualia sunt uulgo, mecum, secum, apud Oratores, & historicos, qbus de rebus. At cũ decoris gratia contrahitur longius uerbũ, proprie hyperbati tenet nomen, Animaduerti iudices omnẽ accusatoris orationẽ in duas diuisam esse parteis. nã in duas parteis diuisam esse rectũ erat, sed durũ, & incomptum. Poëtæ qdẽ etiam uerborũ diuisionẽ faciunt, & transgressionem,

» -Hyperboreo septẽ subiecta trioni,

qđ oratio nequaq̃ recipiet. Ad id, qđ est, propter qđ dicit, tropus fit, qa cõponendus est è duobus in-

tellectibus, aliogn ubi nihil ex significatione mutatũ est, et structura
sola uariatur, figura potius uerborũ dici potest, sicut multi narrationẽ
longis mutant hyperbatis. Ex cõfusis, quæ uitia accidant suo loco di
ximus. ὑπερβολὴν audacioris ornatus summo loco posui. Est hæc
dementiens superiectio. Virtus eius ex diuerso par augendi, atq; mi
nuendi, fit pluribus modis, aut enim plus facto dicimus, sicut uomens
frustis esculentis gremium suũ, & totum tribunal impleuit.
-Geminiq; minãtur In cœlũ scopuli.- aut res p similitudinẽ attol=
-Credas innare reuulsas (limus.
Cycladas. aut per comparationem, ut
-Fulminis ocyor alis. aut signis quasi quibusdam.
Illa uel intactæ segetis per summa uolaret
Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas. uel translatione, ut
ipsum illud uolaret. Crescit interim hyperbole alia insuper addita,
ut Cicero in Antoniũ dicit, quæ carybdis tã uorax, carybdim dico,
quæ si fuit, fuit animal unũ. Oceanus medius fidius uix uidetur, tot
res tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam cito obsorbere
potuisse. Exqsitã uero figurã huius rei deprehendisse apud principẽ
lyricorũ Pindarũ uideor in libro, quem inscripsit ὕμνους. Is nanq;
Herculis impetum aduersus Meropas, q in insula Co dicuntur habi
tasse, nõ igni, nec uentis, nec mari, sed fulmini dicit similẽ fuisse, ut illa
minora, hoc par esset, qđ imitatus Cicero, illa cõposuit i Verrẽ. uer=
sabatur in Sicilia lõgo interuallo nõ Dionysius ille, nec Phalaris (tu-
lit.n.illa quõdã insula multos, et crudeles tyrãnos) sed nouũ quod-
dam monstrũ ex uetere illa immanitate, quæ in iisdem uersata locis
dicitur. Non enim carybdim tã infestam, neq; Scyllã nauibus, quàm
istũ i eodẽ freto fuisse arbitror. nec pauciora sunt genera minuẽdi.
Vix ossibus hærent, et quod Cicero in quodã ioculari libello
Fundum Varro uocat, quò possim mittere funda,
Ni tamen exciderit qua caua funda patet. Sed huius quoq; rei
seruetur mensura quædam, quamuis est enim omnis hyperbole ultra
fidem, non tamen esse debet ultra modum, nec alia magis uia in
κακοζηλίαν itur. Piget referre plurima hinc orta uitia, cum præser=
tim minime sint ignota, & obscura, monere satis est mentiri hyperbo
len, nec ita ut mendacio fallere uelit, quo magis intuendũ est quousq;
deceat extollere qđ nobis non creditur. Peruenit hæc species frequen
tissime ad risum, qui si aptus est, urbanitatis, sin aliter, stultitiæ nomẽ
assequitur. Est autem in usu uulgo quoq;, & inter ineruditos, &
apud rusticos, uidelicet qđ à natura est omnibus augendi res, uel mi=

nuendi cupiditas insita. Nec qsq̃ uero cõtentus est, sed ignoscitur, q̃a nõ affirmamus, tũ est hyperbole uirtus, cũ res ipsa, de qua loquẽdũ est, naturalẽ modũ excessit. Cõceditur. n. amplius dicere, q̃a dici q̃tũ est nõ põt, meliusq́; ultra, q̃ citra stat oratio. Sed de his satis, q̃a eũdẽ locũ plenius i eo libro, quo cãs corruptæ eloquẽtiæ reddebamus, tractauimus.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER NONVS.

In quo differant figuræ à tropis.

CVM sit proximo libro de tropis dictũ, sequitur ꝑtinens ad figuras, quæ σχήματα græce uocantur, locus ipsa rei natura coniunctus superiori. Nã pleriq; has tropos esse existimauerunt, q̃a siue ex hoc duxerint nomẽ, q̃d sint formati quodãmodo, siue ex eo, ꝙ uertant orationẽ, unde & motus dicuntur, fatendũ erit esse utrunq; eorũ etiã in figuris, usus quoq; est idẽ. nã & uim rebus adijciunt, & gratiã præstant, nec desunt qui tropis figuræ nomen imponant, quorũ est Caius Artorius Proculus, q̃n adeo similitudo manifesta est, ut eã discernere non sit in promptu. Nã quo modo quædã in his species planè distant, manẽte tamẽ generali illa societate, ꝙ utraq; res de recta, et simplici ratione cũ aliqua dicẽdi uirtute deflectitur, ita quædã ꝑquã tenui limite diuiduntur, cũ ironia tã inter figuras sententiæ, quàm iter tropos reperiatur, περίφρασιν autẽ, et ἐπίθετον et ὑπέρβατον et ὀνοματοποιΐαν clari quoq; authores figuras uerborũ potius quàm tropos dixerint, quo magis signanda est utriusq; rei differẽtia. Est igitur tropos sermo à naturali, et principali significatiõe trãslatus ad aliã, ornãdæ orationis gratia, uel, ut pleriq; grãmatici finiũt, dictio ab eo loco, in quo propria est trãslata, in eã, in quo propria nõ est. Figura est, sicut nomine ipso patet, conformatio quædã orationis remota à cõmuni. et primũ se offerẽte ratione. Quare in tropis ponãtur uerba alia pro alijs, ut in μεταφορᾷ, μετωνυμίᾳ, ἀντονομασίᾳ, μεταλήψει, συνεκδοχῇ, καταχρήσει, ἀλληγορίᾳ plerunq; ὑπερβολῇ, nãq; et rebus fit, et uerbis. Ὀνοματοποιΐα fictio ẽ nominis. ergo hoc quoq; pro alijs ponitur, q̃bus usuri fuimus, si illud nõ fingeremus, περίφρασις etiã si frequẽter, et

id ipsum, in cuius locũ assumitur nomen, cõplecti solet, utitur tamen
pluribus pro uno ἐπίθετον, quoniã plerunq; antonomasiæ pars est,
coniũctiõe eius fit tropus. In hyperbato cõmutatio est ordinis. Ideoq;
multi tropis hoc genus eximunt. Transfert tamen uerbũ, aut partẽ
eius à suo loco in alienum. Horum nihil in figuras cadit. nã & pro=
prijs uerbis, & ordine collocatis fieri figura potest. Quomodo autẽ
ironia alia sit tropi, alia schematis suo loco reddam. Nõ enim fateor
esse communia hæc, & scio quàm multiplicẽ habeant, quamq; scru
pulosam disputationem. sed ea non pertinet ad præsens meũ propo=
situm. nihil enim refert quomodo appelletur utrumlibet eorũ, siquid
orationi prosit, appareat, nec mutatur uocabulis uis rerũ. Et sicut ho
mines si aliud acceperunt, quàm quod habuerant, nomen, ijdẽ sunt
tamen, ita hæc, de quibus loquimur, siue tropi, siue figuræ dicantur,
idẽ efficient. Non enim nominibus prosunt, sed effectibus, ut statũ con
iecturalem, an inficialem, an facti, an substantiæ, an de substantia
nominemus, nihil interest, dum idem quæri sciamus. Optimum ergo
in his sequi maxime recepta, et rem ipsam, quocũq; appellabitur mo
do, intelligere. Illud tamen notandũ, coire frequenter in easdẽ senten-
tias & tropon, & figuram. tam enim translatis uerbis, quàm pro-
prijs figuratur oratio. Est autẽ non mediocris inter authores dissen=
sio, & quæ uis nominis eius, & quæ genera, & quammultæ sint
species. Quare primum intuendum est, quid accipere debeamus fi-
gurã. nã duobus modis dicitur, uno, qualiscunq; forma sententiæ, sicut
in corporibus, in qbus quoquo modo sunt cõposita, utiq; habitus est
aliquis, altero, quod proprie schema dicitur, in sensu, uel sermone,
aliqua à uulgari, & simplici specie cum ratione mutatio, sicut nos,
sedemus, incumbimus, respicimus. Itaq; cum in eosdẽ casus, aut tem=
pora, aut numeros, aut etiã pedes continuo quis, aut certe nimiũ fre-
quenter incurrit, præcipere solemus uariandas figuras esse, uitandæ
similitudinis gratia. In quo ita loquimur tanquam omnis sermo ha=
beat figuram. Itaq; eadẽ figura dicimus cursitare, qua lectitare. eadẽ
ratione declinari. Quare illo intellectu priore, & cõmuni nihil nõ
figuratum est. quo si contenti sumus, non immerito Apollodorus, si
tradenti Cæcilio credimus, incomprehensibilia partis huius præce=
pta existimarit. Sed si habitus qdã, et quasi gestus sic appellãdi sunt,
id demum hoc loco schema accipi oportebit, qđ sit à simplici, atq; in
promptu posito dicẽdi modo poëtice, uel oratorie immutatũ. Sic enim
uerum erit aliam esse orationem ἀσχημάτιστον, idest carentem
figuris, quod uitium non inter minima est, aliam ἐσχηματισμένην,

idest figuratã. Verũ id ipsum anguste tamen & Cœlius terminauit, q id solũ putauerit schema, quo aliud simulatur dici, quàm dicatur, q̃d sanè uulgo quoq; sic accipi scio. Vnde et figuratæ controuersiæ quædam, de quibus paulo post dicam, uocantur. Ergo figura sit arte aliqua nouata forma dicendi. Genus eius unum quidam putauerũt in hoc ipsò diuersas opiniones secuti. Nam ij, q̃ uerborũ mutatione sensus quoq; uerterent, omnes figuras in uerbis esse dixerunt, illi, quia uerba rebus accommodarent omnes in sensibus, quarũ utraq; manifesta cauillatio est. Nã ut eadem dici solent aliter atq; aliter, manetq; sensus elocutione mutata, ita & figura sententiæ plures habere uerborũ figuras potest. Illa ẽ enim posita in concipiẽda cogitatione, hæc in enuntianda. sed frequẽtissime coeũt, ut in hoc.
» Iam iã Dolabella,
» neq; tui me, neq; tuorũ liberũ. Nã oratio à iudice auersa, in sententia, iam iam, & liberũ in uerbis sunt schemata. Inter plurimos. n. quod sciã consensum est duas eius esse partes διανοίας idest mentis, uel sensus, uel sententiarũ. nã ijs omnibus modis dictũ est. et λέξεως idest uerborũ, uel dictionis, uel elocutionis, uel sermonis, uel orationis. nã & uariatur, et nihil refert. Cornelius tantũ Celsus adijcit uerbis, & sententijs figuras colorũ nimia profecto nouitatis cupiditate ductus. nã q̃s ignorasse eruditum alioquin uirũ credat colores, & sententias sensuũ esse? Quare sicut omnem orationem, ita figuras quoq; uersari necesse est in sensu, & in uerbis. Vt uero natura prius est cõcipere animo res quàm enuntiare, ita de his figuris ante loquendũ est, quæ ad mentẽ pertinent, quarũ q̃dem utilitas tum magna, tũ multiplex in nullo non orationis opere uel clarissime elucet. nã etsi minime uidetur pertinere ad probationem, qua figura q̃cq; dicatur, facit tamen credibilia, quæ dicimus, & in animos iudicũ, qua nõ obseruatur, irrepit. nãq; ut in armorũ certamine, & aduersos ictus, & rectas, & simplices manus, cũ uidere, tum etiã cauere, ac propulsare facile est, auersæ tectæq; minus sunt obseruabiles, & aliud ostendisse, quàm petas, artis est, sic oratio, quæ astu caret, pondere modo, et impulsu præliatur. Simulanti, uariantiq; conatus in latera, atq; in terga incurrere datur, et arma aduocare, et uelut nutu fallere. Iam uero affectus nihil magis ducit. nã si frons, oculi, manus multũ ad motum animorũ ualent, quanto plus orationis ipsius uultus, ad id, q̃d intendimus efficere, cõpositus. plurimũ tamen ad cõmendationẽ facit, siue in conciliãdis agentis moribus, siue ad promerendũ actioni fauorẽ, siue ad leuandũ uarietate fastidiũ, siue ad quædã uel decentius indicanda, uel tutius, sed ante quàm quæ cuiq; rei figura cõueniat osten

do, dicendū est nequaquam eas esse tam multas, quàm sint à qbusdā constitutæ. Neq; enim me mouent nomina illa, quæ fingere utiq; græcis promptissimū est. Ante omnia igitur illi, q totidē figuras putant, quot affectus, repudiandi, nó quia affectus non sit qualitas quædā mentis, sed qa figura, quā non communiter, sed proprie nominamus, nó sit simplex rei cuiuscunq; enuntiatio. Quapropter in dicēdo irasci, dolere, misereri, timere, confidere, contemnere, nō sunt figuræ non magis quàm suadere, minari, rogare, excusare. sed fallit parū diligenter intuentes, qđ inueniunt in omnibus his locis figuras, & earū exēpla ex orationibus excerpunt. Neq; enim pars ulla dicendi est, quæ nó recipere eas possit, sed aliud est admittere figurā, aliud figurā esse. neq; enim uerebor explicandæ rei gratia frequentiorē eiusdē nominis repetitionē, quare dabunt mihi aliquam in irascente, deprecante, miserante figuram, scio, sed non ideo irasci, misereri, deprecari figura erit. Cicero qdem omnia orationis lumina in hunc locū congerit, mediā quandā, ut arbitror, secutus uiā, ut nec omnis sermo schema iudicaretur, nec ea sola, quæ haberent aliquā remotam ab usu cōmuni fictionem, sed quæ essent clarissima, & ad mouendū auditorē ualerent plurimum. quē duobus ab eo libris tractatum locū ad literam subieci, ne fraudarē legentes iudicio maximi authoris. In tertio
» de Oratore ita scriptum est. In perpetua autem oratione, cū & cō
» iunctionis lenitatem, & numerorū quam dixi rationē tenuerimus,
» tum est quasi luminibus distinguenda, & frequentanda omnis oratio
» sententiarum, atq; uerborū. nam & commoratio una in re permul
» tum mouet, & illustris explanatio, rerumq́; quasi gerantur, sub aspe
» ctum pene subiectio, quæ & in exponenda re plurimū ualet, &
» ad illustrandū id, quod exponitur, & ad amplificandū, ut ijs, q au-
» dient illud, quod augebimus, quantū efficere oratio poterit, tantū esse
» uideatur. Et huic contraria sæpe præcisio est. Et plus ad intelligen-
» dum, quàm dixeris, significatio, & distincte concisa breuitas, & exte
» nuatio, & huic adiuncta illusio à præceptis Cæsaris non abhorrēs,
» & ab re non longa digressio, in qua cū fuerit delectatio, tum redi=
» tus ad rem aptus, & concinnus esse debebit, propositioq́; quid sis di=
» cturus, & ab eo, quod est dictum, seiunctio, & reditus ad proposi-
» tum, & iteratio, & rationis apta conclusio, tum augendi, minuendi'ue
» causa ueritatis superlatio, atq; traiectio, & rogatio, atq; huic finiti=
» ma quasi percunctatio, expositioq́; sententiæ suæ, tum illa, quæ maxi
» me quasi irrepit in hominū mentes alia dicentis, ac significantis dissi
» mulatio, quæ est p iucunda, cū in oratione non contentione, sed ser=

mone tractatur, deinde dubitatio, tũ distributio, tũ correctio uel ante,
uel postquam dixeris, uel cum aliquid à te ipso reijcias, præmunitio
est etiam ad id, quod aggrediare, & reiectio in alium, cõmunicatio,
quæ est quasi cum ijs ipsis, apud quos dicas, deliberatio, morum, ac ui
tæ imitatio, uel in personis, uel sine illis magnum quoddã ornamen
tum orationis, & aptum ad animos conciliandos, uel maxime, sæpe
autem etiam ad commouendos. personarũ ficta inductio uel grauis-
simum lumen augendi, descriptio, erroris inductio, ad hilaritatẽ im=
pulsio, ante occupatio, tum duo illa, quæ maxime mouent, similitudo,
& exemplum, digestio, interpellatio, contentio, reticentia, commenda-
tio, uox quædam libera, atq; etiã effrenatior augendi causa, iracun=
dia, obiurgatio, promissio, deprecatio, obsecratio, declinatio breuis à
proposito, non ut superior illa digressio, purgatio, conciliatio, læsio,
optatio, atq; execratio. His ferè luminibus illustrant orationẽ senten
tiæ. Orationis autem ipsius tanquam armorum est, uel ad usum com
minatio & quasi petitio, uel ad uetustatem ipsa tractatio. Nã & ge
minatio uerborum habet interdum uim, leporem aliâs, & paululũ
immutatum uerbum, atq; deflexum, & eiusdẽ uerbi crebra, tum à
primo repetitio, tum in extremum conuersio, & in eadẽ uerba impe
tus, & concursio, & adiunctio, & progressio & eiusdem uerbi cre-
brius positi quædam distinctio, & reuocatio uerbi, & illa, quæ simi
liter desinunt, aut quæ cadunt similiter; aut quæ paribus paria refe
runtur, aut quæ sunt inter se similia. Est etiam gradatio quædã &
conuersio, & uerborum concinna transgressio, & contrariũ, & dis
solutum, & declinatio, & reprehensio, & exclamatio, & imminu-
tio, & quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus pro=
positis dictum refertur ad singula, & ad propositum subiecta ratio,
& item in distributis supposita ratio, & permissio, & rursus alia
dubitatio, & improuisum quiddam, & dinumeratio, & alia corre
ctio, & disputatio, & quod continuatum, & interruptum, et imago,
& sibi ipsi responsio, & immutatio, & disiunctio, & ordo, & re=
latio, & digressio, & circunscriptio. Hæc enim sunt ferè, atq; horum
similia, uel plura etiã esse possunt, quæ sentẽtijs orationẽ, uerborumq;
conformationibus illuminent. Eadem sunt in oratore plurima, nõ
omnia tamen, & paulo magis distincta, quia post orationis, et senten-
tiarum figuras, tertium quendam locum subiecit ad alias, ut ipse ait,
quasi uirtutes dicendi pertinentem. Et reliqua, quæ ex collocatio=
ne uerborum sumuntur, quasi lumina magnum afferunt ornatũ ora
tioni. Sunt. n. similia illis, quæ in amplo ornatu scenæ, aut fori ap-
pellantur

pellantur

pellantur insignia, non quod sola ornent, sed quod excellant. Eadē ratio est horum, quæ sunt orationis lumina, et quodāmodo insignia, cum aut duplicantur, iteranturq́; uerba, aut breuiter cōmutata ponuntur, aut ab eodem uerbo ducitur sæpius oratio, aut in idē conijcitur, aut in utrunq;, aut adiungitur idem iteratum, aut idē ad extremum refertur, aut continenter unum uerbum non in eadē sententia ponitur, aut cum similiter uel cadunt uerba, uel desinunt, aut multis modis contrarijs relata contraria, aut cum gradatim sursum uersus reditur, aut cū demptis coniunctionibus dissolute plura dicuntur, aut cum aliqd prætereuntes cur id faciamus ostendimus, aut cū corrigimus nosmetipsos quasi reprehēdentes, aut si est aliqua exclamatio uel admirationis, uel conquestionis, aut cum eiusdē nominis casus sæpius commutantur. Sed sententiarum ornamenta maiora sunt, quibus quia frequentissime Demosthenes utitur, sunt q putent idcirco eius eloquentiam maxime esse laudabilem. Et uero nullus ferè ab eo locus sine quadam conformatione sententiæ dicitur, nec aliud quicquā est dicere, nisi omnes aut certe plerasq; aliqua specie illuminare sententias, quas cum tu optime Brute teneas, qd attinet nominibus uti, aut exēplis. tantummodo notetur locus. Sic igitur dicet ille, quem expetimus, ut uerset sæpe multis modis eandem unam rem, & hæreat in eadē, commoreturq́; sententia. Sæpe etiam ut extenuet aliqd, sæpe ut irrideat, ut declinet à proposito, deflectatq́; sententiā, ut proponat quid dicturus sit, ut cum trāsegerit iam aliqd definiat, ut se ipse reuocet, ut quod dixit iteret, ut argumentum ratione concludat, ut interrogando urgeat, ut rursus quasi ad interrogata sibi ipse respondeat, ut contra ac dicat accipi, et sentiri uelit, ut addubitet quid potius, aut quomodo dicat, ut diuidat in partes, ut aliquid relinquat, ac negligat, ut ante præmuniat, ut in eo ipso, in quo reprehendatur, culpā in aduersarium conferat, ut sæpe cum ijs, qui audiunt, nonnunquam etiā cum aduersario quasi deliberet, ut hominū sermones, moresq́; describat, ut muta quædā loquentia inducat, ut ab eo, quod agitur, auertat animos, ut sæpe in hilaritatem, risumúe conuertat, ut ante occupet quod putat opponi, ut comparet similitudines, ut utatur exemplis, ut aliud alij tribuens dispertiat, ut interpellatorem coerceat, ut aliquid reticere se dicat, ut denuntiet quid caueat, ut liberius quid audeat, ut irascatur etiam, ut obiurget aliquando, ut deprecetur, ut supplicet, ut medeatur, ut à proposito declinet aliquantulum, ut optet, ut execretur, ut fiat ijs, apud quos dicit, familiaris, atq; alias etiā dicendi quasi uirtutes, sequatur, breuitatē, si res petet. Sæpe etiā rem dicendo subijciet

» oculis, sæpe supra ferit, quàm fieri possit, significatio sæpe erit maior,
» q̃ oratio, sæpe hilaritas, sæpe uitæ, naturarumq; imitatio hoc in gene
» re, nã quasi syluam uides, oĩs eluceat oportet eloquẽtiæ magnitudo.

De figuris sententiarum.

ERGO cui latius cõplecti conformationes uerborũ, ac sententiarũ placuerit, habet quod sequatur, nec affirmare ausim quicq̃ esse melius. sed hæc ad propositi mei rationem legat. Nam mihi de ijs sententiarum figuris dicere in animo est, quæ ab illo simplici modo dicẽdi recedunt, quod idem multis doctissimis uiris uideo placuisse. Oĩa tamen illa, etiã quæ sunt alterius modi lumina, adeo sunt uirtutes orationis, ut sine his nulla intelligi uere possit oratio. Nam quomodo iudex doceri potest, si desit illustris explanatio, propositio, promissio, finitio, seiunctio, expositio. Sententiæ siue rationis apta conclusio, præmunitio, similitudo, exemplũ, digestio, distributio, interpellatio, interpellantis coerctio, contentio, purgatio, læsio. Quid uero agit omnino eloquẽtia detractis amplificandi, minuendi ue rationibus? quarum prior desyderat illam plusquam dixeris significationẽ. i. ἔμφασιν, & superlationem ueritatis, et traiectionem. Hæc altera extenuationem, deprecationemq;. Qui affectus erunt? uel concitati, detracta uoce libera, effrenatione, iracundia, obiurgatione, optatione, execratione, uel illi mitiores, nisi adiuuantur commendatione, conciliatione, ad hilaritatem impulsione. quæ delectatio? aut quod mediocriter saltem docti hominis indicium? nisi alia repetitione, alia cõmoratione infigere, digredi à re, & redire ad propositum suum, scierit, remouere à se, in alium traijcere, & ea, quæ relinquenda, quæq; contemnenda sunt, iudicare, motus est in his orationis, atq; actus, q̄bus detractis iacet, & uelut agitante corpus spiritu caret. Quæ cum adesse debent, tum disponenda, ac uariãda sunt, ut auditorem, quod in fidibus fieri uidemus, omni sono permulceant. Verũ ea plerunq; recta sunt, nec se fingunt, sed confitentur. Admittunt autem, ut dixi, figuras, quod uel ex proxima doceri potest. Quid enim tam commune, quàm interrogare, uel percontari? nam utroq; utimur indifferenter, cum alterũ noscendi, alterũ arguendi gratia uideatur adhiberi, at ea res, utrocũq; modo dicitur, etiã multiplex habet schema. Incipiamus enim ab ijs, q̄bus acrior, ac uehementior sit probatio, quod primo loco posuimus. Simplex est sic rogare.

» Sed uos qui tandem? quibus aut uenistis ab oris? Figuratũ au-
» tem quoties non sciscitandi gratia assumitur, sed instandi. Quid
» enim tuus ille Tubero districtus in acie pharsalica gladius agebat?

Et, Quousq;

Et, Quousq; tandem abutere Catilina patientia nostra? Et, patere tua consilia non sentis? Et totus deniq; hic locus, quanto enim magis ardet, quàm si diceretur, diu abuteris patientia nostra, & patent tua consilia. Interrogamus etiam quod negari non possit, dixit'ne tandem causam Caius Fidiculanius Falcula? aut ubi respondenti difficilis est ratio, ut uulgo uti solemus, quomodo quid fieri potest. aut inuidiæ gratia, ut Medea apud Senecam,

Quas peti terras iubes? Aut miserationis, ut Sinō apud Virgiliū,

Heu quæ me tellus inquit, quæ me æquora possunt

Accipere?- aut instandi, et auferendæ dissimulationis, ut Asinius, audis ne? furiosum inquam, non inofficiosum testamentum reprehendimus, totū hoc plenū est uarietatis. Nā et īdignationi cōuenit,

-Et quisquam numen Iunonis adoret. Admirationi,

-Quid non mortalia pectora cogis

Auri sacra fames- Est interim acrius imperandi genus,

Non arma expedient, totáq; ex urbe sequentur? Et ipsi nosmet rogamus, quale est id terentianum,

Quid igitur faciam? Est aliqua etiam in respondendo figura, cū aliud interroganti, ad aliud, quia utilius sit, occurritur. tum augēdi criminis gratia, ut testis in reū rogatus, an ab eo fustibus uapulasset, & innocens inquit. Tum declinandi, quod est frequentissimū, quæro an occideris hominem, respondetur latronem, an fundum occupaueris, respondetur meum, ut confessionem præcedat defensio. Vt apud Virgilium in bucolicis dicenti,

Non ego te uidi Damonis pessime caprū Excipere insidijs, occurritur,

An mihi cantando uictus nō redderet ille. Cui est cōfinis dissimulatio, nō alibi, q̄ in risu posita. Ideoq; tractata suo loco. Nā serio si fiat pro cōfessione est. Cæterū et interrogandi seipsum, et respōdēdi sibi solent esse nō īgratæ uices, ut Cicero pro Ligario. Apud quem igitur hæc dico? nempe apud eū, q cū hoc sciret, tamē me ante q̄ uidit reip. reddidit. aliter pro Cœlio ficta interrogatione, dicet aliquis, Hæc igitur est tua disciplina? Sic tu instituis adolescentes? et totus locus, deinde. Ego siquis iudices hoc robore animi, atq; hac indole uirtutis, ac continētiæ fuit, & cætera. cui diuersum est, cū aliū rogaueris nō expectare responsum, & statim subijcere. domus tibi deerat, at habebas. pecunia superabat, at egebas. quod schema qdam per subiectionem uocant. Fit et comparatione. uter igitur facilius suæ sententiæ rationē redderet. et alijs modis, tū breuius, tū latius, tū de una re, tū de pluribus. Mire uero ī causis ualet præsumptio, quæ πρόληψις dici=

tur, cum id, quod obijci potest, occupamus. Id neq; in alijs partibus pa
rum est, & præcipue prooemio conuenit. Sed q̃q̃ generis unius, diuer
sas tamen species habet. Est enim quædam præmunitio, qualis Cicero=
nis contra Q. Cæcilium quod ad accusandum descendat, qui semper
defenderat. quædã confessio, ut pro Rabirio Posthumo, quẽ sua quoq;
sententia reprehendendum fatetur, quod pecuniam regi crediderit.
» Quædã prædictio, ut dicam .n. non augendi criminis gratia. quæ=
» dam emendatio, ut rogo ignoscatis mihi, si longius sum euectus. fre=
quentissima præparatio, cum pluribus uerbis, uel quare facturi q̃d
simus, uel quare fecerimus dici solet. Verborum quoq; uis, ac proprie
tas confirmatur, uel præsumptione. q̃q̃ illa nõ pœna, sed prohibitio
» sceleris fuit. aut reprehensione. Ciues inquã, si hoc eos appellari no=
» mine fas est. Affert aliquam fidem ueritatis & dubitatio, cum simu=
lamus quærere nos unde incipiendum, ubi desinendum, quid potissi
mum dicendum, an omnino dicendum sit, cuiusmodi exemplis plena
» sunt omnia, sed unum interim sufficiat. Equidem, quod ad me attinet,
» quò me uertam nescio, negem fuisse infamiã iudicij corrupti, & cæ
tera. Hoc etiam in præteritum ualet. Nam & dubitasse nos fingi=
mus, à quo schemate non procul abest illa, quæ dicitur communicatio,
cum aut ipsos aduersarios consulimus, ut Domitius Afer pro Cloatil
» la. At illa nescit trepida quid liceat fœmine, quid coniugem deceat,
» forte uos in illa solitudine obuios casus miseræ mulieri obtulit. tu fra
» ter, uos paterni amici, quod consilium datis? aut cum iudicibus quasi
deliberamus, quod est frequentissimum. Quid suadetis? et uos inter=
» rogo, quid tandem fieri opportuit? ut Cato, Cedò si uos in eo loco
» essetis quid aliud fecissetis? & alibi communem rem agi putatote, ac
» uos huic rei præpositos esse. sed nonnunquam communicantes, aliq̃d
inexpectatum subiungimus, quod & per se schema est, ut in Verrẽ
» Cicero. Quid deinde, quid censetis? furtum fortasse? aut prædã ali-
» quam? Deinde cum diu suspendisset iudicum animos subiecit q̃d mul
to esset improbius. Hoc Celsus sustentationẽ uocat, Est autem duplex.
Nam contra frequenter cũ expectationẽ grauissimorũ fecimus, ad ali
quid, quod sit leue, aut nullo modo criminosum, descendimus. Sed q̃a
non tantum per cõmunicationẽ fieri solet, παράδοξον alij nomi=
nauerunt, idest inopinatum. Illis nõ accedo, q̃ schema esse existimãt,
etiam siquid nobis ipsis dicamus inexpectatum accidisse, ut Pollio Asi-
» nius. Nunq̃ fore credidi iudices, ut reo Scauro nequid in eius iudicio
» gratia ualeret, precarer. Est penè idem fons illius, quã permissionem
uocant, qui communicationis, cum aliqua ipsis iudicibus relinquimus

existimanda,

existimanda, aliqua nonnunquam aduersarijs quoque, ut Caluus
» Vatinio. Perfrica frontem, & dic te digniorem, qui prætor fieres,
» quàm Catonem. Quæ uero sunt augendis affectibus accommo=
datæ figuræ, constant maxime simulatione. Nanq; & irasci nos, &
gaudere, & timere, & admirari, & dolere, & indignari, et opta=
» re, quæq; his sunt similia fingimus. Inde sunt illa. liberatus sum, re=
» spiraui, et bene habet, et quæ amentia est hæc? Et, o' tempora, o' mo
» res, o' miserum me, consumptis enim lachrymis, infixus tamen pectori
» hæret dolor, &
» -Magnæ nunc hiscite terræ. Quod exclamationem quidam uo-
cant, ponuntq; inter figuras orationis. Hæc quoties uera sunt, nó sunt
in ea forma, de qua nunc loquimur. Sed assimulata, & arte cópósita
procuIdubio schemata sunt existimanda. Quod idem dictum sit de
oratione libera, quam Cornificius licentiam uocat, græci παῤῥησίαν.
Quid enim minus figuratum, quàm uera libertas? Sed frequẽter sub
» hac facie latet adulatio. Nã Cicero cum dicit pro Ligario. Suscepto
» bello Cæsar, gesto iam etiam ex parte magna, nulla ui coactus consi
» lio, ac uoluntate mea, ad ea arma profectus sum, quæ erant contra te
» sumpta. non solũ ad utilitatem Ligarij respiciat, sed magis laudare
» uictoris clementiam non potest. In illa uero sententia, Quid autem
» aliud egimus Tubero, nisi ut quod hic potest, nos possemus? admirabi
» liter utriusq; partis facit bonam causam, sed hoc eum demeretur, cu=
» ius mala fuerat. Illa adhuc audaciora, & maiorum, ut Cicero exi
stimat, laterum, fictiones personarum, quæ προσωποποιίαι dicuntur.
Mire nanq; tum uariant orationem, tum excitant. His etiam aduer-
sariorũ cogitationes, uelut secum loquentiũ protrahimus, quæ tamen
ita demũ à fide nó abhorrent, si ea locutos finxerimus, quæ cogitas
se eos non sit absurdum, & nostros cum alijs sermones, & aliorum
inter se credibiliter introducimus, & suadendo, obiurgando, quæren
do, laudãdo, miserando psonas idoneas damus. Quin deducere deos
in hoc genere dicendi, & inferos excitare concessum est. Vrbes etiã,
populiq; uoces accipiunt, ac sunt quidã, qui has demũ προσωποποιίας
dicant, in quibus & corpora, & uerba fingimus, sermones hominũ
assimulatos dicere διαλόγους malunt, quod latinorũ quidã dixerunt
sermocinationẽ, ego iam recepto more utrũq; eodẽ modo appellaui.
nã certe sermo fingi nó potest, ut nó psonæ sermo fingatur. Sed in his,
» quæ natura non pmittit, hoc modo mollior fit figura. Etenim si me
» cũ patria mea, quæ mihi uita multo est carior, si cuncta Italia, si oís
» resp. sic loquatur, Marce Tulli qd agis? Illud audacius genus. quæ te=

» cum Catilina ſic agit, & quodãmodo tacita loquitur, nullũ iam ali-
» quot annis facinus extitit, niſi per te. Cõmode etiã aut nobis aliquas
ante oculos eſſe rerũ, pſonarum'ue imagines fingimus, aut eadẽ ad-
uerſarijs, aut iudicibus nõ accidere miramur, qualia ſunt, uidetur mi
hi, & non'ne uidetur tibi? ſed magna quædam uis eloquẽtiæ deſyde
ratur. Falſa enim, & incredibilia natura neceſſe eſt, aut magis mo-
ueant, quia ſupra uera ſunt, aut pro uanis accipiantur, quia uera nõ
ſunt. ut dicta autẽ quædã, ita ſcripta quoq; fingi ſolent, qđ facit Aſi
» nius pro Liburnia. Mater mea, quæ mihi tum cariſſima, tũ dulciſſi
» ma fuit, quæ'q; mihi uixit, bis'q; eadẽ die uitam dedit, & reliqua,
deinde, exhæres eſto. Hæc tum per ſe figura eſt, tũ duplicatur, quo-
ties ſicut in hac cauſa ad imitationem alterius ſcripturæ cõponitur.
» nam contra recitabatur teſtamentum. P. Nouanius Gallio, cui ego oĩa
» meritiſſimo uolo, & debeo pro eius animi in me ſumma uolunta-
te, & adiectis deinde alijs, hæres eſto. Incipit eſſe quodammodo
παρῳδὴ, quod nomen ductum à canticis ad aliorũ ſimilitudinẽ mo
dulatis, abuſiue etiã in uerſificationis, ac ſermonũ imitatione ſerua-
tur. Sed formas quoq; fingimus ſæpe, ut famã Virgilius, ut uolupta-
tem, ac uirtutem, quemadmodũ à Xenophonte traditur, Prodichus,
ut mortem, ac uitam, quas contendentes in ſatyra tradit Ennius. Eſt
& incertæ perſonæ ficta oratio, hic aliquis, &, dicat aliquis. Eſt &
iactus ſine perſona ſermo,

» Hic Dolopum manus, hic ſæuus tendebat Achilles, quod fit mixtu-
ra figurarũ, cum προσωποποιΐα accidit illa, quæ eſt orationis ꝑ de-
tractionẽ. detractum eſt eniqm, uis diceret. προσωποποιΐα uertitur
interim in ſpeciem narrandi. Vnde apud hiſtoricos reperiũtur obli-
» quæ allocutiones, ut in T. Liuij libro primo ſtatim. Vrbes quoq;, ut
» cætera, ex infimo naſci, deinde quæ ſua uirtus, ac dij iuuent, magnas
opes magnum nomen ſibi facere. Auerſus quoq; à iudice ſermo, qui
» dicitur ἀποστροφὴ, mire mouet ſiue aduerſarios inuaſimus. Quid. n.
» tuus ille Tubero in acie pharſalica gladius agebat? ſiue ad inuoca-
» tionẽ aliquam conuertimur. Vos enim iam ego albani tumuli, atq; lu
» ci. ſiue ad inuidioſam improbationem. O' leges porciæ, leges'q; ſem-
proniæ. Sed illa quoq; uocatur auerſio, quæ à propoſita quæſtione
abducit audientem.

» Non ego cum danais troianam excindere gentem
» Aulide iuraui. quod fit è multis, & uarijs figuris, cum aut aliud
expectaſſe nos, aut maius aliqđ timuiſſe ſimulamus, aut plus uideri
poſſe ignorantibus, quale eſt proœmium pro Cœlio. Illa uero, ut ait

Cicero, ſub oculos ſubiectio tum fieri ſolet, cum res nō geſta indicatur,
ſed ut ſit geſta oſtenditur. nec uniuerſa, ſed per partes, quē locū proxi
mo libro ſubiecimus euidentiæ, & Celſus hoc nomen iſti figuræ de-
dit, ab alijs ὑποτύπωσις dicitur propoſita quædā forma rerum ita
expreſſa uerbis, ut cerni potius uideatur, quàm audiri. Ipſe inflam
matus ſcelere, ac furore in forū uenit, ardebant oculi, toto ex ore cru
delitas emicabat. Nec ſolum quæ facta ſunt, aut fiant, ſed etiā quæ
futura fuerunt imaginamur. Mire tractat hæc Cicero pro Milone,
quæ facturus fuerit Clodius, ſi præturā inuaſiſſet. Sed hæc q̄dē tranſ
latio temporū, quæ proprie μετάστασις dicitur in διατυπώσει, ue-
recundior apud priores fuit, proponebant enim talia, credite uos in-
tueri, ut Cicero. hæc, quæ non uidiſtis oculis, animis cernere poteſtis,
noui uero, et præcipue declamatores audacius nec mehercules ſine
motu quodam imaginantur. Vt Seneca in controuerſia, cuius ſum-
ma eſt q̄d pater filium, & nouercam inducente, altero filio in adul
terio deprehenſos occidit. Duc ſequor, accipe hanc ſenilē manum, &
quocunq; uis imprime. & paulo poſt, Aſpice inquit, quod diu non
credidiſti. ego enim non uideo, nox oboritur, & craſſa caligo. habet
hæc figura manifeſtius aliquid. non enim narrari res, ſed agi uide-
tur. Locorum quoq; dilucida, & ſignificans deſcriptio eiuſdē uirtu
ti aſſignatur à quibuſdam, alij τοπογραφίαν dicunt. Εἰρωνείαν
inueni q̄ diſſimulationē uocarent, quo nomine, quia parū totius hu-
ius figuræ uidentur uires oſtendi, nimirū ſicut in pleriſq; græca eri
mus appellatione contenti. Igitur εἰρωνεία, quæ eſt ſchema ab illa,
quæ eſt tropus genere ipſo, nihil admodū diſtat. In utroq; enim con-
trariū ei, quod dicitur, intelligendū eſt. Species uero prudentius in-
tuenti diuerſas eſſe, facile eſt deprehendere, primū quod tropus aper
tior eſt, & quanquam aliud dicat ac ſentit, non tamen aliud ſimulat.
Nam et omnia circa fere recta ſunt, ut illud in Catilinam. À quo
repudiatus ad ſodalem tuum uirū optimum Metellū demigraſti. In
duobus demum uerbis eſt ironia. Ergo etiam breuior eſt tropus. at in
figura totius uoluntatis fictio eſt apparens magis, quàm confeſſa. ut
illic uerba ſint uerbis diuerſa, hic ſenſus ſermonis, & ioci, & tota
interim cauſæ conformatio, tum etiā uita uniuerſa ironiā habere
uideatur, qualis eſt uita Socratis. Nā ideo dictus εἴρων idest agens
imperitū, et admirator aliorū tanq̄ ſapiētiū, ut quēadmodū ἀλληγο-
ρίαν facit cōtinua μεταφορὰ, ſic hoc ſchema faciat tropos ille cōtex-
tus. Quædā uero genera huius figuræ nullā cū tropis habēt ſocie-
tatē, ut illa ſtatim prima, quæ dicitur à negando, quā nōnulli uocant

» ἀπόφασιν. Nō agam tecum iure ſummo, non dicam quod forſitan ob-
» tinerem. &, quid ego iſtius decreta? quid rapinas? quid hæredita-
» tum poſſeſſiones datas? quid ereptas proferam? &, mitto illam pri-
» mam libidinis iniuriam. &, ne illa quidem teſtimonia recito, quæ
» dicta ſunt de ſextertijs ſeptingentis millibus, &, poſſum dicere.
Quibus generibus per totas interim quæſtiones decurrimus, ut Ci-
» cero. Hoc ego ſi ſic agerem, tanquam mihi crimen eſſet diluendum,
» hæc pluribus dicerem. εἰρωνεία eſt. et cum ſimiles imperantibus,
uel permittentibus ſumus.
» I, ſequere Italiam uentis. & cum ea, quæ uolumus uideri in ad-
uerſarijs eſſe, concedimus eis. Id acrius fit, cum eadem in nobis ſunt,
& in aduerſario non ſunt,
» -Meq; timoris
» Argue tu Drance quando tot cædis aceruos
» Teucrorum tua dextra dedit- Quod idē cōtra ualet, cū aut ea, quæ
à nobis abſunt, aut etiā quæ in aduerſarios recidunt, quaſi fatemur,
» Me duce dardanius Spartam expugnauit adulter. Nec in pſonis
tantum, ſed in rebus uerſatur hæc contraria dicēdi, q̄ quæ ītelligi ue
lis, ratio, ut totum pro Q. Ligario procemium, & illæ eleuationes ui
» delicet. O' dij boni.
» Scilicet is ſuperis labor eſt. Et ille pro Oppio locus. O' amo
» rem mirum, o' beneuolentiā ſingularē. Nō procul autem abſunt ab
hac ſimulatione tres, inter ſe ſimiles, cōceſſio nihil nocitura, qualis eſt.
» Habes igitur Tubero, quod eſt accuſatori maxime optandum, confi-
» tentem reū, & conceſſio, cū aliqd etiam iniquū uidemur cauſæ fidu-
» cia pati. metu uirgarū Nauarchus nobiliſſimæ ciuitatis pretio ſe re-
» demit, humanū eſt, & pro Cluentio, Ne inuidia dominetur in con-
» cionibus, iaceat in iudicijs. Tertia conceſſio, ut pro eodē iudicium eſſe
corruptum. Hæc euidētior figura eſt, cum alicui rei aſſentimur, quæ
eſt futura pro nobis. Verū id accidere ſine aduerſarij uitio nō poteſt.
Quædā etiā uelut laudamus, ut Cicero ī Verrē circa crimē Apronij
» Drepanitani. Gaudeo etiā ſiqd ab eo abſtuliſti, et abs te nihil rectius
» factū eſſe dico. Interim augemus crimina, quæ ex facili aut diluere
poſſumus, aut negare. quod eſt frequētius, quàm ut exēplū deſyderet.
Interim hoc ipſo fidem detrahimus illis, quod ſint tam grauia, ut
pro Roſcio Cicero cum immanitatem parricidij, quanquam per ſe ma
nifeſtam, tamen etiam ui orationis exaggeret. Ἀποσιώπησις,
quam idem Cicero reticentiam, Celſus obticentiam, nonnulli interru
ptionem appellant, & ipſa oſtendit aliquid affectus uel iræ, ut

Quos ego,

Quos ego, sed motos præstat cōponere fluctus. uel solicitudinis, et quasi religionis. An huius ille legis, quam Clodius à se inuentam gloriatus, mentionē facere ausus esset uiuo Milone non dicā consule. de nostrū enim omniū, nō audeo totū dicere. cui simile est in procœmio pro Ctesiphonte Demosthenis. uel alio transeundi gratia, cōmunis autem, Tametsi, ignoscite mihi iudices. in quo est & illa, si tamen inter schemata numerari debet, cum etiā alijs pars causæ uideatur digressio. Abit enim causa in laudes Cn. Pompeij. Idq; fieri etiā sine ἀποσιωπήσει potuit. nā breuior illa, ut ait Cicero, à re digressio plurimis fit modis, sed hæc exempli gratia sufficient. Tum Caius Varenus is, qui à familia anchariana occisus est, hoc quæso iudices diligenter attendite. & pro Milone. Et aspexit me, illis qdem oculis, qbus tum solebat, cū omnibus omnia minabatur. Est alia nō qdem reticentia, quæ sit imperfecti sermonis, sed tamen præcisa uelut ante legitimum finem oratio, ut illud nimis urgeo, commoueri uidetur adolescens, & quid plura ipsum adolescentē dicere audistis? Imitatio morū alienorū, quæ ἠθοποιΐα uel, ut alij malunt, μίμησις dicitur, iam inter leuiores affectus numerari potest. Est enim posita ferè in eludendo, sed & uersatur & in factis, & in dictis. In factis quod est ὑποτυπώσει uicinum. In dictis, quale est apud Terentium,

At ego nesciebam quorsum tu ires, paruula
Hinc est abrepta, eduxit mater pro sua,
Soror est dicta, cupio abducere, ut reddam suis.

Sed nostrorū quoq; dictorū, factorumq; similis imitatio est per relationem, nisi qđ frequētius asseuerat, quàm eludit. dicebam habere eos actorē Q. Cæcilium. Sunt & illa iucunda, & ad commendationem cū uarietate, tum etiam ipsa natura plurimum prosunt, quæ simplicem quandam, & non præparatā ostendendo orationem, minus nos suspectos iudici faciunt. Hinc est quasi pœnitentia dicti, ut pro Cœlio. Sed quid ego ita grauem personam introduxi. et qbus utimur uulgo. Imprudens incidi. uel cum quærere nos quid dicamus, fingimus qđ reliquum est, & nunquid omisi? Et cum ibidem in Verrem ait Cicero, Vnum etiam mihi reliquum huiusmodi crimen est. &, aliud ex alio succurrit mihi. Vnde etiam uenusti transitus fiunt, non quia transitus ipse sit schema, ut Cicero narrato Pisonis exemplo, qui annulum sibi cudi ab aurifice in tribunali suo iusserat, uelut hinc in memoriam adductus adiecit hoc. modo me cōmonuit Pisonis annulus. qđ totum effluxerat. quàm multis istū putatis hominibus honestis de digitis annulos aureos abstulisse? Et cum aliqua uelut ignoramus. sed

» earum rerum artificem quē? quēnam? recte admones; Polycletū esse
» dicebant. quod quidem non in hoc tantum ualet. Quibusdam. n. dum
aliud agere uidemur, aliud efficimus, sicut hic Cicero consequitur, ne
cū morbū insignis, atq; tabulis obijciat Verri, ipse quoq; earū rerum
studiosus esse credatur. Et Demosthenes iurādo p interfectos in Mara
thone, et Salamine, id agit, ut minore inuidia cladis apud Cheroneā
acceptæ laboret. Faciūt illa quoq; iucundā orationē, aliqua mentione
habita differre, et deponere apud memoriā iudicis, et reposcere, quæ
deposueris, & separare quædā schemate aliquo. Non. n. est ista ipsa
per se separatio schema, & excipere aliqua, & dare actioni uarios
uelut uultu. Gaudent enim res uarietate, & sicut oculi diuersarum
aspectu rerum magis detinentur, ita semper animus perstat, in quod
se uelut nouum intendant. Est emphasis etiam inter figuras, cū ex
aliquo dicto latens aliquid eruitur, ut apud Virgilium,
» Non licuit thalami expertem sine crimine uitam
» Degere more feræ. quanq̄ enim de matrimonio queritur Dido,
tamen huc erupuit eius affectus, ut sine thalamis uitam hominū nō
putet, sed ferarum. Aliud apud Ouidium genus, apud quem &
Myrra nutrici amorem patris sic confitetur.
» O' dixit, felicem coniuge matrem. Huic uel confinis, uel eadem
est, qua nunc utimur plurimū. Iam enim ad id genus, quod et fre=
quentissimum est, & expectari maxime credo, ueniendū est. in quo p
quandam suspicionem, qđ non dicimus, accipi uolumus, non utiq; con=
trariū, ut in εἰρωνεία, sed aliud latens, et auditori quasi inueniēdū,
qđ, ut supra ostendi, iam ferè solū schema à nostris uocatur. Et unde
controuersiæ figuratæ dicuntur. Eius triplex usus est, unus si dicere
palàm parū tutum est, alter si nō decet, tertius q uenustatis modo gra
tia adhibetur, et ipsa nouitate, ac uarietate magis, quàm si relatio sit
recta delectat. Ex his qđ est primū frequēs in scholis est. Nam &
actiones deponentiū imperiū, tyrānorū, et post ciuile bellū senatus-
consulta fingūtur, et capitale est obijcere ante acta, ut qđ in foro non
expedit, illic nec liceat. Sed schematū conditio nō eadē est. quālibet
enim apertū qđ modo et aliter intelligi possit, in illos tyrānos bene
dixeris, qa piculū tantū, non etiā offensa uitatur. Quod si ambigui=
tate sententiæ possit eludi, nemo nō illi furto fauet. Vera negotia nun
quā adhuc habuerūt hāc silentij necessitatē, sed aliā huic simlē, ue
rū multo ad agendū difficiliorē, cū psonæ potentes obstant, sine qua-
rū reprehensione teneri causa nō possit. Ideóq; hoc parcius et circū
spectius faciēdū est, qa nihil interest quomodo offendas, et aperta fi=

gura ꝑdit hoc ipsum, quod figura est. Ideoq; à q̄busdam tota res repudiatur siue intelligatur, siue nõ. Sed licet modũ adhibere. In primis ne sint manifestæ, nõ erunt autẽ si nõ ex uerbis dubijs, uel quasi duplicibus petentur, qualis est in suspecta nuru. duxi uxorẽ, quæ patri placuit, aut, q̄d est multo ineptius, cõpositionibus ambiguis, ut illa controuersia, in qua insanus amore uirginis filiæ pater raptã eã interrogat, à quo uitiata sit. q̄s te inq̄t rapuit, tu pater nescis. res ipsæ ꝑducant iudicẽ ad suspicionem, et amoliamur cætera, ut hoc solũ supersit. In quo multũ etiã affectus iuuant, & interrupta silentio dictio, & cunctationes. Sic. n. fiet ut iudex quærat illud nescio q̄d, q̄d ipse fortasse nõ crederet, si audiret, et ei quod à se inuentũ existimat, credat. Sed ne si optimæ q̄dem sint, esse debent frequẽtes. nã densitate ipsa figuræ aperiũtur, nec offensæ minus habent, sed authoritatis, nec pudor uidetur ꝙ nõ palàm obijcias, sed diffidentia. in summa sic maxime iudex credit figuris, si nos putat nolle dicere. Eq̄dẽ quãdoq; in personas incidi tales, et in rẽ quoq;, quod est magis rarũ, quæ obtineri nisi hac arte nõ posset. reã tuebar, quæ subiecisse dicebatur marito testamentum, et dicebatur chirographũ marito expirãte hæredibus dedisse. et uerũ erat. nam q̄a per leges institui uxor non poterat hæres, id fuerat actũ, ut ad eam bona per hoc tacitum fideicõmissũm peruenirẽt. Et caput q̄dẽ quæri facile erat, si hoc diceremus palàm, sed per se deperibat hæreditas. Ita ergo fuit nobis agẽdũ, ut iudices illud intelligerẽt factũ, delatores nõ possent apprehẽdere, ut dictũ, et cõtigit utrũq; ꝙ nõ inseruissem ueritus opinionem iactantiæ, nisi probare uoluissem in foro quoq; esse his figuris locũ. quædã etiam, quæ probare nõ possis, figura potius spargẽda sunt. Hæret. n. nonnunq̄ telũ illud occultũ, et hoc ipso, q̄d nõ apparet, eximi nõ potest. At si idẽ dicas palàm, et defenditur, & probandũ est. Cum autẽ obstat nobis personæ reuerentia, quod secundũ posuimus genus, tãto cautius dicendũ est, quanto ualidius bonos inhibet pudor, quàm metus. hic uero tegere nos iudex, quod sciamus, et uerba ui quadã ueritatis erũpentia credat coërcere. Nanq; minus aut ipsi, in quos dicimus, aut iudices, aut assistentes oderint hãc maledicendi lasciuiã, si nolle nos credant, aut quid interest quomodo dicatur, cum & res, et animus intelligitur? quid aut dicendo deniq; proficimus? nisi ut palàm sit nos facere, quod ipsi sciamus non esse faciendum. Atqui præcipue prima, quibus præcipere cœperam, tempora hoc uitio laborarunt. Dicebant enim libẽter tales cõtrouersias, quæ difficultatis gratia placent, cum sint multo faciliores. Nam rectum genus approbari nisi

maximis uiribus non potest. Hæc diuerticula, et anfractus suffugia sunt infirmitatis, ut qui cursu parum ualent, flexu eludunt, cũ hæc, quæ affectatur ratio sententiarũ, nõ procul à ratione iocandi abhorreat. Adiuuat etiam qđ auditor gaudet intelligere, & fauet ingenio suo, & alio dicente se laudat. Itaq; non solũ si persona obstaret rectæ orationi, quo in genere sæpius modo, quàm figuris opus est, decurrebant ad schemata, sed faciebãt illis locũ etiã ubi ꝑsonæ inutiles, ac nefariæ essent, ut si pater, qui infamem in matrẽ filiũ secretò occidisset, reus malæ tractationis, iacularetur, in uxorem obliqꝫ sententijs. Nam qđ impurius, quàm retinuisse talem? Quid porrò tam nefariũ, quàm eum, qꝫ accusetur, qa summum nefas suspicatus de uxore uideatur, confirmare id ipsa defensione, quod diluendũ est? At si iudicũ sumerent animum, scirent quã eiusmodi actionem laturi non fuissent, multóq; etiã minus, cum in parentes abominanda crimina spargerentur. Et quatenus huc incidimus paulo plus scholis demus. Nam & in his educatur orator, & in eo quomodo declametur, positum est etiã quomodo agatur. Dicendũ ergo de ijs quoq;, in qbus non asperas figuras, sed palàm contrarias causæ pleriq; fecerunt. Tyrannidis affectatæ dãnatus torqueatur, ut conscios indicet, accusator eius optet quod uolet, patrem qui accusauit optat, ne is torqueatur, pater ei contradicit. nemo se tenuit agens pro patre, quin figuras in filiũ faceret tanquã illum consciũ in tormentis nominaturus, quo qđ stultius? Nam cum hoc iudices intellexerint, aut non torquebitur cũ ideo torqueri uelint, aut torto non credetur. At credibile est hoc eũ uelle fortasse. dissimulet ergo, ut efficiat. Sed nobis declamatoribus dico qđ proderit hoc intellexisse, nisi dixerimus? Ergo si uere ageretur, similiter consiliũ illud latens prodidissemus. Quid si neq; utiq; uerũ est, & habere alias hic damnatus contradicendi causas potest, uel qđ legẽ conseruandã putet, uel ꝙ nolit accusatori debere beneficium, uel qđ ego magis sequerer, ut se innocentem in tormentis esse pertendat. Quare ne illud qdem semper succurret, sic dicentibus, patrocinium hoc uoluit, qui controuersiam finxit. fortasse enim noluit, sed esto uoluerit, continuo, ne si ille stulte cogitauit, nobis quoq; stulte dicendum est.

At ego in causis agendis frequenter non puto intuendum quid litigator uelit. Est & ille in hoc genere frequens error, ut putent aliud quosdam dicere, aliud uelle, præcipue cum in themate est, aliquẽ, ut sibi mori liceat, postulare, ut in illa controuersia, qui aliquando fortiter fecerat, & alio bello petierat, ut militia uacaret ex lege, quod quinquagenarius esset aduersante filio ire in aciẽ coactus deseruit,

filius, qui fortiter eodem prælio fecerat incolumitatem eius optat, con tradicit pater, non enim inquiunt, mori uult, sed inuidiã filio facere. Equidem rideo quod illi sic timent, tanquam ipsi morituri, & in consilium suos metus ferunt, obliti tot exemplorũ circa uoluntariã mortem. causarũ quoq;, quas habet factus ex uiro forti desertor. sed de una controuersia loqui contrarium superuacuum est. Ego in uniuersum nec oratoris puto esse unquam præuaricari, neq; litem intelligo, in quam pars utraq; idem uelit, nec tam stultum quenquã, q si uiuere uult, mortem potius male petat, quàm omnino nó petat, nõ tamen nego esse controuersias huiusmodi figuratas, ut est illa, Reus parricidij, quod fratrem occidisset, damnatum iri uidebatur, pater pro testimonio dixt, eum se iubente fecisse, absolutum abdicat. Nam neq; in totum filio parcit, nec quod priore iudicio affirmauit, mutare palàm potest, & ut non durat ultra pœnam abdicationis ira, abdicat tamen, & alioquin figura in patre plus facit quàm licet, in filio minus. Vt autẽ nemo contra id, quod uult, dicit, ita potest aliquid melius uelle, quàm dicit, quomodo ille abdicatus, quia à patre ut filiũ expositum, & ab eo educatum solutis alimentis recipiat, postulat, reuocari fortasse mauult, non tamen qđ petit non uult. Est latens & illa significatio, qua cũ ius asperius petitur à iudice, fit ei tamen spes aliqua clementiæ, nó palàm, ne paciscamur, sed per quandã credibilem suspicionẽ, ut in multis cõtrouersijs, sed in hac quoq; raptor. nisi intra tricesimum diẽ, & raptæ patrẽ exorauerit, & suũ, pereat. Qui exorato raptæ patre, suũ non exorat, agit cũ eo dementiæ. Nã si permittat hic pater, lis tollitur, si nullã spem faciat, ut nó demens, crudelis certe uideatur, & à se iudicem auertat. Latro, igitur optime occidet, ego si potero remissius, & pro suo ingenio pater Gallio, dura anime hodie, dura, heri fortior fuisti. Cõfinia sunt his celebrata apud græcos schemata, p quæ res asperas mollius significant. Nam Themistocles suasisse existimatur Atheniensibus, ut urbẽ apud deos deponerẽt, q̧a durum erat dicere, ut relinquerent, & q uictorias aureas in usum belli conflari uolebat, ita declinauit uictorijs utendũ esse, totum autẽ allegoriæ simile est aliud dicere, aliud intelligi uelle. Quæsitũ etiã est quodmodo contra figuras responderi oportet, & qdam semper ex diuerso aperiendas esse putauerũt, sicut latentia uitia rescindũtur. Id q; sanè frequentissime faciendũ est, aliter enim dilui obiecta non possunt, utiq; cum quæstio in eo consistit, quod figuræ petunt. At cum male dicta sunt tantum, et non intelligere interim bonæ cõscientiæ est, atq; etiam si fuerint crebriores figuræ, quàm ut dissimulari pos-

ſint, poſtulandũ eſt, ut neſcio quid illud, quod aduerſarij obliquis ſen
tentijs ſignificare uoluerint, ſi fiducia ſit, obijciant palàm, aut certe nõ
exigant, ut qđ ipſi non audent dicere, id iudices non modo intelligãt,
ſed etiam credant. Vtilis etiã aliquando diſſimulatio eſt, ut in eo (no
ta enim fabula eſt) q̃ cum eſſet contra eum dictum, iura ꝑ patroni
tui cineres, paratum ſe eſſe reſpondit, & iudex conditione uſus eſt,
clamante multum aduocato ſchemata de rerũ natura tolli, ut proti-
nus etiã præceptũ ſit eiuſmodi figuris utendũ temere non eſſe. Tertiũ
eſt genus, in quo ſola melius dicendi petitur occaſio. Ideóq; id Cicero
non putat eſſe poſitũ in contentione. tale eſt illud, quo idem utitur in
» Clodiũ. Quibus iſte, q̃ omnia ſacrificia noſcet, et facile ab ſe deos pla
» cari poſſe arbitrabatur. Ironia quoq; in hoc genere materiæ frequen
tiſſima eſt. Sed eruditiſſimũ longe, ſi per aliam rem alia inducetur, ut
cũ aduerſus tyrannum, q̃ ſub pacto abolitionis dominationẽ depo-
ſuerat, agit competitor, mihi in te dicere non licet, tu in me dic, et po-
tes, nuper te uolui occidere. frequẽs illud eſt, nec magnopere captan
dum qđ petitur iureiurando, ut eſt pro exhæredato, ita mihi contingat
hærede filio mori. nã & in totũ iurare, niſi ubi neceſſe eſt, graui ui-
ro parũ conuenit. Et eſt à Seneca dictũ eleganter nõ patronorũ hoc
eſſe, ſed teſtiũ, nec meretur fidem, q̃ ſententiolæ gratia iurat, niſi ſi po
teſt tã bene quàm Demoſthenes, ut ſupra dixi. leniſſimũ longe genus
» ex uerbo etiã, ſicut eſt apud Ciceronem in Clodiã. præſertim quã
» oẽs amicam omniũ potius, quàm cuiuſquã inimicã putauerũt. Cõ-
parationem eq̃dem uideo figurã non eſſe, cũ ſit interim probationis,
interim etiã cauſæ genus, et ſit talis eius forma, qualis eſt pro Mure-
» na. Vigilas tu de nocte, ut tuis conſultoribus reſpondeas, ille ut quò
» cõtendit, mature cũ exercitu ꝑueniat. te gallorũ, illũ buccinarũ cantus
» exuſcitat, & cætera. neſcio an orationis potius quàm ſententiæ ſit.
Id. n. ſolum mutatur, quod non uniuerſa uniuerſis, ſed ſingula ſingu-
lis opponuntur. Et Celſus tamen, & nõ negligens author Viſelius in
hac eam parte poſuerunt. Rutilius q̃dẽ lupus in utroq; genere, idq;
ἀντίθετον uocant. præter illa uero, quæ Cicero inter lumina poſuit
ſententiarũ, multa alia, et idem Rutilius Gorgiam ſecutus, non illum
Leontinum, ſed alium ſui tẽporis, cuius quatuor libros in unũ ſuum
tranſtulit, et Celſus uidelicet Rutilio accedens poſuerũt inter ſchema
ta, Conſumationẽ, quã græci διαλλαγὴν uocant, cũ plura argumẽta
ad unũ effectũ deducuntur. Conſequens ille ἐπακολούθησιν, de quo
nos in argumentis diximus, collectionẽ, q̃ apud illũ eſt συλλογισμός
minas, ideſt κατάπληξιν exhortationẽ παραινετικόν, quorũ nihil nõ

rectum eſt, niſi cum aliquã ex ijs, de q̃bus locuti ſumus, figurã accipit. Præter hæc Celſus excludere, aſſeuerare, detractare, excitare iudicem, prouerbijs uti, et uerſibus, & ioco, & inuidia, et inuocatione, intendere crimen, q̃d eſt δείνωσις, adulari, ignoſcere, faſtidire, admonere, ſatisfacere, precari, corripere figuras putat. Partitionẽ quoq;, et propoſitionẽ, & diuiſionẽ, & rerũ duarũ cognationem, quod eſt ut idẽ ualeant, quæ uidẽtur eſſe diuerſa, ut non is demũ ſit ueneficus, q̃ uitam abſtulit data potione, ſed etiã q̃ mentẽ, q̃d eſt in parte finitionis. Rutilius, ſiue Gorgias ἀναγκαῖον, ἀνάμνησιν, ἀνθυποφορὰν, ἀντίῤῥησιν, παραύξησιν, προέκθεσιν, quod eſt dicere, q̃d fieri oportuerit, deinde quid factum ſit ἐναντιότητα unde ſit enthymema κατ᾽ αἰτίασιν, μετάληψιν κατ᾽ αἰτίαν etiam, quo ſtatu Hermagoras utitur. Viſelius q̃q̃ paucißimas faciat figuras, facit ἐνθύμημα tamen, quod commentum uocat, et ratione appellans ἐπιχείρημα inter eas habet, q̃d q̃dẽ recipit quodãmodo & Celſus, nã conſequens an epichirema ſit dubitat. Viſelius adijcit et ſententiã. Inueni qui aggregent ijs διασκευὰς, ἀπαγορεύσεις, παραδιηγήσεις. Sed ut hæc nõ ſunt ſchemata, ſic alia uel ut ſint forſitan magis uetuſta fugerunt, uel etiam noua fieri adhuc poſſint, eiuſdẽ tamen naturæ, cuius ſunt ea, de quibus dictum eſt.

De figuris, ſeu coloribus uerborum.

VERBORVM uero figuræ & mutatæ ſunt ſemper, & utcunq; ualuit conſuetudo, mutantur. Itaq; ſi antiquum ſermonẽ noſtro compararemus, penè iam quicq̃d loquimur figura eſt, ut huic rei inuidere, non ut omnes ueteres, Et Cicero præcipue, hanc rẽ, & incumbere illi, non in illũ, & plenum uino, & non uini, & huic, & nõ hunc adulari iam dicitur, & mille alia, utinamq́; nõ peiora uincant. Verum ſchemata λέξεως duorum ſunt generum, alterum loquendi rationem uocant, alterum collocatione maxime exquiſitum eſt. Quorũ tametſi utrũq; conuenit orationi, tamen poſſis illud grãmaticum, hoc magis rhetoricũ dicere. Prius fit ijſdẽ generibus, q̃bus uitia. Eſſet enim omne ſchema uitiũ, ſi non peteretur, ſed accideret. Verum authoritate, uetuſtate, conſuetudine plerũq; defenditur, ſæpe etiã ratione quadam. Ideóq; cum ſit à ſimplici, rectóq; loquendi genere deflexa, uirtus eſt, ſi habet probabile aliq̃d, quod ſequatur. Vna tamẽ in re maxime utilis, ut quotidiani, et ſemper eodẽ modo formati ſermonis faſtidiũ leuet, et nos à uulgari dicendi genere defendat. Quaſi q̃s parce, et cũ res poſcet, utetur, uelut aſperſo quodam condimento

iucundior erit. At qui nimium affectauerit, ipsam illã gratiam uarietatis amittet, quanquam sunt quædã figuræ, ita receptæ, ut penè iam hoc ipsum nomen effugerint, quæ etiam si fuerint crebriores, consuetas aures minus ferient, nam & secretæ, & extra uulgarem usum positæ, ideóq; magis nobiles, ut nouitate aurẽ excitant, ita copia satiant, nec se obuias fuisse dicenti, sed conquisitas, & ex omnibus latebris extractas, congestásq; declarant. Fiunt ergo & circa genus figuræ in nominibus. nã et oculis capti talpæ, et timidi damæ dicuntur à Virgilio. Sed subest ratio, qa sexus uterq; altero significatur, nã tam mares esse talpas, damásq; quàm fœminas certũ est. Et in uerbis, ut fabricatus est gladiũ, et inimicos punitus est, qđ mirum minus est, quod in natura uerborũ est, & quæ facimus patiendi modo sæpe dicere, ut arbitror, suspicor, et contra faciendi quæ patimur, ut uapulo, ideóq; frequens permutatio est, & pleraq; utroq; modo efferũtur, luxuriatur, luxuriat, et fluctuatur, fluctuat, assentior, assentio. Est figura & in numero, uel cum singulari pluralis numerus subiũgitur, gladio pugnacissima gens romani, gens. n. ex multis. uel ex diuerso.

» -Cui non risere parentes,
» Nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est.

ex illis enim, qui non risere, hic quem non dignata. & in satyra,

» -Et nostrum istud uiuere triste
» Aspexi,-

cum infinito uerbo sit usus pro appellatione. Nostram enim uitam uult intelligi. Vtimur & uerbo pro participio,

» -Magnum dat ferre talentum,

tanquam ferendũ. & participio pro uerbo, uolo datum. interim etiam dubitari potest, cui simile uitio sit schema, ut in hoc,

» Virtus est uitium fugere,-

aut enim partes orationis mutat ex illo, uirtus est fuga uitiorũ, aut casus ex illo, uirtus est uitium fugere. Multa tamen his utrisq; excitatius. Iunguntur interim schemata.

» Sthenelus sciens
» Pugnæ.

Est enim scitus Sthenelus pugnandi. Transferuntur
» etiam tempora. Timarchides negat esse ei periculum à securi. præsens enim pro præterito positum est. Et Virgilius,

» Hoc Ithacus uelit,-

Et ne morer, per omnia genera, per quæ fit soloecismus, hæc est quoque, quam ἑτεροίωσιν uocant, cui similis est Zeugma, cũ dicitur, ut apud Sallustiũ, Neq; ea res falsum me habuit, & duci probare, ex quibus ferè præter nouitatem breuitas etiã peti solet. Vnde eo usq; processum est, ut non pœniturum pro non acturo pœnitentiam, & uisuros ad uidendũ missos, idem author dixerit,

quæ

quæ ille quidem fecerit schemata, an idem uocari possint uidendũ, q̃ recepta sint. Nam receptis etiam uulgo authore contenti sumus. Verum natura eualuit à gentibus, quod Pollio in Labieno damnat, et cõtumeliã fecit, quod à Cicerone reprehendi notum est. Affici.n.contumelia dicebant. Alia commendatio uetustatis. cuius amator unicæ Virgilius fuit.

» Vel cum se pauidum contra mea iurgia iactat.
» Progeniem sed enim troiano à sanguine duci
» Audierat.

Quorum similia apud ueteres tragicos, comicosq́; sunt plurima. Illud etiam in consuetudine remansit. Enimuero is amplius apud eundem,

» Nam quis te iuuenum confidentissime-

cum quis sermonis initium sit, &

» Tam magis illa fremens, & tristibus effera flammis,
» Quàm magis effuso crudescunt sanguine pugnæ,

quod est uersu ex illo,

» Quàm magis erũna urget, tam magis ad malefaciendum uiget.

pleni talibus antiqui, sicut initio eunuchi Terentius,

» Quid igitur faciam inquit,

allusit tandem leno. Catullus in epithalamio.

» Dum innupta manet, dum cara suis est.

Sed prius dum significat, quoad sequens usque eo. Ex græco uero translata uel Sallustij plurima, quale est uulgus amat fieri. Vel Horatij. Nam is maxime probat hoc Ciceronis,

» Nec longæ inuidit auenæ,

uel Virgilij,

» Tyrrhenum nauigat æquor.

Etiã uulgatum actis quoq́; saucius pectus. Ex eadem parte figurarum additio, et adiectio est. Illa, quæ prior uideri potest superuacua, sed non sine gratia est.

» Nam neq; Parnassi uobis iuga, nam neq; Pindi.

potest enim deesse alterum Nam neq; Parnassi uobis iuga. Et apud Horatium illud,

» Fabriciumq́;
» Hunc & intonsis Curium capillis.

& detractiones quæ in complexu sermonis aut uitium habent, aut figuram

» Accede ad ignem hunc, iam calesces plus satis,

plus enim q̃ satis est. nam de altera, quæ detractio est pluribus dicendum est. Vtimur uulgo & comparatiuis pro absolutis, ut cum se quis infirmiorem esse dixerit. duo inter se comparatiua cõmittimus, Si te Catilina comprehendi, si interfici iussero, credo erit uerendum mihi, ne nõ potius omnes boni serius à me quàm quisquã crudelius factum esse di-

cai. Sunt illa & non similia solœcismo quidem, sed tamen numerum mutantia, quæ & tropis assignari solent, ut de uno pluraliter dicamus,

» Sed nos immensum spatijs confecimus æquor. Et de pluribus singulariter,

» Haud secus ac patrijs acer Romanus in armis. Specie diuersa, sed genere eadem & hæc sunt,

» Ne ue tibi ad solem uergant uineta cadentem.
» Nec mihi tum molles sub diuo carpere somnos,
» Neu dorso nemoris libeat iacuisse per herbas. Non enim nescio cui alij prius, nec postea sibi uni, sed omnibus præcipit. Et de nobis loquimur tanquā de alijs. Dicit Seruius, negat Tullius. Et nostra persona utimur pro aliena, & alios pro alijs fingimus. Vtriusq; rei exemplū pro Cecinna Pisonem aduersæ partis aduocatum alloquēs
» Cicero dicit. Restituisse te dixti, nego me edicto prætoris restitutum
» esse. Verū enim illud restituisse Ebutius dixit, nego Cecinnam edicto prætoris restitutum esse, et ipsum dixti excussa syllaba figura in uerbo. Illa quoq; ex eodē genere possunt uideri, quam nos interpositionem, uel interclusionem dicimus, græci παρένθεσιν uocant, dum continuationi sermonis, medius aliquis sensus interuenit. Ego cum te (mecum enim sæpissime loqtur) patriæ reddidissem. Cui adijciunt hyperbaton, non illud, quod inter tropos esse uoluerunt, sed alterum, quod est eius figuræ sententiarum, quæ ἀποστροφὴ dicitur, simile, cum non sensus mutatur, uerum forma eloquendi,

» Decios Marios, magnosq́; Camillos
» Scipiadas duros bello, & te maxime Cæsar. Acutius adhuc in Polydoro

» Fas omne abrumpit, Polydorum obtruncat, & auro
» Vi potitur, quid non mortalia pectora cogis
» Auri sacra fames? Qui tā parua momenta nominibus discreuerunt μετάβασιν uocant, quam & aliter fieri putant.

» Quid loquor, aut ubi sum? Coniunxit autem παρένθεσιν, & ἀποστροφὴν Virgilius in illo loco,

» Haud procul inde citæ Metium in diuersa quadrigæ
» Distulerant (at tu dictis Albane maneres)
» Raptabatq́; uiri mendacis uiscera Tullus. Hæc schemata, aut his similia quæ erunt, per mutationem, adiectionem, detractionem, ordinem, & conuertunt in se auditorem, nec languere patiuntur subinde aliqua notabili figura excitatum, & habent quandam ex illa uitij

similitudine

similitudine gratiam, ut in cibis interim acor ipse iucundus est, quod continget, si neq; supra modum multæ fuerint, nec eiusdem generis aut iunctæ, aut frequentes, quia satietatem, ut uarietas earum, ita raritas effugit. Illud est acrius genus, quod non tantum in ratione positum est loquendi, sed ipsis sensibus tum gratiam, tum etiam uires accommodat. E' quibus primum sit, quod fit per adiectionem, plura sunt genera, nam & uerba geminantur, uel amplificandi gratia, ut
» occidi occidi non Spurium Melium. alterum est enim, quod indicat, alterum, quod affirmat. uel miserandi, ut
» Ah Corydon Corydon, quæ eadem figura nonnunquã per ironiam ad eleuandum, conuertitur. Similis geminationis post aliquam inte=
» riectionem repetitio est, sed paulo etiam uehementior. bona miserũ
» me (consumptis enim lachrymis tamen infixus animo hæret dolor)
» bona inquam Cn. Pompeij acerbissimæ uoci subiecta præconis. Vi-
» uis & uiuis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam.
» Et ab ijsdem uerbis plura acriter, et instanter incipiunt. nihil'ne te
» nocturnum præsidium palatij, nihil urbis uigiliæ, nihil timor po-
» puli, nihil consensus bonorum omnium, nihil hic munitissimus haben
» di Senatus locus, nihil horum ora, uultus'q; mouerunt? Et ijsdẽ desi=
» nunt. quis eos postulauit? Appius. quis perduxit? Appius. quanq̃
» hoc exemplum ad aliud quoq; schema pertinet, cuius et initia inter se, & fines ijdem sunt, quis & quis. Appius & Appius, quale est. q
» sunt qui fœdera sæpe ruperunt? Carthaginienses. qui sunt qui bel=
» lum crudelissime gesserunt? Carthaginienses. qui sunt, qui Italiam de
» formauerunt, Carthaginiẽses. q sunt, qui sibi ignosci postulant? Car-
» thaginienses. Etiam in contrapositis, uel comparatiuis solet respon= dere primorum uerborũ alterna repetitio, quod modo huius esse loci
» potius dixi. Vigilas tu de nocte, ut tuis consultoribus respondeas.
» Ille, ut eò, quò intendit, mature cum exercitu perueniat, te gallorũ,
» illum buccinarum cantus exuscitat, tu actionem instituis, ille aciem
» instruit, tu caues, ne consultores tui, ille ne urbes, aut castra capiãtur.
» Sed hac gratia non fuit contentus orator, uertit in contrarium eandẽ
» figuram. Ille tenet & scit, ut hostium copiæ, tu ut aquæ pluuiæ ar-
» ceantur. ille exercitatur in propagandis finibus, tu in regendis. pos- sunt media quoq; respondere, uel primis, ut
» Te nemus Angitiæ uitrea te fucinus unda. Vel ultimis, et hæc na
» uis et onusta præda siciliẽsi, cũ ipsa quoq; eẽt etiã præda, nec qsq̃ dubitauit idẽ posse fieri iteratis utrinq; medijs. respondẽt primis et ulti
» ma, multi et graues dolores iũeti parẽtibus, et propinqs multi. Est et il

lud repetendi genus, quod ſemel propoſita iterat, ut diuidat,
» Iphitus, & Pelias mecum, quorum Iphitus æuo
» Iam grauior, Pelias et uulnere tardus Vlyſſi. ἐπάνοδος. dici-
tur græce, noſtri regreſſionem uocant, nec ſolum in eodem ſenſu, ſed
» etiam in diuerſo eadem uerba contra ſumuntur. principum digni-
» tas erat penè par, non par fortaſſe eorũ, qui ſequebantur. interim
» uariatur caſibus. hæc & generibus fit iteratio, magnus eſt labor di-
» cendi, magna res eſt, et apud Rutiliũ longiore περιόδῳ & hæc ui-
» tia ſententiarum ſunt. pater hic tuus, patrem hunc appellas, patris tu
» filius es. fit caſibus modo hoc ſchema, quod πολύπτωτον uocant, con
» ſtat & alijs etiam modis, ut pro Cluentio. quod autem tempus uene
» ni dandi? unde illa frequentia? per quẽ porrò datũ? unde ſumptum?
» quæ porrò interceptio poculi? cur nó de integro autẽ datũ? hanc re-
rum coniunctam diuerſitatem Cæcilius μεταβολὴν uocat, qualis eſt
pro Cluentio locus in Oppianicum. Illũ tabulas publicas uiolaſſe, cen
ſorias corrupiſſe, decuriones uniuerſi iudicauerunt, cũ illo nemo ra-
tionem, nemo rem ullam contrahebat, nemo illum ex tam multis co
gnatis, et affinibus tutorem unquã liberis ſuis ſcripſit. & deinceps
adhuc multa. Vt hæc in unũ cógerũtur, ita cótra illa diſperſa ſunt,
quæ à Cicerone diſſipata dici puto.
» Hic ſegetes, illic ueniunt felicius uuæ
» Arborei fœtus- alibi, & deinceps. Illa uero apud Ciceronẽ mi-
ra figurarum miſtura deprehenditur, in qua & primo uerbo longo
poſt interuallo redditum eſt ultimum & media primis, et medijs ulti
» ma congruunt. Veſtrum iam hic factum deprehenditur patres
» Con. non meum, ac pulcherrimum quidem factum, uerũ, ut dixi, nõ
» meum, ſed ueſtrum. Hanc frequentiorem repetitionem, πλοκὴν uo
» cant, quæ fit ex pmiſtis figuris, ut ſupra dixi, utq; ſe habet epiſtola
» ad Brutum. Ego cum in gratiam redierim cũ Appio Claudio, &
» redierim p Cn. Pópeiũ, te ego ergo cũ redierim. et in iJſdẽ ſentẽtiJs
crebrioribus mutata declinatióibus iteratióe uerborũ. ut apđ Perſiũ.
» -Vſq; adeo'ne
» Scire tuum nihil eſt, niſi te ſcire hoc ſciat alter? Et apud Ci-
» ceronem. Neq; enim poterat indicio ex his damnatis, qui indicaban
» tur, Sed ſenſus quoq; toti quemadmodum cœperunt, deſinent. Ve-
» nit ex Aſia, hoc ipſum quàm bonum, tri. pl. uenit ex Aſia, in eadem
tamen periodo & uerbum ultimum primo refertur, tertium iam ſer
mone adiectum eſt, uerũ tamen uenit. interim ſententia qdẽ repetitur
» eodem uerborũ ordine, quid Cleomenes facere potuit? non. n. poſſum

quenquam

" quenquam insimulare falso, quid inquam Cleomenes facere potuit? Prioris sententiæ uerbum ultimum, ac sequentis frequenter est idem, quo quidem schemate utuntur poëtæ sæpius.

" Pierides uos hæc facietis maxima Gallo,
" Gallo, cuius amor tantum mihi crescat in horas.

sed ne oratores " quidem raro. hic tamen uiuit, uiuit, immo etiam in Senatū uenit. Aliquando sicut in geminatione uerborū diximus, initia quoq; & clausulæ sententiarū alijs, sed non alio tendentibus uerbis inter se consonant. initia hoc modo. dederim periculis omnibus, obtulerim " insidijs. obiecerim inuidiæ. rursus clausulæ, nō ibidē statim. Vos. n. " statuistis, uos sententiam dixistis, uos iudicastis. hoc alij μετωνυμίαν alij disiunctionem uocant, utrunq; etiā si est diuersum, recte, nam est nominum idem significantium separatio. congregantur quoq; uerba idē significantia, quæ cum ita sint Catilina, perge quò cœpisti, egredere aliquando ex urbe, patent portæ, proficiscere. & in eūdē alio libro. Abijt, excessit, erupit, euasit. Hoc Cæcilio πλεονασμὸς uidetur. i. abundans supra necessitatem oratio, sicut illa.

" Vidi oculos ante ipse meos,

In illo enim uidi inest ipse. Verum id, ut alio quoq; loco dixi, cū superuacua oneratur adiectione, uitiū est, cum autem auget manifestam sententiā, sicut hic. uirtus. Vidi ipse ante oculos, totidem sunt affectus. Cur tamen hæc proprie nomine tali notarit, non uideo. Nā & geminatio & repetitio, & qualiscūq; adiectio πλεονασμὸς uideri potest. Nec uerba modo, sed sensus quoq; " idem facientes aceruantur. perturbatio istum mentis, et quædā sce" lerum effusa caligo, & ardentes furiarum faces excitarunt. conge" runtur & diuersa. mulier, tyranni sæua crudelitas, patris amor, ira " præceps, temeritas, dementia. & apud Ouidium,

" Sed graue nereidum numen, sed corniger Ammon,
" Sed quæ uisceribus ueniebat bellua ponti
" Exaturanda meis.

Inueni qui & hoc uocaret πλοκήν, cui non assentior, cum sint unius figuræ. mista quoq; & idem, & diuersum " significantia, quod & ipsum διαγωγὴν uocant. quæro ab inimicis, " sint'ne hæc inuestigata, cōperta, patefacta, sublata, delata, extincta p " me. et inuestigata, comperta. i. patefacta alíud ostendunt. Sublata, delata, extincta sunt inter se similia, sed non etiam prioribus. Et hoc autem exemplum, & superius aliam quoq; efficiunt figuram, quæ qa coniunctionibus caret, dissolutio uocatur, apta cum qd instantius dicimus. Nā & singula inculcantur, et quasi plura fiunt. Ideóq; utimur hac figura nō in singulis modo uerbis, sed sententijs etiā, ut Ci-

» cero dicat contra concionem Metelli. q̃ indicabantur eos uocari, custo
» diri, ad Senatum adduci iussi, in Senatu sunt positi. Et totus hic locus
talis hoc genus βραχυλογίαν uocant, quae potest esse copulata disso=
lutio, contrarium est schema, quod coniunctionibus abundat, Illud
ἀσύνδετον, hoc πολυσύνδετον dicitur, hoc est uel ijsdem saepius re-
petitis, ut

» Tectumq́; laremq́;
» Armaq; , amycleumq́; canem , cressamq́; pharetram. uel di=
uersis,
» Arma, uirumq;,
» Multum ille & terris,
» Multa quoq;. Aduerbia quoq; , & pronomina ua-
» riantur.
» Hic illum uidi iuuenem Meliboee, quotannis
» Bissenos cui nostra dies altaria fumant,
» Hic mihi responsum primus dedit ille petenti. Sed utrunq; horũ
coaceruatio, & tantum iuncta, aut dissoluta, omnibus scriptores sua
nomina dederunt, sed uaria, & ut cuiq; fingenti placuit. fons qdem
unius, q̃a acriora facit, & instantiora quae dicimus , & uim quandã
prae se ferentia, uelut saepius erumpentis affectus. Gradatio, quae di
citur κλίμαξ, apertiorẽ habet artem, & magis affectatam, ideóq;
esse rarior debet. Est autem ipsa quoq; adiectionis, repetit. n. quae di=
cta sunt, et prius quàm ad aliud descendat, in prioribus resistit. Eius
» exemplum ex graeco notissimo transferatur, nec haec dixi qdẽ, sed
» nec scripsi, nec scripsi quidem, sed nec obij legationẽ, nec obij qdem,
» sed nec persuasi Thebanis, nec persuasi qdem. Si tamen tradita &
» latina. Africano uirtutem industria, uirtus gloriam, gloria aemulos
» comparauit. & Non ergo magis pecuniarum repetundarum quàm
» maiestatis, neq; maiestatis magis q̃ plautiae legis , neq; plautiae legis
» magis quàm ambitus, neq; ambitus magis, quàm omnium legũ iu-
» dicia perierunt. Inuenitur apud poëtas quoq;, ut apud Homerũ
de sceptro, quod à Ioue ad Agamemnonem usq; deducit, & apud no
strum etiam tragicum.

» Ioue propagatus est, ut perhibent, Tantalus,
» Ex Tantalo Pelops, ex Pelope aut satus
» Atreus, qui nostrum porrò propagat genus. At quae p̱ detra=
ctionem fiunt figurae breuitatis, nouitatisq́; maxime gratiã petunt,
quarum una est ea, quam libro proximo in figuras distuli, synecdo=
che, cum

che, cum subtractum aliquod uerbum satis ex cæteris intelligitur, ut Cœlius in Antonium. Stupere gaudio Greco. subauditur enim cœpit. Cicero ad Brutum. Sermo nullus scilicet nisi de te, quid enim potius, tum Flauius erras inquit, tabellariæ, & ego ibidem orans inter cœnam exoraui. Cui similia sunt illa meo quidem iudicio, in quibus uerba decenter pudoris gratia subtrahuntur.

Nouimus & qui te transuersa tuentibus hirquis,
Et quo sed faciles nymphæ risere sacello. Hanc quidam aposiopesim putant, frustra. Nam illa quid taceat incertum est, aut certe longiore sermone explicandum. hic unum uerbum & manifestum quidem desyderatur, quæ si aposiopesis est, nihil, in quo deest aliquid, non idem appellabitur. Ne ego illud quidem aposiopesim semper uoco, in quo res quæcunq; relinquitur intelligenda, ut ea, quæ in epistolis Cicero. Data lupercalibus, quo die Antonius Cæsari nihil obticuit, lusitq;, quia nihil aliud intelligi poterat, quàm hoc, diadema imposuit. Altera est per detractionem figura, de qua modo dictum est, cui coniunctiones eximuntur. Tertia, quæ dicitur συνεζευγμένον, in qua unum ad uerbum plures sententiæ referuntur. Quarum unaquæq; desyderaret illud, si sola poneretur. Id accidit aut præposito uerbo, ad quod reliqua respiciant. uicit pudorem libido, timorē audacia, rationem amentia. aut illato, quo plura clauduntur. Neq; enim is es Catilina, ut te aut pudor unquam à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocauerit. medium quoque potest esse, quod & prioribus, & sequentibus sufficiat. Iungit autem & diuersos sexus, ut cum marem, fœminamq; filios dicimus, & singularia pluralibus miscet. Sed hæc adeo sunt uulgaria, ut sibi artem figurarum asserere non possint. Illud planè figura est, qua diuersa sermonis forma coniungitur.

Socijs tunc arma capessant
Edico, & dira Bellum cum gente gerendum. Quamuis enim pars belli posterior participio insistat, utriq; tamen cōuenit illud edico, nam utriq; detractionis gratia facta coniunctio συνοικείωσιν uocant, quæ duas res diuersas colligat,

Tam deest auaro qđ habet quàm qđ nō habet, huic diuersam uolunt esse distinctionē, cui dant nomen παραδιαστολήν, qua similia discernūtur, cū te pro astuto sapietē appelles, pro cōfidēte fortē, pro illiberali diligentē, qđ pēdet ex finitione. Ideoq; an figura sit dubito,

cui contraria est ea, quæ ex uicinia transit ad diuersa, aut similia.
» Breuis esse laboro,
» Obscurus fio, & quæ sequuntur. Tertium est genus figurarũ, quæ aut similitudine aliqua uocum, aut paribus, aut contrarijs uertunt in se aures, & animos excitant, huic nomen est προσονομασία quæ dicitur agnominatio, ea non uno modo fieri solet, sed ex uicinia quadã prædicti nominis ducta casibus declinatur, ut Domitius Afer
» pro Cloãtilla. Mulier rerum omnium imperita, in omnibus rebus
» infelix. et cum uerbo idem uerbum plus significanter subiungitur. quando homo, hostis homo. quibus exemplis sum in aliud usus, sed in uno falsis, est geminatio. παρονομασία ei contrarium est, quod eodẽ uerbo quasi falsum augetur. quæ lex priuatis hominibus esse lex non uidebatur. cui confinis est ἀνταναάκλασις eiusdem uerbi contraria significatio, cum Proculeius quereretur de filio, quod is mortem suam
» expectaret, et ille dixisset se uero non expectare, immo inquit, rogo
» expectes. non eodẽ, sed ex diuerso uicinũ accipitur, cum supplicio afficiendũ dicas quem supplicatione dignum iudicaris. Aliter quoq; uoces aut eadẽ aut diuersa in significatione ponuntur, aut productione tantum, uel correptione mutatæ, quod etiam in iocis frigidum equidẽ tradi inter præcepta miror, eorumq; exempla uitandi potius quàm imitandi gratia pono, amari iucundũ est, si curetur neq̃d insit ama-
» ri. auium dulcedo ad auium ducit, & apud Ouidium, Ludentẽ cur ego non dicam furiare furiam. Cornificius hanc traductionẽ uocat, uidelicet alterius intellectus, ad alterum. Sed elegantius quod est posi
» tum in distinguendam rei proprietatem. hanc reip. pestem paulisper
» reprimi, non in perpetuum comprimi posse. & quæ præpositioni-
» bus in contrarium mutantur. non emissus ex urbe, sed immissus in
» urbem esse uideatur. melius, atq; acrius, q̃d cum figura iucundũ est,
» tum etiã sensu ualet. emit morte immortalitatẽ. Illa leuior est. nó
» pisonum, sed pistorum, & ex aratore orator. pessimũ uero ne patres conscripti uideãtur circunscripti. raro euenit, sed uehementer uenit. sic contingit, ut aliq̃s sensus uehemens, et acer uenustatẽ aliquã non eodẽ ex uerbo nõ dissonã accipiat, et cur me prohibeat pudor uti domestico exẽplo? pater meus contra eũ, q̃ se legationi immoriturũ dixerat deinde uix paucis diebus insumptis re infecta redierat, nõ exigo uti immoriaris, legationi immorare. Nã & ualet sensus ipse, & in uerbis tantũ distantibus iucũde cósonat uox, præsertim nó captata, sed uelut oblata cũ altero suo sit usus, alterũ ab aduersario acceperit. Magnæ ueteribus curæ fuit gratiã dicendi è paribus contrarijs acquirere.

acquirere. Gorgias in hoc immodicus copiosus utiq; prima ætate & Socrates fuit. Delectatus est his etiā M. Tullius, uerū & modū adhibuit nō ingratæ, nisi copia redundet, uoluptati, & rē alioquin leuē sententiarū pondere impleuit. Nam p se frigida, et inanis affectatio cū in acreis incidit sensus, innata uidetur habere non accersita. Similium fere quadruplex ratio est. Nam est primum quoties uerbum uerbo, aut non dissimile ualde quæritur, ut
» Puppesq; tuæ, pubesq; tuorū. Et sic in hac calamitosa fama quasi
» in aliqua perniciosissima flamma. & non enim tam spes laudāda,
» quàm res est. Aut certe par est extremus syllabis consonans. nō uer=
bis, sed armis. et hoc quoq; quoties in sententias acres incidit, pulchrū
» est. quantum possis in eo semper experiri ut prosis. hoc est πάρισον,
ut plerisq; placuit, Cleostelocus πάρισον existimat, quod sit è membris non dissimilibus, secundum ut clausula similiter cadat, uel ysdē in ultimam partem collatis, ὁμοιοτέλευτον similem duarum senten
» tiarum, uel plurium finem. non modo ad salutem eius extinguendā,
» sed etiam gloriam per tales uiros infringendam. Ex quibus fere
sunt, non tamen ut semper ultimis consonent, quæ τρίκωλα di-
» cunt. Vicit pudorem libido, timorem audacia, rationem amentia.
Sed in quaternas quoq; ac plures hæc ratio ire sententias potest.
» Fit etiam singulis uerbis. Hecuba hæc dolet, piget, pudet. & abyt ex=
» cessit, erupit, euasit. Tertiū est, quod in eosdē casus cadit, ὁμοιόπτωτον dicitur. Sed neq; quod finem habet similem est ὁμοιόπτωτον, utiq; in eundem finem uenit ὁμοιοτέλευτον, est tamen casus similis etiam si dissimilia sint, quæ declinentur, nec tantum in fine deprehenditur, sed respondent uel primis inter se, uel medys, uel extremis, uel etiam permutatis his, ut media primis, & summa medys accommodentur, & quocunq; modo accommodari poterunt. Nec enim sem
» per paribus syllabis constat, ut est apud Afrum amisso nuper infeli
» cis aulæ si non præsidio inter pericula, tamen solatio uitæ inter ad=
uersa. Ea uero uidentur optima, in qbus initia sententiarū, & fines consentiunt, ut hic, præsidio, solatio, penè ut similia sint, uerbis ut paribus cadant, & eodē modo desinant, etiam ut sint, quod est quar-
» tum, membris æqualibus, quod ἰσόκωλον dicitur. Si quantum
» in agris, locisq; desertis audacia potest, tantum in foro, atq; iudiciys
» impudentia ualeret, ἰσόκωλον est. & ὁμοιόπτωτον habet.
» non minus nunc in causa cederet Aulus Cecinna Sexti Ebuti impu
» dentiæ, quam in ui facienda cessit audaciæ. ἰσόκωλον, ὁμοιόπτωτον ὁμοιοτέλευτον accidit, & illa figura græca, qua nomina dixi

mutatis casibus repeti, non minus cederet, quàm cessit adhuc ὁμοιο-
τέλευτον, & παρανομασία est. neminem posse alteri dare matri-
monium, nisi quem penes sit patrimonium. Contrapositum au-
tem, uel, ut quidam uocant, contentio ἀντίθετον dicitur, non uno
fit modo, nam & fit si singula singulis opponuntur, ut in eo, quod mo
» do dixi. uicit pudorem libido, timorem audacia. & bina binis. non
» nostri ingenij, uestri auxilij est. & sententiæ sententijs. dominetur in
concionibus, iaceat in iudicijs. cui commodissime subiungitur et ea spe
» cies, quam distinctionem diximus. odit populus R. priuatam luxu-
» riam, publicam magnificentiam diligit. & quæ sunt simili casu dis
» simili sententia in ultimo locata. ut quod in tempore mali fuit, nihil
» obsit, quin quod in causa boni fuit prosit. nec semper contrapositum
» subiungitur, ut in hoc. Est. n. iudices hæc non scripta, sed nata lex.
Verum sicut Cicero dicit, quod de singulis rebus propositis refertur ad
» singula, ut in eo quod sequitur. quam non didicimus, accepimus, legi-
» mus, uerum ex natura ipsa, arripuimus, hausimus, expressimus. nec
» semper quod aduersum est contraponitur, quale est apud Rutiliũ. No
» bis primis dij immortales, nobis fruges dederunt, nos quæ soli acce
» pimus, in omnes terras distribuimus. Fit etiam assumpta illa figu-
» ra, qua uerba declinata repetuntur, quod ἀντιμεταβολὴ dicitur. nõ
» ut edam uiuo, sed ut uiuam edo. Et quod apud Ciceronem conuersum
ita est, ut cum mutationem casus habeat, etiam similiter desinat. ut
» sine inuidia culpa plectatur, & sine culpa inuidia ponatur. quod et
» eodem cluditur uerbo, ut quod dicit de Sexto Roscio. Et enim cum ar
» tifex eiusmodi sit, ut solus dignus uideatur esse, qui scenam introeat,
» tum uir eiusmodi sit, ut solus uideatur dignus, qui eò non accedat.
» Est & in nominibus ex diuerso collocatis sua gratia. si consul An-
» tonius, Brutus hostis, si conseruator reip. Brutus, hostis Antonius.
Olim plura de figuris, quàm necesse erat, & adhuc erit, qui pu-
tet esse figuram. incredibile est quod dico, sed uerum ἀνθυποφορὰν
uocant. & aliquis hoc. semel tulit, ego bis, ego ter. διέξοδον, eo
longius euectus sum, sed redeo ad propositum. ἄφοδον διέξοδον.
Quædam uerborum figuræ paulum figuris sententiarũ declinan
tur, ut dubitatio. nam cum est in re, priori parti assignanda est, cum
in uerbo, sequenti. siue me malitiam, siue stultitiam dicere oportet.
Item correctionis eadẽ ratio est, nam quod illic dubitat, hic emen-
dat. Etiam in personæ fictione accidere quidam idem putauerunt,
ut in uerbis etiam esset hæc figura. crudelitatis est mater auaritia.
» Et apud Sallustium in Ciceronem. O Romule arpinas. quale est &

» apud Menandrum. œdipus othryasius. Hæc omnia copiosius sunt executi qui non ut partem operis transcurrerunt, sed propriè libros huic operi dedicauerunt. Sicut Cæcilius, Dionysius, Rutilius, Cornificius, Visellius, aliiq; non pauci. Sed non minor erit eorum, qui uiuunt, gloria. Vt fateor autem uerborum figuras posse plures reperiri à quibusdam, ita iis, quæ ab authoribus claris traduntur, meliores non assentior. Nam in primis M. Tullius multas in tertio de Oratore libro posuit, quas in Oratore postea scripto transeundo uidetur ipse damnasse, quarum pars est, quæ sententiarum potius quàm uerborum sit, ut imminutio, improuisa imago, sibi ipsi responsio, digressio, permissio, contrariũ. Hoc enim puto, quod dicitur ἐναντιότης sumpta ex aduerso probatio. quædam omnino non sunt figuræ, sicut ordo, dinumeratio, circunscriptio, siue hoc nomine significatur compressa breuiter sententia, siue finitio. Nam Cornificius, atque Rutilius hæc schemata λέξεως putant. uerborum autem concinna transgressio, idest hyperbaton. quod Cæcilius quoque putat schema, à nobis est interposita, et mutatio. et si ea est, quã Rutilius ἀνομοίωσιν uocat, dissimilitudinem ostendit hominum, rerum, factorumq;, si latius fiat, figura non est. si angustius in ἀντίθετον cadet. Si uero hæc appellatio significat ὑπαλλαγὴν, satis de ea dictum est. Quod uero schema est ad propositum subiecta ratio? quod Rutilius ἀπολογίαν uocat. Vtrum nam de illo dubitari possit, an schema sit distributis subiecta ratio, quod apud eundem primo loco positum est, προσαπόδοσιν dicit, quæ ut maxime seruetur sanè in pluribus propositis, quia aut singulis statim ratio subiicitur, ut est apud Anto-
» nium. Sed neq; accusatorem eum metuo, qui sum innocens, neq; com-
» petitorem uereor, qui sum Antonius, neq; consulem spero, qui est Ci-
» cero. aut positis duobus, uel tribus eodem ordine singulis continua reddantur, quale apud Brutũ de dictatura Cn. pompeii. Præstat.n.
» nemini imperare, quàm alicui seruire. sine illo enim uiuere hone-
» ste licet, cum hoc uiuendi nulla conditio est. sed uni rei multiplex ratio subiicitur, ut apud Virgilium,

» Siue inde occultas uires, & pabula terræ
» pinguia concipiunt, siue illis omne per ignem
» Excoquitur uitium.- & totus locus.
» Seu plureis calor ille uias,
» Seu durat magis.

Relationem qd accipi uelit non liquet mihi. nam si ἀπαλλαγὴν aut ἐπάνοδον, aut ἀντιμεταβολὴν dicit, de omnibus locuti sumus.

Sed quicquid eſt, neq; hæc, neq; ſuperiora in oratore repetit, ſola eſt
in eo libro poſita pariter inter figuras uerborum exclamatio, quam
ſententiæ potius puto. Affectus enim eſt. & cæteris omnibus conſen
tio. Adijcit his Cæcilius περίφρασιν, de qua dixit Cornificius,
interrogationem, ratiocinationem, ſubiectionem, translationem, occul
tationem. Præterea ſententiam, membrū, articulos, interpretationē,
conclusionem, quorum priora alterius generis ſunt ſchemata, ſequen
tia ſchemata omnino non ſunt. Item Rutilius præterea quæ apud
alios quoque ſunt ſchemata παρομολογίαν ἀναγκαῖον ἠθοποιΐαν. δι=
καιολογίαν. πρόληψιν, χαρακτηρισμόν. βραχυλογίαν. παρασιώπησιν
παῤῥησίαν, de quibus idem dico. Nam eos quidem authores, q nul-
lum propè finem fecerunt exquirendis nominibus, præteribo, q etiā
quæ ſunt argumentorum, figuris aſcripſerunt. Ego illud de ijs etiā,
quæ ueræ ſunt, adijciam breuiter, ſicut ornant orationes, opportune
poſitæ, ita ineptiſſimas eſſe, cum immodicæ petuntur. Sunt qui negle-
cto rerum pondere, & uiribus ſententiarum, ſi uel inania uerba in
hos modos deprauarint, ſummos ſe iudicent artifices. Ideoq; nō de-
ſinunt eas nectere, quas ſine ſententia ſectari tam eſt ridiculū, quàm
quærere habitum, geſtumq; ſine corpore. Sed ne hæ quidem, quæ re
cte fiunt, denſandæ ſunt nimis. Nam & uultus mutatio, oculorumq;
coniectus multum in actu ualet. Sed ſiquis ducere os exquiſitis mo
dis, & frontis, ac luminum inconſtantia trepidare non deſinat, ri=
deatur, & oratio habeat rectam quandam uelut faciem, quæ ut ſtu
pere immobili rigore nō debebit, ita ſæpius in ea, quam natura de=
dit, ſpecie continenda eſt. Sciendū uero in primis quid quiſq; in oran
do poſtulet locus, quid perſona, quid tempus. Maior enim pars harū
figurarum poſita eſt in delectatione. Vbi uero atrocitate, inuidia,
miſeratione pugnandum eſt, quis ferat contrapoſitis, & pariter ca-
dentibus, & conſimilibus iraſcentem, flentem, rogantem? cum in his
rebus cura uerborum deroget affectibus fidem, et ubicunq; ars oſten
tatur, ueritas abeſſe uideatur?

De compoſitione.

DE Compoſitione non equidem poſt M. Tullium ſcribere aude-
rem, cui neſcio an ulla pars operis huius ſit magis elaborata, niſi &
eiuſdem ætatis homines, ſcriptis ad ipſum etiam literis reprehendere
uel collocandi genus auſi fuiſſent, & poſt eum plures multa ad eādē
rem pertinentia memoriæ tradidiſſent. Itaq; accedā in plerisq; Cice-

roni, atque in his ero, quæ indubitata sunt, breuior, in quibusdam paulum fortasse dissentiam. Nam etiam cum iudicium meum ostendero, suum tamen legentibus relinquam. Neq; ignoro quosdam esse, qui curam omnem compositionis excludant, atq; illum horridum sermonem, ut forte effluxerit, modo magis naturalem, modo etiam magis uirilem esse contendant, qui si id demum naturalẽ esse dicunt, quod à natura primum ortum est, & quale ante cultum fuit, tota hæc ars orandi subuertitur. Neq; enim locuti sunt ad hanc regulã, & diligentiam primi homines. Nec procemijs præparare. docere expositione. argumẽtis probare. affectibus commouere scierunt. Ergo ijs omnibus non sola compositione caruerunt, quorum si fieri nihil melius licebat, ne domibus quidem casas, aut uestibus pelliũ tegmina, aut urbibus montes, ac syluas mutari oportuit. Quæ porrò ars statim fuit? quid non cultu innitescit? cur uites coërcemus manu? cur eas fodimus? rubos aruis excidimus? terra & hæc generat, mansuefacimus animalia? indomita nascuntur. Verum id est maxime naturale, quod fieri natura optime patitur. Fortius uero qui incompositum potest esse, quàm iunctum, et bene collocatum? Neq; si parui pedes uim detrahant rebus, ut sotadeorum, & galliamborum, & quorundam in oratione simuli penè licentia lasciuientium, compositionis est iudicandum. Cæterum quanto uehementior fluminum cursus est prono alueo, ac nullas moras obijciente, quàm inter obstantia saxa fractis aquis, ac reluctantibus, tanto quæ connexa est, & totis uiribus fluit fragosa, atq; interrupta melior oratio. Cur ergo uires ipsas speciæ solui putent, quando nec res ulla sine arte satis ualeat, & comitetur semper artem decor? An nõ ea, quæ emissa optime est, hastam speciosissime contortam ferri uidemus? & arcu dirrigentium tela quo certior manus, hoc est habitus ipse formosior? Iam in certamine armorum, atq; in omni palæstra quid satis recte cauetur, ac petitur, cui non artifex motus, & certi quidam pedes adsint? Quare mihi in compositione uelut amentis quibusdam, neruis'ue intendi, & concitari sententiæ uidentur. Ideóq; eruditissimo cuiq; persuasum est ualere eam quamplurimum non ad delectationem modo, sed etiam ad motum quoq; animorum. Primum quia nihil intrare potest in affectum, quod in aure uelut quodam uestibulo statim offendit. deinde quod natura ducimur ad modos. Neq; enim aliter eueniret, ut illi quoq; organorum soni, quanquam uerba non exprimunt, in alios tamen atq; alios motus ducerent auditorem. In certaminibus sacris non eadem ratione concitant animos, ac remittunt, nec eodem modo adhibentur, cum

bellicum est canendum, et cum posito genu supplicandum est. nec idē signorum concentus est procedente ad prælium exercitu, idē receptui carmen. Pythagoreis certe moris fuit, & cum euigilassent animos ad lyram excitare, quo essent ad agendum erectiores, & cum somnum peterent ad eandem prius lenire mentes, ut siquid fuisset turbidiorū cogitationum componerent. Quod si numeris, et modis inest quædā tacita uis, in oratione eo uehementissima, quantūq; interest sensus idē quibus uerbis efferatur, tantum uerba eadē qua compositione uel in exitu iungantur, uel fine claudantur. Nam quædam & sententijs parua, et elocutione modica uirtus hæc sola commendat. Deniq; quod cuiq; uisum erit uehementer, dulciter, speciose dictum soluat, & turbet, aberit omnis uis, iucunditas, decor. Soluit quædā sua in oratore Cicero. Nam neq; me diuitiæ mouent, quibus omnes Africanos, & Lælios, multi uenalitij, mercatoresq; superarunt, ut sit, multi mercatores superarunt, uenalitijq;, & insequentes deinceps periodos, quas si ad illum modū perturbes, uelut fracta, aut transuersa tela proieceris. Idem corrigit quæ à Graccho composita durius putat, illū decet, nos hac simus probatione contenti, quod in scribendo, quæ se nobis solutiora obtulerint, componemus. Quid enim attinet eorum exēpla quærere, quæ sibi quisq; experiri potest? Illud notasse satis habeo, quo pulchriora & sensu, & elocutione dissolueris, hoc orationē magis deformem fore, quia negligentia collocationis, ipsa uerborum luce deprehenditur. Itaq; ut confiteor penè ultimam oratoribus artem compositionis, quæ perfecta sit contigisse, ita illis priscis habitam inter curas, in quantum adhuc profecerāt, puto. Neq; enim mihi quālibet magnus author Cicero persuaserit Lysiam, Herodotum, Thucydidem parum studiosos eius fuisse, genus fortasse sint secuti non idem, quod Demosthenes, aut Plato, quanquam & hi ipsi inter se dissimiles fuerunt. Nam neque illud in Lisia dicendi textum tenue, atq; rarum lætioribus numeris corrumpendum erat. perdidisset enim gratiam, quæ in eo maxima est, simplicis, atque inaffectati coloris, perdidisset fidem quoque. Nam scribebat alijs, non ipse dicebat, ut oportuerit esse illa rudibus, & incompositis similia, quod ipsum compositio est. At historiæ, quæ currere debet, ac ferri, minus conuenissent intersistentes clausulæ, & debita actionibus respiratio, & concludendi, inchoandiq; sententias ratio. In concionibus quidem etiam similiter cadentia quædam contraposita deprehendas. In Herodoto uero, cum omnia, ut ego quidem sentio, leniter fluunt, tum ipsa διάλεκτος habet eam iucunditatem, ut latentes etiam nume-

ros complexa uideatur. Sed de propositorum diuersitate post paulum. nunc quæ prius ijs, qui recte componere uolent, discenda sint. Est igitur ante omnia oratio alia iuncta, atque contexta, soluta alia, qualis in sermone, & epistolis, nisi cum aliquid supra naturam suam tractant, ut de philosophia, de republica, similibusq;, quod non eo dico, quia non illud quoque solutum habeat suos quosdam, & forsan difficiliores etiam pedes. neque enim aut hiare semper uocalibus, aut destitui temporibus uolunt sermo, & epistola, sed non fluunt, nec cohærent, nec uerba de uerbis trahunt, ut potius laxiora in his uincula, quàm nulla sint. Nonnunquam in causis quoque minoribus decet eadem simplicitas, quæ non illis, sed alijs utitur numeris, dissimulatq; eos, & tantum communit occultius. At illa connexa series tres habet formas, incisa, quæ κόμματα dicũtur. membra, quæ κῶλα, καὶ περίοδον, quæ est uel ambitus, uel circunductum, uel continuatio, uel conclusio. In omni porrò compositione tria sunt necessaria, ordo, iunctura, numerus. Primum igitur de ordine. Eius obseruatio in uerbis est, singulis & contextis. Singula sunt, quæ diximus ἀσύνδετα. In his cauendum est, ne decrescat oratio, & fortiori subiungatur aliquid infirmius, ut sacrilego fur, aut latroni petulans. augeri enim debent sententiæ, & insurgere, ut optime Cicero. Tu inquit, istis faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, aliud enim maius alio superuenit. at si cœpisset à toto corpore, non bene ad latera, faucesq; descenderet. Est & alius naturalis ordo, ut uiros, ac fœminas, diem, ac noctem, ortum, & occasum dicas potius, quàm retrorsum. Quædam ordine permutato fiunt superuacua, ut fratres gemini. nam si præcesserunt gemini, fratres addere non est necesse. Illa quoque nimia quorundam fuit obseruatio, ut uocabula uerbis, uerba rursus aduerbijs, nomina appositis, & pronominibus rursus essent priora. Nam fit contra quoque frequenter non indecore, nec non & illud nimiæ est superstitionis, ut quæque sint tempore ea etiam facere ordine priora, non quin frequenter sit hoc melius, sed quia interdum plus ualent ante gesta. Ideoq; leuioribus superponenda sunt. Verbo sensum cludere multo, si compositio sic patiatur, optimum est. In uerbis enim sermonis uis inest. Et si id asperum erit, cedat ratio numeris, ut fit apud summos græcos, latinosq; oratores frequentissime. Sine dubio enim omne, quod non cludet, hyperbaton est. Ipsum hoc inter tropos, uel figuras, quæ sunt uirtutes receptum est. Non enim ad pedes uerba dimensa sunt.

Ideóq; ex loco transferuntur in locum, ut iungantur quo congruunt
maxime, ſicut in ſtructura ſaxorũ rudium, etiã ipſa enormitas in-
uenit, cui applicari, et in quo poſſit inſiſtere. Feliciſſimus tamen ſermo
eſt, cui & rectus ordo, & apta iunctura, & cũ ijs numerus oppor-
tune cadens contingit. Quædã uero tranſgreſſiones & longæ ſunt
nimis, ut in ſuperioribus diximus libris, & interim etiam cõpoſi-
tione uitioſæ, quæ in hoc ipſum petuntur, ut exultent, atq; laſciuiant,"
" quales illæ Mæcenatis. Sole & aurora rubent plurima. inter ſacra
" mouit aqua fraxinos. ne exequias quidem unus inter miſerrimos ui
" deram meas. quod inter hæc peſſimum eſt, quia in re triſti ludit
" compoſitio. Sæpe tamen eſt uehemens aliquis ſenſus in uerbo, quod ſi in
media parte ſententiæ latet, tranſiri intentione, et obſcurari circũia=
centibus ſolet. In clauſula poſitum aſſignatur auditori, & infigitur,"
" quale illud Ciceronis. Vt ibi neceſſe eſſet in conſpectu populi R.
" uomere. Transfer hoc ultimum, minus ualebit. Nam totius ductus
hic eſt quaſi mucro, ut ꝑ ſe fœdæ uomendi neceſſitati iam nihil ultra
" expectantibus, hanc quoq; adijceret deformitatem, ut cibus teneri nõ
" poſſet poſtridie. Solebat Afer Domitius traijcere in clauſulas uerba
tantum aſperandæ compoſitionis gratia, & maxime in procemijs, ut
" pro Cloantilla. Gratias agam continuo. et pro Lælia. Eis utriſq; apud
" te iudicem periclitatur Lælia. Adeo refugit teneram, delicatamq́; mo
dulandi uoluptatem, ut occurrentibus per ſe numeris, quo eos inhibe
ret, obijceret. Amphibologiam quoq; fieri uitioſa locatione uerbo-
rum, nemo eſt qui neſciat. Hæc arbitror ut in breui de ordine fuiſſe
dicenda, qui ſi uitioſus eſt, licet & iuncta ſit, & apte cadens oratio,
tamen merito incompoſita dicatur. Iunctura ſeqtur, ea eſt in uerbis.
inciſis. membris. periodis. Omnia nanq; iſta & uirtutes, & uitia in
complexu habent. Atq; ut ordinem ſequar, primum quæ imperitis
quoq; ad reprehenſionem notabilia uidentur. ideſt. quæ commiſſis
inter ſe uerbis duobus ex ultima prioris, ac prima ſequentis ſyllaba
deforme aliquod nomen efficiunt, tum uocalium concurſus, qui cum
accidit, hiat, & interſiſtit, & quaſi laborat oratio. Peſſime longe, quæ
eaſdem inter ſe literas committunt, ſonabunt. Præcipuus tamen erit
hiatus earum, quæ cauo, aut patulo maxime ore efferuntur. E ple-
nior litera eſt, I anguſtior. Ideóq; obſcurius in his uitium. Minus pec
cabit, qui longis breues ſubijciet, & adhuc qui præponet longæ bre-
uem. minima eſt in duabus breuibus offenſio. Atq; cum aliæ ſubiun
guntur alijs ꝑinde aſperiores erunt, prout oris habitu ſimili, aut di-
uerſo pronuntiabũtur. Nõ tamen id ut crimen ingens expaueſcendũ

eſt, ac

est, ac nescio an negligentia in hoc an solicitudo sit peior. Inhibeat enim necesse est hic metus impetum dicendi, & à potioribus auertat. Quare ut negligentiæ est pars, hoc pati, ita humilitatis ubiq; perhorrescere, nimiosq; non immerito in hac cura putant omnes Isocratē secutos, præcipueq; Theopompum. At Demosthenes, & Cicero modice respexerunt in hanc partem. Nam & coeuntes literæ, quæ συναλοιφὴ dicuntur, etiam leniorē faciunt orationem quàm si omnia uerba suo fine cludantur, et nonnunquam hiulca etiam decent, faciuntq; ampliora quædā. ut pulchra oratione apta omnino iactare, tū longæ per se & uelut optimæ syllabæ aliquid etiam medij temporis inter uocales quasi intersistatur assumunt. Qua de re utar Ciceronis po-
» tissimum uerbis. habet inquit ille tanquam hiatus, & concursus uo-
» calium molle quiddam, et quod indicet non ingratam negligentiā
» de re hominis magis quàm de uerbis laborantis. Cæterū consonantes quoq;, præcipueq; eæ, quæ sunt asperiores, in commissura uerborū rixantur. Et S ultima cum X proxima, quarū tristior etiam si binæ collidantur, stridor est, ut, ars studiorum. quæ fuit causa et Seruio, ut dixi, subtrahendæ S literæ quoties ultima esset, aliaq; consonante susciperetur, quod reprehendit Lauranius, Messala defendit. Nam neq; Lucilium putant uti eadem ultima, cum dicit, serenū fuit. & dignū loco. Quinetiam Cicero in oratore plures antiquorum tradit sic locutos, inde.
» Belligerare pe' meridiem- & illa Censorij Catonis die' hanc, æque M litera in E mollita, quæ in ueteribus libris reperta mutare imperiti solent. & dum librariorum inscitiam insectari uolunt, suam confitentur. Atqui eadem illa litera quoties ultima est, & uocalem uerbi sequentis ita contingit, ut in eam transire possit etiā si scribitur, tamen parum exprimitur, ut multum ille, & quantū erat, adeo ut pene cuiusdam nouæ literæ sonum reddat. neq; enim eximitur, sed obscuratur, & tantum aliqua inter duas uocales, uelut nota est, ne ipsæ coeant. Videndum etiam, ne syllabæ uerbi prioris ultimæ, sint primæ sequentis. Id, nequis præcipi miretur, Ciceroni in epi-
» stolis excidit. Res mihi inuisæ uisæ sunt Brute. & in carmine,
» O fortunatam natam me consule Romam. Etiam monosyllaba, si plura sunt, male continuabuntur, quia necesse est cōpositio multis clausulis concisa subsultet. Ideoq; etiam breuium uerborū, ac nominum uitanda continuatio, & ex diuerso quoq; longorum. Afferūt enim quandam dicendi tarditatem. Illa quoq; uitia sunt eiusdē loci, si cadentia similiter, & similiter desinentia, & eodē modo declinata

multa iungantur, ne uerba quidem uerbis, aut nomina nominibus, ſi
miliáq; ijs continuari decet, cum uirtutes etiam ipſæ tædiũ pariant,
niſi gratia uarietatis adiutæ. Membrorũ, inciſorúmq; iunctura, nõ
eo modo eſt obſeruanda, quo uerborum, quanquam et in his extre-
ma, & prima coeunt. Sed plurimum refert compoſitionis, quæ qbus
» *anteponas. nã & uomens fruſtis eſculentis uinum redolentibus, gre*
» *mium ſuũ, & totum tribunal impleuit. Et contra, nam frequentius*
utar ijſdem diuerſarũ quoq; rerum exemplis, quo ſint magis fami-
» *liaria. ſaxa, atq; ſolitudines uoci reſpondent, beſtiæ ſæpe immanes*
cantu flectuntur, atq; conſiſtunt. magis id inſurgebat, ſi uerteretur, nã
plus eſt ſaxa, quàm beſtias cõmoueri. Ineſt tamen cõpoſitioni decor.
Sed tranſeamus ad numeros. Omnis ſtructura, ac dimenſio, & copu
latio uocum conſtat aut numeris, numeros ῥυθμοὺς accipi uolo, aut
μέτροις, ideſt dimenſione quadam, quod etiã ſi conſtat utrunq; pedi
bus, habet tamen non ſimplicem differentiã. Nam primũ rhythmi,
ideſt numeri ſpatio temporum conſtant. metra etiã ordine, ideóq; al-
terum eſſe quantitatis uidetur, alterum qualitatis. ῥυθμὸς aut par
eſt, ut dactylus, unam enim ſyllabam parem breuibus habet. eſt qui-
dem uis eadem & alijs pedibus. ſed nomen illud tenet, longam eſſe
duorum temporum, breuem unius, etiam pueri ſciunt. Aut ſexcu-
plex, ut pæon, cuius uis eſt ex longa, & tribus breuibus, quíq; ei cõ
trarius ex tribus breuibus, & longa, uel alio quoquo modo, tẽpora
tria ad duo relata ſexcuplum faciunt, aut duplex, ut iambus, nã eſt
ex breui, & longa, quíq; eſt ei contrarius. Sunt hi & metrici pedes,
ſed hoc intereſt, quod rhythmos indifferens, dactylus ne ille priores
habeat breues, an ſequentes, tempus enim ſonum metitur, ut à ſubla-
tione ad poſitionem ijſdem ſpatijs, proinde aliâs ad dimenſionem in
uerſu pro dactylo poni non poterit anapæſtus, aut ſpondeus, nec pe
nes eandem rationem à breuibus incipiet, ac deſinet, neq; ſolũ aliũ
pro alio pede metrorum ratio non recipit, ſed ne dactylum quidem,
aut forte ſpondeum, alterum pro altero. Itaq; ſi quinq; continuos da-
ctylos, ut ſunt in illo,
» *Panditur interea domus omnipotentis olympi,* *confundas, ſolue*
ris uerſum. Sunt et illa diſcrimina. quod rhythmis libera ſpatia, me
tris finita ſunt, & ijs certæ clauſulæ, illi quomodo ſe parant, currũt
uſq; ad μεταβολὴν, ideſt tranſitũ, ideſt in aliud genus rhythmi, et
qđ metrũ in uerbis modo, rhythmos etiã in corporis motu eſt. Inania
quoq; tempora rhythmi facilius accipient, quãquã hæc & in metris
accidũt, maior tamen illic licentia eſt, ubi tẽpora etiã animo metiũ-

tur, &

tur, & pedũ, et digitorum ictu interualla signant q̃busdã notis, atq; æstimant quot breues illud spatium habeat, inde. τετράσημον, πεντάσημον. Deinceps longiores fiunt percussiones. Nam σημεῖον tẽpus est unum. In compositione orationis certior, & magis omnibus aperta seruari debet dimensio. Est igitur in pedibus, & metrici quidẽ pedes adeo reperiuntur in oratione, ut in ea frequenter, nõ sentientibus nobis omniũ generũ excidant uersus. Et contra, nihil est, quod prosa scriptum non redigi possit in quædã uersiculorũ genera, sed in adeo molestos incidimus grãmaticos, quorum fuerunt, qui lyricorũ quædam carmina in uarias mensuras coegerunt. At Cicero frequentissime dicit totum hoc constare numeris. Ideóq; reprehenditur à q̃busdam tanquã orationem ad rhythmos alliget. nam sunt numeri rhythmi, ut ipse constituit, & secuti eum Virgilius, cum dicit,

» *Numeros memini si uerba tenerem,* Et Horatius,

» *Numerisq; fertur*

» *Lege solutis.* Inuadunt ergo hãc inter cæteras uocem. Neq;.n. *Demosthenes fulmina tantopere uibrasse diceretur, nisi numeris cõtorta ferrentur. In quo si hoc sentit rhythmus contorta, dissentio. Nam rhythmi, ut* dixi, *neq; finem habent certum, nec ullã in contextu uarietatem, sed qua cœperunt sublatione, ac positione ad finem usq; decurrunt. Oratio non descendit ad strepitum digitorũ.* Atqui Cicero *optime uidet, ac testatur frequenter se qđ numerosum sit quærere, ut magis non ἄρυθμον, quod esset inscitum, atq; agreste, q̃ εὔρυθμον, quod poëticum est, esse cõpositionem uelit, sicut etiã quos palæstritas esse uolumus, tamen esse uolumus eos, q̃ dicũtur ἀπάλαιστοι.* Verum *ea, quæ efficitur è pedibus æqua cõclusio nomẽ aliquod desyderat. Quod sit igitur potius q̃ numerus? et oratorius numerus? ut enthymema, rhetoricus syllogismus. Ego certe ne in calumniã cadam, qua ne M. q̃dẽ Tullius caruit, posco hoc mihi, ut cũ pro cõposito dixero numerũ, et ubicunq; iam dixi, oratoriũ dicere intelligar. collocatio autẽ uerba iam probata, et electa, et uelut assignata sibi debet cõnectere. Nam uel dura inter se cõmissa potiora sunt inutilibus, tamen & eligere quædã, dum ex ijs, quæ idem significent, atq; idẽ ualeant, permiserim, & adijcere, dũ non otiosa, & detrahere, dum nõ necessaria. Sed figuris mutare, et casus, & numeros, quorũ uarietas frequẽter gratia cõpositionis adscita etiam sine numero solet esse iucunda, etiam ubi aliud ratio, aliud consuetudo poscit, utrum uolet sumat compositio, uitauisse, uel uitasse, deprehendere, uel deprendere. Coitus etiam syllabarum non negabo. Et quicquid sententijs, aut eloquentiæ*

non nocebit præcipuũ tamen in hoc opus est scire, qđ quoq; loco uerbum maxime quadret, atq; is optime componet, qui hoc solũ componendi gratia faciet. Ratio uero pedum in oratione est multo quàm in uersu difficilior, primũ quod uersus paucis continetur, oratio longiores sæpe habet circuitus. Deinde quod uersus semper similis sibi est. & una ratione decurrit, orationis cõpositio nisi uaria est, et offendit similitudine, & affectatione deprehenditur. Et in omni qdẽ corpore, totóq;, ut ita dixerim, tractu numeri est insertus, neq; enim loq possumus nisi ex syllabis breuibus, ac longis, ex quibus pedes fiunt. magis tamen & desyderatur in clausulis, & apparet. primũ quia sensus omnis habet suum finem, possidetq; naturale interuallũ, quo à sequentis initio diuidatur. Deinde quod aures continuam uocem secutæ, ductǽq; uelut prono decurrentis orationis flumine, tũ magis iudicant, cum ille impetus stetit, & intuendi tempus dedit. Non igitur durum sit, neq; abruptum, quo animi uelut respirant, ac reficiũtur, hæc est sedes orationis, hoc auditor expectat, hic laus omnis declamat. Proximam clausulis diligentiã postulant initia. Nam & ad hæc intentus auditor est, sed eorũ facilior ratio est, non enim cohærẽt alijs, nec præcedentibus seruiunt, sed nouum exordiũ sumunt, cum ea, quãlibet sit composita, ipsam gratiam perdat, si ad eã rupta uia
» ueniemus. Nanq; cum sit, ut uideatur Demosthenis seuera compositio,
» πρῶτον μὲν ὦ ἄνδρες ἀθηναῖοι τοῖς θεοῖς εὔχομαι πᾶσι καὶ πάσαις. Et
» illa quæ ab uno, quod sciam, Bruto minus probatur cæteris placet
» κἂν μήπω βαλλοίμην αὐτὸ ζῆν. Nec desunt, q Ciceronem carpant in
» his. familiaris cœperat esse balneatori, & non minus dura archipiratæ. Nam balneatori, & archipiratæ idem finis est, qui πᾶσι καὶ πάσαις qui αὐτὸ ζῆν, sed priora sunt, ideo seueriora. Est in eo quoq; nonnihil, quod hic singulis uerbis bini pedes continentur, quod etiã in carminibus est permolle, nec solum ubi quinæ, ut in ijs, syllabæ nectuntur.

Fortissima tyndaridarum, sed etiam quaternæ, cum uersus cluditur apennino, & armamentis, & orione. Quare hic quoq; uitandũ est, ne plurium syllabarũ uerbis utamur in fine. Medijs quoq; nõ ea modo cura sit, ut inter se cohæreant, sed ne pigra, ne longa sint, ne, quod nunc maximum uitium est, breuium contextu resultent, ac sonum reddant penè puerilium crepitaculorum. Nam ut initia, clausulǽq; plurimum momenti habent, quoties incipit sensus, aut desinit, sic in medijs quoque sunt quidam conatus, qui leuiter intersistunt. Vt currentium pes etiam si non moratur,

tamen

tamen uestigium facit. Itaq; non modo membra, atq; incisa bene incipere, atq; cludi decet, sed etiam in ijs, quæ nō dubie contexta sunt, nec respiratione utūtur illi uel occulti gradus (quis enim dubitet unū sensum et unius spiritus esse?) Animaduerti iudices omnem accusatoris orationē in duas diuisam esse partes. tamen & duo prima uerba, & tria proxima, & deinceps duo rursus, ac tria suos quasi numeros habent spiritum sustinentes, sicut apud rhythmicos æstimantur hæ particulæ, prout sunt graues, acres, lentæ, celeres, remissæ, exultantes, proinde id, quod ex illis conficitur, aut seuerum, aut luxuriosum, aut quadratum, aut solutum erit. Quædā etiam clausulæ sunt claudæ, atq; pendentes, si relinquantur, sed sequentibus suscipi, ac sustineri solent, eoq; facto uitiū, quod erat in fine, continuatio emendat. Non uult P.R. obsoletis criminibus accusari Verrē. durū si desinas, sed quoniam est continuatum ijs, quæ sequuntur, quanquam natura ipsa diuisa sint. noua postulat, inaudita desyderat. saluus est cursus. ut ad eas tantum dabit. male cluderet, nam & trimetri uersus pars ultima est, excipit. ut cibū, uestitumq; introferre liceat tantum præceps adhuc, firmatur, ac sustinetur ultima. Recusabat nemo. Versum in oratione fieri multo fœdissimum est totum, sed etiā in parte deforme utiq; si pars posterior in clausula deprehendatur, aut rursus prior in ingressu. nam quod est contra sæpe etiā decet, quia et claudit interim optime prima pars uersus, dum intra paucas syllabas præcipue senarij, atq; octonarij. in Africa fuisse. initium senarij est. Primum pro Q. Ligario caput claudit. esse uideatur. Nā nimis freques octonariū inchoat. Talia sunt Demosthenis πᾶσι καὶ πάσαις καὶ πᾶσιν ὑμῖν ὅσην εὔνοιαν. & totum pene principium, & ultima uersuum initio conueniunt orationis. & si uereor iudices. & animaduerti iudices. sed initia initijs non conueniunt. T. Liuius exametri exordio cœpit. Facturus ne operæpretium sim. nā ita edidit, estq; melius quàm quo modo emendatur. nec clausulæ clausulis, ut Cicero. Quo me uertā nescio. qui trimetri finis est, trimetrum. &, pro misero dicere liceat. sex enim pedes tres percussiones habent. Peius claudit finis exametri, ut Brutus in epistolis. Neq; enim illi malunt habere tutores, aut defensores, quāquā sciunt placuisse Catoni. illi minus sunt notabiles, qa hoc genus sermoni proximū est. Itaq; & uersus hi fere excidūt, quos Brutus ipso cōponendi ductus studio sæpissime facit, non raro Asinius, sed etiā Cicero nonnunquā ut in principio statim orationis in Lucium Pisonem. Pro dij immortales, quis hic illuxit dies. non minore autem cura uitandum est, quicquid est ἄρρυθμον, quale

est apud Sallustium. Falsò quæritur de natura sua. quamuis enim uincta sit, tamen soluta uideri debet oratio. Atqui Plato diligentissimus compositionis in timæo, prima statim parte uitare ista nõ potuit. nam & initium exametri statim inuenias, et anacreontion protinus colon efficias, & si uelis trimetron, et quod duobus pedibus & parte πεντημίμερις à græcis dicitur, & hæc omnia in tribus uerbis, ut Thucydidis ἐν ἐρύμασι κᾶρες ἐφάνησαν ex mollissimo rhythmorum genere excidant. Sed quia orationem oratoriam constare pedibus dixi, aliqua de ijs quoq;, quorum, nomina quoniam uaria traduntur, constituendum est, quo quenq; appellemus. & quidem Ciceronem sequar. Nam is eminentissimos græcorum est secutus, excepto, quod pedes mihi trisyllabos non uidetur excedere, quãquã ille pæone, dochimoq; utatur, quorũ prior in quatuor, secundus in qnq; excurri putatur. nec tamen ipse dissimulat quibusdam numeros uideri non pedes, neq; immerito. quicquid enim supra treis syllabas id est ex pluribus pedibus. ergo cum constent quatuor pedes binis, octo ternis, spondeum longis duabus, pyrrhichium, quem alij periambũ uocant, breuibus. Iambum breui, longáq;. huic contrarium è longa, & breui, choreũ nos, ut alij, trochæũ nominemus. Ex his uero, qui ternas syllabas habent, dactylum longa, duabusq; breuibus. huic temporibus parẽ, sed retro actum appellari constat anapæston. media inter longas breuis faciet amphimacrum, sed frequentius eius nomen est creticus. longa inter breues amphibrachys huic contrarius, longis breuem præcedentibus bacchius, cui contrarius palimbacchius erit, tres breues choreũ, quẽ tribrachyn dici uolunt, qui choreo trochæi nomen imponunt. totidẽ longæ molosson efficiunt. horum pedum nullus nõ in orationẽ uenit, sed quo quiq; sunt tẽporibus pleniores, longisq; syllabis magis stabiles, hoc grauiorem faciunt orationẽ, breues celerẽ, ac mobilem utrunq; locis utile. Nam & illud ubi opus est uelocitate tardũ, & segne, et hoc ubi pondus exigitur præceps, ac resultans merito damnetur. Sit in hoc quoq; aliquid fortasse monenti, quod et longis longiores, & breuibus sunt breuiores syllabæ, ut quãuis neq; plus duobus temporibus, neq; uno minus habere uideantur, ideoq; in metris omnes breues, longæq; inter se obsessæ sunt pares, lateat tamen nescio quid, si quicquam supersit, aut desit. Nã uersuum propria conditio est. Ideoq; in his quædam etiã communes. ueritas uero qa patitur æque breuem esse, uel longam uocalem, cũ est sola, quàm cũ eam consonantes una, pluresúe præcedunt. Certe in dimensione pedum, syllaba, quæ est breuis insequẽte alia uel breui, quæ tamen duas primas

mas consonantes habeat, fit longa, ut

" Agrestem tenui musam meditaris auena. nam licet gre breuis sit, facit tamen longam a priorem. Dat igitur illi aliquid ex suo tempore, quomodo? nisi habet plus, q̃ quæ breuissima, qualis ipsa esset detractis consonantibus, nunc unũ tempus accommodat priori, & unũ accipit à sequente, ita duæ natura breues positione sunt temporum quatuor. Miror autem in hac opinione doctissimos homines fuisse, ut alios pedes ita eligerent, alios damnarent, quasi ullus esset, quem nõ sit necesse in oratione deprehendi. licet enim pæonem sequatur Ephorus inuentum à Thrasymacho, probatum ab Aristotele, dactylumq; ut temperatos breuibus, ac longis, fugiat spondeum, trochæumq; alterius tarditate, alterius celeritate damnata, & herous, qui est idem dactylus Aristoteli amplior, iambus humanior uideatur, choreum, ut nimis currentem damnet, eiq; chordacis nomen imponat, eademq; dicant Theodectes, ac Theophrastus. similia post eos Halicarnaseus Dionysius, irrumpent etiam ad inuitos, nec semper illis heroo, aut pæone suo, quem quia uersus raro facit, maxime laudant, uti licebit, ut sint tamen alijs alij crebriores, non uerba facient, quæ neq; augeri, nec minui, nec sicut modulatione produci, aut corripi possint, sed transmutatio, & collocatio. plerique; enim ex commissuris eorum, uel diuisione fiunt pedes, quo fit, ut ijsdẽ uerbis alij, atq; alij uersus fiãt, ut memini quendã non ignobilem poëtam ita lusisse,

" Astra tenet cœlũ, mare classes, area messem. Hic retrorsum fit sotadeus, itemq; sotadeo adiungat retro trimetros,

" Caput exeruit mobile pinus repetita. miscendi ergo sunt, curandumq;, ut sint plures, q placeant, et circumfusi bonis deteriores lateant. nec uero in literis, syllabisq; natura mutatur, sed refert quæ cũ quaq; optime coeat. Plurimũ igitur authoritatis, ut dixi, et ponderis habẽt longæ, celeritatis breues, quæ si miscentur quibusdam longis, currunt, si continuantur, exultant acres, quæ ex breuibus ad longas insurgũt, leniores, quæ à longis in breues descendũt. optime incipitur à longis,

" recte aliquando à breuibus. ut nouum crimen. leuius, ut. Animad-

" uerti iudices. Sed pro Cluentio recte, quod initium partitioni simile est, quæ celeritate gaudet. Clausula quoq; è longis firmissima est, sed cludent et breues, q̃uis habeatur indifferens ultima, neq; enim ego ignoro in fine pro longa accipi breuem, quod uidetur aliquid uacantis temporis, ex eo, quod insequitur accedere, aures tamen consulens meas intelligo multum referre, utrum ne longa sit, quæ cludit, an pro longa. neq; enim tam plenum est dicere. incipiẽtem timere.

quàm illud ausus est confiteri. Atqui si nihil refert, breuis an longa
sit ultima, idem pes erit, uerũ nescio quomodo sedebit hoc, illud subsi
stet, quo moti quidam longæ ultimæ tria tempora dederunt, ut illud
tempus, quod breuis ex longa accipit, huic quoq; accederet, nec solum
refert quis claudat, sed quis antecedat. Retrorsum autem quæ plus
tribus, ijq; si non ternas syllabas habebunt, repetendi sunt. Absit ta=
men poëtica obseruatio, neq; minus duobus, alioquin pes erit, nõ nu-
merus. potest tamen uel unus esse dichoreus, si unus est, qui constet ex
duobus choreis. Itemq; pæon, quod est ex choreo, & pyrrhichio, quẽ
aptum initijs putant, uel contra qui est è tribus breuibus & longa,
cui clausulam assignant, de qbus ferè duobus scriptores huius artis
loquuntur, alios omnes quotcunq; sint temporum, quæ ad rationem
» pertineant, pæonas appellant. Est & dochimus, q̃ fit ex bacchio, et
iambo, uel iambo, & cretico stabilis in clausulis, & seuerus. Spon=
deus quoq;, quo plurimũ est Demosthenes usus, morã semper per se
habet, optime præcedet eum creticus, ut in hoc, de quo ego nihil dicã,
nisi depellendi criminis causa. Illud est, quod supra dixi multũ refer
re, uno'ne uerbo pedes sint duo comprehensi, an uterq; liber, sic enim
fit forte criminis causa, molle archipiratæ, mollius si tribrachis præ-
cedat facilitates, temeritates. Est enim quoddam ab ipsa diuisione uer
borum latens tempus, ut in pentametri medio spondeo, q̃ nisi alterius
ui uerbi in fine, alterius in initio constet, uersum non efficit. Potest
» etiã si minus bene, præponi anapæstus. muliere non solũ nobili, ue-
» rum etiam nota. tum anapæstus, & creticus, iambus quoq;, qui est
utroq; syllaba minor. præcedet enim tres longas breuis. sed & spon=
» deus iambo recte præponitur. Iisdem in armis fui. tum spondeus, &
bacchius, sic enim fiet in ultimis dochimus. in armis fui. Ex ijs, quæ
supra probaui, apparet molosson quoq; clausulæ conuenire, dum ha
beat ex quocunq; pede ante se breuem. Illud scimus ubicunq; sunt,
» esse pro nobis. Minus grauis erit spondeus præcedente pyrrhichio,
» ut. iudicij Iuniani. et adhuc peius priore pæone. ut Brute dubitaui.
nisi potius hoc esse uelimus dactylum, & bacchium. Duo spondei
non ferè coniungi patiuntur, quæ in uersu quoq; notabilis clausula
» est, nisi cum id fieri potest ex tribus quasi membris. Cur de profugis
» nostris copias comparat is contra nos? una syllaba, duabus, una.
Ne dactylus quidem spondeo bene præponitur, quia finem uersus
damnamus in fine orationis. Bacchius & cludit, & sibi iun-
» gitur. Venenum timeres. uel choreum, & spondeum ante se amat,
ut * uenenum timeres. contrarius quoque qui est, cludet, nisi si

ultimam

ultimam longã esse uolumus, optimeq; habebit ante se molossum. * ci
» bis respersum, aut bacchium. quod hic potest nos possemus. Sed ueri-
us erit claudere choreum præcedenti spondeo. Nam hic potius est nu
merus. nos possemus. & romanus sum. Claudet & dichoreus, si pes
idẽ sibi ipsi iungetur, quo Asiani sunt usi plurimum. Cuius exẽplum
» Cicero ponit. Patris dictũ sapiẽs, temeritas filij cõprobauit. uel acci
» piet ante se choreum, & pyrrhichium. Omnes prope` ciues uirtute.
» gloria. dignitate superabat. Claudet & dactylus, nisi eum obseruatio
» ultimæ creticum faciat, ut. mulierala nixus in litore. Habebit ante
bene creticum, & iambum, spondeum male, peius choreum. Cludit
» amphibrachus. Q. Ligarium in Africa fuisse. si non eum malumus
esse bacchium. Non optimus est trochæus, si ultima est breuis, qđ
certe sit necesse est, alioquin quomodo claudet, qui placet plerisq; di=
choreus? illa obseruatione ex trochæo fit anapæstus. Idem trochæus
» præcedente longa fit pæon, quale est. si potero, & dixit hoc Cicero.
» obstat inuidia. Sed hoc initijs dederunt. Cludit & pyrrhichius
choreo præcedente. nam sic pæon est. omnes ij, qui in breues excidũt,
minus erunt stabiles, nec alibi fere` satis apti, quàm ubi cursus ora=
tionis exigitur, & clausulis non intersistitur. Creticus est initijs opti
» mus. Quod precatus a` dijs immortalibus sum. et clausulis. In con
» spectu populi R. uomere postridie. Apparet uero quàm bene eum
præcedant uel anapæstus, uel ille, q uidetur fini aptior, pæon. Sed &
» se ipse sequitur. Seruare quamplurimos. sic melius, quàm choreo præ
» cedente. Quis non turpe duceret? si ultima breuis pe, longa sit. sed
fingamus. Si non turpes duceret. Sed hic est illud inane, quod dixi.
Paululum enim moræ damus inter ultimum, atq; proximum uerbũ,
at turpe illud, interuallo quodam producimus, alioquin sit exultan=
tissimum, & trimetri finis. Quis non turpe duceret? sicut, illo ore spi
ritum excipere liceret. si iungas lasciui carminis est, sed interpunctis
quibusdam, & tribus quasi initijs fit plenum authoritatis Nec ego
cum præcedentes pedes posui, legem dedi, ne alij essent, sed quid fere`
accideret, quod in præsentia uideretur, optimum ostendi. & quidem
optime est sibi iunctus anapæstus, ut q sit pentametri finis, uel rhy=
» thmos, q nomen ab eo traxit. Nã ubi libido dominatur innocentiæ
» leue præsidiũ est. Nam synalœphe facit, ut ultimæ syllabæ pro una
sonent. Mollior fiet præcedente spondeo, uel bacchio. ut si mutes idẽ.
leue innocentiæ præsidiũ est. Non me capit (ut a` magnis uiris dissen
tiam) pæon, qui est ex tribus breuibus, & longa. Nam est ipse una
plus breui anapæsto, facilitas, & agilitas. quod quid ita placuerit ijs

non uideo, nisi quod illum fere probauerint, quibus loquendi magis, quàm orandi studiũ fuit. nam & ante se breuibus gaudet pyrrhi-
chio, et choreo nostra facilitas. at præcedente spondeo, tũ plane finis
est trimetri, cum sit per se quoq; ei contrarius. principijs merito lauda
tur, nam & primam stabilem, et tres celeres habet, tamen hoc quoq;
meliores alios puto. Totus uero hic locus non ideo tractatur à nobis,
ut oratio, quæ ferri debet, ac fluere demetiendis pedibus, ac ppen=
dendis syllabis consenescat. Nam id tum miseri, tum in minimus, occu
pati est. Neq; enim qui se totum in hac cura consumpserit, potioribus
uacabit, siquidem relicto rerum pondere, ac nitore contempto, tesseru
las (ut ait Lucilius) struet, & uermiculate inter se lexis cõmittet.
non'ne ergo refrigeretur, sic calor, & impetus pereat, ut equorũ im=
petum q dirigit, minuit, & passus qui æquat, cursum frangit. quasi
numeri nõ fuerint in cõpositione deprehensi, sicut poëma nemo dubi
tauerit perito quodam initio fusum, & aurium mensura, & simili-
ter decurrentiũ spatiorũ obseruatione esse generatum, mox in eo re-
pertos pedes. Satis igitur in hoc nos componit multa scribendi exer
citatio, ut ex tẽpore etiã similia fundamus. neq; uero tam sint intuen=
di pedes, quàm uniuersa cõprehensio, ut uersum facientes, totũ illum
decursum, nõ sex, uel quinq; partes, ex qbus cõstat uersus, aspiciũt.
Ante. n. carmen ortũ est, quàm obseruatio carminis. indeq; illud,
» Fauni, uatesq; canebant, ergo quẽ in poëmate locum habet uer
sificatio, eũ in oratione compositio. Optima autẽ illa iudicant aures,
quæ plena sentiunt, & parũ expleta desyderant, & fragosis offen-
duntur, lenibus mulcentur, & contortis excitantur, et stabilia probãt,
clauda deprehendunt, redũdantia, & nimia fastidiunt. Ideoq; docti
rationem componendi intelligunt, indocti uoluptatem. Quædã uero
tradi arte non possunt, mutandus est casus, si durius is, quo cœpera-
mus, feratur. num in quem transeamus ex quo præcipi potest? figuræ
laboranti etiam compositioni uariatæ sæpe succurrunt, quæ? cũ ora
tionis, tum etiã sententiæ, num præscriptum eius rei ullum est? occasio
nibus utendũ, & cum re præsenti deliberandum. Enim uero spatia
ipsa, quæ in hac quidem parte plurimũ ualent, quod possunt nisi au-
rium habere iudicium? cur alia paucioribus uerbis satis plena, uel
nimiũ, alia pluribus breuia, & abscissa sunt? Cur in circunductioni-
bus etiam cum sensus finitus est, aliquid tamen loci uacare uideatur?
» Neminem uestrũ ignorare arbitror iudices, hunc per hosce dies ser-
» monem uulgi, atq; hãc opinionẽ populi R. fuisse. Cur hosce potius
quam hos? neque enim erat asperum, rationem fortasse non reddam,

ſentiam eſſe melius, cur non ſatis ſit. ſermonem uulgi fuiſſe. Cópoſitio enim patiebatur, ignorabam, ſed ita ut audio hoc animus accipit plenum ſine hac geminatione non eſſe. Ad ſenſum igitur referẽda ſunt, nequis ſatis forte quid ſeuerum, quid iucundum ſit intelligere, faciat qdẽ natura duce melius quàm arte, ſed naturis ipſis ars inerit. Illud proſus oratoris ſcire, ubi quoq; genere compoſitionis ſit utendũ. Ea duplex obſeruatio, altera, quæ ad pedes refertur, altera, quæ ad cóprehenſiones, quæ efficiuntur ex pedibus, & de ijs prius. Diximus igitur eſſe inciſa, membra, circuitus, inciſum, quantum mea fert opinio, erit ſenſus non expleto numero concluſus, pleriſq; pars mẽbri. Tale
» enim, quo Cicero utitur. domus tibi deerat, at habebas, pecunia ſu=
» perabat, at egebas. Fiunt autem etiã ſingulis uerbis inciſa. ut dixi=
» mus teſtes dare uolumus, inciſum eſt, diximus. Membrum autem eſt ſenſus numeris concluſus, ſed à toto corpore abruptus, & p ſe nihil
» efficiens, id enim callidos homines. perfectum eſt, at remotum à cæte ris uim non habet, ut per ſe manus, & pes, & caput, & os eſt exco
» gitatũ. quando ergo incipit corpus eſſe? cum uenit extrema concluſio.
» quẽ quaſi noſtrum fefellit, id uos ita eſſe facturos? quam Cicero bre=uiſſimam putat. Itaq; ferè inciſa & membra miſta ſunt, & concluſionẽ utiq; deſyderant. Periodo plurima nomina dat Cicero, ambitum, circuitum, comprehenſionem, continuationem, circunſcriptionẽ. Genera eius duo ſunt, alterum ſimplex, cum ſenſus unus longiore ambitu circunducatur, alterum, quod conſtat membris, & inciſis, quæ plures ſenſus habent. aderat ianitor carceris, & carnifex prætoris. & reliqua. Habet periodos membra minimum duo, medius numerus uidentur quatuor, ſed recipit frequenter & plura. modus eius à Cicerone, aut quatuor ſenarijs uerſibus, aut ipſius ſpiritus modo terminatus, præſtare debet, ut ſenſum concludat, ſit aperta, ut intelligi poſſit, non immodica, ut memoria contineri membrum longius tardum, breuius ſtabile eſt. Vbicunq; acriter erit, & inſtanter, pugnaciterq; dicendũ membratim, cæſimq; dicemus. Nam hoc in oratione plurimum ualet, adeoq; rebus accommodanda compoſitio, ut aſperis aſperos etiam numeros adhiberi oporteat, & cum dicente æque audientem inhorreſcere. mẽbratim plerũq; narrabimus, aut ipſas periodos maioribus interuallis, & uelut laxioribus nodis reſoluemus, exceptis quæ non docendi gratia, ſed ornandi narrantur, ut in Verrem proſerpinæ raptus, hæc enim lenis, & fluens contextus decet. Periodos apta proœmijs maiorum cauſarum, ubi ſolicitudine. commendatione. miſeratione res eget. Item communibus locis, &

in omni amplificatione, sed poscitur tum austera, si accuses, tum fusa, si laudes. Multum & in epilogis pollet. Totum autem adhibendũ est, quod sit amplius compositionis genus, cum iudex nó solum rem tenet, sed etiã captus est oratione, & se credit actori, et uoluptate iam ducitur. Historia non tam finitos numeros, quàm orbem quendã, contextumq́; desiderat. nanq; omnia eius membra cónexa sunt. quoniam lubrica est, ac fluit, ut homines, qui manibus inuicem apprehensis, gradum firmant, continent, & continentur. Demonstratiuũ genus omne fusiores habet, liberioresq́; numeros. Iudiciale, & có cionale, ut materia uarium est, sic etiam ipsa collocatione uerborum, ubi iam nobis pars ex duabus, quas modo fecimus, secunda tractanda est. Nam quis dubitat alia lenius, alia concitatius, alia sublimius, alia pugnacius, alia gratius, alia grauius esse dicenda? Grauibus. sublimibus. ornatis longas magis syllabas conuenire, ita ut lenia spatiũ. sublimia, et ornata claritatẽ quoq; uocũ poscant, potius quã his contraria, magis laudarẽ, breuibus argumenta. partitiones, iocos, & quicquid est sermoni magis simile. Itaq; cóponemus procemium uarie, atq; ut eius sensus postulabit. Neq; enim accesserim Celso, q unam quandam huic parti formam dedit, & optimam compositionem esse
» procemij, ut apud Asiniũ dixit. Si Cæsar ex omnibus mortalibus, q
» sint, ac fuerint, posset huic causæ disceptator legi, non quisquã te po-
» tius optandus nobis fuit. non qa negem hoc haud bene esse cópositũ, sed quia legem hanc esse componẽdi in omnibus principijs recusem. Nã iudicis animus uarie præparatur, tum miserabiles esse uolumus, tum modesti, tum acres, tum graues, tum blandi, tum flectere, tum ad diligentiam hortari. Hæc ut sunt diuersa natura, dissimilem componendi quoq; rationem desyderant. An similibus Cicero usus est numeris in exordio pro Milone? pro Cluentio? pro Ligario? Narratio ferè tardiores, atq;(ut sic dixerim) modestiores desyderat pedes, & omnibus maxime mistos. Nam & uerbis, ut sæpius pressa est, ita interim insurgit. sed docere, & infigere animis res semper cupit, quod minime festinantium opus est. Ac mihi uidetur tota narratio constare longioribus membris, breuioribus periodis. Argumenta acria, & citata, pedibus quoq; ad hanc naturã accommodatis utentur. Non dum enim ita ut trochæis, quæ celeria qdem, sed sine uiribus sunt. Verũ quamuis sint breuibus, longisq́; mista, nó tamen plures longas, quàm breues habentia. Illa sublimia spatiosas, clarasq́; uoces habẽt. amant amplitudinẽ. dactyli quoq;, ac pæonis etiam si maiori ex parte syllabis breuibus, tẽporibus tamen satis pleni. Aspera cótra iambis ma-

ximae concitantur, non solum quod sint e duabus modo syllabis, eoq; frequentiorem quasi pulsum habent, quae res lenitati contraria est, sed etiam quod omnibus partibus insurgunt, et a breuibus in longas nituntur, & crescunt. Ideoq; meliores chorei, qui a longis in breues cadunt. Summissa, qualia in epilogis, sed lentas & ipsa, sed minus exclamantes exigunt. Vult esse Celsus aliquam & superiorem compositionem, quam quidem scire nos doceremus, sed sit necesse est tarda, & supina. Verum nisi ex uerbis, atq; sententijs per sese id quaeritur, satis odiosa esse non poterit. Deniq;, ut semel finiam, sic fere componendum, quomodo pronuntiandū erit. an non in procemijs plerūq; summissi? nisi cum in accusatione concitandus est iudex, aut aliqua indignatione complendus. In narratione pleni, atq; expressi? In argumentis citati, atq; ipso etiam motu celeres simus? ut in iocis, ac descriptionibus fusi, ac fluentes. In epilogis plerunq; deiecti, et infracti, atq; corporis quoq; motus sua quaedam tempora, & ad signa pedū, non minus saltationi, quàm modulationibus adhibet musica ratio numerorum. Quid non uox ad artus accommodatur, natura ipsarum, de qbus dicimus, rerū? quo minus id mirum in pedibus orationis, cū debeant sublimia ingredi, lenia duci, acria currere, delicata fluere. Itaq; ubi est necesse, affectamus etiam tumorem, qui spondeis, atque iambis maxime continetur,

» Hyperoargus, sceptra mihi liquit Pelops. At ille comicus aeque senarius, quē trochaicum uocant, pluribus choreis, q trochaei ab alijs dicuntur. Pyrrhichius quidem decurrit, sed quantum celeritatis habet, tantum grauitatis amittit,

» Quid igitur faciam, non eam? ne nunc quidem? Aspere uero, & male dicunt. Dixit etiam in carmine iambis crassantur,

» Quis hoc potest uidere? quis potest pati?

» Nisi impudicus, & uorax, & aleo? In uniuersum autem si sit necesse, duram potius, atq; asperam compositionem malim esse, quàm effoeminatam, & eneruem, qualis apud multos, & quotidie magis lasciuimus. Scilicet in tonorum modis saltitantes. Ac ne tam bona qdem ulla erit, ut debeat esse continua, et in eosdē semper pedes ire. Nam & uersificandi genus est unam legem omnibus sermonibus dare, & id cum manifesta affectatio est, cuius rei maxime cauenda suspicio est, tū etiam taediū ex similitudine, ac sacietatē creat, quodq; est dulcius magis pdit, amittitq; et fidē, & affectus, motusq; omnis, q est in hac cura deprehēsus, nec potest ei credere, aut propter eū dolere, et irasci iudex, cui putat hoc uacare. Ideoq; initia quaedā quasi

ſoluenda de induſtria ſunt, quædam illa maximi laboris, ne laborata uideantur, ſed neq; longioribus, quàm oportet, hyperbatis compoſitioni ſeruiamus, ne quæ eius gratia fecerimus, propter eã feciſſe uideamur. & certe nullum aptum, atq; idoneum uerbum prætermittemus gratia lenitatis. Neq; enim erit ullum tam difficile, quod non commode inſeri poſſit, niſi quod in euitandis eiuſmodi uerbis nõ decorem compoſitionis quærimus, ſed facilitatem. Non tamen mirabor latinos magis indulſiſſe compoſitioni, quàm atticos, quãuis minus in uerbis habeant uarietatis & gratiæ, nec uitium dixerim, ſi Cicero à Demoſthene paululum in hac parte deſciuit. Sed quæ ſit differentia noſtri, græciq; ſermonis explicabit ſummus liber. Cõpoſitio (nam finem imponere egreſſo deſtinatum modum uolumini feſtino) debet eſſe honeſta, iucunda, uaria. Eius tres partes, ordo, coniunctio, numerus. Ratio in adiectione, detractione, mutatione. uſus pro natura rerum, quas dicimus, cura magna, ut ſentiendi, atque loquendi prior ſit, diſſimulatio curæ præcipua, ut numeri ſponte fluxiſſe non arceſſiti, & coacti eſſe uideantur.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER DECIMVS.

De copia uerborum.

SED HAEC eloquendi præcepta ſicut cognitioni ſunt neceſſaria, ita non ſatis ad uim dicendi ualent, niſi illis firma quædã facilitas, quæ apud græcos ἕξις nominatur, acceſſerit. quam ſcribendo plus, an legendo, an dicendo conſequamur, ſolere quæri ſcio, quod eſſet diligenti nobis examinandum cura, ſi qualibet earum rerum poſſemus una eſſe contenti. Verũ ita ſunt inter ſe connexa, et indiſcreta omnia, ut ſi qui flexus iiſdem defuerint, fruſtra ſit in cæteris laboratum. Nam neq; ſolida, atq; robuſta fuerit unquam eloquentia, niſi multo ſtylo uires acceperit. Et citra lectionis exemplum labor ille, carens rectore fluit. Qui autem ſcierit quo ſint quæq; modo dicenda, niſi tanquam in procinctu paratam quidem ad omnes caſus habuerit eloquentiã,

uelut clausis thesauris incubabit. Non autem ut quicq; præcipue necessariũ est, sic ad efficiendũ oratorem maximi protinus erit momenti. Nam cũ sit in eloquendo oratoris officium positum, dicere ante oĩa est, atq; hinc initium eius artis fuisse manifestum est, proximam deinde imitationem, nouissimam scribendi quoq; diligentiam, sed ut peruenire ad summam nisi ex principijs non potest, ita procedente iam opere, minima incipiunt esse, quæ prima sunt. Verum nos non quo modo instituendus orator hoc loco dicimus (nam id quidem aut satis, aut certe uti potuimus dictum est) sed ut athlætam, qui omnia iam perdidicerit à præceptore, nimirũ quo genere exercitationis ad certamina præparandus sit, ita eum, qui res inuenire, & disponere sciet, uerba quoq; & eligendi, & collocandi rationem perceperit, instruamus, qua in oratione quæ dicere quamoptime, quamfacillime possit. Nõ ergo dubium est, quin ei uelut opes sint quædam parandæ, è quibus ubicunq; desyderatum erit, possit ei occurrere copia rerum, ac uerborũ. Sed res propriæ sunt cuiusq; causæ, aut paucis communes, uerba in uniuersas paranda, quæ si in rebus singulis essent, singula minorem curam postularent. Nã cuncta sese cũ ijs protinus rebus offerrẽt, sed cũ sint alijs alia aut magis propria, aut magis ornata, aut plus efficientia, aut melius sonantia, debent esse non solũ nota omnia, sed in promptu, atq; ut ita dicam, in conspectu, ut cũ se iudicio dicẽtis ostẽderint, facilis ex his optimorum sit electio, & quæ idẽ significarent solitos sæpe dicere, quo facilius & occurrat unũ ex pluribus, & cũ esset usui aliquod breue intra semetipsos rursus consyderant, effugiẽdæ repetitionis gratia sumunt aliud, quo idem intelligi posset, quod cum est puerile, & cuiusdam infelicis operæ, tum etiã utile parum. turbam enim modo congregat, ex qua sine discrimine occupet proximum quodq;, nobis autem copia cũ iudicio paranda est, uim orandi, non circulatoriã uoluptatem spectantibus. Id autem consequemur optima legendo, atq; audiendo, non enim solũ nomina ipsa rerũ cognoscimus hac cura, sed cui quodq; loco sit aptissimũ. Omnibus enim ferè, uel præter pauca, quæ sunt parũ uerecunda, in oratione locus est. nam scriptores iamborum, ueterisq; comœdiæ etiam in illis sæpe laudãtur, sed nobis nostrũ opus interim tueri satis est. Omnia uerba exceptis de quibus dixi, sunt alicubi optima, & humilibus interim, et uulgaribus opus est, et quæ cultiore in parte uidẽtur sordida, ubi res poscit, proprie dicũtur. hæc ut sciamus, atq; eorũ nõ significationem modo, sed formas etiã, mensurasq; norimus, et ubicunq; erunt

posita conueniant, nisi multa lectione, atque auditione assequi nõ possumus, cum omnem sermonem auribus primum accipiamus, propter quod infantes à mutis nutricibus iussu regum in solitudine educati, etiam si uerba quædam emisisse traduntur, tamen loquendi facultate caruerunt. Sunt autem alia huius naturæ, ut idem pluribus uocabus declarent, ita ut nihil significationis, quo potius utaris intersit, ut ensis, & gladius, alia, quæ etiamsi propria rerum aliquarum sint nomine τροπικῶς, tamen quasi ad eundem intellectum feruntur, ut ferrum, & mucro. nã per abusionem sicarios etiam omnes uocamus, qui cædem telo quocũq; commiserint. Alia circuitu uerborum plurium ostendimus, quale est,

n Et pressi copia lactis. Plurima uero mutatione figuramus. Scio, non ignoro, & non me fugit, non me præterit, & quis nescit? nemini dubium est. Sed etiam ex proximo mutuari licet. nam & intelligo, & sentio, & uideo sæpe idem ualent, quod scio. quorum nobis ubertatem, ac diuitias dabit lectio, ut non solum cum occurrerint, sed etiã cum oportet, utamur. Nõ semper enim hæc inter se idem faciunt, nec sicut de intellectu animi recte dixerim uideo, ita de uisu oculorum intelligo. nec ut mucro gladium, sic mucronem gladius ostendit. Sed ut copiosus uerborum sit paratus, ita non uerborum tantum gratia legendum, uel audiendũ est. Nam omniũ, quæcunq; docemus, hoc sunt exempla potentiora etiam ipsis, quæ traduntur, artibus, cum eo, qui discit perductus est, ut intelligere ea sine demonstrante, & sequi iam suis uiribus possit, quia quæ doctor præcipit, orator ostendit. Alia uero audientes, alia legentes magis adiuuant. Et excitat qui dicit spiritu ipso nec imagine, & ambitu rerũ, sed rebus incendit. uiuunt enim omnia, & mouentur. Excipimusq; noua illa uelut nascentia cũ fauore, ac solicitudine, nec fortuna modo iudicij, sed etiam ipsorum, qui orant, periculo afficimur, præter hæc uox, et actio decora cõmendat, quid quisq; locus postulabit, pronuntiandi uel potentissima in dicẽdo ratio, &, ut semel dicã, pariter omnia docet. In lectione certius iudicium, quod audienti frequenter, aut suus cuiusq; fauor, aut ille laudãtium clamor extorquet. Pudet enim dissentire, & ab illis tacita quadam uerecundia inhibemur plus nobis credere, cũ interim et uitiosa pluribus placeant, et à corrogatis laudentur etiã quæ non placent. Sed è contrario quoq; accidit, ut optime dictis gratiã praua iudicia nõ referant, lectio libera est, nec actionis impetu transcurrit, sed repetere sæpius licet, siue dubites, siue memoriæ affigere uelis. repetimus autẽ, et tractamus, et ut cibos mãsos, ac propè liquefactos dimittimus,

quo facilius

quo facilius digerantur. Ita lectio nõ cruda, sed multa iteratione mollita, & uelut confecta memoriae, imitationiq; tradatur, ac diu non nisi optimus quisq;, & qui credentem sibi minime fallat, legendus est, sed diligenter, ac pene ad scribendi solicitudinem, nec per partes modo scrutanda omnia, sed perlectus liber utiq; ex integro resumendus, praecipue oratio, cuius uirtutes frequenter ex industria quoq; occultantur, saepe enim praeparat dissimulatim insidias orator, atq; in prima parte actionis dicit quae sunt in summa profutura, itaq; suo loco minus placent adhuc nobis quare dicta sunt ignorãtibus. Ideoq; erũt cognitis omnibus repetenda. Illud uero utilissimum nosse eas causas, quarum orationes in manus sumpsimus, et quoties continget utrinq; habitas legere actiones, ut Demosthenis, & Aeschinis inter se contrarias, ut Seruij Sulpitij, & Messalae, quorum alter pro Aufidia, contra dixit alter, ut Pollionis, & Caßij reus Aspernas est, aliasq; plurimas, quinetiam si minus pares uidebuntur, aliquae tamen ad cognoscendam litium quaestionem recte requirentur, ut contra Ciceronis orationes, Tuberonis in Ligarium, & Hortensij pro Verre. quinetiã easdem causas utile erit scire. Nã pro domo Ciceronis dixit Calidius. & pro Milone orationem Brutus exercitationis gratia scripsit. Etiã si egisse eum Cornelius Celsus falso existimat, & Pollio & Messala defenderunt eosdem, & nobis pueris insignes. pro Voluseno Catulo Domitij Afri, Crispi, Paßieni, Decimi Laelij orationes ferebantur, neq; id statim legenti persuasum sit, omnia, quae omnes authores dixerũt, utiq; esse perfecta. nam & labuntur aliquando, & oneri cedunt, & indulgent ingeniorum suorum uoluptati, nec semper intendunt animum, nonnunquam fatigantur. cum Ciceroni dormitare interim nõ modo Demosthenis oratio, uerũ etiam Homerus ipse uideatur. summi enim sunt homines tamen, acciditq; ijs, qui quicquid apud illos reperitur, dicendi legem putent, ut deteriora imitentur. Id enim est facilius, ac se abunde similes putant, si uitia magnorum consequantur, modeste tamen, & circunspecto iudicio de tantis uiris pronuntiandũ est, ne (quod plerisq; accidit) damnent quae non intelligunt. At si necesse est in alteram errare partem, omnia eorũ legentibus placere, quàm multa displicere maluerim. Plurimum dicit oratori conferre Theophrastus lectionem poëtarum, multiq; eius iudicium sequuntur, neq; immerito. nanq; ab ijs & in rebus spiritus, et in uerbis sublimitas, & in affectibus motus omnis, et in personis decor petitur, praecipueq; uelut attrita quotidiano actu forensi ingenia optime rerum talium blanditia reparãtur. Ideoq; in hac lectione Cicero requiescẽdũ putat,

meminerimus tamen nó per omnia poëtas esse oratori sequẽdos, nec
libertate uerborum, nec licentia figurarum, genus ostentationi compa
ratum, & præter id, quod solam petit uoluptatem, & eam fugiendo
non falsa modo, sed etiam quædam incredibilia sectatur, patrocinio
quoq; aliquo iuuari, quod alligati ad certam pedum necessitatem nó
semper uti proprijs possint, sed repulsi à recta uia necessario ad elo
quendi quædam diuerticula confugiant, nec mutare quædam modo
uerba, sed extendere, corripere, conuertere, diuidere cogantur. nos ue
ro armatos stare in acie, & summis de rebus decernere, & ad uicto
riã niti decet. Neq; ego arma squalere situ, ac rubigine uelim, sed ful
gere inunita esse, q̄ terreat, qualis est ferri, quo mens simul, uisus'q; per
stringatur, non qualis auri, argentiq; imbellis, & potius habẽti peri
culosus. Historia quoq; alere orationem quodam molli, iucundo'q;
succo potest. Verum & ipsa sic est legenda, ut sciamus plerasq; eius
uirtutes oratori esse uitandus. Est enim proxima poëtis, et quodãmo
do carmen solutum est, & scribuntur ad narrandum, non ad pro=
bandũ, totum'q; opus non ad intuitum rei, pugnam'q; præsentem, sed
ad memoriã posteritatis, & ingenij famam componitur. ideo'q; et uer
bis liberioribus, et remotioribus figuris narrãdi tædiũ euitat. Itaq;,
ut dixi, neq; illa sallustiana breuitas, qua nihil apud aures uacuas,
atq; eruditas potest esse perfectius, apud occupatum uarijs cogitatio-
nibus iudicẽ, & sæpius ineruditum captanda nobis est, neq; illa Li
uij lactea ubertas satis docebit eum, qui non speciem expositionis,
sed fidem quærit. Adde quod M. Tullius neq; Thucydidem q̃dem,
aut Xenophontem utiles oratori putat, quanquã illius bellicũ cano=
rẽ, huius ore musas locutas esse existimet, licet tamen nobis in digres-
sionibus uti uel historico nonnunquã nitore, dum in ijs, de q̃bus erit
quæstio, meminerimus non athlætarũ toros, sed militum lacertos esse,
nec uersicolorem illã, qua Demetrius Phalereus dicebatur uti uestem
bene ad forensem puluerem facere. Est & alius ex historijs usus, &
is q̃dem maximus, sed non ad præsentem pertinens locũ ex cogni=
tione rerum, exemplorum'q;, quibus in primis instructus esse debet
orator, nec omnia testimonia expetat à litigatore, sed pleraq; ex uetu
state diligenter sibi cognita sumat, hoc potentiora, quod ea sola crimi
nibus odij, et gratiæ uacant. À philosophorũ uero lectione, ut essent
nobis multa petenda uitio factum est, aliâs oratorũ, qui quidem illis
optima sui operis parte cesserunt. Nam & de iustis, honestis, utili=
bus, ijs'q;, quæ sint contraria, & de rebus diuinis maxime dicũt, &
argumentantur acriter. Et altercationibus, atq; ĩterrogationibus ora=
torem

torem futurum optime Socratici præparant. Sed ijs quoq; adhibendũ est simile iudicium, ut etiam cum in rebus uersemur ijsdem, non tamen eandem esse conditionem sciamus litium, ac disputationum fori, & auditorij præceptorum, & periculorum. Credo exacturos plerosq;, cum tantum esse utilitatis in legendo iudicemus, ut id quoq; adiũgamus operi, qui sint, quæ in authore quoq; præcipua uirtus, sed per seq singulos infiniti fuerit operis. Quippe cum in Bruto M. Tullius tot millibus uersuum, de Romanis tantum oratoribus loquatur, & tamen de omnibus ætatis suæ, quibus cũ uiuebat, exceptis Cæsare, atq; Marcello, silentium egerit. quis erit modus, si et illos, qui postea fuerunt, & græcos oẽs, & philosophos persequemur? Fuerit igitur breuitas illa tutissima, quæ apud Liuiũ in epistola ad filiũ scripta legendos Demosthenem, ac Ciceronem, tum ita ut quisq; esset Demostheni, & Ciceroni simillimus. Non est dissimulanda nostri quoq; iudicij summa, paucos, & uix ullum ex ijs, qui uetustatem ꝑtulerunt, existimo posse reperiri, qui iudiciũ adhibentibus non allaturus sit utilitatis aliqd, cum se Cicero ab illis quoq; uetustissimus authoribus ingeniosis qdem, sed arte carentibus plurimũ fateatur adiutũ, nec multo aliud de nobis sentio, quod enim quisq; in ueritate tumens, potensq;, ne minima qdem alicuius certæ fiducia partis memoriã artis sperauerit. q siquis est, intra primos statim uersùs deprehendetur, et citius nos dimittet, quàm ut eius nobis magno tẽporis detrimento constet experimentũ, sed non qcqd ad aliquã partẽ scientiæ ꝑtinet, protinus ad faciendã etiã φράσιν, de qua loquimur, accõmodatũ. Verum ante, quàm de singulis loquar, pauca in uniuersum de uarietate opinionũ dicenda sunt. Nã qdã solos ueteres legẽdos putant, neq; in ullis alijs esse naturalẽ eloquẽtiã, et robur uiris dignũ arbitrantur. Alios recens hæc lasciuia, delitiaq;, et oĩa ad uoluptatẽ multitudinis imperite cõposita delectãt, sunt etiã q rectũ dicendi genus seq uolunt. alij pressa demũ, et tenuia, atq; quæ minimũ ab usu quotidiano recedãt, sana, et uere attica putãt. Quosdã elatior ingenij uis, et magis concitata, & alias spiritus plena capit. Sunt etiã lenis, & nitidi, et cõpositi generis nõ pauci amatores, de qua differentia disserã diligẽtius, cũ de genere dicẽdi quærẽdũ erit. Interim summa, qa et à qua lectione petere possit, quæ cõfirmare facultatẽ dicẽdi uolunt, attingam paucis (sunt. n. eminentissimi) excerpere in animo est, facile est autem studiosis, q sint issimillimi, iudicare, ne qsquã queratur omissos forte aliquos, quos ipse ualde probet. Fateor. n. plures legẽdos esse, q̃ q nominabũtur. Sed nũc genera ipsa lectionũ, quæ præcipue cõuenire in=

tendentibus, ut oratores fiant, existimem, persequar. Igitur ut Aratus ab Ioue incipiendum putat, nos ita rite cœpturi ab Homero uidemur. Hic enim quēadmodum ex Oceano dicit ipse amniū uim, fontiumq́; cursus initium capere, omnibus eloquentiæ partibus exēplū, & ortum dedit. hunc nemo in magnis rebus sublimitate, in paruis proprietate superauit. Idem lætus, ac depressus, iucundus, & grauis, tum copia tū breuitate mirabilis, nec poëtica modo, sed oratoria uirtute eminentissimus. Nāq; ut de laudibus, exortationibus, consolationibusq́; taceam, non'ne uel nonus liber, quo missa ad Achillem legatio continetur, uel in primo inter duces illa contentio, uel dictæ in secundo sententiæ omnes litiū, ac consiliorum explicant artes? Affectus q̄dem uel illos mites, uel hos concitatos, nemo erit tam indoctus, qui nō in sua potestate hunc authorē habuisse fateatur. Age uero non'ne utriusq; operis sui ingressus in paucissimis uersibus legē procemiorū non dico seruauit, sed constituit? Nam & beneuolum auditorē inuocatione dearum, quas præsidere uatibus creditum est, et intentū proposita rerum magnitudine, & docilem summa celeriter cōprehensa facit. Narrare uero quis breuius, quàm qui mortem nuntiat Patrocli? quis significantius potest, quàm q̄ Curetum, Actholorumq́; præliū exponit? Iam similitudines, amplificationes, exempla, digressus, signa rerum, & argumenta, cæteráq; probandi, ac refutandi, sunt ita multa, ut etiam qui de artibus scripserunt, plurima earum rerū testimonia ab hoc poëta petant. Nam & epilogus q̄dem quis inquam poterit illis rogantis Achillem Priami precibus æquari? Quid in uerbis, sententijs, figuris, dispositione totius operis, non'ne humani ingenij modū excessit? ut magni sit uiri uirtutes eius, non æmulatione, quod fieri nō potest, sed intellectu sequi. Verū hic omnes sine dubio & in omni genere eloquentiæ procul à se reliquit. Heroicos tamen præcipue uidelicet quia clarissima in materia similis cōparatio est. Raro assurgit Hesiodus, magnáq; pars eius in nominibus est occupata, tamē utiles circa præcepta sententiæ, lenitasq́; uerborū, & expositionis probabilis, daturq́; ei palma in illo mediocri genere dicendi. Contra in Anthimacho uis, & grauitas, & minime uulgare eloquēdi genus habet laudē, sed quāuis ei secundos ferè grāmaticorū cōsensus deferat, & affectibus, & iucunditate, & dispositione, et omnino arte deficitur, ut planè manifeste appareat quanto sit aliud proximū esse, aliud secundū. Panyasim ex utroq; mistum putant, in eloquendo neutriusq́; æquare uirtutes, alterū tamen ab eo materia, alterū disponēdi ratiōe superari. Apollonius in ordinē à grāmaticis datū nō uenit, q̄a Ari-

starchus

starchus, atq; Aristophanes poëtarum iudices neminem sui temporis in numerum redegerunt, nō tamen contemnendū edidit opus æquali quadam mediocritate. Arati materia motu caret, ut in qua nulla uarietas, nullus affectus, nulla persona, nulla cuiusquā sit oratio, sufficit tamen operi, cui se parem credidit. Admirabilis in suo genere Theocritus, sed musa illa rustica, & pastoralis non forum modo, uerum ipsam etiam urbem reformidat. Audire uideor undiq; congerētes nomina plurimorū poëtarū, quid Herculis acta nō bene Pisandros? quid Nicandrum frustra secuti Macer, atq; Virgilius? Quid Euphorionem frustra transibimus? quem nisi probasset Virgilius, idē nunquam certe conditorū chalcidico uersu carminum fecisset in bucolicas mentionem. Quid Horatius frustra Tyrteū Homero subiungit? nec sane quisquam est tam procul a cognitione eorū remotus, ut nō indicē certe ex bibliotheca sumptum transferre in libros suos possit. Nec ignoro igitur quos transeo, nec utiq; damno, ut qui dixerim esse in omnibus utilitatis aliquid, sed ad illos iam perfectis, constitutisq; uiribus reuertemur, quod etiam in cœnis grandibus sæpe facimus, ut cū optimis satiati simus, uarietas tamen nobis ex uiliorbus grata sit. Tunc & elegiā uacabit in manus sumere, cuius princeps habetur Callimachus, secundas confessione plurimorū Philætas occupauit. Sed dum assequimur illā firmā, ut dixi, facilitatē, optimis assuescendū est, & multo magis, qā multorū lectione formanda mens, & ducendus color. Itaq; ex tribus receptis Aristarchi iudicio scriptoribus iamborū ad hæc maxime pertinebit unus Archilochus. Summa in hoc uis elocutionis, cū ualidæ, tum breues, uibrantesq; sententiæ, plurimū sanguinis, atq; neruorum, adeo ut uideatur qbusdam, quod qdē minor est, materiæ esse non ingenij uitiū. Nouem uero lyricorum longe Pindarus princeps spiritus magnificentia, sententijs, figuris, beatissima rerum, uerborumq; copia, & uelut quodā eloquentiæ flumine, propter quæ Horatius eū merito credidit nemini imitabilē. Stesichorus quàm sit ingenio ualidus, materiæ quoq; ostendunt, maxima bella, & clarissimos canentem duces, et epici carminis onera lyra sustinentem. Reddit enim personis in agendo simul, loquendoq; debitam dignitatem, ac si tenuisset modum, uidetur æmulari proximus Homerum potuisse, sed redundat, atq; effunditur, quod ut est reprehendendum, ita copiæ uitium est. Alcæus in parte operis aureo plectro merito donatur, qua tyrannos insectatur, multum etiam moribus confert, in eloquendo quoq; breuis, & magnificus, & diligens, & plurimū Horatio similis, sed in lusus, et in amores descēdit, ma=

ioribus tamen aptior. Simonides tenuis, alioquin sermone proprio, & iucunditate quadam commendari potest, præcipua tamen eius in commouenda miseratione uirtus, ut quidam in hac eum parte omnibus eiusdem operis authoribus præferant. Antiqua illa comœdia cum synceram illam sermonis attici gratiam propè sola retinet, tum fœcundissimæ libertatis, et si est in sectandis uitijs præcipua, pluriũ tamen uirium etiam in cæteris partibus habet. Nam & grandis, et elegans, & uenusta, & nescio an ulla, post Homerum tamen, quem ut Achillem semper excipi par est, aut similior sit oratoribus, aut ad oratores faciendos aptior. Plures eius authores, Aristophanes tamen, & Eupolis, Cratinusq́; præcipui. Tragœdias primus in lucẽ Aeschylus protulit sublimis, & grauis, & grandiloquus, sæpe usq; ad uitium, sed rudis in plerisq;, & incompositus propter quod correctas eius fabulas in certamen deferre posterioribus poëtis Athenienses permisere. Suntq́; eo modo multi coronati, sed longe clarius illustrauerunt hoc opus Sophocles, atq; Euripides, quorum in dispari dicendi uia uter sit poëta melior, inter plurimos quæritur. Idq́; ego sanè, quando ad præsentem materiam nihil pertinet, iniudicatum relinquo. Illud quidem nemo non fateatur necesse est, ijs, qui se ad agendum comparant, utiliorem longe Euripidem fore. Nanq; is & ui, et sermone, quo ipsum reprehendunt, quibus grauitas, & cothurnus, & sonus Sophoclis uidetur esse sublimior, magis accedit oratorio generi, & sententijs densus, & in ijs, quæ à sapientibus tradita sunt, penè ipsis par, & in dicendo, atq; respondendo cuilibet eorum, qui fuerunt in foro diserti, comparandus. In affectibus uero cum omnibus mirus, tum in ijs, qui miseratione constant, facile præcipuus, & admirandus maxime est, ut sæpe testatur, & eum secutus, quanquã in opere diuerso Mænander, qui uel unus, meo quidem iudicio, diligenter lectus ad cuncta, quæ præcipimus, efficienda sufficiat, ita omnem uitæ imaginem expressit, tanta in eo inueniendi copia, & eloquendi facultas, ita est omnibus rebus, personis, affectibus accommodatus. nec nihil profecto uiderunt, qui orationes, quæ Charisij nomine eduntur, à Mænandro scriptas putant, sed mihi longe magis orator probari in opere suo uidetur, nisi forte aut alia mala iudicia, quæ epithrepontes, epicleros, lectos habent, aut meditationes in Sophocle, & nomotheth e hypobolimæo non omnibus oratoris numeris sunt absolutæ. Ego tamen plus adhuc quiddam collaturum esse declamatoribus puto, quoniam ijs necesse est secundum conditionem controuersiarum plures subire personas patrum, filiorum, marito-

rum,

rum, militum, rusticorum, diuitum, pauperum, irascentium, precantium, mitium, asperorũ. In quibus omnibus mire custoditur ab hoc poëta decor, atq; ille qdem omnibus eiusdem operis authoribus abstulit nomen, & fulgore quodam suæ claritatis tenebras obduxit. habent tamen alij quoq; comici, si cum uenia legantur, quædam quæ possis decerpere, & præcipue Philemon, qui ut prauis sui temporis iudicijs Mænandro sæpe prælatus sit, consensu tamen omnium meruit credi esse secundus. Historiam multi scripsere præclare, sed nemo dubitat longe duos cæteris præferendos, quorum diuersa uirtus laudem pene` est parem consecuta. Densus & breuis, & semper instans sibi Thucydides. dulcis, & candidus, & effusus Herodotus. ille concitatis, hic remissis affectibus melior. ille concionibus, hic sermonibus. ille ui, hic uoluptate. Theopompus ijs proximus, ut in historia prædictis minor, ita oratori magis similis, ut qui ante quàm est ad hoc opus solicitatus, diu fuerit orator. Philistus quoq; meretur, qui turbæ, quamuis bonorum post hos authorũ eximatur, imitator Thucydidis, & ut multo infirmior, ita aliquatenus lucidior. Ephorus (ut Isocrati uisum) calcaribus eget. Clitarchi probatur ingenium, fides infamatur. longo post interuallo temporis natus Timagenes, uel hoc ipso probabilis, quod intermissam historias scribendi industriam noua laude reparauit. Xenophon non excidit mihi, sed inter philosophos reddendus est. Sequitur oratorum ingens manus, ut cum decem simul Athenis ætas una tulerit, quorum longe princeps Demosthenes, ac pene` lex orandi fuit, tanta uis in eo, tam densa omnia, ita quibusdam neruis intenta sunt, tam nihil otiosum, is dicendi modus, ut nec quid desit in eo, nec quid redundet inuenias. Plenior Aeschines, & magis fusus, & grandiori similis, quo minus strictus est, carnis tamen plus habet, minus lacertorum. Dulcis in primis, & acutus Hyperides est, sed minoribus causis, ut non dixerim utilior, magis par. his ætate Lysias maior, subtilis, atq; elegans, & quo nihil si oratori satis sit, docere quæras perfectius. nihil enim est inane, nihil arcessitum, puro tamen fonti, quàm magno flumini propior. Isocrates in diuerso genere dicendi nitidus, & compositus, & palæstræ quàm pugnæ magis accommodatus. Omnes dicendi ueneres sectatus est, nec immerito, auditorijs enim se non iudicijs cõpararat, inuentione facilis, honesti studiosus, in compositione adeo diligens, ut cura eius reprehendatur. Neq; ego in his, de quibus sum locutus, has solas uirtutes, sed has præcipuas puto, nec cæteros parum

*fuisse magnos. quinetiam Phalereum illum Demetrium (quanquam
is primus inclinasse eloquentiam dicitur) multum ingenij habuisse et
facundiæ fateor, uel ob hoc memoria dignum, quod ultimus est ferè
ex atticis, qui dici possit orator, quem tamen in illo medio genere dicen
di præfert omnibus Cicero. Philosophorum, ex q̄bus plurimum se
traxisse eloquentiæ M. Tullius confitetur, quis dubitet Platonem
esse præcipuum? siue acumine disserendi, siue eloquendi facultate
diuina quadam, & homerica. multum enim supra prosam orationē,
& quā pedestrē græci uocant, surgit, ut mihi nō hominis ingenio,
sed quodā delphico uideatur oraculo instinctus. Quid ego cōmemo-
rē Xenophontis illā iucunditatem inaffectatā? sed quam nulla affe-
ctio consequi possit, ut ipsæ sermonem gratiæ finxisse uideantur. Et
quod de Pericle ueteris comœdiæ testimonium est, in hunc transferri
iustissime possit, in labris eius sedisse quandam persuadendi deam.
Quid reliquorum Socraticorum elegantiam? quid Aristotelem? quem
dubito scientia rerum, an scriptorum copia, an eloquendi suauitate,
an inuentionum acumine, an uarietate operum clariorem putem.
Nam in Theophrasto tam est eloquendi nitor ille diuinus, ut ex eo
quoq; nomen traxisse dicatur. Minus indulsere eloquentiæ stoici uete
res, sed cū honesta suaserunt, tum in colligendo, probandoq; quæ insti
tuerant, plurimū ualuerūt, rebus tamen acuti magis quàm, id quod
sane nō affectant, oratione magnifici. Idē nobis per Romanos quo
que authores ordo ducendus est. Itaq; ut apud illos Homerus, sic apud
nos Virgilius auspicatissimum dederit exordium, omnium eius gene
ris poëtarum græcorū, nostrorumq; illi haud dubie proximus. Vtar
enim uerbis ijsdem, quæ ab Afro Domitio iuuenis accepi, q̄ mihi in
» terroganti, quem Homero crederet maxime accedere. Secundus inq̄t,
» est Virgilius, propior tamen primo, quàm tertio. Et hercle, ut illi na-
turæ diuinæ, atq; cœlesti cessimus, ita curæ, & diligētiæ, uel ideo in
hoc plus est, quod ei fuit magis laborandum, & q̄to eminentioribus
uincimur fortasse æqualitate pensamus. Cæteri omnes longe sequun-
tur. Nam Macer, & Lucretius legendi quidem, sed non ut φράσιν
idest ut corpus eloquentiæ faciant, elegantes in sua quisq; mate-
ria, sed alter humilis, alter difficilis. Attacinus Varro in his, per
quæ nomen est assecutus, interpres operis alieni, non spernendus qui
dē, uerum ad augendā facultatē dicēdi parū locuples. Ennium sicut
sacros uetustate lucos adoremus, ī q̄bus grādia, et antiqua robora, iā
nō tantā habent speciē quantā religionē. Propiores alij ad hāc phra
sin, de qua loquimur, magis utiles. Lascivius quidem in heroicis quan-*

quã Ouidius, & nimium amator ingenij ſui, laudandus tamen parcius. Cornelius autẽ Seuerus, et ſi uerſificator quàm poëta melior, ſi tamen, ut eſt dictum, ad exemplar primi libri bellum ſiculum perſcripſiſſet, uindicaret ſibi iure ſecundum locum, ſed eum conſumari mors immatura nõ paſſa eſt, puerilia tamen eius opera, & maximã indolem oſtendunt, & admirabilem præcipue in ætate illa recti generis uoluntatem. Multum in Valerio Flacco nuper amiſimus. uehemens, & poëticum ingenium Salei Baſſi fuit, nec ipſum ſenectute maturauit, Rabirius, ac Pedo nõ indigni cognitione, ſi uacet. Lucanus ardens, & concitatus, & ſententijs clariſſimus, &, ut dicã, q̄d ſentio, magis oratoribus, quàm poëtis numerandus. Hos nominauimus, q̄a Germanicum Auguſtum ab inſtitutis ſtudijs deflexit cura terrarum, parumq́; dijs uiſum eſt eſſe eum maximum poëtarũ? Quid tamen ijs ipſis eius operibus, in quæ donatus imperio iuuenis ſucceſſerat, ſublimius, doctius, omnibus deniq; numeris præſtantius. Quis enim caneret bella melius, quàm qui ſic gerit? quem præſidentes ſtudijs deæ propius audirent? cui magis ſuas artes aperiret familiare numen Mineruæ? Dicent hæc plenius futura ſecula. Nunc enim cæterarum fulgore uirtutum laus iſta præſtringitur, nos tamen ſacra literarum colentes feras Cæſar, ſi non tacitum hoc præterimus. & Virgiliano certe uerſu teſtamur,

» Inter uictrices ederã tibi ſerpere lauros. Elegia græcos quoq; prouocamus, cuius mihi terſus, atq; elegans maxime uidetur author Tibullus. Sunt qui Propertium malint. Ouidius utroq; laſciuior, ſicut durior Gallus. Satyra quidem tota noſtra eſt, in qua primus inſignem laudem adeptus eſt Lucilius, q̄ quoſdam ita deditos ſibi adhuc habet amatores, ut eum non eiuſdem modo operis authoribus, ſed omnibus poëtis præferre non dubitent. Ego quantum ab illis, tantum ab Horatio diſſentio, qui Luciliũ fluere lutulentum, & eſſe aliquid, quod tollere poſſis, putat. Nam eruditio in eo mira, & libertas, atq; inde acerbitas, & abunde ſalis. Multo eſt terſior, ac purus magis Horatius, & ad notandos hominũ mores præcipuus. multum et ueræ gloriæ, quamuis uno libro, et Perſius meruit. Sunt clari hodie quoq; & qui olim nominabuntur. Alterũ illud eſt & prius ſatyræ genus, quod non ſola carminum uarietate miſtum condidit Terentius Varro uir Romanorum eruditiſſimus, plurimos hic libros, et doctiſſimos cõpoſuit peritiſſimus linguæ latinæ, et omnis antiquitatis, & rerũ græcarũ, noſtrarumq́;, plus tamen ſcientiæ collaturus quàm eloquentiæ. Iambus non ſanè à Romanis celebratus eſt, ut proprium

opus, à quibusdam interpositus, cuius acerbitas in Catulo, Bibaculo, Horatio, quanquam illi epodos interuenire non reperiatur. At lyricorū idem Horatius ferè solus legi dignus. nam et insurgit aliquando, & plenus est iucunditatis, et gratiæ, & uarijs figuris, et uerbis felicissime audax. Siquem adijcere uelis, is erit Cessius Bassus, quē nuper uidimus, sed eum longe præcedunt ingenia uiuentiū. Tragœdiæ scriptores Accius, atq; Pacuuius clarissimi grauitate sententiarum, uerborumq; pondere, & authoritate personarum. Cæterū nitor, & summa in excolendis operibus manus magis uideri potest temporibus, quàm ipsis defuisse, uirium tamen Accio plus tribuitur, Pacuuium uideri doctiorem, q esse docti affectant, uolunt. Iam Varij Thyestes cuilibet græcorum comparari potest. Ouidij Medea uidetur mihi ostendere quantū uir ille præstare potuerit, si ingenio suo temperare, quàm indulgere maluisset. Eorum, quos uiderim, longe princeps Pomponius Secundus, quem senes parum tragicum putabant, eruditione, ac nitore præstare confitebantur. In comœdia maxime claudicamus, licet Varro musas Epi Stolonis sententia plautino dicat sermone locuturas fuisse, si latine loqui uellent, licet Cæcilium ueteres laudibus ferant, licet Terentij scripta ad Scipionem Africanum referantur, quæ tamen sunt in hoc genere elegantissima, & plus adhuc habitura gratiæ, si intra uersus trimetros stetissent, uix leuem consequimur umbram, adeo ut mihi sermo ipse romanus non recipere uideatur illam solis concessam atticis uenerem, quando eam ne græci quidem in alio genere linguæ obtinuerint. Togatis excellit Afranius, utinamq; non inquinasset argumenta puerorum fœdis amoribus mores suos fassus. At historia non cesserit græcis, nec opponere Thucydidi Sallustium uerear, nec indignetur Herodotus sibi æquari T. Liuium, cum in narrando miræ iucunditatis, clarissimiq; candoris, tum in concionibus supra quàm enarrari potest, eloquentem, ita dicuntur omnia cum rebus, tum personis accommodata, sed affectus quidem, præcipue eos, qui sunt dulciores, ut parcissime dicam, nemo historicorum commendauit magis. Ideóq; immortalem illam Sallustij uelocitatem diuersis uirtutibus consecutus est. Nā mihi egregie dixisse uidetur Seruilius Nouianus, pares eos magis quàm similes, qui & ipse à nobis auditus est clarus ingenio, & sententijs crebrior, sed minus pressus, quàm historiæ authoritas postulat, quam paulum ætate præcedens eum Bassus Aufidius egregie utique in libris belli germanici præstitit, genere ipso probabilis in omnibus, sed in quibusdam uiribus minor. Superest adhuc

& exornat ætatis nostræ gloriam uir seculorum memoria dignus, qui olim nominabitur, nunc intelligitur, habet amatores, nec immerito, ut libertas, quanquam circuncisis quæ dixisset, ei nocuerit, sed elatum abunde spiritum, & audaces sententias deprehendas, etiam in ijs, quæ manent. Sunt & alij scriptores boni, sed nos genera degustamus, non bibliothecas excutimus. Oratores uero uel præcipue latinam eloquentiam parem facere græcæ possunt. Nam Ciceronem cuicunq; eorum fortiter opposuerim, nec ignoro quantam mihi concitem pugnam, cum præsertim non id sit propositi, ut eum Demostheni comparem hoc tempore. neque enim attinet, cum Demosthenem in primis legendum, uel ediscendum potius, putem, quorum ego uirtutes plerasq; arbitror similes, consilium, ordinem, diuidendi, præparandi, probādi rationem. omnia deniq;, quæ sunt inuentionis. In eloquendo est aliqua diuersitas. densior ille, hic copiosior. ille concludit astrictius, hic latius pugnat. ille acumine semper, hic frequenter, & pondere. illi nihil detrahi potest, huic nihil adijci. curæ plus in illo, in hoc naturæ, salibus certe, & commiseratione, qui duo plurimum affectus ualent, uincimus, & fortasse epilogos illi mos ciuitatis abstulerit. Sed & nobis illa, quæ attici mirantur, diuersa latini sermonis ratio minus permiserit. In epistolis quidē, quanquam sunt utriusq;, nulla contentio est. Cedendū uero in hoc, quod & ille prior fuit, & ex magna parte Ciceronem quantus est fecit. Nam mihi uidetur M. Tullius, cum se totum ad imitationem græcorum contulisset, effinxisse uim Demosthenis, copiam Platonis, iucunditatem Isocratis. nec uero quod in quoq; optimum fuit studio consecutus est tantum, sed plurimas, uel potius omnes ex se ipso uirtutes extulit, immortalis ingenij beatissima ubertas. non enim pluuias (ut ait Pindarus) aquas colligit, sed uiuo gurgite exundat, dono quodam prouidentiæ genitus, in quo totas uires suas eloquentia experiretur. Nam quis docere diligentius, mouere uehementius potest? cui tanta unquā iucunditas affuit? ut ipsa illa, quæ extorquet, impetrare eum credas, & cum transuersum ui sua iudicem ferat, tamen ille non rapi uideatur, sed sequi. Iam omnibus, quæ dicit tanta authoritas inest, ut dissentire pudeat, nec aduocati studium, sed testis, aut iudicis afferat fidem. Tum interim hæc omnia, quæ uix singula quisquam intentissima cura consequi posset, fluunt illaborata, & illa, qua nihil pulchrius auditu est, oratio præ se fert tamen felicissimam facilitatem. Quare non immerito ab hominibus ætatis suæ regnare in iudicijs dictus est, apud posteros uero idest conse=

cutus, ut Cicero iam non hominis nomen, sed eloquentiæ habeatur. Hunc igitur spectemus, hoc propositum nobis sit exemplũ. Ille se profecisse sciat, cui Cicero ualde placebit. Multa in Asinio Pollione inuentio, summa diligentia, adeo, ut quibusdam etiam nimia uideatur, & consilij, et animi satis, à nitore, et iucũditate Ciceronis ita longe abest, ut uideri possit seculo prior. At Messala nitidus, & candidus, et quodammodo præ se ferens in dicẽdo nobilitatem suam uiribus minor. C. uero Cæsar si tantum foro uacasset, non alius ex nostris contra Ciceronem nominaretur, tanta in eo uis est, id acumen, ea concitatio, ut illũ eodẽ animo dixisse, quo bellauit, appareat, exornat tamen hæc omnia mira sermonis, cuius proprie studiosus fuit, elegantia. Multũ ingenij in Cœlio, et præcipue in accusando, multa urbanitas, dignusq; uir, cui & mens melior, & uita longior contigisset. Inueni q Caluũ præferrent omnibus, inueni qui contra crederent eum nimia in se calumnia uerũ sanguinem perdidisse, sed est & sancta, et grauis oratio. & castigata, & frequenter uehemens quoq;. imitator est autem atticorum, fecitq; illi properata mors iniuriam, siquid adiecturus, non siquid detracturus fuit. insignem & Seruius Sulpitius nõ immerito famam tribus orationibus meruit. Multa si cum iudicio legatur dabit imitatione digna Cassius Seuerus, q si cæteris uirtutibus colorẽ, & grauitatem orationis adiecisset, ponendus inter præcipuos foret. Nam & ingenij plurimum est in eo, & acerbitas mira, & urbanitas eius summa, sed plus stomacho, quàm cõsilio dedit. Præterea ut amari sales, ita frequenter amaritudo ipsa ridicula est. Sunt autem alij multi diserti, quos psequi longum est. Eorum, quos uiderim, Domitius Afer, & Iulius africanus longe præstantissimi, uerborũ arte ille, & toto genere dicendi præferendus, & quẽ in numero ueterum locare nõ timeas, hic concitatior, sed in cura uerborũ nimius, & cõpositione nonnunquam longior. & translationibus parũ modicus. Erant clara & nuper ingenia. nã et Trachallus plerunq; sublimis, & satis apertus fuit, & quem uelle optima crederes, auditus tamen maior. nã & uocis quantam in nullo cognoui felicitas, et pronuntiatio uel scenis suffectura, et decora. Omnia deniq; ei, quæ sunt extra, superfuerunt. Et Vibius Crispus cõpositus, & iucundus, & delectationi natus, priuatis tamen causis, quàm publicis melior. Iulio secundo si longior contigisset ætas, clarissimum profecto nomen oratoris apud posteros foret. Adiecisset enim atq; adijciebat cæteris uirtutibus suis, quod desyderari potest. id est autẽ, ut esset multo magis pugnax, ut sæpius ad curã rerũ ab elocutione respiceret. Cæterum interce-

ptus quoq; magnum sibi uendicat locum. Ea est facundia, tanta in explicando, quod uelit gratia, tam candidum & lene, & speciosum dicendi genus, tanta uerborum etiam quæ assumpta sunt proprietas, tanta etiam in quibusdã ex periculo petitis significantia. Habebunt qui post nos de oratoribus scribent, magnam eos, qui nunc uigent, materiam uere laudandi. Sunt enim summa hodie, q̃bus illustratur forum, ingenia, nanq; & consumati iam patroni ueteribus æmulantur, et eos iuuenum ad optima tendentiũ imitatur, ac sequitur industria. Supersunt qui de philosophia scripserint. quo in genere paucissimos adhuc eloquentes literæ romanæ tulerunt. Idem igitur M. Tullius, qui, ut ubiq;, etiam in hoc opere Platonis æmulus extitit. Egregius uero multoq;, quàm in orationibus præstantior Brutus, suffecit ponderi rerum, scias eum sentire, quæ dicit. scripsit nõ parũ multa Cornelius Celsus Sceptios secutus, non sine cultu, ac nitore. Plautus in stoicis rerum cognitioni utilis. in epicuris leuis q̃dem, sed non iniucundus tamen author est Catius. Ex industria Senecã in omni genere eloquentiæ uersatum distuli propter uulgatam falsò de me opinionem, quia damnare eum, et inuisum quoq; habere sum creditus. Quod accidit mihi dum corruptum, & omnibus uitijs fractum dicendi genus reuocare ad seueriora iudicia contendo. tum autẽ ferè solus hic in manibus adolescentiũ fuit, quem non equidem omnino conabar excutere, sed potioribus præferri non sinebam, quos ille nõ desiterat incessere, cũ diuersi sibi conscius generis placere se in dicendo posse, in q̃bus illi placerent, diffideret. amabant autẽ eum magis, quàm imitabantur, tantumq; ab eo defluebant, quantum ille ab antiquis descẽderat. Foret enim optandũ pares, ac saltem proximos illi uiro fieri, sed placebat propter sola uitia, & ad ea se quisq; dirigebat effingẽda, quæ poterat. Deinde cum se iactaret eodẽ modo dicere, Senecam infamabat, cuius et multæ alioquin, et magnæ uirtutes fuerunt. Ingenium facile, & copiosum, plurimũ studij, & multarum rerũ cognitio, in qua tamen aliquando ab ijs, q̃bus inquirenda quædã mandabat, deceptus est. Tractauit etiam omnem ferè studiorum materiã. nam & orationes eius, & poëmata, & epistolæ, & dialogi feruntur. In philosophia parũ diligens, egregius tamen uitiorum insectator fuit, multæ in eo, claræq; sententiæ, multa etiam morum gratia legenda, sed in eloquendo corrupta pleraq;, atq; eo perniciosissima, quod abundant dulcibus uitijs, uelles eum suo ingenio dixisse, alieno iudicio. nã nisi aliqua contempsisset, si parũ concupisset, si non omnia sua amasset, si rerũ pondera minutissimis sententijs non fregisset, cõsensu po-

tius eruditorum, quàm puerorum amore comprobaretur. Verum sic quoq; iam robustis, & seueriore genere satis firmatis legendus, uel ideo quod exercere potest utrunq; iudicium. Multa enim, ut dixi, probanda in eo, multa etiam admiranda sunt, eligere modo curæ sit, quod utinam ipse fecisset. Digna enim fuit illa natura, quæ meliora uellet, quæ quod uoluit, effecit.

De imitatione.

EX HIS, cæterisq; lectione dignis authoribus, & uerborum sumenda copia est, & uarietas figurarũ, & cóponendi ratio, tum ad exemplũ uirtutum omniũ mens dirigẽda. Neq; enim dubitari potest, quin artis pars magna contineatur imitatione. Nã ut inuenire primum fuit, estq; præcipuũ, sic ea, quæ bene inuenta sunt, utile sequi, atq; omnis uitæ ratio sic constat, ut quæ probamus in alijs, facere ipsi uelimus. Sic literarum ductus, ut scribendi fiat usus, pueri sequuntur, sic musici uocem docentiũ, pictores opera priorũ, rustici probatã experimento culturã in exemplũ tuentur. Omnis deniq; disciplinæ initia ad propositum sibi præscriptũ formari uidemus. & hercle necesse est aut similes, aut dissimiles bonis simus. Similem raro natura præstat, frequenter imitatio, sed hoc ipsum, qđ tanto faciliorẽ nobis rationẽ rerũ omnium facit, quàm fuit ijs, qui nihil, quod sequerẽtur, habuerunt, nisi caute, & cũ iudicio apprehenditur, nocet. Ante oĩa igitur imitatio per se ipsa nó sufficit, uel qa pigri est ingenij contentũ esse ijs, quæ sunt ab illis inuenta. Quid enim futurũ erat tẽporibus illis, quæ sine exẽplo fuerunt, si homines nihil nisi qđ iam cognouissent faciendũ sibi, aut cogitandũ putassent? nempe nihil fuisset inuentum, cur igitur nefas est reperiri aliquid à nobis, quod aute nó fuerit? an illi rudes sola mentis natura ducti sunt in hoc, ut tam multa generarent, nos ad quærẽdũ nó eo ipso concitemur, quod certe scimus inuenisse eos, q quæsierint. Et cũ illi, qui nullũ cuiusquã rei habuerint magistrum, plurima in posteros tradiderunt, nobis usus illarũ rerũ ad eruendas alias nó proderit, sed nihil habebimus nisi beneficij alieni? quẽadmodum qdam pictores in id solũ student, ut describere tabulas mensuris, ac lineis sciant. Turpe etiã illud est, esse contentum id consequi, qđ imiteris. Nã rursus qd erat futurũ, si nemo plus effecisset eo, qp sequebatur? Nihil in poëtis supra Liuiũ Andronicũ, nihil in historijs supra pontificũ annales haberemus, ratibus adhuc nauigaremus, non esset pictura, nisi quæ lineas modo extremas

umbræ, quã corpora in sole fecissent, circunscriberet. Ac si omnia p̃censeas, nulla sit ars, qualis inuenta est, nec intra initium stetit, nisi forte nostra potissimum tempora damnamus huius infelicitatis, ut nunc demũ nihil crescat. nihil enim crescit sola imitatione. Quod si prioribus adijcere fas nõ est, quomodo sperare possimus ullũ oratorẽ p̃fectum? cũ in ijs, quos maximos adhuc nouimus, nemo sit inuentus, in quo nihil aut desyderetur, aut reprehendatur, sed etiã q summa nõ appetent, cõtendere potius quàm sequi debent. Nã qui agit, ut prior sit, forsitan etiam si non transierit, æquabit. Eum uero nemo potest æquare, cuius uestigijs sibi utiq; insistendũ putat, necesse est enim semper sit posterior, q sequitur. Adde quod plerunq; facilius est plus facere, quàm idem. Tantam enim difficultatem habet similitudo, ut ne ipsa q̃dem natura in hoc ita eualuerit, ut non res, quæ simillimæ uideantur, discrimine aliquo discernantur. Adde quod quicquid alteri simile est, necesse est minus sit eo, q̃d imitatur, ut umbra corpore, et imago facie, et actus histrionũ ueris affectibus, quod in orationibus quoq; euenit. Nanq; ijs, quæ in exemplũ assumimus, subest natura, et uera uis. Contra omnis imitatio ficta est, & ad alienũ propositũ accommodatur, quo fit, ut minus sanguinis, ac uiriũ declamationes habeant, quàm orationes, quod in illis uera, in his assimulata materia est. Adde q̃d ea, quæ in oratore maxima sunt, imitabilia nõ sunt, ingeniũ, inuentiones, facilitas, & q̃cq̃d arte non traditur. Ideóq; pleriq; cũ uerba quædã ex orationibus excerpserunt, aut aliquos cõpositionis certos pedes, mire à se quæ elegerunt, effingi arbitrantur, cũ uerba intercedãt, inualescántq; tẽporibus, ut quorũ certissima sit regula in consuetudine, eaq; non sua natura sint bona, aut mala, nã p̃ se soni tantũ sunt, sed prout opportune, proprieq;, aut secus collocata sunt, et cõpositio cũ rebus accõmodata sit, tũ ipsa uarietate gratissima. Quapropter exactissimo iudicio circa hãc partẽ studiorũ examinãda sunt oĩa. primũ quos imitemur, nã sunt plurimi, q similitudinẽ pessimi cuiusq;, et corruptissimi cõcupierunt. tũ in ipsis, quos elegerimus, q̃d sit, ad q̃d nos efficiẽdũ cõparemus. Nã in magnis quoq; authoribus incidunt aliqua uitiosa, & à doctis inter ipsos etiã mutuo reprehẽsa, atq; utinam tam bona imitantes dicerẽt melius, quàm mala peius dicant. Nec uero saltem ijs, q̃bus ad euitanda uitia iudicij satis fuit, sufficiat imaginẽ uirtutis effingere, et solã (ut sic dixerim) cutẽ, uel potius illas Epicuri figuras, quas è summis corporibus dicit effluere, hoc autẽ ijs accidit, q non introspectis penitus uirtutibus ad primum se uelut aspectũ orationis aptarunt, & cũ ijs felicissime

cessit imitatio, qui uerbis, atq; numeris sunt non multum differentes: uim dicendi, atq; inuentionis non assequuntur, sed plerunq; declinant in peius, & proxima uirtutibus uitia comprehendunt, fiuntq; pro grandibus, tumidi, pressis, exiles. fortibus, temerarij. lætis, corrupti. cōpositis, exultantes. simplicibus, negligētes. Ideoq; q horride, atq; incōposite quidlibet illud frigidum, & inane extulerunt, antiquis se pares credunt, qui carent cultu, atq; sententijs atticis scilicet q præcisis cōclusionibus obscuri. Sallustium, atq; Thucydidem superant. tristes ac ieiuni Pollionem æmulantur otiosi, & supini, si quid modo longius circunduxerunt, iurant ita Ciceronem locuturum fuisse. Noueram quosdam, q se pulchre expressisse genus illud huius cœlestis in dicendo uiri sibi uiderentur, si in clausula posuissent, esse uideatur. Ergo primū est, ut qđ imitaturus est quisq; intelligat. Et quare bonū sit sciat, tum in suscipiendo onere consulat suas uires. Nam quædam sunt inimitabilia, qbus aut infirmitas naturæ non sufficiat, aut diuersitas repugnet. nec cui tenue ingenium erit, sola uelit fortia, & abrupta. cui forte quidem, sed indomitum, amore subtilitatis, et uim suam perdat, & elegantiam, quam cupit, non persequatur. Nihil est enim tā indecens, quàm cū mollia durescunt. atq; ego illi præceptori, quem institueram in libro secundo credidi, non ea sola docenda esse, ad quæ quenq; discipulorum natura compositum uideret. nam & is adiuuare debet, quæ in quoq; eorum inuenit bona, & quantum fieri potest, adijcere, quæ desunt, & emendare quædam, et mutare. Rector enim est aliorum ingeniorum, atq; formator. difficilius est naturam suā fingere. Sed ne ille qdem doctor, quanquam omnia, quæ recta sunt, uelit esse in suis auditoribus quā plenissima, in eo tamen, cui naturam obstare uiderit, laborabit. Id quoq; uitandum, in quo magna pars errat, ne in oratione poëtas nobis, & historicos in illis operibus oratores, aut declamatores imitandos putemus. sua cuiq; proposita lex. suus cuiq; decor est. nec comœdia in cothurnos assurgit. nec contra tragœdia socco ingreditur. Habet tamen omnis eloquentia aliqd cōmune. id imitemur, quod cōmune est. Etiā solet hoc incōmodi accidere ijs, q se uni alicui generi dediderunt, ut si asperitas ijs placuit alicuius, hanc etiā in leni, ac remisso causarū genere non exuant. si tenuitas, aut nuditas, in asperis, grauibusq; causis ponderi rerū parum respondeant, cū sit diuersa non causarū modo inter seipsas conditio, sed in singulis etiam partium causæ, sintq; q alia leniter. alia aspere. alia concitate. alia remisse. alia docēdi. alia mouendi gratia dicent, quorum omnium dissimilis, atq; diuersa inter se ratio est.

tio est. Itaq; ne hoc qdē suaserim uni se alicui proprie, quē p omnia sequatur, addicere. Longe omniū perfectissimus græcorū Demosthenes, aliquid tamen aliquo in loco melius alij. plurima ille, sed non q maxime imitandus, & solus imitandus est. Quid ergo? non est satis omnia sic dicere, quomodo M. Tullius dixit? Mihi qdem satis esset, si omnia consequi possem. quid tantum noceret, uim Cæsaris, asperitatem Cœlij, diligentiam Pollionis, iudiciū Calui qbusdam in locis assumere? Nam præter id, quod prudentis est, quod in quoq; optimum est, si possit suum facere, tum in tanta rei difficultate, unum intuentes uix aliqua pars sequitur. Ideóq; cum totū exprimere, quē elegeris, penè sit homini inconcessum, pluriū bona ponamus ante oculos, ut aliud ex alio hæreat, & quo quicq; loco conueniat, aptemus. Imitatio autem (nam sæpius idem dicam) non sit tantum in uerbis, illuc intendēda mens, quantū fuerit illis uiris decoris in rebus, atq; psonis, quod consilium, quæ dispositio, quàm omnia etiā, quæ delectationi uideantur data, ad uictoriā spectant, quid agatur procemio, quæ ratio et quàm uaria narrandi, quæ uis probandi, ac refellendi, quanta in affectibus omnis generis mouendis sciētia, quantaq; laus ipsa popularis utilitatis gratia assumpta, quæ tum est pulcherrima, cū sequitur, non cum arcessitur. hæc si præuiderimus, tum ueræ imitabimur. Qui uero etiā propria ijs bona adiecerit, ut suppleat, quæ deerant, circuncidat siquid redūdabit, is erit, quē quærimus, perfectus orator, quē nunc consumari potissimū oportebat, cū tanto plura exempla benedicendi supersunt, quàm illis, q adhuc summi sunt, contigerant. nā erit hæc quoq; laus eorum, ut priores superasse, posteros docuisse dicantur.

Qui modus scribendi sit.

AT HAEC Quidem auxilia extrinsecus adhibentur, in ijs autem, quæ nobis ipsis paranda sunt, ut laboris, sic utilitatis etiam longe plurimum affert stylus. Nec immerito M. Tullius, hunc optimum effectorem, ac magistrū dicendi uocat, cui sententiæ personam L. Crassi in disputationibus, quæ sunt de oratore assignando, iudiciū suum cum illius authoritate coniunxit. Scribendum ergo q̄diligentissime, & quamplurimum. nam ut terra altius effossa, generandis, alendisq; seminibus fœcundior fit, sic profectus non à summo petitus, studiorum fructus effundit uberius, & fidelius continet. nā sine hac quidem conscientia, ipsa illa ex tempore dicendi facultas inanem modo loquacitatem dabit, & uerba in labris nascentia, illic ra-

dices, illic fundamenta sunt, illic opes, uelut sanctiore quodam ærario conditæ, unde ad subitos quoq; casus, cũ res exiget proferantur. Vires faciamus ante omnia, quæ sufficiant labori certaminum, & usu non exhauriantur. nihil enim rerũ ipsa natura uoluit magnũ effici cito, præposuitq; pulcherrimo cuiq; operi difficultatem, quæ nascendi quoq; hanc fecerit legem, ut maiora animalia diutius uisceribus parentum continerentur. Sed cum sit duplex quæstio, quomodo, & quæ maxime scribi oporteat, iam hinc ordinẽ sequar. Sit primo uel tardus, dum diligens stylus, quæramus optima, nec primo se efferentibus gaudeamus. adhibeatur iudiciũ inuentis, dispositio probatis. delectus enim rerũ, uerborumq; habendus est, & pondera singulorũ examinanda, post subeat ratio collocandi, uersenturq; omni modo numeri, non, ut quodq; se proferet uerbum occupet locum, quæ quidem ut diligentius exequamur, repetenda sæpius erunt scriptori proxima. nã præter id, quod sic melius iunguntur prioribus sequentia, calor quoq; ille cogitationis qui scribendi mora refrixit, sic recipit ex integro uires, et uelut repetito spatio sumit impetum, quod in certamine saliendi fieri uidemus, ut conatum longius petant, et ad illud, quò cõtenditur, spatium cursu ferantur. Vtq; in iaculando brachia reducimus, & expulsuri tela neruos retro tendimus. Interim tamen, si feret flatus, danda sunt uela, dum nos indulgentia illa non fallat. oĩa enim nostra, dum nascuntur, placent, alioquin nec scriberentur. Sed redeamus ad iudiciũ, et retractemus suspectã facilitatem, sic scripsisse Sallustium accepimus, & sanè manifestus est etiã ex opere ipso labor. Virgilium quoq; paucissimos die composuisse uersus author est Varrus. Oratoris quidem alia conditio est, itaq; hanc moram, & solicitudinem initijs impero. Nam primum hoc constituendũ, hoc obtinendum est, ut quam optime scribamus. celeritatem dabit consuetudo, paulatim res facilius se ostendent, uerba respondebunt, cõpositio sequetur, cuncta denique, ut in familia bene instituta, in officio erunt. Summa hæc est rei, cito scribendo non fit, ut bene scribatur, bene scribendo fit, ut cito. Sed tum maxime, cum facilitas illa contigerit, resistamus, ac prohibeamus, & ferentes equos frenis quibusdam coerceamus, quod non tam moram faciet, quàm nouos impetus dabit. Nec uero rursus eos, qui robur aliquod in stylo fecerunt, ad infelicem calumniandi se pœnam alligandos puto. Nam quomodo sufficere ciuilibus officijs possit, qui singulis actionũ partibus insenescat? Sunt autẽ quibus nihil sit satis, omnia mutare, omnia aliter dicere, quàm occurrit, uelint, increduli quidam, & de ingenio suo pessime meriti, qui diligentiam

gentiam

gentiam putant facere sibi scribendi difficultatem. Nec promptum est dicere utros peccare ualidius putem, qbus omnia sua placent, an qbus nihil. Accidit enim etiam ingeniosis adolescentibus frequenter, ut labore consumantur, & in silentium usq; descendant nimia bene dicendi cupiditate, qua de re memini narrasse mihi Iulium Secundum illum æqualem meum, atq; à me (ut notum est) familiariter amatũ, miræ facundiæ uirum, infinitæ tamen curæ, quid esset sibi à patruo suo dictum. Is fuit Iulius Florus in eloquentia galliarum, quoniam ibi demum exercuit eam, princeps, alioquin inter paucos, disertus, & dignus illa propinquitate. Is cum Secundum scholæ adhuc operam dantem tristem forte uidisset, interrogauit quæ causa frontis tam obductæ. nec dissimulauit adolescens tertium iam diem esse, ex quo omni labore, materiæ ad scribendum destinatæ non inueniret exordium, quo sibi non præsens tantum dolor, sed etiam desperatio in posterum fieret. Tum Florus arridens, nunqd tu inquit, melius dicere uis quàm potes? Ita se res habet, curandum est, ut quamoptime dicamus, dicendum tamen pro facultate. ad profectum enim opus est studio, non indignatione. Ut possimus autem scribere etiam plura, & celerius, non exercitatio modo præstabit, in qua sine dubio multum est, sed etiã ratio, si non resupini, spectantesq; tectum, & cogitationẽ murmure agitantes expectauerimus quid obueniat, quid res poscat, quid personam deceat, quod sit tempus, qui iudicis animus, quo interim animo tandem ad scribendum accesserimus, sic nobis et initia, & quæ sequuntur natura ipsa præstabit. Certa sunt enim pleraq;, & nisi conniueamus in oculos incurrunt, ideoq; nec indocti, nec rustici diu quærunt unde incipiant, quo pudendum est magis, si difficultatem facit doctrina. Non ergo putemus semper optimum esse quod latet, ne immutescamus alioquin, si nihil dicendũ uideatur, nisi quod non inuenimus. Diuersum est huic eorũ uitiũ, q primo quasi decurrere per materiam stylo quamuelocissimo uolunt, & sequẽtes calorẽ, atq; impetum ex tẽpore scribunt. Hanc syluam uocant, repetunt, deinde & cõponunt quæ effuderant, sed uerba emendantur, et numeri manent, in rebus temere cõgestis, quæ fudit leuitas, protinus ergo adhibere curã rectius erit, atq; ab initio sic opus ducere, ut cælandum, nõ ex integro fabricandum sit. Aliquando tamen affectus sequemur, in qbus ferè plus calor quàm diligentia ualet. Satis apparet ex eo, quod hanc scribentiũ negligentiã damno, qd de illis dictãdi delitijs sentiam. Nam in stylo qdẽ quãlibet properato dat aliquã cogitationi morã non consequens celeritatem eius manus. Ille, cui dicta-

mus,urget,atq; interim pudet etiam dubitare,aut resistere,aut mutare,quasi conscium infirmitatis nostræ timentes. Quo fit,ut non rudia tantum,& fortuita,sed impropria interim,dum sola est connectendi sermonis cupiditas,effluant,quæ nec scribentium curam,nec dicentium impetum consequantur. At idem ille,qui excipit,si tardior in scribendo, aut inertior in legendo, uelut offensator fuerit,inhibetur cursus,atque omnis, quæ erat conceptæ mentis intentio, mora,& interdum iracundia excutitur. Tum illa,quæ apertiorē animi motum sequuntur, quæq; ipsa animum quodammodo concitant, quorum est iactare manum, torquere uultum, simul uertere latus, & interim obiurgare,quæq; Persius notat,cum leuiter dicendi genus significat,

10 Nec pluteum(inquit)cædit, nec demorsos sapit ungues, etiam ridicula sunt,nisi cum soli sumus. Deniq; ut semel,quod est potissimum,dicam,secretum,quod dictando perit,atque liberum arbitris locum,& quam altissimum silentium scribentibus maxime conuenire nemo dubitauerit,non tamen protinus audiendi,qui credunt aptissima in hoc nemora,syluasq;,quod illa cœli libertas,locorumq; amœnitas,sublimem animum,& beatiorē spiritum parent,mihi certe iucundus hic magis,quàm studiorũ hortator uidetur esse secessus. Nanq; illa ipsa,quæ delectent, necesse est auocent ab intentione operis destinati. Neq; enim se bona fide in multa simul intendere animus totum potest,& quocunq; respexit desinit intueri quod propositum fuerat. Quare syluarum amœnitas,& præter labentia flumina,& inspirantes ramis arborum auræ,uolucrumq; cantus,& ipsa late circunspiciendi libertas ad se trahunt, ut mihi remittere potius ista uoluptas uideatur cogitationem,quàm intendere. Demosthenes melius,qui se in locum, ex quo nulla exaudiri uox poterat, & ex quo nihil prospici potest,recipiebat,ne aliud agere mentem cogerent oculi. Ideoq; lucubrantes silentium noctis, & clausum cubiculum, & lumen unum uelut rectos maxime teneat. Sed cum in omni studiorum genere,tum in hoc præcipue bona ualetudo, quæq; eam maxime præstat,frugalitas necessaria est,cum tempora ab ipsa rerũ natura ad quietem,refectionemq; nobis data, in acerrimum laborem conuertimus. Cui tamen non plus irrogandũ est,quàm quod somno supererit. Obstat enim diligentiæ scribendi etiam fatigatio, & abunde,si uacet,lucis spatia sufficiunt. Occupatos in noctem necessitas agit. Est tamen lucubratio quoties ad eam integri, ac refecti uenimus,optimum secreti genus. Sed silentium,& secessus,& undique

dique liber animus, ut sunt maxime optanda, ita non possunt semper contingere. Ideoq; non statim, si quid obstrepet, abijciendi codices erunt, & deplorandus dies, uerum incommodis repugnandū, et hic faciendus usus, ut omnia, quæ impedient, uincat intentio, quā si tota mente in opus ipsum direxeris, nihil eorū, quæ oculis, uel auribus incursant ad animū perueniet. An non frequenter etiā fortuita hæc cogitatio præstat, ut obuios nō uideamus? et itinere deerremus? non consequemur idē, si & uoluerimus? Non est indulgendum causis desidiæ. nā si non nisi refecti, non nisi hilares, nō nisi omnibus alijs curis uacantes, studendū existimauerimus, semper erit, propter quod nobis ignoscamus. Quare in turba, itinere, conuiuijs, uel concione etiā, faciat sibi cogitatio ipsa secretum. Quid alioqui fiet, cū in medio foro tot circunstantibus iudicijs, iurgijs, fortuitis etiā clamoribus erit subito continua oratione dicendū? si particulas, quas ceris mandamus, nisi in solitudine reperire nō possumus? propter quæ ille idē tantus amator secreti Demosthenes in litore, in quod se maximo cum sono fluctus illideret meditans consuescebat concionū fremitus non expauescere. Illa quoq; minora, (sed nihil in studijs paruum est) non sunt transeunda, scribi optime ceris, in qbus facillima est ratio delendi, nisi forte uisus infirmior membranarū potius usum exigat, quæ, ut iuuant aciem, ita crebræ relatione, quoad intinguntur calamu, morantur manum, & cogitationis impetum frangunt. Relinquendæ autem in utrolibet genere contra uacuæ tabellæ, in quibus libera adijciendi sit excursio. nam interim pigritiā emendandi angustiæ faciunt, aut certe nouorum interpositione priora confundunt. Ne latas qdem ultra modum esse ceras uelim, expertus iuuenem studiosum alioquin, prælongos habuisse sermones, qa illos numero uersuum metiebatur, id'q; uitium, quod frequenti admonitione corrigi nō potuerat, mutatis codicibus esse sublatum. Debet uacare etiam locus, in quo notentur, quæ scribentibus solent extra ordinem, idest ex alijs, quàm qui sunt in manibus, locis occurrere. Irrumpūt enim optimi nonnunquam sensus, quos neq; inserere oportet, nec differre tutum est, quia interim elabuntur. interim memoriæ sui intentos ab alia inuentione declinant. Ideo'q; optime sunt in deposito.

De emendatione.

SEQVITVR emendatio pars studiorū longe utilissima. Neq; enim sine causa creditum est, stylum non minus agere,

cum delet. Huius autem operis est adijcere, detrahere, mutare, sed facilius in ijs, simpliciusq; iudiciū quæ replenda, uel deijcienda sunt. Premere uero tumentia, humilia extollere, luxuriātia astringere, inordinata digerere, soluta cōponere, exultantia coercere duplicis operæ. Nam & damnanda sunt quæ placuerant, & inuenienda, quæ fugerant. Nec dubium est optimum esse emendandi genus, si scripta in aliquod tempus reponantur, ut ad ea post interuallum uelut noua, atq; aliena redeamus, ne nobis scripta nostra quasi recentes fœtus blandiantur. Sed neq; hoc contingere semper potest, præsertim oratori, cui sæpius scribere ad præsentes usus necesse est, & ipsa emendatio finem habet. Sunt enim qui ad omnia scripta tanquā uitiosa redeant, & quasi nihil fas sit rectum esse, quod primū est, melius existiment quicquid est aliud, idq; faciant, quoties librum in manibus resumpserunt, similes medicis etiam integra secantibus, accidit itaq; ut cicatricosa sint, & exanguia, & cura peiora. Sit igitur aliquando quod placeat, aut certe quod sufficiat, ut opus poliat lima, non exterat. Temporis quoq; esse debet modus. Nam quod Cinnæ Smyrnam nouem annis accepimus scriptam, & panegyricum Isocratis, q parcissime decem annis dicunt elaboratum, ad oratorem nihil pertinet, cuius nullum erit, si tam tardum fuerit, auxilium.

Quæ scribenda sint præcipue.

PROXIMVM est, ut dicamus quæ præcipue scribenda sunt. Hoc exuberantis quidem est operis, ut explicemus, quæ sunt materiæ, quæ prima, aut secunda, aut deinceps tractanda sint. Nam id factum est etiam primo libro, quo puerorum, & secundo, quo iam robustorum studijs ordinem dedimus. sed de quo nunc agitur, unde copia & facilitas maxime ueniat. Vertere græca in latinum ueteres nostri oratores optimum iudicabant. Id se L. Crassus in illis Ciceronis de oratore libris dicit factitasse. Id Cicero sua ipse persona frequentissime præcipit, quinetiam libros Platonis, atq; Xenophontis edidit hoc genere translatos. Marco id Messalæ placuit, multæq; sunt ab eo scriptæ ad hunc modum orationes, adeo, ut etiam cum illa Hyperidis pro Phryne difficillima Romanis subtilitate contenderet, & manifesta est exercitationis huiusce ratio. Nam & rerum copia græci authores abundant, & plurimum artis in eloquentiam intulerunt, & hos transferentibus uerbis uti optimis licet. Omnibus enim utimur nostris. Figuras uero, quibus maxime ornatur oratio,

multas,

multas, ac uarias excogitandi etiam necessitas quaedam est, quia plerunq; a graecis Romana dissentiunt. Sed etiam illa ex latinis conuersio multum & ipsa contulerit, ac de carminibus quidem neminem credo dubitare, quo solo genere exercitationis dicitur usus esse Sulpitius. Nam & sublimis spiritus attollere orationem potest, & uerba poëtica libertate audaciora, praesumunt eandem proprie dicendi facultatem, sed & ipsis sententijs adijcere licet oratorium robur, & omissa supplere, & effusa substringere. Neq; ego παράφρασιν esse interpretationem tantum uolo. Sed circa eosdem sensus certamen, atq; aemulationem. Ideóq; ab illis dissentio, qui uertere orationes latinas uetant, quia optimis occupatis quicquid aliter dixerimus, necesse sit esse deterius. Nam neq; semper est desperandum aliquid illis, quae dicta sunt, melius posse reperiri, neq; adeo ieiunam, ac pauperem natura eloquentiam fecit, ut una de re bene dici nisi semel nó possit, nisi forte histrionum multa circa uoces easdem uariare gestus potest, orandi minor uis, ut dicatur aliquid praeter quod in eadem materia nihil dicendum sit. Sed esto neq; melius, quod inuenimus sit, nec par, est certe proximus locus. an uero ipsi nos bis, ac saepius de eadem re dicimus, & quidem continuas nonnunquam sententias, nisi forte contendere nobiscum possumus, cum alijs non possumus. Nam si uno genere duntaxat bene dicetur, fas erit existimari praeclusam nobis a prioribus uiam in dicendo, nunc uero innumerabiles sunt modi, plurimaéq; eodem uiae ducunt, siue breuitatis gratia, siue copiae, alia translatis uirtus, alia proprijs, hoc oratio recta, illud figura declinata commendat, ipsa deniq; utilissima est exercitationi difficultas. Quid quod authores maximi sic diligentius cognoscuntur? Non enim scripta lectione secura transcurrimus, sed tractamus singula, & necessario introspicimus. Et quantum uirtutis habeant, uel hoc ipso cognoscimus, quod imitari non possumus, nec aliena tantum transferre, sed etiam nostra pluribus modis tractare proderit, ut ex industria sumamus sententias quasdam, easq; uersemus quamnumerosissime uelut eadem cera aliae, atque aliae formae duci solent. Plurimum autem parari facultatis existimo ex simplicissima quaq; materia. Nam in illa multiplici personarum, causarum, temporum, locorum, dictorum, factorum diuersitate facile delitescet infirmitas tot se undiq; rebus, ex quibus aliquam apprehendas, offerentibus. Illud uirtutis indiciũ est, fundere, quae natura contracta sunt, augere parua, uarietatẽ similibus, uoluptatem expositis dare, et bene dicere multa de paucis. In hoc optimae facient infinitae quaestiones, quas

uocari θέσεις dixímus. Quibus Cicero iam princeps in re p. exerceri ſolebat. His confinis eſt deſtructio, & confirmatio ſententiarum. nam cum ſit ſententia decretum quoddam, atq; præceptum, quod de reo, idem de iudicio rei quæri poteſt. tum loci communes, quos etiam ſcriptos ab oratoribus ſcimus, nam qui hæc recta tantũ, & in nullos flexus recedentia copioſe tractauerit, utiq; in illis plures excurſus, recipientibus magis abundabit, eritq; in omnes cauſas gratus. omnes enim generalibus quæſtionibus conſtant. nam quid intereſt Cornelius tri. pl. quod codicem legerit, reus ſit, an quæramus, uioletur'ne maieſtas, ſi magiſtratus rogationem ſuam populo ipſe recitauerit. Milo Clodium recte'ne occiderit, ueniat in iudiciũ, an oporteat'ne inſidiatorem interfici, uel pernicioſum reip. ciuem etiam ſi nõ inſidietur. Cato Martiam honeſte'ne tradiderit Hortenſio, an conueniat, necne res talis bono uiro de perſonis iudicatur, ſed de rebus contenditur. Declamationes uero quales in ſcholis rhetorum dicuntur, ſi modo ſunt ad ueritatem accommodatæ, et orationibus ſimiles, non tantum dum adoleſcit iuuenis, ſunt utiliſſimæ, quæ inuentionem, & diſpoſitionem pariter exercent, ſed etiam cum eſt conſumatus, ac iam in foro clarus. Alitur enim, atq; enitescit uelut pabulo lætiore facundia, & aſſidua contentionum aſperitate fatigata renouatur. Quapropter hiſtoriæ nonnunquam ubertas in aliqua exercendi ſtyli parte ponenda, & dialogorum libertate geſtiendum. Ne carmine quidem ludere contrarium fuerit, ſicut athlætæ remiſſa quibuſdam temporibus ciborum, atq; exercitationum certa neceſſitate, otio, & iucundioribus epulis reficiuntur. Ideoq; mihi uidetur M. Tullius tantum intuliſſe eloquentiæ lumen, quod in hos quoq; ſtudiorum ſeceſſus excurrit. Nam ſi nobis ſola materia fuerit ex litibus, neceſſe eſt deteratur fulgor, & dureſcat articulus, & ipſe ille mucro ingenij quotidiana pugna retundatur. Sed quemadmodum forenſibus certaminibus exercitatos, & quaſi militantes reficit, ac reparat hæc uelut ſagina dicendi, ſic adoleſcentes non debent nimium in falſa rerum imagine detineri, & inanibus ſimulachris, uſqueadeo, ut difficilis ab ijs digreſſus ſit aſſuefacere, ne ab illa, in qua propè conſenuerit, umbra uera diſcrimina uelut quendã ſolem reformident. Quod accidiſſe etiam Portio latroni, qui primus clari nominis profeſſor fuit, traditur, ut cum ei ſummam in ſcholis opinionem obtinenti cauſa in foro eſſet orãda, impenſe petierit, uti ſubſellia in baſilicam transferrentur, ita illi cœlum nouum fuit, ut omnis eius eloquentia contineri tecto, ac parietibus uideretur. quare iuuenis, qui rationẽ

inueniendi,

inueniendi, eloquendiq; à præceptoribus diligenter acceperit, quod non est infiniti operis, si docere sciant, et uel exercitationem quoq; modicam fuerit consecutus, oratorem sibi aliquem, quod apud maiores fieri solebat, deligat, quem sequatur, quem imitetur, iudicijs intersit quamplurimis, & sit certaminis, cui destinatur, frequens spectator, tũ causas uel easdem, quas agi audierit, stylo & ipse componat, uel etiã alias, ueras modo, & utrunq; tractet, &, quod in gladiatoribus fieri uidemus, de rhetoricis exerceatur, ut fecisse Brutum diximus pro Milone. melius hoc quàm rescribere ueteribus orationibus, ut fecit Sextius contra Ciceronis actionem habitam pro eodem, cum alteram partem litis nosse non posset ex sola defensione. Citius autem sic idoneus erit iuuenis, quem præceptor coegerit in declamando, quàm simillimum esse ueritati, & per totas ire materias, quarũ nunc facillima, & maxime fauorabilia decerpunt. Obstat huic, quod secundo libro posui, frequens turba discipulorũ, et consuetudo classiũ certis diebus audiendarum, non nihil etiã persuasio patrũ numerantiũ potius declamationes, quàm æstimantiũ. Sed quod dixi primo, ut arbitror, libro, nec ille se bonus præceptor maiore numero, quàm sustineri possit, onerabit, & inanem loquacitatem recidet, ut omnia, quæ sunt in controuersia, non, ut qdam uolunt, quæ in rerũ natura dicantur, & uel longiore potius dierũ spatio laxabit dicendi necessitatem, uel materias sibi diuidere pmittet. Vna dilig ẽter effecta plus proderit, quàm plures inchoatæ, & quasi degustatæ. Propter quod accidit, ut nec suo loco quicquã ponatur, nec illa, quæ prima sunt, seruent suã legem, iuuenibus flosculos omniũ partiũ in ea, quæ sunt dicturi, congerentibus, quo fit, ut timentes, ne sequentia perdant, priora confundant.

De cogitatione.

PROXIMA stylo cogitatio est, quæ & ipsa uires ab hoc accipit, & est inter scribendi laborem, extemporalemq; fortunam media quædã, & nescio an usus frequentissimi. Nã scribere nec ubiq; nec semper possumus, cogitationi temporis, ac loci plurimũ est. Hæc paucis admodum horis magnas etiã causas complectitur. Hæc quoties intermissus est somnus, ipsis noctis tenebris adiuuatur. Hæc inter medios rerum actus aliquid inuenit uacui, nec otium patitur. Neq; uero rerum ordinem modo, quod ipsum satis erat, intra se ipsa disponit, sed uerba etiam copulat, totamq; ita contexit orationẽ, ut ei nihil præter manum desit. nam memoriæ quoq; plerũq; inhæret fi-

delius, quod nulla scribendi securitate laxatur. Sed ne ad hanc quidem uim cogitandi perueniri potest, aut subito, aut cito. Nam primũ facienda multo stylo forma est, quæ nos nec cogitantes sequatur, tum assumendus usus paulatim, ut pauca primum complectamur animo, quæ reddi fideliter possint, mox per incrementa tam modica, ut onerari se labor ille non sentiat, augenda usu, & exercitatione multa cõtinenda est, quæ quidem maxima ex parte memoria constat. Ideóq; aliqua mihi in illum locum differenda sunt. Eò tamen peruenit, ut is, cui non refragetur ingenium, acri studio adiutus, tantum consequatur, ut etiã quæ cogitarit, quæq; scripserit, atque edidicerit, in dicendo fidẽ seruent. Cicero certe græcorum Metrodorum Sepsiũ, & Eriphylum Rhodium, nostrorumq; Hortensium tradidit, quæ cogitauerant ad uerbum in agendo retulisse. Sed si forte aliquis inter dicẽdum effulserit extemporalis color non superstitiose cogitatis, demum est inhærendum, neque enim tantum habent curæ, ut non sit dãdus & fortunæ locus. Cum sæpe etiam scriptis ea, quæ subito nata sunt, inserantur. Ideóq; totum hoc exercitationis genus, ita instituendũ est, ut & digredi ex eo, & redire in id facile possimus. Nam ut primũ est domo afferre paratam dicendi copiam, & certam, ita refutare tẽporis munera longe stultissimum est. Quare cogitatio in hoc præparetur, ut nos fortuna decipere non possit, adiuuare possit. Id autem fiet memoriæ uiribus, ut illa, quæ complexi animo simus, fluant secura, ne solicitos, & respicientes, & una spe suspensos recordationis non sinant præuidere, alioquin uel extemporalẽ temeritatem malo, quàm male cohærentem cogitationem. Peius enim quæritur retrorsus, quia cum illa desyderamus, ab alijs auertimur, & ex memoria potius repetimus, quàm ex materia. Plura sunt autẽ, si strictius utrũq; quærendum est, quæ inueniri possunt, quàm quæ inuenta sunt.

Quemadmodum extemporalis facultas paretur, & contineatur.

MAXIMVS uero studiorum fructus est, & uelut præmium quoddam amplius longi laboris, ex tempore dicendi facultas, quam qui non erit consecutus, mea quidem sententia ciuilibus officijs renuntiabit, & solam scribendi facultatem potius ad alia opera conuertet. nec enim bonæ fidei uiro conuenit auxilium publicum polliceri, quod præsentissimus quibusq; periculis desit monstrare portum, ad quem nauis accedere, nisi lenibus uentis uecta non possit. Siquidem innumerabiles accidunt subitæ necessitates, uel apud magistra=

tus, uel repræsentatis iudicijs, continuo agendi. Quarum si qua non dico cuicunque innocentium ciuium, sed amicorum, ac propinquorum alicui euenerit, stabit'ne mutus & salutarem petentibus uocem, statimq; si non succurratur, perituris, moras, & secessum, & silentium quæret, dum illa uerba fabricentur, & memoriæ insidant, & uox, ac latus præparetur. Qui uero patitur hoc ratio, ut quisquam sit orator imparatus ad casus? quid, cum aduersario respondendum erit, fiet? Nam sæpe ea, quæ opinati sumus, & contra quæ scripsimus fallunt, ac tota subito causa mutatur. atqui ut gubernatori ad incursus quoque tempestatum, sic agenti ad uarietatem causarum ratio mutanda est. Quid porrò multus stylus, & assidua lectio, & longa studiorum ætas faciat? si manet eadem, quæ fuit incipientibus, difficultas? perisse profectò confitendum est præteritum laborem, cui semper idem laborandum est, neque ego hoc ago, ut ex tempore dicere malit, sed ut possit. Id autem maxime hoc modo consequemur. Nota sit primum dicendi uia. neque enim prius contingere cursus potest, quàm sciemus, quò sit, & qua perueniendum. nec satis est non ignorare, quæ sunt causarum iudicialium partes, aut quæstionum ordinem rectè disponere (quanquam ista sunt præcipua). sed quid quoque loco primum sit, quid secundum, ac deinceps, quæ ita sunt natura copulata, ut mutari, aut interuelli sine confusione non possint. Quisquis autem uiam, qua sit ingrediendum discet, ducetur ante omnia rerum ipsa serie uelut duce, propter quod homines etiam modice exercitati, facillime tenorem in narrationibus seruant. deinde quid quoque loco quærant scient, nec circunspectabunt, nec offerentibus se aliunde sensibus turbabuntur, nec confundent ex diuersis orationem uelut salientes huc illuc, nec usquam insistentes. Postremo habebunt modum, & finem, qui esse citra diuisionem nullus potest. Expletis pro facultate omnibus, quæ proposuerint, peruenisse se ad ultimum sentient. Et hæc quidem ex arte, illa uero ex studio, ut copiam sermonis optimi, quemamodum præceptum est, comparemus. multo, ac fideli stylo sic formetur oratio, ut scriptorum colorem etiam quæ subito effusa sint, reddant, ut cum multa scripserimus, etiam multa dicamus. Nam cosuetudo, & exercitatio facilitatem maxime parit, quæ si paulum intermissa fuerit, non uelocitas illa modo tardatur, sed ipsum coit, atque concurrit. Quanquam enim opus est naturali quadam mobilitate animi, ut dum proxima dicimus, struere ulteriora possumus, semperq; nostram uocem prouisa, &

formata cogitatio excipiat. Vix tamen aut natura, aut ratio in tam multiplex officiũ diducere animum queat, ut inuentioni, dispositioni, elocutioni, ordini uerborum, rerumq́; tum ijs, quæ dicat, quæ subiuncturus est, quæ ultra spectanda sunt adhibita uocis, pronuntiationis, gestus obseruatione una sufficiat. Longe enim præcedat oportet intentio, ac præse res agat, quantumq́; dicendo consumitur, tantũ ex ultimo prorogetur, ut donec perueniamus ad finem, non minus prospectu procedamus, quàm gradu, si non intersistentes, offensantesq́; breuia illa, atq; concisa singultantium modo eiecturi sumus. Est igitur usus irrationabilis qdã, quem græci ἄλογον τριβὴν uocant, qua manus in scribendo decurrit, qua oculi totos simul in lectione uersus, flexusq́; eorũ, & transitus intuentur, & ante sequentia uident, quàm priora dixerunt. quo constant miracula illa in scænis pilariorum, ac uentilatorum, ut ea, quæ emiserint, ultro uenire in manus credas, & qua iubentur decurrere. Sed hic usus ita proderit, si ea, de qua locuti sumus, ars antecesserit, ut ipsum illud, quod in se rationem nó habet, in ratione uersetur. Nam mihi ne dicere quidem uidetur, nisi qui disposite. ornate, copiose dicit. Sed nec tumultuarij, nec fortuiti sermonis contextum mirabor unquam, quem iurgantibus etiam mulierculis superfluere uideo, cum eo, qđ si calor, ac spiritus tulit frequenter accidit, ut successum extemporalem consequi cura non possit, deum tunc affuisse, cum id euenisset, ueteres oratores, ut Cicero dicit, aiebant. sed ratio manifesta est. nam bene concepti affectus, & recentes rerum imagines continuo impetu feruntur, quæ nonnunquã mora styli refrigescunt, & dilatæ non reuertuntur. Vtiq; uero cũ infelix illa uerborum cauillatio accessit, & cursus ad singula uestigia restitit, non potest ferri contorta uis, sed ut optime uocum singularũ cedat electio, non continua, sed cóposita est. Quare capiendæ sunt illæ, de quibus dixi, rerũ imagines, quas uocari φαντασίας indicauimus, omniáq;, de quibus dicturi erimus, personæ, quæstiones, spes, metus habẽda in oculis, in affectus recipienda. pectus est enim, quod disertos facit, et uis mentis. ideoq́; imperitis quoq; si modo sunt aliquo affectu concitati, uerba non desunt. Tum intendendus animus, non in aliquam rem unam, sed in plures simul continuas, ut si per aliquam rectam uiam mittamus oculos, simul omnia, quæ sunt in ea, circaq́; intuemur, non ultimum tantum uidemus, sed usq; ad ultimum. Addit ad dicendũ etiã pudor stimulos. habet et dicendorũ expectata laus. mirumq́; uideri potest, quod cum stylus secretò gaudeat, atq; omneis arbitros reformidet, extemporalis actio auditorũ frequentia, ut miles concen-

tu signorum excitatur. Nanq; & difficiliorem cogitationem exprimit, & expellit dicendi necessitas, et secundos impetus auget placendi cupido. Adeo præmium omnia expectant, ut eloquentia quoq;, quanquam plurimū habeat in se uoluptatis, maxime tamen præsenti fructu laudis, opinionis'q; ducatur. Nec quisq̃ tantum fidat ingenio, ut id sibi speret incipienti statim posse contingere. sed sicut in cogitatione præcepimus, ita facilitatem quoq; extemporalem à paruis initijs paulatim perducemus ad summam, quæ nec pficī, nec contineri nisi usu potest. Cæterum puenire eò debet, ut cogitatio, nō utiq; melior sit ea, sed tutior, cū hanc facilitatem non in prosa modo multi sint consecuti, sed etiā in carmine, ut Antipater Sidonius, et Licinius Archias. Credendū enim Ciceroni est, non qa nostris quoq; temporibus non & fecerint qdam hoc, & faciant, quod tamen ipsum non tā probabile puto (neq; enim habet aut usum res, aut necessitatem) quā exhortandis in hanc spem, qui foro præparantur, utile exemplum. Neq; uero esse unq̃ tantam fiduciā facilitatis, uelim ut nō breue saltem tempus, quod nusquam ferè deerit, ad ea, quæ dicturi sumus, dispicienda sumamus, quod quidem in iudicijs, ac foro datur semper. Neq; enim quisquam est, qui causam, quam non didicerit, agat. Declamatores quosdā peruersa ducit ambitio, ut exposita controuersia protinus dicere uelint. quin etiam, quod est in primis friuolum, ac scenicum, uerbum petant, quo incipiant. Sed tam contumeliosos in se ridet inuicem eloquentia, & qui stultis eruditi uideri uolunt, stulti eruditis uidentur. Si qua tamen fortuna tam subitam fecerit agendi necessitatem, mobiliore quodā opus erit ingenio, & uis omnis intendenda rebus, & in præsentia remittendū aliquid ex cura uerborū. Si sequi utrunq; non dabitur, tum & tardior pronuntiatio moras habet, & suspensa, ac ueluti dubitans oratio, ut tamen deliberare, non hæsitare uideamur. Hoc, dū egredimur è portu, si nos nō dum aptatis satis armamentis aget uentus, deinde paulatim simul euntes aptabimus uela, & disponemus rudentes, & impleri sinus optabimus, id potius, quàm se inani uerborū torrenti dare quasi tempestatibus, q uolent, auferentur. Sed non minore studio continetur hæc facultas, quàm paratur. Ars enim semel percepta non capitur. stylus quoq; intermissione paulum admodū de celeritate perdit. promptum hoc, et in expedito positū exercitatione sola continetur. Hac uti sic optimum est, ut quotidie dicamus audientibus pluribus, maxime de quorū sumus iudicio, atq; opiniōe soliciti. rarū est enim, ut satis se qsq; uereatur, uel soli tamen dicamus potius, quàm nō omnino dicamus. Est alia

exercitatio cogitandi, totasq; materias, uel silentio, dum tamen quasi dicat intra se ipsum persequendi, quæ nullo non tempore, locoq; quando non aliud agimus, explicari potest, & est in parte utilior, quàm hæc proxima. Diligentius enim componitur quàm illa, in qua contextum dicendi intermittere ueremur. Rursus illa alia prior plus confert uocis firmitate, oris facilitate, motu corporis, qui & ipse, ut dixi, excitat oratorem, & iactatione manus, pedis supplosione, sicut cauda leones facere dicuntur, hortatur. Studendum uero semper, & ubique. Neque enim ferè tam ullus est dies occupatus, ut nihil lucri (uelut Cicero Brutum facere tradit) operæ ad scribendum, aut ad legendum, aut dicendum rapi aliquo momento temporis possit. Siquidē C. Carbo etiam in tabernaculo solebat hac uti exercitatione dicendi, nec id quidem tacendum est, quod eidem Ciceroni placet, nullum nostrum usquam negligentem esse sermonem, quicquid loquemur, ubicunque sit, pro sua scilicet portione perfectum, scribendum certe nunquam est magis, quàm cum multa dicemus ex tempore, ita enim seruabitur pondus, & intrans illa uerborum facilitas in altum reducetur, sicut rustici proximas uitis radices amputant, quæ illam in summum solum ducunt, ut inferiores penitus descendendo firmentur. Ac nescio an utrunq;, cum cura, & studio fecerimus, inuicem prosit, ut scribendo dicamus diligentius, dicendo scribamus facilius. Scribendum ergo quoties licebit, si id non dabitur cogitandum, ab utroq; exclusi, debent tamen niti, ut neque deprehensus orator, neque litigator destitutus esse uideatur. Plerunque autem multa agentibus accidit, ut maxime necessaria, & utiq; initia scribant, cætera, quæ domo afferunt, cogitatione complectantur, subitis ex tempore occurrant. Quod fecisse M. Tullium commentarijs ipsius apparet, sed feruntur aliorum quoque, & inuenti forte, ut eos dicturus quisque composuerat, & in libris digesti, ut causarum, quæ sunt actæ à Seruio Sulpitio, cuius tres orationes extant. Sed ij, de quibus loquor, commentarij, ita sunt exacti, ut ab ipso mihi in memoriam posteritatis uideantur esse compositi. Iam Ciceronis ad præsens modo tempus aptatos libertus Tiro contraxit, quos non ideo excuso, quia non probem, sed ut sint magis admirabiles in hoc genere prorsus recipio hanc breuem annotationem, libellos quoque, qui manu teneantur, & ad quos interim respicere fas sit, illud quod Lenas præcipit, displicet mihi, ne in ijs, quæ scripserimus, uel in summas, siue in commentarios, & capita conferre. Facit enim & discendi negligentiam hæc ipsa fiducia, & lacerat,

ac deformat orationem. Ego autem ne scribendum quidem puto, qđ non simus memoria persecuturi. Nam hoc quoq; accidit, ut reuocet nos cogitatio ad illa elaborata, nec sinat præsentem fortunam experiri, sic anceps inter utrunque animus æstuat, cum & scripta perdit, & non quærit noua. Sed de memoria destinatus est proximo libro locus, nec huic parti subiungendus, quia sunt alia prius nobis dicenda.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER VNDECIMVS.

De apte dicendo.

n ARRATA, sicut superiore libro continetur, facultate scribendi, cogitandiq́;, & ex tempore etiã, cum res posceret, orandi, proxima est cura, ut dicamus apte, quam uirtutem elocutionis quartam Cicero demonstrat, quæq́; est, meo quidem iudicio, maxime necessaria. Nam cum sit ornatus orationis uarius, & multiplex, conueniatq́; alius alij, nisi fuerit accommodatus rebus, atque personis, non modo non illustrabit eam, sed & destruet, & uim rerum in contrarium uertet. Quid enim prodest esse uerba & latina, & significantia, & nitida, figuris etiã, numerisq́; elaborata, nisi cum ijs, in quæ iudicem duci, formariq; uolumus, consentiant? Si genus sublime dicendi paruis in causis, paruum, limatumq́; grandibus, lætum tristibus, lene asperis, minax supplicibus, summissum concitatis, trux, atque uiolentum iucundis adhibeamus, ut monilibus, & margaritis, ac ueste longa, quæ sunt ornamenta fœminarum, deformentur uiri, nec habitus triumphalis, quo nihil excogitari potest augustius, fœminas deceat. Hunc locum Cicero breuiter in tertio de oratore libro perstringit, neque tamen uideri potest quicquam omisisse, dicendo non omni causæ, nec auditori, nec personæ, nec tempori congruere orationis unum genus, nec ferè pluribus in oratore eadem. Sed illic L. Crassus, cum apud summos Oratores, hominesq́; eruditissimos dicat, satis habet partem hanc, uelut notare inter agnoscentes. Et hic Cicero alloquens Brutum testatur esse hæc ei nota. Ideoq; breuius à se

dici, quanquam sit fusus locus, tractetur'q; à philosophis latius, nos institutionem professi, non solum scientibus ista, sed etiam discentibus tradimus. Ideoq; paulo pluribus uerbis debet haberi uenia. Quare notum sit nobis ante omnia, quid conciliando, docendo, mouendo iudici conueniat, qd quaq; parte orationis petamus, ita nec uetera, aut translata, aut ficta uerba incipiendo, narrando, argumentando tractabimus. neq; decurrentis contexto nitore circuitus, ubi diuidenda erit causa, & in partes suas digerenda. neq; humile, atq; quotidianũ sermonis genus, & compositione ipsa dissolutum epilogis dabimus. nec iocis lachrymas, nec ubi opus erit miseratione siccabimus. Nam ornatus omnis non tam sua, quàm rei, cui adhibetur, conditione constat, nec plus refert, quid dicas, quàm quo loco. Sed totum hoc apte dicere, non elocutionis tantum genere constat, sed est cum inuentione cõmune. nã si tantum habeant etiã uerba momentum, quanto res ipsæ maius? quarũ quæ esset obseruatio suis locis subinde subiecimus. Illud est diligentius docendũ, eum demum dicere apte, qui non solum quid expediat, sed etiã quid deceat inspexerit, nec me fugit plerunq; hæc esse coniuncta. Nam quod decet ferè prodest, neq; alio magis animi iudicum conciliari, aut, si res in contrarium tulit, alienari solent. aliquando tamen & hæc dissentiunt, quoties autem pugnabunt ipsam utilitatem uincet, quod decet. Nam quis nescit nihil magis profuturũ ad absolutionem Socratis fuisse, quàm si esset usus illo iudiciali genere defensionis, & oratione summissa, conciliasset iudicũ animos sibi, crimen'q; ipsum solicite redarguisset? Verũ id minime eum decebat. Ideoq; sic egit, ut qui pœnam suam honoribus summis esset æstimaturus. maluit enim uir sapientissimus, quod superesset ex uita sibi perire, quàm quod præterisset. & quando ab hominibus sui tẽporis parum intelligebatur, posterorum se iudicijs reseruauit, breui detrimento iam ultimæ senectutis, æuum seculorum omnium consecutus. Itaq; quamuis Lysias, q tum in dicendo præstantissimus habebatur, defensionem illi scriptam obtulisset, uti ea noluit, cum eam bonam qdem, sed parum sibi conuenientem iudicasset. Quo uel solo patet nõ persuadendi, sed bene dicendi finem in oratore seruandum, cũ interim persuadere deforme sit, non fuit hoc utile absolutioni, sed quod est maius, homini fuit, nos secundum cõmunem potius loquendi consuetudinem, quàm ipsam ueritatis regulam, diuisione hac utimur, ut ab eo, qđ deceat, utilitatẽ separemus, nisi forte prior ille Africanus, q patria cedere, quàm cũ tribuno pl. humillimo contendere, de innocentia sua maluit, inutiliter sibi uidetur cõsuluisse, aut P. R utilius, uel

cum illo penè socratico genere defensionis est usus, uel cum reuocante eum P. Sylla manere in exilio maluit, quid sibi maxime conduceret nesciebat. Hi uero parua illa, quæ abiectissimus quisq; animus utilia credit, si cũ uirtute conferantur, despicienda iudicauerũt. Ideóq; perpetua seculorum admiratione celebrantur. Neq; nos simus tã humiles, ut quæ laudamus, inutilia credamus. Sed qualecũq; discrimen, raro admodum eueniet. Cæterum idem fere, ut dixi, in omni genere causarũ & proderit, & decebit. Est autem quod omnes & semper, & ubiq; persuadere, ac dicere honeste, honestéq; facere deceat. contraq; neminem unquã ullo in loco turpiter. Minora uero, quæ sunt ex medijs plerunq;, sunt talia, ut alijs sint concedenda, alijs non sint, aut pro pſona, tempore, loco, causa, magis, ac minus, uel excusata debeant uideri, uel reprehendenda. Cum dicamus autem de rebus aut alienis, aut nostris, diuidenda est ratio eorum, dum sciamus pleraq; neutro loco cõuenire. In primis igitur omnis sui uitiosa iactatio est, eloquentiæ tamen in oratore præcipue, affertq; audientibus non fastidium modo, sed plerunq; etiam odiũ. habet enim mens nostra natura sublime quiddam, & erectum, & impatiens superioris. ideóq; abiectos, aut submittentes se libẽter alleuamus, qa hoc facere tanquã maiores uidemur, et quoties discessit æmulatio succedit humanitas, at q se supra modum extollit, premere, ac despicere creditur, nec tã se maiorem, quàm minores cæteros facere. Inde inuident humiliores. nã hoc uitium est eorũ, qui nec cedere uolunt, nec possunt contendere, rident superiores, improbant bonos, plerunq; uero deprehendas arrogantium falsam de se opinionem, sed in ueris quoq; sufficit conscientia. Reprehensus est in hac parte non mediocriter Cicero, quanquã is quidem rerũ à se gestarum gloria maior, quàm eloquentiæ fuit in orationibus utiq; iactator, ac plerunq; illud quoq; non sine aliqua ratione fecit, aut enim tuebatur eos, qbus erat usus adiutoribus in opprimenda coniuratione, aut respondebat inuidiæ, cui tamen non fuit par, seruatæ patriæ pœnam passus exilium, ut illorũ, quæ egerat in consulatu, frequens commemoratio possit uideri non gloriæ magis quàm defensioni data. Eloquẽtiam qdem cum plenissimam diuersæ partis aduocatis concederet, sibi nunquam in agendo immodice arrogauit. Illius sunt enim. Siquid est in me ingenij iudices, quod sentio quàm sit exiguũ. &, quo ingenio minus possum, subsidio mihi diligentiam comparaui. Quin etiam contra Q. Cæcilium de accusatore in Verrẽ constituendo, quamuis multũ esset in hoc quoq; momẽti uter ad agendũ magis idoneus ueniret, dicendi tamen facultatẽ ma=

gis illi detraxit, quàm arrogauit sibi, séq; non consecutum, sed omnia fecisse, ut posset eã consequi, dixit. In epistolis aliquando familiariter apud amicos, nonnunquam in dialogis aliena tamen persona uerũ de eloquentia sua dicit. Et aperte tamen gloriari nescio, an sit magis tolerabile, uel ipsa illa uitij huius simplicitate, quàm illa iactatione peruersa, si abundans opibus pauperem se neget, nobilis obscurum, & potens infirmum, & disertus imperitum planè, et infantẽ uocet. Ambitiosissimum gloriandi genus est etiã deridere, ab alijs ergo laudemur. Nam ipsos (ut Demosthenes ait) erubescere etiam cum ab alijs laudabimur, decet. Neq; hoc dico non aliquando de rebus à se gestis oratori esse dicendũ. Sicut eidem Demostheni pro Ctesiphonte, quod tamen ita emendauit, ut necessitatem id faciendo ostenderet, inuidiamq́; omnem in eum regereret, qui hoc se coegisset. Sed & M. Tullius sæpe dicit de oppressa coniuratione Catilinæ, sed modo id uirtuti Senatus, modo prouidentiæ deorum immortalium assignat, plerunq; contra inimicos, atq; obtrectatores plus uendicat sibi. erant enim tuenda, cũ obijcerentur. In carminibus utinam pepercisset, quæ non desierũt carpere maligni.

» Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ,
» Fortunatam natam me consule Romam, & Iouem illũ, à quo in concilium deorum aduocatur, & Mineruam, quæ omnes eum artes edocuit, quæ sibi ille secutus quædam græcorũ exempla permiserat. Verum eloquentiæ, ut indecora iactatio, ita nonnunquam conce-
» denda fiducia est. nam quis reprehendat hæc? Quid putem? contẽ-
» ptum'ne me? non uideo, nec in uita, nec in gratia, nec in rebus gestis,
» nec in hac mea mediocritate ingenij quid despicere possit Antonius.
» & paulopost apertius. An decertare mecum uoluit contentione di-
» cendi? hoc quidem beneficium est, quid enim plenius? quid uberius? q̃
» mihi pro me & contra Antonium dicere? Arrogantes & illi, qui se iudicasse de causa, nec aliter affuturos fuisse proponunt. Nam & inuiti iudices audiunt præsumentem partes suas, nec hoc oratori contingere inter aduersarios, quod Pythagoræ inter discipulos contigit, potest, ipse dixit. Sed istud magis, minus'ue uitiosum est pro psonis dicentium. Defenditur enim aliquatenus ætate, dignitate, authoritate, quæ tamen uix in ullo tanta fuerint, ut non hoc affirmationis genus temperandũ sit aliqua moderatione, sicut omnia, in quibus patronus argumentum ex seipso petet, qđ fuisset tumidius, si criminis loco negasset Cicero equitis Romani esse filium se defendente. At ille fecit hoc etiã

" fauorabile coniungendo cum iudicibus dignitatem ſuam. Equitis
" autem Romani eſſe filium criminis loco poni ab accuſatoribus, neq;
" uobis iudicantibus oportuit, nec defendẽtibus nobis. Impudens tu-
multuoſa, iracunda actio, omnibus indecora, ſed ut quiſq; ætate, digni
tate, uſu præcedit, magis in ea reprehẽdẽdus. Videas autẽ rixatores
quoſdã, neq; iudicũ reuerentia, neq; agendi more, ac modo contineri.
quos ipſo mentis habitu manifeſtum ſit, tam in ſuſcipiendis, q̃ in agen
dis cauſis, nihil penſi habere. Profert enim mores plerunq; oratio, &
animi ſecreta detegit, nec ſine cauſa græci prodiderũt, ut uiuat quẽq;
etiam dicere. Humiliora illa uitia, ſummiſſa adulatio, affectata ſcur-
rilitas in rebus, ac uerbis parum modeſtis, ac pudicis, uilis pudor, in
omni negotio neglecta authoritas, quæ ferè accidunt ijs, q̃ nimium
aut blandi eſſe, aut ridiculi uolunt. Ipſum autem eloquẽtiæ genus
alios aliud decet. Nam neq; tam plenũ, & erectum, & audax, &
præcultum ſenibus conuenerit, quàm preſſum, & mite, & limatũ,
& quale intelligi uult Cicero, cum dicit orationẽ ſuam cœpiſſe cane-
ſcere, ſicut ueſtibus quoq; nõ purpura, coccóq; fulgentibus, illa ætas ſa
tis apta ſit. In iuuenibus etiã uberiora paulo, et penè periclitantia
feruntur, at in ijſdẽ ſiccum, & ſolicitũ, et contractum dicendi propo=
ſitum, plerunq; affectatione ipſa ſeueritatis inuiſum eſt, quando etiã
morũ ſenilis authoritas immatura in adoleſcentibus creditur. Sim=
pliciora militares decent. Philoſophiam ex profeſſo, ut q̃dam faciunt,
oſtentantibus, parum decori ſunt, pleriq; orationis ornatus, maximéq;
ex affectibus, quos illi uitia dicunt. Verba quoq; exq̃ſitiora, & cõpo-
ſitio numeroſa tali propoſito diuerſa. nõ enim ſolũ illa lætiora, qua=
" lia à Cicerone dicuntur. ſaxa, atq; ſolitudines uoci reſpondent. ſed
" etiam illa, quanquã plena ſanguinis. Vos enim iam albani tumuli,
" atq; luci, uos inquam imploro, atq; teſtor, uosq́; Albanorum obrutæ
" aræ ſacrorum populi Ro. ſociæ, & æquales, non conueniant barbæ
" illi, atq; triſtitiæ. At uir ciuilis, ueréq; ſapiens, qui ſe non otioſis diſpu
tationibus, ſed adminiſtrationi reip. dediderit, à qua longiſſime iſti, q̃
philoſophi uocantur, receſſerunt, omnia, quæ ad efficiendum oratione
quod propoſuerint, ualent, libenter adhibebit, cum prius, quod hone=
ſtum ſit, efficere in animo ſuo conſtituerit. Eſt quod principes deceat,
alijs non conceſſeris. Imperatorum, ac triumphalium ſeparata eſt
aliqua ex parte ratio eloquentiæ, ſicut Pompeius abunde diſertus
rerum ſuarum narrator. Et hic, qui bello ciuili ſe interfecit, Ca-
to eloquens ſenator fuit. Idem dictum ſæpe in alio liberum, in alio

furioſum,in alio ſuperbũ eſt. Verba aduerſus Agamemnonẽ à Ther
ſite habita ridentur. Da illa Diomedi,alijſ'ue,cui pari,magnum ani=
» mum ferre præ ſe uidebuntur. Ego te inquit conſulem putem L.
» Craſſus Philippo,cum tu me non putes Senatorẽ? uox honeſtiſſimæ
libertatis,non tamen ferres quẽcunq; dicentem. negat ſe magni facere
aliquis poëtarum,utrum Cæſar ater,an albus homo ſit,inſania,uer
te,ut idem Cæſar de illo dixerit,arrogantia eſt. Maior in pſonis ob=
ſeruatio eſt apud comicos,tragicoſq;,multis enim utuntur, & uarijs.
Eadem & eorum,qui orationes alijs ſcribebant,fuit ratio,et decla
mantium eſt. non enim ſemper ut aduocati,ſed plerunq; ut litigato-
res dicimus. Verum etiam in ijs cauſis,in quibus aduocamur, eadem
differentia diligenter eſt cuſtodiẽda. Vtimur enim fictione perſonarũ,
& uelut ore alieno loquimur,dandiq; ſunt ijs,quibus uocẽ accom-
modamus,ſui mores. Aliter enim P. Clodius,aliter Appius cæcus,ali
» ter Cæcilianus ille,aliter Terentianus pater fingitur. quid aſperius li
» ctore Verris? ut adeas tantum dabis. quid fortius illo,cuius inter ipſa
uerberum ſupplicia una uox audiebatur, ciuis Romanus ſum. quàm
dignæ Milonis in peroratione ipſa uoces eo uiro,qui pro rep. ſeditio
ſum ciuem toties compeſcuiſſet? quiq; inſidias uirtute ſuperaſſet? de-
niq; non modo quot in cauſa,totidẽ in proſopopœia ſunt uarietates.
ſed hoc etiam plures,quod in his puerorum,fœminarum,pupillorũ,
mutarum etiam rerum aſſimulamus affectus,quibus omnibus debe=
tur ſuus decor. Eadem in ijs,pro quibus agemus,obſeruanda ſunt. ali
ter enim pro alio ſæpe dicendum eſt,ut qſquis honeſtus,humilis,inui
dioſus,fauorabilis erit,adiecta propoſitorum quoq;,& anteactæ ui-
tæ differentia. Iucundiſſima uero in oratore humanitas,facilitas,mo
deratio,beneuolentia,ſed illa quoq; diuerſa,bonum uirũ decent,ma=
los odiſſe,publica uice commoueri,ultum ire ſcelera,& iniurias,&
omnia,ut in initio dixi,honeſta. Nec tantum quis,et pro quo,ſed etiã
apud quẽ dicas intereſt. facit enim & fortuna diſcrimen,et poteſtas,
nec eadem apud principem,magiſtratum, Senatorem,priuatum ta=
men liberum ratio eſt,nec eodem ſono publica iudicia,& arbitrorũ
diſceptationes aguntur. nam ut orantem pro capite ſolicitudo deceat,
et cura, et omnes ad amplificandã orationem quaſi machinæ,ita in
paruis rebus,iudicijſq; uana ſint eadẽ,rideaturq; merito,qui apud
diſceptatorẽ de re leuiſſima ſedens dicturus,utatur illa Ciceronis cõ=
feſſione,non modo ſe animo commoueri,ſed etiã corpore ipſo perhor=
reſcere, quis enim neſciat qn aliud dicẽdi genus poſcat grauitas ſe=
natoria,aliud aura popularis,cum etiã ſingulis iudicantibus,nõ idẽ

apud graues

apud graues uiros, quod leuiores, non idem apud eruditum, quod militarem, ac rusticum deceat. sitq; nonnunquam summittenda, & contrahenda oratio, ne iudex eam uel intelligere, uel capere nō possit. Tempus quoq;, ac locus egent obseruatione propria. nam & tempus, tum lætum, tum triste, tum liberū, tum angustum est. atq; ad hæc omnia cōponendus orator, & loco publico an priuato. celebri an secreto. aliena ciuitate an tua. in castris deniq;, an foro dicas, interest plurimum, ac suam quicq; formam, & proprium quendam modū eloquentiæ poscit. cum etiam in cæteris actibus uitæ non idē in foro, curia, campo, theatro, domi facere conueniat, & pleraq;, quæ natura non sunt reprehendenda, atq; ideo interim sunt necessaria alibi, quàm mos permiserit, turpia habeantur. Illud iam diximus quanto plus nitoris, & cultus demonstratiuæ materiæ, ut ad delectationē audientium compositæ, quàm quæ sunt in actu, et contentione suasoriæ, iudicialesq; permittant. Hoc adhuc adijciendum aliquas etiā, quæ sunt egregiæ dicendi uirtutes, quo minus deceant effici conditione causarum. An quisquam tulerit reum in discrimine capitis, præcipue q apud uictorē, & principē pro se ipse dicat, frequenti translatione, fictis, aut repetitis ex uetustate uerbis, cōpositione, quæ sit maxime à uulgari usu remota, decurrentibus periodis, quamlætissimis locis, sententijsq; dicentem? non perdant hæc omnia necessarium periclitanti solicitudinis colorem, petendumq; etiam innocentibus misericordiæ auxilium? Commoueatur ne quisquam eius fortuna, quem tumidum, ac sui iactantem, & ambitiosum institorem eloquentiæ in ancipiti sorte uideat? non, immo oderit reum uerba aucupantem, & anxiū de fama ingenij, & cui esse diserto uacet. Quod mire M. Cœlius in defensione causæ, qua reus de ui fuit, comprehendisse mihi uidetur. » Ne cui uestrum, atq; etiam omniū, qui ad rem agendā assunt, » mens, aut uultus molestior, aut uox immoderatior aliqua, aut deniq;, » quod minimum est, iactantior gestus fuisse uideatur. Atqui sunt quædam actiones in satisfactione, deprecatione, confessione positæ, sententiolis ne flendum erit? ἐπιφωνήματα, aut ἐνθυμήματα exorabunt, non quicquid meris adijcietur affectibus omneis eorum diluet uires, et miserationem securitate laxabit? Age si de morte filij sui, uel iniuria, quæ morte sit grauior, dicendū patri fuerit, aut in narrando gratiam illam expositionis, quæ contingit ex sermone puro, atq; dilucido, quæret, breuiter, ac significanter ordinem rei protulisse contentus, aut argumenta diducet in digitos? & propositionū, ac partitionum captabit leporē et, ut plerūq; in hoc genere meris est itentione

omni remissa loquatur? quò fugerit interim dolor ille? ubi lachrymæ
subsiterint? unde se in mediū tam secura obseruatio artium miserit?
non ab exordio usq; ad ultimam uocem continuus qdam gemitus, et
idem tristitiæ uultus seruabitur? siquidem uolet dolorem suū etiam
in audientes transfundere, quem si usquam remiserit, in animum iu
dicantium non reducet. Quod præcipue declamantibus (neq; enim
me pœnitet ad hoc quoq; opus meū, & curā susceptorum semel adole
scentium respicere) custodiendum est, quo plures in schola finguntur
affectus, quos non ut aduocati, sed ut passi subimus. Cum etiam hoc
genus simulari litium soleat, cum ius mortis à Senatu quidā, uel ob
aliquā magnam infelicitatem, uel etiā pœnitentiam petunt, in qbus
non solū non cantare, quod uitium peruasit, aut lasciuire, sed ne ar=
gumentari qdem nisi mistis, & quidem ita ut in ipsa probatione ma
gis emineant, affectibus, decet. nam qui intermittere in agendo dolo-
rem potest, uidetur posse etiā deponere. Nescio tamen an huius, de quo
loquimur, decoris custodia maxime circa eos, contra quos dicimus, exa=
minanda sit. nam sine dubio in omnibus statim accusationibus hoc
agendum est, ne ad eas libenter descendisse uideamur. Ideoq; mihi
» illud Cassij Seueri non mediocriter displicet. Dij boni uiuo, & quo
» me uiuere iuuet, aspernantem reū uideo. non enim iusta ex causa,
uel necessaria uideri potest postulasse eum, sed quadam accusandi uo
luptate. Præter hoc tamen, quod est cōmune, propriam moderationē
quædā causæ desyderant. Quapropter & qui curationē bonorum
patris postulabit, doleat eius ualetudine, & quālibet grauia filio pa
ter obiecturus miserrimam sibi ostendat esse hāc ipsam necessitatem,
nec hoc paucis modo uerbis, sed toto colore actionis, ut id eum nó di
cere modo, sed etiā uere dicere appareat. Nec causanti pupillo sic tutor
irascatur unquā, ut non remaneant amoris uestigia, et sacra quædā
patris eius memoria. Iam quomodo contra abdicantē patrē, queren
tē uxorē agi causam oportet, in libro, ut arbitror, septimo dixi, quan
do etiā aduocati uoce uti deceret, quartus liber, in quo procemij præ
cepta sunt, continet. Esse & in uerbis quod deceat, aut turpe sit, nemi-
ni dubiū est. Vnum iam igitur huic loco, quod est sanè summæ dif=
ficultatis, adijciendū uidetur, quibus modis ea, quæ sunt natura parū
speciosa, quæq; non dicere, si utrunlibet esset liberū, maluissemus, nó
tamen sint indecora dicentibus. quid asperiorē habere frontem potest?
aut qd aures hominū magis respuunt? quàm cū est filio, filij'ue aduo
catis in matrem perorandū? aliquando tamen necesse est, ut in causa
Cluentij habiti. Sed non semper illa uia, qua contra Sasiam Cicero

usus est,

usus est, non quia non ille optime, sed quia plurimum refert, qua in re, & quomodo lædat. Itaq; illa cum filij caput palàm impugnaret, fortiter fuit repellenda. Duo tamen, quæ sola supererant, diuine Cicero seruauit. primum ne obliuisceretur reuerentiæ, quæ parentibus debetur. deinde ut repetitis altius causis, diligentissime ostenderet, quàm id, quod erat in matrem dicturus, non oporteret modo fieri, sed etiam necesse esset. primaq; hæc expositio fuit, q̃q̃ ad præsentem quæstionē nihil pertinebat, adeo in causa difficili, atq; pplexa, nihil prius intuendum credidit, quàm quid deceret. fecit itaq; nomen parentis non filio inuidiosum, sed ipsi in quam dicebatur. potest tamen aliquando mater & in re leuiore, ac minus infesta contra filiū stare, tum lenior, atq; summissior decebit oratio. Nam & satisfaciendo, aut nostram minuemus inuidiā, aut etiā in diuersum eā transferemus, & si grauiter dolere filiū palàm fuerit, credetur abesse ab eo culpā, fietq; ultro miserabilis. Auertere quoq; in alios crimen decet, ut fraude aliquorum concita credatur, & omnia nos passuros, nihil aspere dicturos testandum, ut etiam siquid non possumus conuitiari, nolle uideamur. etiam siquid obijciendū erit, officium est patroni, ut id filio inuito, sed fide cogente facere credatur, ita poterit uterq; laudari. Quod de matre dixi, de utroq; parente accipiendū est. Nam inter patres etiam, filiosq;, cum interuenisset emancipatio, litigatū scio. In alijs quoq; propinquitatibus custodiendū est, ut inuiti, & necessario, & parce iudicemur dixisse. magis autem aut minus, ut cuiq; psonæ debetur reuerētia. Eadē pro libertis aduersus patronos obseruātia, et, ut semel plura cóplectar, nunquā decebit sic aduersus tales agere psonas, quo modo contra nos agi ab hominibus códitionis eiusdē iniquo animo tulissemus. Præstatur hoc aliquando etiā dignitatibus, ut libertatis nostræ ratio reddatur, neq; nos aut petulantes in lædendis ijs, aut etiā ambitiosos putet. Itaq; Cicero q̃q̃ erat in Cottā grauissime dicturus, neq; aliter agi P. Oppij causa poterat, longa tamen præfatione excusauit officij sui necessitatem. Aliquādo etiā inferioribus, præcipueq; adolescētulis parcere, aut mederi decet. Vtitur hac mode ratione Cicero pro Cœlio contra Atracinū, ut eū non inimice corripere, sed pene patrie monere uideatur, nā & iuuenis, & nobilis, & non iniusto dolore uenerat ad accusandū. Sed in ijs qdem, in quibus uel iudici, uel etiam assistentibus ratio nostræ moderationis probari debet, minor est labor, illic plus difficultatis, ubi ipsos, contra quos dicimus, ueremur offendere. Duæ simul huiusmodi psonæ Ciceroni pro Murena dicēti obstiterunt, M. Catonis, Seruijq; Sulpitij, quàm decen-

ter tamen Sulpitio, cum omnes concessisset uirtutes, scientiam petendi consulatus ademit. quid enim aliud esset, quo se uictum homo nobilis, & iuris antistes magis ferret, ut uero rationem defensionis suae reddidit? cum se studuisse petitioni Sulpitij contra honorē Murenae, non idem debere accusationi contra caput diceret? quàm molli autem articulo tractauit Catonē? cuius naturam summe admiratus, nō ipsius uitio, sed stoicae sectae quibusdam rebus factam duriorem uideri uolebat, ut inter eos non forensem contentionem, sed studiosorū disputationem crederes incidisse. Haec est profecto ratio, & certissimū praeceptorum genus illius uiri obseruatio, ut cum aliqd detrahere salua gratia uelis, concedas alia omnia, in hoc solo uel minus peritum, q̃ in caeteris, adiecta, si potuerit fieri, etiam causa, cur id ita sit. uel paulo ꝑtinaciorem, uel credulum, uel iratum, uel impulsum ab alijs. Hoc illis commune remediū est, si tota actione aequaliter appareat non honor modo, sed etiam caritas. Praeterea causa, si nobis iusta sit, dicēda, neq; id moderate tantum faciamus, sed etiam necessario. Diuersum ab hoc, sed facilius, cum hominum aut alioquin turpiū, aut nobis inuisorum quaedam facta laudanda sunt. Decet enim rem ipsam probare in qualicunq; persona. Dixit Cicero pro Gabinio, & P. Vatinio inimicissimis antea sibi hominibus, & in quos orationes etiam scripserat. uerum iusta sit fatendo, non se de ingenij fama, sed de fide esse solicitum. Difficilior ei ratio in iudicio cluentiano fuit, cū Scamandrum necesse haberet dicere nocentem, cuius egerat causam. uerū illud elegantissime, cum eorum, à quibus ipse perductus esset, precibus, tum etiā adolescentiā suā excusat, detracturus alioquin plus authoritatis, si in causa praesertim suspecta, se eum esse, q temere nocentes reos susciperet, fateretur. Apud iudicem uero, aut propter aliquod cōmodum eorum, quorum causam suscepimus, aut suum, ut persuadendi ardua ratio, ita dicendi expeditissima. Fiducia enim iustitiae eius, nō causae, nihil nos timere simulabimus. Ipse erit gloria inflandus, ut tanto clarior futura sit fides, ac religio in pronuntiando, quanto minus uel offensae, uel utilitati suae indulserit. Haec & apud eos, à quibus appellatum erit, si forte ad eosdem remittentur, adijcienda ratio uel necessitatis alicuius, si id causae cedit, uel erroris, uel suspicionis. Tutissimum igitur poenitentiae confessio, & satisfactio culpae, perducendusq; omni modo iudex ad irae pudorem. Accidit etiā nonnunquam, ut eadem causa, de qua pronuntiauit, iterum agatur, tum illud quidem commune, apud alium nos iudicem disputaturos de illius sententia non fuisse. neque enim emendari ab alio quàm ab

ipso fas

ipso fas esse. Cæterum ex causa, ut quæq; pmittet, aut ignorata quædam, aut defuisse testes, aut quod timidissime, & si nihil aliud plane fuerit, dicendum est, patronos non satisfecisse. Succurret etiã, si apud alios iudices agetur, ut in secunda assertione, aut in centumuiralibus iudicijs duplicibus parte uicta, decentius erit quoties cõtigerit seruare iudicum pudorem, de qua re latius probationum loco dictum est. Potest euenire, ut in alijs reprehendenda sint, quæ ipsi fecerimus, ut obijcit Ligario Tubero, quod in Africa fuerit. & ambitus quidam dãnati recuperandæ dignitatis gratia, reos eiusdem criminis detulerunt, ut in scholis luxuriantem patrem, luxuriosus ipse iuuenis accusat. Id quàm decenter fieri possit, equidem non inuenio, nisi aliqd reperiatur, quod intersit, psona, ætas, tempus, causa, locus, animus. Tubero iuuenem se patri hæsisse, illum à senatu missum non ad bellũ, sed ad frumentum coemendum ait, ut primum licuerit, à partibus recessisse. Ligariũ & perseuerasse, & non pro Cn. Pompeio, inter quẽ, & Cæsarẽ dignitatis fuerit contentio, cum saluam uterq; remp. uellet, sed pro Iuba, atq; Afris inimicissimis populi R. stetisse. Cæterum uel facillimum est ibi alienam culpam accusare, ubi fateris tuã. Verũ id iam iudicis est, non actoris. Quod si nulla contingit excusatio, sola colorem habet pœnitentia. Potest enim uideri satis emendatis, qui in odium eorum, in quibus errauerat, ipse conuersus est. Sunt enim quidam, qui hoc natura ipsa rei non indecens faciunt, ut cũ pater natum ex meretrice, quod duxerit meretricem in matrimoniũ, abdicat. Scholastica materia, sed non quæ non possit accidere. Hic igitur multa non deformiter dicet, uel quod omnium sit uotũ parẽtum, ut honestiores quàm sint ipsi, liberos habeant. nã et filia nata, meretrix eam mater pudicã esse uoluisset, uel quod humilior ipse fuerit (licet enim hoc dicere) uel quod non habuerit patrem, qui moneret, quin eo minus id faciendũ filio fuisse, ne renouaret domus pudorẽ, & exprobraret patri nuptias, matri prioris uitæ necessitatem, ne deniq; legem quandam suis quoq; subinde liberis daret. & credibilis erit etiam propria quædã in illa meretrice turpitudo, quam nunc hic pater ferre non possit. alia præterea. neq; enim nunc declamamus, sed ostendimus nonnunquam posse ipsis incommodis dicentem bene uti. Illic maior æstus, ubi, quis pudenda queritur, ut stuprum præcipue in maribus, aut os profanatum, non dico si loquatur ipse. Nã quid aliud ei quàm gemitus, ac fletus, & execratio uitæ conueniã? ut index intelligat potius dolorem illum, quàm audiat. Sed patrono quoq; p similes affectus eundũ erit, qa hoc iniuriæ genus uerecundius inest pas

sis, quàm ausis. mollienda est in plerisq; alio colore asperitas oratio-
» nis, ut Cicero de præscriptorum liberis fecit. quid enim crudelius
» quàm homines honestis parentibus, ac maioribus natos à rep. sum-
» moueri? Itaq; durum id esse summus ille tractandorum animorum artifex confitetur. Sed ita legibus Syllæ coerceri statum ciuitatis affirmat, ut ijs solutis stare ipsa non possit, assecutus itaq; est, ut aliquid eorum quoq; causa uideretur facere, contra quos diceret. Illud etiam in iocis monui, quàm turpis esset fortunæ insectatio, & ne in totos ordines, aut gentes, aut populos petulanter incurreret. Sed interim fides patrocinij cogit quædam de uniuerso genere aliquorum hominum dicere, uel libertinorum, uel militum, uel publicanorum, uel similiter aliorum, in quibus omnibus commune remedium est, ut ea, quæ lædunt, non libenter tractare uidearis, nec in omnia impetum facias, sed in id, quod expugnandum est, et reprehendens, alia laude compenses. Si cupidos dicas esse, non mirum, quod periculorum, ac sanguinis sibi maiora deberi præmia putent, eosdem petulantes, & hoc fieri, quod bellis magis quàm paci assueuerint, libertinis detrahenda est authoritas, licet ijs testimonium reddere industriæ, per quam exierint de seruitute. Quod ad nationes exteras pertinet. Cicero uarie detracturus græcis testibus fidem, doctrinam ijs concedit, & literas, seq; eius gentis amatorem esse profitetur. Sardos contemnit, Allobrogas ut hostis insectatur, quorum nihil tunc, cum diceretur parum aptum, aut remotum, cura decoris fuit. Verborum etiam moderatione detrahi solet, siqua est rei inuidia, si asperum dicas nimium seuerum, iniustum persuasione labi, pertinacem ultra modum tenacem esse propositi, plerunq; uelut ipsos coneris ratione uincere, quod est mollissimum. Indecorum est super hæc omne nimium, ideoq; etiam quod natura rei satis aptum est, nisi modo quoq; temperetur, gratiã perdit. Cuius rei obseruatio iudicio magis quodam sentiri quàm præceptis tradi potest, quantum satis sit, & quantum recipiant aures, non habet hæc res mensuram, & quasi pondus, quia ut in cibis alia alijs magis complent. Adijciendum etiam breuiter uidetur, quod ferè dicendi uirtutes diuersissimæ, non solum suos amatores habeant, sed ab eisdem sæpe laudentur. Nam Cicero quodam loco scribit id esse optimum, quod cum te facile credideris consequi, imitatione non possis. Alio uero se non id egisse, ut ita diceret, quomodo se quilibet posse confideret, sed quomodo nemo. quod potest pugnare inter se uideri. Verum utrunque ac merito laudatur,

causa enim, modoq; distat, quia simplicitas illa, & uelut securitas inaffectatæ orationis mire tenues causas decet, maioribus illud admirabile dicendi genus magis conuenit. In utroque eminet Cicero, ex quibus alterum imperiti se posse consequi credent, neutrum qui intelligunt.

De memoria.

MEMORIAM quidam naturæ modo esse munus existimauerunt. Estq; in ea non dubie plurimum, sed ipsam excolendo, sicut alia omnia, augetur, et totus, de quo diximus, adhuc inanis est labor, nisi cæteræ partes hoc uelut spiritu continentur. Nam & omnis disciplina memoria constat, frustraq; docemur, si quicquid audimus, præterfluat, & exemplorum, legum, responsorum, dictorum, benéq; factorum, uel quasdam copias, quibus abundare, quasq; in promptu semper habere debet orator, eadem illa uis præsentat. neque immerito thesaurus hic eloquentiæ dicitur, sed non firme tantum continere, uerum etiam cito percipere multa acturos oportet. nec quæ scripseris modo iterata lectione complecti, sed incogitatis quoq; rerum, ac uerborum contextum sequi, & quæ sunt ab aduersa parte dicta meminisse. nec utique eo, quo dicta sunt, ordine refutare, sed opportunis locis ponere. Quid extemporalis oratio? non alio mihi uidetur mentis uigore constare. Nam dum alia dicimus, quæ dicturi sumus intuenda sunt, ita cum semper cogitatio ultra id, quod est, longius quærit, quicquid interim reperit, quodammodo apud memoriã deponit. Quod illa quasi quædam media manus acceptum ab intentione tradit elocutioni. Non arbitror autem mihi in hoc immorandũ quid memoriam faciat, quanquam pleriq; imprimi quædam uestigia nostro animo, quæ uelut in ceris annulorum signa, seruentur, existimant, neque ero tam credulus, ut quasi habitu tardiorem, firmioremq; memoriam fieri putem. Eius autem, quod ad animum pertinet magis admirer naturam, subito res uetustas tanto ex interuallo repetitas reddere se, & offerre, nec tantum requirentibus, sed etiam sponte interim, nec uigilantibus, sed etiam quiete compositis magis, eoq; illa quoq; animalia, quæ carere intellectu uidemus, meminerũt, & agnoscunt, & quãlibet longo itinere diducta ad assuetas sibi sedes reuertuntur. Quid nõ hæc uarietas mira est? excidere proxima, uetera inhærere, hesternorum immemores, acta pueritiæ recordari.

Quid quod quædam requisita se occultant? & eadem forte succurrunt? nec manet semper memoria, sed aliquando etiã redit. Nesciretur tamen quanta uis esset eius, quanta diuinitas illa, nisi in hoc lumen orandi uim extulisset, nõ enim rerũ modo, sed etiam uerborũ ordinem præstat, nec ea pauca contexit, sed durat propè in infinitũ, & in longissimis actionibus prius audiendi patientia, quàm memoriæ fides deficit, quod & ipsum argumentum est subesse artẽ aliquã, iuuariq; ratione naturam, cum idem docti facere, illud indocti, & inexercitati non possumus, quanquam inuenio apud Platonem obstare memoriæ usum literarum, uidelicet quod illa, quæ scriptis reposuimus, & uelut custodire desinimus, & ipsa securitate dimittimus. Nec dubiũ est, quin plurimum in hac parte ualeat mentis intentio, & uelut acies luminum à prospectu rerũ, quas intuetur, nõ auersa. Vnde accidit, ut quæ per plures dies scribimus si ediscenda sint, cogitatione ipsa contineantur. Artem autem memoriæ primus ostendisse dicitur Simonides, cuius uulgata fabula est, cũ pugili coronato carmen, quale cõponi uictoribus solet, mercede pacta scripsisset, abnegatam ei pecuniæ partem, quod de more poëtis frequentissimo digressus in laudes Castoris, & Pollucis exierat. quapropter partem ab ijs petere, quorũ facta celebrasset, iubebatur, & psoluerunt, ut traditum est. nã cum esset grande conuiuium in honorẽ eiusdem uictoriæ, atq; adhibitus ei cœnæ Simonides, nuntio est excitus, quod cũ duo iuuenes equis aduecti desyderare maiorem in modũ dicebantur, & illos qdẽ non inuenit. fuisse tamen gratos erga se eos exitu comperit. nam uix eo limen egresso, triclinium illud supra conuiuas corruit, atq; ita contudit, ut non ora modo oppressorũ, sed membra etiã omnia requirẽtes ad sepulturam propinqui nulla nota possent discernere. Tũ Simonides dicitur memor ordinis, quo qsq; discubuerat, corpora suis reddidisse. Est autẽ magna inter authores dissensio. Glauco'ne Charistio. an Leocrati. an Agatharcho. an Scopæ scriptũ sit id carmen. et Pharsali fuerit hæc domus, ut ipse quodam loco significare Simonides uidetur. Atq; Apollodorus, et Eratosthenes, & Euphorion, et Larisseus Euriphylus tradiderunt. an Cranone. ut Apollas Callimachus, quem secutus Cicero hanc famam latius fudit. Scopam nobilem Thessalũ perisse in eo conuiuio constat. adijcitur sororis filius. putant & ortos plerosq; ab alio Scopa, q maiore ætate fuerit; quanq̃ mihi totũ de Tyndaridis fabulosum uidetur, neq; omnino huius rei meminit usquam poëta ipse, profecto non taciturus de tanta sua gloria. Ex hoc Simonidis facto notatum uidetur iuuari memoriã signatis animo sedibus,

id'q; credere suo quisq; experimento. Nam cum in loca aliqua post tẽpus reuersi sumus, non ipsa agnoscimus tantum, sed etiam quæ in ijs fecerimus reminiscimur, personæ'q; subeunt, nonnunq̃ tacitæ quoq; cogitationes in mentem reuertuntur. Nata est igitur, ut in plerisq;, ars ab experimento. Loca dicunt quammaxime spatiosa multa uarietate signata, concipienda esse, domum forte magnam, & in multos diductam recessus, in ea quicquid notabile est, animo diligenter affigitur, ut sine cunctatione, ac mora partes eius omnes cogitatio possit percurrere. Et primus hic labor est, nõ hærere in occursu. plus enim quàm firma debet esse memoria, quæ aliam memoriã adiuuet, tum quæ scripserunt, uel cogitatione complectuntur, et aliquo signo, quo moneantur, notant, quod esse uel ex re tota potest, ut de nauigatione, militia, uel ex uerbo aliquo. Nam etiã excidentes unius admonitione uerbi in memoriã reponuntur. Sit autem signum nauigationis, ut anchora, militiæ, ut aliquid ex armis. Hæc itaq; dirigunt, primum locũ uestibulo quasi assignant, secundum puta atrium, tum impluuia circumeunt nec cubiculis modo, aut exedris, sed statuis etiã, similibus'q; ꝑ ordinem committunt. Hoc facto cum est repetenda memoria, incipiunt ab initio loca hæc recensere, & quod cuiq; crediderunt reposcunt, et eorũ imagine admonentur, ut quamlibet multa sint, quorum meminisse oporteat, sint singula connexa quodã choro, ne errent coniungentes prioribus sequentia solo ediscendi labore. quod de domo dixi, & in operibus publicis, & in itinere longo, ut urbiũ ambitu, & picturis fieri potest, etiam fingere sibi has imagines licet. Opus est ergo locis, quæ uel finguntur, uel sumuntur, imaginibus, uel simulachris, quæ utiq; fingenda sunt, imagines notæ sunt, q̃bus ea, quæ ediscenda, notamus, ut cũ Cicero dicit locis pro cera, simulachris pro
» literis utamur. Illud quoq; ad uerbũ ponere optimum fuerit. Locis
» est utendũ multis illustribus, explicatis modicis interuallis, imagini=
» bus aliq̃d agentibus, acribus, insignitis, quæ occurrere, celeriter'q; ꝑ-
» currere animũ possint. Quo magis miror quomodo Metrodorus in duodecim signis, per quæ sol meat, tricenos, & sexagenos inuenerit locos. Vanitas nimirũ fuit, atq; iactatio circa memoriã suã, potius arte, quàm natura gloriantis. Equidem hæc ad quædã prodesse nõ negauerim, ut si rerũ nomina multa per ordinẽ audita reddenda sint, nanq; in ijs, quæ didicerunt, locis reponunt res illas, mensam (ut hoc utar) in uestibulo, in atrio puluinũ, & sic cætera deinde relegentes, inueniunt ubi posuerint, et forsitan in hoc sunt adiuti, q̃ auctione dimissa, q̃d cuiq; uendidissent, testibus argentariorũ tabulis reddiderũt.

Quod præstitisse Hortensium dicunt. Minus idem proderit in edi-
scendis, quæ orationis perpetuæ erunt. nam & sensus non eandem
imaginem, quam res habent, cum alterum fingendum sit, & horũ
tamen utrunq; commonet. Sed cum sermonis alicuius habiti uerbo=
rum contextus est ediscendus eadẽ arte, quo modo comprehendetur?
mitto quod quædam nullis simulachris significari possunt, ut certæ
coniunctiones, habeamus enim sanè, ut qui notis scribunt, certas ima
gines omnium, & loca scilicet infinita, per quæ uerba, quæ sunt in
quinq; contra Verrem secundæ actionis libris, explicentur, ut memi
nerimus etiam omnium quasi depositorum. non'ne impediri quidẽ
eorum, quæ dicit, decursum necesse est duplici memoriæ cura, nã quo
modo poterunt copulata fluere, si propter singula uerba ad singulas
formas respiciẽdum erit? Quare & Carneades, et Scepsius, de quo
modo dixi, Metrodorus, quos Cicero dicit usos hac exercitatione, sibi
habeant sua, nos simpliciora tradamus. Si longior complectenda me
moria fuerit oratio, proderit per partes ediscere. Laborat enim ma-
xime onere, & hæ partes non sint perexiguæ, alioquin nimis multæ
erunt, & eam distinguent, atq; concident, nec utiq; certum imperaue
rim modum, sed maxime ut quisq; finietur locus, ni forte tam sit nu
merosus, ut ipse quoq; diuidi debeat. Dandi sunt certi quidã termini,
ut contextum uerborum, qui est difficillimus, continuet crebra medi
tatio, partes deinceps ipsas repetitus ordo coniungat. Non est inutile,
quo facilius hæreant, aliquas apponere notas, quarũ recordatio cõ=
moneat, & quasi excitet memoriam. nemo enim ferè tam infelix, ut
quod cuiq; loco signum destinauerit, nesciat, ut si erit tradendus ad
hoc, eo quoq; adhuc remedio utatur, ut ipse excitẽt notæ. hinc est ex
ipsa arte non inutile attentus ad eos, qui excidunt, sensus, anchorã,
ut supra posui, si de naue dicendum esset, spiculum, si de prælio. Mul
tum enim signa faciunt, & ex alia memoria uenit alia, ut cũ trans=
latus annulus, uel alligatus cõmoneat nos cur id fecerimus. Hæc ma-
gis adhuc astringunt, quæ memoriam ab aliquo simili transferũt ad
id, quod continendũ est, ut in nominibus. si Fabius forte sit tenendus,
referamus ad illũ cunctatorem, qui excidere non potest, aut ad ali-
quem amicum, q idem uocetur, quod est facilius, in apris, et in ursis,
& Nasone, aut Crispo, ut id memoriæ affigatur, unde sunt nomina.
Origo quoq; aliquando declinatorũ tenendi magis causa est, ut in Ci
cerone, Verrio, Aurelio. si debet inseri, illud neminem non iuuabit
iisdem, qbus scripserit, ceris ediscere. Sequuntur enim uestigiis qui=
busdam memoriam, & uelut oculis intuetur, non paginas modo,

sed uersus propè ipsos, qui tum dicat similis legenti. Iam uero si litura, aut adiectio aliqua, aut mutatio interueniat, signa sunt quædã, quæ intuentes errare non possumus. Est ratio, ut & illi, de qua primum locutus sum, arti non dissimilis, ita, siquid me experimenta docuerunt, & expeditior, & potentior, ediscere tacite. Nam id quoque est, quod tum erat optimum, si non subirent, uelut otiosum animum plerunq; aliæ cogitationes, propter quas excitandus est uoce, ut duplici motu iuuetur memoria dicendi, & audiendi. Sed hæc uox sit modica, & magis murmur. Qui autem legente alio ediscit, in parte tardatur, quod acrior est oculorum, quàm aurium sensus. in parte iuuari potest, quod cum semel, aut bis audierit, continuo illi memoriam suam experiri licet, & cum legente contendere. Nam et alioquin id maxime faciendum est, ut nos subinde tentemus, quia continua lectio, & quæ magis, & quæ minus hæret, æqualiter transit, in experiendo teneas'ne, & maior intentio est, & nihil superuacanei temporis perit, quo etiam quæ tenemus repeti solent, ita sola, quæ exciderunt, retractantur, ut crebra reiteratione firmentur, quanquã solent hoc ipso maxime hærere, quod exciderunt. Illud ediscendo, scribendoq; commune est utriq;, plurimum conferre bonam ualetudinem, digestum cibum, animum cogitationibus alijs liberum, uerum etiam in ijs, quæ scripsimus, complectendis multum ualent, & in ijs, quæ cogitamus, continendis propè solæ, excepta, quæ potentissima est, exercitatione, diuisio, & compositio. nam qui rectè diuiserit, nunquã poterit in rerum ordine errare. Certe sunt enim non solum in digerendis quæstionibus, sed etiam in exequendis, si modo rectè dicimus prima, ac secunda, & deinceps, cohæretq; omnis rerum copulatio, ut ei nihil nec subtrahi sine manefesto intellectu, nec inseri possit. An uero Scæuola in lusu duodecim scruporum, cum prior calculum promouisset, essetq; uictus, dum rus tendit, repetito totius certaminis ordine, quo dato errasset, recordatus redijt ad eum, qui cum luserat, isq; ita factum esse confessus est. Minus idem ordo ualebit in oratione, præsertim totus nostro arbitrio constitutus, cum tantum ille ualeat alternus, etiam quæ bene composita erunt memoriã serie sua ducent, nam sicut facilius uersus ediscimus quàm prosam orationem, ita prosam iunctam quàm dissolutam, sic contingit, ut etiam quæ ex tempore uidebantur effusa, ad uerbum repetita reddantur, quod meæ quoque mediocritatem memoriæ sequebatur, si quando interuentus aliquorum, qui hunc honorem mererentur, iterare declamationis partem coegisset, nec est mendacio locus saluis, qui interfue=

runt. Siquis tamen unam, maximamq; à me artē memoriæ quærat, exercitatio est, & labor, multa ediscere, multa cogitare. Et, si fieri potest, quotidie potentissimum est, nihil æque uel augetur cura, uel negligentia intercidit, quare & pueri statim, ut præcepi, quamplurima ediscant, et quæcunq; ætas operam iuuandæ studio memoriæ dabit, deuoret initio tædium illud, & scripta, & lecta sæpius reuoluendi, et quasi eundem cibum remandēdi, quod ipsum hoc fieri potest leuius, si pauca primum, & quæ odium non afferant, cœperimus ediscere, tum quotidie adijcere singulos uersus, quorū accessio labori sensum incrementi non afferat, in summam ad infinitum usq; perueniat, et poëtica prius tum oratorum, nouissime etiā solutiora numeris, et magis ab usu dicendi remota, qualia sunt iurisconsultorum. difficiliora enim debent esse, quæ exercent, quo sit leuius ipsum illud, in quod exercent, ut athlætæ ponderibus plumbeis assuefaciunt manus, qbus uacuis, & nudis, in certamine utendū est. Non omittam etiam quod quotidianis experimentis deprehenditur, minime fidelem esse paulo tardioribus ingenijs recentem memoriam. mirum dictu est, nec in promptu ratio, quantum nox interposita afferat firmitatis, siue requiescit labor ille, cuius sibi ipsa fatigatio obstabat, siue maturatur, atque concoquitur, seu firmissima eius pars est recordatio, quæ statim referri non poterant, contexuntur postero die, confirmatq; memoriā idē illud tempus, quod esse in causa solet obliuionis, etiam illa præuelox ferè cito effluit, & uelut præsenti officio functa, nihil in posterū debeat, tanquam dimissa discedit. Nec est mirum magis hærere animo quæ diutius affixa sint. Ex hac ingeniorum diuersitate nata dubitatio est, an ad uerbum sit ediscendum dicturis, an uim modo rerū, atq; ordinem complecti satis sit, de quo sine dubio non potest in uniuersum pronuntiari. Nam si memoria suffragatur, tempus non desit, nulla me uelim syllaba effugiat, alioquin etiam scribere sit superuacuum. Idq; præcipue à pueris obtinendum, atq; in hanc consuetudinem memoria exercitatione redigenda, ne nobis discamus ignoscere. Ideoq; & admoneri, & ad libellum respicere uitiosum, quod libertatē negligentiæ facit, nec quisquā se parū tenere iudicat, quod ne sibi excidat non timet, inde interruptus actionis impetus, et resistens, ac salebrosa oratio, & qui dicit ediscenti similis, omnem bene scriptorū gratiam perdit, uel hoc ipso, quod scripsisse se confitetur. Memoria autē facit & prompti ingenij famam, ut illa, quæ dicimus, non domo attulisse, sed ibi protinus prompsisse uideamur, quod et oratori, et ipsi causæ plurimū confert, nam & magis miratur, & minus timet iudex,

quæ

quæ non putat aduersus se præparata. Idq; in actionibus inter præcipua seruandum est, ut quædam etiam quæ optime uinximus, uelut soluta enuntiemus, & cogitantibus nonnunquam, & dubitantibus similes quærere uideamur, quæ attulimus. ergo qd sit optimum neminem fugit. Si uero aut memoria natura durior erit, aut non suffragabitur tempus, etiam inutile erit ad omnia se uerba alligare, cum obliuio unius eorum cuiuslibet aut deformem hæsitationem, aut etiã silentium inducat. Tutius q; multo comprehensis animo rebus ipsis libertatem sibi eloquendi relinquere. nam & inuitus perdit quisq; id, quod elegerat, uerbum, nec facile reponit aliud, dum id, quod scripserat, quærit. Sed ne hoc quidem infirmæ memoriæ remedium est, nisi in ijs, qui sibi facultatẽ aliquã dicendi ex tẽpore parauerunt. Quod si cui utrunq; defuerit, huic omittere omnino totum actionum laborem, ac si quid in literis ualet, ad scribendum potius suadebo cõuertere. Sed hæc rara infelicitas erit. Cæterũ quantum natura studioq; ualeat memoria uel Themistocles testis, quem unum intra annum optime locutum esse persice constat, uel Mithridates, cui duas & uiginti linguas, quot nationibus imperabat, traditur notas fuisse, uel Crassus ille diues, qui cum Asiæ præesset, quinq; græci sermonis differentias sic tenuit, ut qua quisq; apud eum lingua postulasset, eadẽ ius sibi redditum ferret, uel Cyrus, quem omnium militum tenuisse creditum est nomina. Quin semel auditos quamlibet multos uersus protinus dicitur reddidisse Theodectes. Dicebantur etiam esse nunc, q facerent, sed mihi nunquam ut ipse interessem contigit, habenda tamen fides est, uel in hoc, ut qui crediderit, & speret.

De pronuntiatione.

PRONVNTIATIO à plerisq; actio dicitur, sed prius nomen à uoce, sequens à gestu uidetur accipere. Nanq; actionem Cicero aliâs quasi sermonem, aliâs eloquentiam quandam corporis dicit. Idem tamen duas eius partes facit, quæ sunt eædem pronuntiationis, uocem, atq; motum. Quapropter utraq; appellatione indifferenter uti licet. Habet autem res ipsa miram quandã in orationibus uim, ac potestatem, nec enim tam refert qualia sint, quæ intra nosmetipsos composuimus, quàm quomodo efferantur. Nam ita quisq; ut audit mouetur, quare nec probatio ulla, quæ aliquo modo uenit ab oratore, tam firma est, ut non perdat uires suas, nisi adiuuetur asseueratione dicentis, & affectus omnes languescant necesse est, nisi uo-

ce, uultu, totius propè habitu corporis inardescant. Nam cum hæc omnia fecerimus, felices tamen, si nostrum illum ignem iudex conceperit, nedum eum supini, securiq; moueamus, ac non & ipse nostra oscitatione soluatur, documento sunt uel scenici actores, qui et optimis poëtarum tantum adijciunt gratiæ, ut nos infinite magis eadē illa audita quàm lecta delectent, et uilissimis etiam quibusdam impetrent aures, ut quibus nullus est in bibliothecis locus, sit etiam frequens in theatris. Quod si in rebus, quas fictas esse scimus, & inanes tantum pronunciatio potest, ut iram, lachrymas, solicitudinem afferat, quanto plus ualeat necesse est ubi & credimus? Equidem uel mediocrē orationē cōmendatam uiribus actionis affirmauerim plus habituram esse momenti, quàm optimam eadem illa destitutam. Siquidē & Demosthenes quid esset in toto opere dicendi primum interrogatus, pronuntiationi palmam dedit, eidemq; secundum, ac tertium locum, donec ab eo quæri desierit, ut eam uideri possit non præcipuam, sed solam iudicasse. Ideoq; ipse tam diligēter apud Andronicum hipocriten studuit, ut admirantibus eius orationem Rhodijs, non immerito Aeschines dixisse uideatur, quid si ipsum audissetis? & M. Cicero unā in dicendo actionem dominari putat. Hac Cn. Lentulū plus opinionis consecutum, quàm eloquentia tradit. eadem C. Gracchum in deflenda fratris nece totius populi Romani lachrymas concitasse. Antonium, & Crassum multum ualuisse, plurimum uero Q. Hortensiū, cuius rei fides est, quod eius scripta tantum intra famam sunt, qui diu princeps oratorum aliquando æmulus Ciceronis existimatus est, nouissime quoad uixit secundus, ut appareat placuisse aliquid eo dicente, quod legentes non inuenimus. Et hercle cum ualeant multū uerba per se, & uox propriam uim adijciat rebus, & gestus, motusq; significet aliquid, profecto perfectum quiddam fieri, cum omnia coierunt, necesse est. Sunt tamen qui rudem illam, & qualem impetus cuiusque animi tulit, actionem iudicent fortiorem, et solam uiris dignam, sed non alij ferè quàm qui etiam in dicendo curam, & artem, & nitorem, & quicquid studio paratur, ut affectata, & parum naturalia solent improbare, uel qui uerborum, atq; ipsius etiam soni rusticitate, ut L. Cottam dicit Cicero fecisse, imitationem antiquitatis affectāt. Verum illi persuasione sua fruantur, qui hominibus, ut sint oratores, satis putant nasci, nostro labori dent ueniam, qui nihil credimus esse perfectum, nisi ubi natura cura iuuetur. In hoc igitur non contumaciter consentio primas partes esse naturæ. nam certe bene pronuntiare non poterit, cui aut in scriptis memoria, aut in ijs, quæ subito dicēda erunt,

da erunt, facilitas prompta defuerit, nec si inemendabilia oris incómodo obstabunt, corporis etiam potest esse aliqua tanta deformitas, ut nulla arte uincatur. Sed ne uox quidem nisi liberalis actionē habere optimam potest, bona enim, firmaq́;, ut uolumus, uti licet, mala, uel imbecilla & inhibet multa, ut insurgere, exclamare, & aliqua cogit, ut summittere, & deflectere, & raucas fauces, ac latus fatigatū deformi cantico reficere, sed nos de eo nunc loquamur, cui non frustra præcipitur. Cum sit autē omnis actio, ut dixi, in duas diuisa partes, uocem, gestumq́;, quorum alter oculos, alter aures mouet, ꝑ quos duos sensus omnes ad animum penetrat affectus, prius est de uoce dicere, cui etiā gestus accómodatur. In ea prima obseruatio est, qualē habeas, secunda, quomodo utaris. Natura uocis spectatur, quantitate, & qualitate, quantitas enim simplicior est, in summa enim grandis, aut exigua est. Sed inter has extremitates mediæ sunt species, & ab ima ad summam, ac retro multi sunt gradus. Qualitas magis uaria est, nam est & candida, & fusca, & plena, & exilis, & lenis, & aspera, & contracta, & fusa, & dura, & flexibilis, & clara, & obtusa, spiritus etiā longior, breuiorq́;, nec causas cur quicq; eorū accidat ꝑsequi proposito operi necessarium est. Eorum'ne sit differentia, in quibus aura illa concipitur, an eorum, per quæ uelut organa meat, an ipsi propria natura, an, prout mouetur, lateris, pectoris'ue firmitas, an capitis etiā plus adiuuet. Nam opus est omnibus, sicut non oris modo suauitate, sed uariū quoq;, per quas, quod superest uocis egeritur. dulcis tamen esse debet non exprobrans sonus. Sed utendi uoce multiplex ratio est. nā præter illam differentiam, quæ est tripartita acutæ, grauis, flexæ, tum intentis, tum remissis, tum elatis, tum inferioribus modis opus est, spatijs quoq; lentioribus, aut citatioribus. Sed ijs ipsis media interiacent multa, et ut facies, quanquā ex paucissimis constet, infinitam habet differentiā, ita uox & si paucas, quæ nominari possint, continet species, propria cuiq; est, & non hæc minus auribus q̃ oculis illa dignoscitur. Augentur autem sicut omniū, ita uocis quoq; bona, cura, & negligentia, uel inscitia minuuntur, sed cura nó eadem oratoribus, quæ phonascis conuenit, tamen multa sunt utrisq; cómunia, firmitas corporis, ne ad spadonū, & mulierū, & ægrorū exilitatē uox nostra tenuetur, quod ambulatio, unctio, ueneris abstinentia, facilis ciborū digestio, idest frugalitas præstat. Præterea, ut sint fauces integræ, idest molles, ac lenes, quarū uitio, & frangitur, et obscuratur, & exasperatur, et scinditur uox. Nā ut tibiæ codē spiritu

accepto alium clausis, alium apertis foraminibus, aliũ non satis pur=
gatæ, alium quaßæ sonum reddunt, ita fauces tumentes strangulant
uocem, obtusæ obscurant, rasæ exasperant, conuulsæ fractis sunt or=
ganis similes. finditur etiã spiritus obiectu aliquo, sicut lapillo tenues
aquæ, quarum spiritus etiam si ultra paulũ coit, aliquid tamen caui
relinquit, post id ipsum, quod offenderat. Humor quoq; uocẽ ut ni=
mius impedit, ita consumptus destituit. nam fatigatio ut corpora non
ad præsens modo tempus, sed etiam in futurum afficit. Sed ut cõmu=
niter et phonascis, & oratoribus necessaria est exercitatio, qua omnia
conualescunt, ita curæ non idem genus est. Nam neq; certa tempora
ad spatiandum dari possunt tot ciuilibus officijs occupato, nec præpa
rare ab imis sonis uocem ad summos, nec semper à contentione con=
quiescere licet, cum pluribus iudicijs sæpe dicendum sit, ne ciborum
quidem est eadẽ obseruatio. nõ enim tam molli, teneráq; uoce quàm
forti, ac durabili opus est, cum illi omnes etiam altissimos sonos leni-
ant cantu oris, nobis pleraq; aspere sint, concitatéq; dicenda, et uiglã
dæ noctes, & fuligo lucubrationum bibenda, & insudata ueste du
randũ, quare uocem delitijs non molliamus, nec imbuamur ea consue
tudine, quæ duratura non sit, sed exercitatio eius talis sit, qualis usus
ne silentio subsidat, sed firmetur consuetudine, qua difficultas omnis
leuatur. Ediscere autem quo exercearis erit optimum, nam ex tẽpo-
re dicenti auocatur cura uocis ille, qui ex rebus ipsis concipitur, affe-
ctus. & ediscere quammaxime uaria, quæ & clamorem, & dispu=
tationem, & sermonem, et flexus habeant, ut simul in omnia pare=
mur, hoc satis est, alioquin nitida illa, & curata uox insolitum labo
rem recusabit, ut assueta gymnasijs, & oleo corpora, quamlibet sint
in suis certaminibus speciosa, atq; robusta, si militare iter, fascesq;, &
uigilias imperes, deficiant, & quærant unctores suos, nudumq; su=
dorem. Illa quidem in hoc opere præcipi quis ferat? uitandos soles,
atq; uentos, & nubila etiam, ac siccitates, ita si dicendum in sole, aut
uentoso humido, calido'ue die fuerit, reos deseremus. nam crudũ qdẽ,
aut saturum, aut ebriũ, aut eiecto modo uomitu, quæ cauenda quidã
monent, declamare neminem, qui sit mentis compos, puto. Illud non
sine causa ab omnibus præceptum, ut parcatur maxime uoci in illo à
pueritia in adolescentiã transitu, quia naturaliter impeditur, non, ut
arbitror, propter calorem, quod quidam putauerunt, nã est maior in
alijs, sed propter humorẽ potius, nã hoc ætas illa turgescit. Itaq; na-
res etiã, ac pectus eo maxime tempore tument, atq; omnia uelut ger-
minant, eoq; sunt tenera, & iniuriæ obnoxia. Sed ut ad propositũ

redeam

redeam iam confirmatæ, constitutæq; uocis genus exercitationis optimum duco, quod est operi simillimum, dicere quotidie sicut agimus. nanq; hoc modo non uox tantum confirmatur, & latus, sed etiã corporis decens, & accommodatus orationi motus componitur. Non alia est autem ratio pronuntiationis, quàm ipsius orationis. Nam ut illa emendata, dilucida, ornata, apta esse debet, ita hæc quoq; emendata erit, idest uitio carebit, si fuerit os facile, explanatum, iucundũ, urbanum, idest in quo nulla nec rusticitas, neq; peregrinitas resonet. non enim sine causa dicitur barbarũ, græcum'ue, nã sonis homines, ut æra tinnitu dignoscimus, ita fiet illud, qđ Ennius probat, cũ dicit, suauiloquentiore Cethegum fuisse. Non quod Cicero in ijs reprehendit, quos ait latrare non agere. Sunt enim multa uitia, de quibus dixi cum in quadam primi libri parte puerorum ora formarem, opportunius ratus in ea ætate facere illorum mentionem, in qua emendari possunt. Itaq; si ipsa uox primũ fuerit (ut sic dicam) sana, idest nullum eorũ, de quibus nunc dixi, patietur incommodum, deinde non subsurda, rudis, immanis, dura, rigida, uaria, præpinguis, aut tenuis, inanis, acerba, pusilla, mollis, effœminata, spiritus nec breuis, nec parum durabilis, nec in perceptu difficilis. Dilucida uero erit pronuntiatio primum si uerba tota exierint, quorũ pars deuorari, pars destitui solet, plerisq; extremas syllabas nõ proferentibus, dum priorũ sono indulgent. Vt autem est necessaria uerborum explanatio in omnibus, ita omnes cõputare, & uelut annumerare literas molestum, et odiosum est. nam & uocales frequentissime coeunt, & consonantium quædã insequente uocali dissimulantur, utriusq; exemplum posuimus,

Multum ille & terris. Vitatur etiam duriorum inter se congressus, unde pellexit, & collegit, & quæ alio loco dicta sunt. Ideóq; laudatur in Catulo suauis appellatio literarum. Secundum est, ut sit oratio distincta, idest, ut qui dicit, & incipiat ubi oportet, & desinat. Obseruandũ etiam quo loco sustinendus, et quasi suspendendus sermo sit, quod græci ὑποδιαστολὴν, uel ὑποσυστολὴν, ὑποστιγμὴν uocant, quo deponendus suspenditur,

Arma, uirumq; cano, quia illud, uirum, ad sequentia pertinet, ut sit, uirum, Troiæ qui primus ab oris, & hic iterũ, nam etiã si aliud est unde uenit, quàm quò uenit, nõ distinguẽdũ tamen, quia utrũq; eodem uerbo continetur, uenit, tertio Italiam, quia interiectio est, fato profugus, & continuum sermonem, qui faciebat Italiam, Lauinaq; diuidit, ob eandemq; causam, quarto profugus, deinde lauinaq; uenit littora. ubi iam erit distinctio, qa inde alius incipit sensus. Sed

in ipsis etiam distinctionibus, tempus aliâs breuius, aliâs longius dabimus. Interest enim sermonem finiat an sensum, itaq; illam distinctionem littora protinus altero spiritus initio insequar, cum illuc uenero,

» -Atq; altæ mœnia Romæ, deponam, & morabor, & nouum rursus exordium faciam. Sunt aliquando & sine respiratione quædam moræ etiã in periodus, ut in illa.
» In cœtu uero populi Ro.
» negotiũ publicum gerens magister equitum. & cætera multa habent membra, sensus enim sunt alij, atque alij, aliquando sub unam circunductionem, & sicut una circunductio est, ita paulum morandũ in ijs interuallis, non interrumpendus est contextus, & è contrario spiritum interim recipere sine intellectu moræ necesse est, quo loco quasi surripiendus est, alioquin si inscite recipiatur, non minus afferat obscuritatis, quàm uitiosa distinctio. Virtus autẽ distinguendi fortasse sit parua, sine qua tamen esse nulla alia in agendo potest. Ornata est pronuntiatio, cui suffragatur uox facilis, magna, beata, bona, flexibilis, firma, dulcis, durabilis, clara, pura, secans aëra, & auribus sedens. Est enim quædam ad auditum accommodata, non magnitudine, sed proprietate ad hoc uelut tractabilis, atq; habens omnes in se qui desyderantur, sonos, intentionesq́;, & toto, ut aiunt, organo instructa, cui aderit lateris firmitas, spiritus cum spatio pertinax, tum labori nõ facile cessurus. neq; grauissimus autem in musica sonus, nec acutissimus orationibus conuenit. nam & hic parũ clarus, nimiumq́; plenus, nullum afferre animis motum potest. Et ille prætenuis, & immodicæ claritatis, cum est ultra uerum, tum neq; pronuntiatione flecti, nec diutius ferre intentionem potest. nam uox ut nerui quo remissior, hoc & grauior, & plenior, quo tensior hoc tenuis, & acuta magis est, sic ima uim non habet, summa rumpi periclitatur. medijs ergo utendũ sonis, ijq; cũ augenda intentio est, excitandi, cum summittenda, sunt temperandi. Nam prima est obseruatio recte pronuntiandi, æqualitas, ne sermo subsultet imparibus spatijs, ac sonis, miscens longa breuibus, grauia acutis, elata summissis, & inæqualitate horum omnium, sicut pedum claudicet sermo. Secunda, uarietas, quæ solum est, pronuntiatio, ac nequis pugnare inter se putet æqualitatem, & uarietatem, cum illi uirtuti contrarium sit uitium, inæqualitas, huic, qui dicitur μονοειδὴς, quasi quidam unus aspectus. Ars porrò uariandi cum gratiam præbet, ac renouat aures, tum dicentem ipsa laboris permutatione reficit, ut standi, ambulandi, sedendi, iacendi uices sunt, nihilq́; eorum pati unum diu possumus. Illud uero

maximum,

maximum, sed id paulo post tractabimus, quod secundum rationē rerum, de quibus dicimus, animorumq́; habitus conformanda uox est, ne ab oratiōe discordet. Vitemus igitur illā, quæ græce μονοτονία uocatur, una quædam spiritus, ac soni intentio, non solum ne dicamus omnia clamose, quod insanum est, aut intra loquendi modum, quod motu caret, aut submisso murmure, quo etiam debilitatur omnis intentio, sed ut in iisdē partibus, iisdemq́; affectibus, sint tamen quædam non ita magnæ uocis declamationes, prout aut uerborum dignitas, aut sententiarum natura, aut depositio, aut inceptio, aut transitus postulabit, ut qui singulis pinxerunt coloribus, alia tamen eminentiora, alia reductiora fecerunt, sine quo ne membris quidem suas lineas dedissent. Proponamus enim nobis illud Ciceronis in oratione nobilissima pro Milone principium, non'ne ad singulas penè distinctiones, quamuis in eadem facie tamen quasi uultus mutandus est?

Et si uereor iudices ne turpe sit pro fortissimo uiro dicere incipientem timere. etiam si est toto proposito contractum, atq; submissum, quia & exordium est, & soliciti exordium, tamen fuerit necesse est aliquid plenius, & erectius, dum dicit pro fortissimo uiro dicere, quàm cum & si uereor, & turpe sit, & timere. Iam secunda respiratio increscat oportet, & naturali quodam conatu, quo minus pauide dicimus, quæ sequuntur, & quo magnitudo animi Milonis ostenditur. minimeq́; deceat, cum T. Annius ipse magis de reip. salute, quàm de sua perturbetur. Deinde quasi obiurgatio sui est. me ad eius causam parē animi magnitudinem afferre nō posse. tum inuidiosiora. tamen hæc noui iudicij noua forma terret oculos. Illa uero iam penè apertis, ut aiunt, tibiis. qui quocunq; inciderūt, ueterem consuetudinem fori, & pristinum morem iudiciorum requirunt. nam sequens latum etiam, atq; effusum est. Non enim corona consessus uester, cinctus est, ut solebat. quod notaui, ut appareret non solum in membris causæ, sed etiam in articulis esse aliquā pronuntiandi uarietatē, sine qua nihil nec minus, nec maius est. Vox autem ultra uires urgenda nō est. nam & suffocata sæpe, & maiore nisu, minus clara est. Et interim elisa in illū sonum erumpit, cui græci ab immaturo gallorum cantu nomen dederunt, nec uolubilitate nimia confundenda, quæ dicimus, qua & distinctio perit & affectus, & nonnunquam etiam uerba aliqua sui parte fraudantur. Cui contrarium est uitium nimiæ tarditas, nam et difficultatem inueniendi fatetur, & segnitia soluit animos, & in quo est aliquid temporibus præfinitis, aquam perdit. promptum sit os non præceps, moderatum,

non lentum, spiritus quoq; nec crebro receptus concidat sententiam, nec eousq; trahatur, donec deficiat. nam & deformis est consumpti illius sonus, & respiratio sub aqua diu pressi similis, & receptus longior, & non opportunus, ut qui fiat non ubi uolumus, sed ubi necesse est. Quare longiorem dicturis periodum colligendus est spiritus, ita tamen ut id neq; diu, neq; cum sono faciamus, neq; omnino, ut manifestum sit, reliquis partibus optime inter iuncturas sermonis reuocabitur. Exercendus autē est, ut sit quamlongissimus, quod Demosthenes ut efficeret, scandens in aduersum, continuabat quàm posset plurimos uersus. idem quo facilius uerba ore libero exprimeret, calculos lingua uoluens dicere domi solebat. Est interim & longus, et plenus, & clarus satis spiritus, non tamen satis firmæ intentionis, ideóq; tremulus ut corpora, quæ aspectu integra neruis parum sustinentur, id græci βράγχον uocant. Sunt qui spiritum cum stridore per raritatem dentiū non recipiunt, sed resorbent. Sunt qui crebro anhelitu, & introrsum etiam clare sonante, imitentur iumenta onere, & iugo laborãtia, quod affectant quoq; tanquam inuentionis copia urgeantur, maioŕq; uis eloquentiæ ingruat, quàm quæ emitti faucibus possit. Est alijs concursus oris, & cum uerbis suis colluctatio. Iam tussire, & expuere crebro, & ab imo pulmone pituitã trocleis adducere, & oris humore proximos spargere, & maiorem partem spiritus in loquendo per nares effundere, etiam si non utiq; uocis sunt uitia, quia tamen propter uocem accidunt, potissimum huic loco subijciantur. Sed quodcunq; ex ijs uitium magis tulerim, quàm quo nunc maxime laboratur in causis omnibus, scholiśq;, cantandi, quod inutilius sit an fœdius nescio. Quid enim minus oratori conuenit, quàm modulatio scenica, & nonnunquam ebriorum, aut commesantium licentiæ similis? Quid uero mouendis affectibus contrarium magis, quàm cum dolendum, irascendum, indignandū, commiserandum sit, non solum ab ijs affectibus, in quos inducendus est iudex, recedere, sed ipsam fori sanctitatem ludorum talarium licentia soluere? Nam Cicero illos ex Lycia, & Caria rhetores penè cantare in epilogis dixit. nos etiam cantandi seueriorem paulo modū excessimus. Quisquam'ne non dico de homicidio, sacrilegio, parricidio, sed de calculis certe, atq; rationibus, quisquam deniq;, ut semel finiam, in lite cantat? quod si omnino recipiendum est, nihil causæ est, cur non illam uocis modulationem fidibus, ac tibijs, immo mehercules, quod est huic deformitati propius, cymbalis adiuuemus. facimus tamen hoc libenter, nam nec cuiquam sunt iniucunda, quæ cantant ipsi, & laboris in

hoc quàm in agendo minus est. Sunt & quidam, qui secundum alia uitæ uitia, etiam hac ubiq; audiendi, quod aures mulceat, uoluptate ducantur. Quid ergo non & Cicero dicit esse aliquem in oratione cantum obscuriorem, & hoc quodam naturali initio uenit. Ostendã non multo post, ubi & quatenus recipiendus sit hic flexus, & cantus quidem, sed quod pleriq; intelligere uolunt, obscurior. Iam enim tempus est dicendi, quæ sit apta pronuntiatio, quæ certe ea est, quæ ijs, de quibus dicimus, accommodatur, quod quidem maxima ex parte præstant ipsi motus animorum, sonatq; uox, ut feritur. Sed cũ sint alij ueri affectus, alij ficti, & imitati, ueri naturaliter erumpunt, ut dolentium, irascentium, indignantiũ, sed carent arte, ideóq; nõ sunt disciplinæ traditione formandi. Contra, qui effinguntur imitatione artem habent. sed ij carent natura, ideoq; in ijs primum est bene affici, & concipere imagines rerum, & tanquam ueris moueri, sic uelut media uox quem habitum à nobis acceperit, hunc iudicum animis dabit. est enim mentis index, & uelut exemplar, ac totidem quot illa mutationes habet. Itaq; lætis in rebus plena, simplex, et ipsa quodã modo hilaris fluit, at in certamine erecta totis uiribus, & uelut omnibus neruis intenditur, atrox in ira, & aspera, ac densa, & respiratione crebra. Neq; enim potest esse longus spiritus, cũ immoderate effunditur, paulum in inuidia facienda lentior, qa non ferè ad hãc nisi inferiores confugiunt. At in blandiendo, fatendo, satisfaciendo, rogando, lenis & submissa. suadentium, & monentiũ, & pollicentiũ, & consolantium grauis. in metu, & uerecundia contracta. adhortationibus fortis, disputationibus teres, miseratione flexa, & flebilis, et consulto quasi obscurior. in egressionibus fusa, & securæ claritatis. in expositione, ac sermonibus recta, & inter acutũ sonum, & grauẽ media. attollitur autem concitatis affectibus, compositis descendit, pro utriusq; rei modo altius, uel inferius. Quid autem quisq; in dicendo postulet locus, paulum differam, ut de gestu prius dicam, qui & ipsi uoci consentit, & animo cum ea simul paret. Is quantum habeat in oratore momenti, satis uel ex eo patet, quod pleraq; etiã citra uerba significat, quippe non manus solum, sed nutus etiã declarant nostram uoluntatem, & in mutis pro sermone sunt, & salutatio frequenter sine uoce intelligitur, atq; afficit, & ex uultu, ingressúq; perspicitur habitus animorum, & animalium quoq; sermone carentiũ, ira lætitia, adulatio, & oculis, & quibusdã alijs corporis signis deprehenditur. nec mirum, si ista, quæ tamen in aliquo posita sunt motu, tantum in animis ualẽt, cũ pictura tacens opus, et habitus semper

eiusdem sic in intimos penetret affectus, ut ipsam uim dicendi nonnunquam superare uideatur. Contra si gestus, aut uultus ab oratione dissentiant, tristia dicamus hilares, affirmemus aliqua renuentes, non authoritas modo uerbis, sed etiam fides desit. Decor quoq; à gestu, atq; à motu uenit. ideóq; Demosthenes grande quoddam speculũ intuens componere actionem solebat. Adeo quamuis fulgor ille sinistras imagines reddat, suis demum oculis credidit quod efficeret. Præcipuũ uero in actione sicut in corpore ipso caput est, cum ad illum, de quo dixi, decorem, tum etiam ad significationem decoris illa sunt, ut sit primo rectum, & secundum naturam. Nam & deiectio humilitas, & supino arrogantia, & in latus inclinato languor, præduro, ac rigente barbaria quædã mentis ostenditur. tum accipiat aptos ex ipsa actione motus, ut cum gestu concordet, & manibus, ac lateribus obsequatur. aspectus enim semper eodẽ uertitur quo gestus, exceptis quæ aut damnare, aut concedere, aut à nobis remouere oportebit, ut idẽ illud uultu uideamur auersari, manu repellere.

» Dij talem terris auertite pestem.

» Haud equidem tali me dignor honore.

Significat uero plurimis modis. nam præter annuendi, renuendi, confirmandíq; motus, sunt & uerecundiæ, & dubitationis, & admirationis, & indignationis notæ, et communes omnibus. Solo tamen eo facere gestum scenici quoq; doctores uitiosum putauerunt, etiã frequens eius nutus non caret uitio, adeo iactare id, & comas excutientem rotare phanaticũ est. Dominatur autem maxime uultus, hoc supplices, hoc minaces, hoc blandi, hoc tristes, hoc hilares, hoc erecti, hoc submissi sumus, hoc pendent homines, hunc intuentur, hunc spectant, etiam ante quàm dicamus, hoc quosdam amamus, hoc odimus, hoc plurima intelligimus, hic est sæpe pro omnibus uerbis, itaque in ijs, quæ ad scenam componuntur, fabulis, artifices pronuntiandi, à personis quoq; affectus mutuantur, ut si Niobe in tragœdia tristis, atrox Medea, attonitus Aiax, truculentus Hercules, in comœdijs uero præter aliam obseruationem, qua serui, lenones, parasiti, rustici, milites, meretriculæ, ancillæ, senes austeri, ac mites, iuuenes seueri, ac luxuriosi, matronæ, puellæ inter se discernũtur. Pater ille, cuius præcipue partes sunt, quia interim concitatus, interim lenis est, altero erecto, altero composito est supercilio, atque id ostendere maxime latinis actoribus moris est, quod cum ijs, quas agunt, partibus congruat. Sed in ipso uultu plurimum ualent, oculi per quos maxime ani-

mus emanat, ut citra motum quoque & hilaritate enitescant, et tristitia quoddam nubilum ducant, quin etiam lachrymas ijs natura mentis indices dedit, quæ aut erumpunt dolore, aut lætitia manant. motu uero intenti, remissi, superbi, torui, mites, asperi fiunt, quæ ut actus poposcerit, fingentur. rigidi uero, & extenti, aut languidi, & torpentes, stupentes, aut lasciui, & mobiles, & natantes, & quadam uoluptate suffusi, aut limi, & (ut sic dicam) uenerei, aut poscentes aliquid, pollicentes'ue nonnunquam esse debebunt, nam opertos, compressos'ue eos in dicendo, quis nisi planè rudis, aut stultus habeat, et ad hæc omnia exprimenda in palpebris etiam, & in genis est quoddam deseruiens ijs ministerium, multum & superciliis agitur, nam & oculos formant aliquatenus, & fronti imperant, ijs contrahitur, attollitur, demittitur, ut nulla res in ea plus ualeat. Sanguis ille, qui mentis habitu mouetur, cum infirmam uerecundia cutem accipit, effunditur in ruborem, cum metu refugit, abit omnis, & palore frigescit, temperatus medium quoddam serenum efficit. Vitium in superciliis, si aut immota sunt omnino, aut nimium mobilia, aut inæqualitate, ut modo de persona comica dixeram, dissident, aut contra id, quod dicimus, finguntur. Etenim contractis tristitia, diductis hilaritas, demissis pudor ostenditur. annuendi quoque, renuendi'ue ratione demittuntur, aut alleuantur.

Naribus, labris'q; non ferè quicquam decenter ostendimus, tametsi derisus, contemptus, fastidium, significari solet. nam & corrugare nares, ut Horatius ait, & inflare, & mouere, & digito inquietare, & impulsu subito spiritum excutere, & diducere sæpius, & plana manu resupinare indecorum est, cum emunctio etiam frequentior non sine causa reprehendatur. Labra & porriguntur male, & scinduntur, & astringuntur, & deducuntur, & dentes nudant, & in latus, ac penè ad aurem trahuntur, & uelut quodã fastidio replicantur, & pendent, & uocem tantum altera parte dimittunt. lambere quoque ea, & mordere deforme est, cum etiam in efferendis uerbis modicus esse eorum debeat motus. Ore enim magis quàm labris loquendum est. Ceruicem erectam oportet esse, non rigidam, aut supinam. Collum diuersa quidem, sed pari deformitate & contrahitur, & tenditur, sed tenso subest, & labor, tenuatur'q; uox, ac fatigatur, affixum pectori mentum minus claram, & quasi latiorem presso gutture facit. Humerorum raro decens alleuatio, atque contractio est, breuiatur enim ceruix, & gestum quendam humilem, atque seruilem, & quasi fraudu-

*lentum facit, cum se in habitum adulationis, admirationis, metus fin-
gunt. Brachij moderata proiectio remissis humeris, atq; explican-
tibus se in proferenda manu digitis, continuos, & decurrentes locos
maxime decet. At cum speciosius quid, uberius'q; dicendũ est, ut illud.
» saxa, atq; solitudines uoci respondent. expatiatur in latus, & ipsa
quodãmodo in se cum gestu fundit oratio. Manus uero, sine quibus
trunca esset actio, ac debilis, uix dici potest quot motus habeant, cum
pene` ipsam uerborum copiam persequantur. Nam cæteræ partes lo
quentem adiuuant, hæ (prope` est ut dicam) ipsæ loquuntur. An non
ijs poscimus, pollicemur, uocamus, dimittimus, minamur, supplicamus,
abominamur, timemus, interrogamus, negamus, gaudium, tristitiã, du-
bitationem, confessionem, pœnitentiam, modum, copiam, numerum, tẽ
pus ostendimus? non eædem concitant, supplicant, inhibent, probant,
admirantur, uerecundantur? non'ne in demonstrandis locis, atq; per-
sonis aduerbiorum, atq; pronominum obtinent uicem? ut in tanta ꝑ
omnes gentes, nationes'q; linguæ diuersitate, hic mihi omniũ hominũ
communis sermo uideatur. Etiam ij quidẽ, de quibus sum locutus, cũ
ipsis uocibus naturaliter exeunt gestus, alij sunt, qui res imitatione
significant, ut si ægrum tentantis uenas medici similitudine, aut citha
rœdum formatis admodum ꝑcutientis neruos manibus ostendas, qđ
genus quamlongissime in actione est fugiendum. Abesse enim pluri-
mum a` saltatore debet orator, ut sit gestus ad sensus magis, quàm ad
uerba accommodatus, quod etiam histrionibus paulo grauioribus fa
cere moris fuit. Ergo ut ad se manum referre, cũ de se ipso loquatur,
aut in eum, quem demonstret, intendere, & aliqua ijs similia ꝑmise
rim, ita non effingere status quosdam, & quicquid dicet ostendere.
neq; id in manibus solum, sed in omni gestu, ac uoce seruandum est.
non enim aut in illa periodo. stetit soleatus prætor populi R. in-
clinatio incumbentis in mulierculam Verris effingenda est, aut in
» illa. cædebatur in medio foro Messanæ. Motus laterum, qualis
esse ad uerbera solet, torquendus, aut uox qualis dolore exprimitur
eruenda, cum mihi comœdi quoq; pessime facere uideantur, qui etiam
si iuuenem agant, cum tamen in expositione, aut senis sermo, ut in
Andriæ prologo, aut mulieris, ut in Georgio incidit, tremula, uel ef-
fœminata uoce pronuntiant, adeo in illis quoq; est aliqua uitiosa imi
tatio, quorũ ars omnis constat imitatione. Est autẽ gestus ille maxime
cõmunis, quo medius digitus in pollicem contrahitur, explicatis tribus,
et principijs utilis, cũ leni in utrãq; partẽ motu modice prolatus, simul
capite, atq; humeris sensim, ad id, quo manus feratur, obsecundãtibus,*

& in narrando certus, sed dum paulo productior, & in exprobrando, & in arguendo acer, atq; instans. longius enim partibus ijs, & liberius exeritur. uitiose uero idem sinistrum quasi humerum petens in latus agi solet, quanquam adhuc peius aliqui transuersum brachium proferunt, & cubito pronuntiant. duo quoq; medij sub pollicem ueniunt, & est hic adhuc priore gestus instantior principio, & narrationi non accommodatus, at cum tres contracti pollice premuntur, cum digitus ille, quo usum optime Crassum Cicero dicit, explicari solet. Is in exprobrando, & indicando, unde ei nomen est, ualet, & alleuata, ac spectante humerum manu paulum inclinatus affirmat, uersus in terram, & quasi pronus urget, & aliquando pro humero est, idem summo articulo utrinq; leuiter apprehenso duobus modice curuatis, minus tamen minimo aptus ad disputandũ est, acrius tamen argumentari uidentur, qui mediũ articulum potius tenent, tanto contractioribus ultimis digitis, quanto priores descenderunt, est & ille uerecundæ actioni aptissimus, quo quatuor primis leuiter in summũ coeuntibus digitis non procul ab ore, aut pectore fertur ad nos manus, & deinde prona, ac paululum prolata laxatur. hoc modo cœpisse Demosthenẽ credo in illo pro Ctesiphonte timido, summissóq; principio, sic formatam Ciceronis manum, cũ diceret. » siquid est in me in» genij iudices, quod sentio, quàm sit exiguum. eadẽ aliquatenus liberius deorsum spectantibus digitis colligitur in nos, & fusius paulo in diuersum resoluitur, ut quodam modo sermonem ipsum proferre uideatur. Binos interim digitos distinguimus, sed non inserto pollice, paulũ tamen inferioribus intra spectantibus, sed ne illis quidem tensis, qui supra sunt. duo interim extremi palmã circa ima pollicis premunt, ipse prioribus ad medios articulos iungitur, interim quartus oblique reponitur, interim quatuor remissis magis, quàm tensis, pollice intus inclinato, habilẽ in latus demonstrando, aut distinguẽdo, quæ dicimus manum facimus, cũ supina in sinistrum latus, prona in alterũ fertur. Sunt & illi breues gestus, cum manus leuiter pandata, qualis fouentium est paruis interuallis, & sub assentientibus humeris mouetur maxime apta parce, et quasi timide loquẽtibus. Est admirationi conueniens ille gestus, quo manus modice supinata, ac per singulos à minimo collecta digito redeunte flexu simul explicatur, atq; conuertitur. Nec uno modo interrogantes gestũ componimus, plerunq; tamen uertentes manum, ut cunq; composita est. Pollici proximus digitus, mediumq;, qua dexter est, unguẽ pollici summo suo iungens remissis cæteris, est & approbantibus, & narrantibus, et distinguentibus deco-

rus, cui non dissimilis, sed compressis tribus digitis, quo nunc græci plurimum utuntur, etiam utraq; manu quoties enthymemata suo gestu, uelut cornu tundunt, cæsim manus lenior promittit, & assentatur, citatior hortatur, interim laudat. Est & ille urgens orationem gestus uulgaris magis, quàm ex arte, q contrahit alterno, celeriq; motu, & explicat manum. Est & illa caua, & rara, & supra humeri altitudinem elata cum quodam motu uelut hortatrix manus à peregrinis scholis iam propè recepta, tremula, scenica est, digitos, cum summi coierunt, ad os referre cur quibusdam displicuerit nescio. nam id & leuiter admirantes, & interim subita indignatione, uelut pauescentes, & deprecantes facimus. Quin compressam etiam manũ in signum pœnitentiæ, uel iræ pectori admouemus, ubi uox
» uel inter dentes expressa non dedecet. quid nunc agam? quid faciã?

Auerso pollice demonstrare aliquid receptum magis puto, quàm oratori decorũ, sed cum omnis motus sex partes habeat, septimus sit ille, q in se redit orbis. Vitiosa est una circumuersio, reliqui ante nos & dextra, leuáq;, & sursum, & deorsum aliquid ostendunt. In posteriora gestus non dirigitur, interim tamen uelut reijci solet. Optime autem manus à sinistra parte incipit, in dextra deponitur, sed ut deponere non ut ferire uideatur, quanquam & in fine, & interim cadit, ut cito tamen redeat, & nonnunquam resilit uel negantibus nobis, uel admirantibus. Hic ueteres artifices illud rectè adiecerunt, ut manus cum sensu & inciperet, et deponeret. alioquin enim aut ante uocem erit gestus, aut post uocem, quod est utrunq; deforme. In illo lapsi nimia subtilitate sunt, quod interuallum motus tria uerba esse uoluerunt, quod nec obseruatur, neq; fieri potest, sed illi quasi mensuram, tarditatis, celeritatisq; aliquam esse uoluerunt, nec immerito, ne aut diu otiosa esset manus, aut (quod multi faciunt) actionem cõtinuo motu concciderent. Aliud est, quod fit frequentius, et magis fallit. Sunt quædã latentes sermonis percussiones, et quasi aliqui pedes, ad quos
» plurimum gestus cadit, ut sit unus motus. nouum crimen. alter.
» C. Cæsar. tertius. & ante hanc diẽ. quartus. inauditum. dein-
» de propinquus meus, &, ad te Quintus Tubero detulit. unde id quoq; fluit uitium, ut iuuenes, cum scribunt, gestu præmodulati cogitationem sic componant, quomodo casura manus sit, unde & illud uitium, ut gestus, qui in fine dexter esse debet, in sinistrum frequẽter desinat. Melius illud cum sint in sermone omni breuia quædã membra ad quæ, si necesse sit, recipere spiritum liceat, ad hæc gestum dispo
» nere, utputa. nouum crimen Cai Cæsar. habet per se finem quen=

dam ſuum, quia ſequitur coniunctio, deinde. & ante hanc diem inauditum ſatis circunſcriptum eſt. Ad hæc accommodanda manus eſt. Idq; dum erumpit, erit prima, & compoſita actio, at ubi iam calor eam concitauerit, etiã geſtus cũ ipſa orationis celeritate crebreſcet, & alijs locis citata, alijs preſſa conueniet pronuntiatio. Illa tranſcurrimus, congerimus, abundamus, feſtinamus, hac inſtamus, inculcamus, infigimus, plus autẽ affectus habent lentiora, ideoq; Roſcius citatior, Aeſopus grauior fuit, quod ille comœdias, hic tragœdias egit. Eadem motus quoq; obſeruatio eſt, itaq; in fabulis iuuenum, ſenum, militum, matronarum grauior ingreſſus eſt, ſerui, ancillæ, paraſiti, piſcatores citatius mouẽtur. tolli autem manũ artifices ſupra oculos, demitti infra pectus uetant, adeo à capite eam petere, aut ad imum uentrem deducere uitioſum habetur. ad ſiniſtrũ intra humerũ promoueatur, ultra non decet, ſed cũ auerſantes in leuam partem uelut propellemus manum ſiniſter iterum humerus proferendus, ut cum capite ad dextram ferente conſentiat. Manus ſiniſtra nunquam ſola recte geſtum facit, dextræ ſe frequẽter accommodat, ſiue in digitos argumenta digerimus, ſiue auerſis in ſiniſtrũ palmis abominamur, ſiue obijcimus aduerſas, ſiue in latus utranq; diſtendimus, ſiue ſatisfacientes, aut ſupplicãtes. Diuerſi autẽ ſunt ij geſtus, ſummittimus, ſiue adorãtes attollimus, ſiue aliqua demonſtrationi, aut inuocationi protẽdimus.

» Vos albani tumuli, atq; luci. aut gracchanum illud. Quò uertam?
» Quò me miſer cõferam? in capitoliumne, at fratris ſanguine redun-
» dat. an domũ? plus enim affectus in ijs iũctæ exhibent manus. in rebus paruis, mitibus, triſtibus, breuibus, magnis, lætis, atrocibus extenſiores ſunt. Vitia quoq; earũ ſubijcienda ſunt, quæ q̃dem accidere etiam exercitatis actoribus ſolent. Nam geſtum poculũ poſcentis, aut uerbera minantis, aut numerũ quingentorũ pollice flexo efficientis, quæ ſunt à q̃buſdam ſcriptoribus notata, ne in ruſticis q̃dem uidi. Aut ut brachio excerto introſpiciatur latus, ut manũ alius ultra ſinũ proferre nõ audeat. Alius inquantum patet longitudo protendat, aut ad tectum erigat, aut repetito ultra leuũ humerũ geſtu, ita in tergum flagellet, ut conſiſtere poſt eũ parum tutum ſit, aut ſiniſtrũ ducat orbẽ, aut temere ſparſa manu in proximos offendat, aut cubitum utrunq; in diuerſum latus uẽtilet, ſæpe ſcio euenire. Solet eſſe et pigra, et trepida, et ſecanti ſimilis, interim uncis etiã digitis, aut à capite deijciatur, aut eadẽ manus ſupinata ĩ ſuperiora iactetur. Fit et ille habitus, q̃ eſſe in ſtatuis pacificator ſolet, q̃ inclinato in humerũ dextrũ capite brachio ab aure protenſo, manũ infeſto pollice extendit, q̃ q̃dẽ maxi-

mē placet ijs, qui se dicere sublata manu iactant, adijcias licet eos, q̃
sententias uibratis digitis iaculantur, aut manu sublata denuntiant,
aut quod per se interim recipiendum est, quoties aliqd ipsis placuit,
in ungues eriguntur, sed uitiosum id faciunt, aut digito quanto plu=
rimum possunt erecto, aut etiā duobus, aut utraq; manu ad modum
aliquid portantium cōposita. His accedunt uitia non naturæ, sed tre
pidationis, cum ore concurrente rixari, si memoria fefellerit, aut cogi
tatio non suffragetur, quasi faucibus aliqd obstiterit insonari, in ad=
uersum tergere nares, obambulare sermone imperfecto, resistere su=
bito, & laudē poscere silentio, quæ omnia persequi propè infinitum
est. sua enim cuiq; sunt uitia. pectus, ac uenter ne proijciantur obser
uandum, pandunt enim posteriora, & est odiosa omnis supinitas, la
tera cum gestu consentiant, facit enim aliqd et totius corporis motus,
adeo ut Cicero plus illo agi, quàm manibus ipsis putet. Ita enim di=
» cit in oratore. nullæ argutiæ digitorum, non ad numerū articulus
» cadens, trunco magis toto se ipse moderans, & uirili laterū flexio=
» ne. Femur ferire, quod Athenis primus fecisse creditur Cleon, et usi
tatum est, et indignantes decet, et excitat auditurē. idq; in Callidio Ci
» cero desyderat. non frons inquit, percussa, non femur. quanquā si
licet de fronte, dissentio, nam etiā complodere manus scenicum est, &
pectus cædere. Illud quoq; raro decebit, caua manu summis digitis
pectus appetere, siquando nosmetipsos alloquemur, cohortantes, obiur
gantes, miserantes, quod siquando fiat, togam quoq; inde remoueri nō
decebit. In pedibus obseruantur status, & incessus, prolato dextro
stare, & eandem manum, ac pedē proferre deforme est. In dextrū
incumbere interim datur, sed æquo pectore, qui tamen comicus ma=
gis, quàm oratorius gestus est, male etiam in sinistrum pedem insisten
tium dexter aut tollitur, aut summus digitis suspenditur. Varicare
supra modū & in stando deforme est, & accedente motu propè ob=
scœnum. Procursio opportuna, breuis, moderata, rara, conuenit, &
ambulatio quædam propter immodicas laudationum moras, quanq̃
Cicero rarum incessum, neq; ita longum probat. Discursare uero, et
quod Domitius Afer de Sura Manilio dixit satagere ineptissimum,
Vrbaneq; Flauus Virginius interrogauit de quodā suo antisophiste
quot millia passuum declamasset. Præcipi & illud scio, ne ambu-
lantes auertamur à iudicibus, sed sint obliqui pedes ad consiliū no-
bis respicientibus, id fieri iudicijs priuatis non potest. uerum & bre
uiora sint spatia, nec auersi diu simus, interim tamē recedere sunsim
datur. quidam etiam resiliunt, quod est planè ridiculū. Pedis sup-

plosio.

plosio, ut loco est opportuna, ut ait Cicero in contentionibus, aut incipiendis, aut finiendis, ita crebra & inepti est hominis, & desinit iudicem in se conuertere. Est & illa indecora in dextrum, ac leuum latus uacillatio alternis pedibus insistentium, longissime fugiēda mollis actio, qualē in Titio Cicero dicit fuisse. unde et saltationis quoddam genus titius est appellatum. Reprehendenda est & illa frequēs, & concitata in utranq; partem mutatio, quā in Curione patre irrisit & Iunius quærens quis in lintre loqueretur, & Sicinius. nam cū assidente collega, qui erat propter ualetudinem & deligatus, & pluribus medicamentis propter dolorem artuum delibutus, multum se Curio ex more iactasset, nunquam inquit Octaui collegæ tuo gratiam referes, qui nisi fuisset istic, hodie te muscæ comedissent. Iactantur & humeri, quod uitium Demosthenes ita dicitur emendasse, ut cū in angusto quodam pulpito stans diceret, hasta humero dependēs immineret, ut si calore dicendi uitare id excidisset, offensatione illa cōmoneretur. Ambulantem loqui ita demum oportet, si in causis publicis, in qbus sunt multi iudices, quod dicimus, quasi singulis inculcare peculiariter uelimus. Illud uero non ferendum, quod quidam reiecta in humerum toga, cum dextra sinum usq; lumbos reduxerūt, sinistra gestum facientes spatientur, et fabulentur, cum etiam leuā restringere prolata longius dextra sit odiosum. Vnde moneor quoq; ut ne id qdem transeam ineptissime fieri, Cum inter moras laudationum, aut in aurem alicuius loquuntur, aut cum sodalibus iocantur, aut nonnunquam ad librarios suos ita respiciunt, ut sportulam dictare uideantur. Inclinari ad iudicem cū doceas utiq; si id, de quo loquaris, sit obscurius, decet. Incumbere aduocato aduersis subsellijs sedenti, iam contumeliosum est. Reclinari etiā ad suos & manibus sustineri, nisi plane iusta fatigatio est delicatum sicut palàm moneri excidentis, aut legere. nanq; in his omnibus & uis illa dicendi resoluitur, & frigescit affectus, & iudex parū sibi præstari reuerentiæ credit. Transire in diuersa subsellia parum uerecundū est. nam & Cassius Seuerus urbane aduersus hoc facientes lineam poposcit. Et si aliquando concitate itur, nunquam non frigide reditur. Multa ex ijs, quæ præcipimus, mutari necesse est ab ijs, qui dicunt apud tribunalia, nam & uultus erectior, ut eum, apud quē dicitur, spectet, & gestus, ut ad eundem tendens elatior sit, necesse est, & alia quoq; occurrere etiā me tacente omnibus possunt. Itemq; ab ijs, qui sedentes agunt. (nam & ferè fit hoc in rebus minoribus, & ijdem impetus actionis esse non possunt) et quædam uitia fiunt necessaria. Nam &

dexter pes à leua iudicis sedentis proferẽdus est, & ex altera parte multi gestus necesse est in sinistrum eant, ut ad iudicẽ spectent. Equidem plerosq; & ad singulas clausulas sententiarum uideo assurgentes sibi, & nonnullos subinde aliquid etiam spatiantes, quod an deceat ipsi uiderint, cum id faciunt non sedentes agunt. Bibere, aut etiam esse inter agendum, quod multis moris fuit, & est quibusdam, ab oratore meo procul absit, nam si quis aliter dicendi onera pferre non possit, non ita miserum est non agere, potiusq; est multo quàm & operis, & hominum contemptum fateri. Cultus non est proprius oratoris aliqs, sed magis in oratore conspicitur. quare sit, ut in omnibus honestis debet esse, splendidus, & uirilis. nam et toga & calceus, & capillus tam nimia cura quàm negligentia sunt reprehendenda. Est aliquid in amictu, quod ipsum aliquatenus temporum conditione mutatum est. nam ueteribus nulli sinus, perquam breues post illos fuerunt. Itaq; & gestu necesse est usos esse in principijs eos alio, quorum brachium sicut græcorum, ueste continebatur. Sed nos de præsentibus loquimur, cui lati claui ius non erit, ita cingatur, ut tunicæ prioribus oris infra genua paulum, posterioribus ad medios poplites usq; perueniant. nam infra mulierũ est, supra centurionum. Vt purpuræ recte descendant, leuis cura est, notatur interim negligentia. latum habentium clauum modus est, ut sit paulũ cinctis summissior. ipsam togam rotundam esse, & apte cæsam uelim. aliter enim multis modis fiet enormis, pars eius prior medijs cruribus optime terminatur, posterior eadem portione, altius quàm cinctura sinus decentissimus, si aliquanto supra imam togam fuerit, nunquam certe sit inferior, ille, qui sub humero dextro ad sinistrum oblique ducitur, uelut balteus, nec strangulet, nec fluat, pars togæ, quæ postea imponitur, fit inferior. nam ita & sedet melius, & continetur. Subducenda etiam pars aliqua tunicæ, ne ad lacertũ in actu redeat, tum sinus injciendus humero, cuius extremã oram reiecisse non dedecet. Operiri autẽ humerũ cum toto iugulo non oportet. alioquin amictu fiet angustus, & dignitatem, quæ est in latitudine pectoris, perdit. Sinistrum brachium eo usq; alleuandum est, ut quasi normalem illum angulum faciat, super quod ora ex toga duplex æqualiter sedeat. Manus non impleatur annulis præcipue medios articulos non transeuntibus, cuius erit habitus optimus, alleuato pollice, & digitis leuiter inflexis, nisi si libellum tenebit, quod non utiq; captandum est. Videtur enim fateri memoriæ diffidentiam, & ad multos gestus est impedimento. Togam ueteres ad calceos usq; demittebant, ut græci pallium. Idq;, ut

fiat qui de gestu scripserunt circa tempora illa Plotius, Nigidiusq́;
præcipiũt, quo magis miror Plynij Secundi docti hominis, & in hoc
utiq; libro penè etiã nimium curiosi ꝑsuasionem, ꝗ solitum id facere
Ciceronem uelandarum uaricum gratia tradit, cũ hęc amictus ge=
nus in statuis eorũ quoq;, ꝗ post Ciceronem fuerũt, appareat. Palliolũ
sicut fascias, ꝗbus crura uestiuntur, & focalia, & auriũ ligamenta so
la excusare potest ualetudo. Sed hæc amictus obseruatio dũ incepi-
mus, procedente uero actu iam penè ab initio narrationis sinus ab
humero recte uelut sponte delabitur, & cũ ad argumenta, ac locos
uentũ est, reijcere à sinistro togam, deijcere etiã si hæreat, sinum con=
ueniet, lænam à faucibus, ac summo pectore abducere licet. ardent
enim iam oĩa, et ut uox uehementior, ac magis uaria est, sic amictus
quoq; habent actum quendã uelut prælianitem. Itaq; ut leuã inuol-
uere toga, & incingi penè furiosum est, sinum uero in dextrum hu
merum ab imo reijcere, solutum, ac delicatum est, fiuntq́; adhuc peius
aliqua, ita cur laxiorẽ sinum sinistro brachio nó subijciamus? habet
enim acre quiddam, atq; expeditum, & calori, concitationiq́; non in-
habile. Cum uero magna pars est exhausta orationis, utiq; afflante
fortuna, penè omnia decent, sudor ipse, & fatigatio, & negligentior
amictus, & soluta, ac uelut labens undiq; toga, quo magis miror hãc
quoq; succurrisse Plynio curã, ut ita sudario frontem siccari iuberet,
ne comæ turbarentur, quas cóponi post paulũ, sicut dignũ erat, graui=
ter, & seuere uetuit. Mihi uero ille quoq; turbatæ præ se ferre aliꝗd
affectus, & ipsa obliuione curæ huius cómendari uidẽtur. At si in=
cipientibus, aut paulũ progressis decidat toga, nó reponere eã prorsus
negligẽtis, aut pigri, aut quo modo debeat amiciri nesciẽtis est. Hæc
sunt uel illustramenta pronuntiationis, uel uitia, ꝗbus propositis mul
ta cogitare debet orator. Primum quid, apud quos, ꝗbus præsentibus
sit acturus. nam ut dicere, alia alijs, & apud alios magis concessum
est, sic etiã facere, neq; eadẽ in uoce, gestu, incessu apud principẽ, Se-
natum, populũ, magistratũ, priuato, publico iudicio, postulatione, actio
ne similiter decent. Quã differẽtiã subijcere sibi ꝗsq; ꝗ animũ ĩtende
rit põt, tũ qua de re dicat, & efficere, ꝗd uelit. Rei quadruplex ob=
seruatio est. Vna in tota causa. sunt enim tristes, hilares, solicitæ, secu
ræ, grandes, pussillæ, ut uix unꝗ̃ ita solicitari partibus earũ debea=
mus, ut nó summæ meminerimus. Altera, quæ est in differentia par
tium, ut in prooemio, narratione, argumentatione, epilogo. Tertia in
sententijs ipsis, in ꝗbus secundum res & affectus uariantur omnia.
Quarta ĩ uerbis, quorũ ut est uitiosa si efficere omnia uelimus, imi-

tatio, ita quibusdam nisi sua natura redditur, uis omnis aufertur. Igitur in laudationibus nisi si funebres erunt, gratiarũ actione, exhortatione, similibus, læta, & magnifica, & sublimis est actio, funebres cõtiones, consultationes, plerunq; causæ reorũ tristes, atq; summissæ. In Senatu conseruanda authoritas, apud populũ dignitas, in priuatis modus. De partibus causæ, & sententijs, uerbisq;, quia sunt multiplicia, pluribus dicendũ. Tria autem præstare debet pronuntiatio, conciliet, persuadeat, moueat, quibus natura cohæret, ut etiã delectet. Conciliatio ferè aut commendatione morum, qui nescio quomodo ex uoce etiã, atq; actione perlucent, aut orationis suauitate constat, persuadendi uis asseueratione, quæ interim plus ipsis probationibus ualet.
» an ista (inqt Callidio Cicero) si uera essent, sic à te dicerentur?
» &. tantum abest, ut inflãmares nostros animos, somnũ isto loco uix
» tenebamus. fiducia igitur appareat, & constantia utiq; si authoritas subest. Mouendi autem est ratio aut in repræsentandis, aut imitandis affectibus. Ergo cũ iudex in priuatis, aut præco in publicis dicere de causa iusserit, leniter consurgendũ, tum componenda toga, uel si necesse erit, etiam ex integro inijcienda duntaxat in iudicijs. Apud principem enim & magistratus, ac tribunalia non licebit, paulum est commorandum, ut & amictus sit decentior, & protinus aliqd spatij ad cogitandum, etiam cum ad iudicem os conuertimus, & consultus permiserit dicere, nõ protinus est erumpendũ, sed danda breuis cogitationi mora. mire enim auditurum dicturi cura delectat, et iudex se ipse componit. hoc præcipit Homerus Vlyssis exemplo, quem stetisse oculis in terram defixis, immotoq; sceptro prius quàm illam eloquentiæ procellam effunderet, dicit. In hac cunctatione sunt quædam nõ indecentes, ut appellant scenici, moræ, caput mulcere, manũ intueri, infringere articulos, simulare conatum, suspiratione solicitudinem fateri, aut quod quenq; magis decet, eo diutius si iudex non dum intendit animũ. status quidẽ sit rectus, æqui, & diducti paulũ pedes, uel procedens minimo momento sinister, genua recta, sic tamen ut non extendantur. humeri remissi, uultus seuerus non mœstus, nec stupens, nec languidus, brachia à latere modice remota, manus sinistra, qualem supra demonstraui, dextra cum iam incipiendũ erit, paulum prolata ultra sinum, gestu quãmodestissimo uelut spectans quando incipiendũ sit. Vitiosa enim sunt illa intueri lacunaria, perfricare faciẽ, & quasi improbã facere, tendere confidẽtia uultũ, aut quo sit magis toruus, superciliũ astringere, capillos à fronte cõtra naturã retro agere, ut sit horror ille terribilis, tũ id, qđ græci frequẽtissime faciunt

sime faciunt, crebro digitorum, laborumq; motu cōmentari, clare ex creare, pedem alterum longe proferre, partem togæ sinistra tenere, stare diductum, uel rigidum, uel supinum, uel incuruum, uel humeris, ut luctaturi solent, ad occipitium ductis. Procemio frequentissime lenis conuenit pronuntiatio. nihil est enim ad conciliandum gratius uerecundia, non tamen semper, nec enim uno modo dicuntur exordia, ut docui, plerūq; tamen et uox tēperata, ac gestus modestus, & sedens humero toga, & laterū lenis in utranq; partem motus eodem spectantibus oculis decebit. Narratio magis prolatam manum, amictum recidentē, gestum distinctum, uocē sermoni proximā, & tamen apertiorem, sonum simplicem frequentissime postulabit in ijs
» duntaxat. Q. enim Ligarius, cum esset adhuc nulla belli suspicio.
» &, A. Cluentius habitus pater huiusce. aliud in eadē poscent affe-
» ctus, uel concitati. nubit genero socrus. uel flebiles. constituitur in
» foro Laodiceæ spectaculum acerbum, & miserum toti Asiæ prouin
» ciæ. Maxime uaria, & multiplex actio est probationum. Nam & proponere, partiri, interrogare sermoni sunt proxima, & contradictionem sumere. nam ea quoq; diuersa propositio est. sed hæc tamen aliquando irridentes, aliquando imitantes pronuntiamus. Argumentatio plerunq; agilior, & acrior & instantior consentientē orationi postulat etiam gestum, idest fortem celeritatem. instandum quibusdā in partibus, & densanda oratio. Egressiones ferè lenes, & dulces, & remissæ, raptus Proserpinæ, Siciliæ descriptio, Cn. Pompeij laus. Neque enim mirum minus habere contentionis ea, quæ sunt extra quæstionem. Mollior nonnunquam cum reprehensione diuersæ par-
» tis, imitatio. Videor uidere alios intrantes, alios autem exeuntes,
» quosdam ex uino uacillantes. ubi non dissidens à uoce promitur, gestus quoq; in utranq; partem tenera quædam, sed intra manus tamē, et sine motu laterum translatio. Accendēdi iudicis plures sunt gra
» dus, summus ille, & quo nullus est in oratore acutior. suscepto bel-
» lo Cæsar, gesto etiam iam ex parte magna. prædixit enim. quan-
» tum potero uoce contendā, ut populus hæc Romanus exaudiat. Pau
» lum inferior, & habens aliquid etiam iucunditatis. quid enim Tu
» bero tuus ille districtus in acie pharsalica gladius agebat? plenius
» adhuc, & lentius, ideoq; dulcius. In cœtu uero populi Romani ne-
» gotium publicum gerens. producenda omnia, trahendæq; tum uoca
» les. aperiendæq; sunt fauces, pleniore tamen hæc canali fluunt. Vos
» albani tumuli, atque luci. nam cantica quiddā habent, sensimq; re-
» supina sunt. saxa, atque solitudines uoci respondent. Tales sunt

illæ inclinationes uocis, quas inuicem Demosthenes, atq; Aeschines
exprobrant. non ideo improbandæ, cum enim uterq; alteri obijciat,
palàm est utrunq; fecisse. nam neq; ille per Marathonis, & platearũ
et Salaminis propugnatores recto sono iurauit, nec ille Thebas ser-
mone defleuit. Est ijs diuersa uox, et penè extra organum, cui græci
nomen amaritudinis dederunt supra modum, ac penè naturã uocis
» humanæ acerba, quin compescatis uocem istam indicem stultitiæ, te
» stem paucitatis. Sed id, quod maxime excedere modum dixi, in illa
parte prima est, quin compescatis. Epilogus si enumerationem re-
rum habet, desyderat quandã concisorum continuationem, si ad conci
tandos iudices est accommodatus aliqd ex ijs, quæ supra dixi, si pla-
candos, inclinatam quandam lenitatem, si misericordia commouẽdos,
flexum uocis, & flebilẽ suauitatem, qua præcipue franguntur animi,
quæq; est maxime naturalis. nam etiã orbos, uiduasq; uideas in ipsis
funebribus canoro quodam modo proclamantes, hic etiam fusca illa
uox, qualem Cicero fuisse in Antonio dicit, mire faciet. habet enim in
se qđ imitemur, duplex est tamen miseratio, altera cum inuidia, qua-
lis modo dicta de damnatione Philodami, altera cũ deprecatione de-
» missior, quare etiam si est in illis quoq; cantus obscurior. in cœtu ue-
» ro populi R. non enim hæc rixantis modo dixit. &, uos albani tu-
muli. neq; enim quasi inclamaret, aut detestaretur, locutus est, est ta-
» men infinito magis illa flexa, & circunducta. me miserum, & me
» infelicem. &, qd respondebo liberis meis. &, reuocare tu me in
» patriam potuisti Milo per hos, ego te in eadem patria per eosdẽ reti-
» nere non potero? &, cum bona C. Rabirij uno Sestertio addicit.
» O' miserũ, acerbumq; præconium. Illa quoq; mire facit in perora-
» tione uelut deficientis dolore, & fatigatione confessio, ut pro eodem
» Milone. Sed finis sit, neq; .n. præ lachrymis iã loqui possum. quæ
similem uerbis habere debent etiam pronuntiationem, possunt uide-
ri alia quoq; huius partis, atq; officij, reos excitare, pueros attollere,
propinquos producere, uestes laniare, sed suo loco dicta sunt. Et qa
in partibus causæ etiam alijs est uarietas, satis apparet accommodan
dam sententijs ipsis pronuntiationem sicut ostendimus. Sed uerbis
quoq;, quod nouissime dixerã, non semper, sed aliquando. An non
hæc misellus, & pauperculus, summissa, atq; contracta, fortis, & ue
hemens, & latro, erecta, & concitata uoce dicenda sunt? Accedit .n.
uis, & proprietas rebus tali adstipulatione, quæ nisi adsit, aliud
uox, aliud animus ostendat. Quid quod eadem uerba mutata

pronuntiatione

pronuntiatione indicant, affirmant, exprobrant, negant, mirantur, indignantur, interrogant, irrident, eleuant, aliter enim dicitur.

» Tu mihi quodcunq; hoc regni, &

» Cantando tu illum, &

» Tu'ne ille Aeneas, &

» Me'q; timoris

» Argue tu Drance, & ne morer, intra se quisq;, uel hoc, uel aliud, quod uolet, per omnes affectus uerset, uerum esse quod dicimus sciet. Vnum iam ijs adijciendum est, cum praecipue in actione spectetur decorum, saepe aliud alios decere. Est enim latens quaedam in hoc ratio, & inenarrabilis, &, ut uere hoc dictum est, caput esse artis decere quod facias, ita id nec sine arte esse, nec totum arte tradi potest. In quibusdam uirtutes nō habent gratiam, in quibusdam uitia ipsa delectant. Maximos actores comoediarum Demetrium, et Stratoclem placere diuersis uirtutibus uidimus. Sed illud minus mirum, quod alter deos, & iuuenes, & bonos patres, seruos'q;, & matronas, et graues anus optime, alter acres senes, callidos seruos, parasitos, lenones, et omnia agitatiora melius. fuit enim natura diuersa. nam uox quoque Demetrij iucundior, illius acrior erat. Annotandae magis proprietates, quae transferri non poterant, manus iactare, & dulces exclamationes theatri causa producere, & ingrediendo uentum concipere ueste, & nonnunquam dextro latere facere gestus, quod neminem alium praeter Demetriū decuit. Nanq; in haec omnia quasi statura, et mira specie adiuuabatur. Illum cursus, & agilitas, & uel parum conueniens personae risus, quem non ignarus rationis populo dabat, & contracta etiam ceruicula. quicquid horum alter fecisset foedissimum uideretur. Quare norit se quisq;, nec tantum ex communibus praeceptis, sed etiam ex natura sua capiat consiliū formandae actionis, neq; illud tamen est nefas, ut aliquem uel oīa, uel plura deceant. Huius quoq; loci clausula sit eadem necesse est, quae caeterorum est, regnare maxime modum. non enim comoedum esse, sed oratorem uolo, quare nec in gestu persequemur omnes argutias, nec in loquendo distinctionibus, temporibus, affectibus moleste utemur, ut si sit in scena dicendum.

» Quid igitur faciam? non eam? ne nunc quidem

» Cum accersor ultro? an potius ita me comparem

» Non perpeti meretricum contumelias? Hic enim dubitationes

moras, uocis flexus, uarias manus, diuersósq; nutus actor adhibebit. aliud oratio sapit, nec uult nimium esse condita, actione enim constat non imitatione. Quare non immerito reprehenditur pronuntiatio uultuosa, & gesticulationibus molesta, & uocis mutationibus resultans, nec inutiliter ex græcis ueteres transtulerũt, quod ab his sumptum Lenas Popilius posuit, esse hanc inotiosam actionem. Optime igitur idem, qui omnia, Cicero præceperat, quæ supra ex oratore posui. Quibus similia in Bruto de M. Antonio dicit. Sed iam recepta est actio paulo agitatior, & iam exigitur, & quibusdam partibus conuenit, ita tamen temperanda, ne dum actoris captamus elegantiam, perdamus uiri boni, & grauis authoritatem.

M. FABII QVINTILIANI ORATORIARVM INSTITVTIONVM LIBER DVODECIMVS.

u ENTVM EST Ad partem operis destinati longe grauissimam. Cuius equidem onus si tantum opinione prima concipere potuissem, quanto me premi ferens sentio, maturius consuluissem uires meas, sed initio pudor omittendi quæ promiseram tenuit, mox quanquam per singulas prope partes labor cresceret, ne perderem quæ iam effecta erant, per omnes difficultates animo me sustentaui, Quare nunc quoq; licet maiori quàm unquam mole premar, tamen prospicienti finem mihi constitutum est, uel deficere potius quàm desperare. fefellit autem quod initium à paruis cœperamus, mox uelut aura solicitante prouecti longius, dum tantum nota illa, & plerisq; artium scriptoribus tractata præcipimus, nec adhuc à litore procul uidebamur, & multos circa uelut ijsdẽ se uentis credere ausos habebamus. Iam cũ eloquendi rationem nouissime repertam, paucissimisq; tentatam ingressi sumus, rarus, q iam procul à portu recessisset reperiebatur. Postquã uero nobis ille, quẽ instituebamus, orator à dicẽdi magistris dimissus, aut suo iam impetu fertur, aut maiora sibi auxilia ex ipsis sapientiæ penetralibus petit, quàm in altũ simus ablati sentire cœpimus, nũc cœlũ, undiq; et undiq; pontus. Vnũ modo in illa immensa uastitate cernere uidemur M. Tullium, qui tamen ipse quãuis tanta, atq; ita in-

structa

structa naue hoc mare ingressus, contrahit uela, inhibetq; remos, & de ipso demum, genere dicendi, quo sit usurus perfectus orator, satis habet dicere. At nostra temeritas etiam mores ei conabitur dare, & assignabit officia, ita nec antecedentem consequi possumus, & longius eundum est, ut res feret. probabilis tamen cupiditas honestorū, & tutioris audaciæ est tentare quibus paratior uenia est.

Non posse oratorem nisi uirum bonum esse.

SIT ergo nobis orator, quē instituimus, is, qui à M. Catone finitur, uir bonus dicendi peritus. Verum id, quod ille posuit prius, et ipsa natura potius, ac maius est utiq; uir bonus, id non eo tantum, qđ si uis ista dicendi malitiam instruxerit, nihil sit publicis, priuatisq; rebus perniciosius eloquentia, nosq; ipsi, qui pro uirili parte conferre aliquid ad facultatem dicendi conati sumus, pessime mereamur de rebus humanis, si latroni comparemus hæc arma non militi. Quid de nobis loquor? rerū ipsa natura in eo, quod præcipue indulsisse homini uidetur, quoq; nos à cæteris animantibus separasse, non parens, sed nouerca fuerit, si facultatem dicendi sociam scelerum, aduersam innocentiæ, hostem ueritatis inuenit, mutos enim nasci, et egere omni ratione satius fuisset, quàm prouidentiæ munera in mutuā perniciē conuertere. Longius tendit hoc iudicium meum. neq; enim tantum id dico, eum, qui sit orator uirum bonum esse oportere, sed ne futurum quidem oratorem nisi uirum bonum. Nam certe nec intelligentiam concesseris ijs, qui proposita honestorum, ac turpium uia, peiorē sequi malunt, neq; prudentiam, qui in grauissimas frequenter legum, semper uero malæ conscientiæ pœnas à semetipsis improuiso rerū exitu induantur. quod si neminem malum esse nisi stultum eundem, non modo à sapientibus dicitur, sed uulgo quoq; semper est creditū, certe non fiet unquam stultus orator. Adde quod ne studio quidem operis pulcherrimi uacare mens, nisi omnibus uitijs libera potest. Primum quod in eodē pectore nullū est honestorum, turpiumq; consortiū, & cogitare optima simul, et deterrima, nō magis est unius animi, quàm eiusdem hominis bonum esse, ac malum, tum illa quoq; ex causa, qđ mentem tantæ rei intentam, uacare omnibus alijs etiam culpa carentibus curis oportet. Ita demū enim libera, ac tota nulla distringente, atq; alio ducente causa spectabit id solū, ad qđ accingitur. quod si corporum nimia cura, & solicitior rei familiaris diligentia, et uenandi uoluptas, & data spectaculis dies, multum studijs auferunt (Huic

enim rei perit tempus quodcunq; alteri datur) qd putamus facturas cupiditatem, auaritiam, inuidiam, quarum impotentissimæ cogitationes, somnos etiam ipsos, & illa per quietem uisa perturbant. Nihil est enim tam occupatum, tam multiforme, tot, ac tam uariis affectibus concisum, atq; laceratum, quàm mala mens. Nam & cũ insidiatur, spe curis labore distringitur, & cum sceleris compos fuerit, solicitudine, pœnitentia, pœnarum omnium expectatione torquetur. Quis inter hæc literis, aut ulli bonæ arti locus? nõ hercle magis quàm frugibus in terra sentibus, ac rubis occupata. Age nõ ad perferendos studiorũ labores necessaria frugalitas? Quid ergo ex libidine, aut luxuria spei? non præcipue acuit ad cupiditatem literarum, amor laudis? num igitur malis esse laudem curæ putamus? Iam hoc quis non uidet maximam partem orationis in tractatu æqui, boniq; consistere, dicet'ne de iis secundum debitam rerum dignitatem malus, atque iniquus? Deniq; ut maximam partem quæstionis eximam, demus id, quod nullo modo fieri potest, idem ingenii, studii, doctrinæ pessimo, atque optimo uiro, uter melior dicetur orator, nimirũ qui homo quoq; melior. Non igitur unquam malus idem homo, & perfectus orator. non enim perfectum est quicquam, quo melius est aliud. Sed ne more socraticorum nobismetipsis responsum finxisse uideamur, si sit aliquis adeo contra ueritatem obstinatus, ut audeat dicere eodẽ ingenio, studio, doctrina præditum nihilo deteriorem futurum oratorem malum uirum, quàm bonum, conuincamus huius quoque amentiam.

Nam hoc certe nemo dubitabit omnem oratorem id agere, ut iudici quæ proposita fuerint, uera, et honesta uideãtur. Vtrum igitur hoc facilius bonus uir persuadebit, an malus, bonus quidẽ & dicet sæpius uera, atq; honesta. Sed etiam siquando aliquo ductus officio, quod accidere, ut mox docebimus, potest, falsò hæc affirmare conabitur, maiore cum fide necesse est audiatur. At malis hominibus ex contemptu opinionis, & ignorantia recti nonnunquam excidit ipsi simulatio. Inde immodeste proponunt, sine pudore affirmant. Sequitur in iis, quæ certum est effici non posse, deformis pertinacia, & irritus labor, nam sicut in uita, ita in causis quoq; spes improbas habẽt. Frequẽter autem accidit, ut iis etiã uera dicentibus fides desit, uideaturq; talis aduocatus malæ causæ argumentum. Nunc de iis dicendũ, quæ mihi quasi conspiratione quadam uulgi reclamari uidẽtur. Orator ergo Demosthenes non fuit, atqui malum uirum accepimus. Nõ Cicero, atqui huius quoq; mores multi reprehenderunt. Quid agam? magna responsi inuidia subeunda est, mitigandæ sunt prius aures. in-

hi enim nec Demosthenes tam graui morum dignus uidetur inuidia, ut omnia, quæ in eum ab inimicis congesta sunt, credam, cum & pulcherrima eius in rep. consilia, & finē uitæ clarum legam. Nec M. Tullio defuisse uideo in ulla parte ciuis optimi uoluntatem. Testimonio est actus nobilissime consulatus, integerrime prouincia administrata, & repudiatus uigintiuiratus, & ciuilibus bellis quæ in ætate eius grauissima inciderunt, neq; spe, neq; metu declinatus animus, quo minus optimis se partibus, idest reip. iungeret. Parum fortis uidetur quibusdam, quibus optime respondit ipse non se timidum in suscipiendis, sed in prouidendis periculis, quod probauit morte quoque ipsa, quam præstantissimo suscepit animo. Quod si defuit ijs uiris summa uirtus sic quærentibus an oratores fuerint, respondebo quomodo stoici si interrogentur, an sapiens Zeno, an Cleantes, an Chrysippus, ipsi respondeant magnos quidem illos, ac uenerabiles, non tamen id, quod natura hominis summum habebat, consecutos. Nam & Pythagoras non sapientem se, ut qui ante eum fuerunt, sed studiosum sapientiæ uocari uoluit. Ego tamen secundum communem loquendi consuetudinem sæpe dixi, dicamq; perfectum oratorem esse Ciceronem, ut amicos, & bonos uiros, & prudentissimos dicimus uulgo, quorum nihil nisi perfecte sapienti datur. Sed cum proprie & ad legem ipsam ueritatis loquendum erit, eũ quæram oratorem, quem & ille quærebat, quanquam enim stetisse ipsum in fastigio eloquentiæ fateor, ac uix, quid adijci potuerit inuenio, fortasse inuenturus quid adhuc abscissurum putem fuisse. Nam ferè sic docti iudicauerunt plurimum in eo uirtutum, non nihil fuisse uitiorum, & se ipse multa ex illa iuuenili abundantia coercuisse testatur, tamen quando nec sapientis sibi nomen minime sui contemptor asseruit, & melius dicere certe, data longiore uita, ætate ad componendum seueriore potuisset, non maligne crediderim defuisse ei summam illam, ad quam nemo propius accessit. Et licebat si aliter sentirem, fortius id, liberiusq; defendere. An uero M. Antonius neminem à se uisum eloquentem, qđ tanto minus erat, professus est? Ipse etiam M. Tullius quærit adhuc eum, & tantum imaginatur, ac fingit. Ego non audeam dicere aliquid in hac, quæ superest, æternitate inueniri posse, eo quod fuerit perfectius. Transeo illos, qui Ciceroni, ac Demostheni ne in eloquẽtia qdē satis tribuunt, quanquam neq; ipsi Ciceroni Demosthenes satis uideatur esse perfectus, quem dormitare interim dicit, nec Cicero Bruto, Caluoq;

qui certe compoſitionem illius etiam apud ipſum reprehendunt, nec Aſinio utriq;, qui uitia orationis eius etiam inimice pluribus in locis inſequuntur. Concedamus ſanè, quod minime natura patitur, repertum eſſe aliquem malum uirum ſumme diſertum, nihilo tamen minus oratorē eum negabo. Nā nec omnibus, qui fuerint manu prompti uiri fortis nomen conceſſerim, quia ſine uirtute intelligi nō poteſt fortitudo. An ei, qui ad defendendas cauſas aduocatur, non eſt opus fide, quàm nec cupiditas corrumpat, nec gratia auertat, nec metus frangat, ſed proditorem transfugam præuaricatorē donabimus oratoris illo ſacro nomine? Quod ſi mediocribus etiam patronis conuenit, hæc, quæ uulgo dicitur bonitas, cur non orator ille, qui non dum fuit, ſed poteſt eſſe tam ſit moribus, quàm dicendi uirtute perfectus. Non enim forenſem quandam inſtituimus operam, nec mercenariam uocem, nec ut aſperioribus uerbis parcamus, non inutilem ſanè litium aduocatum, quem deniq; cauſidicum uulgo uocant, ſed uirū cū ingenij natura præſtantem, tum uero tot pulcherrimas artes penitus mente complexum, datum tandem rebus humanis, qualē nulla antea uetuſtas cognouerit, ſingularem, perfectum'q;, undiq; optima ſentientem, optimeq; dicentem. In hoc quota pars erit, quod aut innocentes tuebitur, aut improborū ſcelera compeſcet, aut in pecuniarijs quæſtionibus ueritati contra calumniam aderit. Summus ille qdem in ijs quoq; operibus fuerit, ſed in maioribus clarius elucebit, cū regenda ſenatus conſilia, & popularis error ad meliora ducendus. An non talē quendā uidetur finxiſſe Virgilius, quē in ſeditione uulgi iam faces, & ſaxa iaculantis, moderatorem dedit animu,

» Tum pietate grauem, ac meritis ſi forte uirum quem
» Conſpexere, ſilent, arrectis'q; auribus adſtant.

Habemus igitur ante omnia uirum bonum, poſt hoc adiecit dicendi peritum.

» Ille regit dictis animos, & pectora mulcet.

Et quid non in bellis quoq; idem ille uir, quem inſtituimus, ſi ſit ad prælium miles cohortandus ex medijs ſapientiæ præceptis orationem trahet? Nā quo modo pugnam ineuntibus tot ſimul metus laboris, doloris, poſtremo mortis ipſius exciderint, niſi in eorum locum pietas, & fortitudo, & honeſti præſens imago ſucceſſerit? quæ certe melius perſuadebit alijs, qui prius pſuaſerint ſibi, prodit enim ſe quālibet cuſtodiatur ſimulatio, nec unquā tanta fuerit eloquēdi facultas, ut nō titubet, ac hæreat, quoties ab animo uerba diſſentiunt. Vir autē malus aliud dicat neceſſe eſt, quàm ſentiat. bonos nunquā honeſtus ſermo deficiet, nunquam rerum optimarum (nam ijdem etiā prudentes erunt) in=

entio, quæ etiam si lenociniis destituta sit, satis tamen natura sua ornatur, nec quicquam nõ diserte, quod honeste dicitur. Quare iuuentus immo omnis ætas (neq; enim rectæ uoluntati serum est tempus ullum) totis mentibus huc tendamus, in hoc elaboremus, forsan, & consumare contingat. Nam si natura non prohibet & esse uirum bonum, et dicendi peritum, cur non aliquis etiã unus utrunq; consequi possit? Cur autem non se quisq; speret fore illum aliquem? ad quod si uires ingenii non suffecerint, tamen ad quem usq; modum processerimus, meliores erimus, ex utroq; hoc certe prorsus eximatur animo pulcherrimam eloquentiã, cum uitiis mentis posse misceri. Facultas dicendi si in malos incidit, & ipsa iudicanda est malũ, peiores enim illos facit, quibus contigit. Videor mihi audire quosdã, nec enim deerunt unquã, q diserti esse, quàm boni malint illa dicẽtes. Quid ergo tantum artis est in eloquẽtia? cur tu de coloribus, & difficiliũ causarum defensione, non nihil etiam de confesso locutus es? nisi aliquando uis, ac facultas dicendi expugnat ipsam ueritatem, bonus enim uir nõ agit nisi bonas causas, eas porrò etiam sine doctrina satis per se tuetur ueritas ipsa. Quibus ego cum de meo primum opere respondero etiam pro boni uiri officio, siquando eum ad defensionem nocentium ratio duxerit, satisfaciam. pertractare enim quo modo aut pro falsis, aut pro iniustis aliquando dicatur, non est inutile, uel propter solum hoc, ut ea facilius & deprehendamus, & refellamus, quemadmodum remedia melius adhibebit, cui nota, quæ nocẽt, fuerint. Neq; enim academici cum in utranq; disserunt partem, non secundũ alteram uiuunt, neq; Carneades ille, q Romæ audiente Censorio Catone, nõ minoribus uiribus contra iustitiã dicitur disseruisse, quàm pridie pro iustitia dixerat, iniustus ipse uir fuit. Verũ & uirtus qd sit aduersa ei malitia detegit, & æquitas fit ex iniqui contemplatione manifestior, & plurima contrariis probantur. Debent ergo oratori sic esse aduersariorũ nota consilia, ut hostium imperatori. Verũ et illud quod prima propositione durũ uidetur, potest afferre ratio, ut uir bonus in defensione causæ uelit auferre aliquando iudici ueritatem.
Quod siquis à me proponi mirabitur, quanquam non est hæc mea proprie sententia, sed eorum, quos grauissimos sapientiæ magistros, ætas uetus credidit, sic iudicet pleraq; esse, quæ non tam factis, quàm causis eorum, uel honesta fiant, uel turpia. Nam si hominem occidere sæpe uirtus, liberos necare nonnunquam pulcherrimũ est, asperiora quædã adhuc dictu, si communis utilitas exegerit, facere cõceditur, ne hoc quidem nudum est intuendum, qualem causam uir bonus, sed

etiam quare, & qua mente defendant. Ac primum concedant mihi omnes oportet, quod stoicorum quoq; asperrimi confitentur, facturũ aliquando bonum uirum, ut mendacium dicat. Et quidem nonnunq̃ leuioribus causis, ut in pueris ægrotantibus utilitatis eorum gratia multa fingimus, multa non facturi promittimus, nedum si ab homine occidendo grassator auertendus sit, aut hostis pro salute patriæ fallendus, ut hoc, quod aliâs in seruis quoq; reprehendendum est, sit aliâs in ipso sapiente laudandum. Id si constiterit, multa iam uideo posse euenire, propter quæ bene orator suscipiat tale causæ genus, quale remota ratione honesta non suscepisset. Nec hoc dico, q̃a seueriores sequi placet leges pro patre, fratre, amico periclitantibus, tam & si nõ mediocris hæsitatio est, hinc iustitiæ proposita imagine, inde pietatis nihil dubij relinquamus. Sit aliquis insidiatus tyranno, atque ob id reus, utrum'ne saluum eum nolet is, qui à nobis finitur orator, an si tuendum susceperit, non tam falsis defendet, quàm qui apud iudices malam causam tuetur. Quid si quædam benefacta damnaturus est iudex, nisi ea non esse facta conuicerimus, non uel hoc modo seruabit orator, non innocentem modo, sed etiam laudabilẽ ciuem. Quid si quædam iusta natura, sed conditione temporum inutilia ciuitati scienus? non'ne utemur arte dicendi bona q̃dem, sed malis artibus simillima? Ad hoc nemo dubitabit, quin si nocentes mutari in bonam mentem aliquo modo possint, sicut posse interdum conceditur, saluos esse eos magis è rep. sit, quàm puniri. Si liqueat igitur oratori futurũ bonum uirum, cui uera obijcientur, non id aget, ut saluus sit. Da nũc ut crimine manifesto prematur dux bonus, & sine quo uincere honeste ciuitas non possit, non'ne ei communis utilitas oratorem aduocabit? Certe Fabricius Cornelium Ruffinum alioqui & malũ ciuem, et sibi inimicum, tamen quia utilem sciebat ducem imminente bello palàm consulem suffragio suo fecit, atque id admirantibus quibusdam respondit, à ciue se spoliari malle, quàm ab hoste uenire. ita hic si fuisset orator non defendisset eundem Ruffinum, uel manifesti peculatus reum. Multa dici possent similia, sed uel unum ex ijs quodlibet sufficit, non enim hoc agimus, ut istud illi, quem formamus, uiro sit sæpe faciendum, sed ut si talis coegerit ratio. Sit tamen uera finitio, oratorem esse uirum bonum dicendi peritum. Præcipere uero, ac discere, quomodo etiam in probatione difficilia tractentur, necessariũ est. Nam frequenter etiam optimæ causæ similes sunt malis, & innocens reus multis uerisimilibus premitur. quo fit ut eadem actionis ratione defendendus sit, qua si nocens esset. Iam innumerabilia sunt

bonis causis, malisq; communia, testes, literæ, suspiciones, opiniones, non aliter autem uerisimilia, quàm uera & confirmantur, & refelluntur. Quapropter, ut res feret, flectetur oratio manente honesta uoluntate.

Cognoscenda esse oratori quibus mores formentur.

QVANDO igitur orator est uir bonus, is autem citra uirtutem intelligi non potest, uirtus & si quosdam impetus à natura sumit, tamen perficienda doctrina est, mores ante omnia oratori studijs erunt excolendi, atque omnis honesti, iustiq; disciplina pertractanda, sine qua nemo nec uir bonus esse, nec dicendi peritus potest, nisi forte accedamus ijs, qui natura constare mores, & nihil adiuuari disciplina putant, scilicet ut ea quidem, quæ manu fiunt, atq; eorũ etiam contemptissima confiteantur egere doctoribus, virtutem uero, qua nihil homini, quo ad deos immortales propius accedat datum est, obuiam, & illaboratam, tantum quia nati sumus, habeamus. Abstinens erit, qui quid sit abstinentia ignorarit? Et fortis, qui metus doloris, mortis, superstitionis, nulla ratione purgauerit? Et iustus, qui æqui, boniq; tractatum, qui leges, quæ natura sunt omnibus datæ, quæq; proprie populis, & gentibus constitutæ, non eruditiore aliquo sermone tractauerit? O quàm istud parum putant, quibus tam facile uidetur. Sed hoc transeo, de quo neminem, qui literas uel primis, ut aiunt, labris degustarit, dubitaturum puto. Ad illud sequens reuertar, ne dicendi quidem satis peritum fore, qui non & naturæ uim omnem penitus perspexerit, & mores præceptis, ac ratione formarit. Neque enim frustra in tertio de Oratore libro. L. Crassus cuncta, quæ de æquo, iusto, uero, bono, deq; ijs, quæ sunt contra posita dicuntur, propria esse oratoris affirmat, ac philosophos, cum ea dicendi uiribus tueantur, uti rhetorum armis non suis. Idem tamen confitetur ea iam esse à philosophia petenda, uidelicet quia magis hæc illi uidetur in possessione earum rerum fuisse. Hinc etiam illud est, quod Cicero pluribus libris, & epistolis testatur, dicendi facultatem ex intimus sapientiæ fontibus fluere. Ideoq; aliquandiu præceptores eosdem fuisse morum, atque dicendi. Quapropter hæc exhortatio mea non eò pertinet, ut esse oratorem philosophum uelim, quando non alia uitæ secta longius à ciuilibus officijs, atque ab omni munere oratoris recessit. Nam quis philosophorum, aut in iudicijs frequens, aut clarus in concionibus fuit?

Quis deniq; in ipsa, quam maxime pleriq; præcipiunt, reip. administratione uersatus? Atqui ego illum, quem instituo, romanum quendã uelim esse sapientem, qui non secretis disputationibus, sed rerũ experimentis, atq; operibus se uere ciuilem uirum exhibeat. Sed quia deserta ab ijs, qui se ad eloquentiã contulerunt, studia sapientiæ, non iam in actu suo, atq; in hac fori luce uersantur, sed in porticus, & gymnasia primũ mox in conuentus scholarum recesserunt, id quod est oratori necessarium, nec à dicendi præceptoribus traditur, ab ijs petere nimirũ necesse est, apud quos remansit. euoluendi penitus authores, qui de uirtute præcipiunt, ut oratoris uita cum scientia diuinarum rerum sit, humanarumq; coniuncta, quæ ipsæ quanto maiores, ac pulchriores uiderentur, si illas ij docerent, qui etiam eloqui præstantissime possent. Vtinamq; sit tempus, quo perfectus aliquis, qualem optamus, orator, hanc partem superbo nomine, & uitijs quorundam bona eius corrumpentium inuisam, uendicet sibi, ac uelut rebus repetitis in corpus eloquentiæ adducat. Quæ quidem cum sit in tres diuisa partes naturalem, moralem, rationalem, quæ tandem non est cum oratoris opere coniuncta? Nã ut ordinem retro agamus, de ultima illa, quæ tota uersatur in uerbis, nemo dubitauerit, si & proprietates uocis cuiusq; nosce, & ambigua aperire, & perplexa discernere, & de falsis iudicare, & colligere, ac resoluere, quæ uelis, oratoris est, quanquã ea nõ est tam minute, atq; concise in actionibus utendum, quàm in disputationibus, qa non docere modo, sed mouere etiã, ac delectare audientes debet orator, ad quod impetu quoq;, et uiribus, ac decore est opus, ut uis amnium maior est altis ripis, multoq; gurgitis tractu fluentium, quàm tenuis aquæ, & obiectu lapillorum resultantis, et ut palæstrici doctores illos, quos neruos uocant, non iccirco discentibus tradunt, ut ijs omnibus, quæ didicerunt in ipso luctandi certamine utantur. plus enim pondere, & firmitate, et spiritu agitur, sed ut subsit copia illa, ex qua unum, aut alterũ, cuius se occasio dederit, efficiant. Ita hæc pars dialectica, siue illã dicere malumus disputatricem, ut est utilis sæpe, & finitionibus, & cõprehensionibus, & separandis, quæ sunt differentia, & resoluenda ambiguitate, distinguendo, diuidendo, illiciendo, implicando, ita si totũ sibi uendicauerit in foro certamen, obstabit melioribus, & sectas, ad tenuitatem suã uires ipsa subtilitate consumet. Itaq; reperias quosdam in disputando mire callidos, cũ ab illa uero cauillatione discesserint, non magis sufficere in aliquo grauiore actu, quàm parua quædam animalia, quæ in angustijs mobilia in campo deprehenduntur. Iam

quidem

quidem pars illa moralis, quæ dicitur ethice, certe tota oratori est accommodata. nam in tanta causarũ (ut superioribus libris diximus) varietate cum alia coniectura quærantur, aliã finitionibus concludãtur, alia iure summoueantur, uel transferantur, alia colligantur, uel ipsa inter se concurrãt, uel in diuersum ambiguitate ducantur, nulla ferè dici potest, cuius non parte in aliqua tractatus æqui, ac boni reperiantur. plerasq; uero esse quis nescit, quæ totæ in sola qualitate consistant? In consilijs uero quæ ratio suadendi est ab honesti quæstione seposita? Quin illa etiam pars tertia, quæ laudandi, ac uituperandi officijs continetur? nempe in tractatu recti, paruiq; uersatur, an de iustitia, fortitudine, abstinentia, temperantia, pietate non plurima dicet orator? Sed ille uir bonus, qui hæc non uocibus tantum sibi nota, atq; nominibus aurium tenuis, ac in usum linguæ perceperit, sed q uirtutes ipsas mente complexus, ita sentiet, nec in cogitando ita laborabit, sed quod sciet uere dicet. Cum autem sit omnis generalis quæstio speciali potentior, quia uniuerso partes continentur, non utiq; accedit parti, qđ uniuersum est, profecto nemo dubitabit generales quæstiones in illo maxime studiorũ more uersatas. Iam uero cum sint multa proprijs, breuibusq; comprehensionibus finienda. unde etiam status causarum dicitur finitiuus, non'ne ad id quoq; instrui ab ijs, qui plus in hoc studij dederunt, oportet? Quid? non quæstio iuris omnis, aut uerborum proprietate, aut æqui disputatione, aut uoluntatis coniectura continetur, quorum pars ad rationalem, pars ad moralem tractatum redundat? Ergo natura permista est omnibus his oratio, quæ quidem oratio est uere. nam ignara qdem huiusce doctrinæ loquacitas, erret necesse est, ut quæ uel nullos, uel falsos duces habeat.
Pars uero naturalis cum est ad exercitationem dicendi, tanto cæteris uberior quanto maiore spiritu de diuinis rebus, quàm humanis loquendũ est. Tum illã etiam moralẽ, sine qua nulla esse, ut docuimus, oratio potest, totam complectitur. nam si regitur prouidentia mundus, administrãda certe bonis uiris erit resp. Si diuina nostris animis origo, tendendũ ad uirtutem, nec uoluptatibus terreni corporis seruiendum, an hoc non frequenter tractabit orator? Iam de augurijs, responsis, religione deniq; omni, de qbus maxima sæpe in Senatu consilia uersata sunt, non erit ei differendũ? siquidem, ut nobis placet, futurus est uir idẽ ciuilis quæ deniq; intelligi saltem potest eloquentia hominis optima nescientis? Hæc si ratione manifesta nõ essent, exẽplis tamen crederemus. Siquidem et Periclẽ, cuius eloquentia etiã si nulla ad nos monimenta uenerunt, uim tamen quandam incredibilem

cum historia, tum etiam liberrimum genus hominum comici ueteres tradunt, Anaxagoræ physici constat auditorem fuisse. & Demosthenem principem omnium græciæ oratorum dedisse operam Platoni. nam M. Tullius non tantum se debere scholis rhetorum, quantũ academiæ spatijs, frequenter ipse testatus est. Neq; se tanta in eo unq̃ fudisset ubertas, si ingenium suum consepto fori non ipsius rerũ naturæ finibus terminasset. uerum ex hoc alia mihi quæstio exoritur, quæ secta conferre plurimum eloquentiæ possit, quanquam ea non inter multos potest esse contentio. nam Epicurus in primis nos à se ipse dimittit, qui fugere omnem disciplinam nauigatione, quamuelocissime iubet. Neq; uero Aristippus summũ in uoluptate corporis bonum ponens, ad hunc nos laborem hortetur. Pyrhon qdem quas habere in hoc opere partes potest, cui iudices esse, apud quos uerba faciat, & reũ, pro quo loquatur, & Senatum, in quo sit dicenda sententia, non liquebit. Academiam qdam utilissimam credunt, quod mos in utranq; partem disserendi ad exercitationem forensium causarũ proxime accedat. Adijciunt loco probationis, quod ea præstantissimos in eloquentia uiros ediderit. Peripatetici studio quoq; se quodam oratorio iactant. nam thesis dicere exercitationis gratia ferè ab ijs est institutum. Stoici sicut copiã, nitoremq; eloquentiæ ferè præceptoribus suis defuisse concedant necesse est, ita nullos aut probare acrius, aut concludere subtilius contendunt. sed hæc inter ipsos, q uel, ut sacramento rogati, uel etiam superstitione constricti nefas ducunt à suscepta semel persuasione discedere. Oratori uero nihil est necesse in cuiusquam iurare leges. maius enim opus, atq; præstantius, ad quod ipse tendit, & cuius est uelut candidatus, siquidem est futurus cum uitæ, tum etiã eloquentiæ laude perfectus. quare in exemplum benedicendi facundissimum quenq; proponet sibi ad imitandum, moribus uero formandis quamhonestissima præcepta, rectissimamq; ad uirtutem uiam deliget. Exercitatione quidem utetur omni, sed tamen erit plurimus in maximis quibusq;, ac natura pulcherrimus. nam quæ potest materia reperiri ad grauiter, copioseq; dicendũ magis abundans, quàm de uirtute, de rep. de prouidentia, de origine animorũ, de amicitia? hæc sunt, quibus mens pariter, atq; oratio insurgant, quæ uere bona, quid mitiget metus, coerceat cupiditates, eximat nos opinionibus uulgi, animumq; cœlestem, neq; ea solum, quæ talibus disciplinis continentur, sed magis etiam, quæ sunt tradita antiquitus dicta, ac facta præclare, & nosse, et animo semper agitare couenict, quæ profecto nusquam plura, maioraq;, quàm in nostræ ciuitatis monimentis reperientur.

tis reperientur. an fortitudinem, fidem, iustitiam, continentiam, frugalitatem, contemptum doloris, ac mortis, melius alij docebunt quàm Fabricij, Curij, Reguli, Decij, Mutij, alijq; innumerabiles? quantum enim græci præceptis ualent, tantum Romani, quod est maius, exemplis, tantum quod non cognatis id est rebus admoneri, qui non modo proximũ tempus, lucemq; præsentem intueri satis credat, sed omnẽ posteritatis memoriam spatium uitæ honestæ, & curriculũ laudis existimet. hinc mihi ille iustitiæ haustus bibat, hinc sumptam libertatem in causis, atque consilijs præstet. neq; erit perfectus orator, nisi qui honeste dicere & sciet, & audebit.

Necessariam iuris ciuilis oratori scientiam.

IVRIS quoq; ciuilis necessaria huic uiro scientia est, & morum, ac religionum eius reip. quã capesset. nam qualis esse suasor in consilijs publicis, priuatis'ue poterit, tot rerum, quibus præcipue ciuitas continetur ignarus? quo autem modo patronum se causarum non falsò dixerit, qui quod est in causis potentissimum, sit ab altero petiturus, penè non dissimilis ijs, qui poëtarum scripta pronuntiant? nã quodam modo mandata perferet, & ea, quæ sibi à iudice credi postulaturus est, aliena fide dicet, & ipse litigantium auxiliator egebit auxilio, quod si fieri nonnunquam minore incommodo possit, cũ domi præcepta, & composita, & sicut cætera, quæ in causa sunt, discendo cognita ad iudicem pfert, quid fiet in ijs quæstionibus, quæ subito inter ipsas actiones nasci solent? non deformiter respectet, & inter subsellia minores aduocatos interroget? potest aut satis diligenter accipere, quæ tum audiet, cum ei dicenda sunt? aut fortiter affirmare, aut ingenue pro suis dicere, in actionibus, quid fiet in altercatione ubi occurrendum continuo, nec libera ad discendum mora est? Quid si forte peritus iuris ille non aderit? quid si quis non satis in ea re doctus, falsum aliquid subiecerit? Hoc enim est maximum ignorantiæ malum, quod credit eum scire, qui moneat. neq; ego sum nostri moris ignarus, oblitus'ue eorum, qui uelut ad arculas sedent, & tela agentibus sumministrant, neq; idem græcos quoq; nescio factitasse. unde nomen ijs pragmaticorũ datũ est, sed loquor de oratore, q non clamorẽ modo suum causis, sed oĩa, quæ profutura sunt, debet. Itaq; eũ nec inutilem, si ad horã forte constiterit, neq; in testationibus faciẽdis esse imperitũ uelim. Quis .n. potius præparabit ea, quæ cũ aget

esse in causa uelit? nisi forte Imperatorē quis idoneum, credit in praelijs quidem strenuum, & fortem, & omnium, quae pugna poscit, artificem. sed neq; delectus agere, nec copias contrahere, atq; instruere, nec prospicere commeatus, nec locum capere castris scientem. Prius est enim certe parare bella quàm gerere. Atqui simillimus huic sit aduocatus, si plura, quae ad uincendū ualent, alijs reliquerit. Cum praesertim hoc, quod est maxime necessariū, nec tam sit arduū, quàm procul intuentibus fortasse uideatur. nanq; omne ius, quod est certū, aut scripto, aut moribus constat. dubium aequitatis regula examinandum est, quae scripta sunt, aut posita in more ciuitatis nullam habent difficultatem. cognitionis sunt enim non inuentionis, at quae consultorum responsis explicantur, aut in uerborum interpretatione sunt posita, aut in recti, prauiq; discrimine. Vim cuiusq; uocis intelligere, aut commune prudentiū est. aut proprium oratoris, aequitas optimo cuiq; notissima est. Nos porrò & bonum uirum, & prudentem in primis oratorem putamus, qui cum se ad id, quod est optimum, natura direxerit, non magnopere commouebitur, siquis ab eo consultus dissentiat, cū ipsis illis diuersas inter se opiniones tueri concessum sit. Sed etiam si nosse qd quisq; senserit uolet, lectionis opus est, qua nihil est in studijs minus laboriosum. Quod si pleriq; desperata facultate agendi ad discendum ius declinauerunt, quàm id scire facile est oratori, quod discunt, qui sua quoq; confessione oratores esse nō possunt? Verum & M. Cato cum in dicendo praestantissimus, tum iuris fuit idem peritissimus. Et Scaeuolae, Seruioq; Sulpitio concessa est etiā facundiae uirtus. Et M. Tullius non modo inter agendum nunquam est destitutus scientia iuris, sed etiam componere aliqua de eo coeperat, ut appareat posse oratorem non discendo tantum iuri uacare, sed etiā docendo. Verum ea, quae de moribus excolendis, studioq; iuris praecipimus, nō aequius eo quis credat reprehendenda, quod multos cognouimus, qui taedio laboris, quem ferre tendentibus ad eloquentiā necesse est, confugerint ad haec diuerticula desidiae, quorum alij se ad album, ac rubricas transtulerunt, & formularij, uel, ut Cicero ait, leguleij qdam esse maluerunt, tanquam utiliora eligentes ea, quorū solam facilitatem sequebantur, alij pigritiae arrogantioris, qui subito fronte conficta, immissaq; barba, ueluti despexissent oratoria praecepta, paulū aliquid sederunt in scholis philosophorum, ut deinde in publico tristes, domi dissoluti captarent authoritatem contemptu caeterorum. philosophia enim simulari potest, eloquentia non potest.

Necessariam

Necessariam oratori cognitionem hostoriarum.

IN PRIMIS uero abundare debet orator exemplorum copia, cum ueterum, tum etiam nouorum, adeo, ut non ea modo, quæ conscripta sunt historijs, aut sermonibus, uelut per manus tradita, quæq; quotidie aguntur, debeat nosse, uerum ne ea quidem, quæ sunt à clarioribus poëtis ficta, negligere. Nam illa quidem priora aut testimoniorum, aut etiam iudicatorum obtinent locum. sed hæc quoq; aut uetustatis fide tuta sunt, aut ab hominibus magnis præceptorum loco ficta creduntur. Sciat ergo quamplurima, unde etiam senibus authoritas maior est, quod plura nosse, & uidisse creduntur, quod Homerus frequentissime testatur, sed non est expectanda ultima ætas, cum studia præstent, ut quantum ad cognitionem pertinet rerũ, etiã præteritis seculis uixisse uideamur.

Quæ sunt oratoris instrumenta.

HAEC sunt, quæ me redditurum promiseram, instrumenta, nõ artis, ut quidam putauerunt, sed ipsius oratoris. hæc arma habere ad manũ, horum scientia debet esse succinctus, accedente uerborũ, figurarumq; facili copia, & inuentionis ratione, & disponendi usu, et memoriæ firmitate, & actionis gratia. Sed plurimũ ex ijs ualet animi præstantia, quam nec metus frangat, nec acclamatio terreat, nec audientium authoritas ultra debitam reuerentiam tardet. Nam ut abominanda sunt contraria ijs uitia confidentiæ, temeritatis, improbitatis, arrogantiæ, ita citra constantiam, fiduciã, fortitudinem, nihil ars, nihil studiũ, nihil profectus ipse profuerit, ut si des arma timidis, & imbellibus. inuitus mehercule dico, quoniam & aliter accipi potest, ipsam uerecundiam, uitium quidem, sed amabile, & quæ uirtutes facillime generet, esse interim aduersam, multisq; in causa fuisse, ut bona ingenij, studijq; in lucem nõ prolata situ quodã secreti consumerentur. Sciat autem, siquis hæc forte minus adhuc peritus distinguendi uim cuiusq; uerbi leget, non probitatem à me reprehẽdi, sed uerecundiã, quæ est timor quidã reducens animũ ab ijs, quæ faciẽda sunt. Vnde confusio, & cœpti pœnitentia, & subitũ silentium. Quis porrò dubitet uitijs ascribere affectum, propter quẽ facere honeste pudet. Neq; ego rursus nolo eum, qui sit dicturus, & solicitum surgere, & colorẽ mutare, & periculũ intelligere, quæ si nõ accident, etiã simulanda erunt. sed intellectus hic sit operis nõ metus, moueamurq;

non concidamus. Optima est autem emendatio uerecundiæ fiducia, etiam quælibet imbecilla frons magna conscientia sustinetur. Sunt et naturalia, ut supra dixi, quæ tamen & cura iuuantur, instrumenta uox, latus, decor, quæ qdem tantum ualent, ut frequenter famam ingenij faciant. Habuit oratores ætas nostra copiosiores, sed cũ diceret, eminere inter æquales Trachalus uidebatur, ea corporis sublimitas erat, is ardor oculorũ, frontis authoritas, gestus præstantia, uox quidem, non, ut Cicero desyderat, pene tragœdorum, sed super omnes, quos ego quidẽ audiuerim, tragœdos. Certe cum in basilica iulia diceret primo tribunali, quatuor autem iudicia, ut moris est, cogerentur, atque omnia clamoribus fremerent, & auditum eum, & intellectum, & quod agentibus cæteris contumeliosissimum fuit, laudatum quoq; ex quatuor tribunalibus memini. sed hoc uotum est, & rara felicitas, quæ si non adsit, sane sufficiat ab ijs, quibus quis dicit audiri. talis esse debet orator, & hæc scire.

Quod sit incipiendi causas agere tempus.

AGENDI autem initium sine dubio secundum uires cuiusq; sumendum est, neq; ego annos definiam, cum Demosthenem puerum admodum actiones populares habuisse manifestum sit. Caluus, Cæsar, Pollio, Matius ante quæstoriam omnes ætatem grauissima iudicia susceperint, prætextatos egisse quosdam sit traditum. Cæsar Augustus duodecim natus annos Auia pro rostris laudauerit. Modus mihi uidetur quidam tenendus, ut neq; præpropere distringatur immatura frons, et quicquid est, illud adhuc acerbum proferatur. nam inde & contemptus operis innascitur, & fundamenta iaciuntur impudentiæ, &, quod est ubiq; perniciosissimum, præuenit uires fiducia. nec rursus differendum est tirocinium in senectutem. nam quotidie metus crescit, maiusq; fit semper quod ausuri sumus, & dum deliberamus quando incipiendum sit, incipere iam serũ est. Quare fructum studiorum uiridem, & adhuc dulcem promi decet, dum & uenia, & spes est, & paratus fauor, & audere nõ dedecet. & siquid desit operi supplet ætas. & siqua dicta sunt iuueniliter, pro indole accipiuntur, ut totus ille Ciceronis pro Sexto Roscio locus. " Quid enim " tam cõmune, quàm spiritus uiuis, terra mortuis, mare fluctuantibus, " litus eiectis? quæ cum sex & uiginti natus annos summis audiẽtium clamoribus dixerit, deferbuisse tempore, & annis liquata iam senior idem fatetur. et hercle quantumlibet secreta studia contulerint.

est tamen proprius quidam fori profectus, alia lux, alia ueri discriminis facies, plusq; si separes, usus sine doctrina, quàm citra usum doctrina ualeat. Ideoq; nonnulli senes in schola facti stupent nouitate cum in iudicia uenerunt, et omnia suis exercitationibus similia desyderant. at illic & iudex tacet, & aduersarius obstrepit, & nihil temere dictum perit. & siquid tibi ipse sumas, probandum est, & laboratam, congestamq; dierum, ac noctium studio actionem aqua deficit, & omisso magna semper flandi tumore in quibusdam causis loquendũ est, quod illi diserti minime sciunt. Itaq; nonnullos reperies, qui sibi eloquentiores uideantur, quàm ut causas agant. Cæterum illum, quem iuuenem, tenerisq; adhuc uiribus nitentem in forũ deduximus, & incipere, quammaxime facili, ac fauorabili causa uelim, uti catuli ferarum molliore præda saginantur, & non utiq; ab hoc initio continuare operam, et ingenio adhuc alendo callum inducere. sed etiam scientem quid sit iam pugna, & in quam rem studendum sit, refici, atq; renouari. Sic & tirocinij metum, dum facilius est audere, transierit, nec audendi facilitatem usq; ad contemptum operis adduxerit. Usus est & hac ratione M. Tullius, & cum iam clarum meruisset inter patronos, qui tunc erant, nomen, in Asiam nauigauit, seq;, & alijs sine dubio eloquentiæ, ac sapientiæ magistris, sed præcipue tamen Apollonio Moloni, quem Romæ quoq; audierat, Rhodi rursus reformandũ, ac uelut recoquendũ dedit. Tum dignũ operæpretium tenuit, cum inter se congruunt præcepta, & experimenta.

Quæ in suscipiendis causis oratori obseruanda sint.

CUM iam satis in omne certamen uirium fecerit, prima ei cura in suscipiendis causis erit. in quibus defendere quidem reos profecto quàm facere uir bonus malet, non tamen ita nomen ipsum accusatoris horrebit, ut nullo neq; publico, neq; priuato duci possit officio, ut aliquem ad reddendam rationem uitæ uocet. nam et leges ipsæ nihil ualeant, nisi actoris idonea uoce munitæ. et si pœnas scelerũ expetere fas non est, prope est, ut scelera ipsa permissa sint, & licentiam malis dari certe contra bonos est. Quare neque sociorum querelas, nec amici, uel propinqui cædem, nec erupturas in rempub. conspirationes inultas patietur orator, non pœnæ nocentium cupidus, sed emendandi uitia, corrigendiq; mores. nam qui ratione traduci ad meliora non possunt, solo metu continentur. Itaq; ut accusatoriã uitam uiuere, & ad deferendos reos, præmio duci pro=

ximum latrocinio est, ita pestem intestinam propulsare cum propugnatoribus patriæ comparandum. Ideoq; principes in rep. uiri non detractauerunt hanc officij partem, creditiq; sunt etiam clari iuuenes obsidem reip. dare malorum ciuiũ accusationem, quia nec odisse improbos, nec simultates prouocare, nisi ex fiducia bonæ mentis uidebantur. Id'q; cum ab Hortensio, Lucullo, Sulpitio, Cicerone, Cæsare, plurimis alijs, tum ab utroq; Catone factum est, quorum alter appellatus est sapiens, alter nisi creditur fuisse, uix scio cui reliquerit huius nominis locum. nanq; defendat omnis orator idem, portum'q; illum eloquentiæ suæ salutarem, non etiam piratis patefaciet, ducetur'q; in aduocationem maxime causa. Quoniã tamen, omnes, qui nõ improbe litigabunt, quorũ certe pars est, sustinere non potest unus, aliquid etiam commendantiũ personis dabit, & ipsorum, qui iudicio decernent, aut optimi cuiusq; uoluntate moueatur. nanq; hos & amicissimos habebit uir bonus. Summouendum uero est utrunq; ambitus genus, uel potentibus contra humiles uenditandi operam suã, uel illud etiam iactantius, minores utiq; contra dignitatem attollẽdi. nõ enim fortuna causas uel iustas, uel improbas facit. neq; uero pudor obstet, quo minus susceptum, cum melior uideretur, litem cognita inter disceptandum iniquitate, dimittat, cum prius litigatori dixerit uerum. nam & in hoc maximum, si æqui iudices sumus, beneficium est, ut non fallamus uana spe litigantem. neq; est dignus opera patroni, qui non utitur consilio. & certe non conuenit ei, quem oratorem esse uolumus, iniusta tueri scientem. nã si ex illis, quas supra diximus, causis falsum tuebitur, erit tamen honestum, quod ipse faciet. Gratis'ne ei semper agendum sit, tractari potest. Quod ex prima statim fronte diiudicare imprudentium est. Nam quis ignorat, quin id longe sit honestissimum, ac liberalibus disciplinis, & illo, quem exigimus, animo dignissimum, non uendere operam, nec eleuare tanti beneficij authoritatem? Cum pleraq; hoc ipso possint uideri uilia, quod pretium habent, cæcis hoc (ut aiunt) satis clarum est, nec quisquam qui sufficientia sibi (modica autem hæc sunt) possidebit, hunc quæstum sine crimine sordium fecerit. At si res familiaris amplius aliquid ad usus necessarios exiget, secundum omnium sapientium leges patietur sibi gratiam referri, cum et Socrati collatum sit ad uictum, et Zeno, Cleanthes, Chrysippus mercedes à discipulis acceptauerint. Neq; enim uideo quæ iustior acquirendi ratio, quàm ex honestissimo labore, & ab ijs, de quibus optime meruerint, qui'q; si nihil inuicem præstent, indigni fuerint defensione, quod quidem non iustum modo, sed

do, sed necessariũ etiam est, cum hæc ipsa opera, tempusq; omne alienis negotiis datũ facultatẽ aliter acquirẽdi recidant. Sed tũ quoq; tenendus est modus, ac plurimũ refert, & à quo accipiat, et quantũ, & quousq;, paciscendi quidem ille piraticus mos, & imponentium periculis pretia procul abominanda negotiatio, etiam à mediocriter improbis aberit. Cum præsertim bonos homines, bonasq; causas tuenti non sit metuendus ingratus, qui si futurus, malo tamen ille peccet. nihil ergo acquirere uolet orator ultra quàm satis erit, ac ne pauper quidem tanquam mercedem accipiet, sed mutua beneuolentia utetur, cum sciat se tanto plus præstitisse, quia nec uenire hoc beneficiũ oportet, nec perire. deniq; ut gratus sit, ad eum magis pertinet, qui debet.

Quæ in discendis causis oratori obseruanda sunt.

PROXIMA discendæ causæ ratio, qđ est oratoris fundamentum. neq; enim quisquã tam ingenio tenui reperitur, qui cum omnia, quæ sunt in causa, diligenter cognouerit, ad docendum certe iudicem non sufficiat, sed eius rei paucissimis cura est. nam ut taceam de negligentibus, quorum nihil refert, ubi litium cardo uertatur, dũ sint, quæ uel extra causam ex personis, ac communi tractatu locorum occasionem clamandi largiantur, aliquos & ambitio peruertit, qui partim tanquam occupati, semperq; aliqd habentes, quod ante agendum sit, pridie ad se uenire litigatorem, aut eodem matutino iubent, nonnunquam etiam inter ipsa subsellia didicisse se gloriantur, partim iactantia ingenij, ut res cito accepisse uideantur, tenere se, & intelligere pene prius quàm audiant mentiti, cum multa & diserte, summisq; clamoribus, quæ neq; ad iudicem, neq; ad litigatorem pertineant, decantauerunt, bene sudantes, beneq; comitati per forum reducuntur. Ne illas quidem tulerim delitias eorum, qui doceri amicos suos iubent, quanquam minus mali est, si illi saltem recte discant, recteq; doceant. sed quis discet tam bene, quàm patronus? Quomodo autem sequester ille, & media litium manus, & quidã interpres impendet æquo animo laborem in alienas actiones, cum dicturus ipse non sit? Pessimæ uero consuetudinis libellis esse contentum quos componit, aut litigator, qui confugit ad patronum, quia liti ipse non sufficit, aut aliquis ex eo genere aduocatorum, qui se non posse agere confitentur, deinde faciunt id, quod est in agendo difficillimum. Nam qui iudicare quid dicendum, quid dissimulandum, quid declinandum,

imitandum'ue, fingendum etiam sit, potest, cur non sit orator? quando quod difficilius est facit. hi porrò non tantum nocerent, si omnia scriberent, uti gesta sunt. Nunc consiliũ, & colores adijciunt, & aliqua peiora ueris, quæ pleriq;, cũ acceperunt, immutare nefas habent, & uelut themata in scholis posita custodiunt. Deinde deprehenduntur, & causam, quam discere ex suis litigatoribus noluerunt, ab aduersarijs discunt. Liberum igitur demus ante omnia ijs, quorũ negotium erit tempus, ac locum, exhortemurq; ultro, ut omnia quanlibet uerbose, & unde uolent repetito tempore exponant. non enim tam obest audire superuacua, quàm ignorare necessaria. Frequenter autem & uulnus, & remedium in ijs orator inueniet, quæ litigatori in neutram partem habere momentum uidebantur, nec tanta sit a futuro memoriæ fiducia, ut subscribere audita pigeat, nec semel audisse sit satis, cogendus eadem iterum, ac sæpius dicere litigator, nõ solum, quia effugere aliqua prima expositione potuerunt, præsertim hominem, quod sæpe euenit, imperitum, sed etiam ut sciamus, an eadem dicat. plurimi enim mentiuntur, & tanquam non doceant causam, sed agant, non ut cum patrono, sed cũ iudice loquuntur. Quapropter nunquam satis credendum est, sed agitandus omnibus modis, & turbandus, & euocandus. nam ut medicis non apparentia modo uitia curanda sunt, sed etiam inuenienda quæ latent, sæpe ea ipsis, qui sanandi sunt, occulentibus, ita aduocatus plura, quàm ostenduntur aspiciat. nam cum satis in audiẽdo patientiæ impenderit, in aliam rursus ei personam transeundum est, agendusq; aduersarius, proponendum quicquid omnino excogitari contra potest, quicquid recipit in eiusmodi disceptatione natura. Interrogandus quaminfestissime, ac premendus, nam dum omnia quærimus, aliquando ad uerum ubi minime expectauimus, peruenimus, in summa optimus est in discendo patronus incredulus, promittit enim litigator omnia, testem populum, paratissimas consignationes, ipsum, deniq; aduersariũ quædam non negaturum. Ideoq; opus est intueri omne litis instrumentum, quod uidere non est satis, perlegendum erit. nam frequentissime aut non sunt omnino, quæ promittebantur, aut minus continent, aut cum alio aliquo nocituro permista sunt, aut nimia sunt, & fidem hoc ipso detractura, quod non habent modum. deniq; linum ruptum, aut turbata cera, aut sine agnitione signa, frequenter inuenies, quæ nisi domi excusseris, in foro inopinata decipient, plusq; nocebunt destituta, quàm non promissa nocuissent. Multa etiam, quæ litigator nihil ad causam pertinere crediderit, patronus eruet, modo

per omnes, quos tradidimus argumentorũ locos eat, quos ut circunspectare in agendo, & attentare singulos minime conuenit, propter quas diximus causas, ita etiam in discendo rimari necessariũ est, quæ personæ, quæ tempora, quæ loca instituta, instrumenta, cæteraq; ex quibus non tantum illud, quod est artificiale probationis genus, colligi possit, sed qui metuendi testes, quo modo sint refellendi. nam plurimum refert inuidia reus an odio, an contemptu laboret, quorũ ferè pars prima superiores, proxima pares, tertia humiliores premit, sic causam perscrutatus propositis ante oculos omnibus, quæ prosint, noceant'ue. tertiam deinceps personam induat iudicis, fingatq; apud se agi causam, & quod ipsum mouisset de eadem re pronuntiaturum, id potentissimum, apud quencunq; agetur, existimet, & sic eum raro fallet euentus, aut culpa iudicis erit.

Quæ seruanda in agendis causis oratori sint.

QVAE sint in agendo seruanda toto ferè opere executi sumus, pauca tamen propria huius loci, quæ nõ tam dicendi arte, quàm officijs agendi continentur, attingam. Ante omnia ne, quod plerisque accidit, ab utilitate eum causæ præsentis cupido laudis abducat. Nam ut gerentibus bella non semper exercitus per plana, & amœna ducendus est, sed adeundi plerunque asperi colles, expugnandæ ciuitates quanlibet præcisis impositæ rupibus, aut operum mole difficiles, ita oratio gaudebit quidem occasione latius decurrendi, & æquo congressa campo, totas uires populariter explicabit. at si iuris anfractus, aut eruendæ ueritatis latebras adire cogetur, non obequitabit, nec illis uibrantibus, concitatis'q; sententijs uelut missilibus utetur, sed operibus, & cuniculis, & insidijs, & occultis artibus rem geret. Quæ omnia non dum fiunt, laudantur, sed cum facta sunt, unde etiam minus cupidis opinionis plus fructus uenit, nam cum illa dicendi uitiosa iactatio inter plausores suos detonuit, resurgit ueræ uirtutis fortior fama, nec iudices à quo sint moti dissimulant, & doctis creditur, nec est orationis uera laus nisi cum finita est. Veteribus quidem etiam dissimulare eloquentiam fuit moris. Id'q; M. Antonius præcipit, quo plus dicentibus fidei, minus'q; suspectæ aduocatorum insidiæ forent, sed illa dissimulari, quæ tum erat, potuit. non dum enim tantum dicendi lumen accesserat, ut etiam per obstantia erumperet, quare artes quidem & consilia lateant, & quicquid, si deprehenditur, perit. hactenus eloquentia secre=

tum habet. Verborum quidem delectus, grauitas sententiarum, figurarum elegantia, aut non sunt, aut apparent, sed uel propter hoc ipsum ostentanda non sunt, quod apparent, aut si unum sit ex duobus eligendum, causa potius quàm patronus laudetur. Finem tamen hunc præstabit orator, ut uideatur optimam causam optime egisse. Illud certum erit neminem peius agere, quàm qui displicente causa placet. necesse est enim extra causam sit, quod placet. Nec ullo fastidio laborabit orator non agendi causas minores tanquam infra eũ sint, aut detractura sit opinioni minus liberalis materia, nam & suscipiendi ratio iustissima est officium, & optandũ etiã, ut amici quamminimas lites habeant, & abunde dixit bene, quisquis rei satisfecit. At quidam etiam si forte susceperint negotia paulo ad dicendũ tenuiora extrinsecus adductis ea rebus circunliniunt, ac si defecerint alia, conuitijs implent uacua causarum, si contingit, ueris, si minus, fictis, modo sit materia ingenij, mereaturq; clamorem dum dicitur. Quod ego adeo longe puto ab oratore perfecto, ut eum ne uera qdẽ obiecturum, nisi id causa exigit, credam. Ea est enim prorsus canina (ut ait Appius) eloquentia, censuram maledicendi subire, quod facientibus, & male audiendi præsumenda patientia est. Nam & in ipsos fit impetus frequenter, qui egerunt, & certe patroni petulantiã litigator luit, sed hæc minora sunt ipso illo uitio animi, quo maledicus à malefico non distat, nisi occasione, turpis uoluptas, & inhumana, & nulli audientium bono grata, à litigatoribus qdem frequenter exigitur, qui ultionem malunt, quàm defensionem. Sed neq; alia multa ad arbitrium eorũ facienda sunt. Hoc quidem quis hominum liberi modo sanguinis sustineat, petulans esse ad alterius arbitrium? Atqui etiã in aduocatos partis aduersæ libenter nonnulli inuehuntur, quod nisi si forte meruerint, & inhumanum est, respectu communium officiorũ, & tum ipsi, qui dicit, inutile, nam idem iuris responsuris datur, tum causæ contrariũ, quia plane aduersarij fiũt, et inimici, & quantulũcunq; ijs uitiũ est, contumelia augetur. Super oĩa perit illa, quæ plurimũ oratori & authoritatis, & fidei affert, modestia, si à uiro bono in rabulam, latratoremq; cõuertitur, cõpositus nõ ad animũ iudicis, sed ad stomachũ litigatoris. Frequẽter etiã species libertatis deducere ad temeritatem solet, nõ causis modo, sed ipsis etiã, q dixerunt, periculosam. Nec immerito Pericles solebat optare, nequod sibi uerbũ in mentem ueniret, quo populus offenderetur, sed quod ille de populo, id ego de omnibus sentio, qui tantundẽ possunt nocere. Nam quæ fortia dum dicuntur, uidebantur, stulta cum læse-

runt, uocantur. Nunc quia uarium ferè propositum agentiũ fuit, et quorundam cura, tarditatis, quorundam facilitas, temeritatis crimine laborauit, quem credam fore in hoc oratoris modũ, tradere non alienum uidetur. Afferet ad dicendum curæ semper quantum plurimum poterit, neq; enim solum negligentis, sed mali, & in susceptæ causa perfidi, ac proditoris est peius agere quàm possit. Ideoq; ne suscipiendæ qdem sunt causæ plures, quàm quibus suffecturũ se sciat. Dicet scripta, quàm res patietur, plurima. Et, ut Demosthenes ait, si continget & sculpta, sed hoc aut primæ actiones, aut quæ in publicis iudicijs post interiectos dies dantur, pmiserint. At cũ protinus respondendum est, omnia parari non possunt, adeo ut paulo minus promptis etiã noceat scripsisse, si alia ex diuerso, quàm opinati fuerint, occurrerint. Inuiti enim recedũt à præparatis, & tota actione respiciunt, requiruntq; num aliqd ex illis interuallis, atq; ex tempore dicendis inseri possit qđ si fiat, non cohæret, nec cõmissuris modo, ut in opere male iuncto hiantibus, sed ipsa coloris inæqualitate detegitur. Ita nec liber est impetus, nec cura contexta, & utrũq; alteri obstat. Illa enim, quæ scripta sunt, retinent animũ, nõ sequuntur. Itaq; in his actionibus omni (ut agricolæ dicunt) pede standũ est. Nã cum in propositione, ac refutatione causa consistat, quæ nostræ partis sunt, scripta esse possunt, quæ etiã responsurũ aduersariũ certum est (est enim aliquando certũ) pari cura refelluntur. Ad alia unũ paratum afferre possumus, ut causam bene nouerimus, alterũ ibi sumere, ut dicentẽ aduersariũ diligenter audiamus, licet tamen præcogitare plura, & animum ad omnes casus cõponere. Idq; est tutius stylo, quo facilius & omittitur cogitatio, & transfertur, sed siue in respondẽdo fuerit subito dicendũ, siue quæ alia ita exegerit ratio, nunquã oppressum se, ac deprehensum credet orator, cui disciplina, & studiũ, & exercitatio dederit uires etiã facilitatis, quemq; armatũ semper, ac uelut in procinctu stantẽ, nõ magis unquã in causis oratio, quàm in rebus quotidianis, ac domesticis sermo deficiet, nec se unq̃ propter hoc oneri subtrahet, modo sit causæ discẽdæ tẽpus, nã cætera semper sciet.

De genere dicendi.

SVPEREST ut dicam de genere orationis, hic erat propositus à nobis in diuisione prima locus tertius, nam ita promiseram me de arte, de artifice, de opere dicturum. Cum sit autem rhetorices, atq; oratoris opus oratio, pluresq; eius formæ, sicut ostendam, in omnibus

ijs, & ars est, & artifex, plurimum tamen inuicem differunt, nec solum specie, ut signum signo, & tabula tabulæ, et actioni actio, sed genere ipso, ut à græcis thuscanicæ statuæ, ut asianus eloquēs attico. suos autem hæc operũ genera, quæ dico, ut authores, sic etiã amatores habent, atq; ideo non dum est perfectus orator, ac nescio an ars ulla, non solũ, quia aliud in alio magis eminet, sed quod nõ una omnibus forma placuit, partim cõditione uel temporũ, uel locorum, partim iudicio cuiusq;, atq; proposito. Primi, quorum qdem opera, non uetustatis modo gratia uisenda sunt, clari pictores fuisse dicuntur Polygnotus, atq; Aglaophon, quorum simplex color tam sui studiosos adhuc habet, ut illa propè rudia, ac uelut futuræ mox artis primordia, maximis, qui post hos extiterunt, pictoribus, præferãtur, proprio quodam intelligendi (ut mea opinio fert) ambitu. post Zeusis, atq; Parrhasius, non multũ ætate distantes. circa Peloponnesia ambo tempora. nã cum Parrhasio sermo Socratis apud Xenophontem inuenitur, plurimum arti addiderunt. quorum prior luminum, umbrarumq; inuenisse rationem, secundus examinasse subtilius lineas traditur. nam Zeusis plus membris corporis dedit, id amplius, atq; augustius ratus, atq; (ut existimant) Homerum secutus, cui ualidissima quæq; forma etiam in fœminis placet. ille uero ita circunscripsit omnia, ut eum legum latorem uocent, quia deorum, atq; heroum effigies, quales ab eo sunt traditæ, cæteri tanquam ita necesse sit, sequuntur. Floruit autem circa Philippum, & usq; ad successores Alexandri pictura præcipue, sed ex diuersis uirtutibus, nam cura Protogenes, ratione Pamphilus, ac Melanthius, facilitate Antiphilus, concipiendis uisionibus, quas φαντασίας uocant, Theon Samius, ingenio, & gratia, quam in se ipse maxime iactat, Apelles est præstantissimus. Euphranorem admirandũ facit, quod & cæteris optimis studijs inter præcipuos, & pingendi, fingendiq; idem mirus artifex fuit. Similis in statuis differentia, nam duriora, et thuscanicis proxima Calon, atq; Egesias, iam minus frigida Calamis, molliora adhuc supradictis Myron fecit, diligentia, ac decor in Polycleto supra cæteros, cui quanquam à plerisq; tribuatur palma, tamen ne nihil detrahatur, deesse pondus putant. nã ut humanæ formæ decorem addiderit supra uerũ, ita non expleuisse deorũ authoritatem uidetur, quin ætatē quoq; grauiorē dicitur refugisse nihil ausus ultra leues genas, at quæ Polycleto defuerũt, Phidiæ, atq; Alcameni dantur. Phidias tamen dijs quàm hominibus efficiendis melior artifex creditur. in ebore uero lon

ge citra æmulum, uel si nihil nisi Mineruam Athenis, aut Olympiũ in Elide Iouem fecisset, cuius pulchritudo adiecisse aliquid etiam receptæ religioni uidetur, adeo maiestas operis deum æquauit. ad ueritatem Lysippum, ac Praxitelem accessisse optime affirmant. nã Demetrius tanquam nimius in ea reprehenditur, & fuit similitudinis, quàm pulchritudinis amantior. In oratione uero si species intueri uelis, totidem penè reperies ingeniorum, quot corporum formas, sed fuerunt quædam genera dicendi conditione temporum horridiora, alioquin magnam iam uim ingenij præ se ferentia. hinc sunt Lælij, Africani, Catones etiam, Gracchiq;, quos tu licet Polygnotos, uel Calonas appelles. mediam illam formam teneant L. Crassus. Q. Hortensius, tum deinde efflorescat non multum inter se distantium tempore oratorum ingens prouentus. hinc uim Cæsaris, indolem Cœlij, subtilitatem Callidij, grauitatem Bruti, acumen Sulpitij, acerbitatem Caßij, diligentiam Pollionis, dignitatem Messalæ, sanctitatem Calui reperiemus. in ijs etiam, quos ipsi uidimus, copiam Senecæ, uires Africani, maturitatem Afri, iucunditatem Crispi, sonum Trachali, elegantiam Secundi. at M. Tullium non illũ habemus Euphranorem circa plurimarum artium species præstantem, sed in omnibus, quæ in quoq; laudantur, eminentissimum? quem tamen & suorum homines temporum incessere audebant, ut tumidiorem, & asianum, & redundantem, & in repetitionibus nimium, & in salibus aliquando frigidum, et in compositione fractum, exultantem? ac penè (quod procul absit) uiro molliorem. postea uero quàm triumuirali proscriptione consumptus est, paßim qui oderant, qui inuidebant, q æmulabantur, adulatores etiam præsentis potentiæ non responsurum inuaserunt. Ille tamen, qui ieiunus à quibusdam, atq; aridus habebatur, non aliter ab ipsis inimicis male audire, quàm nimijs floribus, & ingenij affluentia potuit. falsum utrunque, sed tamen illa mentiendi proprior occasio, præcipue uero presserunt eum, qui uideri atticorum imitatores concupierant. hæc manus quasi quibusdam sacris initiata, ut alienigenam, & uirum superstitiosum, deuinctumq; illis legibus insequebantur. unde nunc quoq; aridi, & exucci, & exangues. hi sunt enim, qui suæ imbecillitati sanitatis appellationem, quæ est maxime contraria, obtendant, qui quia clariorem uim eloquentiæ uelut solem ferre non possunt, umbra magni nominis delitescunt, quibus quia multa & pluribus locis Cicero ipse respondit, tutior mihi de hoc disserendi breuitas erit.

Et antiqua quidem illa diuisio inter atticos, atq; Asianos fuit, cum ij pressi, & integri, contra, inflati illi, & inanes haberentur. in his nihil superflueret, illis iudicium maxime, ac modus deesset. Quod quidam, quorũ & sanctra est, hoc putant accidisse, quod paulatim sermone græco in proximas Asiæ ciuitates influente non dum satis periti loquendi facundiã concupierunt. Ideoq; ea, quæ proprie signari poterant, circuitu cœperint enuntiare, ac deinde in eo perseuerauerint. Mihi autem orationis differentiam fecisse, & dicentium, & audientium naturæ uidentur, quod attici limati quidem, & emuncti nihil inane, aut redundans ferebant. Asiana gens tumidior alioquin, & iactantior uaniore etiam dicendi gloria inflata est. Tertiũ mox, qui hæc diuidebant, adiecerunt genus, rhodium, quod uelut medium esse, atq; ex utroq; mistum uolunt. neq; enim atticæ pressi, neq; asiane sunt abundantes, ut aliquid habere uideantur gentis, aliquid authoris. Aeschines enim, qui hunc exilio delegerat locum, intulit eo studia Athenarum, quæ uelut sata quædam cœlo, terraq; degenerant, saporem illum atticum peregrino miscuerunt. Lenti ergo quidã, ac remissi, non sine pondere tamen, neq; fontibus puris, neq; torrentibus turbidis, sed lenibus stagnis similes habentur. Nemo igitur dubitauerit longe esse optimum genus atticorum, in quo ut est aliquid inter ipsos commune, idest iudicium acre, tersumq;, ita ingeniorum plurimæ formæ. Quapropter mihi falli multum uidentur, qui solos esse atticos credunt tenues, & lucidos, & significantes, sed quadam eloquentiæ frugalitate contentos, ac semper manum intra pallium continentes. Nã quis erit hic atticus? sit Lysias. hunc enim amplectuntur amatores istius nominis modum. Non igitur iam usq; ad Coccum, & Antocidem remittemur. Interrogare tamen uelim an Isocrates attice dixerit. nihil enim tam est Lysiæ diuersum, negabunt? At eius schola principes oratorum dedit. Quæratur similius aliquid, Hyperides atticus certe. at plus indulsit uoluptati. Transeo plurimos Lycurgum, Aristogitona, & ijs priores Isæum, Antiphontem, quos ut homines inter se genere dissimiles differentes dixeris specie. Quid ille, cuius modo fecimus mentionem, Aeschines? non'ne ijs latior, & audentior, & excelsior? Quid deniq; Demosthenes? non'ne cunctos illos tenues, & circunspectos sublimitate, ui, impetu, cultu, cõpositione superauit? non insurgit locis? non figuris gaudet? nõ translationibus nitet? non oratione ficta dat tacentibus uocem? non illud iusiurandũ per cæsos in Marathone, ac Salamine propugnatores reip. satis manifesto docet præceptorem eius Platonem fuisse? Quẽ ipsum? num asianum

num appellabimus? plerunq; instinctis diuino spiritu uatibus cõparandũ? Quid Periclea? similem'ne credimus lysiacæ gracilitati, quẽ fulminibus, & cœlesti fragori cõparant comici, dũ illi conuitiantur. Quid est igitur, quod in ijs demũ, q tenui uenula p calculos fluunt, atticum saporẽ putent? ibi demum thymum redolere dicant? quos ego existimo, siquod in ijs finibus uberius inuenerint solũ, fertiliorem'ue segetem, negaturos atticam esse, qđ plus quàm acceperit seminis reddat. qa hãc eius terræ fidẽ Mænander eludit. Ita nunc siquis ad eas Demosthenis uirtutes, quas ille summus orator habuit, tamen quæ defuisse ei, siue ipsius natura, siue lege ciuitatis uidentur, adiecerit, ut affectus concitatius moueat. audiã dicentẽ, nõ fecit hoc Demosthenes, & siquid exierit numeris aptius (fortasse nõ pcssit,) sed tamen siquid exierit, non erit atticum. Melius de hoc nomine sentiat, credantq; attice dicere, esse optime dicere, atq; in hac tamen opinione pseuerantes græcos magis tulerim, latina mihi facundia, ut inuentione, dispositione, cõsilio, cæteris'q; huius generis artibus similis græcæ, ac prorsus discipula eius uidetur, ita circa rationem eloquendi uix habere imitationis locũ nanq; ipsis est statim sonus durior, quando & iucundissimas ex græcis literas nõ habemus uocalẽ alterã, alteram consonantem, qbus nullæ apud eos dulcius spirant, quas mutuari solemus, quoties illorũ nominibus utimur. qđ cũ contingit, nescio quo modo hilarior protinus renidet oratio, ut in Zephyris, Zopyris'q;, quæ si nostris literis scribantur, surdũ quiddã, & barbarũ efficient, sed uelut in locũ earũ succedunt tristes, & horridæ, qbus græcia caret. nã & illa, quæ sexta est nostrarũ, penè non humana uoce, uel omnino non uoce potius inter discrimina dentiũ efflanda est, quæ etiã cum uocalẽ proximam accipit, quassa quodã modo, utiq; quoties aliquam consonantium, frangit, multo fit horridior. Aeolicæ quoq; literæ, qua seruũ, ceruum'q; dicimus, etiã si forma à nobis repudiata est, uix tamen nos sonus ipse psequitur. Duras & illa syllabas facit, quæ ad coniungendas demũ subiectas sibi uocales est utilis, aliàs superuacua, ut equos ac æquum scribimus, cũ ipsæ etiã uocales duæ efficiant sonũ, qualis apud græcos nullus est, ideo'q; scribi illorũ literis non potest. Quid quod pleraq; nos illa quasi mugiente litera cludimus, in qua nullũ græce uerbũ cadit? At illi N iucundam, & in fine præcipue quasi tinnientẽ illius loco ponunt, quæ est apud nos rarissima in clausulis. Quid quod syllabæ nostræ in B literam & D innituntur, adeo aspere, ut pleriq; non antiquorũ qdem, sed tamen ueterũ molli re tentauerint, non solum auersa pro aduersis dicendo, sed & in propo-

ſitione B literæ abſonā, & ipſam S ſubijciendo. Sed accentus quoq; cum rigore quodā, tum ſimilitudine ipſa minus ſuaues habemus, q̃a ultima ſyllaba nec acuta unquā excitatur, nec flexa circunducitur, ſed in grauē, uel in duas graues cadit ſemper. Itaq; tanto eſt ſermo græcus latino iucundior, ut noſtri poëtæ quoties dulce carmen eſſe uoluerunt, illorū id nominibus exornent. His illa potentiora, quod res plurimæ carent appellationibus, ut eas neceſſe ſit transferre, aut circumire, etiā in ijs, quæ denominata ſunt, ſumma paupertas in eadem nos frequentiſſime reuoluit. At illis non uerborū modo, ſed linguarum etiā inter ſe differentiū copia. Quare qui à latinis exigit illā gratiam ſermonis attici, det mihi in loquendo eandē iucunditatem, & parem copiā. Quod ſi negatum eſt, ſententias aptabimus ijs uocibus, quas habemus, nec rerū nimiam tenuitatem, ut nó dicā pinguioribus, fortioribus certe uerbis miſcebimus, ne uirtus utrāq; pereat ipſa confuſione. nā quo minus adiuuat ſermo, rerum inuentione pugnandū eſt. ſenſus ſublimes, uarijq; eruantur, ꝑmouēdi omnes affectus erunt. Oratio translationum nitore illuminanda eſt, non poſſumus eſſe tam graciles, ſimus fortiores, ſubtilitate uincimur, ualeamus pondere, proprietas penes illos eſt certior, copia uincamus, ingenia græcorū etiam minora ſuos portus habent, nos plerunq; maioribus uelis moueamur, ualidior ſpiritus ſinus noſtros tendat, nó tamen alto ſemper feremur, nā & litora interim ſequēda ſunt. Illis facilis per quælibet uada acceſſus, ego aliqd nó multo tamen altius, in quo mea cymba conſidat nó inueniam? neq; enim ſi tenuiora hæc, ac preſſiora græci melius, in eóq; uincimur ſolo, & ideo in comedijs nó contendimus. prorſus tamen omittenda pars hæc orationis, ſed exigenda, ut optime poſſumus, poſſumus autē rerū modo & in iudicio eſſe ſimiles. uerborū gratia, quā in ipſis nó habemus, extrinſecus condienda eſt. an non in priuatis, & acutis, & non aſper, & non indiſtinctus, et non ſupra modū elatus M. Tullius? non in M. Callidio inſignis hæc uirtus? nó Scipio, Lælius, Cato in eloquēdo uelut attici Romanorum fuerūt? cui porrò nó ſatis eſt, quo eſſe melius nihil poteſt? Adhuc qdā nullā eſſe naturalē putant eloquētiā, niſi quæ ſit quotidiano ſermoni ſimillima, quo cū amicis, coniugibus, liberis, ſeruis loqmur contenti promere animi uolūtatē, nihil'q; acerſiti, et elaborati reqrentes, qcqd huc ſit adiectū, id eſſe affectationis, & ambitioſæ in loquēdo iactantiæ, remotū à ueritate, fictum'q; ipſorū gratia uerborū, qbus ſolū natura ſit officiū attributū ſeruire ſenſibus, ſicut athlætarū corpora, etiā ſi ualidiora fiant exercitatione, et lege quadā ciborum, non

tamen

tamen esse naturalia, atq; ab illa specie, quæ sit cõcessa hominibus, abhorrere. Quid enim inqt, attinet circuitu res ostendere, & translationibus, idest aut pluribus, aut alienis uerbis? cum sua cuiq; sint assignata nomina. Deniq; antiquissimum, quenq; maxime secundũ naturam dixisse contendunt. mox poëtis similiores extitisse, etiã si parcius, simili tamen ratione, falsa, & impropria uirtutes ducentes. Qua in disputatione non nihil ueri est, ideoq; non tam procul, q̃ fit à quibusdam, recedẽdum à proprijs, atq; cõmunibus. Siquis tamen, ut in loco dixi compositionis, ad necessaria, qbus nihil minus est, aliquid melius adiecerit, nõ erit hac calũnia reprehẽdendus, nã mihi aliã qdam uidetur habere naturã sermo uulgaris, aliã uiri eloquẽtis oratio, cui si res indicare modo satis esset, nihil ultra uerborũ proprietatẽ elaboraret, sed cũ debeat delectare, mouere, in plurimas animũ audiẽtis species impellere, utetur ijs quoq; adiutorijs, quæ sunt ab eadẽ nobis concessa natura. nã & lacertos exercitatione constringere, & augere uires & colorẽ trahere, naturale est. Ideoq; in omnibus gentibus alius alio facũdior habetur, & loquẽdo dulcis magis. qđ si nõ eueniret, omnes pares essent, & idẽ omnes deceret. at loquũtur, et saluant psonarum discrimen. Ita quo qsq; plus efficit dicẽdo, hoc magis secundum naturã eloquẽtiæ dicit. Quapropter ne illis qdẽ nimiũ repugno, q dandũ putant nõ nihil esse tẽporibus, atq; auribus nitidius aliquid, atq; affectatius postulantibus. Itaq; nõ solũ ad priores Catonẽ, Gracchosq;, sed ne ad hos qdem oratorẽ alligandũ puto. Atq; id fecisse M. Tulliũ uideo, ut cũ omnia utilitati, tum partẽ quãdã delectationi daret, cũ & ipsam se rem agere diceret (agebat autẽ maxime) litigatoris. nã hoc ipso proderat qđ placebat, ad cuius uoluptates nihil eqdẽ, qđ addi possit, inuenio, nisi ut sensus nos qdẽ dicamus plures. neq;.n. fieri potest, salua tractatione causæ, & dicẽdi authoritate, si non crebra hæc lumina, & cõtinua fuerint, & inuicẽ offecerint. Sed me hactenus cedentẽ nemo insequatur ultra, do tempori ne nigra toga sit, non serica, ne intonsum caput, non in gradus, atq; annulos comptum cũ in eo, qui se non ad luxuriã, ac libidinẽ referat, eadem speciosiora quoq; sint, quæ honestiora. Cæterũ hoc, quod uulgo sententias uocamus. (ueteribus, præcipueq; græcis in usu non fuit, apud Ciceronem enim inuenio) dum rem contineant, et copia redundent, & ad uictoriam spectent, qs utilem neget? feriunt animum, & uno ictu frequenter impellunt, & ipsa breuitate magis hærent, & dictione psuadent. ac sunt, q hæc excitatiora lumina etiam si dicere permittant, à componendis tamen orationibus excludenda arbi-

*trentur. Quo circa mihi ne hic qdem locus intactus eſt omittendus,
quod plures eruditorũ aliam eſſe dicendi rationem, aliam ſcribendi
putauerunt, ideóq; in agendo clariſſimos quoſdam nihil poſteritati,
manſuriśq; mox literis reliquiſſe, ut Periclem, et Demadem, rurſus
alios ad componendum optimos, actionibus idoneos nõ fuiſſe, ut Iſo-
cratem, præterea in agendo plus impetus plerunq;, & petitas uel
paulo licentius uoluptates. Commouendos enim eſſe, docendoſq; ani-
mos imperitorũ. At quod libris dedicatur, & in exemplum editur,
terſum, ac limatum, & ad legem, ac regulam compoſitum eſſe opor-
tere, quia ueniat in manus doctorum, & iudices artis habeat artifi
ces, quin illi ſubtiles, ut ſimules, ac multis perſuaſerũt magiſtri παρά-
δειγμα dicendo ἐνθύμημα ſcribendo eſſe altius tradiderunt. Mihi
unum, atq; idẽ uidetur bene dicere, ac bene ſcribere, neq; aliud eſſe
oratio ſcripta, quàm monimentum actionis habitæ. Itaq; nullas nõ, ut
opinor, debet habere uirtutes, dico non uitia, nam imperitis placere
aliquando quæ uitioſa ſunt ſcio. Quo differẽt igitur? qđ ſi mihi des
conſilium iudicum ſapientum, perquam multa recidam ex orationi-
bus, non Ciceronis modo, ſed etiã eius, qui eſt ſtrictior multo, Demo-
ſthenis. neq; enim affectus omnino mouendi erunt, nec aures dele-
ctatione mouendæ, cum etiã procemium ſuperuacuum eſſe apud ta
les Ariſtoteles exiſtimet non enim trahentur ijs illi ſapientes, proprie
& ſignificanter rem indicare, probatione colligere ſatis eſt. Cũ uero
iudex detur, aut populus, aut ex populo, laturiq; ſententiam indocti
ſæpius, atq; interim ruſtici omnia, quæ ad obtinendũ, quod intendi-
mus, prodeſſe credimus, adhibenda ſunt, eaq; & cum dicimus pro-
menda, & cũ ſcribimus, ut doceamus quo modo dici oporteat, an De-
moſthenem mallem ſic egiſſe, ut ſcripſit? aut Ciceronem, aut eos præ
ſtantiſſimos oratores alio quàm ſcriptis cognoſcimus? melius egerunt
igitur an peius? nam ſi peius ſic potius oportuit dici, ut ſcripſerunt, ſi
melius ſic oportuit ſcribi, ut dixerũt. Quid ergo ſemper ſic aget ora
tor, ut ſcribit. ſi licebit ſemper, quod ſi impediant breuitatẽ tempora
à iudice data, multumq; ex eo, quod potuit dici, reciderunt, editio ha
bebit omnia. Quæ autem ſecundum naturam iudicantiũ dicta ſunt,
non ita poſteris tradentur, ne uideantur propoſiti fuiſſe non tẽporis.
nam id quoq; plurimum refert quomodo iudex audire uelit, atq; ei
uultus ipſe ſæpe rectus eſt dicentis, ut Cicero præcipit. Ideóq; inſtan
dum ijs, quæ placere intellexeris, reſiliendum ab ijs, quæ non reci-
pientur, ſermo ipſe, q facile iudicẽ doceat, optandus, nec id mirũ ſit, cũ
etiam teſtium perſonis aliqua mutentur. prudenter enim qui cũ in-*

terrogaſſet

terrogasset rusticum testem, an Amphionem nosset, negante eo detraxit aspirationem, breuiauitq; secundam eius nominis syllabam, & ille eum sic optime norat. huiusmodi casus efficiunt, ut aliquando dicatur aliter quàm scribatur, cum dicere quomodo scribendū est, non licet. Altera est diuisio, quæ in tres partes et ipsa discedit, qua discerni posse etiam recte dicendi genera inter se uidentur, nanq; unū subtile, quod ἰσχνὸν uocant, alterum grande, atq; robustum, quod constituunt ἁδρὸν, tertium alij mediū ex duobus, alij floridū, nanq; id ἀνθηρὸν appellant, addiderunt, quorum tamen ea ferè ratio est, ut primum docendi, secundum mouendi, tertium illud utrocunq; nomine delectandi, siue aliud interconaliādi præstare uidetur officium. In docendo autem acumen, interconaliando lenitas, grauitas in mouendo uideatur. Itaq; illo subtili præcipue ratio narrandi, probandiq; consistet. Sed quod etiam detractis cæteris uirtutibus suo genere plenum, medius hic & translationibus crebrior, & figuris erit iucundior, egressionibus amœnus, compositione aptus, sententijs dulcis, lenior tamen, ut amnis & lucidus quidam est, & uirentibus utrinq; syluis inumbratus, at ille, qui saxa deuoluat, & pontem indignetur, & ripas sibi faciat, multus & torrens iudicem uel nitentem contra feret, cogetq; ire qua rapit. Hic orator & defunctos excitabit, ut Apiū cæcum, apud hunc & patria ipsa exclamabit. Aliquandoq; Ciceronem in oratione contra Catilinā in Senatu alloquetur. Hic et amplificationibus extollet orationē, et in superlationem quoq; eriget. quæ charybdis tam uorax. & oceanus mediusfidius ipse. nota sunt enim iam studiosis hæc lumina, hic deos ipsos in congressum propè suū, sermonemq; deducet. Vos enim albani tumuli, atq; luci. Vos inquam Albanorū obrutæ aræ sacrorū populi Romani sociæ, et æquales. hic iram, hic misericordiā inspirabit, hic dicet, te uidit, et fleuit, & appellauit, & per omnes affectus tractatur. hic itaq; illuc sequetur, nec doceri desyderabit. Quare si ex tribus hic generibus necessario sit eligendum unū, quis dubitet hunc præferre omnibus? & ualidissimum, alioquin et maximis quibusq; causis accommodatissimū? nam & Homerus breuem quidem animi iucunditatem, & propriā (id enim est non errare uerbis) & carentem superuacuis eloquētiā Menelao dedit, quæ sunt uirtutes generis illius primi. Ex ore Nestoris dixit dulciorem melle profluere sermonem, qua certe delectatione nihil fingi maius potest. Sed summā aggressus est in Vlysse facundiā et magnitudinē illi iunxit, cui orationē similem niuibus hibernis, et copia uerborum, atq; impetu parē tribuit. Cū hoc igitur nemo mor

talium contendet, hunc ut deum homines intuebuntur. Hanc uim, et celeritatem in Pericle miratur Eupolis, hanc fulminibus Aristophanes comparat, hæc est uere dicendi facultas, sed neq; ijs tribus quasi formis inclusa eloquentia est. nam ut inter gracile, ualidumq; tertium aliquid constitutum est, ita horũ interualla sunt. atq; inter hæc ipsa mistum quiddam ex duobus medium est eorum. nam & subtili plenius aliquid, atq; subtilius, & uehementi remissius, atq; uehementius inuenitur, & illud lene aut ascendit ad fortiora, aut ad tenuiora summittitur, ac si propè innumerabiles species reperiuntur, quæ utiq; aliquo momento inter se differãt, sicut quatuor generaliter uentos totidem mundi cardinibus accepimus flare. cum interim plurimi medij corũ uarietate regionum, ac fluminum proprij deprehenduntur. eademq; musices ratio est, qui cum in cithara quinq; constituerũt sonos, plurima deinde uarietate complent spatia illa neruorum, atq; ijs, quos interposuerunt, inserunt alios, ut pauci illi transitus multos gradus habeant. Plures igitur etiam eloquẽtiæ facies, sed stultissimũ quærere, ad quã recturus se sit orator. cum omnis species, quæ modo recta est, habeat usum, atq; id ipsum omne sit oratoris, quod uulgo genus dicẽdi uocant. Vtetur enim, ut res exiget, omnibus, nec pro causæ modo, sed pro partibus causæ. nã ut non eodẽ modo pro reo capitis, & in certamine hæreditatis, & de interdictis, ac sponsionibus, & de certa re credita dicet, sententiarum in Senatu, & contionum, & priuatorũ consiliorum seruabit discrimina, uitam ex differẽtia personarum, locorum, temporumq; mutabit, ita in eadẽ oratione aliter conciliabit, non ex ijsdem partibus iram, & misericordiã petet, alias ad docendũ, alias ad mouendũ adhibebit arteis, nõ unus color procemij, narrationis, argumentorũ, egressionis, perorationis seruabitur. Dicet idẽ grauiter, seuere, acriter, uehementer, concitate, copiose, amare, comiter, remisse, subtiliter, blande, leniter, dulciter, breuiter, urbane, non ubiq; similis, sed ubiq; par sibi sic fiet, cũ id, propter quod maxime repertus est usus orationis, ut & dicat utiliter, & ad efficiẽdum quod intendit potenter, tum laudẽ quoq; nõ doctorũ modo, sed etiã uulgi consequatur. Falluntur. n. plurimi, q uitiosum, et corruptũ dicendi genus, quod aut uerborũ licentia resultat, aut puerilibus sententiolis lasciuit, aut immodico tumore turgescit, aut inanibus locis bacchatur, aut casuris, si leuiter excutiantur, flosculis nitet, aut præcipitia pro sublimibus habet, aut specie libertatis insanit, magis existimet populare, atq; plausibile. qđ qdẽ placere multis nec infìcior, nec miror. Est enim iucundioris, ac fauorabilis qualiscũq; eloquẽtiæ, &

ducit animos naturali uoluptate uox omnis. neq; aliunde illi ꝑ fora, atq; aggerem circuli, quo minus mirũ est, quod nulli nõ agentiũ parata uulgi corona est. Vbi uero quid exquisitius dictu accidit auribus imperitorum, qualecunq; id, quod modo se ipsi posse desperent, habet admirationem, neq; immerito, nã ne illud qdem facile est, sed euanescunt hæc, atq; moriuntur comparatione meliorũ, ut lana tincta fuco citra purpuras placet, at si contuleris etiã lacernæ conspectu melioris obruatur, ut Ouidius ait. Si uero iudicium ijs corruptis acrius adhibeas, ut sucinis sulfura, iam illud, quod fefellerat, exuat mentitum colorem, & quadã uix enarrabili fœditate palescat. luceat igitur hæc citra solem, & ut quædã exigua animalia igniculi uidentur in tenebris. Deniq; mala multi probant, nemo improbat bona. neq; uero omnia ista, de qbus locuti sumus, orator optime tantum, sed etiã facilli me faciet, neq; enim uis summa dicẽdi esset admiratione digna, si infelix usq; ad ultimum solicitudo persequitur, ac oratorẽ macerat, & coquit ægre uerba uertentẽ, & ꝑpendendis, coagmentandis'q; eis intabescentẽ nitidus ille, & sublimis, et locuples circunfluẽtibus, undiq; eloquentiæ copijs imperat. desinit enim in aduersa niti, qui ꝑuenit in summum, scandenti circa ima labor est. Cæterũ quantum processeris mollietur diues, ac lætius solũ. Et si quoq; hæc iã lenius suprema perseuerantibus studijs euaserit. Inde fructus illaborati offerũt sese, & omnia sponte proueniunt, quæ tamen quotidie, nisi decerpantur, arescunt. Sed & copia habet modum, sine quo nihil nec laudabile, nec salutare est, & nitor ille cultum uirilem, et inuentio iudicium, sic erunt magna, non nimia, sublimia, non abrupta, fortia, non temeraria, seuera, non tristia, grauia, nõ tarda, læta, nõ luxuriosa, iucunda, non luxu dissoluta, non tumida. Similis in cæteris ratio est plena, ac tutissima fere, per medium uia, quia utriusq; ultimum uitium est.

Quæ post finem studia.

HIS dicendi uirtutibus usus orator in iudicijs, consilijs, concionibus, senatu, in omni deniq; officio boni ciuis, finem quoq; dignum, & optimo uiro & opere sanctissimo faciet, nõ quia prodesse unquam satis sit, & illa mente, atq; illa facultate prædito, non conueniat operis pulcherrimi quamlongissimũ tempus. sed quia decet hoc quoq; prospicere, nequid peius quàm fecerit faciat, neq; enim scientia modo cõstat orator, quæ augetur annis, sed uoce, latere, firmitate, qbus fractis, aut imminutis ætate, seu ualetudine, cauendũ est, nequid in oratore sum-

mo desyderetur, ne intersistat fatigatus, ne quæ dicet parũ audiri sentiat, ne se queratur peiorem. Vidi ego longe omnium, quos mihi cognoscere contigit, summum oratorem Domitium Afrum ualde senẽ quotidie aliquid ex ea, quam meruerat, authoritate perdentem, cum agente illo, quem principem fuisse quondã fori, non erat dubium, alij quod indignũ uidebatur, riderent, alij erubescerent, quæ occasio illis fuit dicendi, malle eum deficere, quàm desinere, neq; erant illa, qualiacunq;, mala, sed minora. quare ante quàm in has ætatis ueniat insidias, receptui canet, et in portũ integra naue perueniet. neq; enim minores eũ, cum id fecerit, studiorũ fructus sequentur. Aut ille monimenta rerum posteris, ut L. Crassus in libris Ciceronis destinabat quærentibus, tradet, aut eloquentiæ artẽ cõponet, aut pulcherrimis uitæ præceptis dignũ os dabit. Frequẽtabunt uero eius domũ optimi iuuenes more ueterũ, & ueram dicendi uiã uelut ex oraculo petent. Hos ille formabit quasi eloquentiæ parens, & ut uetus gubernator litora, & portus, & quæ tempestatum signa quid secũdis flatibus, q̃d aduersis ratis poscat, docebit. non humanitatis solũ cõmuni ductus officio, sed amore quodã operis. nemo enim minui uelit id, in quo maximus fuit. quid porrò est honestius, quàm docere q̃d optime scias? Sic ad se Cœliũ deductũ à patre Cicero profitetur, sic Pansam Hirtium Dolabellam in morẽ præceptoris exercuit, quotidie dicens, audiensq́;. ac nescio an eum tunc beatissimũ credi oporteat, fore cũ iam secretus, & consecratus, liber inuidia procul à contentionibus fama in tuto collocarit, & sentiat uiuus eã, quæ post fata præstari magis solet, uenerationẽ, et quid apud posteros futurus sit, uidebit. Conscius sum mihi quantũ mediocritate ualui, quæq; antea scierim, quæq; operis huiusce gratia potuerim inq̃rere, candide me, atq; simpliciter in notitiã eorũ, siqui forte cognoscere uoluissent, protulisse, atq; id uiro bono satis est docuisse, q̃d scierit. Vereor tamen, ne aut magna nimiũ uidear exigere, q̃ eundẽ uirũ bonum esse, et dicendi peritũ uelim, aut multa, q̃ tot artibus in pueritia discendis morũ quoq; præcepta, et scientiã iuris ciuilis, præterea quæ de eloquẽtia tradebãtur, adiecerim, quæq́; operi nostro necessaria esse crediderim, uelut pondus rei p̃horrescant, ac desperẽt ante experimentũ. Sed hi primũ renuntient sibi q̃ta sit humani generis uis, q̃ potens efficiẽdi quæ uelit, cum maria transire, syderũ cursus, numerosq́; cognoscere, mundũ ipsum penè dimetiri, minores, et difficiliores artes potuerint? tũ cogitent quãtã rẽ petãt, q̃q; nullus sit hoc proposito præmio labor recusandus, q̃d si mente conceperint, huic quoq; parti facilius accedent, ut ipsum iter

neq; imperuiũ, neq; saltem durũ putent. nam id, quod prius, quodq; maius est, ut boni uiri simus uoluntate maxime constat, quam q uera fide induerit, facile easdem, quæ uirtutem docent, artes accipiet. neq; enim aut tam perplexa, aut tam numerosa sunt, quæ premunt, ut nó paucorum admodum annorum intentione discantur. longam enim facit operam quod repugnamus, breuis est institutio uitæ honestæ, beatæq;, si credas natura enim nos ad mentem optimam genuit, adeoq; discere meliora uolentibus promptum est, ut uere intuenti mirum sit illud magis, malos esse tam multos. nã ut aqua piscibus, ut sicca terrenis, circunfusus nobis spiritus uolucribus cõuenit, ita certe facilius esse oportebat secundũ naturam, quàm contra eam uiuere. Cætera uero etiam si ætatem nostrã non spatio senectutis, sed tempore adolescentiæ metiamur, abunde multos ad discendũ annos habent. Omnia .n. breuiora reddet ordo, & ratio, et modus. Sed culpa est in præceptoribus prima libenter detinentibus puerũ, partim cupiditate diutius exigendi mercedulas, partim ambitione, quo difficilius sit, quod pollicentur, partim etiam inscitia tradendi, uel negligentia. Proxima in nobis, qui morari in eo, quod nouimus, quàm discere quæ non dum scimus melius putamus. nã ut de nostris potissimum studijs dicam, q̃d attinet tam multis annis, quãquam in more est plurimorũ (ut de ijs, à quibus magna in hoc pars ætatis absumitur, taceam) declamitare in schola? & tantum laboris in rebus falsis consumere? cũ satis sit modico tẽpore imaginem ueri discriminis, et dicendi leges cõperisse. quod nõ dico, q̃a sit unquam omittenda dicendi exercitatio, sed quia nõ sit eius specie consenescendũ. cognoscere enim, & præcepta uiuendi perdiscere, & in foro nos experiri potuimus, dum scholastici sumus. discendi ratio talis, ut non multos annos poscat. quælibet enim ex ijs artibus, quarũ prius habui mentionẽ in paucos libros contrahi solet, adeo infinito spatio, ac traditione opus est. Reliqua est, quæ uires cito facit, consuetudo, rerũ cognitio quotidie crescit, & tamen multorũ ad eas liberorũ necessaria lectio est, quibus aut rerum exempla ab historias, aut dicendi ab oratoribus petuntur. Philosophorũ quoq; consultorumq; opiniones, sicuti alia uelimus legere necessariũ est, quæ quidem possumus omnia. sed breue nobis tempus nos fecimus, quantulum enim studijs partimur alias horas uanus salutandi labor, alias datum fabulis otium, alias spectacula, alias conuiuia trahunt. Adijce tot genera ludendi, & insanam corporis curã. Trahat inde peregrinatio, rura, calculorum anxiæ solicitudines, multæ causæ libidinũ, et uinum, & flagitiosis omni genere uoluptatum animus, ne ea quid:m

tempora idonea, quæ supersunt. quæ si omnia studijs impenderētur, iam nobis longa ætas, & abunde satis ad discendū spatia uiderentur, & diurna tantum cōputantibus tempora, & noctes, quarū bona pars omni somno longior est, adiuuarent. Nunc computamus annos, non qbus studuimus, sed qbus uiximus, nec uero si geometræ, ac grammatici, cæterarumq; artium professores omnem suam uitam, quanlibet longa fuerit, in singulis artibus consumpserunt, sequitur ut plures quasdā uitas ad plura discenda desyderemus. neq; illi didicerunt hæc usq; in senectutem, sed ea sola didicisse contenti fuerunt, ac tot annos non in percipiendo exhauserunt. Cæterum ut de Homero taceam, in quo nullus non artis aut perfecta, aut certe non dubia uestigia reperiuntur, ut Aeleum Hippiam transeam, qui non liberaliū modo disciplinarum præ se scientiā tulit, sed uestem, & annulū, crepidasq;, quæ omnia manu sua fecerat, in usu habuit, atq; ita se præparauit, ne cuius alterius ope egeret ullius rei. Gorgias quoq; summæ senectutis, quærere auditores de quo quisq; disputari uellet, iubebat. quæ tandē ars digna literis Platoni defuit? quot seculis Aristoteles didicit, ut non solū quæ ad philosophos, atq; oratores ptinent scientia cōplecteretur, sed animaliū, satorumq; naturas omnes pquireret. Illis enim hæc inuenienda fuerunt, nobis cognoscenda sunt, tot nos præceptoribus, tot exemplis instruxit antiquitas, ut possit uideri nulla forte nascendi ætas felicior, quàm nostra, cui docēdæ priores elaborauerūt. M. Censorius Cato idē orator, idem historiæ conditor, idem iuris, idē rerum rusticarū peritissimus fuit, inter tot operas militiæ, tantas domi contentiones, rudi seculo, literas græcas ætate iā declinata didicit, ut esset hominibus documento, ea quoq; pcipi posse, quæ senes concupissent. quàm multa pene omnia tradidit Varro. Quod instrumentū dicendi M. Tullio defuit? quid plura cum etiam Cornelius Cel. mediocri uir ingenio, non solū de ijs omnibus conscripserit artibus, sed amplius rei militaris, & rusticæ etiā, et medicinæ præcepta reliquerit? dignus uel ipso proposito, ut eū scisse omnia illa credamus. At pficere tantum opus, arduū est, & nemo pfecit. Ante omnia sufficit ad exhortationē studiorū, non capere rerum naturā, ut qcqd non est factum, ne fieri qdem possit, cum omnia, quæ magna sunt, atq; admirabilia tēpus aliquod, quo primū efficerentur, habuerint. Quantum enim poësis ab Homero, & Virgilio, tantū fastigium accipit eloquentia à Demosthene, atq; Cicerone. deniq; quicquid est optimum ante non fuerat. uerum etiam siquis summa desperet, quod cur faciat, cui ingenium, ualetudo, facultas, præceptor non deerunt?

tamen est, ut Cicero ait, pulchrũ in secundis, tertijsq; consistere. Neq; enim si quis Achillis gloriam imbellis consequi non potest, Aiacis aut Diomedis laudem aspernabitur. neq; Hesiodi, & Theocriti, q Homeri non fuerint, quin immo si hanc cogitationem homines habuissent, ut nemo se meliorẽ fore eo, qui optimus fuisset, arbitraretur, ij ipsi q sunt optimi, non fuissent. neq; post Lucretiũ, ac Macrum Virgilius. nec post Crassum, & Hortensium Cicero. sed nec alij post eos uicerunt. Verũ ut transcẽdi spes nõ sit magna, tamen est dignitas subsequendi. An Pollio, & Messala, qui iam Cicerone arcem tenente eloquentiæ agere cœperunt, parũ in uita dignitatis habuerunt, parũ ad posteros gloriæ tradiderunt? alioquin pessime de rebus humanis perductæ in summum artes mererentur, si quid optimum fuisset, defuisset. Adde quod magnos modica quoq; eloquẽtia parit fructus. ac si quis hæc studia utilitate sola metiatur, pene illi pfectæ par est. neq; erat difficile uel ueteribus, uel nouis exẽplis palàm facere, nõ aliũde maiores honores, opes, amicitias, laudem præsentem, futurã hominibus contigisse, si tamen dignum litteris esset ab opere pulcherrimo, cuius tractatus, atq; ipsa possessio plenissimam studijs gratiam refert. hanc minorem exigere mercedem more eorũ, qui à se nõ uirtutes, sed uoluptatem, quæ fit ex uirtutibus, peti dicunt. ipsam igitur orãdi maiestatem, qua nihil dij immortales melius homini dederũt, et qua remota muta sunt omnia, & luce præsenti, & memoria posteritatis carent, toto animo petamus, nitamurq; semper ad optima, qđ faciẽtes aut euademus in summũ, aut certe multos infra nos uidebimus. Habes hæc Marcelle Victori, qbus præcepta dicẽdi pro uirili pte adiuuari posse p nos uidebãtur, quorũ cognitio studiosis iuuenibus si nõ magnam utilitatẽ afferet, at certe, quod magis petimus, bonã uoluntatẽ.

FINIS.

a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u x y z
A B C D E F Omnes sunt quaterniones præter F ternionem.

VENETIIS IN AEDIBVS ALDI,
ET ANDREAE SOCERI
MENSE IANVARIO.
M. D. XXI.

095

AL DVS.

c
Aldine
522
Q7i